55265
A József Attila Tudományegyetem
Központi Könyvtára
Külföldi csereforgalom
55265

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA CLUJ

1971 MAJ 17

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

XIII

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

55265

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

XIII

1970

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. C. DAICOVICIU, redactor responsabil;
Acad. D. PRODAN, Prof. ȘT. PASCU, m. coresp. al Academiei Republicii Socialiste România,
Prof. V. CHERESTEȘIU, Prof. MIHAIL DAN,
Conf. I. KOVÁCS.
Secretar de redacție: Conf. B. SURDU

Redacția și administrația:
Academia Republicii Socialiste România — Filiala Cluj
Cluj, str. Republicii nr. 9

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

TOMUL XIII 1970

SUMAR

Pag.

B. SURDU, Aspecte privitoare la situaţia Banatului în 1743 7
D. PRODAN, Problema iobăgiei în dieta Transilvaniei din 1790—91 69
P. TEODOR, Cinci scrisori de la doctorul Vasilie Popp 83
C. RUSU, Din gîndirea democrat revoluţionară transilvăneană la 1848 . 97
G. NEAMŢU, Deputaţii români în dieta de la Pesta, 1848—1849 . . 127
D. SUCIU, Ecouri ale situaţiei politice româneşti în presa franceză (1848) 145
S. RETEGAN, Lupta naţională a românilor în jurisdicţiile Transilvaniei în anul 1861 161
M. DAN, L. MAIOR, Emile Picot şi români din Transilvania . . . 189
H. MHREŞAN Politica externă a României între 1871—1900 în corespondenţa diplomatică germană 199
L. BOTEZAN, Contribuţii la studiul vieţii politice a Transilvaniei din perioada 1895—1900 213
G. CIPĂIANU, Ziare româneşti din Transilvania despre răscoala din Aleşd (24 aprilie 1904) 243
GH. IANCU, Învăţămîntul primar şi secundar în Transilvania în perioada activităţii Consiliului Dirigent (1918—1920) . . . 251
M. ŞTIRBAN, Cîteva aspecte din aplicarea reformei agrare (1919—1921) în fostul judeţ Tîrnava Mică 267
P. BUNTA, M. ROŞCA-ROSEN, Scoaterea Partidului Comunist Român în afara legilor şi opinia publică din ţară 287
L. BÁTHORY, Societăţile carbonifere în viaţa social-poliitcă a României între anii 1919—1929 307
GH. HRISTODOL, Despre repartiţia proprietăţii agrare şi lupta pentru pămînt a ţărănimii din jud. Cluj (1929—1933) 319
I. CICALĂ, Aspecte ale dezvoltării economice şi sociale în clisura Dunării (1918—1938) 329

RECENZII

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

FILIALE DE CLUJ

ANNUAIRE DE L'INSTITUT D'HISTOIRE DE CLUJ

TOME XIII 1970

SOMMAIRE

Page

B. SURDU, Aspects de la situation du Banat en 1743 7
D. PRODAN, Le problème du servage dans la diète de Transylvanie de 1790—1791 69
P. TEODOR, Cinq lettres du docteur Vasilie Popp 83
C. RUSU, Sur la pensée des révolutionnaires démocrates de Transylvanie à l'an 1848 97
G. NEAMȚU, Les députés roumains dans la diète de Pest, 1848—1849 . 127
D. SUCIU, Echos de la situation politique roumaine dans la presse française (1848) 145
S. RETEGAN, La lutte nationale des Roumains dans les jurisdicions de la Transylvanie à l'an 1861 161
M. DAN, L. MAIOR, Émile Picot et les Roumains de Transylvanie . 189
H. MUREȘAN, La politique externe de la Roumanie entre 1871—1900 dans la correspondance diplomatique allemande . . . 199
L. BOTEZAN, Contributions à l'étude de la vie politique de la Transylvanie pendant la periode 1895—1900 213
G. CIPĂIANU, Journaux roumains de Transylvanie concernant la révolte d'Aleșd (24 Avril 1904) 243
GH. IANCU, L'enseignement primaire et secondaire en Transylvanie pendant la période d'activité du Conseil Dirigeant . . . 251
M. ȘTIRBAN, Quelques aspects de l'application de la reforme agraire (1919—1921) dans l'ancien département de Tîrnava Mică . 267
P. BUNTA, M. ROȘCA-ROSEN, La mise hors la loi du Parti Comuniste Roumain et l'opinion publique interne 287
L. BÁTHORY, Les sociétés charbonnières dans la vie sociale-politique de la Roumanie 307
GH. HRISTODOL, À propos de la réparfition de la propriété agraire et de la lutte pour la terre de la paysannerie du département de Cluj (1929—1933) 319
I. CICALĂ, Aspects du développement économique et social dans la Clisura du Danube (1918—1938) 329

COMPTES RENDUS

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

ASPECTE PRIVITOARE LA SITUAȚIA BANATULUI ÎN 1743

DE

BUJOR SURDU

Războiul turco-austriac din 1737—1739 a avut consecințe dezastruoase asupra Banatului. Operațiile militare, răscoala care a urmat după aceea, foametea, precum și ciuma, au provocat grele pierderi de vieți omenești și de bunuri. O dată pacea instaurată, regimul habsburgic s-a străduit să reorganizeze aparatul administrativ, cu scopul ca provincia să poată face față sarcinilor multiple ce i-au fost impuse. Războiul de succesiune la tronul habsburgic, izbucnit îndată după urcarea pe tron a Mariei Terezia, a adîncit dificultățile în care se zbătea imperiul ca urmare a lungilor și istovitoarelor operații militare din războiul încheiat prin pacea de la Belgrad (1739).

În vederea acoperirii cheltuielilor prilejuite de izbucnirea luptelor cu Prusia, Curtea din Viena a sporit contribuția în toate provinciile imperiului. Nici Banatul nu a fost exceptat de la acest efort, deși urmările dezastruoase ale războiului cu turcii se mai făceau încă simțite.

Meticuloasa administrație habsburgică a consemnat sarcinile impuse Banatului într-un număr impresionant de acte, printre care și cel prezentat în anexă[1]. Importanța lui deosebită constă în faptul că este cel dintîi document în care ni se dezvăluie pe larg unele realități din această provincie, la numai cîțiva ani după războiul cu turcii. Astfel, cunoaștem acum aproape toate așezările locuite, dimpreună cu sarcinile fiscale respective. Dar ceea ce trebuie reținut îndeosebi este faptul că în acest document a fost consemnată pentru prima oară și naționalitatea locuitorilor din fiecare așezare în parte. Aceasta va contribui, desigur, la limpezirea contro-

[1] Un rezumat al documentului a fost publicat de N. Dobrescu, *Cîteva date privitoare la Banat și românii bănățeni*, în *Transilvania*, Sibiu, XXXVI (1905), p. 143—144.

Acum, conscripția se află la *Hofkammerarchiv Wien, Banater Akten, Fasz. no. 66*. În anexă documentul a fost reprodus după un microfilm pe care l-am solicitat prin colegul Pompiliu Teodor, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

verselor în problema atît de discutată a populației Banatului în secolul al XVIII-lea.

În epoca imediat următoare alungării turcilor, regimul habsburgic a impus districtelor bănățene plata unor sume variind între 40.000 și 60.000 de florini[2], probabil în funcție de necesitățile imediate ale armatei imperiale. După consolidarea stăpînirii austriece, Curtea ordonă efectuarea unor conscripții, cu scopul ca sarcinile fiscale să fie repartizate mai echitabil, în raport cu averea fiecărui contribuabil în parte[3].

Sistemul de impunere fiscală habsburgic avea la bază unitatea de dare pe cap (Personal Kopf), la care erau supuși toți bărbații trecuți de 15 ani. Cei căsătoriți trebuiau să plătească darea întreagă, chiar dacă nu-și întemeiaseră încă gospodării proprii, în timp ce tinerii necăsătoriți erau impuși doar cu jumătate din obligațiile celorlalți.

Dar cuantumul dării pe cap nu era uniform pe întreg teritoriul Banatului. Locuitorii satelor de la cîmpie, care dispuneau de pămînt mai roditor, plăteau înainte de războiul turco-austriac cîte 12 fl dare pe cap, cei din regiunea de dealuri 8 fl, iar cei de la munte numai 6 fl.

Distrugerile provocate de război au silit autoritățile să micșoreze contribuția în perioada imediat următoare încheierii operațiilor militare. Darea pe cap a locuitorilor de la șes a fost redusă la 10 fl, a celor din regiunile cuprinse între munte și cîmpie la 6 fl, iar cei de la munte plăteau 4 fl.

În afară de această sarcină, locuitorii mai trebuiau să suporte o dare după avere (Fakultäts Kopf), care înainte de război era împărțită în trei clase, după aceleași criterii ca și darea pe cap. În urma cererii supușilor, categoriile acestea au fost apoi reduse la două. Cuantumul dării pe avere (Fakultäts Kopf) era egal cu cel al dării pe cap (Personal Kopf), dar efectiv contribuabilul era impus în funcție de suprafața terenului agricol cultivat și de numărul vitelor aflate în proprietatea sa la data conscripției.

Locuitorii de la munte erau impuși cu o unitate întreagă după cîte 15 cai, boi ori vaci, sau după 20 de juninci. În același timp, la cîmpie unitatea de dare era constituită doar din 10 cai, boi, vaci sau juninci. Indiferent de regiune, cîte 60 de oi și capre, 30 de porci, sau 60 de stupi formau, de asemenea, o unitate întreagă de dare.

Înainte de război aparatul administrativ proceda în fiecare an la întocmirea unei conscripții pe districte, în baza căreia se stabilea apoi contribuția provinciei întregi. Operația aceasta era însă întotdeauna însoțită de șicane și abuzuri, ceea ce a stîrnit nemulțumirea profundă a locuitorilor. În afară de aceasta, sporul constatat în averea contribuabilului era de îndată impus la dare, iar dacă molima provoca scăderea efectivului de animale, contribuția nu era redusă corespunzător pierderilor.

Constatînd aceste fapte, autoritățile au căutat metode noi de impunere, care să stimuleze pe producător și să ducă totodată la sporirea veni-

---

[2] Szentkláray Jenő, *Mercy kormányzata a temesi bánságban*, Budapesta, 1909, p. 106.

[3] Aurel Țintă, *Situația Banatului la cucerirea lui de către Habsburgi*, în „Studii de istorie a Banatului". Timișoara, 1969, p. 98.

turilor fiscale. S-a hotărît anume ca rezultatele unei conscripţii să servească mai mulţi ani de-a rîndul drept bază la stabilirea dărilor. Noua metodă a început să fie aplicată din 1742, conscripţia respectivă fiind socotită valabilă pentru impunerile următorilor 4—5 ani. Rezultatele scontate nu s-au lăsat aşteptate, înregistrîndu-se încă de la sfîrşitul anului 1743 sporirea numărului contribuabililor. Bucurîndu-se de uşurări fiscale, mulţi din supuşii care trecuseră în timpul războiului în Ţara Românească şi Serbia s-au reîntors la vetrele lor. O dată cu ei au venit şi s-au stabilit în Banat chiar şi unii locuitori din ţările respective. Acest aflux de populaţie a contribuit apoi la sporirea veniturilor fiscale provenite din contribuţia pe avere şi din darea pe cap.

Informaţii deosebit de preţioase ne dezvăluie documentul analizat în legătură cu sporirea sarcinilor fiscale şi cu metodele aplicate de administraţie pentru perceperea lor. Imensele cheltuieli prilejuite de izbucnirea războiului de succesiune la tronul habsburgic trebuiau acoperite an de an prin contribuţii excepţionale, impuse tuturor provinciilor imperiului. Pentru Curtea din Viena, calea cea mai lesnicioasă în vederea acoperirii acestor sarcini era aceea a sporirii contribuţiei. Nu de aceeaşi părere au fost însă şi autorităţile locale bănăţene. Administraţia din Timişoara a obiectat împotriva acestui proiect, iniţiat în 1744, susţinînd că nu ar trebui să se treacă la sporirea contribuţiei, după ce numai cu doi ani înainte li s-a promis supuşilor că darea împărătească va fi menţinută mai mulţi ani în şir la nivelul stabilit atunci. Dacă autorităţile şi-ar încălca promisiunile, ar pierde pentru totdeauna încrederea locuitorilor, îndeosebi ţinîndu-se seama că în 1742 cuantumul contribuţiei mai fusese o dată mărit. O creştere a sarcinilor fiscale obişnuite ar fi avut drept urmare — susţineau aceleaşi autorităţi — reducerea veniturilor statului, fiindcă s-ar fi ajuns la situaţia anterioară reformei fiscale amintite, cînd numărul unităţilor de dare personală şi de dare după avere fusese simţitor mai scăzut.

Cum însă sumele de bani impuse Banatului pentru întreţinerea armatei trebuiau totuşi încasate, Administraţia din Timişoara a propus aplicarea unor noi metode, generalizîndu-se şi aci un sistem uzitat cu deplin succes în alte provincii ale imperiului. În locul unor sarcini fiscale permanente, clasele privilegiate au fost impuse în timp de război la o contribuţie „voluntară“ — *donum gratuitum* —, care avea doar un caracter excepţional, încetînd o dată cu încheierea păcii. Sub această formă, districtele bănăţene, „de bună voie“ au acceptat, încă de la dezlănţuirea războiului cu prusacii, să întreţină 900 de soldaţi echipaţi şi înarmaţi pentru luptă. Necesităţile Curţii în legătură cu desfăşurarea războiului creşteau însă mereu, aşa că în 1744 Banatul a fost nevoit să accepte sporirea efectivului de soldaţi recrutaţi pînă atunci, cu încă 400 de oameni. Numai echiparea şi înarmarea acestora a costat provincia peste 32.000 de florini în 1744, neţinîndu-se seama de sumele achitate sub formă de acont. În anul următor suma necesară întreţinerii lor s-a redus la 20.000 de florini, dar totodată a trebuit să fie înzestrată cu echipament şi armata repartizată aci la iernat.

Pentru întreţinerea trupelor din Boemia şi Silezia, Curtea a trecut în 1745 la noi impuneri de ordin fiscal. Banatului i s-a cerut, în cadrul acestei operaţii, să-şi sporească contribuţia cu 36.000 de florini. La intervenţia Administraţiei bănăţene această ultima sarcină a fost însă anulată, deoarece Curtea aprobase mai înainte ca în locul dării excepţionale, Banatul să suporte întreţinerea celor 400 de noi soldaţi.

Aranjamentul avea însă un caracter provizoriu, fiindcă autorităţile vieneze nu luaseră hotărîri definitive pentru anii viitori. În documentul înaintat la Viena, forurile administrative bănăţene şi-au definit hotărît poziţia în această problemă atît de controversată. După părerea Administraţiei de la Timişoara nu puteau exista decît două soluţii: Banatul să suporte în 1746 contribuţia excepţională de 36.000 fl, sau să întreţină 1000 de infanterişti şi 300 de husari, ca şi pînă atunci. Cum însă amîndouă sarcinile nu puteau fi impuse locuitorilor, organele administrative locale opinau pentru a doua soluţie, adică întreţinerea armatei şi o dare excepţională sub formă de *donum gratuitum*. Altcum supuşii s-ar fi temut că sporirea contribuţiei obişnuite va fi menţinută şi după încetarea războiului, aşa cum s-a întîmplat şi în trecut.

Administraţia din Timişoara socotea însă că în cazul acesta le va scădea simţitor interesul pentru o mai bună întreţinere a gospodăriilor lor, deoarece s-ar fi convins că orice spor în bunuri va fi urmat de o creştere imediată a sarcinilor fiscale. Ca atare, pentru stat era preferabil să ajungă la o înţelegere cu supuşii, în sensul stabilirii impunerii pe mai mulţi ani, indiferent de creşterea intervenită între timp în numărul unităţilor de dare pe cap şi în a celor de dare pe avere. De altfel, impunerea excepţională sub forma de *donum gratuitum* a adus fiscului tot atîta cît s-ar fi incasat prin sporirea cuantumului contribuţiei obişnuite, care, aplicată, ar fi provocat nemulţumirea profundă a locuitorilor.

În concluzie, Administraţia Banatului a sugerat forurilor superioare de la Viena ca în timpul războiului să nu sporească dările obişnuite, deoarece s-ar fi împovărat foarte mult situaţia supuşilor, ci să se limiteze la impunerea unui *donum gratuitum*, formulă aplicată cu succes de Curtea din Viena şi în alte provincii ale imperiului.

O cercetare atentă a tabelelor conscripţiei analizate scoate în evidenţă superficialitatea de care au dat dovadă cei care au redactat-o. Încă de la început constatăm că cifra de 542 de sate şi 7 mănăstiri din tabelul recapitulativ nu corespunde situaţiei pe districte dezvăluită în continuare. Totalul pe întreaga provincie este de 538 de sate şi 6 mănăstiri, din care patru figurează separat iar două împreună cu satele de care aparţin. În afară de aceasta, mai toate totalurile pe districte sînt greşite şi ca atare nici cifrele din tabelul centralizator nu corespund realităţii. Astfel, în districtele Lugoj şi Vîrşeţ a fost raportat un număr de unităţi de dare pe cap mai mare cu aproape 200, iar în alte districte cu peste 100. O situaţie asemănătoare se înregistrează şi în ceea ce priveşte totalurile unităţilor de dare pe avere, precum şi a cuantumului contribuţiei. Recalculînd totalurile pe districte şi pentru întreaga provincie, constatăm cu surprindere că Administraţia de la Timişoara a raportat autorităţilor de la Viena o

situație vădit neconformă cu realitățile prezentate detaliat în continuare. Organele administrative au redactat acest act în anul 1745, reflectînd însă o situație din 1743, deci care ar fi trebuit să fie bine cunoscută, lucrările de contabilitate fiind de acum definitivate. Totuși, din document reiese că s-au raportat cu peste 500 de unități de dare mai mult decît au fost înregistrate în acte, iar cifra unităților de dare pe avere a fost depășită cu mai bine de 200. Ceea ce ne determină să punem și mai mult la îndoială veridicitatea cifrelor, este faptul că forurilor superioare de la Viena li s-au vărsat în contul contribuției cu aproape 5.000 fl mai mult decît se constată din acte că s-ar fi încasat. Suma este deosebit de însemnată, dacă ținem seama că Timișoara, orașul de reședință al Administrației și cel mai important centru economic al Banatului, a fost impus doar la 2.500 fl. Cum nu ne putem închipui că funcționarii ar fi acoperit diferența din veniturile proprii, trebuie puse la îndoială unele din cifrele cuprinse în raport. A fost ascuns, fără îndoială, nu numai numărul real al unităților de dare — deci al locuitorilor și al bunurilor lor —, dar și cel al localităților. De fapt, numărul de 538 de așezări omenești nu pare să corespundă realității, ținînd seama că în 1717 au fost înregistrate 663 localități cu 21.289 de gospodării[4], iar conscripția din 1722 cuprinde 578 cu 19.200 capi de familie impozabili[5].

Cauzele care au determinat înregistrări diferite au fost multiple. Astfel, în liste nu figurează satele locuite de membrii miliției însărcinată cu paza granițelor, nefiind supuși sarcinilor fiscale obișnuite. Numărul acestor așezări a crescut simțitor după războiul cu turcii, ca urmare a imigrării grănicerilor din Oltenia și Serbia, iar după 1741 și a celor de la nord de Mureș. Dar cauza principală pentru care cifrele din diferite conscripții nu concordă între ele trebuie căutată mai ales în practica cunoscută a aparatului administrativ local, de a ascunde autorităților centrale situația reală din această provincie. Urmăreau, în realitate, să reducă numărul așezărilor, al locuitorilor impozabili și al veniturilor acestora, pentru ca astfel să fie micșorată și contribuția generală a Banatului. De fapt pătura funcționărească de aci proceda la fel ca nobilimea din comitate, care, pe cît era cu putință, reducea sarcinile față de stat ale iobagilor. În felul acesta și unii și alții aveau posibilitatea să sporească exploatarea maselor în folosul propriu.

Posibilitățile de abuz ale funcționarilor imperiali erau numeroase, îndeosebi în domeniul perceperii dărilor. Aceasta cu atît mai mult cu cît contribuția întregii provincii se stabilea în fiecare an la Viena, în funcție de numărul locuitorilor impozabili și de averea lor, conform datelor furnizate de organele administrative locale. Cuantumul impunerii unităților de dare pe cap și de dare pe avere era, de asemenea, hotărît de autoritățile vieneze. Dacă era camuflat un anumit număr de impozabili, dările respective reveneau funcționarilor de pe toate treptele Administrației bănă-

[4] *Ibid.*
[5] *Ibid.*, p. 105—107.

ţene. Abuzurile şi samavolniciile acestora erau bine cunoscute la Viena, uneori fiind semnalate chiar şi Curţii[6].

Cuantumul general al contribuţiei anuale înainte de război s-a ridicat aproximativ la 300.000 fl, sumă care a fost apoi menţinută şi în perioada următoare. Bineînţeles, locuitorii mai aveau de prestat şi alte multe sarcini băneşti. Totalul veniturilor statului s-a ridicat, de exemplu, în anul 1757 la 1.128.763 fl şi 56 xr, iar arenzile minelor şi manufacturilor au adus 58.022 fl. În acelaşi an toate cheltuielile legate de administrarea provinciei au atins 333.562 fl şi 28 xr, rezultînd deci un excedent de 853.220 fl şi 28 xr[7], sumă deosebit de importantă în vremea aceea.

Obişnuit, sub noţiunea de contribuţie *(Contribution)* se înţelegeau numai dările către stat, cele datorate domnului de pămînt avînd alte denumiri. Aci în Banat Fiscul deţinînd însă şi calitatea de stăpîn feudal, în contribuţie erau cuprinse uneori şi veniturile terestrale. În anul de care ne ocupăm, 1743, deci în perioada imediat următoare distrugătorului război turco-austriac, contribuţia includea nu numai dijmele din produsele agricole, dar chiar şi unele din monopolurile seniorale, cum erau veniturile provenite din exploatarea pădurilor şi a morilor. Mai tîrziu, o dată cu redresarea situaţiei generale, obligaţiile vor creşte mereu, sporindu-se îndeosebi sarcinile băneşti.

O importanţă deosebită prezintă documentul alăturat şi datorită faptului că indică naţionalitatea locuitorilor fiecărei aşezări în parte. După cum se ştie, populaţia Banatului, în perioada ocupării lui de imperiali, era formată numai din români şi sîrbi. Îndată după instaurarea administraţiei habsburgice, guvernatorul Mercy a aşezat în Banat un mare număr de locuitori catolici, proveniţi atît dinăuntrul graniţelor imperiului cît şi din afara lor. Pînă în preajma războiului cu turcii au fost colonizate, parţial sau total, un număr de 55 de localităţi[8]. Cu germani au fost populate mai ales aşezările: Denta, Deta, Ciacova, Merţişoara, Aradul Nou, Recaş, Berecuţa, Iermata, Freidorf, Lugoj, Caransebeş, Periam, Potoc[9]. În acelaşi timp mulţi lucrători germani s-au stabilit şi în centrele miniere mai importante, cum au fost Bocşa, Oraviţa, Ciclova, Dognecea, Luncani şi altele. Italienii, colonizaţi între 1719—1735, s-au aşezat în Timişoara, Ciacova, Freidorf şi Merţişoara[10]; spaniolii la Timişoara, Merţişoara, Becicherec, Lugoj, Caransebeş şi Ciacova[11]; bulgarii catolici, imigraţi în 1737, la Vinga, Bodrog, Seleuş, Lovrin şi Beşenova Veche[12].

Mulţi din colonişti au fost însă aşezaţi în satele româneşti, repartizîndu-li-se nu numai pămînturile cele mai fertile, dar totodată au fost scutiţi

---

[6] *Ibid.*, p. 99. Vezi şi Baroti Lajos, *Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, I, p. 36.

[7] Szentkláray, Jenő, *Száz év Dél-Magyarország ujabb történetéből* vol. I, Timişoara, p. 189—193.

[8] Traian Simu, *Colonizările şvabilor în Banat*, Timişoara, 1924, p. 12.

[9] Ştefan Manciulea, *Elemente etnice străine aşezate în Banat între anii 1000—1820*, Timişoara, 1943, p. 30.

[10] *Ibid.*, p. 39.

[11] *Ibid.*, p. 39—40.

[12] Szentkláray, *o. c.*, p. 255.

de contribuţie şi de alte sarcini obşteşti. Organele administrative alocau de multe ori coloniştilor mai mult pămînt decît puteau lucra, în timp ce localnicilor nu le rămînea nici necesarul pentru întreţinerea gospodăriilor proprii[13]. Au fost şi cazuri cînd populaţia băştinaşă era complet evacuată. Astfel, guvernatorul Mercy a ordonat scoaterea românilor şi a sîrbilor din Schela şi colonizarea satului cu nemţi din Franconia, Alsacia şi Lorena, aşezarea schimbîndu-şi apoi numele în Aradul Nou (Neu Arrad). Ca urmare, sîrbii din Schela au fost siliţi să întemeieze un sat nou, Fenlac, iar românii să se mute la Mănăştur[14]. Nu se cunoaşte numărul coloniştilor aşezaţi de Mercy în Banat, dar unii cercetători îl apreciază la 30—35.000 de suflete[15].

O dată izbucnit războiul cu turcii, în 1737, situaţia maselor româneşti s-a înrăutăţit simţitor. Sarcinile noi izvorîte din necesităţile războiului, la care s-au adăugat samavolniciile de neînchipuit ale armatei imperiale, au dus la izbucnirea unei sîngeroase răscoale a populaţiei româneşti, îndreptată împotriva autorităţilor imperiale şi a coloniştilor[16]. Războiul, răscoala, ciuma şi foametea care s-a abătut asupra provinciei după încetarea operaţiilor militare au determinat modificări însemnate în sînul populaţiei bănăţene. Fără îndoială că toate aceste calamităţi au provocat o scădere simţitoare a numărului locuitorilor. Au avut de suferit mai ales românii, fiindcă lungile şi istovitoarele lupte turco-austriece desfăşurîndu-se exclusiv în regiunile locuite de ei, au provocat nu numai distrugeri de bunuri materiale, dar şi deplasări ale populaţiei. Represiunile armatei austriece împotriva răsculaţilor le-au rărit de asemenea rîndurile, iar alţi mulţi de teama imperialilor s-au strămutat în Oltenia şi Serbia. Unii n-au mai îndrăznit să se întoarcă, cu toate că turcii au impus în tratatul de pace o clauză care îi obliga pe imperiali să acorde o amnistie generală răsculaţilor, mai ales celor din regiunea Mehadiei[17]. Foametea a trebuit să fie combătută prin măsuri excepţionale, luate atît de autorităţile militare turceşti cît şi de cele austriece, aducîndu-se alimente chiar din Ţara Românească şi de la Viena[18]. Schimbări radicale constatăm şi în rîndurile coloniştilor, numărul lor reducîndu-se simţitor după aceste evenimente, cu toate că o bună parte a satelor locuite de ei n-a fost cuprinsă în zonele de operaţii militare sau în cele bîntuite cu atîta furie de răscoală.

Documentul analizat este cu atît mai important, cu cît ne prezintă o icoană fidelă a realităţilor bănăţene, la numai trei ani după aceste evenimente. Probabil că autorităţile superioare de la Viena se pregăteau să întocmească noi planuri cu privire la Banat şi de aceea au cerut organe-

---

[13] *Ibid.*, p. 147.
[14] *Ibid.*, p. 253.
[15] Idem, *Mercy kormányzata a temesi bánságban*, p. 51.
[16] Bujor Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat (1737—1739)* în „Studii şi materiale de istorie medie", II (1957), p. 289—344.
[17] Laugier, *Histoire des négociations pour la paix conclue à Belgrade*, II, Paris, 1768, p. 306—7.
[18] Surdu, *o. c.*, p. 326.

lor administrative locale o situație cît mai detaliată cu privire la naționalitatea locuitorilor din fiecare așezare.

Pînă acum, în istoriografia secolului al XVIII-lea, nu se cunoșteau date mai amănunțite privitoare la naționalitatea locuitorilor din Banat, decît cele prezentate de Griselini pentru anul 1771[19]. Din cei 319.730 de locuitori înregistrați în districtele camerale, 183.450 au fost români, ceilalți fiind mai ales sîrbi și germani. Deci românii reprezentau în aceste părți aproximativ 57,38% din totalul populației, la care dacă adaugăm pe grănicerii din districtele Panciova, Palanca Nouă, Mehadia și Caransebeș, proporția lor crește, desigur, simțitor. Toate informațiile fragmentare cunoscute pînă în prezent atestă însă că în perioada anterioară numărătorii din 1771, aceasta proporție a fost și mai mare. S-a emis chiar părerea că românii au reprezentat 80% din populație în epoca cuceririi Banatului de către imperiali[20]. Datele prezentate aci confirmă pe deplin această ipoteză, ba chiar permit să se tragă concluzia că în 1718 această proporție ar fi fost și mai mare.

Totalizînd localitățile după naționalitatea locuitorilor, pe districte, obținem următoarea situație:

Districtul	Români	Români, Sîrbi	Sîrbi	Sîrbi, Germani	Germani	Români, Sîrbi, Germani	Bulgari	Italieni	Români, Germani	Nedeterminat
Becicherec			28	1						
Caransebeș	74								1	
Ciacova	49	4	11			1				
Cenad	1		14		1		1			
Lipova	22	4	14	1	2					
Lugoj	95								1	
Orșova	37									
Panciova			11	1						
Timișoara	20	4	16	3	5		1	1		1
Palanca Nouă	42		8		1					
Vîrșeț	41	7	15	1	1					1
Total:	381	19	117	7	10	1	2	1	2	2

Ca atare, la data respectivă, aproximativ trei pătrimi din numărul așezărilor bănățene erau locuite numai de români sau de români cu sîrbi și în cîteva cazuri izolate chiar de români cu germani.

La proporții asemănătoare ajungem dacă analizăm documentul alăturat și din alte puncte de vedere. Ținînd seama că au fost înregistrați contribuabilii din fiecare localitate în parte, putem stabili proporția na-

[19] Franz Griselini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temesvarer Banats*, Wien, 1780, Erster Theil, p. 196.

[20] David Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Sibiu, 1944, p. 65.

ţionalităţilor şi după numărul unităţilor de dare pe cap. Dacă se totalizează unităţile de dare pe avere, rezultă starea materială a fiecărei naţionalităţi, iar cuantumul contribuţiei indică, cu destulă exactitate, sarcinile băneşti corespunzătoare.

Naţionalităţi	Unităţi de dare pe cap		Unităţi de dare pe avere		Contribuţia	
	nr.	%	nr.	%	în sumă de	%
Români	$19.810\frac{1}{2}$	76,15	$10.171\frac{17}{60}$	71,35	195.658 fl $48\frac{1}{3}$ xr	68,74
Sîrbi	$6.203\frac{1}{2}$	23,85	$4.084\frac{81}{120}$	28,65	81.093 fl $2\frac{11}{12}$ xr	28,49
Germani	—	—	—	—	7.181 fl —	2,52
Italieni	—	—	—	—	75 fl —	0,03
Bulgari	—	—	—	—	648 fl —	0,23
Total:	26.014	100	$14.255\frac{115}{120}$	100	284.655 fl $51\frac{1}{4}$ xr	100

De la început trebuie subliniat încă o dată faptul că cifrele, după cum s-a mai spus, trebuie considerate ca minime. Această constatare se aplică mai ales la români, pentru consideraţiile următoare:

1. Operaţiile militare şi răscoala s-au desfăşurat exclusiv în regiunile populate de români, ceea ce a îngreunat, desigur, activitatea organelor administrative în munca de depistare a contribuabililor şi a bunurilor, ca urmare a dispersării locuitorilor.

2. Românii, locuind îndeosebi părţile muntoase şi păduroase, au avut posibilităţi mai mari de a se sustrage conscriptorilor.

3. Funcţionarii administrativi de la districte, şi mai ales cnezii, puteau, din aceleaşi motive, să ascundă mai uşor numărul real al contribuabililor şi averea lor.

Ca atare, proporţia românilor a depăşit cu siguranţă procentul de 76,15, cît reiese din calcul. Aceasta cu toate că în document nu sînt incluşi contribuabilii germani, italieni şi bulgari, numărul lor fiind însă, desigur, destul de redus, dacă se ţine seama de cuantumul contribuţiei la care au fost impuşi. Cauza pentru care averea impozabilă a românilor reprezintă doar 71% din total se datorează faptului că locuind mai ales părţile deluroase şi muntoase ale Banatului, unităţile de dare erau calculate după un volum mai mare de bunuri, îndeosebi de animale. Ca urmare, cuantumul contribuţiei totale a fost mai redus, deoarece se stabilea tot în funcţie de aceleaşi unităţi de dare.

Pe baza tabelelor documentului analizat putem întocmi o situaţie clară şi edificatoare privitoare la repartizarea populaţiei după naţionalitate, în fiecare dintre cele 11 districte bănăţene. Numărul unităţilor de

dare pe cap ne dezvăluie proporţia diferitelor naţionalităţi, iar nivelul contribuţiei indică volumul sarcinilor fiscale pentru fiecare categorie în parte.

În această privinţă situaţia Banatului pe districte se prezintă astfel în 1743:

BECICHEREC

Naţionalităţi	Unităţi de dare pe cap		Unităţi de dare pe avere		Contribuţia	
	nr.	%	nr.	%	în sumă de	%
1	2	3	4	5	6	7
Total	$944\frac{1}{2}$	100	$582\frac{1}{2}$	100	17017 fl $41\frac{3}{4}$ xr	100
Sîrbi	$944\frac{1}{2}$	100	$582\frac{1}{2}$	100	16963 fl $41\frac{3}{4}$ xr	99,68
Germani	—	—	—	—	54 fl	0,32

CARANSEBEŞ

1	2	3	4	5	6	7
Total	$4011\frac{1}{2}$	100	1849	100	31300 fl $27\frac{1}{2}$ xr	100
Români	$4011\frac{1}{2}$	100	1849	100	29884 fl $57\frac{1}{2}$ xr	95,48
Germani	—	—	—	—	1415 fl 30 xr	4,52

CIACOVA

1	2	3	4	5	6	7
Total	3159	100	$2234\frac{32}{60}$	100	42568 fl 36 xr	100
Români	$2759\frac{3}{4}$	87,37	$1905\frac{56}{60}$	85,31	35832 fl $43\frac{1}{2}$ xr	84,19
Sîrbi	$399\frac{1}{4}$	12,63	$328\frac{36}{60}$	14,69	6420 fl $52\frac{1}{2}$ xr	15,07
Germani	—	—	—	—	315 fl	0,74

CENAD

1	2	3	4	5	6	7
Total	733	100	$728\frac{31}{120}$	100	11.959 fl $42\frac{2}{3}$ xr	100
Români	$34\frac{1}{2}$	4,65	$39\frac{2}{3}$	5,37	245 fl $52\frac{2}{3}$ xr	2,05
Sîrbi	$698\frac{1}{2}$	95,35	$688\frac{71}{120}$	94,63	10.865 fl 50 xr	90,85
Germani	—	—	—	—	201	1,68
Bulgari	—	—	—	—	648	5,42

LIPOVA

1	2	3	4	5	6	7
Total	$2137\frac{1}{2}$	100	$1040\frac{18}{60}$	100	17.905 fl $22\frac{2}{3}$ xr	100
Români	1161	53,73	$555\frac{56}{60}$	53,42	9.453 fl 30 xr	52,80
Sîrbi	$976\frac{1}{2}$	45,67	$484\frac{22}{60}$	46,58	7.578 fl $52\frac{2}{3}$ xr	42,33
Germani	—	—	—	—	873 fl	4,88

LUGOJ

1	2	3	4	5	6	7
Total	3828	100	$1684\frac{45}{60}$	100	34.783 fl 37 xr	100
Români	3828	100	$1684\frac{45}{60}$	100	34.589 fl 37 xr	99,44
Germani	—	—	—	—	194 fl	0,56

ORȘOVA

1	2	3	4	5	6	7
Total	1609	100	$693\frac{6}{60}$	100	12.722 fl $57\frac{2}{3}$ xr	100
Români	1609	100	$693\frac{6}{60}$	100	12.722 fl $57\frac{2}{3}$ xr	100

PANCIOVA

1	2	3	4	5	6	7
Total	470	100	$227\frac{42}{60}$	100	6.020 fl 55 xr	100
Sîrbi	470	100	$227\frac{42}{60}$	100	5.901 fl 55 xr	99,02
Germani	—	—	—	—	119 fl	1,98

TIMIȘOARA

1	2	3	4	5	6	7
Total	$2.155\frac{1}{2}$	100	$1.635\frac{51}{70}$	100	32.865 fl 15 xr	100
Români	$1.061\frac{3}{4}$	49,26	$788\frac{17}{60}$	48,20	14.796 fl $7\frac{1}{2}$ xr	45,02
Sîrbi	$1.093\frac{3}{4}$	50,74	$847\frac{34}{60}$	51,80	15.388 fl $7\frac{1}{2}$ xr	46,82
Germani	—	—	—	—	2.606 fl	7,93
Italieni	—	—	—	—	75 fl	0,23
Bulgari	—	—	—	—	—	

PALANCA NOUĂ

1	2	3	4	5	6	7
Total	2.361	100	1.228 $\frac{48}{60}$	100	25.003 fl 20 $\frac{1}{2}$ xr	100
Români	2.037	86,28	1.013 $\frac{18}{60}$	82,49	20.545 fl 51 $\frac{1}{2}$ xr	82,17
Sîrbi	324	13,72	215 $\frac{30}{60}$	17,51	4.139 fl 29 xr	16,56
Germani	—	—	—	—	318 fl	1,27

VÎRȘEȚ

1	2	3	4	5	6	7
Total	4.605	100	2.351 $\frac{10}{60}$	100	52.506 fl 55 $\frac{1}{2}$ xr	100
Români	3·308	71,84	1.641 $\frac{19}{60}$	69,83	37.586 fl 40 xr	71,58
Sîrbi	1.297	28,16	709 $\frac{51}{60}$	30,17	13.834 fl 15 $\frac{1}{2}$ xr	26,35
Germani	—	—	—	—	1.086 fl	2,07

În general, proporția naționalităților s-a menținut pînă în vremea marilor colonizări de pe timpul Mariei Terezia și a lui Iosif al II-lea. Astfel, în anul 1773, districtul Timișoara cuprindea 80 de localități, din care 40 erau românești, 18 germane și 22 sîrbești[21].

În secolul al XVIII-lea modificările intervenite în structura populației se datorează și unor migrații cu caracter intern. Astfel, sîrbii din districtul Lipova, amintiți într-o proporție atît de substanțială în documentul analizat, sînt, fără îndoială, stabiliți aci de dată recentă. În orice caz, înainte de războiul din 1737—1739 actele n-au înregistrat un număr atît de mare de localități sîrbești. Ei au venit, desigur, în aceste părți de la nord de Mureș, cînd s-a hotărît desființarea granitei tisa — mureșene.

Problema aceasta s-a pus de multe ori după 1718, fiindcă organizația grănicerească respectivă nu-și mai justifica existența, o dată ce hotarele imperiului au fost împinse dincolo de Dunăre. De altfel, nobilimea maghiară exercita presiuni asupra Curții, cu scopul de a se institui adminis-

[21] Szentkláray, *Száz év Dél-Magyarország*, p. 75—76.

traţia civilă şi în teritoriile de graniţă. În cazul acesta s-ar fi extins însă şi iobăgia, grănicerii pierzîndu-şi privilegiile obţinute în epoca anterioară. De aci rezistenţa lor faţă de aceste proiecte, ajungîndu-se pînă la izbucnirea unei sîngeroase răscoale populare condusă de Pero din Seghedin (1735). Pregătirile şi dezlănţuirea războiului cu turcii au mai întîrziat cu cîţiva ani rezolvarea problemei, dar după aceea Staturile maghiare au condiţionat acordarea de subvenţii militare Mariei Terezia de soluţionarea ei, în conformitate cu interesele de clasă ale nobilimii.

Mulţi din grănicerii sîrbi care au participat la răscoala de sub conducerea lui Pero, de teama represaliilor, s-au refugiat în alte provincii din monarhia habsburgică şi indeosebi în Banat[22]. După război exodul a continuat, mai ales în urma publicării articolului de lege XVIII din anul 1741, care prevedea desfiinţarea graniţei de pe Mureş şi încorporarea teritoriului la Ungaria[23]. Grănicerii refuzînd să accepte situaţia de iobagi, şi-au părăsit satele şi s-au aşezat în Banat, unde li s-au afectat teritorii în districtele Lipova şi Panciova[24].

Provincializarea graniţei tisa-mureşene s-a desfăşurat treptat, acţiunea luînd pînă la urmă sfîrşit abia în 1750, cu toată rezistenţa hotărîtă a foştilor grăniceri. Mulţi din ei au emigrat în Rusia, unde au întemeiat guvernămîntele Serbia Nouă şi Elisabeta, iar 2.400 de familii au pătruns înarmate pe teritoriul Banatului[25]. Faţă de această situaţie, la propunerea guvernatorului Engelshofen, Maria Terezia a emis patenta din 23 octombrie 1751, prin care a luat fiinţă miliţia bănăţeană *(Banater Landesmiliz)*[26].

În epoca imediat următoare, foştilor grăniceri li s-au stabilit pentru aşezare teritorii întinse, situate exclusiv în partea apuseană a Banatului. Tuturor li s-au asigurat terenuri de cultură, libertatea religioasă şi sarcini obşteşti reduse în raport cu ceilalţi locuitori ai Banatului[27].

În perioada aceasta de după aplicarea edictului din 1751, credem că locuitorii sîrbi din districtul Lipovei şi mulţi din cel al Timişoarei, recent aşezaţi aci, părăsindu-şi din nou satele, s-au stabilit în regiunile afectate miliţiei. Aceasta trebuie să fie cauza pentru care cunoscutul dicţionar a lui Korabinski, din 1786, nu a mai înregistrat nici o localitate sîrbească în districtul Lipovei[28]. Cum dispariţia lor nu poate fi explicată printr-un proces de asimilare, rămîne doar posibilitatea înregimentării sîrbilor în miliţie, ţinîndu-se seama mai ales de privilegiile excepţionale ce li s-au acordat cu această ocazie.

---

[22] Gheorghe Ciuhandu, *Românii din Cîmpia Aradului*, Arad, 1940, p. 68.

[23] Franz Vaníček, *Specialgeschichte der Militärgrenze an Originalquellen und Quellenwerken geschöpft*, Wien, 1875, p. 572.

[24] *Ibid.*, p. 573.

[25] Patrichie Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, III, Caransebeş, p. 91.

[26] Vaníček, *o. c.*, p. 582—584.

[27] *Ibid.*, p. 585—588.

[28] Johann Matthias Korabinsky, *Geographisch-Historisches und Produkten von Ungarn*, Pressburg, 1787.

În ceea ce privește localitățile românești, constatăm că la mijlocul secolului al XVIII-lea ele erau mai dese în zona de contact dintre dealuri și cîmpie, de o parte și de alta a unei linii care pornind de la Săvîrșin de pe Mureș, atinge Dunărea în regiunea Baziașului. Ținîndu-se seama că în epoca respectivă aceasta era zona cea mai favorabilă așezărilor omenești, se pot trage concluzii referitoare la vechimea populației românești aci.

În general, românii ocupă și în prezent aceleași regiuni ca și la data întocmirii acestei conscripții. Desigur, cîteva așezări au dispărut între timp, dar aceasta reprezintă o excepție.

Analizînd structura populației bănățene pînă la izbucnirea primului război mondial, putem trage concluzia că în cele aproape două secole care s-au scurs de la alungarea turcilor, numărul românilor a înregistrat o creștere constantă, în limita unui spor natural normal. Cu toate acestea, recensămîntul din 1910 arată că românii nu mai reprezentau decît 37% din totalul populației. Scăderea permanentă a ponderii populației românești, în ciuda creșterii sale demografice normale, trebuie să fie pusă exclusiv pe seama politicii de colonizări masive cu alte naționalități, practicată de autoritățile habsburgice fără întrerupere în toată perioada aceasta.

ANEXĂ[29]

SPECIFICATION

Samentlicher Banatischen Districten und deren in selbigen sich befindenden Orthschafften, mit Ausweisung des Contributionalis nach der mit Ende des 743-sten Jahr vorgenohmenen Revision aller Personal = und Facultaets-Köpfen.

Also jedem Banat seynd seith den Lezten Krieg verblieben 11 Districten unter nachfolgender Benennung und Summarischer Beysezung, aus wie vill Orthschafften, Personal und Facultaets-Köpfen, ein jeder District bestehe, und wie vill er davon Contribuiren.

Nomina deren Districten	Hat Orth-schaft-ten	Clö-ster	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Contribuiret in A° 743	
					Gulden	xr
Bezkerecker	29	—	$944\frac{1}{2}$ *$944\frac{1}{2}$*	$582\frac{30}{60}$ *$582\frac{1}{2}$*	16817 *17017*	$41\frac{3}{4}$ *$42\frac{3}{4}$*
Caransebeser	75	—	4107 *$4011\frac{1}{2}$*	$1872\frac{45}{60}$ *1849*	31936 *31300*	$27\frac{1}{2}$ *$27\frac{1}{2}$*
Czackovaer	65	2	3203 *3159*	$2274\frac{23}{60}$ *$2234\frac{32}{60}$*	43198 *42568*	6 *36*

[29] Pentru economie de spaţiu, numirile româneşti ale localităţilor au fost trecute chiar în textul original. Dacă în paranteză nu se face altă menţiune, localitatea respectivă se găseşte în România (judeţele Timiş sau Caraş-Severin). Aşezărilor din R.S.F. Jugoslavia li se dă numirea actuală, urmată de indicativul: *Jug.* La fel, celor din R.P. Ungară, cu indicativul: *Ung.* Românii apar sub formele: *Wallachen, Wallach., Wal.;* sîrbii: *Raitzen, Raitze, Raitz, Ratz, R.;* germanii: *Teutsche;* bulgarii: *Cath. Bulgaren, Catholl. Paulichianen; italienii: Italianer.*

Documentul se întinde pe 22 de pagini.

Totalurile greşite au fost repetate corect în caractere cursive.

În notele de la subsol s-au dat — cînd a fost cazul — numirile actuale ale localităţilor.

Nomina deren Districten	Hat Orthschaften	Clöster	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Contribuiret in A° 743	
					Gulden	xr
Czannader	17	—	733 *733*	$728\frac{31}{120}$ *$728\frac{51}{120}$*	11960 *11960*	$42\frac{2}{3}$ *$42\frac{2}{3}$*
Lippaer	43	—	2214 *$2137\frac{1}{2}$*	$1066\frac{14}{60}$ *$1040\frac{18}{60}$*	18481 *17905*	$22\frac{2}{3}$ *$22\frac{2}{3}$*
Lugoser	96	—	4031 *3828*	$1684\frac{55}{60}$ *$1684\frac{45}{60}$*	34792 *34783*	37 *37*
Orsovaer	37	—	1597 *1609*	$641\frac{21}{60}$ *$693\frac{6}{60}$*	12386 *12722*	$45\frac{1}{3}$ *$57\frac{2}{3}$*
Pancsovaer	12	1	470 *470*	$227\frac{42}{60}$ *$227\frac{42}{60}$*	6020 *6020*	55 *55*
Temesvarer	51	1	$2253\frac{1}{2}$ *$2155\frac{1}{2}$*	$1724\frac{36}{60}$ *$1635\frac{51}{60}$*	33865 32865	15 *15*
Wypalanker	51	—	2341 *2341*	*$1229\frac{48}{60}$* *$1228\frac{48}{60}$*	25147 *25003*	$30\frac{1}{2}$ *$20\frac{1}{2}$*
Werschezer	66	3	4833 *4605*	$2444\frac{18}{60}$ *$2353\frac{10}{60}$*	54565 *52506*	$28\frac{1}{2}$ *$55\frac{1}{2}$*
Summa	542	7	26727 *26014*	$14476\frac{19}{24}$ *$14255\frac{115}{120}$*	289172 *284655*	$51\frac{11}{12}$ *$51\frac{1}{4}$*

Nun folget Specificé, wie ein jeder District Bestehe, Also

No	Bezkerecker District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Agaz *(Akac, Jug.)*	Raitz.	$29\frac{1}{2}$	19	550	—
2	Arataz *(Aradac, Jug.)*	detto	$36\frac{1}{2}$	23	645	—
3	Bezkereck *(Zrenjanin, Jug.)*	detto	$90\frac{1}{2}$	$32\frac{1}{2}$	935	—
	Bezkereck *(Zrenjanin, Jug.)*	Teutsche	—	—	54	—
4	Czenta *(Čenta, Jug.)*	Raitzen	26	12	580	—
5	Cuman *(Kumane, Jug.)*	detto	19	9	326	—
6	Dobriza *(Dobrica, Jug.)*	detto	18	9	278	—
7	Ellemir *(Elemir, Jug.)*	detto	$38\frac{1}{2}$	14	825	—
8	Ezka *(Ečka, Jug.)*	detto	27	16	570	—
9	Fakastin (*Farkašdin, Jug.*)	detto	14	$7\frac{1}{2}$	204	$41\frac{3}{4}$
10	Janckaid (*Jankov Most, Jug.*)	detto	20	$10\frac{1}{4}$	300	—
11	Jarekovacz (*Jarkovac, Jug.*)	detto	17	$9\frac{45}{60}$	227	—
12	Jdiosch *(Idjoš, Jug.)*	detto	$36\frac{1}{2}$	32	870	—
13	Jdwor *(Idvor, Jug.)*	detto	10	$1\frac{45}{60}$	95	—
14	Jllancza *(Ilandza, Jug.)*	detto	32	$15\frac{1}{2}$	346	—
15	Jtteppe *(Srpski Itebej, Jug.)*	detto	$55\frac{1}{2}$	$45\frac{1}{2}$	1260	—
16	Madjadiza *(Jug.?)*	detto	14	$7\frac{45}{60}$	200	—

1	2	3	4	5	6	7
17	Modosch *(Jaša Tomič, Jug.)*	Raitzen	46	$32\frac{45}{60}$	1180	—
18	Neussina *(Neuzina, Jug.)*	detto	51	$30\frac{45}{60}$	800	—
19	Orlovat *(Orlovat, Jug.)*	detto	28	$15\frac{1}{4}$	490	—
20	Pardan *(Meda, Jug.)*	detto	35	$29\frac{60}{45}$	780	—
21	Pezey *(Bečej, Jug.)*	detto	$55\frac{1}{2}$	$64\frac{1}{4}$	940	—
22	Poka *(Boka, Jug.)*	detto	57	$36\frac{1}{2}$	900	—
23	Pozar *(Bočar, Jug.)*	detto	35	$27\frac{1}{4}$	650	—
24	Potosch *(Botoš, Jug.)*	detto	14	7	300	—
25	Schimoda *(Jug.?)*	detto	13	8	252	—
26	Sezan *(Sečanj, Jug.)*	detto	19	12	500	—
27	Sent Jurath *(Žitište, Jug.)*	detto	32	$18\frac{3}{4}$	570	—
28	Sziega *(Jug.?)*	detto	26	$15\frac{1}{2}$	600	—
29	Thomasovich *(Tomaševac, Jug.)*	detto	49	$20\frac{1}{4}$	790	—
Dörffer:						
29	Summa		$944\frac{1}{2}$	$582\frac{1}{2}$	16817	$41\frac{3}{4}$
			$944\frac{1}{2}$	*$582\frac{1}{2}$*	*17017*	*$41\frac{3}{4}$*

No	Caransebeser Distriet	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Appadia *(Apadia)*	Wallachen	$33\frac{1}{2}$	$20\frac{3}{4}$	372	—
2	Armenisch *(Armenis)*	detto	$52\frac{1}{2}$	$25\frac{1}{2}$	577	—
3	Bolwasniza *(Bolvaşniţa)*	detto	36	$12\frac{1}{2}$	262	—
4	Borlova *(Borlova)*	detto	$78\frac{1}{2}$	40	622	—
5	Brebul *(Brebul Nou,*	detto	151	$60\frac{1}{2}$	826	—
6	Brissaha *(Prisaca)*	detto	$37\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}$	392	—
7	Bristian *(Prisian)*	detto	20	$11\frac{1}{2}$	212	—
8	Bukin *(Buchin)*	detto	$30\frac{1}{2}$	11	262	—
9	Bukosniza *(Bucoşniţa)*	detto	37	$15\frac{1}{2}$	228	—
10	Canissa *(Cănicea)*	detto	$27\frac{1}{2}$	10	224	—
11	Stadt Caransebes *(Oraşul Caransebeş)*	Wallachen u. Teutsche	—	—	2831	—
12	Caveran *(Căvăran)*	Wallachen	$37\frac{1}{2}$	$17\frac{1}{4}$	254	—
13	Czerese Themes *(Cireşul)*	detto	$38\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{4}$	411	—
14	Czerese Pistra *(Cireşa)*	detto	21	$15\frac{1}{4}$	146	—
15	Csuta *(Ciuta)*	detto	48	$14\frac{1}{2}$	265	—
16	Cziklen *(Cicleni)*	detto	10	$5\frac{1}{2}$	91	—

1	2	3	4	5	6	7
17	Dallcz *(Dalci)*	Wallachen	15	$9\frac{1}{2}$	91	—
18	Dellinestie *(Delineşti)*	detto	$81\frac{1}{2}$	$58\frac{3}{4}$	433	—
19	Domaschna *(Domaşnea)*	detto	$156\frac{1}{2}$	$43\frac{1}{4}$	972	—
20	Dragomirestie *(Dragomireşti)*	detto	$69\frac{1}{2}$	27	340	—
21	Foenisch *(Feneş)*	detto	43	$22\frac{3}{4}$	406	—
22	Gavostia *(Gavojdia)*	detto	50	24	561	—
23	Glimpoka *(Glîmboca)*	detto	64	$31\frac{1}{2}$	435	—
24	Gollez *(Goleţ)*	detto	39	$15\frac{1}{4}$	230	—
25	Jaasch *(Iaz)*	detto	72	30	351	—
26	Jllova *(Ilova)*	detto	$35\frac{1}{2}$	$23\frac{1}{4}$	321	—
27	Korcschma *(Crîjma)*[30]	detto	$21\frac{1}{2}$	$12\frac{3}{4}$	146	—
28	Korpa *(Cîrpa)*[31]	detto	50	27	596	—
29	Krizova *(Criciova)*	detto	50	$18\frac{3}{4}$	556	—
30	Krivina *(Crivina)*	detto	$22\frac{1}{2}$	8	145	$27\frac{1}{2}$
31	Lungoviza *(Luncaviţa)*	detto	47	26	371	—
32	Maal *(Mal)*	detto	$17\frac{1}{2}$	$9\frac{1}{2}$	86	—
33	Mazova *(Maciova)*	detto	$69\frac{1}{2}$	$26\frac{1}{4}$	445	—

[30] Măgura.
[31] Valea Timişului.

1	2	3	4	5	6	7
34	Magura *(Măguri)*	Wallachen	19	$6\frac{1}{4}$	105	—
35	Marga *(Marga)*	detto	27	$24\frac{1}{2}$	145	—
36	Merul *(Mărul)*	detto	60	44	286	—
37	Mutnik *(Mîtnicul Mare)*	detto	63	$24\frac{3}{4}$	639	—
38	Ohaba Pistra *(Ohaba Bistra)*	detto	52	$24\frac{1}{4}$	222	—
39	Ohaba Mutnik *(Ohaba Mîtnic)*	detto	$34\frac{1}{2}$	23	322	—
40	Pestiere *(Peşterea)*	detto	48	$22\frac{1}{2}$	341	—
41	Petrosniza *(Petroşniţa)*	detto	$57\frac{1}{2}$	20	288	—
42	Pojana *(Poiana)*	detto	56	$36\frac{1}{4}$	477	—
43	Remette *(Remetea Pogănici)*	detto	$29\frac{1}{2}$	$15\frac{1}{2}$	174	—
44	Ruen *(Rueni)*[32]	detto	21	$7\frac{3}{4}$	194	—
45	Ruska *(Rusca)*	detto	$52\frac{1}{2}$	$20\frac{1}{2}$	351	—
46	Rusch *(Rugi)*	detto	31	18	229	—
47	Rusinosch *(Ruginosu)*	detto	26	14	229	—
48	Sadova *(Sadova)*[33]	detto	35	$10\frac{1}{2}$	161	—
49	Sakussen *(Zăgujeni)*	detto	55	$11\frac{1}{2}$	339	—
50	Sacul *(Sacul)*	detto	87	$33\frac{1}{2}$	582	—

[32] Turnu-Rueni.
[33] Sadova Nouă.

1	2	3	4	5	6	7
51	Savoÿ *(Zăvoi)*	Wallachen	$23\frac{1}{2}$	$11\frac{3}{4}$	125	—
52	Schena *(Jena)*	detto	47	$17\frac{1}{4}$	342	—
53	Schuppa *(Jupa)*	detto	$34\frac{1}{2}$	$12\frac{3}{4}$	243	—
54	Schidova *(Jidovin)*[34]	detto	58	$21\frac{3}{4}$	553	—
55	Schribestie *(Zgribești)*	detto	$105\frac{1}{2}$	$49\frac{3}{4}$	925	—
56	Sekajosch *(Scăiuș)*	detto	176	$61\frac{1}{2}$	1012	—
57	Serbestie *(Zerveşti)*	detto	$28\frac{1}{2}$	13	231	—
58	Slathna *(Zlagna)*	detto	19	$7\frac{1}{4}$	95	—
59	Slattina *(Slatina)*	detto	$186\frac{1}{2}$	91	794	—
60	Sozan *(Soceni)*	detto	66	$40\frac{1}{2}$	335	—
61	Sorlians Mare *(Zorlenţul Mare)*	detto	216	$94\frac{1}{2}$	1110	—
62	Sorlians Mick *(Zorlenţul Mic)*[35]	detto	$47\frac{1}{2}$	$26\frac{3}{4}$	389	—
63	Silvasell *(Sălbăgel)*	detto	51	$19\frac{1}{2}$	541	—
64	Theregova *(Teregova)*	detto	$128\frac{1}{2}$	$47\frac{1}{4}$	735	—
65	Tinkova *(Tincova)*	detto	41	$27\frac{1}{2}$	350	—
66	Turnul *(Turnul)*[36]	detto	$30\frac{1}{2}$	$7\frac{1}{2}$	224	—
67	Tirnova *(Tîrnova)*	detto	112	$80\frac{1}{2}$	759	—

[34] Berzovia.
[35] Zorlincior.
[36] Înglobat în Turnul Rueni.

1	2	3	4	5	6	7
68	Walian Deni *(Valeadeni)*	Wallachen	53	29	349	—
69	Wallian Mare *(Valea Mare)*[37]	detto	$7\frac{1}{2}$	4	57	—
70	Werendin *(Verendin)*	detto	37	$17\frac{1}{2}$	272	—
71	Woislova *(Voislova)*	detto	$15\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{4}$	56	—
72	Warr *(Var)*	detto	49	$24\frac{3}{4}$	571	—
73	Walliabull *(Valea Boului)*[38]	detto	58	$36\frac{1}{2}$	408	—
74	Wallischova *(Vălişoara)*	detto	$40\frac{1}{2}$	$19\frac{3}{4}$	576	—
75	Werzerova *(Vîrciorova)*	detto	63	$30\frac{1}{2}$	704	—
Dörffer 75	Summa		4107	$1872\frac{3}{4}$	31935	$27\frac{1}{2}$
			4011$\frac{1}{2}$	*1849*	*31300*	*27*$\frac{1}{2}$

[37] Valea Bistrei.
[38] Păltiniş.

No	Czackovaer District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Banlok *(Banloc)*	Wallachen	61	$55\frac{24}{60}$	926	45
2	Birda *(Birda)*	detto	31	$22\frac{1}{2}$	403	30
3	Boÿa[39]	detto	28	$28\frac{6}{60}$	493	30
4	Bussiasch *(Buziaş)*	detto	38	23	656	21
5	Czackova *(Ciacova)*	Raitzen u. Wallachen	101	$38\frac{36}{60}$	832	15
	Czackova *(Ciacova)*	Teutsche	—	—	132	—
6	Czavosch *(Ciavoş)*[40]	Raitzen	19	$14\frac{54}{60}$	279	—
7	Chepsa *(Cebza)*[41]	Wallachen	$80\frac{1}{2}$	52	996	30
8	Czerna *(Cerna)*	detto	33	$35\frac{1}{2}$	503	15
9	Denta *(Denta)*	Raitz. u. Wall.	$54\frac{1}{2}$	$43\frac{42}{60}$	822	15
10	Deda *(Deta)*	Teutsche	—	—	183	—
11	Dollacz *(Dolaţ)*	Raitzen	42	$36\frac{1}{2}$	606	—
12	Dolvadia *(Tolvădia)*[42]	Wallachen	$39\frac{1}{2}$	$36\frac{24}{60}$	574	—
13	Dragschiva *(Dragşina)*	detto	16	$17\frac{12}{60}$	473	30

[39] Probabil Biay Bianlak, sat dispărut în apropiere de Ivanda.
[40] Grănicerii.
[41] În text: Schepsa.
[42] Livezile.

1	2	3	4	5	6	7
14	Dubosch *(Duboz)*	Wallachen	47	$17\frac{12}{60}$	637	45
15	Duleo *(Duleul)*	detto	$43\frac{1}{2}$	$22\frac{6}{60}$	413	30
16	Föen *(Foeni)*	detto	$53\frac{1}{2}$	$47\frac{1}{4}$	578	—
17	Fölee *(Folia)*	detto	36	$35\frac{12}{60}$	239	15
18	Gaad *(Gad)*	detto	$31\frac{1}{2}$	$25\frac{1}{2}$	602	—
19	Gillad *(Ghilad)*	detto	191	$149\frac{24}{60}$	2559	30
20	Gÿr *(Gier)*	Raitzen	$21\frac{1}{2}$	19	396	30
21	Hydiasch *(Hitiaș)*	Wallachen	59	$20\frac{48}{60}$	647	45
22	Jerseck *(Ersig)*	detto	26	$10\frac{48}{60}$	314	—
23	Jkloda *(Icloda)*	detto	37	$28\frac{24}{60}$	642	45
24	Jskaar *(Izgar)*	detto	52	$28\frac{54}{60}$	637	45
25	Jvanda *(Ivanda)*	Raitzen	32	$33\frac{54}{60}$	588	—
26	Kada *(Cadăr)*	Wallachen	$30\frac{1}{2}$	$19\frac{18}{60}$	543	15
27	Kanack*(Cănicea)*	Raitzen	21	$21\frac{36}{60}$	373	45
28	Keberesch *(Chevereș)*[43]	Wallachen	$73\frac{1}{2}$	$49\frac{54}{60}$	677	45
29	Kipet *(Căpăt)*	detto	$31\frac{1}{2}$	$14\frac{1}{2}$	338	45
30	Liget *(Lighet)*[44]	detto	$86\frac{1}{2}$	$69\frac{36}{60}$	1198	—

[43] Chevereșul Mare.
[44] Pădureni.

1	2	3	4	5	6	7
31	Macedonia *(Macedonia)*	Wallachen	60	41	815	15
32	Maligaÿ *(Gaiul Mic)*	Raitz. u. Wall.	25	$23\frac{18}{60}$	401	30
33	Obaÿd *(Obad)*	Wallachen	$74\frac{1}{2}$	61	953	45
34	Ofzeniza *(Ofseniţa)*	Raitzen	44	$29\frac{12}{60}$	589	—
35	Omor *(Omor)*[45]	Wallachen	$58\frac{1}{2}$	31	802	15
36	Oppadiza *(Opatiţa)*	detto	$32\frac{1}{2}$	$23\frac{12}{60}$	538	15
37	Partosch Kloster *(M-rea Partoş)*	Raitzen	—	—	67	—
38	Perokusa *(Berecuţa)*	Wallachen	$11\frac{1}{2}$	$6\frac{6}{60}$	79	45
39	Perin *(Berini)*	detto	29	$22\frac{18}{60}$	493	30
40	Petroman *(Petroman)*	detto	74	$54\frac{1}{2}$	839	15
41	Plaschova *(Blajova)*	detto	20	17	264	—
42	Rakoviza *(Racoviţa)*	detto	42	$21\frac{24}{60}$	632	45
43	Rudna *(Rudna)*	detto	37	36	593	—
44	Sackoesch *(Sacoş)*[46]	detto	$62\frac{1}{2}$	$43\frac{36}{60}$	996	30
45	Sorzia *(Sutjeska Jug.)*	detto	15	$15\frac{24}{60}$	246	15
46	Schebell *(Jebel)*	detto	$246\frac{1}{2}$	$172\frac{47}{60}$	3099	30
47	Schippet *(Şipet)*	detto	$79\frac{1}{2}$	$52\frac{48}{60}$	916	45

[45] Roviniţa Mare.
[46] Sacoşul Turcesc.

1	2	3	4	5	6	7
48	Schosta *(Şoşdea)*	Wallachén	$64\frac{1}{2}$	$32\frac{48}{60}$	737	—
49	Schurian *(Surjan, Jug.)*	Raitzen	31	$28\frac{42}{60}$	578	—
50	Soula *(Sculia)*	Wallachen	$39\frac{1}{2}$	$28\frac{18}{60}$	548	15
51	Sÿlasch *(Silaghiu)*[47]	detto	95	$46\frac{42}{60}$	757	30
52	Sÿrgova *(Sîrbova)*	detto	$31\frac{1}{2}$	$19\frac{12}{60}$	418	30
53	Soka *(Soca)*	Raitzen	$32\frac{1}{2}$	$23\frac{36}{60}$	573	—
54	Stamora (*Stamora Română*)	Wallachen	$34\frac{1}{2}$	$45\frac{24}{60}$	603	—
55	Sent Georg und *(Sîngeorge)*	Raitz. [u.] Wall.	14	$14\frac{36}{60}$	254	15
	Kloster (*Mănăstire*)	Raitzen	—	—	79	30
56	Sent Marton (*Sînmartinul Sîrbesc*)	detto	$27\frac{1}{2}$	$31\frac{18}{60}$	571	—
57	Todier *(Toager)*	Wallachen	41	$35\frac{36}{60}$	620	—
58	Uilock *(Uliuc)*	detto	47	$37\frac{54}{60}$	712	—
59	Unipp *(Unip)*	detto	$55\frac{1}{2}$	$38\frac{12}{60}$	792	15
60	Wallia Mare *(Valea Mare)*	detto	43	$19\frac{36}{60}$	473	30

[47] Înglobat în Buziaş.

1	2	3	4	5	6	7
61	Wallia paÿ (*Valeapai*)	Wallachen	$67\frac{1}{2}$	$29\frac{12}{60}$	697	30
62	Welli gaÿ (*Veliki Gaj, Jug.*)	Raitzen	32	$29\frac{48}{60}$	565	—
63	Wermesch *(Vermeș)*	Wallachen	111	$57\frac{24}{60}$	991	30
64	Wojteck *(Voiteg)*	detto	$24\frac{1}{2}$	$17\frac{18}{60}$	336	45
65	Wuckova *(Vucova)*	detto	$38\frac{1}{2}$	$31\frac{12}{60}$	647	45
Dörffer:						
65	Summa		3203	$2274\frac{23}{60}$	43198	6
			3159	*2234* $\frac{32}{60}$	*42568*	*36*

No	Czannader Distriet	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Canischa *(Kanjiža, Jug.)*	Raitzen	52	$53\frac{7}{8}$	929	15
2	Comlosch *(Comloș)*[48]	detto	$35\frac{1}{2}$	$37\frac{48}{60}$	432	40
3	Czannad *(Cenadul Mare)*	detto	62	$43\frac{1}{2}$	1032	30
4	Czoka *(Čoka, Jug.)*	detto	$29\frac{1}{2}$	$39\frac{20}{60}$	594	55
5	Egerisch *(Igriș)*	detto	$48\frac{1}{2}$	$43\frac{1}{8}$	354	20
6	Gÿulla *(Gyula, Ung.)*	detto	$34\frac{1}{2}$	$31\frac{3}{4}$	619	30
7	Oros Lamosch *(Oroslam, Jug.)*	detto	28	31	619	30
8	Patee *(Padej, Jug.)*	detto	$25\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{4}$	501	30
9	Periamosch *(Periamoș)*[49]	Teutsche	—	—	201	—
10	Peschenova *(Beșenova)*[50]	Catholl. Paulichianen[51]	—	—	648	—
11	Sanat *(Čanad, Jug.)*	Raitzen	$27\frac{1}{2}$	$44\frac{1}{3}$	929	15
12	Saravolla *(Sarafola)*[52]	detto	$63\frac{1}{2}$	$64\frac{1}{3}$	1032	30
13	Sent Micklosch *(Sînmiclăuș)*[53]	detto	120	$138\frac{40}{60}$	1425	30

[48] Comloșul Mare.
[49] Periam.
[50] Dudeștii Vechi.
[51] Este vorba de bulgarii catolici, colonizați în 1737.
[52] Saravale.
[53] Sînnicolaul Mare.

1	2	3	4	5	6	7
14	Sent Micklosch *(Sînmicläuș)*[54]	Raitzen	$36\frac{1}{2}$	38	919	25
15	Sent Peter *(Sînpetrul Mare)*	detto	105	$80\frac{1}{8}$	1268	30
16	Walkan *(Vălcani)*	Wallachen	$34\frac{1}{2}$	$39\frac{2}{3}$	245	$52\frac{2}{3}$
17	Zombor *(Kisszombor, Ung.)*	Raitzen	$30\frac{1}{2}$	$20\frac{2}{3}$	206	30
Dörffer:						
17	Summa		733	$728\frac{31}{120}$	11960	$42\frac{2}{3}$
			733	*$728\frac{51}{120}$*	*11960*	*$42\frac{2}{3}$*

[54] Probabil Sînnicolaul German, înglobat în orașul Sînnicolaul Mare.

No	Lippaer District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Alliosch *(Alioş)*	Raitzen	161	$75\frac{1}{10}$	1250	—
2	Arrad *(Aradul Nou)*	Teutsche	—	—	450	—
3	Arrad *(Aradul Nou)*	Raitzen	70	$36\frac{1}{3}$	266	—
4	Assiasso *(Ususău)*	detto	18	$7\frac{1}{8}$	271	—
5	Barra *(Bara)*	detto	$55\frac{1}{2}$	$19\frac{1}{4}$	532	30
6	Bellotinze *(Belotinţ)*	detto	25	16	219	—
7	Bulsa Gross *(Bulza-Groşi)*	Wallachen	31	17	136	30
8	Kapolnasch *(Căpălnaş)*	detto	81	23	605	—
9	Capriora *(Căprioara)*	detto	51	16	429	—
10	Cella *(Ţela)*	detto	56	$23\frac{3}{4}$	353	—
11	Duboki Nadasch *(Nadăş)*	Raitzen	29	$25\frac{1}{6}$	210	—
12	Fibesch od. Gablosch *(Fibiş)*	Wallachen	95	$48\frac{1}{8}$	677	—
13	Ferithas *(Firiteaz)*	Raitzen	67	$33\frac{2}{3}$	547	—
14	Fiscut *(Fiscut)*	Wallachen	$78\frac{1}{2}$	$38\frac{1}{6}$	611	—
15	Gessinze *(Chesinţ)*	Ratz. u. Wall.	80	$48\frac{1}{6}$	768	—

1	2	3	4	5	6	7
16	Gestia *(Chizdia)*[55]	Raitzen	$43\frac{1}{2}$	$23\frac{1}{4}$	415	—
17	Gutenbrun *(Guttenbrunn)*	Teutsche	—	—	255	—
18	Govesta *(Găvoșdia)*[56]	Raitzen	$54\frac{1}{2}$	$36\frac{1}{2}$	415	—
19	Hodosch *(Hodoș)*	Ratz. u. Wall.	$62\frac{1}{2}$	$32\frac{1}{4}$	390	—
20	Kellmack *(Chelmac)*	Wallachen	$12\frac{1}{2}$	$8\frac{2}{3}$	228	—
21	Kis Faluda *(Chișfaluda)*[57]	detto	$52\frac{1}{2}$	$20\frac{1}{4}$	470	—
22	Labaschinze *(Labasinț)*	detto	30	$14\frac{1}{4}$	270	—
23	Labusnik *(Lăpușnic)*	detto	$28\frac{1}{2}$	15	453	—
24	Lallassinze *(Lalașinț)*	detto	33	$12\frac{1}{2}$	318	—
25	Lippa *(Lipova)*	Ratz.	168	39	801	$22\frac{2}{3}$
	Lippa *(Lipova)*	Teutsche	—	—	168	—
26	Nova Sella *(Neudorf)*	Wallachen	$57\frac{1}{2}$	$33\frac{2}{3}$	266	—
27	Ohaba *(Ohaba Sîrbească)*[58]	Raitzen	14	7	135	30
28	Ostro *(Ostrov)*	Wallachen	$32\frac{1}{2}$	$9\frac{1}{4}$	303	—
29	Pacamesa *(Bacamezeu)*[59]	detto	$15\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{3}$	130	—
30	Patta *(Bata)*	detto	82	$31\frac{1}{2}$	501	30

[55] Coșarii.
[56] Nicolae Bălcescu.
[57] Fîntînele.
[58] Ohaba Română.
[59] Bacăul de Mijloc.

1	2	3	4	5	6	7
31	Pirkisch *(Birchiș)*	Wallachen	66	$19\frac{1}{6}$	555	—
32	Prussnik *(Bruznic)*	Ratz. u. Wall.	40	$76\frac{2}{3}$	588	—
33	Radmonestie *(Rădmănești)*	Raitzen	42	$17\frac{1}{2}$	478	30
34	Sef din *(Șefdin)*[60]	Wallachen	$112\frac{1}{2}$	$48\frac{1}{3}$	741	—
35	Sekasch *(Secaș)*	Ratz.	20	$8\frac{1}{2}$	270	—
36	Selkova *(Sălciva)*	Wallachen	$31\frac{1}{2}$	$9\frac{1}{6}$	375	—
37	Sÿstarovich *(Șiștarovăț)*	detto	$28\frac{1}{2}$	$48\frac{1}{6}$	280	30
38	Stanzova *(Stanciova)*	Ratz.	$58\frac{1}{2}$	$29\frac{1}{4}$	455	—
39	Sent Miklosch *(Sînmihaiul Român)*	Ratz. u. Wall.	$51\frac{1}{2}$	28	360	—
40	Thesch *(Teș)*	Ratz.	$33\frac{1}{2}$	$13\frac{1}{2}$	260	—
41	Valle Mare *(Valea Mare)*	Wallachen	19	$5\frac{1}{3}$	180	—
42	Weresch mort *(Virișmort)*	detto	$16\frac{1}{2}$	$3\frac{3}{4}$	103	—
43	Wisma *(Vizma)*	detto	$33\frac{1}{2}$	$17\frac{12}{60}$	415	—
Dörffer: 43	Summa		2214	$1066\frac{14}{60}$	18481	$22\frac{2}{3}$
			2137 1/2	*1040 18/60*	*17905*	*22 2/3*

[60] Frumușeni.

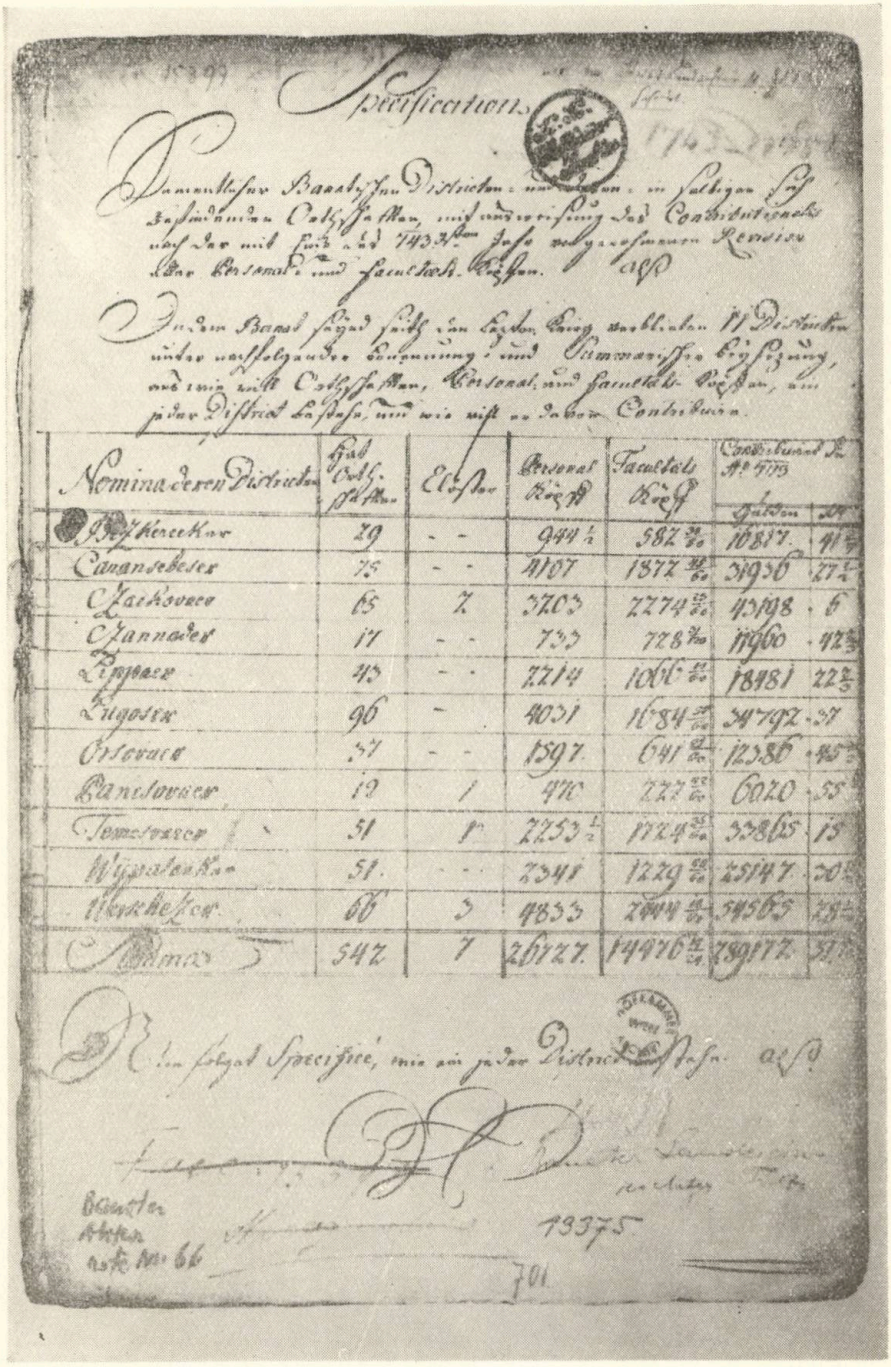

Specificatum

Nomina derer Districten	Hab. Colli. Stellen	Elefter	Personal Köpfe	Facultäts Köpfe	Contribuend. An. 1775 Gulden	Xr.
Weißkirchner	29	- -	944 ½	382 ²⁰⁄₂₀	10837	91 ½
Caranßebeser	75	- -	4107	1872 ¹⁰⁄₂₀	39936	27 ½
Zaikowcer	65	7	3703	2274 ¹⁹⁄₂₀	45198	6
Zannadeer	17	- -	733	728 ⁷⁄₂₀	17960	42 ⅔
Lippaer	43	- -	2214	1066 ¹¹⁄₂₀	18481	22 ⅔
Lugoser	96	-	4031	1684 ³³⁄₂₀	34792	37
Orsovaer	37	- -	1597	641 ²¹⁄₂₀	12386	45 ⅔
Banatisch Caransebeser	13	1	476	222 ¹¹⁄₂₀	6020	55 ⅓
Temesvarer	51	1	2253 ½	1124 ²⁵⁄₂₀	33865	15
Wyschatzkaer	51	- -	2341	1229 ²²⁄₂₀	25147	20 ⅔
Werschetzer	66	3	4833	2444 ¹⁹⁄₂₀	54565	48 ⅔
Summa	547	7	26727	14476 ¹⁷⁄₂₀	389172	31 ⅓

Tabloul sinoptic al districtelor bănățene

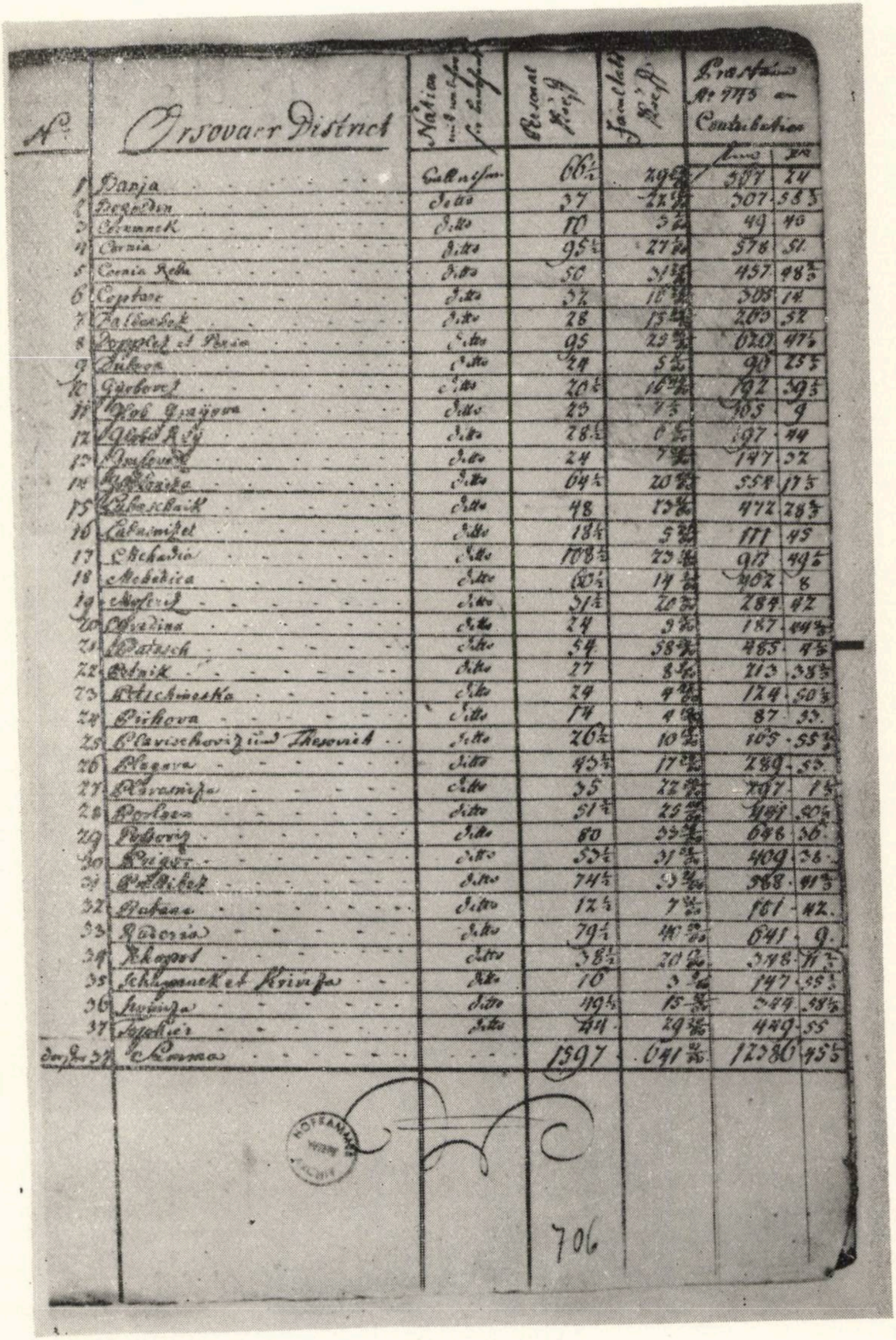

Nº	Orsovaer District	Nation	Personal	Familie	Prestation an Contribution fl.	xr
1	Danja	Wallachen	66½	29	307	24
2	Bogoltin	detto	37	22½	307	53⅓
3	Czernek	ditto	10	3½	49	40
4	Cornia	ditto	95½	27	378	51
5	Cornia Reka	ditto	50	31	457	48⅔
6	Coptare	ditto	37	10	308	14
7	Faldeschek?	ditto	28	13	203	52
8	Doppsilet et Persa?	ditto	95	29	620	47½
9	Dubova	ditto	24	5½	98	25⅓
10	Gerbovez	ditto	20½	16	192	39⅓
11	Wal. Grajova?	ditto	23	4½	105	9
12	[illegible]	ditto	28½	6	197	44
13	[illegible]	ditto	24	7	147	32
14	[illegible]	ditto	64½	20	558	17⅓
15	[illegible]	ditto	48	13	472	28⅔
16	Cabanizel?	ditto	18½	5	111	45
17	Mehadia	ditto	108½	23	918	49½
18	Mehadica	ditto	60½	14	402	8
19	Mosferiz?	ditto	31½	20	284	42
20	Ogradina	ditto	24	9	187	44⅓
21	Ogatsch?	ditto	54	58	485	4⅓
22	Petnik	ditto	27	8	213	38⅓
23	Petschinoska?	ditto	29	4	124	50⅓
24	Pirkova?	ditto	14	4	87	33
25	Plavischoviz und Thesoviet?	ditto	26½	10	105	55⅓
26	Plugova	ditto	43½	17	289	53
27	Prevasniza?	ditto	35	22	297	1⅓
28	Porkeza?	ditto	51½	25	499	20⅔
29	Petroviz?	ditto	80	33	648	36
30	Prigor	ditto	53½	31	409	36
31	[illegible]	ditto	74½	33	588	41⅓
32	Rakasa?	ditto	12½	7	161	42
33	Rudaria	ditto	79½	40	641	9
34	Schoppot?	ditto	38½	20	348	11⅓
35	Schlopanek et Krivna?	ditto	10	3	147	55⅓
36	Jessenova?	ditto	49½	15	344	38½
37	Topleziz?	ditto	44	29	449	55
dorfer 37	Summa		1597	641	12380	45⅓

706

Districtul Orşova

No	Lugoscher District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Bapschia *(Babșa)*	Wallachen	$38\frac{1}{2}$	$15\frac{24}{60}$	336	$7\frac{1}{2}$
2	Ballinze *(Balinț)*	dett	20	$10\frac{18}{60}$	272	$11\frac{1}{2}$
3	Banjova *(Paniova)*	detto	$24\frac{1}{2}$	$11\frac{1}{5}$	279	$56\frac{1}{2}$
4	Basjest *(Băseşti)*	detto	28	$11\frac{1}{2}$	228	31
5	Batjest *(Bătești)*	detto	42	$12\frac{1}{2}$	373	$21\frac{1}{2}$
6	Bellinze *(Belinț)*	detto	$152\frac{1}{2}$	40	1085	39
7	Bikisch *(Bichigi)*	detto	24	9	242	46
8	Boin *(Boin)*[61]	detto	12	$7\frac{1}{10}$	58	$20\frac{1}{2}$
9	Boldur *(Boldur)*	detto	65	$19\frac{18}{60}$	465	24
10	Boschur *(Bujor)*[62]	detto	44	$15\frac{54}{60}$	223	$48\frac{1}{2}$
11	Brazova *(Breazova)*	detto	29	$10\frac{24}{60}$	219	55
12	Branjest *(Brănești)*	detto	$21\frac{1}{2}$	$9\frac{18}{60}$	245	$18\frac{1}{2}$
13	Budinze *(Budinț)*	detto	16	5	238	36
14	Bukovez *(Bucovăț)*	detto	$41\frac{1}{2}$	$28\frac{1}{2}$	285	$11\frac{1}{2}$
15	Bunja *(Bunea)*[63]	detto	9	$5\frac{42}{60}$	78	19

[61] Sat dispărut, pe lîngă Bunea Mare.
[62] Traian Vuia.
[63] Bunea Mare (Bunea Română).

1	2	3	4	5	6	7
16	Glizova *(Cliciova)*	Wallachen	$83\frac{1}{2}$	25	517	46
17	Coschova *(Coşava)*	detto	22	$13\frac{36}{60}$	232	49
18	Czervina[64]	detto	$17\frac{1}{2}$	$10\frac{24}{60}$	57	4
19	Czindiest *(Sinteşti)*	detto	68	$32\frac{1}{5}$	516	$25\frac{1}{2}$
20	Dopla *(Topla)*	detto	$6\frac{1}{2}$	$3\frac{24}{60}$	71	34
21	Dragojestie *(Drăgoeşti)*	detto	66	$12\frac{24}{60}$	495	$15\frac{1}{2}$
22	Dragschinest *(Drăgşineşti)*	detto	$19\frac{1}{2}$	$14\frac{1}{2}$	122	5
23	Drinova *(Drinova)*	detto	$37\frac{1}{2}$	$14\frac{54}{60}$	297	$57\frac{1}{2}$
24	Dubest *(Dubeşti)*	detto	$24\frac{1}{5}$	$13\frac{1}{5}$	368	11
25	Facet *(Făget)*	detto	$63\frac{1}{2}$	$32\frac{48}{60}$	300	1
26	Fattinack *(Fădimac)*	detto	$38\frac{1}{2}$	$20\frac{18}{60}$	346	$11\frac{1}{2}$
27	Fikatar *(Ficătar)*	detto	41	$7\frac{1}{10}$	449	$16\frac{1}{2}$
28	Fikeii[65]	detto	$42\frac{1}{2}$	$14\frac{24}{60}$	225	23
29	Fordia *(Fîrdia)*	detto	97	$45\frac{1}{2}$	671	53
30	Gladna *(Gladna)*[66]	detto	$45\frac{1}{2}$	$46\frac{48}{60}$	374	56
31	Gladova *(Cladova)*	detto	43	$36\frac{18}{60}$	594	40
32	Goissest *(Goizeşti)*	detto	12	$8\frac{48}{60}$	57	$56\frac{1}{2}$

[64] Probabil Chervenakolcz, sat dispărut în apropiere de Rădmăneşti.
[65] *Fiko, Fikow*, sat dispărut.
[66] Gladna Montană.

1	2	3	4	5	6	7
33	Gruin *(Gruin)*[67]	Wallachen	38	11 1/5	416	9
34	Hormadia *(Harmadia)*[68]	detto	14	13	116	11
35	Hausest *(Hăuzești)*	detto	28 1/2	12 1/10	135	12
36	Herindics *(Herendești)*	detto	89 1/2	23	958	4
37	Hezeresch *(Hezeriș)*	detto	34 1/2	17 24/60	297	53
38	Hishiasch *(Hisiaș)*	detto	34	33 24/60	439	27 1/2
39	Hodosch *(Hodoș)*	detto	41	17 36/60	444	41
40	Homosdia *(Homojdia)*	detto	16 1/2	11 1/2	87	32 1/2
41	Honoresch *(Honorici)*	detto	55 1/2	31	548	44
42	Jerseneck *(Ierșnic)*	detto	15 1/2	10 1/4	128	35
43	Jctar *(Ictar)*	detto	22 1/2	16	314	25
44	Kisete *(Chizătău)*	detto	32	6 1/5	263	45 1/2
45	Kostil *(Coșteiu)*[69]	detto	48	14 1/5	470	46 1/2
46	Kostil *(Coșteiul de Sus)*	detto	25	19 1/10	202	30 1/2
47	Kralovez *(Cralovăț)*	detto	10 1/2	7 42/60	179	44 1/2
48	Kurtia *(Curtea)*	detto	44	17 1/2	352	40 1/2
49	Kutina *(Cutina)*	detto	13 1/2	11 24/60	279	47

[67] Gruni.
[68] Armadia.
[69] Compus din Coșteiul Mare și Coșteiul Mic.

1	2	3	4	5	6	7
50	Leogoschest (*Leucușești*)	wallachen	13	$12\frac{36}{60}$	179	$29\frac{1}{2}$
51	Lugosch (*Lugoj*)[70]	detto	435	$100\frac{18}{60}$	3746	15
	Lugosch (*Lugoj*)[70]	Teutsche	—	—	194	—
52	Lugoschell (*Lugojel*)	Wallachen[71]	126	$55\frac{48}{60}$	1226	5
53	Lukarez (*Lucareț*)	detto	$15\frac{1}{2}$	$11\frac{42}{60}$	177	3
54	Lungani (*Luncani*)	detto	$13\frac{1}{2}$	$7\frac{6}{60}$	45	10
55	Marsina (*Margina*)	detto	20	$7\frac{42}{60}$	232	17
56	Monostur (*Mănăștiur*)	detto	$10\frac{1}{2}$	$6\frac{1}{2}$	102	$38\frac{1}{2}$
57	Mutnik (*Mîtnicul Mic*)	detto	$10\frac{1}{2}$	$9\frac{1}{2}$	107	14
58	Nemesest (*Nemești*)	detto	$5\frac{1}{2}$	4	45	10
59	Nevrinze (*Nevrincea*)	detto	41	8	194	$27\frac{1}{2}$
60	Ohaba (*Ohaba Lungă*)	detto	$53\frac{1}{2}$	$10\frac{24}{60}$	442	52
61	Ollasczack (*Oloșag*)	detto	$62\frac{1}{2}$	$22\frac{12}{60}$	612	7
62	Paduran (*Pădureni*)	detto	7	$16\frac{48}{60}$	104	8
63	Perul (*Părul*)	detto	$30\frac{1}{2}$	$8\frac{1}{4}$	399	$15\frac{1}{2}$
64	Petrosa (*Pietrosa*)	detto	$10\frac{1}{2}$	$10\frac{24}{60}$	68	52
65	Poerna (*Poieni*)	detto	$20\frac{1}{2}$	$7\frac{54}{60}$	165	$23\frac{1}{2}$

[70] Lugojul Român, din dreapta Timișului.
Lugojul German, din stînga Timișului.

[71] În original: *detto*. S-a trecut *Wallachen*, fiindcă cuvîntul din original reprezintă o evidentă scăpare a funcționarului care a redactat actul. În satele din districtul Lugojului n-au fost colonizați în vremea aceasta germani.

1	2	3	4	5	6	7
66	Poganest *(Pogăneşti)*	Wallachen	43	$15\frac{24}{60}$	296	51
67	Potiniest *(Botineşti)*	detto	42	$16\frac{6}{60}$	321	14
68	Potÿest *(Boteşti)*	detto	17	6	125	26
69	Ragita *(Răchita)*	detto	$60\frac{1}{2}$	$31\frac{54}{60}$	572	—
70	Remette *(Remetea Luncă)*	detto	$22\frac{1}{2}$	$10\frac{16}{60}$	168	31
71	Rumuniest *(Românești)*	detto	34	$17\frac{18}{60}$	157	$6\frac{1}{2}$
72	Sakoesh *(Sacoşul Mare)*	detto	$224\frac{1}{2}$	$92\frac{4}{60}$	1878	56
73	Sarasan *(Sărăzani)*	detto	28	$11\frac{18}{60}$	182	$49\frac{1}{2}$
74	Satulmik *(Satul Mic)*	detto	$37\frac{1}{4}$	$14\frac{36}{60}$	321	31
75	Schustra *(Şuştra)*	detto	19	$11\frac{42}{60}$	356	$52\frac{1}{2}$
76	Secsan *(Săceni)*	detto	$24\frac{1}{2}$	$5\frac{42}{60}$	126	41
77	Silha *(Sîlha)*	detto	65	$22\frac{1}{2}$	915	57
78	Sinersek *(Sinersig)*	detto	$37\frac{1}{2}$	$7\frac{18}{60}$	243	46
79	Sold *(Zolt)*	detto	$24\frac{1}{2}$	$19\frac{18}{60}$	96	$7\frac{1}{2}$
80	Sudriasch *(Suaş)*	detto	$34\frac{1}{2}$	$12\frac{42}{60}$	286	$27\frac{1}{2}$

1	2	3	4	5	6	7
81	Supan *(Jupani)*	Wallachen	53	16 24/60	330	17
82	Surduk *(Surducul Mic)*	detto	43 1/2	13 48/60	314	56
83	Surest *(Jureşti)*	detto	18 1/2	5 42/60	141	7
84	Sussan *(Susani)*	detto	61 1/2	18 18/60	352	55
85	Sussanovez *(Şuşanovăţ)*[72]	detto	46	27	618	26
86	Szabar *(Jabăr)*	detto	40	12 24/60	456	40 1/2
87	Szoron *(Zorani)*	detto	8	4	60	—
88	Szupuniesti *(Jupîneşti)*	detto	20 1/2	13 1/2	75	13 1/2
89	Themerest *(Temereşti)*	detto	50 1/2	19 24/60	373	5
90	Thergovistie *(Tîrgovişte)*	detto	12	5 42/60	132	53 1/2
91	Thomest *(Tomeşti)*	detto	14 1/2	9 24/60	65	50
92	Toppoloviz *(Topolovăţul Mare)*	detto	44	29 24/60	449	55
93	Tarasest *(Fărăşeşti)*	detto	11 1/2	14 49/60	91	21 1/2
94	Vallia Lungha *(Valea Lungă)*[73]	detto	16 1/2	5 12/60	118	56

[72] Şanoviţa.
[73] Valea Lungă Mare.

1	2	3	4	5	6	7
95	Wissaik *(Visag)*	Wallachen	$116\frac{1}{2}$	$50\frac{1}{2}$	936	15
96	Wetza[74]	detto	27	$10\frac{42}{60}$	200	22
Dörffer: 96	Summa		4031	$1648\frac{55}{60}$	34792	37
			3828	*$1684\frac{45}{60}$*	*34783*	*37*

[74] Sat dispărut, între Băseşti şi Bătesti.

No	Orsovaer District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpfe	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Banja *(Bănia)*	Wallachen	$66\frac{1}{2}$	$29\frac{52}{60}$	567	25
2	Bogoldin *(Bogoltin)*	detto	37	$22\frac{16}{60}$	307	$58\frac{2}{3}$
3	Coramnek *(Coramnic)*	detto	10	$3\frac{1}{60}$	49	43
4	Cornia *(Cornea)*	detto	$95\frac{1}{2}$	$27\frac{1}{60}$	578	51
5	Cornia Reba *(Cornereva)*	detto	50	$31\frac{24}{60}$	457	$48\frac{2}{3}$
6	Coptare *(Cuptoare)*	detto	32	$16\frac{26}{60}$	305	14
7	Dalboschez *(Dalboşeţ)*	detto	28	$15\frac{39}{60}$	263	52
8	Dopplez et Persa (*Topleţ şi Persa*[75])	detto	95	$25\frac{40}{60}$	620	$47\frac{1}{3}$
9	Dubova *(Dubova)*	detto	24	$5\frac{11}{60}$	96	$25\frac{2}{3}$
10	Gÿrbovez *(Gîrbovăţ)*	detto	$20\frac{1}{2}$	$16\frac{44}{60}$	192	$39\frac{1}{3}$
11	Glob Graÿova *(Globucraiova)*	detto	23	$7\frac{1}{3}$	165	9
12	Glob Reÿ *(Globurău)*	detto	$28\frac{1}{2}$	$6\frac{3}{60}$	197	44
13	Grusovaz *(Cruşovăţ)*	detto	24	$7\frac{24}{60}$	147	32
14	Jabloniza *(Iablaniţa)*	detto	$64\frac{1}{2}$	$20\frac{44}{60}$	554	$17\frac{1}{3}$
15	Labuschnik *(Lăpuşnic)*	detto	48	$23\frac{21}{60}$	472	$28\frac{2}{3}$

[75] Sat dispărut, contopit probabil cu Topleţ.

No	Panesovaer District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Delliplat *(Deliblata, Jug.)*	Raitzen	$22\frac{1}{2}$	$12\frac{6}{60}$	184	45
2	Gaÿ *(Gaj, Jug.)*	detto	17	$14\frac{1}{2}$	281	45
3	Glogon *(Glogonj, Jug.)*	detto	12	$7\frac{18}{60}$	168	45
4	Homoliza *(Omolica, Jug.)*	detto	$42\frac{1}{2}$	$25\frac{1}{5}$	678	30
5	Jabuka *(Jabuka, Jug.)*	detto	$55\frac{1}{2}$	$17\frac{1}{5}$	541	15
6	Kubin *(Kovin, Jug.)*	detto	62	31	726	10
7	Oppova *(Opovo, Jug.)*	detto	45	24	636	30
8	Pancsova *(Pančevo, Jug.)*	detto	97	$40\frac{36}{60}$	1208	15
	Pancsova *(Pančevo, Jug.)*	Teutsche	—	—	119	—
9	Prastovacz *(Brestovac, Jug.)*	Raitzen	$19\frac{1}{2}$	$12\frac{18}{60}$	168	45
10	Sakula *(Sakula, Jug.)*	detto	$18\frac{1}{2}$	$6\frac{18}{60}$	203	15
11	Sefkerin *(Sefkerin, Jug.)*	detto	44	$19\frac{42}{60}$	640	30
12	Starzova *(Starčevo, Jug.)*	detto	$34\frac{1}{2}$	$17\frac{1}{2}$	463	30
Dörffer: 12	Summa		470	$227\frac{42}{60}$	6020	55
			470	*$227\frac{42}{60}$*	*6020*	*55*

No	Temesvarer District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Barazhas *(Bărăteaz)*	Wallachen	$32\frac{1}{2}$	$38\frac{32}{60}$	460	—
2	Bossosch Noÿ *(Bazoș)*	detto	37	$27\frac{50}{60}$	810	—
3	Bezsierek *(Becicherecul Mic)*	Raitzen	72	$64\frac{54}{60}$	700	—
4	Berexhof *(Beregsău)*[79]	Wallachen	$64\frac{1}{2}$	53	1050	—
5	Boldur *(Loc. dispărută, Jug.)*	Raitzen	41	$26\frac{1}{4}$	690	—
6	Brukenau *(Brukenau)*[80]	Teutsche	—	—	156	—
7	Bukovacz *(Bucovăț)*	Wallachen	$39\frac{1}{2}$	$22\frac{1}{10}$	640	—
8	Czeneÿ *(Cenei)*	Raitzen	42	$28\frac{1}{2}$	641	—
9	Czernithas *(Cerneteaz)*	detto	$67\frac{1}{2}$	$48\frac{1}{2}$	940	—
10	Diniasch *(Diniaș)*	detto	$35\frac{1}{2}$	$30\frac{1}{3}$	600	—
11	Fönlock *(Felnac)*	detto	156	$101\frac{1}{2}$	1000	—
12	Freÿdorff *(Freidorf)*[81]	Teutsche	—	—	216	—
13	Georg Janosch[82]	Wallachen	$25\frac{1}{2}$	$18\frac{1}{3}$	480	—
14	Gÿroda *(Ghiroda)*	detto	$16\frac{1}{2}$	17	330	—
15	Janova *(Ianova)*	detto	64	$48\frac{1}{10}$	860	—

[79] Beregsăul Mare.
[80] Pișchia.
[81] Înglobat în orașul Timișoara.
[82] Sat dispărut, în apropiere de Remetea *(Gortianosch)*.

1	2	3	4	5	6	7
16	Labusnizel *(Lăpuşnicel)*	Wallachen	$18\frac{1}{2}$	$5\frac{31}{60}$	111	45
17	Mehadia *(Mehadia)*	detto	$108\frac{1}{2}$	$23\frac{19}{60}$	911	$49\frac{1}{3}$
18	Mehedica *(Mehadica)*	detto	$60\frac{1}{2}$	$14\frac{3}{60}$	462	8
19	Moseriz *(Moceriş)*	detto	$31\frac{1}{2}$	$20\frac{2}{60}$	284	42
20	Ogradina *(Ogradena)*	detto	24	$5\frac{7}{60}$	187	$44\frac{2}{3}$
21	Patasch *(Pătaş)*	detto	54	$58\frac{50}{60}$	485	$4\frac{1}{3}$
22	Petnik *(Petnic)*	detto	27	$8\frac{9}{60}$	213	$38\frac{2}{3}$
23	Petschineska *(Pecenişca)*[76]	detto	24	$4\frac{48}{60}$	124	$50\frac{1}{3}$
24	Pirhova *(Pîrvova)*	detto	14	$4\frac{19}{60}$	87	53
25	Plavischoviz u. Thesovich *(Plaviseviţa şi Tisoviţa)*	detto	$26\frac{1}{2}$	$10\frac{16}{60}$	165	$55\frac{2}{3}$
26	Plugova *(Plugova)*	detto	$43\frac{1}{2}$	$17\frac{33}{60}$	289	53
27	Plavasniza *(Valea Bolvaşniţa)*	detto	35	$22\frac{50}{60}$	297	$1\frac{1}{3}$
28	Porloen *(Borloveni)*[77]	detto	$51\frac{1}{2}$	$25\frac{40}{60}$	441	$50\frac{1}{3}$
29	Possoviz *(Bozovici)*	detto	80	$33\frac{38}{60}$	684	36
30	Prigor *(Prigor)*	detto	$53\frac{1}{2}$	$31\frac{32}{60}$	409	38
31	Prillibez *(Prilipeţi)*	detto	$74\frac{1}{2}$	$33\frac{21}{60}$	588	$41\frac{2}{3}$
32	Putana *(Putna)*	detto	$12\frac{1}{2}$	$7\frac{21}{60}$	101	42

[76] Înglobat oraşului Băile Herculane.
[77] Borlovenii Vechi.

1	2	3	4	5	6	7
33	Ruderia *(Rudăria)*	Wallachen	$79\frac{1}{2}$	$40\frac{33}{60}$	641	9
34	Schopot *(Şopotul Vechi)*	detto	$38\frac{1}{2}$	$20\frac{17}{60}$	348	$11\frac{2}{3}$
35	Schupanek et Kriviza *(Jupalnic şi Krivica*[78]*)*	detto	16	$3\frac{9}{60}$	147	$55\frac{2}{3}$
36	Swiniza *(Svinița)*	detto	$49\frac{1}{2}$	$15\frac{18}{60}$	344	$58\frac{1}{3}$
37	Tophier *(Tufări)*	detto	44	$29\frac{24}{60}$	449	55
Dörffer: 37	Summa		1597	$641\frac{21}{60}$	12386	$45\frac{1}{3}$
			1609	$693\frac{6}{60}$	*12722*	$57\frac{2}{3}$

[78] Prediu dispărut, între Eşelnița şi Orşova.

1	2	3	4	5	6	7
16	Jarmata *(Giarmata)*	Raitzen	$37\frac{1}{2}$	19	500	—
	Jarmata *(Giarmata)*	Teutsche	—	—	129	—
17	Jesswim *(Izvin)*	Wallachen	$37\frac{1}{2}$	32	800	—
18	Jurok *(Giroc)*	detto	50	$37\frac{1}{2}$	1050	—
19	Kallaza *(Călacea)*	Raitzen	$31\frac{1}{2}$	$37\frac{2}{3}$	520	—
20	Ketscha *(Checea)*	detto	32	$33\frac{2}{3}$	540	—
21	Ketfeel *(Chetfel)*[83]	detto	$50\frac{1}{2}$	$33\frac{1}{2}$	530	—
22	Kisosta *(Chișoda)*	Wallachen	$52\frac{1}{2}$	$20\frac{1}{4}$	470	—
23	Knees *(Chinez)*[84]	Raitzen	46	45	450	—
24	Medwesch *(Medveș)*[85]	Wallachen	$36\frac{1}{2}$	$29\frac{1}{3}$	440	—
25	Mercidorff *(Mercydorf)*[86]	Italianer	—	—	75	—
26	Monostor *(Mănăștur)*	Ratz u. Wallach.	86	$85\frac{2}{3}$	960	—
27	Mosniza *(Moșnița)*	Wallachen	$53\frac{1}{2}$	$38\frac{2}{1}$	735	—
28	Muran *(Murani)*	detto	$83\frac{1}{2}$	$50\frac{2}{3}$	600	—
29	Nagÿfalu *(Satul Mare)*	Raitzen	$53\frac{1}{2}$	$44\frac{1}{2}$	650	—
30	Nemeth*(Beregsăul Nemțesc)*[87]	detto	$34\frac{1}{2}$	28	460	—

[83] Gelu.
[84] Satchinez.
[85] Urseni.
[86] Cărani.
[87] Beregsăul Mic.

1	2	3	4	5	6	7
31	Paraz *(Parţa)*	Ratz. u. Wall.	93	$64\frac{2}{3}$	1634	15
32	Pesdin Kloster *(Mănăstirea Bezdin)*[88]	Ecclludier	—	—	—	—
33	Petrovosella *(Petrovaselo)*	Wallachen	24	20	435	—
34	Popta *(Bobda)*	detto	$29\frac{1}{2}$	$20\frac{1}{3}$	275	—
35	Rikasch *(Recaş)*	Teutsche	—	—	120	—
	Rukasch *(Recaş)*	Cath. Raitz.	37	$18\frac{1}{3}$	380	—
36	Remette *(Remetea)*[89]	Wallachen	11	$14\frac{2}{3}$	269	—
37	Saderlack *(Zădărlac)*[90]	Teutsche	—	—	108	—
38	Sakelhas *(Săcălaz)*	R. u. Wall.	$89\frac{1}{2}$	57	1350	—
39	Schaag *(Şag)*	Raitzen	42	$36\frac{1}{4}$	1030	—
40	Schadan *(Jadani)*[91]	Wallachen	$27\frac{1}{2}$	$32\frac{1}{6}$	440	—
41	Scheswar[92]	detto	18	$16\frac{1}{6}$	330	—
42	Seczan *(Seceani)*	detto	70	$36\frac{1}{4}$	600	—
43	Sÿjasch[93]	Raitzen	18	13	225	—

[88] Mănăstirea Bezdin aparţine de comuna Murani.
[89] Remetea Mare.
[90] Zădăreni.
[91] Corneştii.
[92] Sat dispărut, între Ghiroda şi Remetea Mare.
[93] Sat dispărut, la vest de Sînmihaiul Român.

1	2	3	4	5	6	7
44	Sent Andrasch *(Sînandrei)*	Wallachen	113	$84\frac{8}{60}$	900	—
45	Sent Mihail *(Sînmihaiul Român)*	R. u. Wall.	84	$72\frac{1}{6}$	1700	—
46	Sent Peter *(Sînpetrul)*	Teutsche	—	—	321	—
47	Temesvaren, Stad u. Raitzen	Teutsche u. Ratz.	—	—	2500	—
48	Wincka *(Vinga)*	Chat. Bulgarn	—	—	—	—
49	Utwin *(Utvin)*	Raitzen	56	37	660	—
50	Uÿpez *(Uipeci)*[94]	Teutsche	—	—	306	—
51	Wariasch *(Variaş)*	Raitzen	65	$63\frac{1}{2}$	800	—
Dörffer: 51	Summa		$2253\frac{1}{2}$	$1724\frac{36}{60}$	33865	15
			$2155\frac{1}{2}$	*$1635\frac{51}{60}$*	*32865*	*15*

[94] Peciul Nou.

No	Vÿpalancker District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Agatisch *(Agadici)*	Wallachen	52	19	536	12
2	Bella presta *(Belobreșca)*	detto	$35\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	312	51
3	Bogodinz *(Bogodinți)*	detto	74	30	335	$27\frac{1}{2}$
4	Brostian *(Broșteni)*	detto	27	$34\frac{1}{2}$	867	6
5	Czerna Cerqua *(Crvena Crkva, Jug.)*	Raitzen	20	$30\frac{1}{2}$	497	17
6	Csordee *(Ciortea)*	Wallachen	123	$9\frac{42}{60}$	207	$44\frac{1}{2}$
7	Cziklova *(Ciclova)*[95]	detto	36	41	1022	6
8	Czikoviza *(Sicheviţa)*	detto	41	30	491	32
9	Czudanovich *(Ciudanoviţa)*	detto	64	20	390	$\frac{1}{2}$
10	Czukitsch *(Ciuchici)*	detto	67	40	717	5
11	Dicquan *(Ticvaniul Mic)*	detto	33	$22\frac{1}{2}$	687	$5\frac{1}{2}$
12	Dolni Lupka (*Liubcova de Jos*)[96]	detto	$23\frac{1}{2}$	$12\frac{1}{2}$	208	$56\frac{1}{2}$
13	Dupplaÿ *(Dupljaja, Jug.)*	Raitzen	$18\frac{1}{2}$	12	269	52
14	Gorni Lupka *(Liubcova de Sus)*[96]	Wallachen	15	11	195	54
15	Greÿon *(Greoni)*	detto	41	$16\frac{24}{60}$	480	$3\frac{1}{2}$

[95] Azi sînt două comune: Ciclova Montană şi Ciclova Română.
[96] Contopite în Liubcova.

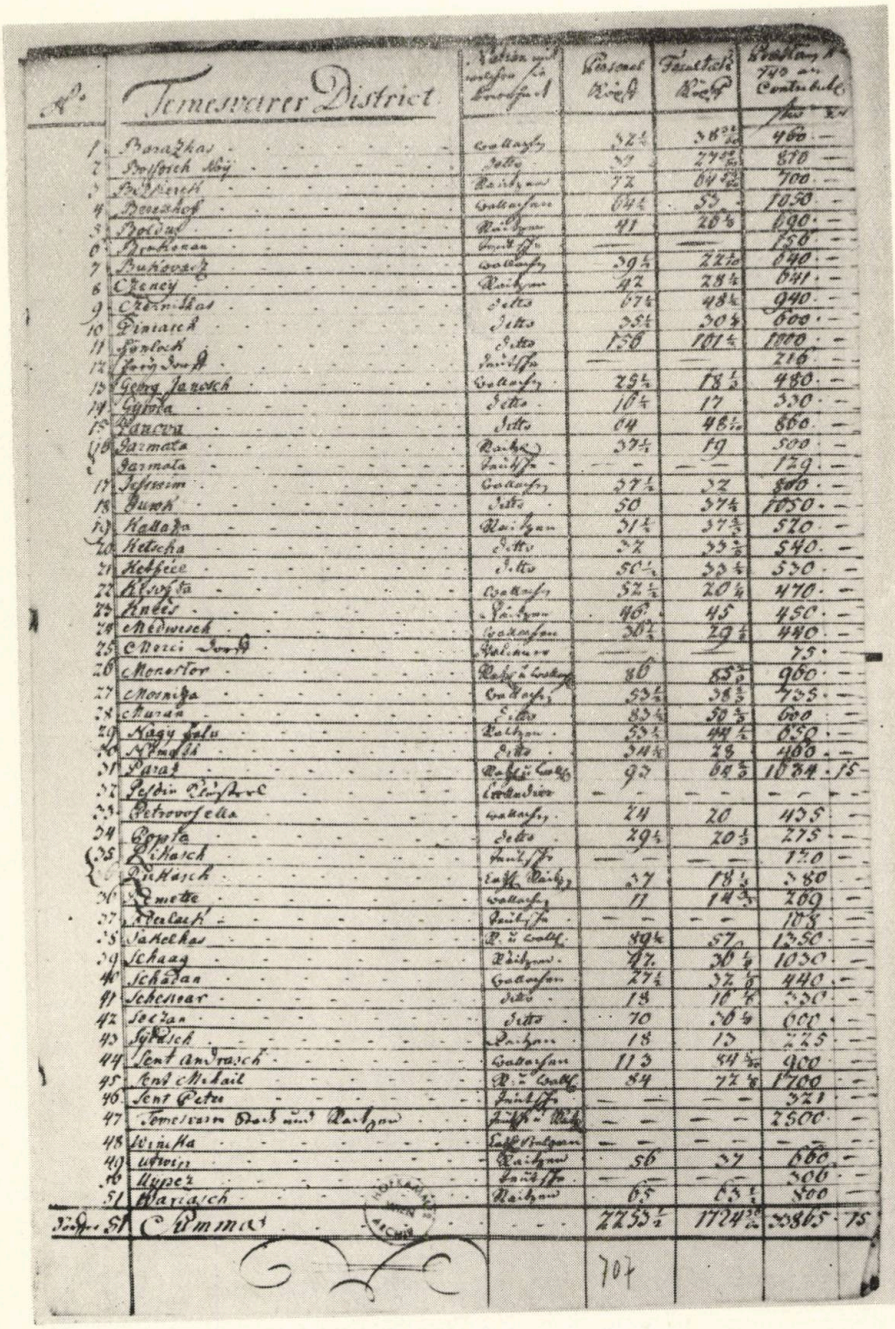

No.	Temesvarer District	Nation mit welcher sie bewohnt	Personal Köpf	Facultät Köpf	Praestanz No. 743 an Contributio	
					fl.	kr.
1	Barazkas	Wallachen	32½	38 32/60	460	—
2	Bosforch Nöy	Ditto	37	27 50/60	810	—
3	Bezkerek	Raitzen	72	64 53/60	700	—
4	Berezhof	Wallachen	64½	53	1050	—
5	Boldus	Raitzen	41	26⅛	690	—
6	Brukonau	Teutsche	—	—	156	—
7	Bukovacz	Wallachen	39½	22 1/10	640	—
8	Czeney	Raitzen	42	28¼	641	—
9	Czernithas	Ditto	67½	48¼	940	—
10	Diniasch	Ditto	35½	30¼	600	—
11	Fönlock	Ditto	156	101½	1000	—
12	Freydorff	Teutsche	—	—	216	—
13	Georg Janosch	Wallachen	25½	18⅓	480	—
14	Gyrola	Ditto	16½	17	330	—
15	Hanova	Ditto	64	48 1/10	860	—
16	Jarmata	Raitzen	37½	19	500	—
	Jarmata	Teutsche	—	—	129	—
17	Jessimin	Wallachen	37½	32	800	—
18	Jurok	Ditto	50	37½	1050	—
19	Kallaza	Raitzen	31½	37⅔	520	—
20	Ketscha	Ditto	32	33⅔	540	—
21	Ketfeee	Ditto	50½	33½	530	—
22	Kesofta	Wallachen	52½	20¼	470	—
23	Knees	Raitzen	46	45	450	—
24	Medwesch	Wallachen	36½	29½	440	—
25	Merci Dorff	Italiener	—	—	75	—
26	Monostor	Raitz. u. Wallach.	86	85⅔	960	—
27	Mosnitza	Wallachen	53½	38⅔	735	—
28	Muran	Ditto	83½	50⅔	600	—
29	Nagy Falu	Raitzen	53½	44½	650	—
30	Nemeth	Ditto	34½	28	460	—
31	Parak	Raitz. u. Wallach.	93	64⅔	1684	15
32	Pestin Klüsterl	Ecclesiastic	—	—	—	—
33	Petrovosella	Wallachen	24	20	435	—
34	Popta	Ditto	29½	20⅓	275	—
35	Pikasch	Teutsche	—	—	120	—
36	Pukasch	Lath. Raitzen	37	18⅓	380	—
36	Remette	Wallachen	11	14⅔	269	—
37	Sderlach	Teutsche	—	—	108	—
38	Sakelhas	R. u. Wallach.	89½	57	1350	—
39	Schaag	Raitzen	47	36¼	1030	—
40	Schadan	Wallachen	27½	32⅙	440	—
41	Schesvar	Ditto	18	16⅙	330	—
42	Seczan	Ditto	70	36⅙	600	—
43	Sylasch	Raitzen	18	13	225	—
44	Sent Andrasch	Wallachen	113	84 5/60	900	—
45	Sent Mihail	R. u. Wallach.	84	72⅙	1700	—
46	Sent Peter	Teutsche	—	—	321	—
47	Temesvarer Stadt und Raitzen	Teutsche u. Raitz.	—	—	2500	—
48	Winicka	Lath. Italiener	—	—	—	—
49	Utwin	Raitzen	56	37	660	—
50	Uypez	Teutsche	—	—	306	—
51	Wariasch	Raitzen	65	63½	800	—
Sorten 51	Summa		2253½	1724 30/60	33865	15

707

Districtul Timișoara

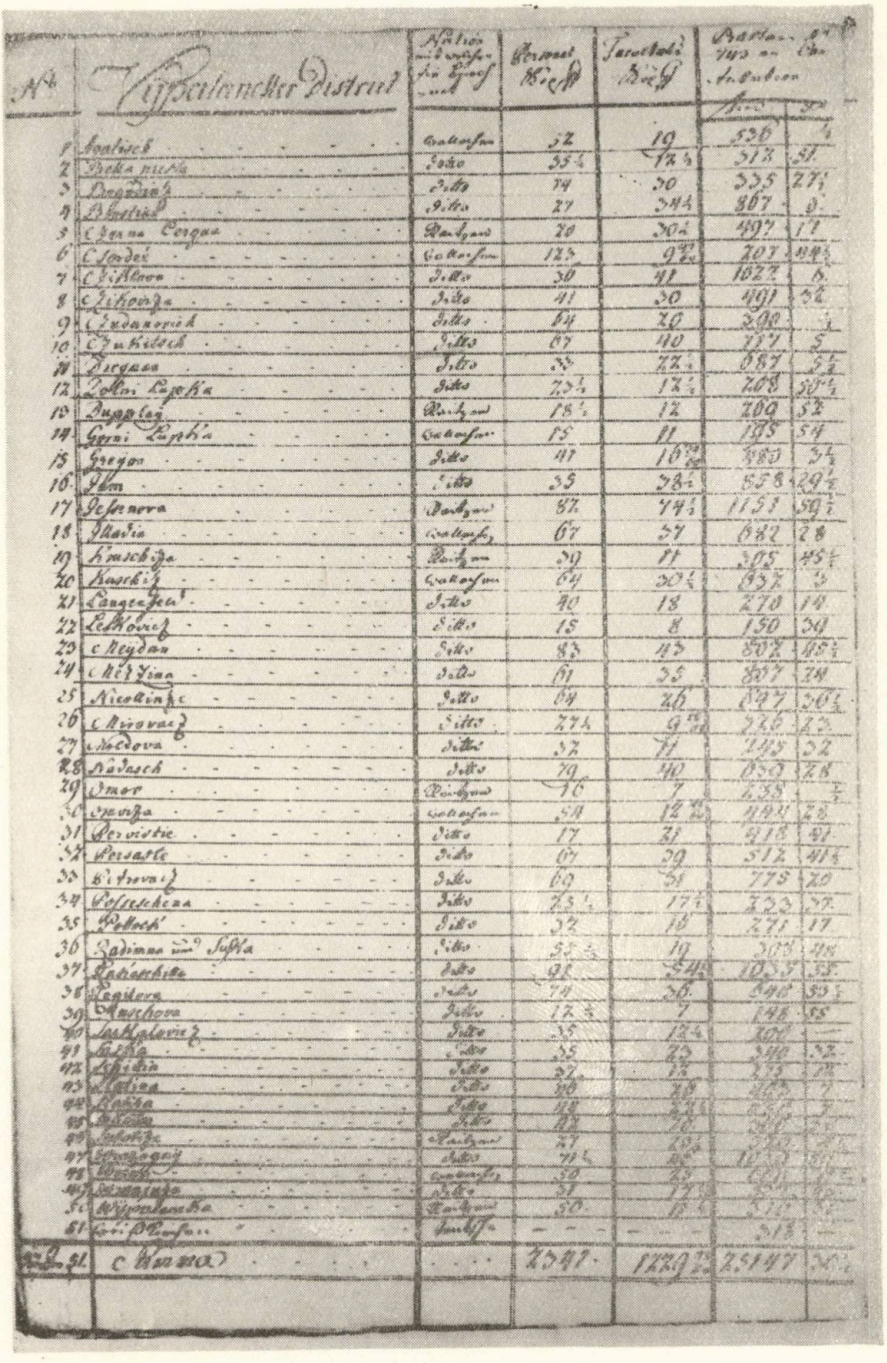

Districtul Palanca Nouă

1	2	3	3	5	6	7
16	Iam *(Iam)*	Wallachen	35	38 1/2	858	29 1/2
17	Iessenova *(Jasenovo, Jug.)*	Raitzen	82	74	1151	59 1/2
18	Illadia *(Ilidia)*	Wallachen	67	37	682	28
19	Kruschiza *(Kruščica, Jug.)*	Raitzen	39	11	305	45 1/2
20	Kuschiz *(Kusič, Jug.)*	Wallachen	64	30 1/2	632	3
21	Langenfeld *(Langofăt)*[97]	detto	40	18	270	14
22	Leskovicz *(Lescoviţa)*	detto	15	8	150	39
23	Meÿdan *(Măidan)*[98]	detto	83	43	802	45 1/2
24	Merzina *(Mercina)*	detto	61	35	807	24
25	Nicollinze *(Nicolinţ)*	detto	64	26	647	36 1/2
26	Mirovacz *(Mircovăţ)*[99]	detto	27 1/2	9 18/60	326	23
27	Moldova *(Moldova Veche)*	detto	32	11	245	32
28	Nadasch *(Naidaş)*	detto	79	40	639	28
29	Omor (Loc. dispărută, *Jug.)*	Raitzen	16	7	238	1/2
30	Oraviza *(Oraviţa)*	Wallachen	54	12 42/60	444	28
31	Pervistie *(Berlişte)*	detto	17	21	418	41
32	Persaste *(Berzasca)*	detto	67	39	512	41 1/2

[97] Cîmpia.
[98] Brădişorul de Jos.
[99] Milcoveni.

1	2	3	4	5	6	7
33	Petrovacz[100]	Wallachen	69	31	775	20
34	Posseschena *(Pojejena de Jos)*	detto	$25\frac{1}{2}$	$17\frac{1}{2}$	233	37
35	Pottock *(Potoc)*	detto	32	16	271	17
36	Radimna und Suska *(Radimna și Șușca)*	detto	$55\frac{1}{2}$	19	308	48
37	Rakaschitta *(Răcășdia)*	detto	91	$54\frac{1}{2}$	1035	55
38	Regitova *(Răchitova)*	detto	74	36	648	$53\frac{1}{2}$
39	Ruschova *(Rușova)*[101]	detto	$12\frac{1}{2}$	7	148	55
40	Sackalovicz *(Socolovăț)*[102]	detto	35	$12\frac{1}{2}$	200	—
41	Saska *(Sasca)*[103]	detto	35	23	340	32
42	Schittin *(Jitin)*	detto	37	12	275	12
43	Slatina *(Slatina)*[104]	detto	46	26	403	7
44	Slatiza *(Zlatița)*	detto	44	$22\frac{1}{2}$	450	7
45	Sokolar *(Socolari)*	detto	42	26	366	38
46	Subotiza *(Banatska Subotica, Jug.)*	Raitzen	27	$23\frac{1}{2}$	320	$4\frac{1}{2}$
47	Wrazogay *(Vračev Gaj., Jug.)*	detto	$71\frac{1}{2}$	46	1039	59

[100] Sat dispărut, la vest de Greoni.
[101] Rusova Veche.
[102] Socol.
[103] Sasca Română.
[104] Slatina Nera.

1	2	3	4	5	6	7
48	Wrann *(Vrani)*	Wallachen	50	25	669	$11\frac{1}{2}$
49	Wranjuza *(Vrăniuț)*	detto	31	$17\frac{12}{60}$	527	43
50	Wÿpalanka *(Nova Palanka, Jug.)*[105]	Raitzen	50	$11\frac{1}{2}$	316	31
51	Weissenkirchen *(Bela Crkva, Jug.)*[106]	Teutsche	—	—	318	
Dörffer: 51	Summa		2341	$1229\frac{48}{60}$	25147	$30\frac{1}{2}$
			2341	*$1228\frac{48}{60}$*	*25003*	*$20\frac{1}{2}$*

[105] În rom.: Palanca Nouă
[106] În rom.: Biserica Albă.

No	Werschezer District	Nation mit welcher sie bewohnet	Personal Köpf	Facultaets Köpf	Praestiren A° 743 an Contribution	
					fl	xr
1	2	3	4	5	6	7
1	Allibunar *(Alibunar, Jug.)*	Raitzen	42	$37\frac{4}{60}$	689	36
2	Barabosa *(Bărbosul)*	Wallachen	65	$25\frac{1}{3}$	628	38
3	Basiasch Kloster *(Mănăstirea Baziaș)*[107]	—	—	—	—	—
4	Caraschova *(Carașova)*	Cath. Raitz.	$505\frac{1}{2}$	$226\frac{42}{60}$	3730	45
5	Comoristie *(Comoriște)*	Wallachen	131	$55\frac{59}{60}$	1451	25
6	Costil *(Kuștilj, Jug.)*	detto	$152\frac{1}{2}$	$41\frac{41}{60}$	1598	23
7	Czam *(Mali Žam, Jug.)*	detto	37	$21\frac{31}{60}$	468	42
8	Desestie *(Dezești)*	detto	57	$17\frac{25}{60}$	585	9
9	Dicquan *(Ticvaniul Mare)*	detto	96	$26\frac{7}{60}$	1082	45
10	Doklen *(Doclin)*	detto	144	$61\frac{42}{60}$	1537	19
11	Doman *(Doman)*	detto	33	$28\frac{8}{60}$	432	10
12	Ezeresch *(Ezeriș)*	detto	98	$56\frac{49}{60}$	777	20
13	Fattina *(Vatin, Jug.)*	detto	25	$10\frac{10}{60}$	442	43
14	Feredia *(Ferendia)*	detto	62	$41\frac{18}{60}$	785	6
15	Fisches *(Fizeș)*	detto	202	$100\frac{4}{60}$	2250	24

[107] Cătun al satului Socol.

1	2	3	4	5	6	7
16	Flaikovecz *(Vlajkovac, Jug.)*	R. u. Wallachen	54	$22\frac{16}{60}$	588	49
17	Forodick *(Forotic)*	Wallachen	113	$45\frac{35}{60}$	1127	7
18	Furlock *(Fîrliug)*	detto	$117\frac{1}{2}$	$29\frac{24}{60}$	1132	9
19	Gaitasoll *(Kajtasovo, Jug.)*	R. u. Wall.	20	$9\frac{28}{60}$	151	49
20	Gattaÿ *(Gătaia)*	Wallachen	90	$58\frac{17}{60}$	1078	8
21	Gerdinesch *(Gherteniș)*	detto	64	$21\frac{44}{60}$	715	51
22	Germon *(Gherman)*	detto	$54\frac{1}{2}$	$70\frac{7}{60}$	1129	19
23	Grebenez *(Grebenac, Jug.)*	detto	117	$73\frac{19}{60}$	1542	43
24	Gruja *(Goruia)*	detto	62	$24\frac{5}{60}$	587	38
25	Jabuka *(Jablanka, Jug.)*	Raitzen	21	14	297	3
26	Jspistie *(Izbište, Jug.)*	detto	52	$48\frac{28}{60}$	765	44
27	Kerniza *(Cîrnecea)*	Wallachen	$43\frac{1}{2}$	$18\frac{28}{60}$	486	44
28	Klogodia *(Clopodia)*	detto	115	$65\frac{59}{60}$	1152	51
29	Kelnik *(Cîlnic)*	detto	72	$36\frac{54}{60}$	621	58
30	Koverisch *(Jug?.)*	Raitzen	20	$11\frac{1}{2}$	253	56
31	Kuteriz *(Gudurica, Jug.)*	Teutsche	—	—	201	—
32	Lazonas *(Lățunaș)*	Wallachen	$38\frac{1}{2}$	$42\frac{38}{60}$	706	18

1	2	3	4	5	6	7
33	Marcovez *(Markovac, Jug.)*	R. u. Wall.	42	$11\frac{59}{60}$	568	15
34	Margita *(Jug.?)*	Raitzen	$23\frac{1}{2}$	$20\frac{2}{60}$	388	37
35	Meschiz Kloster *(Mesic, Jug.)*	detto	16	$9\frac{44}{60}$	96	5
36	Monjo *(Moniom)*	Wallachen	16	$10\frac{46}{60}$	170	2
37	Oraschez *(Orešac, Jug.)*	Raitz.	$31\frac{1}{2}$	$14\frac{44}{60}$	451	53
38	Partha *(Parca, Jug.)*	detto	$20\frac{1}{2}$	$10\frac{41}{60}$	310	22
39	Paulitsch *(Pavliš, Jug.)*	detto	31	$16\frac{24}{60}$	572	4
40	Pergossova *(Percosova)*	Wallachen	$37\frac{1}{2}$	$33\frac{52}{60}$	637	55
41	Pinisch *(Biniș)*	detto	21	$41\frac{18}{60}$	793	42
42	Pogschan *(Bocșa)*	detto	117	$63\frac{51}{60}$	1533	44
43	Potporan *(Potporanj, Jug.)*	detto	54	$39\frac{59}{60}$	767	44
44	Putin *(Butin)*	Raitzen	19	$15\frac{45}{60}$	293	3
45	Radovans *(Radovanz)*[108]	detto	$33\frac{1}{2}$	$22\frac{29}{60}$	390	45
46	Ravna *(Ramna)*	Wallachen	$137\frac{1}{2}$	$64\frac{1}{4}$	1627	19
47	Redischova *(Ritiševo, Jug.)*	detto	49	$20\frac{42}{60}$	559	20
48	Reschiza *(Reșița)*	detto	69	$34\frac{11}{60}$	606	15
49	Sagaÿza *(Zagajičva, Jug.)*	Raitz. u. Wallachen	$36\frac{1}{2}$	$27\frac{1}{10}$	481	11

[108] Dejan.

1	2	3	4	5	6	7
50	Schaam *(Jam)*	Wallachen	89	$74\frac{10}{60}$	1122	52
51	Schemlok *(Semlac)*[109] detto	R. u. Wallachen	57	$58\frac{25}{60}$	779	14
	Kloster[110]	Raitzen	$9\frac{1}{2}$	$6\frac{12}{60}$	77	48
52	Schursova *(Jurjova)*[111]	Wallachen	$53\frac{1}{2}$	$20\frac{47}{60}$	460	19
53	Sehasch[112] *(Secăşeni)*	detto	100	$29\frac{50}{60}$	766	49
54	Sidevin *(Jidovin)*[113]	detto	$87\frac{1}{2}$	$36\frac{22}{60}$	1052	56
55	Soziza *(Sočica, Jug.)*	R. u. Wall.	26	$10\frac{8}{60}$	297	41
56	Sredistie *(Veliko Središte, Jug.)* detto	Raitzen	$68\frac{1}{2}$	$24\frac{14}{60}$	754	43
	Kloster *(Malo Središte, Jug.)*	detto	$15\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{3}$	77	12
57	Strassa Neuers Dorff *(Straža, Jug.)*	Wallachen	15	$3\frac{13}{60}$	—	—
58	Surdok *(Surducul Mare)*	detto	$48\frac{1}{2}$	$16\frac{17}{60}$	649	26
59	Sentjanosch *(Barice, Jug.)*	Raitzen	17	$27\frac{29}{60}$	457	34
60	Sent Mihal *(Lokve, Jug.)*	R. u. Wall.	$26\frac{1}{2}$	$19\frac{12}{60}$	214	26
61	Wassiova *(Vasiova)*	Wallachen	$45\frac{1}{2}$	$19\frac{43}{60}$	440	55
62	Ulma *(Uljma, Jug.)*	Raitzen	74	$78\frac{55}{60}$	1289	12
63	Waradia *(Vărădia)*	Wallachen	146	$46\frac{2}{3}$	1504	$24\frac{1}{2}$

[109] Şemlacul Mare.
[110] Mănăstirea nu s-a păstrat.
[111] Giurgiova.
[112] De fapt: *Sekasch.*
[113] Berzovia.

1	2	3	4	5	6	7
64	Werschez *(Vršac[114], Jug.)*	Raitzen	166	$43\frac{24}{60}$	1392	11
	Werschez *(Vršac[114], Jug.)*	Teutsche	—	—	885	—
65	Woÿvodinze *(Vojvodinci, Jug.)*	Wallachen	80	$36\frac{18}{60}$	812	15
66	Zerova *(Ţerova)*	detto	$21\frac{1}{2}$	$10\frac{52}{60}$	255	9
Dörffer: 66	Summa		4833	$2444\frac{18}{60}$	54565	$28\frac{1}{2}$
			4605	*$2351\frac{10}{60}$*	*52506*	*$55\frac{1}{2}$*

NOTANDUM

Unter den Nahmen eines Personal Kopf wird verstanden der Hauss Würth, und bezahlet dasjenige, wass den gantzen Personal Kopf betrift.

Des Hausswürhts bey Ihrer befindliche Befreunde männlichen Geschlechts, wan sie unter sein Brod, jedoch unverheyrathet und über 15. Jahr seyn, müssen die Helfte desjenigen, wass einen Personal Kopf aufgetragen ist, bezahlen.

Seynd sie aber verheyrathet, so bezahlen sie das gantze Quantum, wass ein Personal Kopf zu geben schuldig.

Das Quantum, wass ein Personal Kopf zu zahlen hat, ist ungleich und nach der Situation des Landes und anderen Umbständen ausgemessen, und hat vor dem lezten Türken Krieg zahlen müssen, ein Personal Kopf, so auss der Eben[e] gewohnet jährl[ich] . . . . . 12. fl —
Derjenige, so zwischen der Eben[e] = und hohen Gebürg ansässig ware . . . . . 8. —
Und jedlichen jener, so im Hohen Gebürg gewohnet . . . 6. —
Weillen aber der Land Mann über die so hohe Contribution vor den Krieg sich öfters beschwähret alss hat man nach den Krieg angetragen, auch den Personal Kopf in der Eben[e] . . . . . 10. —
zwischen der Eben[e] und Hohen Gebürg . . . . . 6. —
und im Hohen Gebürg . . . . . 4. —
Der Facultaets Kopf zahlet eben so vi[e]ll als ein Personal Kopf, jedoch also, dass derjenige, so kein gantzen Facultaets Köpf besitzet, nur a proportione von dem, wass er hiervon besi[t]zet, zahle.

[114] În rom.: Vîrşeţ.

Vor dem Krieg waren die Facultaets Köpf eben in drey Classen abgetheillet, wie die Personal Köpf, allein weilen der Land Mann gegen diese Abtheillung so wohl vor, als nach dem Krieg sich gar zu sehr beschwähret, als hat man die Facultaets Kopf nur in zwey Classen eingetheillet, nehml[ich] in dem Geburg und aus der Eben[e], und bestehet dermahlen ein Facultaets Kopf in folgenden. Als[o]

In

Pferd	Ochsen,	Kühe	Jungen
	Im Gebürg		
15	15	15	20
	Auf der Eben[e]		
10	10	10	15

Schaaf et Gayss	s.v. Schweine	Bienenstöck
60	30	60

Angebaute Früchten und Weingärten

40	40

Tag Werck

Dieses ware also jederzeith die Norme, nach welcher in den(!) Banat die Contribution abgeno[m]men worden, mit den alleinigen Unterschied dass jährlich vor dem Krieg die Köpf durch die Beamte nachgezellet worden, welches nicht nur dem Unterthane sehr überlästig und verdriesslich gefallen, sondern auch den Zuwachs an Facultaets Köpfen offenbahr gehinderet hat. Anerwogen bey den geringsten Zunahm deren Facultaeten der Bauer gleich zahlen müssten, wohingegen, wann ihme nach der Conscription gleich etwas oder alles an Viech crepieret ist, wegen dieses Verlusts nicht das Geringste nachgelassen worden.
Dieses Inconvenienz zu beheben, wurde nach dem Krieg von denen Beeden Hof Stellen besser befunden, nach der = pro fundamento genohmenen Conscription mit dem Unterthann = und zwar Districts weise überhaupt aus etwelche Jahre zu anordiren, die in die Dorffschaften einzutheillende Subrepartition aber den District zu überlassen.
Diese Methode ist demnach A 742 zum ersten mahl = und bis auf erfolgende Approbation auf 4 bis 5. Jahre eingeführet worden, also, dass der Termin heuer wan[n] man will, schon zu Ende seyn könnte. Von dieser Disposition aber hat sich auch mittelst der = mit Ende 743 von denen Beamten unter der Hand vorgeno[n]menen Revision, der guthe Effect Bereiths gezeiget, dass die Tempore Belli, sich in der Wallachey und Servien retirirte ville banatische Unterthannen mit anderen Frembden wiederumen eingefunden, und die Personal Köpf nicht nur umb vielles vermehret, sondern auch, was vor das Land sowohl, als Contributionale das

Nuzlichste, ist, dass sich die Facultaets Köpf umb ein Merkl[iches] vergrösseret haben.
In dem abgewichenen 744-sten Jahr wurde wegen gegenwärttigen schwären Krieg von seithen der Hof Cammer auch die Erhöhung der Contribution getrieben, gleich wie aber pro 1mo dieser Nation nichts empfindlicheres ist, als ein = derselbigen gegebenes Worth nicht zu halten, worbey zuforder ist, wan es von der Obrigkeith selbsten mit Violirung ihres Worths = oder Capitulation bescherhet, das Vertrauen = und die Zuneigung, also, dass es niemahls wieder zu bekommen seyn wurde, gäntzl[ich] verlohren wäre, und 2do dass man von den neuen Zuwachs ohne allen gelassenen Respiro nicht also gleich eine Contribution abfordern kann, und 3^{tio} wann es hätte geschehen sollen, dass man anstatt künftig einen mehreren Zuwachs anzuhoffen, den neu gehabten vi[e]llmehr wiederumen vertrieben hätte, daher ist die Vornehmung einer = gegen die Capitulation lauffende Ausshreibung einer neuen Contribution evitiret, die Districten hingegen seynd aus dem Fundament des Zuwachs = und Ihro May[estät] höchst benöthigten Hälfte, welche jedoch nur in casu praesenti = und mithin ohne Consequenz seyn wird, zu Dargebung eines Doni gratuiti, mit Stellung ins Feld 900 mondirt = und equipirter Manschafft mit guther Arth vermöget worden, dergestallten, dass sie auch heuer diese Mannschaft mit 400 Köpf vermehret, welches dem Land A° 744 ohne den Hand Geld $\frac{m}{32}$ und etliche Hundert: heuer aber bis $\frac{m}{20}$ f. inclusive der Beyschaffung etwelcher kleiner Mondur von die über Winter auf Postirung gebliebene Mannschaft gekostet hat.

Nun hat in gegenwärttig 745sten Jahr der Hof unter den Titul eines für die Armée in Böheimb = und Schlesien benöthigten Beyträge, gleichwie allen anderen Ländern, also auch den Banat, à proportione des erforderlich gehabten quanti $\frac{m}{36}$ etliche Hundert f. aufgetragen, da eben diese gleich gemelte Auflaag erst nach deme geschehen, da der Hof in das wiederhohlte Donum gratuitum von 400 Mann = anderen Unkösten schon verwilliget und angenohmen gehabt, so hat man aus dieser = und noch mehrere = in der Systemal Relation gegen die Erhöhung einer Contribution oder anderen Auflaagen angeführten Ursach $\frac{m}{36}$ f. dergestallten depreciret, dass, wann demnach diese zu zahlen seyn, solche dem Land pro A° 746 erst aufgebürdet werden könnten, hierüber aber ermanglet noch die Hof Resolution, bey Abfassung welcher jedoch von Seithen des Hofes vor erst die Erwöhlung zu beschehen haben wird, ob der Hof lieber diese anbefohlene $\frac{m}{36}$ f. in Gold ziehen oder aber die Banatische Mannschaft, welche in 1000 Köpf Infant[erie] und 300 Hussaren bestehet, über diesen Winter = und künftige Campagne, und zwar also beybehalten wolle, dass der Banat proprÿs sumptibus wiederumen diese Mannschaft, recroutir = Mundir = und remontire, auch mit allen abgängig wordenen

Feld Equipagen wiederumen wersehen solle, welches wenigstens so vi[e]ll, als die $\frac{m}{36}$ f. Kösten wurde, dass aber beedes der Banat tragen solle, ist eine pure und unthunliche Sache, gleichwie auch übrigens gar nicht zu dem Landes-fürst[lichen] Nutzen gerech[n]ete, wan man auf das eingehende Jahr die Contribution ordentlich schon erhöhen wollte, dan besser ist es demselbigen, so will es thunlich, per modum eines Doni gratuiti = und extra Beytrag zu geniessen, weilen der Unterthan aus der = vor dem Krieg gehabten Experienz nur gar zu sehr überwiesen ist, dass, wan einmahl die Contribution erhöhet worden, dieselbe nimmermehr herabgefallen, sondern es möge hernach dieser Provinz ein Unglück zugestossen seyn, wass es immer wolle, für beständig geblieben; Dannenhero gleich besagter Unterthann wegen besserer Cultivirung seiner Wirthschaft in gar zu grosse Forcht[115]: und Abscheu durch die Contributions-Erhöhung gesezet wird, besonders, wan solche nicht nach der neuen Methode mittelst einer abermahligen Capitulation auf etwelche Jahre geschehen sollte, wo mittlerweile in Effectu bisshero fast das Nehmliche durch das Donum gratuitum geschehen ist, wass eine Erhöhung der Contribution, mit Violirung der Capitulation = und andurch mit sich zu ziehen müssenden Hass = und Abneigung des Unterthanns hätte einbringen können. Wessenwegen auch wohl zu überlegen seyn wird, ob man Durante Bello die Contribution erhöhen, oder mit dergleichen Donis gratuitis fortfahren solle, wo man sicher, dass das Land nicht gedrucket wird und einen Weeg nach Umbständen zu den Krieg einen ergebigen Beytrag überkommen kann,

Übrigens seynd in dem Banat unter den Nahmen der Contribution auch alle Terrestral Geföhlen bey denen National Inwohnern exclusive des Zehends, Waldungsgenusses, und Mühlen mit darunter verstanden[116].

ASPECTS DE LA SITUATION DU BANAT EN 1743

RÉSUMÉ

La guerre de 1737—1739 entre les Turcs et les Autrichiens eut des suites désastrueuses sur le Banat. Les opérations militaires, le soulèvement qui eut lieu peu après, la disette et l'épidémie de peste amenèrent de lourdes pertes en vies humaines et en biens. Dès que la paix fut instaurée, le régime impérial s'efforça à réorganiser l'appareil administratif pour que la province pût faire face aux tâches multiples qui lui incombaient. Cependant, la guerre de succession au trône, qui éclata après l'avènement de Marie-Thérèse, fit augmenter les difficultés de l'empire, déjà très éprouvé par les longues et pénibles opérations militaires de la guerre achevée par la paix de Belgrade (1739).

En vue de couvrir les dépenses qu'exigeaient les combats de la guerre contre la Prusse, la Cour de Vienne décida d'augmenter la contribution dans toutes les provinces de l'empire. Le Banat n'en fut pas exempté, malgré les effets de la récente guerre contre les Turcs, qui se faisaient encore sentir.

---

[115] *Furcht.*

[116] Pe pagina ultimă a documentului: *Specification.* Deren Banatischen 11. Districten und aller sich darinnen Befindlichen Orthschaften mit ihren Personal und Facultaets Köpfen Betre[ffend].

La méticuleuse administration autrichienne a consigné les charges qui furent imposées au Banat dans un nombre impressionant d'actes administratifs, dont celui qui est reproduit dans l'annexe. Son importance particulière réside dans le fait que c'est le premier document qui dévoile amplement certaines réalités de cette province quelques années après la guerre contre les Turcs.

Le système des impôts reposait en Autriche sur l'unité de l'impôt par tête (Personal Kopf), auquel étaient astreints tous les hommes ayant dépassé l'âge de 15 ans.

En outre, les habitants de la province avaient à payer un impôt sur leurs biens (Fakultäts Kopf), en rapport avec la surface du terrain agricole cultivé et avec les têtes de bétail que chaque famille possédait à la date de la conscription.

L'importance du document ci-joint réside aussi dans le fait qu'il consigne la nationalité des habitants de chaque village ou établissement. On sait qu'au moment de son occupation par les impériaux, le Banat comptait une population formée uniquement de Roumains et de Serbes. Peu après l'instauration du pouvoir autrichien, le gouverneur Mercy fit venir dans le Banat un grand nombre d'habitants catholiques provenant du dedans et du dehors de l'empire.

Quand, en 1737, la guerre contre les Turcs éclata, la situation de la population empira, et un soulèvement sanglant des Roumains se produisit, dirigé contre les autorités impériales et les colons. La guerre, l'émeute, les répressions auxquelles se livrèrent les autorités ainsi que la peste qui éclata amenèrent des modifications importantes au sein de la population de la province. Le document analysé est d'autant plus important qu'il représente un miroir fidèle des réalités du Banat trois ans seulement après ces événements.

Le total des établissements signalés dans le document, d'après le critère de la nationalité, fournit la situation suivante: roumains: 381; roumains-serbes: 19; serbes: 117; serbes-allemands: 7; allemands: 10; roumains-serbes-allemands: 1; bulgares: 2; italiens: 1; roumains-allemands: 2; non-déterminés: 2.

Il en ressort qu'à la date respective, trois quarts du nombre des localités du Banat étaient habités seulement par des Roumains ou par des Roumains et des Serbes et, dans quelques cas isolés, par des Roumains et des Allemands.

Sur le total de 26.014 unités d'impôt par tête (Personal Kopf), 19.810 1/2, soit 76.15%, revenaient aux Roumains et 6.203 1/2, soit 23,86%, aux Serbes. En ce qui concerne les autres nationalités du Banat, le document ne fait aucune mention du nombre des unités d'impôt. Mais la proportion numérique de chaque nationalité peut être déduite du taux de la contribution à laquelle elle a été astreinte. Le document consigne que le compte des contributions (Contribution) s'élevait à 284.655 fl. 51 1/4 xr. Sur ce montant les Roumains ont payé 195.658 fl. 48 1/2 xr. (68,74%), les Serbes 81.093 fl 2 11/12 xr (28,94%), les Allemands 7.181 fl. (2,52%), les Italiens 75 fl. (0,03%) et les Bulgares 684 fl. (0,23%). Il est hors de doute que la proportion des Roumains a dépassé le taux calculé d'après le chiffre total des unités d'impôt par tête, et d'autant plus celui qui résulte du payement de la contribution en argent comptant. Cela ressort aussi du fait que dans les régions de montagne les possibilités de se soustraire à la conscription étaient plus nombreuses et que, l'émeute ayant eu lieu exclusivement sur le territoire qu'ils habitaient, il leur fut certainement exigé un impôt plus réduit.

En général, les Roumains occupent à présent aussi les mêmes régions qu'à la date où le document a été dressé. Même si quelques localités ont disparu entre temps, il ne s'agit que de cas exceptionnels.

L'analyse de la structure de la population du Banat à la date de la déclarations de la première guerre mondiale impose la conclusion que durant les deux siècles qui se sont écoulés depuis que les Turcs furent chassés de ce territoire, le nombre de Roumains n'a cessé d'augmenter, dans les limites d'un accroissement naturel normal. Encore est-il que le recensement de 1910 indique que les Roumains ne représentaient plus que 37% du total de la population. La diminution permanente du poids de la population roumaine — malgre son accroissement démographique normal — doit être attribuée exclusivement à la politique de colonisation massive avec d'autres nationalités, pratiquée systématiquement par les autorités habsbourgeoises pendant toute cette période de temps.

PROBLEMA IOBĂGIEI ÎN DIETA TRANSILVANIEI DIN 1790—1791

DE

Acad. D. PRODAN

Problema iobăgiei care se discuta de decenii mai ales sub forma necesității unei reglementări urbariale, în Transilvania, n-a ajuns la un capăt nici în urma zelului împăratului Iosif. Cu prăbușirea iozefinismului, cu revenirea la raporturi „constituționale", noul împărat o încredință organului constituțional chemat să o rezolve, care era dieta. Doar tocmai sub pretextul că toate încercările de pînă acum au pornit din inițiativă de sus, prin ordine imperiale, că deci au fost neconstituționale, s-a putut tergiversa atîta timp. Încredințată dietei însă, ea era încredințată tocmai celor care au eludat-o, celor care erau interesați să o eludeze și pe mai departe. Soarta ei era de prevăzut din adunările preliminare, pregătitoare ale dietei. În adunările lor, comitatele unul după altul se ridică împotriva inovațiilor în raporturile urbariale, pe acestea le încriminează pentru nesupunerea iobăgimii, pentru tulburările ei, pentru răscoala lui Horea. Deputații lor vin în dietă, fără excepție, cu instrucții ostile, în fața cărora insistența noului împărat pentru reglementarea urbarială avea prea puțini sorți de a duce la o soluție. Dieta Transilvaniei acum în genere e copleșită de zelul „restituirilor" în toate compartimentele vieții publice unde au putut pătrunde reformele, de febra refacerii întregului edificiu de libertăți și privilegii ale nobilimii, a puterii celor trei națiuni politice, clătinate din temelii, chemînd acum în ajutor chiar noile principii. Din completitudinea restituirilor nu putea să lipsească o problemă atît de capitală și atît de supărătoare ca cea urbarială.

Dieta s-a ținut la Cluj, de la 21 decembrie 1790 pînă la 9 august 1791; a durat deci aproape nouă luni[1]. „Propozițiile" (propunerile) regale încre-

[1] Protocolul dezbaterilor ei, imprimat, poartă titlul lung *Az erdélyi három nemzetekböl álló Rendeknek 790-dik Esztendöben Karátson Havának 12-dik napjára Szabad Királyi városba Kolo'svarra hirdettetett, és több következett napokon tartatott közönséges Gyüléseikben lett végezéseknek és foglalatosságoknak Jegyzö Könyve*, Cluj, 1791, 689 + 139 p.

dinţează dietei spre dezbatere şi problema urbarială, în punctul 5. Cum în Transilvania pînă acum nu s-a introdus un urbariu stabil, împăratul propune ca încă în această dietă să se introducă un urbariu, să se sancţioneze prin lege ştergerea şerbiei şi a pedepselor corporale arbitrare, libertatea personală a iobagului şi dreptul lui de a dispune liber, fără prejudiciul dreptului de proprietate a stăpînului, de agonisita sa, dieta îngrijindu-se în genere de păstrarea plebei contribuabile, de căutarea mijloacelor potrivite pentru a-i ridica şi îmbunătăţi starea[2].

Restul propunerilor se face în sensul vederilor nobiliare. În punctul 6 se propune o nouă repartiţie a dării. Întrucît rînduiala, strîngerea şi manipularea actuală a contribuţiei e mai puţin adecvată şi pentru contribuabilii înşişi prea grea, se propune ca darea să fie repartizată după avut *(a proportione facultatum repartiendae)*. Iar în punctul 7 se propune extinderea neimpozabilităţii şi asupra nobilimii mici, în virtutea uneia şi aceleiaşi libertăţi de care trebuie să se bucure, după Tripartitum, întreaga nobilime. Dar în aşa fel ca cu aceasta să nu se mărească sarcina plebei contribuabile. Punctul 8 propune includerea şi a nobilimii mici în dreptul la funcţiile instituţiilor centrale pînă la anumite grade. Iar punctul 9 prevede revizuirea echitabilă a ordinei judiciare.

Discutarea propunerii imperiale privind problema iobăgiei a fost amînată mult. Pretextul n-a fost greu de găsit: dieta n-a fost convocată de atîta timp şi treburile s-au aglomerat. A fost mai urgentă pentru dietă încriminarea ţărănimii pentru răscoala sa, absolvarea nobilimii de orice vină în stîrnirea ei, sancţionarea celor care i-au adus asemenea învinuiri, şi, dimpotrivă, gratificarea celor care s-au distins în acţiunea de reprimare.

Dieta cere pedepsirea tipografului Hochmeister din Sibiu, în calendarul german al căruia, scriindu-se despre răscoala lui Horea, ea a fost prezentată ca şi cînd ar fi fost stîrnită de asprimea extraordinară a nobilimii, cînd se ştie că ea a izbucnit pe domeniul Zlatnei, că Horea, Cloşca şi Crişan, care au început-o, au fost iobagi fiscali. Mai ales comitatul Hunedoarei insistă ca „fapta ticăloasă" a lui Hochmeister să nu fie tolerată nepedepsită. E acuzată şi o traducere a condiţiilor regale în *Magyar Hir-Vivő*, în care articolul privind slujbele iobăgeşti este aşa făcut că poate fi răstălmăcit şi poate avea urmări neplăcute. Se fac cercetări pentru a stabili dacă au apărut cu încuviinţarea cenzurii şi cine sînt autorii. Se pun sub sechestru exemplarele descoperite. Ajungînd în faţa lui chestiunea, împăratul îşi arată dezaprobarea pentru cercetarea întreprinsă.

[2] „Cum nullum adhuc in Transylvania stabile Urbarium defixum introductumque sit, Benignam Nostram mentem congregatis Statibus et Ordinibus in eo declarabis, ut sub hac adhuc Diaeta, certum aliquod Urbarium mutuo eorundem consensu, et sublata Servitute Jobbagyonali Colonorum in Fundis Dominorum Terrestrium propriis degentium, arbitrariisque, corporis poenis afflictivis interdictis, personalis illorum Libertas, liberaque de quaesitis suis Juribus disponendi facultas, citra praejudicium Juris Proprietariorum Fundi, Publica Lege sanciatur, generatim conservationi Plebis Tributariae prospiciatur, atque idonea exquirantur media, quibus inopia status que Contribuentium sublevari, illorumque conditio melior reddi possit". *Ibidem*, p. 53.

Dieta se adresează guvernului, nu cumva Guvernul a informat pe împărat[3]. Baronul Nicolae Wesselényi cere într-un memoriu pedepsirea răusfătuitorilor regelui şi a trădătorilor de ţară. Dieta hotărăşte să ceară: actele investigaţiei comisiei Jankovich; scriptele acelora care au interpretat autoapărarea nobilimii drept conjuraţie; scriptele şi învinuirile înaintate împotriva gravaminelor ţării din 1787; operatele consilierului gubernial Bayschlag, cu deosebire pe acelea prin care a propus introducerea celei de a patra naţiuni; raportul unuia Szisz cu privire la arendarea dijmelor; memoriul lui Graeser privitor la impunerea nobilimii; proiectele acelora care au propus măsurătorile de pămînt şi impunerea moşiilor nobiliare, instituirea miliţiei de graniţă; scriptele acelora care în anul trecut au învinuit nobilimea de conjuraţie, de răzvrătire şi de necredinţă faţă de curtea imperială, mai ales pe nobilii din Solnocul de mijloc, care apoi au fost pedepsiţi cu sporirea încartiruirilor militare; rapoartele dregătorilor Zlatnei împotriva comitatului Alba şi cercetările făcute în urma lor; scriptele acelora care au propus ştergerea naţiunii săseşti, denunţurile personale împotriva bunilor patrioţi. Cu un cuvînt actele tuturor acelora care prin denunţuri şi sfaturi au jignit şi au vrut să răstoarne legile fundamentale ale patriei, cîrmuirea, drepturile şi libertăţile stabilite de ele[4].

Într-o şedinţă contele Ioan Csáki, fostul comite suprem al comitatului Cluj, cere o recunoaştere în scris a meritelor sale din timpul răscoalei lui Horea, ca să poată lăsa urmaşilor o dovadă şi o pildă de urmat. Se hotărăşte să i se dea sub peceţile celor trei naţiuni[5].

În şedinţa din 28 februarie se citeşte memoriul amplu al comitatului Hunedoarei zugrăvind răscoala lui Horea şi suferinţele nobilimii. Comitatul cere ca dieta să aibă în vedere decretul de la 1514. Să fie cerută de la împăratul investigaţia comisiei Jankovich cu toate actele sale. Şi pentru că aceasta n-a ascultat niciciînd şi nobilimea lovită, să se rînduiască o nouă investigaţie. Cei care au fost cauzele pornirii răscoalei, au împiedicat armata în înlăturarea primejdiei şi intervenţia ei în apărarea nobilimii, care au schimbat, au falsificat cercetarea doctorului de ochi Piuariu-Molnar, care prin denunţuri false au susţinut să nobilimea ar fi fost cauza acelei primejdioase răscoale, să fie descoperiţi şi daţi în judecată de procuratorul fiscal sub vina necredinţei *(ad notam perpetuae infidelitatis)*. Altfel înseamnă că din ţărănimea care a fost înşelată în numele poruncii împăratului şi deci n-a fost cauza, ci doar instrumentul primejdiei, mulţi şi-au luat pedeapsa, dar acestora li se iartă. Celor păgubiţi, pagubele să li se întoarcă fie din averea acestor vinovaţi, fie din visteria ţării. Diplomele pierdute în timpul răscoalei şi invaziei turceşti să se reînnoiască. Iosif Leitner, administratorul domeniului Hunedoarei şi Martin Bosnyak pentru meritele lor cîştigate în timpul răscoalei, primul ocrotind în cetate pe cei refugiaţi şi ţinînd în frîu pe românii de sub mîna sa de refugiaţii au rămas în pace, al doilea distingîndu-se în lupta de la Deva şi contri-

[3] *Ibidem*, p. 98—100, 104—106, 270—271.
[4] *Ibidem*, p. 159—161, 169—171, anexe p. 101—102.
[5] *Ibidem*, p. 193—194.

buind gratuit la întreţinerea nobilimii prădate, sînt gratificaţi cu titlul de nobil, primului încredinţîndu-i-se mai departe şi administraţia fierăriilor Hunedoarei[6].

Măsurătorile de pămînt nu mai fac obiect de discuţie în dietă, problema o rezolvaseră cu de la sine putere comitatele. Doar odată se mai ia atitudine în legătură cu ele. Tineri nobili din comitatul Cluj cer să li se plătească munca neplătită, să fie silită comisia să dea socoteală de banii mînuiţi şi ei să fie absolvaţi de ruşinea care a căzut asupra lor prin munca măsurătorilor de pămînt, în vederea promovării lor în viitor. Pentru plată sînt îndrumaţi la Guvern, iar patria nevrînd să reînnoiască amintirea măsurării pămîntului, solicitatorii să se străduiască singuri a-şi prepara calea promovării printr-o purtare merituoasă[7].

Problema iobăgiei, prevăzută de punctul 5 al propunerilor regale, apare numai în a 34-a şedinţă, în 18 martie. Se citiră acum referatele comitatelor. Se hotărî ca înainte de a fi încredinţate unei deputaţii pentru referat, să se ceară şi opiniile celorlalte două naţiuni[8].

Nobili proprietari din cinci comune ale comitatului Alba de Sus se plîng că ţăranii din împrejurime crîşmăresc, împotriva prevederilor legii în orice timp şi că omul nobil, deşi aci nu e în obicei luarea de dijmă, ţăranilor în slujbă domnească, dintr-un obicei strîmb, le dă de mîncare. Dieta în privinţa crîşmăritului trimite la prevederile Aprobatelor şi Compilatelor, iar în privinţa slujbei, pînă la ceea ce va hotărî dieta, la hotărîrile de pînă acum[9].

Se ia în discuţie faptul că unii proprietari îşi vînd ţăranului bunurile şi pămîntul, prejudiciind dreptul rudelor de sînge şi composesorilor. Se cere o oprire pe ţară a ţăranului de a putea cumpăra, sub pedeapsa pierderii dreptului cumpărat şi a banilor daţi. Se reaminteşte aci preceptul Tripartitului, după care ţăranului în afară de plata muncii sale altceva nu i se cuvine — lege care trebuie urmată[10].

În şedinţa de la 1 aprilie, reluîndu-se problema iobăgiei, se constată că au intrat opiniile naţiunii ungureşti şi celei secuieşti şi se aşteaptă a naţiunii săseşti.

Ordinele ţării însă găsiră că e imposibilă o decizie în problema iobăgească mai înainte de a decide asupra întrebării dacă trebuie admisă sau nu „libera migraţie" *(libera migratio)*, adică strămutarea de la un domn pămîntesc la altul sau dintr-un loc în altul? Deputaţia care va fi aleasă deci să nu intre mai înainte în problemă, primul obiectiv al ei să fie răspunsul la această întrebare, pe care să-l înainteze, însoţit de motivaţie şi de opinia proprie. Se numi apoi o deputaţie de 22, în frunte cu 4 conţi şi 3 baroni[11].

---

[6] *Ibidem*, p. 217—219.
[7] *Ibidem*, p. 356—357.
[8] *Ibidem*, p. 279.
[9] *Ibidem*, p. 280.
[10] *Ibidem*, p. 280—281.
[11] *Ibidem*, p. 319—320.

În şedinţa din 3 iunie, deputaţia, prezentîndu-şi operatul, declară că s-a mărginit la examinarea întrebării dacă trebuie îngăduită libera migraţie sau nu? Opiniile membrilor fiind diferite — referă deputaţia — nici referatul nu reprezintă opinia tuturor, ci doar pe a majorităţii. De aceea socoteşte că trebuie citite şi opiniile separate. Cele ale comitatelor fiind citite înainte, într-o altă şedinţă, se citesc acum ale naţiunii secuieşti şi săseşti. Opiniile neputîndu-se pune de acord nici după lungi dezbateri, dieta ceru Guvernului să le aducă la un numitor comun[12].

În şedinţa din 18 iulie e prezentată şi opinia guvernatorului. Recunoaşte şi el că legătura personală se întemeiază pe legi. Dar întrebarea e dacă o schimbare a legii şi îngăduirea liberei migraţii în împrejurările de acum e necesară, e folositoare? Demonstrîndu-şi lung opinia şi invocînd importante cauze, caută să convingă dieta ca, stabilind anumite condiţii, să o primească. Era de aşteptat, el trebuia doar să reprezinte opinia imperială. După o discuţie mai amplă dieta, cîntărind argumentele guvernatorului, s-a înţeles ca în anumite condiţii, a căror elaborare a încredinţat-o protonotarului, să îngăduie libera strămutare. Singuri deputaţii naţiunii secuieşti, potrivit instrucţiunilor comunităţilor au rămas şi mai departe în opinia şi dorinţa lor ca iobăgimea să fie reaşezată în situaţia ei dinainte, stabilită prin lege. Se hotărî astfel ca articolul de lege să se întocmească potrivit hotărîrii majorităţii, dar în raportul care-l însoţeşte să se menţioneze opinia separată a naţiunii secuieşti[13].

Memoriul lung al naţiunii secuieşti[14] vine cu o mare încărcătură de dovezi şi argumente spre justificarea respingerii libertăţii de strămutare.

Se opun la aceasta originile iobăgimii, legile ţării. Ea s-a constituit din: duşmani, neamuri, servi învinşi, supuşi în timpul venirii sciţilor sub ducele Balamber la 376; cei care după partea I titlul 3 al Tripartitului, n-au răspuns la chemarea poporului, declaraţi fiind neascultători; cei care cu prilejul răscoalei lui Doja, în virtutea Tripartitului au fost supuşi la deplină şi veşnică şerbie; streini pribegi pe care domnii pămînteşti pentru mai bună păzire a păcii de obşte, după Aprobate, i-au supus la iobăgie.

În sprijinul dreptului real al domnilor pămînteşti asupra iobagilor lor invocă mai multe articole din Aprobate: dreptul domnului pămîntesc de a reţine pe băieţii văduvei care se căsătoreşte în altă parte; invalidarea diplomelor armaliste obţinute fără ştirea şi învoirea domnului pămîntesc; dreptul domnului pămîntesc de a-şi readuce iobagii din cetăţi, din oastea de pază, din ocne sau mine şi chiar de pe teritoriul turcesc; dreptul lui de a-şi putea readuce iobagul şi de pe moşia liberă a soţiei sale, de pe orice altă moşie liberă.

Nu se poate obiecta că obligaţia iobăgească şi servilă ar fi contrară dreptului naturii, căci atunci şi domnia trebuie să-i fie contrară. Aşa cum rege fără ţară, nici domn fără serv nu poate exista. Trăim în societate şi

---

[12] *Ibidem*, p. 452—453.

[13] *Ibidem*, p. 571—572.

[14] *Ibidem*, anexe, p. 128—131. Întîmpinarea e prezentată ca fiind a naţiunii secuieşti şi a unor comitate *(Petitum Nationis Siculicae, et nonnullorum Comitatuum)*.

aceasta constă dintr-o mulțime de oameni adunați spre apărare mutuală. Societate care nu poate dăinui fără un primat sau domnie dobîndită prin virtuți și deci trebuie să cuprindă și condiția servilă supusă domniei. Iar această condiție de supus s-a născut fie prin dreptul armelor sau al judecății, fie în puterea unui pact. De unde urmează că supușii cîștigați cu armele trebuie să asculte de poruncile celor care i-au cîștigat, iar cei care fac un pact nu pot da înapoi de la pact, așa cum se întîmplă și cu țările sau supușii cu armele sau din proprie voință protecțiunii regilor; schimbarea obligației cît timp ține contractul e doar călcare de lege. Unor asemenea servi, atît legile fundamentale ale țării, cît și daniile regești, articolele de lege și deciziile judiciare, în acest principat le-au dat numele de iobagi. Dacă obligația care le incumbă ar fi peste măsură de împovărătoare, e în interesul domnilor pămîntului să le-o ușureze și în tratarea colonilor lor să observe cu stricteță regulele omeniei. Dar rar se ajunge la asemenea împovărare. Se va arăta doar mai jos — spune textul — că iobagii nu sînt robi *(mancipia)*, cum obișnuiesc să o pună fără rușine în seama noastră alte neamuri.

Că nici pedeapsa iobagilor din urmași în urmași nu e absurdă, o probează legile de succesiune din Tripartitum, faptul că ei pot să deprindă științe, meserii, să facă comerțul obișnuit. Dacă iobagul ajunge la lipsă de bani, de vite, de bucate, domnul pămîntesc îl ajută, îi poartă treburile, îl apără; întîmplîndu-se să moară, se îngrijește să-i hrănească orfanii, să-i dea la meserie, să-i pună în stare ca și ei să trăiască, să poată sluji și principelui, patriei, și domnului pămîntesc. Sînt multe exemplele cînd domnul pămîntesc pe iobagul său merituos îl eliberează, îi dă bunuri imobile, îi obține de la principe înnobilarea. Acestea sînt beneficii care leagă pe iobag de domnul său pămîntesc omenos și de care cu libera strămutare de pe moșia lui nu se mai poate bucura.

Obligația ereditară a iobagilor nu se poate atribui cruzimii domnilor pămîntești, căci din șerb trebuie să se nască șerb, din liber liber. Cît privește pe cei legați prin pact, așa cum un principat e liber să se supună în anumite condiții pe veci unui principe, de ce nu s-ar bucura de această libertate și un om liber?

E vădit că față de avantajele legării, libera strămutare e pentru iobagul însuși primejdioasă. E dăunătoare principelui și în detrimentul domnului pămîntesc. Dar e dăunătoare iobagului, căci încrederea și îndatorirea reciprocă de pînă acum dintre domnul pămîntesc și iobag se transformă în împotrivire. Pentru domnul pămîntesc nu mai are sens să-și învrednicească iobagul de aceste beneficii, se pierde și îndatorirea unuia față de celalalt. Migrantul nu se mai străduiește să-și cultive, să-și îngrijească pămînturile date de domnul pămîntesc, și astfel, chiar dacă înainte ele au fost roditoare ajung sterpe, pămînturile sale avute, pămînturile și finațele lăzuite neglijează să le mai sporească. Sîrguinței și agriculturii i se pune stavilă, de unde, din lipsă de bucate, iobagul e redus la cruntă sărăcie. Pînă cînd să poată aduce pe altul în loc slăbește, sfîrșind prin a ajunge la cerșit, la vagabondaj, cum s-a întîmplat nu de mult cu asemenea emigranți să trebuiască hrăniți din magazinele de bucate. Au sărăcit

într-atît încît unii care înainte plăteau 10 sau 12 florini nemţeşti dare, acum emigranţi fiind abia plătesc 2, 3 sau cel mult 4 fl. Jelerii, care bucurîndu-se de liberă strămutare îşi schimbă des locul, au ajuns şi mai săraci. Strămutarea astfel e dăunătoare şi principelui, ţăranul migrant plăteşte mai puţin, nu va fi capabil nici să dea bucate nici să suporte cărăuşii. Emigrînd pînă la urmă din lipsă de hrană, va scădea şi populaţia. Emigrarea e şi în detrimentul domnului pămîntesc, căci ţăranul emigrant nu poate să-şi facă slujba datorată, pămînturile date lui spre folosinţă le redă mai sterpe, clădirile şi pădurile domneşti le strică, e în litigiu continuu cu domnul pămîntesc.

Decretul regelui Ferdinand, din 1547, a stabilit că libera strămutare numai atunci e îngăduită cînd ţăranii sînt oprimaţi de domnii pămînteşti. Or, în secuime domnii pămînteşti (doar cu excepţia unora) nu-şi mînă în slujbe domneşti iobagii mai mult de două zile pe săptămînă şi nu-i asupresc în niciun fel. Şi pentru jeleri, care se puteau strămuta liber, e mai avantajoasă obligaţia dinainte a iobagilor decît libera strămutare la ale cărei condiţii trebuie să se supună şi ei. Libera strămutare nu poate nicicum să rămînă mai ales în secuime, unde sînt mulţi oamenii liberi pe moşiile cărora migranţii pot fi primiţi; introducerea ei înainte cu cîţiva ani, se ştie, a lipsit pe mulţi posesori de iobagii lor. Socotesc drept ca domnii pămînteşti care şi-au tratat inuman iobagii să fie pedepsiţi pe calea legii. Cît despre pedepsele corporale pe care domnii pămînteşti le pot aplica iobagilor, legile patriei s-au îngrijit suficient.

Argumentaţia demonstrează o mentalitate a timpului. Dar mai ales teama celor cu iobagi mai puţini de a nu-i pierde.

În şedinţa din 1 august se prezentă, în sfîrşit, articolul de lege *De sublata colonorum perpetua obligatione personali, et indulta illis sub certis conditionibus libera migratione*[15], care în rîndul articolelor înaintate spre sancţionare e al XXXVII-lea.

Libera strămutare trebuind să fie primită, dieta caută să-i reducă operativitatea prin circumscrierile sale. În lungul său articol introduce o serie întreagă de condiţii, cuprinse în 13 puncte.

Deşi obligaţia perpetuă şi legarea de glie, întemeiată pe legi întărite de diploma leopoldină — începe textul — colonilor le-a fost mai curînd folositoare decît vătămătoare şi împreunată în toate chipurile cu siguranţa lor, putînd ei anume să-şi însuşească din îngăduinţa legilor patriei şi artele liberale şi meseriile, să facă comerţ, să se folosească liber de bunurile lor mobile şi de achiziţie, ba chiar să dispună de ele, ca totuşi domnii pămînteşti să-şi arate cu atît mai vîrtos inclinarea spre ei (orînduiala de sub regimul trecut care a îngăduit libera strămutare fără implicarea Stărilor socotindu-se fără putere), la propunerea împăratului, acum din libera voinţă şi hotărîre a Stărilor şi ordinelor, numirea de iobăgie cu *perpetua personalis obligatio* legată de ea şi legarea de glie se declară desfiinţată. Dar pentru a preîntîmpina dificultăţile care ar putea urma din

[15] *Ibidem*, p. 631.

strămutarea nelimitată şi fără vreo rînduială în detrimentul binelui public şi spre paguba domnilor pămînteşti, ba chiar spre ruina colonilor înşişi, se stabilesc regulele pentru libera lor strămutare:

1. Prima grije a articolului de lege e soarta iobagilor angajaţi de bună voie în schimbul ajutorului dat şi a iobagilor şi ţiganilor cumpăraţi. Cei care în timp de foamete, de scumpete sau alte împrejurări, pentru susţinerea lor ori a familiei lor sau din alte nevoi au cerut şi au primit bucate, bani, vite sau altele necesare vieţii şi s-au obligat în schimb la servitute pentru ei şi ai lor, acum cu emanciparea generală, cum se cuvine să fie datori, în faţa comitatelor sau scaunelor să le restituie domnilor pămînteşti, obligaţie care să se extindă şi asupra acelora care de curînd şi-au schimbat locul. La legitimarea acestor datorii să fie ascultaţi şi lăsaţi să se apere şi colonii înşişi. Apoi pentru că în cumpărătura de iobagi şi ţigani fiscali în anii trecuţi, prin publicarea liberei strămutări, mulţi domni pămînteşti au fost păgubiţi, în privinţa acestora se hotărăşte, ca dacă cumpărătorii nu i-ar putea readuce sau cei strămutaţi n-ar vrea să se întoarcă pe moşiile lor, să fie despăgubiţi din visteria camerală, adăugînd şi dobînda legală din ziua strămutării vînduţilor. Cît priveşte pe domnii pămînteşti privaţi care neîndoios au vîndut coloni, întrucît emanciparea nu e nici decum vina lor, nu sînt obligaţi la nici o restituire.

2. Libera strămutare să se facă numai în jurul zilei de Sf. Gheorghe. Colonul care vrea să se mute însă e dator să-şi facă semănătura de toamnă, pe care dacă o neglijează să fie silit să-l despăgubească pe stăpîn de paguba iscată din aceasta.

3. Înainte de a începe strămutarea, colonul e dator să-şi anunţe domnului său sau dregătorului lui intenţia de plecare încă de la începutul anului, să declare locul unde vrea să se aşeze şi să obţină de la domnul său carte de îngăduinţă *(licentia)* pentru plecare.

4. Colonul nu poate să plece pînă cînd nu-şi plăteşte datoriile faţă de domnul său şi nu-şi îndeplineşte prestaţiile restante, şi, dacă vrea să se mute în alt sat, şi darea.

5. Dacă pe o sesie familiile se înmulţesc, încît nici casa, nici sesia nu mai sînt suficiente pentru a le cuprinde şi hrăni, tatăl de familie care vrea să se mute, îndeplinind condiţiile strămutării se poate muta, cu condiţia însă ca familia rămasă să nu scadă în avut şi suflete în aşa măsură ca să nu-şi poată cultiva cele de cultivat şi să nu-şi poată purta sarcinile domneşti şi publice.

6. Capul de familie care vrea să se mute e dator să aducă în loc un alt colon, care să poată purta aceleaşi sarcini, atît domneşti cît şi publice.

7. Dacă între stăpîn şi cel care vrea să se mute se ivesc diferende şi stăpînul nu i-ar da carte de îngăduinţă pentru strămutare, dregătorii trebuie să decidă în baza punctelor regulative, şi dacă postulatele migrantu-

lui se dovedesc neîntemeiate, să-l oblige la ascultare şi linişte, dacă dimpotrivă, sînt datori să-i dea carte pentru strămutare.

8. Fără carte de la domnul pămîntesc sau de la dregătorii comitatelor sau scaunelor, nimeni să nu primească pe colon, sub pedeapsă de 200 fl. Dacă locuitorii sau comunităţile locurilor săseşti ar primi coloni migranţi care nu îndeplinesc condiţiile şi n-au carte de îngăduinţă şi nu ar vrea să-i restituie, domnul pămîntesc să caute mai întîi prin dregătorii respectivi pe dregătorii acelor comunităţi şi neprimind satisfacţie să recurgă la Guvern, care să dispună nu numai restituirea colonilor, ci şi aplicarea pedepsei inarticulate.

9. Clădirile colonului migrant cumpărate de el, domnul pămîntesc trebuie să le răscumpere cu bani numai unde strămutarea se face din voinţa sa nu a colonului. Unde colonul vrea să se strămute împotriva voinţei domnului pămîntesc, acesta nu poate fi silit la răscumpărare, ci colonul trebuie să convină cu colonul pe care-l aşază în locul său asupra preţului clădirilor. Îmbunătăţirile făcute de asemeni trebuie să le răscumpere după o evaluare conştiincioasă. Munca cu defrişarea fînaţelor, pămînturilor însă numai dacă defrişarea s-a făcut cu ştirea dinainte şi îngăduinţa domnului pămîntesc şi dacă n-au trecut şapte ani de cînd le culege roadele, căci dacă le-a folosit şapte ani, munca cheltuită i s-a răsplătit peste măsură. Dacă defrişarea s-a făcut în pădure fără ştirea domnului pămîntesc, cum tăiatul pădurii e în dauna lui, lăzuitorul e vrednic mai curînd de pedeapsă decît de bonificaţie. Dar aşa cum domnul pămîntesc e obligat la bonificare, şi colonul e obligat să poarte grija clădirilor şi tuturor îmbunătăţirilor aşa fel ca ele să nu sufere vreo deteriorare din neglijenţa lui, altfel trebuie să o rebonifice domnului său la începutul strămutării, după o evaluare prealabilă.

10. Ameliorările sau stricăciunile trebuie să se evaluieze indiferent de începutul strămutării, ca situaţia lor să fie clară. Aşa cum colonul nu e obligat la despăgubirea stricăciunilor survenite nu din neglijenţa lui, ci din vitregia timpurilor, nici domnul nu e obligat să bonifice lucrurile decît potrivit stării şi estimaţiei lor la vremea cînd colonul intenţionează să plece.

11. În anii din urmă nu puţini din cei strămutaţi avînd casă, sesie deosebită, cu gîndul de a-şi declina slujbele iobăgeşti, darea şi alte sarcini publice, nu s-au aşezat pe sesii deosebite, ci s-au asociat cu alţi coloni. Astfel de coloni, care după publicarea liberei strămutări au plecat fără ştirea şi îngăduinţa domnilor pămînteşti şi s-au asociat cu alţi coloni, să fie restituiţi domnilor lor dinainte de către dregătorii comitatelor şi scaunelor. Şi ca hotărîrea să aibă şi mai mare tărie, domnul pămîntesc să nu fie silit să dea carte de îngăduinţă celui care vrea să se mute pînă nu aduce de la domnul pămîntesc sau comunitatea liberă pe a căror moşie se pregăteşte să se mute dovadă că nu se duce să se asocieze cu alt colon, ci să se aşeze pe sesie separată şi să slujească domnului şi puterii publice ca un cap de familie distinct.

12. Cum pînă acum nici rigorile puterii politice, nici străduinţele domnilor pămînteşti n-au reuşit să oblige pe ţigani la locuinţă stabilă, dimpotrivă, cei mai mulţi pînă azi rătăcesc, se ţin de furturi, de prăzi, se hotărăşte ca ţiganii care au migrat pînă acum sau vor migra de acum încolo fără îngăduinţa domnilor pămînteşti, să fie restituiţi de dregătorii comitatelor şi scaunelor vechilor lor domni, care să fie datori să-i aşeze, să le îndrepte moravurile, să-i constrîngă la economia rurală şi la meserii, emanciparea generală sau libera strămutare extinzîndu-se numai asupra ţiganilor aşezaţi şi exercitînd economia rurală.

13. Cum aplicarea colonilor la serviciile de curte ale domnilor lor pămînteşti şi educarea tineretului rural în cultivarea meseriilor e şi spre folosul lor şi spre folosul public, domnii pămînteşti pot să ia pe unii din fiii colonilor lor, unde într-o casă sînt mai mulţi şi se poate face fără pierdere pentru agricultură, mai ales din copiii ai căror tutori sînt, în serviciul lor sau pentru meserii, cărora pînă cînd fac proba însuşirii meseriei să nu le fie datori cu altă plată decît cu hrană şi îmbrăcăminte, cum se face cu ucenicii din bresle. De cînd însă se vor desăvîrşi în meserie, să fie plătiţi cu plata cuvenită a lucrărilor şi slujbelor lor. Dacă asupra stabilirii plăţii domnul cu servul n-ar putea conveni, să o stabilească just şi echitabil dregătorii comitatelor şi scaunelor, ţinînd seama de calitatea meşteşugurilor şi serviciilor. Cu restricţia însă, ca cheltuielile pe care le-ar avea domnul pămîntesc cu educarea lor să li se scadă din plată toate proporţional anual. Ca grija şi sîrguinţa domnilor pămînteşti în cultivarea colonilor lor, punîndu-le baza unei mai bune subzistenţe, să fie răsplătită cu folosul pe un timp al slujbei lor, astfel de servi să nu aibă voie să renunţe la servtitute mai înainte de zece ani. Aceasta se referă şi la cei care înainte au fost hrăniţi în curtea domnilor lor şi cultivaţi pe cheltuiala lor, şi cu prilejul îngăduirii liberei strămutări şi-au părăsit stăpînii fără nici o compensare a cheltuielilor făcute cu ei. Trecînd cei zece ani însă, nici un domn pămîntesc să nu-şi mai poată sili servul să-şi continue servitutea, ci e dator să-i dea la cerere cartea de îngăduinţă pentru plecare. Pe care dacă domnul pămîntesc ar refuza să o dea, la plîngerea servului dregătorii comitatului sau scaunului să facă cercetare, şi plîngerea găsind-o dreaptă cartea de plecare să fie datori să i-o dea fără nici o amănare.

Pentru a împiedica fuga slujilor şi a evita dificultăţile care se pot ivi din aceasta, se hotărăşte ca acela care s-ar încumeta să primească pe sluga altuia fără ca ea să aibă carte de plecare şi nici la cererea legală a stăpînului ei dinainte nu ar restitui-o, să fie pedepsit cu 200 fl.

Domnii pămînteşti sînt liberi să ia din colonii lor păstori de vite şi de cai, simbriaşi (argaţi) şi alte slugi, fără pagubă pentru agricultură, cu învoială dreaptă. Şi dacă asupra plăţii nu vor putea conveni, plata lor anuală să fie stabilită de jurisdicţiile respective potrivit cu calitatea serviciilor şi cu împrejurările.

În sfîrşit, întrucît pentru coloni strămutarea s-a stabilit la Sf. Gheorghe, nici domnilor pămînteşti nu le e îngăduit să-şi mişte colonii din sesiile colonicale, să-i primească la sine sau să-i închirieze altora altfel

decît doar dacă colonul a fost înştiinţat înainte de la începutul acelui an asupra mişcării sale[16].

La sancţionare articolul a devenit al XXVI-lea. În el s-au operat mai multe intervenţii, modificări în text, suprimări.

Din preambul s-a suprimat putinţa de care s-ar fi bucurat colonii de a cultiva meserii, de a face comerţ, de a dispune liber de bunurile lor mobile şi de achiziţie în timpul legării de glie, considerîndu-se desigur o inexactitate. S-a suprimat întreg punctul 1, care ridica pretenţii de despăgubire în cazurile iobagilor angajaţi de bună voie, precum şi a iobagilor şi ţiganilor cumpăraţi.

Drept punct întîi, în lege figurează stabilirea strămutării în jurul Sîngeorzului, cu adausul ca iobagul care vrea să se mute să-şi anunţe intenţia în jurul sărbătorii de Sînmihai al anului precedent. În punctul 2 citim hotărîrea din punctul 6: obligaţia colonului care se mută de a aşeza în locul său pe altul cu aceeaşi capacitate de prestaţii, plus hotărîrea din punctul 3. Punctul privind obligaţia colonului care se strămută de a-şi plăti mai întîi datoriile, implică la lichidare şi prezenţa comitatului sau scaunului. În punctul 8 care opreşte pe locuitorii sau comunităţile locurilor săseşti de a primi coloni fără carte de îngăduinţă, se adaugă, modificată, dispoziţia punctului 11 din textul dietei: domnii pămînteşti sînt opriţi, sub pedeapsă, de a admite ca coloni purtători de sarcini publice şi avînd economie distinctă, schimbîndu-şi locul, să se asocieze, spre a se sustrage de la dare sau de la sarcinile publice, cu alţi coloni sub titlu de inquilin, popular lipitor; ei să fie datori ca unor astfel de coloni să le atribuie sesii şi pertinenţe distincte. Punctul 9 figurează aproximativ cu acelaşi conţinut ca punct 7 în legea sancţionată. Nu se mai fac doar distincţiile de strămutare nu din propria voinţă a colonului, ci din a domnului pămîntesc sau de strămutare împotriva voinţei domnului pămîntesc; despăgubirile se prevăd pentru colonul care se strămută în genere. În punctul 10 legea sancţionată cuprinde textul care opreşte primirea slugilor fugite, din punctul 13. Se suprimă însă alineatele privind aplicarea colonilor sau fiilor lor în servicii de curte, reţinerea meseriaşilor pregătiţi pentru uzul stăpînilor, precum şi cel privind dreptul stăpînului de a lua din colonii săi păstori, simbriaşi. Se menţine ca punct 11 hotărîrea ultimă din textul dietei privind timpul mişcării colonului din sesia sa de către domnul pămîntesc. Se schimbă şi aci termenul: colonul şi el trebuie anunţat de hotărîrea stăpînului de a-l scoate de la Sînmihai anul precedent. Aci se adaugă: dacă domnii pămînteşti îşi izgonesc colonii fără motiv îndestulător, la plîngere comitatele, scaunele şi districtele să cerceteze cauza şi dacă ar vedea că e nedreaptă, sînt obligate din oficiu să-i vină colonului în ajutor[17].

Modificările, cum vedem, reduc pretenţiile dietei care depăşesc în vreun fel sau caută să răstălmăcească principiul liberei strămutări, dispo-

[16] *Ibidem*, anexe, p. 48—51.

[17] Corpus Juris Hungarici *1540—1848 évi erdélyi törvények*, Budapesta, 1900, p. 520—525.

zițiile patentei urbariale din 22 august 1785. Libera strămutare nu mai putea fi retrasă, putea fi însă îngreunată prin circumscrierile sale, prin complicația procedurii. Cea mai grea din condiții rămîne obligația iobagului care se strămută de a aduce în locul său pe altul, de aceeași valoare. Procedura implică aceleași organe ale comitatului, care sînt singurele foruri prevăzute. A trebuit să se mențină de acum în procedură și dreptul iobagului de a-și purta și singur cauza.

Oricîte îngrădiri i s-ar fi impus însă, principiul s-a menținut, șerbia, legarea de glie a rămas definitiv, acum și de dietă, adică „constituțional" acceptată. Din principiile patentei din 1785 a fost reținută numai libera strămutare. Dieta, legea votată nu s-au mai extins și asupra celorlalte puncte. A trebuit să rețină însă esențialul.

Cît pentru reglementarea urbarială, problema ei s-a amînat încă odată. Drept răspuns la propunerea regală, dieta a venit cu articolul XXXVIII, care încredințează problema unei deputații de 13 membri, prezidată de contele Volfgang Kemény, care să o studieze și să vină cu un plan în dieta următoare, pînă atunci urmînd să se respecte serviciile și prestațiile stabilite în 1769, iar în privința dijmelor art. 2 din P. III. tit. 5 al Aprobatelor. Cît pentru pedepse ele să nu se dea arbitrar, ci totdeauna, fie că se dau prin scaunul domnesc, fie în contravenții urbariale, numai ascultînd înainte pe colon[18]. Articolul apare aproape neschimbat printre cele sancționate[19].

Articolul XXIX decide asupra schimbării pedepselor bănești în pedepse corporale. Pentru a apăra plebea țărănească de slăbirea care poate să urmeze din pedepsele bănești, Stările încă în 1741 au hotărît ca atît în comitate, scaunele secuiești, districtele ungurești, cît și în sînul națiunii săsești, în alte orașe și tîrguri pedepsele bănești ale plebei, fie administrative, fie penale, să fie schimbate în corporale, acomodate la gravitatea delictului și la persoana delicventului, neadmițîndu-se aplanarea în bani, exceptînd numai comunitățile, restituirile de daune și cheltuieli, penalitățile civile legal dictate[20].

Articolul citit în dietă, o întîmpinare veni din partea sașilor. Delegații se ridicară în numele națiunii săsești, mai întîi oral. Întocmiră apoi și un memoriu spre a fi înaintat împăratului. Memoriul se ridică împotriva includerii poporului *(populus)* săsesc în aceeași noțiune de *plebs rustica*. După legile patriei doar, sub numele de *rustici* se înțelegea numai plebea din comitate și din scaunele secuiești, nu și poporul *(populus)* săsesc, care e de condiție liberă, bucurîndu-se întreg de aceleași prerogative și privilegii, care își are legile și obiceiurile sale, dreptul său statutar municipal, e judecat de juzii săi aleși sași. Națiunea săsească își are constituția sa proprie și, în virtutea condițiilor uniunii celor trei națiuni, nici dieta nu poate să se amestece împotriva voinței națiunii în legile sale fundamentale. Că poporul săsesc, care e liber, nu se poate confunda

[18] *Ibidem*, anexe, p. 51.
[19] *Ibidem*, p. 524—525, art. XXVII.
[20] *Ibidem*, anexe, p. 51—52.

cu plebea din comitate, se vede din următoarele: 1) plebea vieţuind în comitate în persoană, după prescripţia legii, încă nu e liberă; 2) homagiul ei din acest motiv e fixat la mai puţin; 3) pînă acum legal nu se bucură de liberă strămutare; 4) în afară de plata muncii, după legi nu are nimic *(praeter mercedem laboris, juxta tenorem legum nihil possidet).* Dimpotrivă, poporul săsesc vieţuind în sînul naţiunii săseşti, în privinţa persoanei se bucură de libertate deplină şi egală cu cea de care se bucură şi cetăţenii oraşelor libere regeşti şi tîrgurile privilegiate. Starea sa sătească şi-o poate schimba liber cu cea orăşenească. 1) Ei îşi pot strămuta locuinţa din sate în tîrguri şi oraşe, după cum şi cetăţenii din oraşe în tîrguri şi sate, se bucură astfel liber şi deplin de liberă strămutare oriunde vreau; 2) homagiul saşilor e stabilit, după legile statutare, mai mare decît al ţăranilor din comitate; 3) moşiile lor *(fundos suos),* casele, pămînturile de arătură, finaţele, viile etc. le posedă *jure proprio* şi atît de ele, cît şi de alte bunuri după legile statutare pot dispune liber, putînd să le vîndă, să le schimbe, doneze, testeze, moştenitorii lor după prescripţiile legilor pot să le ia liber locul. În privinţa pedepselor băneşti, naţiunea săsească îşi are legile sale. Nu opresc nici ele pedepsele corporale, feluriţii răufăcători sînt pedepsiţi în tîrgurile săseşti potrivit cu delictul, starea, vîrsta etc. Amenzile băneşti aplicate judiciar însă merg în Casa scaunelor, comunităţilor, ele servesc pentru întreţinerea captivilor, repararea carcerilor şi nevoile scripturistice. Articolul prin urmare să se restrîngă la plebe *(plebs)* sau la ţăranii *(rustici)* vieţuind în afara naţiunii săseşti, să nu se refere la saşii liberi[21].

În instrucţiunile sale pentru deputaţia care avea să prezinte legile votate spre sancţionare, dieta respinge întîmpinarea saşilor. Nu numai pentru naţiunea săsească, ci şi pentru comitatele şi scaunele secuieşti sînt stabilite prin legi pedepse băneşti, dar cum ele nu sînt fundamentale şi ştergerea lor se face spre uşurarea plebei contribuabile, cele două naţiuni nu văd cu ce ar împieta naţiunea săsească ştergerea lor. Rezoluţiile regale privind comutarea pedepselor băneşti în pedepse corporale se extind şi asupra naţiunii săseşti, doar chiar şi după statutele municipale ale naţiunii săseşti se pot şi trebuie să se aplice în anumite cazuri pedepse corporale saşilor liberi[22].

Intervenţia a rămas astfel fără efect, articolul dietei a revenit şi a intrat în Corpus Juris în această privinţă neschimbat[23]. Doar atît i s-a adăugat că printre pedepsele corporale sînt a se socoti şi arestul cu pîine şi apă, şi la aplicarea lor să se ţină seama şi de etatea, sexul şi starea delicventului.

Problema urbarială, frămîntată de deceniii, tergiversată mereu sub felurite pretexte, înecată în proiecte şi paraproiecte, în discuţii interminabile, n-a ajuns nici acum la soluţionare. Era de prevăzut. După ce nici zelul împăratului Iosif n-a reuşit să o ducă la bun sfîrşit, cu atît mai puţin

[21] *Ibidem,* anexe, p. 137—138.
[22] *Ibidem,* p. 113.
[23] *Ibidem,* p. 526—527, art. XXVIII.

avea să o rezolve nobilimea lăsată la propria-i hotărîre. Nobilimea, cum vedem, e preocupată tocmai de trecerea peste inovaţiile reformiste înapoi la vechile raporturi. Zelul iozefin, în vederile ei, n-a adus cu sine decît o turburare a „bunelor" orînduieli dinainte. Politicii imperiale de părtinire a ţărănimii, încurajatoare pentru ea, inovaţiilor atribuie şi răscoala lui Horea. La propunerea imperială de a da ţării un urbariu stabil, dieta răspunde cu o nouă amînare, dînd-o iarăşi în studiu, adică punînd-o din nou pe linia fără capăt a discuţiilor. În acest fel ea s-a putut întinde nerezolvată pînă în 1847, cînd rezolvarea ei prin lege revoluţia, care a izbucnit curînd, a făcut-o de prisos.

LE PROBLÈME DU SERVAGE DANS LA DIÈTE DE TRANSYLVANIE DE 1790—1791

RÉSUMÉ

Ce problème, qui, depuis des décennies, n'avait cessé d'être débattu surtout sous deux aspects: celui des réglementations „urbariales" et celui de'abolition du servage, ne fut pas non plus résolu par l'empereur Joseph II. Le servage fut aboli en 1785, mais seulement par une patente impériale, c'est-à-dire sans le consentement „constitutionnel" de la noblesse. La réglementation „urbariale", en dépit des efforts de l'empereur, ne connut pas non plus une solution.

Après la mort de Joseph II, le nouvel empereur, Léopold II, confia le problème à l'organe constitutionnel, la diète de Transylvanie. Celle-ci ne se hâta pas de la résoudre, mais se borna, quand, finalement, il fut soumis aux débats, à poser la question préalable s'il fallait ou non autoriser la libre migration des *iobagiones* (serfs), décrétée par Joseph II. Les opinions étant contradictoires, ce fut le gouvernement qui dut les mettre d'accord conformément aux propositions impériales, c'est-à-dire de la „libre migration", que la diète se vit contrainte d'accepter, tout en consignant, néanmoins, les opinions séparées. La noblesse ne pouvait plus éluder sans risque une réforme capitale telle que celle de l'abolition du servage. Mais, en y consentant, elle entendait en réduire les effets. Lors de la légifération des conditions de la „migration", elle les formule dans 13 longs paragraphes, destinés non seulement à la réglementer mais surtout à la rendre plus difficile. Parmi les conditions, il en est formulé une, particulièrement grave, celle qui prévoit notamment que tout serf *(iobagio)* qui quitte son seigneur sera astreint à se faire remplacer par un autre de la même valeur, clause qui réduit à fort peu la „liberté" de migration même. Les modifications apportées par la Cour lors de la sanction de la loi ne portent que sur des détails et non sur l'essence même de celle-ci. Le problème de la réglementation „urbariale" est soumis à l'étude d'une „députation systématique", qui aura soin de l'ajourner à nouveau. Une solution ne sera apportée que par la loi „urbariale" de 1847, qui annulera aussi la condition astreignant le sujet qui quittait son seigneur à se faire remplacer par un autre. Cependant, la mesure s'avèrera être tardive puisque la révolution de 1848 abolira la servage même.

CINCI SCRISORI DE LA DOCTORUL VASILIE POPP

DE

POMPILIU TEODOR

Viața și activitatea doctorului Vasilie Popp, ca deschizător de drumuri, în trei direcții atît de deosebite, medicina, folclorul și bibliografia, a fost temeinic și erudit pusă în lumină de regretatul savant Ion Mușlea[1]. În monografia pe care i-a dedicat-o, folcloristul clujean a stăruit pe bună dreptate asupra relațiilor ce s-au stabilit între cunoscutul polihistor și două din marile personalități ale culturii românești ale veacului al XIX-lea, Timotei Cipariu și George Barițiu. Un capitol din cele mai interesante din istoria relațiilor literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea transilvănean, atît de plin de inițiative și de inestimabile realizări în cîmpul vast al spiritualității românești. Doctorul Vasilie Popp aduce în cultura vremii ceva din enciclopedismul veacului al XVIII-lea și, paralel, viziunea general românească a istoriei noastre, pe care o preia de la *Școala Ardeleană* și o dezvoltă, apoi, creator, în împrejurările epocii prerevoluționare. În peisajul nostru cultural el face legătura dintre generația precedentă a iluminiștilor români cu care a fost contemporan[2]) și epoca pașoptismului, aflată sub semnul romantismului, a restaurației și liberalismului timpuriu. Opera lui vastă de folclorist, de istoric al litera-

---

[1] I. Mușlea, *Viața și opera Doctorului Vasilie Popp (1789—1842)*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, V (1928—1930), p. 86—157; Idem, *Contribuțiuni nouă la viața și opera doctorului Vasilie Popp (1789—1842)*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI (1931—1935), p. 529—533; Dr. Valeriu L. Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj, 1927; S. Rusu, *Cea dintîi lucrare medicală în limba românească. Despre Apele Minerale de Vasilie Pop*, Cluj, 1935.

[2] G. Barițiu îl socotea, în 1868, astfel: „Credincios păstrător al tradițiilor erudite de la fericiții apostoli ai naționalității românești, cunoscuți lui în persoană, din anii săi de școlariu și de studenție, doctor Popu și-a ținut de o sacră obligațiune de a le propaga în pace și liniște la generațiunile ce calcă pe urma lui. Cu istoria lui Petru Maior în mînă și cu cronicile și documentele ce adunase Popu arăta calea pe care trebuie să apuce orice popor apăsat și persecutat de soarte", vezi Dr. Vasile Popu în *Transilvania*, (1868), nr. 7, p. 130.

turii din toate cele trei țări române[3], de medic, istoric, autor al unui *Diplomatariu,* redactat în deceniul trei al veacului[4], de traducător,[5] se definește în funcție de problematica vastă ridicată de construirea culturii române moderne.

Activitatea doctorului Popp, așa cum este cunoscută astăzi, din perspectiva actualelor cercetări, capătă dimensiuni noi, semnificații aproape nebănuite, un rost major în cultura românească a primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

Cel care a fost primul bibliograf român și unul din cei dintîi istorici literari, urmîndu-i în această ordine de idei lui Samuil Micu, a înscris prin *Disertație despre tipografiile românești*[6], un cîmp larg de activitate, ce a fost încununat de monumentala și mereu actuala *Bibliografie românească veche* I—IV, datorită lui I. Bianu, N. Hodoș și Dan Simonescu. De altminteri prefața la pomenita *Bibliografie* ... a socotit *Disertația* lui Popp ca superioară altora, care s-au mai redactat, din punctul de vedere al exactității și priceperii științifice[7]. I. Bianu a văzut în doctorul Vasile Popp un deschizător de drumuri, un ilustru înaintaș, care prin opera lui poate fi regăsit în *Crestomația* și în *Principiile* lui Timotei Cipariu, opere care au precedat, alături de bibliografia lui Iarcu, Bibliografia vechii noastre culturi. Dar *Disertația* din 1838 a fost precedată de colaborarea dintre iluștri reprezentanți ai generației dinainte de revoluția din 1848. În orice caz au contribuit la împlinirea ei relațiile literare stabilite între

---

[3] Ioan Prale, *Psaltirea în versuri, Cătră cinstit dumnealui Ioan Prale, autorul Psaltirii în versuri,* în *B.R.V.*, III, p. 546—552.

[4] *Diplomatarul* doctorului Popp amintit de Timotei Cipariu sub numele de *Analectele istorice* este o lucrare în două tomuri, redactată începînd cu anul 1821. Aici Vasile Popp publică a seamă de documente românești, în marea lor majoritate, din cele trei provincii istorice. Cipariu, pomenind *Diplomatarul,* în 1855, publică din tomul II listele mitropoliților Țării Românești și Ardealului, a episcopilor din Țara Românească, precum și alte acte, vezi Timotei Cipariu, *Acte și fragmente* ..., Blaj, 1855, p. 225—252. Tot marele filolog a publicat o seamă de documente, informații istorice și o listă a documentelor din *Diplomatarul* lui Popp în *Archiv pentru filologia și istoria,* 1867, 1, p. 17—20, 34—38, 102—103, 181—182. Considerat pierdut, tomul al doilea al *Diplomatarului* a fost identificat de noi între manuscrisele de la Blaj, unde a fost atribuit lui Cipariu. (Vezi N. Comșa, *Manuscrisele românești din Biblioteca Centrală de la Blaj,* Blaj, 1944, p. 71, ms. nr. 64, Catalog nou nr. 60, iar tomul I l-am găsit și identificat la prof. V. Cucui din Alba Iulia.

[5] Nicolae Lascu, *Traduceri românești din Vergiliu — Appendix vergiliana, Bucolica și Georgica (incercare bibliografică și critică),* în *Anuarul Institutului de studii clasice,* I (1928—1932), partea a II-a, p. 19—21. Vezi Idem, *Vasile Aron și Ovidiu,* în *Studii literare,* II (1943), p. 27—29, nota 4.

[6] *Disertația despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor pînă la vremile noastre. Scrisă de Vasilie Popp a frumoaselor măestrii, a filosofii și medicinei doctor, și k.k. Montano-cameral fisic în Zlagna.* Sibiu, 1838. S-au tipărit la Gheorghie de Klosius. *Dedicația* și *Prefația,* scrise în „Zlagna" în 24 iulie 1838 nu figurează în majoritatea exemplarelor. Au fost cunoscute de Mușlea, o.c., p. 114 și urm. după exemplarul Bibliotecii Centrale a Astrei — Sibiu (nr. 6952). Dedicația numără trei file nenumerotate și prefația 7 file tot nenumerotate. I. Mușlea presupune că atît una cît și alta au putut apărea independent. Noi deținem o transcriere de la I. Mușlea.

[7] *B.R.V.*, I, p. V.

T. Cipariu pe de o parte, şi mai vîrstnicul doctor Vasile Popp pe de alta, care s-a adresat filologului ca unui specialist de recunoscut prestigiu. De altminteri despre ajutorul lui Cipariu, autorul *Disertaţiei* pomeneşte în două rînduri în lucrare[8]. La aceste date se asociază şi informaţiile scrisorilor pe care le facem cunoscute cu acest prilej. Scrisorile datează din deceniul patru al veacului al XIX-lea, cînd între Zlatna şi Blaj, două personalităţi prestigioase angajează un foarte interesant şi lămuritor schimb de idei. Ele acoperă anii 1834—1837, patru din ele fiind autografe ale doctorului Popp, iar penultima o scrisoare dictată parohului local Gr. Mihail, în vremea cînd învăţatul român era bolnav de mai multe zile.

Problematica abordată de cărturarul român, medic la Zlatna, din 1829—1830 interesează multiplele probleme ale culturii timpului, contribuind prin precizările ce le conţine, la lămurirea unor aspecte rămase încă nedescifrate în istoriografia noastră. Astfel, bunăoară, scrisoarea din 10 ianuarie 1834 învederează modul în care un exemplar al *Psaltirii în versuri* a lui Prale, la care este ataşat alfabetul lui Prale în original, a ajuns în Biblioteca Blajului[9]. Rămasă la Vasilie Popp din vremea în care a prefaţat traducerea lui Prale, ea este, dimpreună cu alfabetul, încredinţată filologului de la Blaj. Şi tot cu această ocazie Popp îi cere lui Cipariu „Catalogul cărţilor româneşti" din Biblioteca Seminarului, cu toate indicaţiile bibliografiei necesare unei descrieri. Preocupat de istoria tipografiilor româneşti, polihistorul nostru solicită date despre începuturile *Tipografiei de la Blaj*, problemă rămasă nerezolvată pînă astăzi[10]. Se vede că în 1834 Vasile Popp era în preajma terminării „Disertaţiei despre urmele tipografiilor româneşti". În acelaşi timp, bibliograful se interesează şi de o „gazetă a Ţării Româneşti, în care se află cărţile tipărite în „ţară" şi în Moldova", o dovadă mai mult[11] că lui Cipariu îi parveneau revistele româneşti de la Bucureşti încă înainte de călătoria pe care o va face în 1836. Corespondenţa între cei doi oameni de cultură lîncezeşte, se leagă doar în rare răstimpuri, cel puţin aşa se pare în lumina scrisorilor păstrate. Vasile Popp, interesat de propăşirea culturii naţionale, îi trimite lui Cipariu cărţi pentru biblioteca Seminarului sau îi comunică părerile sale despre istoria tipografiei Mitropoliei Ardealului" şi a soartei ei după Unirea religioasă. Remarcabilă este strădania lui Popp pentru realizarea unei cît mai exacte documentaţii. „Te rog dar, domnule, descurcă-mi aceste

[8] Vezi *Prefaţie* şi *Disertaţie* ... p. 42—46.

[9] În Biblioteca Academiei R. S. România, Filiala Cluj, B.R.V., nr. inv. 381 se găseşte exemplarul lui Vasile Popp dimpreună cu alfabetul lui Prale. Tot aici se află şi scrisorile noastre.

[10] Pentru istoria tipografiei Mitropoliei Ardealului şi a celei din Blaj vezi Augustin Bunea, *Episcopii Petru Pavel Aron şi Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764*, Blaj, 1902, p. 353—361. În orice caz prima carte cunoscută, apărută la Blaj, este *Floarea adevărului*, Blaj, 1750. Un exemplar identificat de noi în Biblioteca Episcopiei Ortodoxe Române din Cluj. Rămîne ca studii comparative să precizeze dacă cu tiparul Mitropoliei Ardealului s-au tipărit cărţile în româneşte apărute pînă la 1750 sau cu un alt tipar. Vezi consideraţiile lui Sigismund Jakó în *Bibliofilia lui Cipariu* publicat în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, X (1967), p. 137 şi urm.

[11] Anexa I.

îndoiri pentru că aş vrea ca ce scriu să fie cu temei . . . "[12]. Schimbul de informaţii literare continuă în lunile următoare printr-o lungă şi importantă, pentru noi, scrisoare. De astă dată Popp îi mulţumeşte lui T. Cipariu pentru dezlegarea întrebărilor puse anterior. Nu şi-a schimbat, însă, mai vechea opinie despre începuturile tipografiei Blajului[13]. Cipariu în acest timp era preocupat de istoria bisericii româneşti, de stabilirea cronologiei mitropoliţilor. Este interesantă părerea lui Vasile Popp despre Samuil Micu, Gh. Şincai şi Petru Maior ca istorici. Despre Klein alias Micu socoate că „critică n-au avut", şi, tot acolo este de părere că şi „d. d. Şincai şi Maior încă au fost slăbiţi în treaba aceasta". De la generaţia *Şcolii ardelene* intelectualii anilor 1830, reprezentaţi de Vasilie Popp, fac un pas înainte substanţial prin orientarea spre critica istorică modernă. De altminteri autorul scrisorii a şi cîştigat o experienţă în vremea ce lucra la *Diplomatarul* românesc, care este redactat conform cu progresele pe care le fac în acea vreme ştiinţele auxiliare ale istoriei[14]. Polihistorul nostru este de părere că lui Cipariu îi revine meritul de a scrie istoria ştiinţifică a istoriei bisericii româneşti. „Aşa domnii tale au rămas îndatorirea a scrie istoria bisericii noastre cu oarece critică — locurile în care s-ar mai putea găsi cele spre acest sfîrşit, ţi le vor însemna cu alt prilej"[15]. Deci o istorie a bisericii care să se învrednicească de cunoştinţele lui remarcabile, de cercetările personale pe care le-a făcut pe baza documentelor culese din arhivele din Ţara Românească[16].

La discuţiile purtate pe marginea unei istorii a bisericii se asociază informaţiile despre traducerea *Eclogelor* lui Vergiliu, pe care, cu excepţia uneia, a patra, le tălmăcise. Lucrează la finisarea lor şi mai cu seamă la istoria tipografiilor româneşti. De mare interes sînt şi observaţiile pe care le face despre menirea unei tipografii naţionale. „Versuri scriu şi fraţii noştri de peste munte, dară lucruri istoriceşti şi cu critică a scrie nu sînt încă în stare şi nădăjduiesc că acest feli de lucruri, mai ales că şi lucrurile lor să tratarisesc, nu vor fi nici lor cu neplăcere şi socotesc că tipografia Blajului, care ar trăbui a să numi naţională, nu poate a-şi face nume mai mare decît prin o carte, care toată naţia cuprinde în sine"[17]. Ideea unităţii culturii naţionale capătă acum, în deceniul patru al veacului, contururi foarte precizate politic[18]. În legătură cu Gavra din Arad, care deţinea în copie şi volumul doi din *Istoria şi lucrurile şi întîmplările românilor* a lui Samuil Micu, se gîndeşte să-l completeze „cu hrisoavele şi însemnările mele şi să întipărim în Blaj".

Scrisoarea din 30 iulie 1836 are şi o mai mare însemnătate, fiindcă se referă la călătoria lui Timotei Cipariu în Ţara Românească, alături de

---

[12] Ibid, II. Discuţia din scrisoare este repetată şi în *Disertaţie*, p. 38—47.
[13] Anexa III.
[14] Pompiliu Teodor, *Diplomatariul doctorului Vasilie Popp* (ms.).
[15] Anexa III.
[16] Vezi Nota 4.
[17] Anexa III.
[18] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională. 1834—1849*. Bucureşti, 1967, p. 3—32.

George Barițiu în 1836. O scrie, însă Gr. Mihaili, deoarece Vasilie Popp este bolnav. Se știe că Timotei Cipariu îi solicitase lui Vasilie Popp informații despre Țara Românească, indicații pentru călătoria pe care o întreprinde peste puțin[19], în sfîrșit sfatul unui cunoscător al meleagurilor muntene. De la început învățatul doctor socotește planul „prea frumos", dar „deodată cam mare". De aceea îl sfătuiește să meargă la București la Mitropolie, unde să cerceteze „biblioteca" și „arhivul", în care „numai vreme de ai avea și îngăduința de la acei patrioți, multe scrisori din vechime ai putea vedea și a ți le însemna . . . "[20]. De asemenea îl îndeamnă să vadă tipografia Mitropolii, mănăstirea lui Mihai Vodă „vestită atît cu vechimea, cît și cu numele acelui irou". Speră să vadă hrisoavele de aici și de la alte mănăstiri, pe care le enumeră, mai cu seamă „mănăstirea Văcărești", „Snagov", locul unei vechi tipografii. Îl sfătuiește să cerceteze Craiova, pentru a trece prin Călugăreni, „ca să vezi acel loc vestit, unde Mihai Vodă pe Sinan Pașa, cu toată oastea, l-au înfrînt". Îi indică ca obiective Rîmnicul, Govora, de unde să culeagă inscripțiile vechi, Tîrgoviștea, „care lungă vreme au fost scaun și domnesc și mitropolesc", „mănăstirea din Deal" de unde ar urma să culeagă inscripțiile etc. Îl sfătuiește să se întoarcă apoi pe la Cozia, să caute să vadă hrisoavele originale, să fie atent la datarea lor, pentru a controla datările pe care le-a făcut. Tot așa îl consiliază să meargă înainte de vizitarea Coziei la Argeș. În sfîrșit, îi recomandă pe Dimitrie Panaiot Steriu și Dimitrie Dumovici, „amîndoi negutitori cinstiți", să caute pe „profesorii Academiei", fiindcă „aceștia ca patrioți și literați mult pot să te ajute la planul dtale", să-și însemne inscripțiile de pe crucile de pe „lîngă drumuri".

Ultima scrisoare din 29 iulie 1837 este, de fapt, dacă nu cea mai valoroasă, sub aspect documentar, ea rămîne mai amuzantă prin modul în care Vasilie Pop ține să-l invite pe Timotei Cipariu la Zlatna. Zugrăvindu-i frumusețile naturale ale Țării Moților, regretă că românii le ocolesc, spre deosebire de străini. Îl invită să vină pentru că „am multe a vorbi și a sfătui cu domnia ta pentru literatura noastră". Dorește să-i vorbească despre tipografiile românești, să-i arate *Eclogele* și *Diserația,* pe care le terminase și care „numai puțintel trebuie polite". Alternînd invitația cu versuri din Vergiliu, scrisoarea capătă un aspect original. Cu același prilej îl îndeamnă, dacă va călători la Hunedoara, să-i ceară lui Papfalvi, vicarul Hațegului, „acele frumoase documente a vechimii care se află în biserica sa". Vasilie Pop stăruie în continuare, cu ajutorul versurilor lui Vergiliu, în invitația făcută, nu înainte de a fi înserat maliții-oase presupuneri despre viața extraștiințifică a marelui filolog[21].

Corespondența lui Vasilie Popp către Timotei Cipariu, deși modestă ca întindere, ne oferă un fragment din atmosfera plină de căutări a ani-

[19] Vasile Netea, *Timotei Cipariu și George Barițiu, călători prin Țara Românească în 1836. Note pe marginea unui text inedit* în *Studii,* XI (1958), nr. 1, p. 117—132; cf. I. Lupeanu, în *Prietenii istoriei literare,* I, 1931, p. 353—381.
[20] Anexa IV.
[21] Ibid, V.

lor care au precedat revoluția din 1848. Ea este de natură să ne facă cunoscute relațiile dintre intelectualii noștri de prestigiu care au așezat, la temelia culturii românești, cîteva opere fundamentale. Ni se pare de mare însemnătate raporturile doctorului Vasilie Popp cu Timotei Cipariu și George Barițiu, cu care a alcătuit o trinitate ce a înrîurit puternic asupra mersului culturii. Dacă din spusele lui Barițiu cunoaștem rolul lui Popp în îndrumarea foilor românești, acum putem să cunoaștem mai bine și raporturile lui cu Timotei Cipariu. În lumina scrisorilor, acuma apare mai precis conturat aportul lui Cipariu la redactarea *Diserației*, care, în orice caz, nu depășește sfera cărților de la Blaj și a unor informații obișnuite în atari împrejurări. Dar corespondența mai subliniază și rolul lui Vasilie Pop în promovarea interesului pentru Principate, odată cu viziunea a ceea ce s-a numit Daco-România. El este indiscutabil pe urmele *Școlii ardelene*, unul din pionierii daco-românismului, cu rol hotărîtor în formația politică a lui George Barițiu și Timotei Cipariu.

ANEXA

I

Prea cinstite domnule profesor!

În prefațiunea către autorul *Psaltirii în versuri*[22] am făcut menție a unui matit aflat de auctorul Psaltirii a scrie cu alte litere și cu mai mare statornicie a pronunției, dar ce fel de acele litere nimic nu am pomenit. Autorul au fost așa de bun, cît forma aflatelor litere în orighinal una cu manuducția au lăsat-o la mine, care eu acuma o trimit domniei tale, ca avînd vreme să o judeci și să o împărtășești și cu ceilalți d(omni) profesori. Apoi spre vecinica pomenire să rămîi cărticica în Biblioteca Seminariumului. Mie mi se pare că auctorul are ceva adevăr, din care un geniu mare ar scote mare urmări. De poți, domnule, scrie-mi catalogul cărților românești, care să află în Biblioteca Seminariumului, una cu anul, locul și oarece e de lipsă la descrierea unei cărți. Scrie-mi și despre începutul Tipografiei din Blaj; d(omnul) notarius[23] ne-au spus că tipografia are un privileghiu de a tipări numai singură cărți românești în Transilvania. Din acest privileghiu, socotesc vom afla și începutul tipografiei. De-ai putea să-mi trimiți și titula cărților, care s-au tipărit în Blaj, mult m-ai îndatora, fiindcă aș vrea a isprăvi acea Disertație despre urmele tipografiilor românești.

Spune multă închinăciune mult cinstiților domnilor canonici și ad profesori; încă ceva în pripă am uitat. Domnule! De vei afla acea gazetă

[22] Vezi nota 3.
[23] Este vorba de decretul din 1746.

a Țării Românești, în care se află cărțile tipărite în țară și în Moldova, rogu-te, trimite-mi-o; cu mulțămită ți-o voi trimite îndărăpt. Pentru pripita și strîmba scriere mă rog d(omnule) iertare, fiindcă Colini[24] mi-au stat pe cap, fiindcă fuge la Blaj ca cerbul la izvoarele apelor. Fi sănătos.

Al domniei tale umilit șerb
Zlagna 10 ianuarie 1834 Dr. Vasile Popp

[Adnotarea lui T. Cipariu]
10 ian. 1834
Zlatna, Dr. Pop

II

Domnule!

Înainte de un an ți-am fost trimis vreo cîteva cărți pentru Biblioteca Seminariumului de acolo, despre care cărți primitu-le-ai sau ba, încă nici un răspuns nu am căpătat. Lingă aceia te-am fost rugat ca să-mi trimiți acel decret al tipografii, despre care pomenește preacuviosul părintele Iosafat[25] de la 1746, pentru că eu mă îndoesc a crede, cum că tipografia românească din Bălgrad după primirea Unirii ar fi trecut la următorii lui Athanasie mitropolitul, ci dimpotrivă mi să vede, cum că iezuviții, după tehnele lor au pus mîna pe tipografia Mitropolii pentru că îndată după primirea Unirii, care s-au întîmplat pela a(nul) 1698 să află în Cluj la iezuviți o tipografie rumânească din care la a(nul) 1703 au ieșit un *Catehis* rumânesc[26], alcătuit de un iezuvit cu numele Buitul; tot din această tipografie au eșit la a(nul) 1744[27] o Bucoavnă, prin tipograful Becikereki[28]. La a(nul) 1756, să află acest tipograf în *Liturghia*[29] tipărită în Blaj și în cărticica ce să zice *Doctrina Christiana* 1757[30], ibidem. Așa dar să vede, domnule, cum că tipografia Mitropoliei rumânești au răpit-o întîi iezuviții și tîrziu, după decretul de la a(nul) 1746 s-au dus iară acolo, unde i-au fost locul. Al doilea în Catalogul cărților care a-i avut bunătate a mi-l trimite a-i însămnat o carte supt titula: *Invățături preste toate zilele* ș. ce.

---

[24] Preotul Moise Colini din Petroșani, districtul protopopesc al Bistrei, vezi *Schematismus venerabilie Cleri graeci ritus Catholicorum Dioceseos Fogarosiensis in Transilvania pro Anno a Christo nato 1842... Blassi*, Typis Seminarii Dioceesani, p. 19.

[25] Iosafat Devai, prefectul Seminarului din Blaj, autorul scrisorii din 20 octombrie 1771, vezi *Disertație*... p. 39—42, nota a.

[26] *B.R.V.*, IV. p. 218; Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*, București, 1931, I, p. 152—153; Árpád Bitay, în *Dacoromania*, 1924, p. 789—792.

[27] *B.R.V.*, II, p. 79.

[28] Mihail Betskereki, tipograf.

[29] *Dumnăzăieștile liturghii*, vezi B.R.V., II, p. 134.

[30] *Doctrina christiana*... vezi B.R.V., II, p. 137.

Dlagompoli, 1642[31]. Acest loc îmi este necunoscut. Vezi, care nu-i scris Drinopoli, pentru că Drinopoli să află, mi se pare, în Sărbia şi Valahia; am aflat în scrisorile vechi un epis(cop) Drinopolitanul. Fiindcă acum s-au lungit zioa şi eu încă sînt ceva mai slobod de lucrurile ofiţialiceşti aş vrea a săvîrşi acest opus de mult început şi croit. Te rog dar, domnule, descurcă-mi aceste îndoiri pentru că aş vrea ca ce scriu să fie cu temei şi nu zidit pe păreri (?).

Iară eu cu toată cinstea rămîn
al Domnii tale
Zlagna 28 mart. c.n. 1835

spre toate gata
pretin şi şerb
Dr. Popp

[Adnotarea lui T. Cipariu]
28 martie 1835
Dr. B. Popu — Zalatna

[Adresa]
Admodum Reverendo Domino
Timotheo Cipar
in Lyceo Episcopali Balasfalvensi
Linguarum orientalium Profesor et
Typographiae Director
Balásfalva

Domino singulariter
p. N. Enyed

III

Domnule!

Mult preţuita scrisoarea domnii tale din 1 aprilie anul curent cu bucurie o am primit. Pentru deslușirea numelui Dlagompole nu pot destul a-ţi mulţumi. Acum sînt încredinţat, cum că părintele Melhisedec autorul acei cărţi au lăcuit în Valahia, precum şi despre aceia cum că acea carte s-au tipărit în Govora, în tipografia cea noao sau mai bine cea dintîi în Valahia; spre a fi încredinţat despre aceasta două lucruri sînt; întîi numele Melhisedec, pentru că pe la a(nul) 1636 îl aflu ca egumen în mănăstirea din Cîmpulung, aşa dar să vede că păr(intele) Melhisedec de la Lavră fu înăinţat (sic!) la mănăstire; al doilea, hramul Adormirii este hramul mănăstirii din Govora, precum arată şi hrisoavele aceştii mănăstiri, Lavra Dlagompoli au putut fi şi în ţară şi afară din ţară pentru că sînt multe mănăstiri afară din ţară, mai sînt în Muntele Athon care au moşii în ţară, în care spre administraţie economicească se orînduiesc egumen, care lucru cu atîta se vede a fi mai cu putinţă, pentru că în catalogul mănăstirilor şi lavrelor din ţară, care catalog acurat e tipărit, această lavră nu se află. Id nihili ad rem.

Despre începutul tipografii Blajului, pînă acum, sînt încă tot în părerea cea veche. Din acele aice ce pomeneşti, poate va veni lucru mai bine la vedere.

[31] *B.R.V.*, I, p. 125.

Despre mitropoliții lui Klein de ve(i) face reflexii, bine vei face pentru (că) părintele Klein adevărat critică n-au avut și d.d. Sincai și Maior încă au fost slăbuți în treaba aceasta. Așa domnii tale au rămas îndatorirea a scrie istoria bisericii noastre cu oarece critică — locurile în care s-ar mai putea găsi cele spre acest sfîrșit, ți le voi însemna cu alt prilej.

Eclogele lui Virgilie la mine sînt gata, afară de a patra sau Polio[32] care a o preface însă așa ca să aibă ceva plăcere, acum deodată nu e cu putință. Și afară de aceea, cei învățați nu o pun între Ecloge, celelalte, zic, sînt gata, încă mai trebuie polite, ca batăr cît de cît să mă poci apropie de acel neajunsăcios poet; lîngă toate acestea de la istoria tipografiilor noastre nu încetez.

Versuri scriu și frații noștri de peste munte dar lucruri istoricești și cu critică a scrie nu sînt încă în stare și nădăjduiesc că acest fel de lucruri, mai ales că și lucrurile lor se tratarisesc, nu vor fi nici lor cu neplăcere și socotesc că tipografia Blajului, care ar trebui a să numi națională, nu poate a-și face nume mai mare decît prin o carte, care toată națiа cuprinde în sine. Pentru aceea am scris și d(omnului) Gavra[33], ca de este cu putință să-mi împărtășească istoria Valahiei în manuscris, ca să o îmbogățesc cu hrisoavele și însemnările mele și să o întipărim în Blaj. Acest lucru ar putea face tipografia în toate părțile cunoscute și ar putea să-i aducă un folos foarte mare. Cărțile bisericești nu vor avea multă trecere peste munți, pricina poți însăși ca să o știi. Despre planul ce ai cu cărindarul, acum nu poci să-mi dau părerea da altă dată mai pe larg. Acelui tiner cliric, ce au avut bunătatea a-mi trimite acele însemnări, spune-i de la mine multă mulțămită — fi sănătos.

Al dumitale
Zlagna 2 mai c.n.
1835

umilit șerb
Dr. Popp m.p.

IV

Zlatna 30 iulie 1836

Onorate domnule!

Astăzi poftindu-mă d[omnul] doftor la sine, carele de vreo cîteva zile este bolnav în pat, mi-au arătat o scrisoare a d-tale, prin care-l rogi, ca oareșce inviația (sic!) în călătoria ce vrei a o face prin Țara Romă-

---

[32] *Bucolica*, IV, sau *Pollio* e închinată lui Asinius Polio, personaj contemporan, născut în 76 î.e.n. și mort la 5 e.n. Vezi Vergiliu, *Bucolice georgice*, București, 1957, notele și traducerea prof. T. A. Naum, p. 18—21. T. Cipariu nu a publicat-o în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, an XVII nr. 4, 1854, p. 15 deoarece „autorul nu o au tradus în românește...".

[33] Al. Gavra deținea copiile ms-ului *Istoria și lucrurile și întîmplările românilor*... I—IV al lui Samuil Micu, intenționînd să-l publice, vezi I. Verbină (= I. Pervain), *De la Șincai la Gavra*, în *Studii literare*, IV (1946), p. 135—165.

nească, să-ţi dea. Şi deodată m-au şi rugat ca acele, ce are să-ţi scriu, insum să ţi le scriu. Planumu, zice d. doftor,ce ţi l-ai făcut este prea frumos, însă deodată cam mare, pentru aceia socoteşti că va fi destul a merge la Bucureşti, unde între celelalte nu atîta vrednice la vedere, cît interesante pentru un român este Mitropolia, unde ori cu ce chip şi modru ar fi de trăbuinţă a intra în bibliotecă şi în arhiv, în care numai vreme de ai ave şi îngăduinţă de la acei patrioţi multe scrisori din vechime ai pute vede şi a ţi le însămna; ceva politică trăbue şi aice, ca şi pretutindenea, adecă întei a întreba şi a cerceta despre cele bisericeşti, precum sînt veşmintele ep(isco)pii, potire etc. însăcare toate sînt de lipsă atît pentru istoria neamului nostru, cît şi pentru literatura românească. Poate vei fi aşa fericit, cît să afli vreun protocol mai vechiu, decît acela de la 1668 din care d(omnul) doftor au scos mitropoliţii noştri[34]. Tipografia mitropolii încă să nu o uiţi, fie cum va fi. Mănăstirea lui Mihai Vodă este vestită atît cu vechimea, cît şi cu numele acelui irou. Cînd ai putea de la arhimandritul aceştia mănăstiri a căpăta spre privire scrisorile, bine ar fi. Mai sînt şi alte mănăstiri mari, precum a S. Ioan de la Stavropol, Mănăstirea Grecii, Slătarii, a lui Serban Vodă etc. Nu departe din Bucureşti să află Mănăstirea Văcăreşti, care nu atîta cu vechimea este vestită, cît cu mulţimea p.p. călugări. Mănăstirea Snagov, unde au fost în vechime tipografie vestită. Ducerea d-tale la Gălaţ ţi-ar lua prea multă vreme din cele ce ai să vezi în Ţara Românească. Planul d. doftoru ar fi de cumva ai ave vreme îndestulată de la Bucureşti să mergi la Craiova însă să-ţi iai drumu pe la satul Călugăreni ca să vezi acel loc vestit, unde Mihai Vodă pe Sinan Basa cu toată oastea l-au înfrînt, şi să vezi mai stă ace cruce, pe care patrioţii de atunci scrisese vitejiile lui Mihai. De la Craiova să vii cătră Rîmnic în sus, unde în vecinătate ar trebui să cauţi Mănăstirea Govora, care este una din cele mai vechi ale Ţării Româneşti, vezi de cumva ai vede vreo inscripţie, care să arate începutul ei. De aici ar fi trăduinţă ca să mergi la Tîrgovişte care lungă vreme au fost scaun şi domnesc şi mitropolesc, aici să află multe beserici din vechime, de acest oraş aproape să află mănăstirea Din Deal[35] zidită pe la anul 1500, în care domnii mai 200 ani, toţi acolo s-au îngropat. Vezi cu amăruntul morminturile acestora şi orice vei vede vrednic de istorie însămnează-ţi. De aici să te întorci la Olt la Mănăstirea Cozia, care este făcută de Mircea Vodă pe la anul 1383[36]. Vezi de poţi căpăta scrisoavele în original, priveşte bine la anii lor pentru că d(omnul) doftor are vreo cîteva copii de la acea mănăstire, încă în care sînt anii foarte greşiţi. Însă aici o greşeală s-au făcut de la Tîrgovişte să mergi la Argiş şi acolo să cerci toate cele vrednice de văzut. Iară de nu cumva ai vreme, destul îţi este a lua din Bucureşti drumul la Tîrgovişte, de acolo la Argiş, de acolo la Cozia, care este aproape de ţinutul Sibiului.

---

[34] Cipariu, *Acte şi fragmente*,.. l. c.

[35] Mănăstirea Dealul.

[36] Vezi datarea de la Virgil Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările române*, Bucureşti, 1959, vol. I, p. 193 şi urm.

Încît e pentru prietini d. doftor încă nu are mulţi în Bucureşti, afară de unul Dimitrie Panaiot Steriu, carele să află la Casa baronului Sechelari şi altul Dimitrie Dumovici amîndoi neguţători cinstiţi, pre aceştia poţi să-i cauţi şi cu numele d. doftor să te închini de sănătate. D(omnul) doftor îţi sfătuieşte ca 1. să cauţi pre profesorii Academii şi cu aceia să faci cunoştinţă mai de aproape, pentru că aceştia ca patrioţi şi literaţi mult pot să te ajute în planul D-tale. Mai pre urmă d. doftor te roagă ca unde vei vede cruci pe lîngă drumuri să le cauţi şi să scrii inscripţiile, care vor fi de ceva treabă; aşişdere abătîndu-te şi pe la beserici pînă odignesc caii la staţii. Amintrilea pe lîngă închinăciune de sînătate şi de la d. doftor soţulea de călătorie a d.tale sînt

A onoratei d.tale Credincios amic
Mihali

[Adnotarea lui T. Cipariu]
30 iulie 1836
G. Mihali Zlagna.

V

Domnule

Acuma, ştiu, ai vacaţie, aşadară ai putea lesne a veni şi în părţile noastre. Noi avem între aceste părţi mai tot oaspeţi streini de tot feliul de naţii, numai rumâni nu vedem. Ai noştri să văd a nu prea fi iubitori de cele fireşti cu care sînt aşa legate aceste părţi. *Detunata* noastră în Bucium, cetatea ori Roşia, Piatra Capri la Feneş sînt pentru cei ce cercetează natura probe ale naturii de măestrie, cît m-aş bucura să te văd aici. Eu am multe a vorbi şi a sfătui cu domnia ta pentru literatura noastră. Urmele tipografiilor noastre, urme din care pînă acuma nime dintru ai noştri n-au văzut, urme care pe literatorii noştri pot să-i ruşineze şi acestea şi *Eclogele* sînt gata, numai puţintel trebuie polite. Vino!

> Odihneşte aici cu mine, fiindcă poţi această noapte.
> Pe aceste ramuri verzi, am castane mere coapte,
> lapte stors din destulare, făr' aceia sfîntul soare
> să apleacă spre sfinţit, vezi c'aruncă umbra mare
> *Ecloga I*[37]

Iar dacă cumva, pe cum aud, vei să mergi cătră Hunedoara, care călătorie şi pe la noi ai putea a o face, roagă-te de d(omnul) Papfalvi[38] ca să-ţi împărtăşească acele frumoase documente a vechimii, care să află la biserica sa. Eu l-am rugat şi în persoană şi în scris, însă nici răspuns n-am că-

[37] *Foaie pentru minte*, 1853, nr. 31.

[38] Constantin Papfalvi (1804—1892), profesor la Blaj şi vicar al Haţegului, vezi Augustin Bunea, *Constantin Papfalvi. Schiţă biografică scrisă în 1893*, în *Discursuri. Autonomia bisericească, Diverse*. Blaj, 1903, p. 109—140.

pătat pînă acum, poate n-are vreme să-mi răspundă şi ce e mai mult, poate vrea însuşi să le aducă încoace. Eu bucuros l-aş vedea. Încîtu-i pentru domnia ta.

Bine-ar fi, cînd ţ-ar plăcea a şedea cu noi la sat,
A lăcui case mici, a săgeta la vînat,
A mîna turma la iarbă; între munţi a-i învăţa
Cum să cînţi, cum cîntă Pan, cum să umfli fluera.
(...)
Vino, iubit copilaşi, Iată-ţi aduc nimfele
Mac şi crin şi viorea, cu corfiţe florile
Însă Nais cea albue îţi aduce mărgişoare
Şi casie şi anet amestecate cu alte flori
Afine de cele moi şi galbine brîndușele
(...)
Şi căstane, prune coapte, Amarilla cu cît dor
le rumpe din prunuşori c-au şi acestea cinstea lor
Ecloga II[39]

Domnule! Încă mai am ceva
Două păhară de fag, de Alchidemon săpate
Peste strugul cel pălit, cu viţă înfăşurate
Struguri cu jur împrejur, cu iederă gălbioară
De cerescul acel meşter, vrednice două odoară
Două semne au la mijloc. Conon şi celalalt care fură
Care-n părţi pămîntul ş-arată vremea cum cură
Cîndu-i vremea de arat, cînd e de semănătură
Dar ascunse le păstrez, Încă nu le-am pus la gură.
Ecloga III[40]

Pînă atuncea domnule!
Tu primeşte această măciucă, care destul s-au silit
Antighen s-o capete, şi era vrenic de iubit
E frumoasă, tot cu noduri prea potrivită învărgată
Vrednică de tin Menalco cu aramă ferecată
Ecloga IV[41]

Dacă poţi veni, vino şi adă şi pe nepotul Moldovan[42] cu domnia ta. Că a hotărî între voi, n-atîrnă de voie mea şi tu vrednic de juniucă şi cela vrednic de ea. Şi e vrednic fiecine, care asudă-n zădar pentru — amorului dulceaţă sau aceluiaş amor închideţi rîul copii. Jam sat prata libera...

Iară eu rămîn

Al domniei tale Ca un frate
Dr. Popp

Zlagna 29 iulie 1837

[39] *Foaie pentru minte*, an XVI nr. 84, 1853.
[40] Ibid., nr. 49.
[41] Vasile Popp a numerotat greşit *Egloga IV* in loc de *Ecloga V, Daphnis*, vezi *Foaie pentru minte*, an. XVIII 1854.
[42] Probabil, Ion Micu Moldovan.

CINQ LETTRES DU DOCTEUR VASILIE POPP

RÉSUMÉ

L'auteur communique dans cet article quelques lettres inédites du docteur Vasilie Popp, le polyhistorien transylvain bien connu, au moyen desquelles on peut reconstituer les rapport littéraires qui existaient entre Timotei Cipariu et lui au cours des années qui précédèrent son voyage en Valachie (1836). Quelques-unes des lettres recèlent des renseignements importants sur les recherches entreprises par Vasilie Popp en vue de la rédaction de la *Disertaţie despre tipografiile româneşti* (Dissertation sur les typographies roumaines), qui fournit des informations sur l'histoire de la typographie de Blaj. D'autres informations nous renseignent sur le mouvement culturel de Transylvanie au moment de la définition du romantisme.

DIN GÎNDIREA DEMOCRAT REVOLUȚIONARĂ TRANSILVĂNEANĂ LA 1848

DE

CONSTANTIN RUSU

Revoluția de la 1848 a cristalizat conținutul gîndirii românești în funcție de răspunsul dat marilor probleme ca: lichidarea feudalismului, eliberarea națională, crearea și dezvoltare culturii naționale etc., așa cum rezultă, într-o bună măsură, din cercetările tot mai temeinice din ultimii ani în domeniul istoriei[1] și istoriei gîndirii sociale și filozofice[2].

Ceea ce a scăpat însă, după părerea noastră, unei tratări mai sistematice, unitare, în ansamblul gîndirii românești pașoptiste este ideologia

[1] *Istoria României*, IV, București, 1964, p. 37—175; *Din istoria Transilvaniei*, II, București, 1961, p. 1—133; *ibid.* ed. a 2-a, II, 1963, p. 1—133; George Barițiu — *Scrieri social politice*. Antologie și studiu introductiv de Victor Cheresteșiu, Camil Mureșan și George Em. Marica, București, 1962; Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965; Vasile Netea, *Cu privire la poziția democraților burghezi și a democraților revoluționari români din Transilvania în 1848. Convocarea și organizarea adunării de la 18/30 aprilie*, în *Studii*, XVIII (1965), nr. 3, p. 591—619; Victor Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj, 3—5 (15—17) mai 1848*, București, 1966; Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*, București, 1967, p. 119—199; Ștefan Pascu, *Pietre de temelie din trecut pentru vremurile de astăzi*, Cluj, 1967, p. 112—160; idem, *Ideea, tendințele și lupta pentru unitate a poporului român*, în „Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie", București, 1968, p. 5—46; idem, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968; idem, *Însemnătatea activității lui Al. Papiu Ilarian în lupta politică a românilor*, în „Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian", Zalău, 1969, p. 39—52; I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968 ș.a.

[2] *Istoria gîndirii sociale și filozofice în România*, București, 1964, p. 155—221; Mircea Ioanid, *Particularitățile ideologiei democrat revoluționare din România*, în *Cercetări filozofice*, V (1958), nr. 1, p. 89—103; *Viața și ideile lui George Barițiu*. Studiu introductiv, antologie și note de Radu Pantazi, București, 1964; *Curente și orientări în istoria filozofiei românești*, București, 1967, p. 5—45; Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu*, București, 1967; George Em. Marica, Iosif Hajós, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, 1968; *Gîndirea pedagogică a generației de la 1848*, București, 1968, ș.a.

democrat-revoluționară transilvăneană, aspect asupra căruia ne vom opri în cele ce urmează.

Profilul gîndirii românești transilvănene la 1848 rezidă în poziția și sensul activității ideologilor ei, determinate de forțele sociale, pe care le reprezintă. În general, marile probleme sociale și naționale care stăteau în fața poporului român se reflectau în gîndirea intelectualilor români în mod unitar. Cît privește unele chestiuni de amănunt și de tactică, apar însă și unele deosebiri neesențiale pe parcursul desfășurării revoluției. Pe plan ideologic, democrații revoluționari oglindesc năzuințele cele mai înaintate ale maselor populare și burgheziei radicale care luptă pentru lichidarea asupririi naționale, pentru unirea Principatelor, pentru lichidarea feudalismului pe plan economic și politic, pentru făurirea culturii naționale etc. Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian, Aron Pumnul, Axente Sever, Constantin Romanu-Vivu, Ioan Buteanu, Aron Florian, Andrei Mureșanu (mai ales în perioada frămîntărilor revoluționare) și alți tineri intelectuali români, legați de popor, vorbeau, ca și Nicolae Bălcescu, nu numai în numele țărănimii (deși în primul rînd în numele acesteia), ci și în numele altor pături și forțe sociale asuprite și exploatate, cu tendințe antifeudale ca: meseriași, lucrători mineri în special, orășeni fără privilegii economice și sociale, ca și în numele intelectualității legate de popor din mediul satelor cu populație românească sau în majoritate românească.

Cîmpul observației și cugetării acestor gînditori se îndreaptă întotdeauna spre popor și starea lui socială: „Înaintea ochilor mei stă ziua-noaptea plebea — scria încă din 1845 Andrei Mureșanu — poporul cel de rînd, de a cărui înaintare în cultură, bunăstare și înflorire materială și spirituală m-aș bucura din adîncul sufletului și încă în aceeași măsură în care mă întristez astăzi văzîndu-l zăcînd în noptatectul întuneric al minții, lipsit de tot felul de cunoștințe atît în privire sufletească, cît și trupească, prin urmare expus la rîpa pierirei, ce în scurt poate să urmeze“[3]. Cuvintele sale exprimă grija pentru soarta poporului, deoarece de prosperitatea materială și spirituală a acestuia depinde bunăstarea întregii națiuni. Pentru că, — spune Andrei Mureșanu, mai departe — „el [poporul, *n.n.*, C.R.] este ... acea parte constitutivă la trupul unei nații, de la a cărei cultură sau orbire, însuflețire sau amorțire, viață sau moarte, atîrnă pentru totdeauna apunerea sau ridicarea, înflorirea sau contopirea întregii națiii“[4]. Așadar, meditația pătrunde spre sesizarea condițiilor necesare existenței poporului și națiunii române. Prima rămîne starea socială, care suferind îmbunătățiri de ordin material, se repercutează asupra dezvoltării profilului spiritual al poporului român. Luminismul său îmbracă astfel nuanța epocii, în sensul ancorării ideii despre luminarea poporului în concepția despre determinarea materială a fenomenelor spirituale. Și numai convingerea deplină în posibilitatea acestor transformări materiale și spirituale îl conduce pe Andrei Mureșanu spre ideea că ridicarea po-

[3] Andrei Mureșianu, *Proprietate (avere, moșie)*, în *Gazeta de Transilvania*, an VIII, nr. 76—80, din 20, 24, 27 sept., 1, 4 oct. 1845.
[4] *Ibid.*

porului constituie condiția existenței naționale. Este părerea care în deceniul al 4-lea al secolului trecut capătă contururi tot mai precise, datorită apariției unui sistem întreg de idei noi asupra „Dacă-României" și care în perioada revoluției devine crezul politic al democraților revoluționari. Patriotul român privește perspectivele de dezvoltare ale națiunii, avînd în vedere și climatul general al epocii, ca fiind mult mai favorabile decît în secolul trecut. „Duhul veacului — spune el — păşeşte înainte şi ne trage cu putere din nămolul în care ne-am tăvălit veacuri întregi"[5]. Așa, formația lor spirituală capătă tangențe cu romantismul și democratismul burghez înaintat european.

Dovadă în plus ne sînt și părerile lor asupra raportului dintre personalități și masele populare în istorie, idee prezentă în ideologia generală a burgheziei progresiste revoluționare din secolul trecut.

Andrei Mureșanu nu o dată arăta că o adevărată personalitate poate fi numai patriotul, iar patriot înseamnă a fi luptător pentru fericirea patriei, a poporului de rînd. Patriot mai este și acela care nu se rușinează de nația sa, fie ea cît de necultivată, ci dimpotrivă „se silește . . . cu cuvîntul și cu fapta a-i da mînă de ajutor spre a putea ajunge la gradul culturii în care se află alte nații în luminata noastră Europă"[6]. Textul este edificator. Chiar dacă nu avem îndemnul în ton revoluționar deschis, se degajă pasiunea pentru schimbarea sorții maselor ținute în întuneric.

Ideea sprijinirii poporului, despre care scrie Andrei Mureșanu încă în 1845, va fi principiul de conduită pentru democrații revoluționari și în timpul revoluției. O îmbrățișează revoluționarul de frunte Ioan Buteanu, care deși provine din sînul nobilimii, își consacră întreaga activitate credinței și luptei pentru dezrobirea socială și națională a maselor populare. Edificatoare ne sînt rîndurile sale emoționante din scrisoarea către D. Moldovan, administratorul județului Hunedoara, datată la 19 februarie 1849, căruia îi mărturisește cu multă pasiune: „Frate Moldovane! De cînd am ieșit din pulberea scolastică [perioada școlară, *n.n.*] toată juneța mea am închinat-o ca să pot folosi națiunii mele, care mai de toți era părăsită . . . ce-mi stă pe inimă este soarta viitoare a neamului meu părăsit, pentru care totuși eu, ca un om care am sentimente filantropice, nu voi [vreau, *n.n.*] a părăsi cauza generală, ci pînă la ultima suflare voi lupta a conlucra, de nu aici, în alt loc"[7]. Deviza lui Buteanu este dreptatea, pentru care, așa cum mărturisește în scrisorile sale, nu o dată a luptat împotriva aristocrației și birocrației nobiliare.

Aceleași sentimente îl animă și pe Constantin Romanu-Vivu, tînăr revoluționar care a păstrat legături directe cu fruntașii revoluționari din celelalte țări române. Într-o scrisoare către A. G. Golescu, din 26 iunie 1848, înfiera multiplele implicații ale coaliției politice dintre împărat și

---

[5] *Ibid.*

[6] *Ibid.*

[7] *Prefectul Zarandului Ion Buteanu către D. Moldovan, administratorul Județului Hunedoara*, Brad, 19 februarie 1849, în Dragomir, *Revoluția românilor din Transilvania în 1848—49*, Sibiu, 1944, p. 72—75.

guvernarea aristocratică, cu toate consecinţele ei asupra stării poporului român din Transilvania. Aceşti doi factori politici, „avînd şi puterea în mîna lor — spune Buteanu —, fac ce vor cu noi, ne despoaie de drepturi, ne zugrumă şi Dumnezeu mai ştie cîte nelegiuiri fac cu noi“[8].

Pe acest plan, exceptînd unele nuanţe ale viziunii ideologice privind grupările din jurul episcopilor Lemeny şi Şaguna, întreaga intelectualitate română, în frunte cu Bărnuţiu, Bariţ, Laurean şi Cipariu se ataşează viziunii revoluţionare. Cu toţii sînt exponenţii ideologici ai forţelor sociale progresiste ale momentului istoric. Întîi îi preocupă starea ţărănimii iobage. Paginile *Gazetei*, ale *Foii pentru minte, inimă şi literatură*, ale *Organului luminării* merg pînă la semnele de alarmă, ca apoi, în revoluţie, să devină suplimente în arsenalul mijloacelor propagării ideilor democratice şi revoluţionare.

Firește, una dintre soluţiile emancipării şi afirmării românilor, în concepţia gînditorilor români, era instrucţia, educaţia, cultura. În şcoală, ca şi în celelalte mijloace de cultură vedeau ei pîrghii esenţiale pentru deşteptarea poporului român şi îndreptarea sa pe calea progresului. „Toate popoarele — afirmă Papiu Ilarian încă la 1845 — fac progres în toate ştiinţele şi artele, numai noi, românii, numai noi, nevinovata viţă a falnicilor şi învingătorilor lumei, romanii, ... singuri noi, fraţilor, încă dormim ... haideţi să arătăm plăsmuitorilor noştri că şi noi încă sîntem din acei fii ai pămîntului care adoptăm ştiinţele, artele, măiestriile, cu un cuvînt tot ceea ce este înalt, frumos şi divin ... Apoi atunci să văd eu — conchide entuziastul redactor al revistei „Zorile“ — cine va îndrăzni a vorbi cuvinte de ocară asupra românilor, atunci toţi cu un glas vor striga: Acum prieten ţie, române, şi eu mă voi face!“[9]. Papiu-Ilarian, ca şi ceilalţi revoluţionari, ajung astfel a aprecia că instrucţia constituie una dintre condiţiile esenţiale ale luptei naţionale, proces în care un loc de seamă îl ocupă cultivarea limbii naţionale, care deşteaptă şi întăreşte conştiinţa naţională. Continuînd perceptul Şcolii Ardelene, ideologii români vor aduce însă fundamente teoretice noi ideii după care garanţia principală a naţionalităţii este asigurată de păstrarea limbii. Ba şi mai mult, tineretul studios român, animat de ideile epocii, va milita pentru constituirea unor asociaţii şi reviste chemate să răspundă prin profilul lor necesităţilor luptei sociale imediate din Transilvania. Papiu-Ilarian, N. Popeea şi alţi tineri studenţi la Cluj, viitori tribuni în revoluţie şi mai tîrziu unii dintre ei membrii ai Academiei Române, credincioşi acestui ideal, întemeiază revista *Zorile pentru minte şi inimă*, revistă manuscris, cu apariţie săptămînală, care din 1846 purta titlul de *Zorile* sau *Aurora pentru minte şi inimă*. Ea era destinată lecturii elevilor şi studenţilor români de la Colegiul academic din Cluj şi de la celelalte centre didactice transilvănene, iar în titlul ei se descoperea cu uşurinţă influenţa gazetei literare a lui

[8] *Scrisoarea lui C-tin Roman către A. G. Golescu*, Sibiu, 26 iunie 1848, în „Anul revoluţionar 1848“, II, Bucureşti, 1902, p. 136—138. (Orig. în colecţia N. Medrea).

[9] Alexandru Papiu-Ilarian, *Nescari preliminarii*, în *Zorile pentru minte şi inimă*, din 27 dec. 1845, Biblioteca Academiei, ms. nr. 553.

Bariț, înființată cu șapte ani mai înainte: *Foaie pentru minte, inimă și literatură*[10]. Titlul și conținutul de idei al revistei dovedește actul de solidaritate cu alte publicații și apariții românești transilvănene. Revista, prin profilul său, acordă o atenție deosebită cultivării limbii, care — după opinia lui Papiu — este întîia datorie a oricărui român și mai cu seamă a românului intelectual. Cere o studiere științifică a limbii, deoarece — spune Papiu în articolul „Să învățăm românește" — „să poată zice cineva că știe românește nu e destul că e român, ci se pofțește ca să ne învățăm dintîi limba noastră, apoi celelalte". În același scop social, sînt de remarcat și preocupările studentului clujean pentru unele probleme ale gramaticii românești. Papiu-Ilarian considera limba română o caracteristică principală a poporului nostru. De aceea, la 1848, în programul revoluției cerea, alături de desființarea iobăgiei, și respectarea limbii. „Sărmanii de noi — exclama Papiu — nouă românilor, altă ereditate nu ne-a mai rămas de la strămbuni, fără singură, dară singură limba, — acest neprețuit tezaur al rațiunii omenești... această limbă dulce, melodioasă o iubiți, o prețuiți, o păstrați, ca strămbunii noștri, mai presus de toate; dragostea, prețuirea limbii noastre, să n-aîbă margini"[11].

Cărturar de frunte, Andrei Mureșanu, de pildă, plecînd de la observații riguroase asupra politicii de maghiarizare în Transilvania, se întreabă: „Ce înseamnă limba unui popor în privință către întreaga lui estime [existență, *n.n.*], viață, cuget, simț și lucrare [acțiune, *n.n.*]?"[12]. Se anticipează funcția socială a limbii române în condițiile date. Mai întîi, limba este o proprietate a fiecărui popor, a fiecărei națiuni, expresie a ființei și vieții ei din lăuntru, care semn ori expresie în fiecare popor are un caracter universal-omenesc. A cere unui popor să renunțe la limba lui echivalează cu a te abate de la tot ceea ce este firesc și omenesc. „Dacă dar este, ca să i se ia unui popor limba sa — scrie A. Mureșanu în același loc — trebue să știm că... se lucrează ca să i se smulgă însăși «eul»". Limba este o componentă a profilului spiritual al poporului român. De aceea, este cu neputință a se renunța la ea; altfel ar însemna a admite ceva din afară, departe de genul, de firea de a cugeta, de a simți și de a se exprima proprii poporului nostru. În al doilea rînd, Andrei Mureșanu privește politica dusă față de problema limbii române în strînsă legătură cu consecințele acesteia asupra bunelor raporturi de conviețuire între naționalitățile conlocuitoare din Transilvania. Această stare de lucruri, în loc de a da putere și de a întemeia conviețuirea, va naște neplăceri, ură și împotrivire, care, fiindcă e firească, e și legiuită, și va ataca chiar temeliile liniștei obștești. E un semn de alarmă, care trece neauzit pînă în focul luptelor din timpul revoluției.

---

[10] Netea, *Alexandru Papiu-Ilarian și locul lui în dezvoltarea istoriografiei române*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 6, p. 1373.

[11] Papiu-Ilarian, *Adresele din M. Oșorhei*, în *Foaie*... an XI, nr. 13 din 29 martie 1848.

[12] Mureșianu, *Naționalitatea și patria*, în *Foaie*..., an V, nr. 19 din 11 mai 1842.

Andrei Mureşanu face referiri la numeroasele modalităţi prin care limba influenţează, nu numai cultura în general, ci şi înnobilarea spirituală a poporului. Oprindu-se asupra necesităţii educării patriotice a poporului nostru, face aprecieri valoroase asupra rolului limbii în formarea noţiunilor şi categoriilor care converg spre acest scop. Aşa este categoria de patrie, care, după el, este ţara părinţilor, ţara unde au trăit şi trăiesc ei, ţara de unde ne tragem şi de unde am venit, este vechiul cămin părintesc şi aceasta se cunoaşte numai în limbă şi numai prin limbă. Ideea ne aminteşte de pasiunea cărturarilor Şcolii Ardelene pentru argumentarea istorică a studiului originii şi continuităţii poporului român în Dacia. Şi totuşi, în alte condiţii chiar, acelea ale apariţiei şi formării naţiunii române, A. Mureşanu, ca şi ceilalţi revoluţionari, nu ajunge la naţionalism şovin. Dimpotrivă, susţine că fiecare naţiune îşi are sentimentele şi conştiinţa existenţei sale, ceea ce trebuie apreciat şi respectat. „De vreme ce naţionalismul — spune A. Mureşanu — tocmai acum în zilele noastre cele de reîntinerire îşi ridică capul pretutindeni şi cere a fi respectat... nu înseamnă a se descurca cineva de elementul său naţional şi anumit de limba sa şi, împreună cu ea de tot ce poate face pe om preţios în ochii săi şi în ochii altora“[13]. Speranţa lui este că în Ungaria, ca şi în alte ţări, unde unele naţionalităţi sînt nerecunoscute şi chiar mai mult — se duce o politică de asimilare forţată a lor, vor apare orizonturi noi, cînd fruntaşi ai burgheziei se vor trezi din înşelarea la care au fost duşi de cercurile şovine. Interesul şi iubirea pentru popor îndreaptă atenţia intelectualilor revoluţionari şi spre poezia, cîntecele şi povestirile populare. Acelaşi Papiu-Ilarian, tînăr student la Cluj, înconjurat de colegii cu aceleaşi pasiuni pentru studiul vieţii şi culturii poporului român, în paginile *Zorilor* va publica producţii folclorice de mare interes şi astăzi pentru cercetătorii culturii noastre spirituale din trecut.

Prin urmare, cultivarea limbii poporului român — ca preocupare de seamă a gînditorilor transilvăneni — avea ca scop atragerea unor cercuri mai largi la viaţa culturală şi politică, la afirmarea naţionalităţii române. În acelaşi sens concepeau ei şi rolul istoriei naţionale. Deoarece, aşa cum crede a Aron Florian, „singură istoria poate da răspuns întregului popor român asupra dezvoltării sale istorice“, dat fiind faptul că istoria „este atît de veche ca şi românii“.

Ion Buteanu avea grijă să atragă atenţia intelectualilor români asupra actualităţii scrierii unei istorii naţionale „pe seama şcoalelor elementare“. Şi ideea nu este nouă. Filiaţia poate fi urmărită începînd cu Şcoala Ardeleană. Noi sînt argumentele aduse de Buteanu în condiţiile desfăşurării evenimentelor din Transilvania în primăvara anului 1848. În primul rînd, se declară în dezacord cu fruntaşii bisericii şi cu românii avuţi, care nu şi-au întors părinteasca grijă, ba nici nu le pasă de ele, de şcolile elementare. Or, educaţia naţională trebuie să înceapă din şcoală. Aici să se educe sentimentul existenţei naţionale. Altfel — spune Buteanu — „poporul acela, care nici originea sa nu o ştie, ci vede că numai viază în jurul altor

[13] *Ibid.*, nr. 20 din 18 mai.

popoare, adăpostit cu cel mai însoțit servilism însupt în sîngele lui, e aproape de a sa totală periciune"[14]. Îndemnul lui vine către toți acei care material și prin scris pot să se îngrijească „de creșterea fiilor națiunii și de înaintarea lor în științe folositoare, în viață, prin lucrări de cărți scolastice și alte mijloace îmbucurătoare", deoarece, atrage el atenția: „a sosit timpul și pentru noi să ne trezim din letargul cel profund, de nu voim să ne prefacem cu timpul în alt element străin și să ne stingem de tot de pe fața pămîntului în privința națională"[15]. Cuvintele lui Buteanu exprimau îngrijorarea comună tuturor revoluționarilor români față de politica nemeșimii maghiare în raporturile sociale și naționale cu românii transilvăneni. Unirea Transilvaniei cu Ungaria, ca politică urmărită de autoritățile de stat, îl alarmează și se neliniștește de poziția unor liberali care privsec cu pasivitate aceste evenimente de importanță vitală pentru poporul nostru. „Cine nu e orb, poate vedea unde țintește scopul unor compatrioți ultraiști — scrie revoltat Buteanu — cari numai așa socotesc că se va întări patria noastră, dacă toate elementele naționale le vor contopi într-un element"[16]. Se vede cum, în mintea sa, efectul votării și a introducerii în toate instituțiile de stat și religioase a limbii maghiare însemna maghiarizarea nefirească a națiunii române. El, ca și ceilalți revoluționari de la 1848, avea convingerea că vorbește și luptă pentru un popor asuprit și disprețuit de toți cei aflați la putere, pentru un popor care posedă dreptul natural spre un viitor frumos și o soartă mai bună. Pe acest temei, încă în 1843, A. Mureșanu preciza că o să vină o primăvară și pentru poporul român. Această primăvară căreia i-a închinat „Deșteaptă-te române" — imn care, alături de Deșteptarea României, scris de Alecsandri, a imprimat conștiinței poporului român noi imbolduri revoluționare — trebuia să însemne și schimbarea radicală a situației politice a românilor.

De altfel, în acest scop, presa românească, cu toate rigorile cenzurii, strecura tot mai mult în conștiința cititorilor idei despre importanța limbii și culturii naționale, despre drepturile fiecărui popor la o viață proprie, despre asuprirea regimului iobăgist, despre legăturile naționale strînse dintre românii transilvăneni și cei din Moldova și Țara Românească. În acest sens se pot semnala și călătoriile ideologilor fruntași transilvăneni în Principate (Bariț, Cipariu, Axente Sever, Const. Romanu-Vivu, Aron Florian ș.a.), ca și a celor din Principate în Transilvania (Bălcescu, Dimitrie Bolintineanu, Gr. Alexandru, Cezar Bolliac, Heliade Rădulescu, Alecsandri, Cuza ș.a.). Aceste legături din preajma și mai cu seamă din timpul revoluției au avut un mare rol în întărirea conștiinței naționale a burgheziei românești transilvănene, iar ideea unității tuturor românilor se înrădăcinează adînc în conștiința întregului popor, așa cum a dovedit istoriei Adunarea națională de la Blaj.

---

[14] Ioan Buteanu, *Sciri scolastice*, în *Gazeta...*, an XI, nr. 30 din 12 aprilie 1848, p. 126.

[15] *Ibid.*

[16] *Ibid.*

De acest proces obiectiv al existenţei şi comunităţii naţionale româneşti îşi dădeau bine seama şi unii oameni politci maghiari, încă înainte de revoluţie. „Nici o frontieră, nici o supraveghere — scrie contele Széchenyi pe la 1835 — nu va reuşi să rupă firul moral ce-i leagă pe românii din Transilvania de vecina patrie-mamă, încă slabă, dar care ascunde toate posibilităţile de dezvoltare. Căci acolo unde în şcoală se învaţă limba naţională, acolo unde în instituţii, în armată şi în societate este vorbită aceeaşi limbă, acolo se găsesc, oricît de vitrege ar fi împrejurările, toate posibilităţile de dezvoltare“[17]. Sau, magnatul ardelean Wesselényi scria încă în 1843: „Mari şi perspicace sînt planurile pe care le urzesc şi la a căror înfăptuire lucrează fiii Ţării Româneşti şi ai Moldovei; între aceştia unii au cultură mult mai vastă, sînt pătrunşi mai adînc de spiritul nou al vremii decît cum îşi închipuie mulţi dintre noi“[18].

Erau realităţi obiective de care cercurile naţionalist-şovine din Imperiul habsburgic n-au vrut să ţină seama. De aceea se ajunge în preajma revoluţiei la ascuţirea luptelor dintre diferitele burghezii pentru puterea politică. Şi Viena profită de aceste divergenţe.

În faţa acestor stări se ridicau glasurile unor intelectuali români înaintaţi care vedeau nu numai ceea ce desparte naţionalităţile în Transilvania dar şi ceea ce le apropie, le uneşte. Chiar în ajunul revoluţiei G. Barit chema la unire pe toţi transilvănenii. „Providenţa şi soarta — scrie Barit — aruncă de atîtea veacuri în această patrie frumoasă şi nouă tuturor scumpă atîtea naţii şi confesii una lîngă alta. Pentru ce să ne mai amărîm zilele unii la alţii? Pentru ce să nu vieţuim cu toţi ca fii ai aceleiaşi mame? Pe cine să învinuim pentru că maghiarul, secuiul, sasul, românul, armeanul şi alţii se nasc sub aceeaşi climă, pe aceeaşi vale, în acelaşi munte, lîngă acelaşi rîu?... Pentru ce să mai provocăm din morminte umbrele strămbunilor noştri, făcîndu-ne spaimă unii de alţii?“[19]. Cărturarul braşovean publica şi îndemnul lui Cezar Bolliac, îmbrăţişat de democraţii revoluţionari, anume: Să nu uităm a pregăti fiecare popor la ideea frăţiei generale. Aceeaşi chemare la înfrăţirea şi respectul naţionalităţilor conlocuitoare avea să se audă şi din glasul tinerilor studenţi din Cluj încă în 1845. În „Preliminările“ revistei *Zorile pentru minte şi inimă*, Papiu se adresează colegilor şi cititorilor: „ca să lucre orice, — numai... vătămători de persoane sau de naţii colăcuitoare nicidecum să nu fie“[20]. *Organul luminării* de la Blaj, redactat de T. Cipariu, considera că, alături de proclamarea libertăţii sociale, recunoaşterea şi asigurarea naţiunii române şi a tuturor naţionalităţilor este o „condiţiune neapărat de lipsă spre cîştigarea şi ţinerea adevăratei frăţeşti uniri... între naţiuni“[21] şi spera în realizarea acesteia. Iar S. Bărnuţiu, în *Provocaţiune*, nu numai că reclama necesitatea colaborării naţionalităţilor din Transilvania, dar

[17] Széchenyi I., *Fennmaradt kéziratairól*, I, Budapesta, 1858, p. 99.

[18] Wesselényi M., *Szózat a magyar és szláv nemzetiség Ügyében*, Leipzig, 1843, p. 91—92.

[19] Gazeta..., an X, nr. 100 din 15 decembrie 1847, p. 397.

[20] Papiu-Ilarian, *Nescari preliminarii*.

[21] *Organul luminării*, Blaj, II, nr. 66 din 31 martie 1848.

evidențiază și cele două condiții fundamentale, în spiritul timpului: „dacă se va primi nația (română, *n.n.*) și se va șterge iobăgia, atunci vom fi odihniți și frați cu toții"[22]. Ei au rămas însă neauziți de către conducătorii nobilimei, pînă în anul 1849, cînd cursul luptelor purta spectrul înfrîngerii de către armatele imperiale austriece și țariste.

O colaborare frățească a preconizat și o pătură a intelectualității „naționalilor" recunoscute din Transilvania. Aici se făcea ecoul poziției unor democrați maghiari, între care marele poet Petőfi Sándor, care au reclamat o colaborare revoluționară în cadrul *Ligii egalității*. Se cunoștea petiția, semnată de Teleki László, înaintată guberniului, în care se cerea ca românii să fie reprezentați în organismul conducător al revoluției. Jakab Elek publică în 1846 ciclul *Oláhügy* (Cauza română) în ziarul *Erdélyi Hiradó*, reprodus și de *Gazeta de Transilvania*, preconizînd măsuri menite a prospera starea economică, socială și culturală a românilor. Pentru că, în concepția sa, românii sînt o „temelie puternică seculară" a edificiului social, ei „păzesc liniștea și pacea" țării, și „cultivă de veacuri partea cea mai mare a pămîntului"[23]. Ideea avea să o susțină și poetul Szentiványi Mihály. În același sens militează învățatul sas St. L. Roth, pronunțîndu-se pentru realizarea deziderateloe sociale și naționale ale românilor, poziție îmbrățișată și de publicistul Anton Kurz. Glasul acestora însă se pierdea în arsenalul mijloacelor propagandistice ale naționalismului exclusivist burghez maghiar. Ce departe erau aceștia de constatarea lui Engels, că „o națiune nu poate deveni liberă atîta timp cît asuprește alte națiuni", cuvinte rostite la 29 noiembrie 1849, cu ocazia unui miting consacrat celei de-a 19-a aniversări a insurecției poloneze din 1830.

În acest context social-istoric gîndirea revoluționarilor români transilvăneni va reflecta și procesul trecerii de la elaborarea programului ideologic al revoluției antifeudale și de eliberare națională la conducerea nemijlocită a maselor populare în revoluție, căutînd să transforme astfel în viață programul lor.

În primăvara anului 1848 și mai cu seamă în lunile februarie și martie, cînd revoluțiile burgheze cuprind aproape întreaga Europă, gîndirea politică a românilor transilvăneni era dominată de ideile democratice ale lui Bariț și Cipariu care, prin *Gazeta Transilvaniei, Foaie pentru minte, inimă și literatură* și *Organul luminării*, au reușit să adune în jurul lor un cerc larg de colaboratori și cititori, receptivi la ideile care de peste un deceniu întăreau conștiința lor socială și națională. Așa cum este bine cunoscut, Bariț și Cipariu, pînă în perioada frămîntărilor legate de alcătuirea programului revoluției, au militat asupra celor mai esențiale probleme ale vieții sociale și naționale a românilor transilvăneni. Ei au atacat cu convingere și cu argumente puternice iobăgia; și-au ridicat glasul în favoarea acordării drepturilor cetățenești tuturor locuitorilor țării, fără deosebire de naționalitate. Viitorul stat burghez pe care îl preconizau, prin caracterul său constituțional, urma să asigure democratizarea vieții între-

[22] Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 214.
[23] V. Cheresteșiu, *o. c.* p. 140.

gului popor român, iar parlamentul țării trebuia să apere drepturile sale naționale. Bariț era frămîntat, în același timp, de unirea românilor într-un stat național, iar pînă atunci recomanda colaborarea între naționalitățile transilvănene. Așadar, un ansamblu de idei, care, raportate la obiectivele fundamentale ale revoluției, se caracterizează printr-un profund caracter democratic. Ele vor fi îmbrățișate de întreaga intelectualitate românească, inclusiv de Bărnuțiu și de ceilalți revoluționari. Este punctul unității de gîndire al intelectualilor, care trăiau în strîns contact cu țărănimea și se solidarizau cu lupta ei pentru pămînt și libertate, și a reprezentanților burgheziei, credincioși dezvoltării viitoare capitaliste a Transilvaniei.

În același timp evenimentele revoluționare europene din februarie și martie 1848 au contribuit și ele la cristalizarea poziției fruntașilor români. Bariț privea cu atenție și considerație revoluția franceză, ca o soluție necesară pentru îndreptarea și rezolvarea contradicțiilor sociale ale timpului. „Crunta și fioroasa revoluție de la Paris — scrie Bariț referindu-se la evenimentele din capitala Franței care au culminat la 4 martie st. v., cu detronarea lui Ludovic Filip — însoțită de totala cădere a tronului nu e nici o îndoială că va scutura și va cutreiera pe toată Europa, începînd de la straturile cele mai tari și pînă la cele mai mici și neputincioase“[24]. Încă o dovadă că gazetarul brașovean urmărea desfășurarea evenimentelor revoluționare europene din luna martie este aprecierea sa asupra tendințelor unor puteri străine de a înăbuși spiritul revoluționar în Moldova și Țara Românească. Cu aceeași tărie scrie el în același loc: „Ce fricoși sînt oamenii! Ar fi să ne informăm o dată că peste moldo-români nu mai pot sosi acele timpuri fatale pe care bătrînii încă nu le pot uita. Alte timpuri, alți oameni, alte condiții, alte rezultate. Să fim mai bărbați; căutați la evenimente drept în față“. De asemenea un loc aparte ocupă în poziția întregii noastre intelectualități și relatarea și atitudinea față de evenimentele revoluționare de la Viena și din Ungaria. Bariț salută, ca și tinerii revoluționari români, votul prin care dieta maghiară ștergea iobăgia. Evenimentul deocamdată privea numai Ungaria și totuși fruntașii români îl îmbrățișează. Această atitudine a lui Bariț rezidă în credința lui că și dieta Transilvaniei va urma exemplul celei din Ungaria. Așa ne putem numai explica atenția sa deosebită, ca și a celorlalți conducători români, față de desfășurarea evenimentelor politice din Transilvania imediat după izbucnirea revoluției maghiare. Numai așa se pot înțelege: semnificația profundă a ideii uniunii Transilvaniei cu Ungaria — cerută de aristocrația maghiară, sinonimă cu nerecunoașterea naționalității române și cu menținerea obligațiilor urbariale — pentru radicalizarea poziției românilor, a lui Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian; acțiunea lui Bărnuțiu; și, în cele din urmă, adunarea și hotărîrile de pe Cîmpia Libertății. Simion Bărnuțiu și Aron Pumnul, independent unul de altul, tinerii cancelișți Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian de la Tg. Mureș și avocatul Ion Buteanu de la Cluj, imediat ce au cunoscut hotărîrile dietei maghiare, ca și intențiile burgheziei și nobilimii maghiare din Transilvania, au preconizat ideea unei re-

[24] *Gazeta* ..., an XI, nr. 19 din 4 martie 1848, p. 76.

zistențe naționale bazate pe solidaritatea intelectualității române transilvănene și pe ridicarea maselor populare[25].

Bărnuțiu, de la Sibiu, în seara de 24 martie, dă manifestul numit de el „Provocațiune". Fără a insista asupra conținutului de idei cuprinse în „Provocațiunea" lui Bărnuțiu, precizăm doar că ea schițează, în linii generale, programul națiunii române adoptat ulterior; și că cele mai multe dintre problemele revoluției ridicate în acest document istoric se bucură deja de atenția cercetătorilor și istoriografiei anului 1848[26]. Referindu-se la recenta apariție consacrată revoluției de la 1848[27] și la modul în care autorul interpretează „Provocațiunea" lui Bărnuțiu, istoricul clujean Camil Mureșan apreciază, pe bună dreptate, că: lăsînd la o parte frazeologia retorică și expresiile pe alocuri vehemente — explicabile, la fel cu altele de mai tîrziu, prin pasiunile greu controlabile ale momentului și prin ambianța avîntat romantică a epocii, amatoare de efecte „tari", în literatură, ca și în politică —, proclamația lui Bărnuț cuprinde adevăruri elementare din punct de vedere politic general. Ea cere recunoașterea românilor ca națiune egală în drepturi cu maghiarii, secuii și sașii, respingînd orice hotărîre privitoare la soarta Transilvaniei, care ar fi fost luată înainte de satisfacerea acestei revendicări. Se pronunță pentru abolirea iobăgiei. Iar întreg sensul proclamației presupune atașamentul față de principiul constituțional, față de democrația politică. Congresul național pe care îl revendica pentru români era potrivit ca una din instituțiile menite să dea conținut concret acestei democrații în Transilvania. În ce privește înserarea în această proclamație a unor formule de reverență față de împărat, ele, după părerea mea, nu exprimă, în mod obligatoriu, un atașament real față de cauza habsburgică. Din comparația cu întregul context rezultă că ele se datorau unor considerente de „abilitate tactică", fiind menite, după cît se pare, să îndepărteze suspiciunile cercurilor imperiale, îndeosebi ale comandamentului militar de la Sibiu. În același timp, trebuie amintit că, în perioada respectivă, nobilimea maghiară și chiar cercurile conducătoare de la Pesta foloseau, atunci cînd se adresau împăratului, formule de politeță similare[28]. Dar, Bărnuțiu, ca și ceilalți revoluționari nu se oprea nici. În ziua de 25 martie, concomitent cu tinerii revoluționari de la Tîrgu-Mureș preconizează ținerea unei adunări românești, care să însemne, în ultimă instanță, un congres național al intelectualității. În felul acesta caracterul militant al manifestului redactat de Bărnuțiu este însoțit de dorința finalizării lui. La 1848 va avea un rol de primă importanță în orientarea politică a intelectualității și a maselor populare române în cursul evenimentelor revoluționare.

Nici Blajul nu rămîne în afara suflului revoluționar. În principal, proclamația lui Aron Pumnul din 25 martie degajă încrederea în spiritul vremii, încrederea în dispariția asupririi seculare a poporului român. Viitorul,

[25] N e t e a, *Cu privire la poziția democraților burghezi...*, p. 596.
[26] P a s c u, *o. c.*, p. 128.
[27] C h e r e s t e ș i u, *o. c.*, p. 73.
[28] C. M u r e ș a n, *Adunarea națională de la Blaj*, în *Lupta de clasă* XLVI (1966), nr. 10, p. 117.

după opinia lui Pumnul, aparţine raţiunii, iar cel chemat pentru a înfăptui dreptatea este poporul. Cererile românilor trebuie făcute deci, nu de către episcopi şi „chiar pentru aceia dară ei trebuie să ceară înţelegîndu-se între sine — spune Aron Pumnul —, această înţelegere nu se poate face, fără numai adunîndu-se într-un loc şi sfătuindu-ne unul cu altul ce am avea lipsă mai mare să cerem“[29]. Ideea convocării unei adunări naţionale avea să entuziasmeze tineretul studios şi masele, care sub lozincile: dreptate, frăţire, libertate, scăpare de robie, puteau întrezări un viitor mai bun.

În acelaşi timp, în ziua de 25 martie, tinerii intelectuali maghiari, români, secui şi saşi din Tîrgu-Mureş manifestează şi organizează consfătuiri. Sînt prezenţi Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian şi alţi cancelişti români, care pun în discuţie nu numai problema „uniunii“ Transilvaniei cu Ungaria, ci şi desfiinţarea iobăgiei. Atmosfera în care s-au desfăşurat aceste întruniri, ca şi problematica dezbătută, ne sînt relatate de către Papiu-Ilarian în „Adresele din M. Oşorhei“, publicate în *Foaie* . . ., la 29 martie 1848. „Ieri şi astăzi ţi se părea că eşti în Anglia, nu în Transilvania, în Oşorheiu — scrie Papiu referitor la animaţia tineretului din ziua de 24 şi 25 martie. Pe uliţe, în mai multe locuri, adunări, gloate de oameni coalea ascultînd cuvîntări rostite în glasuri detunătoare; coalea cetind nuvele, ale căror cuprins urmat de strigăte zgomotoase; tinerimea însufleţită cu pălăriile şi pieptul împenat cu coarde, petale şi roze tricolore“. Este entuziasmul tineretului la „faima întîmplărilor grandioase din toată Europa“, care „sburînd cu iuţeală de fulger în toate părţile, aduse în vie mişcare şi tinerimea de aici“ — scrie Papiu în acelaşi loc. Relatarea cuprinde, aşadar, atitudinea favorabilă a tineretului român faţă de atmosfera revoluţionară. Numai că, din momentul în care discuţiile au început să se poarte în jurul revendicărilor politice, cerute de tinerii de la tabla regească, apar opinii divergente care delimitează în special atitudinea revoluţionarilor români. Punctul de plecare îl marchează petiţia tinerilor de la tabla regească către dieta de la Cluj, în care, după cum spune Papiu, „se cere deslegarea tiparului din toate cătuşele cenzurii; dietă cît se poate mai curînd; şi în aceasta sfătuirea uniunii Transilvaniei cu Ungaria — aşa cît de numele Transilvaniei nici pomeană să nu mai fie; gardă naţională; egalitate în faţa legii“. Petiţia astfel concepută putea să satisfacă doar dorinţele tinerimii maghiare şi secuieşti de la tabla regească. Şi totuşi, dacă ea a fost semnată şi de tineretul român, faptul se datoreşte insistenţei tinerilor din tabăra adversă, ca şi dorinţei canceliştilor români de a nu mai „înverşuna ura — cum spune Papiu —, care încă spunem, ce e adevărat, nu e tot stinsă“ Era aşadar o concesie de natură tactică şi nicidecum de principiu. Dovadă tot mărturisirea lui Papiu, care aduce precizarea necesară, spunînd că: „eu cînd am subscris [petiţia, *n.n.*] am zis că şi eu ca român subscriu această petiţiune, acea dulce speranţă mîngăindu-mă că va fi fără întîrziere şi deodată răscumpărarea totală şi fără nici o despăgubire, egalitate deplină şi drepturi civile şi politice, respectarea şi asigu-

[29] Országos Levéltár Budapest, fond *A. G. T.*, nr. 6029 şi 7981/1848.

rarea feluritelor naționalități și limbi din Transilvania și Ungaria". Relatarea ridică mai întîi problema desființării iobăgiei și răscumpărării fără nici o despăgubire, pe care o doreau fierbinte revoluționarii români. Reacția față de această cerere care urma să fie inclusă în manifest a fost că alți cancelișți „nicidecum nu au lăsat a se trece la protocol din cuvîntarea mea nici măcar dorirea și nădejdea de răscumpărare totală fără nici o despăgubire"[30]. Cu toate acestea, în cursul dezbaterilor, Papiu nu a precupețit eforturile pentru a motiva, prin argumente convingătoare, necesitatea înfăptuirii acestui deziderat, arătînd că „destul a plătit prostul [țăranul, *n.n.*] pînă acum de mai multe sute de ani pentru acea bucățică de moșie, purtînd el totdeauna toate greutățile și toate sarcinile grele ale patriei nu numai pentru sine, ci și pentru nemeși"[31]. Prin urmare, argumentarea lor merge prin principiul desființării iobăgiei și împroprietăririi, pînă la distingerea raporturilor de clasă ale societății feudale. Nemeșimea este privită nu numai ca o clasă dominantă în viața economică, ci datorită, în primul rînd, acestei poziții, ea își subordonează mecanismul aparatului de stat. Aprecierile de această natură au temeiul în concepția revoluționarilor despre dreptul natural, însușită în special la cursul de filozofie al lui Bărnuțiu, la Blaj, ca și în observarea atentă a stării concrete în care sînt sau nu respectate drepturile cetățenești ale românilor transilvăneni de către autoritățile vremii. De aceea, îndeamnă pe români de a nu renunța la drepturile cetățenești pe care le mai au și care s-au „născut odată cu omul, și care nu numai a le usurpa de la altul pe nedreptul, dar nici a le înstrăina încă nu e ertat, nu e slobod, e păcat". A știrbi din drepturile naturale ale românilor — consideră Papiu în expunerea punctului de vedere ale tinerilor români, legat de conținutul petiției discutate în adunările tineretului de la tabla regească — înseamnă a pierde din vedere că „Românii singuri, dar singuri au purtat totdeauna pînă în ziua da astăzi toată economia, toate spesele statului, atunci cînd nemeșii respectivi, foarte puțin, iară de vreo cîteva zeci de ani în deplinul înțeles al cuvîntului nimic, dară nimica n-au recunoscut"[32]. Cuvintele atestă atașamentul tinerilor revoluționari români față de poporul de rînd, față de țărănime, în primul rînd. „Amara și ticăloasa stare a prostimei [țărănimii ținute în întuneric, *n.n.*] trebuiește lichidată". Dar ce trebuie să ceară aceștia? „... înainte de toate, răscumpărare totală, fără nici o despăgubire, de aici urmează toate drepturile civile și politice, așadar și reprezentațiune ș.a."[33]. Cererile sînt firești și posibil de realizat, deoarece pentru români „se luptă spiritul timpului". Este vorba de revendicări fundamentale, cerute de intelectualitatea română, în numele maselor, atunci cînd atmosfera era încărcată de urmările politicii de intoleranță provocată de cercurile conducătoare din Transilvania. Și, pentru că și-a dat bine seama de scopul acestei politici, tineretul român, prin glasul lui Papiu, cerea ro-

[30] Papiu-Ilarian, *Adresele din M. Oșorhei.*
[31] *Ibid.*
[32] *Ibid.*
[33] *Ibid.*

mânilor să fie „naționaliști mari". Dar nu este vorba de naționalism de nuanță șovină. Accepțiunea naționalist ne-o deslușește tot el, spunînd că atunci „Cînd va zice cineva să fiți patrioți, spuneți că naționalist român și patriot în Transilvania tot una și aceeași însemnează". Și această precizare se impune, deoarece tinerimea maghiară și secuiască, prin petiția lor cu caracter intolerant, adera la politica „uniunii" și la menținerea urbariului, calificînd atașamentul lor față de continuarea nerecunoașterii românilor în Transilvania drept o acțiune patriotică. Tineretul român nu numai că a deslușit sensul acestui „patriotism", dar prin precizarea făcută în ansamblul revendicărilor lor, că „fericirea acestei [Transilvaniei, *n.n.*] atîrnă singur de la fericirea românilor", dovedeau un spirit de pătrundere și analiză a vieții politice din Transilvania, mult mai profund. De acest adevăr aveau să-și dea seama, și mai mult, cei care nu vroiau să ia în considerare propunerile tineretului român, auzind cuvintele lui Papiu: „Românilor din Transilvania acum e timpul, nu întîrziați, nu vă mai lăsați în starea pomenită de moși și strămoși, minutul binevenit iată-l"[34]. Este îndemnul care depășește simplele cereri prin petiții și memorii, ci mai degrabă un semnal spre reacția deschisă a maselor populare.

Cuvintele tinerilor români fiind respinse de colegii lor maghiari și secui, era firesc ca ei să caute înțelegere și reazem în altă parte, și în primul rînd la intelectualii din celelalte orașe transilvănene, pentru a sfîrși apoi prin apelul la mase și la mobilizarea lor[35]. Papiu pleacă imediat la Cluj, unde avocații Ion Buteanu și Florian Micaș, în urma unei consfătuiri cu tineretul radical român, elaborează manifestul în care Buteanu ridică aceleași probleme majore ce stăteau în fața poporului român și mai cu seamă desființarea iobăgiei. De aici Papiu se îndreaptă spre Blaj, unde se sfătuiește îndelung cu Aron Pumnul, revoluționarul care cu cîteva zile mai înainte, în același scop, trimisese la Tg. Mureș pe juristul N. Bîrlea. Așadar, efervescență, căutări, luări de poziții și manifestații publice. Proclamația lui Bărnuțiu, întrunirea lui Pumnul și consfătuirile de la Tg. Mureș, Cluj și Blaj, din care aveau să se nască apoi adunarea de la 18/30 aprilie, sînt primele atitudini deschise ale spiritului revoluționar[36].

Frămîntările transilvănene din preajma adunării de la Duminica Tomii găsesc ecou în Țara Românească, unde dascălii ardeleni ca: Aron Florian, Axente Sever, Const. Roman și alții se solidarizează cu fruntașii revoluționari din Transilvania. Este un merit netăgăduit al dascălilor ardeleni care au trecut munții — preciza istoricul Silviu Dragomir —, că n-au pierdut contactul cu frații lor de acasă, ci au căutat să influențeze gîndirea politică a puținilor intelectuali de la noi [Transilvania, *n.n.*]. Ei vor lua parte activă mai tîrziu la îndrumarea politicii românești de aici și la conducerea mișcării noastre revoluționare.

Într-o scrisoare către Bărnuțiu, Axente Sever comentează cu multă pasiune și discernămînt evenimentele din preajma adunării de la Dumi-

[34] *Ibid.*
[35] N e t e a, *Cu privire la poziția democraților burghezi* ..., p. 598.
[36] *Ibid.*

nica Tomii. „Din suplimentu „Organului Luminării" — scrie Axente Sever — vedem că în Blaj se va aduna cît mai curînd o adunare națională, mi se pare că aceasta va să tracteze despre uniunea cu Ungaria, pentru că altfel nu știu în ce chip ar lăsa Guberniu să se adune românii tocmai acum"[37]. Sever deslușea bine scopul adunării. Revoluționarii transilvăneni, în frunte cu Bărnuțiu, așteptau hotărîrea maselor în problema uniunii, convinși fiind că acestea o vor respinge. A respins-o și Axente Sever, care vedea în „uniune" pierderea naționalității române. „Eu cu aceasta nu mă pot împăca nicidecît [cu unirea Transilvaniei cu Ungaria, *n.n.*], pentru că deși asigură legile Ungariei, o soartă mai bună țăranului, ele însă se pot înființa [înfăptui, *n.n.*] anevoie, apoi oare toate acelea îmbunătățiri ce se fac pentru el nu vor fi plătite cu perderea naționalității române?"[38]. Revoluționarul Axente Sever nu scapă însă a-i atrage atenția lui Bărnuțiu că în acele împrejurări „Situația românilor e cu atît mai critică cu cît e mai de crezut că în capul lor stau oameni probați de trădători". Se referea la moderații Șaguna și mai ales la Lemeny. Poziția oscilantă a acestuia din urmă o cunoștea încă din perioada școlară de la Blaj și după aceea, și avea suficiente dovezi pentru a-l califica ca unul dintre „oameni probați de trădători". Plecînd de la această constatare, Axente Sever îi cerea prudență lui Bărnuțiu, dacă va merge la Adunarea de la Blaj. După ce pune întrebarea: „Și de te vei duce și vei vorbi, cum ar trebui să fie, nu te vor prinde?" Tot el îi promite sprijin direct, sperînd că pînă atunci poate va veni și el acolo. Urmărește totodată mișcarea țărănească din această perioadă, exprimîndu-și aceeași dorință de a veni în Transilvania pentru a le da ajutor. „Auzisem — scrie Sever — că ar fi răsculați 2000 români la Abrud și 1200 la Auraria, pentru aceea ne-am decis ca să venim îndată acolo ... fratele Roman veni să vază și să știe toate mai deaproape. Mie-mi zic toți ... să aștept decisiunea cauzei; dar cu toate acestea vă rog scrieți-mi, și de aveți lipsă de oameni devotați spuneți-mi, nu vă îndoiți de caracterul meu ... că e tot acela care-l știți"[39]. Cuvintele sale degajă atașament pentru mișcarea maselor populare, care în preajma adunării din 30 aprilie a luat o mare amploare, mai ales în Munții Apuseni, datorită activității lui Iancu, Buteanu, Popa Balint și alții; atestă în același timp spiritul de solidaritate cu revoluționarii transilvăneni, în fruntea cărora a început să se impună fostul său profesor de filozofie, Bărnuțiu[40].

A. Treboniu Laurean, Const. Roman și Axente Sever, apropiați de conducerea revoluției muntene, vor împărtăși și ideea lui Bălcescu în problema revoluției comune a tuturor românilor, cît și a unirii revoluției române cu revoluția maghiară, pentru a stăvili astfel atacurile reacțiunii habsburgice[41]. În scrisoarea adresată lui Bărnuțiu, Axente Sever îl in-

[37] Dragomir, *Din corespondența dascălilor ardeleni din Principate*, în „Omagiu lui I. Bianu", București, 1927, p. 162.

[38] *Ibid.*

[39] *Ibid.*

[40] Pascu, *o. c.*, p. 128—129.

[41] Liviu Maior, *Activitatea lui Axente Sever în primăvara anului revoluționar 1848*, în *Studia Universitatis Babeș—Bolyai*, ser. Historia, fasc. 1, (1966), Extras, p. 95.

formează despre planurile pe care le fac tinerii revoluționari în vederea unei revoluții comune: „într-o înțelegere și cu un scop". Prin revoluție: „N-am putea stoarce toate din mîna străinilor, sau cel puțin nu am putea scăpa pe români și pe alții de robota și de alte nedreptăți ce le suferă pînă acum?" — se întreabă Axente Sever. Scopul revoluției în concepția sa trebuie să fie eliberarea țăranilor din iobăgie. Dar a țăranilor iobagi de orice naționalitate. Optimismul în declanșarea revoluției îl face apoi să precizeze, conform planului său schițat, de izbucnire a revoluției în toată Transilvania: „Eu cred tare că s-ar afla mulți tineri care s-ar pune bucuroși în fruntea oamenilor. Cînd s-ar afla de buna răsculare, atunci ar începe Molnar Elia, care e dregătorul în Comana acolo, eu în ținutul meu, Roman în al lui, Mărgineanu pe Mureș, Bătrîneanu pe Cîmpie, Iancu pe Ampoiu etc."[42]. Și așa s-a și întîmplat.

Dar, pentru că aveam în vedere frămîntările revoluționare din perioada premergătoare Adunării de la Blaj, ținem să mai precizăm că în această etapă a conturării programului revoluției, revoluționarii își formează un crez politic din revoluție, ca singura modalitate de înfăptuire a marilor obiective social-politice și naționale care stau în fața poporului român. Mărturiile vremii confirmă faptul că încă în 1847, Avram Iancu își exprimă hotărît neîncrederea în rezolvarea problemelor sociale transilvănene pe calea reformelor. Singura modalitate de rezolvare a crizei orînduirii feudale, după el, este insurecția armată. Ideea avea să fie lansată, cu ocazia participării la dezbaterile dietei transilvane, în jurul urbariului din 1847. Atunci, Iancu, drept ripostă la cuvîntarea unui aristocrat retrograd intervine curajos, spunînd: „Nu cu argumente filozofice și umanitare veți putea convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horea". Este o luare de poziție, prin care lupta armată a maselor populare țărănești este socotită ca o cale sigură a transformărilor revoluționare în Transilvania. Și credința în insurecție caracteriza poziția tuturor revoluționarilor români. Ne mărturisește și Axente Sever, spunînd că: „Fără insurecțiune nu aș crede să se facă vreo brînză . . ."[43].

Stăruința revoluționarilor români de a orienta programul revoluției spre radicalism urmărea tocmai antrenarea maselor populare în luptă, în cazul în care hotărîrile luate în Adunarea națională a românilor nu vor fi satisfăcute de autoritățile transilvănene.

Adunarea națională de la 3/15 mai reprezintă un punct nodal și hotărîtor în desfășurarea evenimentelor revoluționare în Transilvania. Cele 16 puncte votate în Adunare constituie un adevărat program național al românilor din Principatul Transilvaniei, exprimînd, într-un stil concis, dezideratele diferitelor pături ale burgheziei, precum și postulatul de frunte al maselor țărănești: ștergerea iobăgiei[44]. La Blaj țăranii veniți din toate părțile Transilvaniei și-au exprimat răspicat crezul în eliberarea lor socială și națională, în unirea politică a tuturor românilor. Mesajul lor,

[42] Dragomir, *o. c.*, p. 162.
[43] *Ibid.*, p. 164.
[44] Cheresteșiu, *o. c.*, p. 466.

consemnat de Al. Papiu Ilarian, era ferm: „iobagi, ne jurăm, mai mult nu vom fi, ori vor șterge domnii iobăgia ori nu..."[45], „noi vrem să ne unim cu țara". Se pătrundeau astfel principiile luptei politice ale românilor exprimate de Simion Bărnuțiu în celebrul său discurs, anume că: „libertatea fără naționalitate nu se poate înțelege nici la un popor de pe pămînt"[46]; mai ales atunci cînd „renașterea Europei prin libertate" nu poate exclude poporul nostru de la un drept firesc al lui. Dimpotrivă el cere în spiritul timpului, ca adunarea *„să proclame libertatea și independența națiunii române"*, egalitatea ei deplină cu celelalte naționalități din Transilvania. A rămas în conștiința epocii celebra formulare a lui S. Bărnuțiu: „națiunea română dă de știre *națiunilor* conlocuitoare, că voind a se constitui și organiza pe temei național, n-are cuget dușman în contra altor națiuni, și cunoaște același drept pentru toate, voiește a-l respecta cu sinceritate, cerînd respect împrumutat după dreptate; prin urmare națiunea română nici nu dorește a domni preste alte națiuni, nici nu va suferi a fi supusă altora, ci dorește drept egal pentru toate"[47]; ca și chemarea făcută naționalităților din Transilvania la colaborare „ca să-și apere ființa comună de dușmani comuni". Dovadă și principiile jurămîntului: libertate, egalitate, frățietate, în virtutea cărora cei peste 40.000 de participanți la adunare se angajau să „respecte toate națiunile ardelene, poftind egal la respectare de la dînsele", că nu vor „încerca să asuprească pe nimeni", dar nu vor „suferi să-i asuprească nimenea"[48].

O atare perspectivă de principiu și orientare politică, ținuta generală și voința unitară a participanților la Adunare au lăsat impresii copleșitoare. „Măreț era spectacolul ce se desfășura în fața noastră"[49] își începea relatarea istoricului Jakab Elek, martor ocular; iar Mészáros Károly notează: „Cît privește aspectul exterior al acestei mărețe adunări populare, așa ceva n-a prea văzut vreodată Europa. O masă populară..., cu trăsăturile accentuate, caracteristice, ușor de recunoscut ale coloniștilor români, oferea spectatorului în tumultul sălbatic, tălăzuitor al patimilor politice, un tablou extraordinar de interesant și de zguduitor"[50].

Este semnificativ că la această adunare, de largă reprezentare populară, care avea în vedere destinele maselor și al Transilvaniei, au participat, alături de țărani români, și țărani din rîndul naționalităților conlocuitoare: maghiari și sași. Sentimentele și intențiile adevărate ale iobagilor unguri sînt dezvăluite de participarea și atitudinea unora dintre ei la, și față de Adunare. Vasile Moldovan redă[51] opinia unor țărani maghiari de pe Mureș adresată unui grup de români care mergeau la Blaj: „ne-am încredințat că ei [nobilii feudali, *n.n.*] ne-au amăgit și că voi nu doriți alta

[45] Papiu-Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, II, Viena, 1852, p. 137—138.
[46] Simion Bărnuțiu, *Românii și ungurii*, Cluj, 1924, p. 31.
[47] *Ibid.* p. 42.
[48] Cheresteșiu, *o. c.* p. 445.
[49] *Ibid.* p. 438.
[50] *Ibid.* p. 439.
[51] În *Memorii din 1848—1849*, Brașov, 1895.

decît libertatea ce o dorim şi noi, iobagii unguri. De aceea mergem acasă, ne luăm merinde şi încă înaintea voastră vom fi şi noi la Blaj"[52]. Hotărîrile adaptate de Adunarea de la Blaj sînt considerate ca valabile pentru toţi locuitorii asupriţi ai principatului. În acest sens, un raport oficial maghiar arăta că „ţăranii maghiari au spus în gura mare că ei ţin cu românii" şi că după 15 mai nu vor mai face nici o zi de robotă. Iar Al. Papiu Ilarian, făcînd distincţie între nobilimea maghiară şi păturile reacţionare ale burgheziei şi masele populare iobăgeşti scria că: „Ungurii săteni... credeau şi ziceau că adunarea de la Blaj a şters servitutea, şi peste tot anul sătenii unguri ţineau cu românii"[53].

Efectul Adunării este lesne de înţeles. Pe de-o parte poporul român, ca şi iobăgimea celorlalte naţionalităţi, aştepta plin de nerăbdare răspunsul dietei de la Cluj şi a Curţii de la Viena. Guberniul transilvan respinge însă cererile înscrise în programul de la Blaj; Viena amînă, dînd dovadă încă o dată de lipsă de hotărîre şi slăbiciune, caracteristică unui guvern şubrezit, într-un imperiu măcinat de cele mai complexe contradicţii sociale şi naţionale.

Ce urmare a atitudinii reacţionare a nemeşinii şi burghezimii din conducerea dietei transilvane, ca şi a înteţirii reprimării românilor, va urma o perioadă istorică de lupte sîngeroase şi de gîndire asupra aceloraşi probleme majore care stăteau în faţa poporului român. Inteţirea politicii de deznaţionalizare a făcut ca democraţii revoluţionari să aibă tot mai multe rezerve faţă de conducerea revoluţiei ungare, care nu va accepta decît spre sfîrşitul revoluţiei colaborarea cu revoluţia română[54]. În acest cadru istoric democraţii revoluţionari vor continua să caute soluţii teoretice potrivite scopului desfăşurării revoluţiei. Şi, una dintre acestea era şi problema reunirii religioase a românilor din Transilvania. Disensiunea dintre clerul unit şi neunit aducea prejudicii cauzei revoluţiei, fapt de care şi-a dat bine seama şi Axente Sever. Îngrijora poziţia bisericii greco-catolice, în frunte cu Lemeny, în revoluţie. Or, problema prezenta interes, cu atît mai mult cu cît clerul, intelectualitatea cea mai numeroasă din Transilvania, era divizat confesional, ceea ce slăbea acţiunea revoluţionară unitară. De aceea, Axente Sever, în articolul trimis lui Bariţ pentru publicare, intitulat „Românii să facă ce fac şi alţii"[55], se arată preocupat de unele măsuri menite să asigure unitatea de acţiune. Astfel, el salută convocarea unui sinod al bisericii unite şi neunite, preconizate înaintea Adunării de la Blaj. „Apoi nu ar trebui să aştepte clerul şi românii pînă ne va da voie de la Curte pentru adunarea sinodului, ci ar trebui să-l cheme şi să-l adune episcopu sau consistoru cum vor să strîngă şi fraţii unguri Dieta, fără să mai ceară voie de la Curte". Pronunţîndu-se pentru convocarea sinodului, Axente Sever are în vedere nu înlocuirea acţiunilor revoluţionare ale maselor cu asemenea manifestări confesionale, ci

[52] *Ibid.*, p. 55.
[53] Papiu Ilarian, *o. c.* p. 228.
[54] Maior, *l. c.*, p. 97.
[55] Axente Sever, *Românii să facă ce fac şi alţii.* Fotocopie la Inst. de istorie al Acad. R. S. România, Filiala Cluj, fond 1848.

vedea fructuoase asemenea măsuri, în condițiile cînd mișcarea politică românească se desfășura încă și în cadrul celor două biserici. Era mai degrabă o poziție de conjunctură, decît o schimbare de principii. Dovadă că, în memoriul amintit, Axente Sever nu scapă de a supune criticii abuzurile săvîrșite de vîrfurile bisericești în exploatarea iobagilor de pe domeniile lor „... cum înghit mulți mai marii nu numai bisericești ci și civili averea și cîte odată chiar și subzistența personală a subordonaților și supușilor săi". Biserica, în urmărirea unor interese particulare, nu mai ținea seama de cerințele poporului, transformîndu-se într-o instituție exploatatoare. Și pentru că organizarea bisericii în forma impusă de acea perioadă nu s-a făcut cu știința clerului de jos, trebuie desființată.

Cît privește raportul dintre biserică și popor, Axente Sever subordonează activitatea bisericească luptei pentru drepturile naționale ale poporului român. Biserica trebuie să dea seama poporului de activitatea sa, deoarece: „dacă biserica ne botează pe toți, fără știrea și voia noastră, trebuie să ne dea și dreptul ca, după ce am ajuns în stare să cercetăm, să întrebăm și să știm tot ce face ea pentru sine și pentru noi"[56]. Nu e greu de descifrat aici o poziție anticlericală, formată încă în școala de la Blaj, sub influența directă a ideilor dreptului natural, a luminismului francez și a Școlii Ardelene. Radicalismul anticlerical îl va face chiar să propună desființarea bisericii, dacă ea nu-și îndeplinește rolul social de a ajuta poporul în lupta pentru libertate. „Decît să o lăsăm să facă cu noi ce face pisica, mai bine să ne lepădăm de ea"[57]. Aceasta este o soluție pentru etapa revoluționară pașoptistă. Cum ajunge la ea? Axente Sever urmărește contextul istoric al unirii religioase și desprinde scopurile politice urmărite de cîrmuirea habsburgică, în această acțiune; cîrmuirea nedîndu-ne ce ne promise, nu sîntem datori a rămîne uniți.

Spre deosebire de ceilalți pașoptiști transilvăneni, și sub influența ideologiei europene, ca și a programului revoluției din Țara Românească, propune secularizarea averilor mănăstirești, ca o componentă a problemei agrare. „Cu moșiile acestea e alta cotîrla, ele poate că se vor lua, mîine, poimîine, de la toți cum s-au luat în toate satele constituționale"[58]. Clerul, în acest caz, ar urma să fie retribuit bănește. În același memoriu, cu un vădit caracter anticlerical, răsună și îndemnul la revoluție: „Oare pînă cînd să mai așteptăm? Oare cît să mai suferim?... Timpul e ireparabil, nu e de pierdut, nu e de așteptat alta"[59].

Axente Sever își țesea aceste gînduri și îndemnuri în condiții deosebite pentru poporul român. În Transilvania gărzile înarmate ale nobilimii erau împotriva populației românești și a fruntașilor revoluționari, care, animați de ideile Adunării de la Blaj, se ridicau împotriva exploatării și asupririi naționale. În Țara Românească, în schimb, revoluția se pregătea, și apoi s-a desfășurat în condiții mult mai favorabile decît cele din

[56] *Ibid.*
[57] *Ibid.*
[58] *Ibid.*
[59] *Ibid.*

Transilvania, unde caracterul național al revoluției capătă o semnificație mult mai adîncă. Aceste stări de fapt, în vara anului 1848, prin complexitatea lor ridică în fața gîndirii revoluționarilor români aspecte noi ale problemelor social-politice. Carpații nu mai constituiau o „graniță" pentru gîndirea românească unitară. Dimpotrivă! — solidaritatea fruntașilor români se adîncește mai mult. Faptul acesta dă noi contururi gîndirii legate de revoluția socială, cu obiectivele ei, și de unitatea politică a tuturor românilor. Revoluționarii transilvăneni, aflați în Țara Românească, salută revoluția victorioasă, la înfăptuirea căreia au participat direct, și împărtășesc frații din Transilvania entuziasmul lor. „Ziua de ieri, 11 iunie 1848, este o zi de la care începe o epocă nouă în analele Țării Românești — îi scrie Aron Florian lui Barit la 12 iunie 1848. Devizia popoarelor civilizate: libertate, egalitate, frățietate, este și deviza românilor de aici. Constituția, această zicere fermecătoare, această faptă fericitoare, s-a proclamat și la noi". Aron Florian face referire la Constituția burghezo-democratică din Țara Românească, care a dat putere de lege proclamației de la Islaz — unul dintre cele mai înaintate programe ale revoluției europene din 1848 —, și care a consfințit emanciparea socială și națională. „Noi sîntem emancipați și ne vom bucura de aici înainte de toate drepturile de cari sîntem vrednici — scrie Aron Florian. Constituția a asigurat puterea poporului și noi vom ști să murim pentru dînsa"[60]. Aron Florian, în această scrisoare, mai face relatări detaliate asupra efectului pe care l-au avut proclamațiile ce cuprindeau punctele noii constituții, anume că: spiritele în general erau toate înflăcărate și de la o margine a țării pînă la cealaltă toți simțeau trebuințe de o prefacere mare în toate, în îmbunătățirea radicală în tot corpul social. Nici nu se poate o apreciere mai veridică asupra rolului forțelor sociale înaintate în înfăptuirea marilor transformării politice. O asemenea forță a fost țărănimea, cu care s-a solidarizat și orășănimea nevoiașă. „Deodată se auzi în toată capitala — scrie Aron Florian — că trupe de țărani din mai multe părți, cu stindarde naționale, sosesc în capitală. Atunci poporul Bucureștilor, ne mai putînd cumpăta bucuria, aleargă în trăsuri și pe jos, la barierele orașului. Întîlnirea orășenilor cu țărani a fost ceva sublim în felul său..., țăranii fără arme, fără nimic, cu merindea numai în traistă, cu punturile noii constituții în mîini, intrară în capitală sub stindardele lor strigînd: Dreptate! — și orășenii unindu-și glasurile cu dînșii, repetau: Dreptate!"[61] Acestea sînt o parte din faptele revoluționare ale zilei de 11 iunie din Țara Românească, prin care românii — conchide revoluționarul Aron Florian — arătară Europei civilizate că știu ce vor, știu cum să o ceară și erau siguri că o vor dobîndi.

La rîndul lor revoluționarii transilvăneni salutau veștile despre desfășurarea revoluției din Țara Românească. Unii dintre ei au luat parte activă la pregătirea ei. Printre aceștia s-a remarcat Constantin Roman, fost comisar de propagandă și conducător al mulțimii care a ars Regula-

[60] *Ibid.*
[61] *Ibid.*

mentul organic. După Adunarea de la Blaj, Const. Roman a rămas în Transilvania pentru scurtă vreme, crezînd că astfel va putea da un ajutor mai eficient mișcării revoluționare, ceea ce nu l-a împiedicat să gîndească în această perioadă pentru cauza tuturor românilor. De altfel, merită a fi amintit că emigranții transilvăneni, prin aportul deosebit adus la victoria revoluției din Țara Românească, credeau că vor putea ușura lupta revoluționară din Transilvania. Și într-adevăr, în desfășurarea cu succes a evenimentelor de peste Carpați găseau puncte de sprijin și orientare solidă. Ne mărturisește chiar Const. Roman, în scrisoarea către A. G. Golescu din 26 iunie 1848, că: „izbucnirea cea norocită, [izbucnirea revoluției în Țara Românească, *n.n.*] ... ne dete și nouă un motiv de viață și ne-am bucurat prea mult“[62]. Scrisoarea cuprinde apoi o analiză sistematică a dispozițiilor forțelor sociale și naționale care acționează și se înfruntă în Transilvania. De pe aceeași poziție cu Axente Sever, atacă vehement pe acei episcopi și preoți, care îndeamnă poporul să nu ia arme. Se referea la vîrfurile bisericești, care cereau poporului român cumpătare și loialitate față de împărat, spre deosebire de popii cei mai de treabă care sînt prinși prin temnițe. Const. Roman nu pierde din vedere nici pe românii care vînează dregătorii de la autorități. Este vorba de românii moderați, care prin convingerile lor politice se desolidarizează de mișcarea revoluționară. Aceștia fac astfel front unit cu aristocrația maghiară, care are toată puterea în mîna ei, iar românii nimic. Și, dacă clasele conducătoare maghiare au reușit să hotărască destinele politice ale Transilvaniei, se datorește împăratului, care — spune Const. Roman — „se guvernă de alții, și mai cu seamă în treburile transilvane de unguri, și așa ... fac ce vor cu noi, ne despoaie de drepturi“[63]. Constatarea dovedește încă o dată rezerva revoluționarilor români nu numai față de conducătorii maghiari din Transilvania, ci și față de politica asupritoare a Curții de la Viena. Rîndurile lui Const. Roman, ca și ale celorlalți democrați revoluționari — din timpul revoluției — ne îndreptățesc să dezmințim așa-zisa „loialitate“ a tineretului revoluționar față de împărat, propagată de diverse personalități naționaliste șovine de mai tîrziu.

Cu Const. Roman, în Transilvania de după Adunarea de la Blaj, ideea unității politice capătă noi coordonate. În sprijinul aprecierii noastre vin scrisorile lui care ne deslușesc aria condițiilor necesare înfăptuirii acestui ideal secular al poporului român. Credința sa fermă este că: „Toată mîntuirea românilor atîrnă de la unirea și bunăstarea Principatelor“[64]. Aceasta este deviza care va orienta, de altfel, lupta forțelor sociale progresiste pînă la începutul sec. al XX-lea. Dovadă, convingerea marelui patriot M. Kogălniceanu care vedea în unire *„cheia boltei“* fără de care s-ar prăbuși tot edificiul social; sau, îndemnul cuprins în foile volante răspîndite în timpul revoluției, unde se aprecia că numai unirea *„scapă robii din robie“*, deoarece prin unire și bărbăție *„toate neamurile se ridică“* și

[62] *Scrisoarea lui C-tin Roman către A. G. Golescu*, p. 136—138.
[63] *Ibid.*
[64] *Ibid.*

„omul calcă tiranii în picioare". Pretutindeni sentimentul unității naționale dădea imbold în acțiune. La îndemnul ziarelor pașoptiste *Pruncul român* și *Poporul suveran „de a se grupa toți românii într-același stat"* se auzea încă ecoul glasului maselor populare adunate pe Cîmpia Libertății de la Blaj unde au jurat pentru *„libertatea, independența și suveranitatea națiunii române"* pentru dorința fermă de a se *„uni cu țara"*[65].

Forța principală este poporul, pe care, în Transilvania, mai ales după Adunarea de la Blaj, nici o măsură de constrîngere din partea autorităților nu-l poate îndupleca la uniunea forțată cu un alt stat. Și aceasta pentru că uniunea a fost hotărîtă fără consimțămîntul poporului român. „Nu voim a ști nimic de unirea cu țara ungurească — scrie cu hotărîre Const. Roman —, pentru că e în detrimentul românului și e făcută fără noi o tocmeală de la care atîrnă viața noastră"[66]. În acest context de împrejurări „trebuie bine să ne luăm seama — avertizează el — că de nu va lucra tot românul în interes comun, sîntem pierduți, că toate elementele s-au conjurat în contra noastră și toate elementele omogene astăzi umblă să se concentreze". Dă exemplul luptei popoarelor italiene, germane și slave pentru unitatea națională. El vede și în mișcările sîrbocroate o condiție favorabilă unirii Principatelor. Acestea, slăbind puterea habsburgică, ar putea contribui la pregătirea mai minuțioasă a insurecției militare în Transilvania. Cu acest crez se adresează apoi lui A. G. Golescu: „Mă rog, trimiteți-mi prin acest prilej Regulamentului milităresc, unde se află mustra, că ... vom forma și noi garda națională, — marșul românesc de Stileșu, Pompa de Feste și cadrilul românesc"[67]. Peste trei săptămîni, cînd va fi din nou în Țara Românească, în vîltoarea revoluției, nu va precupeți nici un efort pentru realizarea aceluiași ideal. Va insista pe lîngă Bărnuțiu, Buteanu, Papiu, Bătrîneanu, Pumnul, Laurean, să meargă în Țara Românească, să lucreze pentru cauza generală a românilor.

Cercetarea modului în care revoluționarii români transilvăneni au conceput conținutul de idei al programului revoluției, ca și transpunerea acestuia în practică prin revoluție, ridică problema atitudinii pașoptiștilor transilvăneni față de celelalte naționalități și față de mișcarea revoluționară. Cercetarea marxistă a făcut serioase progrese în lămurirea acestei probleme. Dar nu e mai puțin adevărat că multe studii și lucrări au alunecat, în abordarea aspectului național al revoluției, într-un anumit schematism. Or, așa cum se atestă documentar în perioada elaborării programului revoluției românești și a pregătirii Adunării de la Blaj, vestea izbucnirii revoluției din Ungaria a fost salutată de fruntași revoluționari români transilvăneni — exponenți ai intereselor poporului —, pentru unele revendicări majore ale sale, ca: desființarea iobăgiei, a libertății cetățenești, regim constituțional. Despre ele scriau ziarele, se pronunțau repre-

---

[65] Constantin Rusu și Emil Trifu, *Ideea unității de stat în gîndirea modernă românească. Contribuția lui Al. Papiu Ilarian*, în „Omagiu lui Alexandru Papiu Ilarian" Zalău, 1969, p. 73—74.

[66] *Scrisoarea lui C-tin Roman ...*, p. 136—138.

[67] *Ibid.*

zentanții noștri revoluționari în mitinguri, întruniri, ca și în manifeste și proclamații. Această adeziune dovedea opoziția hotărîtă a celor mai înaintați reprezentanți ai maselor populare față de regimul feudal, căruia îi doreau sfîrșitul. Adeziunea însă a fost de scurtă durată. Apar apoi rezerve față de revoluția maghiară, legate direct de politica conducătorilor maghiari, de unilateralitatea programului revoluției maghiare în cauza românească. Încă în timpul revoluției pașoptiste se lansează zvonuri după care adevărata cauză a rezervelor fruntașilor români față de politica conducătorilor revoluției ar constitui-o intrigile și promisiunile imperiale, care apoi au dus la declanșarea luptelor armate între cele două revoluții: română și maghiară. Modul acesta limitat de a prezenta adevăratele cauze ale divergențelor română-maghiare în revoluție a nemulțumit chiar și atunci pe revoluționarii români, care au ripostat cu promptitudine. „Noi cu durere privim la scena care s-a întîmplat în această patrie — scrie Avram Iancu comandantului de brigadă Iosif Simonffy —, și în care și noi am fost siliți a lua cea mai mare parte; să credeți însă domnilor că rescularea noastră nu s-a întîmplat prin amăgirea Austriei (după cum d-voastră sînteți rău informați), ci pe noi ne-a răsculat nerecunoașterea naționalității politice“[68]. Este una dintre cauze și nu singure. Mai sînt tot așa de însemnate și alte cauze ale revoluției. Astfel „tiraniile și barbariile feudalilor și aristocraților transilvăneni maghiari, pe care poporul în această epocă nu le-a mai putut suferi, și de care inteligența s-a scîrbit cu totul“[69]. Precizarea dovedește că Iancu a făcut distincție între poporul maghiar și clasele exploatatoare maghiare, pe care le-a condamnat; și-a dat seama de izbucnirea revoluției, în urma unei situații revoluționare; a întrevăzut că intelectualii s-au legat organic de soarta poporului.

Încrederea în conducătorii revoluției maghiare va dispare aproape complet cînd dieta de la Cluj va vota uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Cu acest act fruntașii maghiari trec fățiș pe poziția nerecunoașterii egalității poporului român cu naționalitățile din Transilvania, contestă existența națională politică aparte a românilor transilvăneni. Lozincile și principiile libertății, egalității și fraternității capătă o semnificație diferită: pentru conducătorii maghiari înseamnă asimilarea națiunii române; pentru revoluționarii români, colaborare pe baza recunoașterii egalității depline a celor două națiuni. „Că dvoastră lucrați pentru principiile libertății, egalității și frățietății dară mă mir — scrie prefectul Buteanu, maiorului Csutak —, căci și noi românii ne luptăm, pornind din acel principiu, și de cînd am început această luptă, tot mereu am intonat adevărata libertate și recunoașterea existenței politice a națiunii noastre; aceasta ni-am luat-o de deviză și pentru aceasta trăim și murim; deci dacă și dvoastră vă luptați pentru aceasta, atunci între noi nu este nici o deosebire și este daună să vărsați atîta sînge, fără nici un rezultat, pentru că aceasta n-o pretinde și n-o aduce cu sine principiul frățietății, dar mi se pare, că ceea ce ne

[68] Avram Iancu, *Domnului comendoriu de brigadă Iosif Simonffy* în *Transilvania*, an IX, nr. 5 din 1 martie 1877, p. 54—56.
[69] *Ibid.*

atribuiți dvoastră nouă, românilor, că ne luptăm pentru sclavie, se potrivește chiar pentru dvoastră.

N-am încercat noi a ne alia cu dvoastră întru cîștigarea libertății, să ne recunoașteți numai naționalitatea? N-am dorit noi să vă întindem dvoastră mîna numai să înțelegeți egalitatea de drept așa cum pretinde adevăratul ei înțeles? Credeți-mi a trecut acum timpul de a băga națiuni în jug. În toată națiunea, ca și în dvoastră s-a trezit simțul de naționalitate. Dvoastră încă nu v-ați putut trezi pînă la atîta, să vedeți, că aveți trebuință de simpatiile românilor, nu vedeți că atît noi cît și dvoastră stăm ca două elemente izolate"[70]. Cuvintele prefectului Buteanu confirmă încă o dată bunele intenții de colaborare cu revoluționarii maghiari. Condiția este de a fi recunoscută naționalitatea românilor în Transilvania. Evenimentele au dovedit însă că în loc de a fi satisfăcut această cerere legitimă a românilor, conducătorii maghiari au înlocuit principiul libertății prin acțiunile de tortură și teroare. În această situație românilor nu li se poate reproșa orientarea spre solicitarea ajutorului altor națiuni europene. „Dar națiunile civilizate ale Europei vor vedea aceasta și cel puțin sperăm că dacă nu alta, ginții de origine cu noi se vor grăbi într-ajutor și ne vor mîntui de catenele [cătușele, *n.n.*] sclaviei, iar noi pînă atunci ne vom lupta pînă la moarte, pentru ca să nu ne ajungă blestemul nepoților. Libertatea dvoastră sînt furcile și egalitatea de drept a dvoastră este contopirea în elementul maghiar a națiunilor care trăiesc într-o patrie cu dvoastră"[71]. Același protest împotriva politicii de maghiarizare forțată. El se aude din glasul tuturor revoluționarilor români. Și, rezonanța este cu atît mai mare, cu cît în primăvara și vara anului 1849, în urma pericolului intervenției țariste și habsburgice, se creaseră condiții favorabile unei colaborări revoluționare româno-maghiare. Iancu vede bine această nouă situație și se orientează consecvent spre o colaborare cu revoluționarii maghiari. Consideră încă că totul în acest sens trebuie făcut prin principiul egalității și libertății, de care sînt animate toate revoluțiile europene. Dovadă, scrisoarea adresată conducătorilor maghiari la 27 iunie 1849, în care răsună același glas hotărît: „Fraților, spiritul de care e pătrunsă și însuflețită Europa ca un fulger mai elastic străbătu la sufletul nostru decît la a oricărei alte națiuni care a mai văzut pînă acum razele libertății. Libertate, egalitate, frățietate, aceste principii sînt deviza noastră, acest tezaur, și cel mai sfînt obiect, pentru carele și cu care trăind sîntem gata a da mîna cu cei mai nedumeriți dușmani ai noștri și a le promite cel mai sincer ajutor ce se poate aștepta de la vreun popor european, iară de aceste principii lipsiți, cu cea mai bărbătească seriozitate sîntem resoluți dintr-un început a ne bălțui sîngele pînă la cel din urmă om"[72]. Pentru argumentarea poziției sale în revoluție, Iancu amintește în scrisoarea către deputatul dietei Ion Gozman că: „Atîta totuși vă mai des-

[70] *Scrisoarea lui Buteanu, prefectul românilor munteni, către maiorul Csutak*, în *Transilvania*, an. IX, nr. 7 din 1 aprilie 1877, p. 78—79.

[71] *Ibid.*

[72] Iancu, *o. c.*

cherăm, că națiunea m-a împoterit a-i apăra și cu arme nepedința [independența, *n.n.*] ei politică și națională. Noi — spune Iancu mai departe în ton categoric — recunoscătorilor acestui adevăr le sîntem amici, iar adversarilor, inamici"[73]. Prin urmare, avem exprimată părerea clară că el, ca și ceilalți revoluționari români, sînt exponenții intereselor poporului și că deci poziția lor, în ceea ce privește colaborarea româno-maghiară, depinde de cei care vor recunoaște sau nu independența politică și națională a românilor transilvăneni. Poziția lui Iancu și a celorlalți conducători ai revoluției românești denotă că ei au respins cu hotărîre formula asimilării naționale a poporului român, prin care acesta ar fi devenit component al singurei națiuni maghiare. Astfel, fruntașii români au atacat ideile unei doctrine învechite, care, în acele momente de creștere rapidă a conștiinței și sentimentului național al fiecărui popor, nu mai corespundeau.

La neîncrederea revoluționarilor români în politica conducătorilor maghiari a mai contribuit și atitudinea nobilimii din Transilvania față de mișcările țărănești, reprimarea acestor mișcări și tergiversarea abolirii iobăgiei, condiționarea desființării iobăgiei de uniunea statală a Transilvaniei cu Ungaria[74]. Iată cum ne înfățișează Ion Buteanu acest mare neajuns și, totodată, slăbiciune a guvernului revoluționar maghiar, în aceeași scrisoare către maiorul Csutak: „Elementul român, de la Tisza pînă la Marea Neagră, este cu mult mai compact, decît al dvoastră și nu poate pieri din șirul popoarelor, și Doamne! cît de bine ar fi de dvoastră să înțelegeți la acestea, s-o cumpăniți și să cîștigați iubirea românilor, pentru că zău, aveți trebuința de ea, iar nu a ucide oameni nearmați, a pușca femei, a preface întreaga patrie într-un cimitir deșert; aceasta se contrariază cu drepturile umanității, al naturei și al națiunilor, și dacă nu veți înceta cu asemenea fapte barbare și tiranice, demne de popoarele sălbatice — veți da seama acuși înaintea Europei civilisate, căci această plagă fatală n-a ajuns-o numai sub jugul sălbaticilor tătari, mongoli și turci; încă ce e mai mult — continuă Buteanu referitor la atrocitățile gărzilor teroriste —, pîngăresc bisericile, pradă și nimicesc lucrurile ce se țin de ceremoniile bisericești și pietatea religioasă. Ei da, prietene ungur, aceasta o poruncește devisa dvoastră, libertatea și frățietatea ce v-ați propus; pe cei întorși așa îi primiți la sînul dvoastră, că le consumați averile și faceți ca poporul să ia lumea în cap, pentru ca apoi, fiind siliți moralicește, să-i tractați de unelte; aceasta nici Dumnezeu, nici omul n-o poate suferi. Noi sîntem gata sau a trăi, sau a ne prăpădi, și a ne susține onoarea și a ne lupta mai departe pentru principiul nostru, soarta apoi va decide". Buteanu prezintă acest tablou sumbru numai în scopul de a atrage atenția conducătorilor revoluționari maghiari că, în noile condiții create în favoarea unirii mișcărilor revoluționare, românii au rezerve față de orientarea conducătorilor maghiari și că nici o dată nu vor renunța la principiile fundamentale ale luptei sociale și naționale a poporului român.

---

[73] Iancu, *Deputatului dietal Ioan Gozman*, în *Transilvania*, an. IX, nr. 6 din 15 martie 1877, p. 64—65.

[74] Mureșan, *o. c.*, p. 118.

Adăogînd şi faptul că, proclamînd pe bună dreptate independenţa Ungariei, dar nu şi a celorlalte popoare, în opoziţie cu „spiritul vremii", conducătorii revoluţiei maghiare au creat condiţiile ridicării problemei naţionale pe prim plan, iar pe români, i-au pus în faţa alternativei: fie dobîndirea autonomiei Transilvaniei, sub un regim care le-ar permite să participe la viaţa politică ca popor majoritar, fie a accepta includerea Transilvaniei într-un stat maghiar naţional, care i-ar priva de avantajele oferite la cealaltă variantă. Revoluţia română din Transilvania a înclinat spre Viena, deoarece în acea perioadă guvernul imperial îi părea mai concesiv în problema recunoaşterii românilor ca naţiune politică aparte. Aceasta este şi punctul de vedere al lui Avram Iancu, care adresîndu-se deputaţilor din dietă, scrie: „Domniilor voastre, care ca unor organe ale corpului român — ne tot aruncaţi că sîntem oarbe instrumente ale Camarillei — vă propunem şi vă poftim a ne deslega aceste două întrebări: Camarilla (precum vă place) ne asigură naţionalitatea încă atunci, cînd fraţii maghiari sbiară „Egy magyar nemzet, — egy magyar haza", apoi despre români, nu le place a vorbi nici ca despre „Nép". Acum judecaţi, ce era mai consult, a da mîna cu aceea care nu voiesc să ştie de tine? sau cu acela care-ţi promise împlinirea cererii"[75]. Legat de această orientare naţionalist limitată a conducătorilor revoluţiei maghiare, impresionează caracterizarea naturii contradictorii a personalităţii lui Kossuth, făcută de Iancu. „Sîntem convinşi — scrie Iancu — şi despre instrucţiunea preşedintelui Ungariei, Ludovic Kossuth, dar ne doare de un aşa bărbat care... contrazicîndu-şi sieşi, nu e constant în propuneri, promisiunile cele mai fundamentale de azi, mîne sînt revocate şi anulate prin alte decrete ale domniei sale. Noi credem că prin providenţa divină sîntem mîntuiţi de a nu fi noi cauza principală a cotropirii naţiunii noastre, cînd în septemînile trecute începurăm a trata serios cu domnia lui, dar prin aceasta ne făcură mai atenţi pre viitor"[76]. Inconstanţa politică a lui Kossuth, de care ne vorbeşte Iancu, a fost caracteristica esenţială a nobilimii mijlocii maghiare în revoluţia de la 1848. Kossuth, reprezentantul acestei nobilimi, a luat conducerea revoluţiei cu consimţămîntul burgheziei maghiare, care nu a vrut să împartă puterea cu celelalte burghezii naţionale. Este adevărat că nobilimea mijlocie a avut o atitudine ostilă faţă de Viena, ceea ce corespundea intereselor burgheziei maghiare, dar a dovedit, pînă la capăt, şi o totală inconsecvenţă în ducerea revoluţiei burghezo-democratice. Această limită a nobilimii mijlocii s-a văzut şi în primăvara lui 1849, cînd Kossuth, sub influenţa unor reprezentanţi înaintaţi ai burgheziei maghiare, a lui Bălcescu, ca şi a democraţilor revoluţionari din Transilvania, a înclinat spre tratative pentru unirea mişcărilor revoluţionare române şi maghiare. Tergiversarea provocată de guvernul maghiar însă a făcut ca tratativele să-şi atingă scopul abia atunci cînd contrarevoluţia armatelor habsburgice şi ţariste se apropia de izbîndă. Avem în ve-

[75] Iancu, *Deputatului dietal...*
[76] *Ibid.*

dere *Proiectul de paceficare* și tratatul pentru formarea legiunii române, semnate la 2/14 iulie 1849, din partea guvernului maghiar de către Kossuth iar din partea emigrației române de către Bălcescu și Bolliac. În document se recunoaște libera dezvoltare a tuturor naționalităților; robotele se desființau pentru toți țăranii, românilor asigurîndu-li-se libertatea dezvoltării naționale în toate direcțiile. „Opinia guvernului maghiar și a patrioților care au condus și conduc mișcarea liberală în România (Moldova — Valahia) — se spune în preambulul tratatului pentru înființarea legiunii române — e că cele două națiuni maghiară și română sînt destinate prin poziția lor topografică, prin asemănarea intereselor lor și mai ales prin primejdia de care sînt amenințate ambele națiuni... să se ajute reciproc și să lupte sub același drapel... pentru apărarea libertății..."[77]. La sfîrșit, se arată că „Legiunea jură credință României și Ungariei. Ea se angajează să lupte pentru libertate și independență, dar niciodată contra naționalității vreunui popor, principiu care îi este tot așa de scump ca și bravei și mărinimoasei națiuni maghiare"[78]. Cu aceste planuri îndrăznețe, Bălcescu vine în munți pentru a se întîlni cu Avram Iancu și ceilalți fruntași: Axente Sever, Balint, Vasile Moldovan, Vlăduțiu, aflați și ei în cetatea Munților Apuseni, în tabăra moților revoluționari. Cînd speranțele de unitate se vedeau în sfîrșit împlinite, și cînd la 29 iulie/10 august Kossuth publică decretul pentru încetarea ostilităților, armatele habsburgice și țariste înfrîng forțele revoluționare, punînd capăt unui început care ar fi dat alt curs evenimentelor, dacă conducătorii maghiari i-ar fi înțeles importanța hotărîtoare în primăvara anului 1848.

Cu toată orientarea generală spre Viena — eroarea de tradiție, iar în 1848 impusă de condițiile specifice amintite — Iancu și ceilalți conducători ai revoluției române au militat consecvent pentru o revoluție comună antihabsburgică. Și aceasta s-a văzut în primăvara anului 1849, cînd Iancu rămase slobod de povățuirea austriacă. Adresîndu-se conducătorilor maghiari, Iancu scria: „Fraților, credeme-ți (sic!) nouă că noi prea luminat vedem și prea solid credem că în aceste două patrii surori [Transilvania și Ungaria, *n.n.*] maghiarul de existență și viitor nu poate vorbi fără de român, nici românul fără maghiar. Credem și prea luminat vedem că peste noi și voi azi — mîine voiesc să dea mîna un element gigantic, care în scurt timp ne va îneca, și nu vor rămîne decît urmele existenței noastre"[79]. Precizarea limpede asupra pericolului ce-l reprezintă chiar pentru existența poporului român și maghiar coaliția puterilor mari mai poate provoca vreun dubiu asupra convingerilor politice antihabsburgice ale lui Iancu? Credem că nu. Iancu arătăgea atenția asupra acestui pericol, deoarece iubea sincer poporul maghiar și înfiera naționalismul șovin al conducătorilor maghiari, pe cei care nutreau ura între poporul român și maghiar. Mărturie ne sînt rîndurile sale pline de conținut care au trecut

[77] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, (Craiova), [f. a.], p. 124.
[78] *Ibid.*
[79] Iancu, *Domnului comendoriu...*

peste decenii: „Ne provocași, frate, în numele națiunii maghiare, să depunem armele, nu să le ridicăm asupra tiranilor și asupritorilor comuni [aristocrația maghiară și monarhia habsburgică, *n.n.*] Crede-ne frate că cu cea mai mare sfîșiere a inimii trebuie să mărturisim că noi pînă acum armele pe drept le-am întrebuințat în contra apăsătorilor noștri; însă prin această mărturisire nu voim a onesta caracterul întregii națiuni maghiare, nu, de aceasta ferească Dumnezeul popoarelor! Ci voim a vă arăta că între voi e viermele ce vă roade rădăcina și vă sapă fundamentul unui viitor, care vi-l puteați promite etern; în senatul vostru s-a vărît răzbunarea întrupată, și ... își risipă veninul său ca să nu vă puteți apropia simpatia unui popor de la natură compact [poporul român, *n.n.*], spre a nu putea nimici în moment, dar nici în timp, ca să nu vă poteți însuși sincera amiciție a unui popor din secole vîrtos, după cum l-ați putut vedea și cu mîna lipsită de arme, și după cum vi-l vor mai arăta voua timpurile cele critice care ne amenință în viitoriu"[80]. Și, îndemnul la înfrățire continua: „Pe scurt voim iar a vă mai spune ... de aveți în cer un Dumnezeu și pe pămînt o patrie, luați alte mijloace de a trata cu noi, convingeți-vă deplin că între noi și voi armele niciodată nu pot decide, însă nu întîrziați, ca să nu se împlinească întru voi cuvintele scripturei — Intra-va mirele, și voi nu veți avea unt de lemn în candelele voastre"[81]. Prorocirea luată de Iancu chiar și din scriptură, s-a adeverit.

Firește, democrații revoluționari români transilvăneni, la 1848, s-au pronunțat și au elaborat elemente de gîndire socială înaintată de pe temeiul unei filozofii de esență idealistă. Cu toate acestea în spiritul lor filozofic se simte influența ideilor noi ale timpului, mai cu seamă a celor înaintate din filozofia kantiană, din umanismul și luminismul francez și german. În special teoria dreptului natural avea să slujească argumentării problematicii majore ridicate de revoluție. Pe acest temei revoluționarii români au crezut cu fermitate în egalitate națională și dreptatea socială a românilor; Iancu, Papiu, Sever și ceilalți adepți ai lui Bărnuțiu au criticat regimul social și politic din Transilvania; judecățile lor de valoare au apelat la principiul rațiunii și dreptului natural, pentru a motiva că drepturile fiecărei persoane nu se pot înstrăina și că fiecare om este dator să arate semenilor săi același respect ca lui însuși. Ideea a stat la baza manifestelor și proclamațiilor întocmite de ei, a corespondenței dintre Iancu și Kossuth, din primăvara lui 1849, și mai cu seamă la baza discursului lui Bărnuțiu de la 2/14 mai 1848 și apoi a programului revoluționar adoptat pe Cîmpia Libertății.

Libertatea, ca principiu rațional și ideal de afirmare a indivizilor și națiunilor a căpătat, la ei, semnificația identității cu conceptul egalității. Ne spunea și Buteanu, în scrisoarea către maiorul Csutak, că „libertate și

---

[80] *Ibid.*

[81] *Cuvîntul ce s-a zis de D. medelnicer F. Aron, vice-directorul Colegiului și profesorul de istorie generală, 1838,* în V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864,* II, București.

frăţietate e tot una". Cu acest principiu de filozofie istorică au militat revoluţionarii români, în acelaşi timp, pentru înlăturarea iobăgiei şi împropietărirea ţăranilor, pentru egalitate în drepturi a tuturor popoarelor. În revoluţia condusă de ei, sub stindardul acestor idealuri, gîndirea socială, izvorîtă teoretic din concepţia dreptului natural, şi-a găsit aplicaţii sociale practice. În felul acesta, în locul providenţei, ca un factor de realizare a eliberării sociale şi naţionale, se punea revoluţia, argumentată printr-o analiză multilaterală a cauzelor materiale şi spirituale care nu corespundeau dreptului firesc al poporului român.

La revoluţionarii paşoptişti transilvăneni, chiar dacă nu întîlnim preocupări din domeniul ontologiei, se găsesc totuşi elemente înaintate şi, îndeosebi, percepte dialectice în concepţia asupra istoriei şi societăţii. Dovadă că pentru a contura un program radical de luptă, mobilizator, în care conţinutul de idei să se motiveze riguros, au plecat de la analiza factorilor materiali pe care se ridica suprastructura epocii. Astfel, relaţiile de producţie, bazate pe exploatarea de tip iobăgist, au fost privite ca fundament al întregii structuri sociale şi naţionale transilvănene. De aici, ideile lor progresiste cu privire la necesitatea libertăţii şi a egalităţii sociale, iar la unii ca Aron Florian, Simion Bărnuţiu, Axente Sever, Const. Roman, ş.a. şi ideile despre independenţa şi suveranitatea naţională, despre forma republicană de guvernămînt şi făurirea unităţii politice.

Tot pe linie progresistă s-au înscris ideile democraţilor revoluţionari referitoare la legătura organică dintre stat, cu instalaţiile sale corespunzătoare, şi clasele sociale. Ne stau mărturie în acest sens: analiza multilaterală a raporturilor dintre clasele şi păturile româneşti, pe de o parte, şi aparatul de stat habsburgic şi maghiar din Transilvania, pe de altă parte; orientarea poporului român faţă de „uniunea" Transilvaniei cu Ungaria; atitudinea revoluţionarilor români faţă de guvernul revoluţionar maghiar în eventualitatea închegării unui front revoluţionar româno-maghiar; poziţia plină de rezerve faţă de Curtea de la Viena în cursul revoluţiei.

În gîndirea democraţilor revoluţionari români se întîlnesc, aşa cum am mai văzut, şi elemente de gîndire dialectică. Avem în vedere, mai întîi, ideile lor despre progres ca fenomen inerent al dezvoltării istorice. „Astfel e legea cea veşnică a lumei — scrie Aron Florian — ca să nu rămînă nimic într-însa cum a fost; astfel a fost şi soarta românilor ca să se schimbe şi să se prefacă necontenit, încît să nu mai semene cu românii de demult". Ca urmare a luptei dintre laturile opuse are loc un proces de negaţie repetată din care rezultă dezvoltarea pe o linie ascendentă. Aron Florian, de pildă, ne aduce în acest sens exemple din istoria poporului român.

Aşadar ideile lor, deşi grevate pe o concepţie generală idealistă despre lume, nu au însemnat, după cum am văzut, şi excluderea unor elemente de gîndire social-politică înaintată. Aceasta, deoarece concepţiile social-politice au o anumită independenţă relativă faţă de ontologie, ele nefiind întotdeauna o continuare şi expresie strictă a ontologicului.

SUR LA PENSÉE DES RÉVOLUTIONNAIRES DÉMOCRATES DE TRANSYLVANIE L'AN 1848

RÉSUMÉ

Les grands problèmes qui agitaient le peuple roumain, étroitement liés à la réalisation de la liberté, de l'égalité et de l'unité à l'abolition du système féodal, au développement de la culture nationale en vue de créer un nouvel ordre qui assurât la prospérité générale de la nation entière, se sont reflétés de façon unitaire dans la pensée des démocrates révolutionnaires transylvains de 1848. A. Iancu, Al. Papiu-Ilarian, I. Buteanu, I. Axente Sever, C. Romanu-Vivu, Aron Florian, Aron Pumnu, Andrei Mureşianu — sourtout à la période des troubles révolutionnaires — et d'autres se trouvent cependant, de par la vision de détail sur la tactique, des moyens d'action, en vue de la réalisation de ces aspirations, sur la position la plus avancée, démocratique révolutionnaire.

Leur conception révolutionnaire repose sur le fait que les idées, les jugements, les éléments de pensée qu'ils énoncent sont le reflet des intérêts et des aspirations des masses populaires (de la paysannerie, en particulier, des travailleurs et des citadins) et de la bourgeoisie des villages en formation — forces sociales déterminantes dans le déroulement des événements de 1848. Les révolutionnaires démocratiques transylvains assimilent les idées les plus avancées de leur époque: la philosophie des lumières et l'humanisme roumains, le rationalisme et l'anticléricalisme de Bărnuţiu — reconnu de tous comme leur idéologue, ainsi qu'une bonne partie de l'esprit radical de N. Bălcescu. Enfin, étant en même temps hommes d'action, leurs solutions théoriques répondent avec plus de certitude aux impératifs dictés par le mouvement revolutionnaire pratique.

Par conséquent, le principe de la liberté sociale et nationale signifie, dans leur conception, l'egalité des individus et des peuples, l'abolition du servage, la distribution des terres aux paysans sans dédommagements, le droit national des nations de créer leur indépendance, leur unité et leur souverainete nationales. De leur pensée se dégage aussi la capacité de saisir l'essence de la liaison organique entre l'Etat, avec ses institutions correspondantes, et les classes sociales. La preuve en est l'analyse multilatérale des rapports entre les classes sociales et les couches roumaines d'une part, et l'appareil d'Etat des Habsbourg et hongrois de Transylvanie, d'autre part, ainsi que leur attitude juste envers la politique de la noblesse hongroise relative à „l'union" de la Transylvanie à la Hongrie, qu'ils condamnent théoriquement et à main armée.

Militants aussi bien qu'animateurs de la révolution sociale, les démocrates révolutionnaires roumains ont adopté une attitude pleine de réserves envers la Cour de Vienne au cours de la revolution et une vision des plus avancées lorqu'il s'est agi de préciser les mobiles qui purraient rendre possible l'alliance revolutionnaire roumaino-hongroise, laquelle pourait aider à réaliser la véritable liberté, égalité et fraternité des peuples de l'Empire autrichien, dans les conditions concrètes historiques.

DEPUTAŢII ROMÂNI ÎN DIETA DE LA PESTA, 1848—1849

DE

GELU NEAMŢU

Determinată de condiţiile interne, revoluţia de la 1848, care a cuprins cu intensitate variată întregul pământ românesc — fărîmiţat şi încorsetat de fruntarii menite să înstrăineze pe frate de frate —, constituie parte integrantă a concertului revoluţionar european.

Deşi privită în ansamblu acesta are un caracter unitar, mult timp istoriografia noastră a tratat evenimentele revoluţionare din Banat, Maramureş şi Crişana în mod izolat, subliniind mai ales caracterul lor aparte, deosebit de al celorlalte provincii româneşti. Astăzi însă putem stabili, fără echivoc, că existenţa pe alocuri a unor trăsături specifice n-a impietat cu nimic asupra caracterului unitar al revoluţiei de la 1848.

Mai mult, considerăm că a privi izolat evenimentele din teritoriile mai sus amintite ar însemna a ignora însăşi caracterul de proces al revoluţiei, proces ce cuprinde mase ridicate la luptă pentru înfăptuirea aceloraşi deziderate: eliberarea naţională şi socială.

Documentele atestă că masele populare din Banat, Maramureş şi Crişana n-au urmat acele cercuri ale intelectualităţii care au abandonat interesele naţionale româneşti, şi, implicit, satisfacerea deziderateloг sociale. Al. Papiu-Ilarian, cel mai aspru critic al intelectualităţii bănăţene şi ungurene, referindu-se la situaţia din aceste părţi, afirma că poporul blestema pe învăţaţii lui care nu-l povăţuiau „pentru cauza naţională"[1]. Ţăranii din Maramureş şi Chioar îşi părăseau satele pentru a se înrola în armatele lui Avram Iancu[2]. Rezistenţe şi chiar tulburări violente se vor produce pe tot întinsul acestor teritorii şi cu ocazia promulgării legii pentru recrutări în armată, lege nesancţionată de împărat.

---

[1] Ştefan Pascu, *Istoria românilor din Dacia Superioară, schiţa tomului III de Al. Papiu-Ilarian*, Sibiu, 1943, p. 33.

[2] Silviu Dragomir, *N. Bălcescu în Ardeal*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, V (1928—1930), p. 9.

Acțiunile menționate demonstrează că masele din aceste ținuturi românești — înglobate cu sila în granițele feudale ale coroanei Sf. Ștefan — depășind numeroase greutăți, au știut să se orienteze just în vîltoarea evenimentelor.

Din complexul problemelor pe care le ridică revoluția în aceste părți, noi ne-am propus doar elucidarea aspectului mai puțin cercetat, legat de rolul pe care l-au jucat deputații români și de locul ce li se cuvine în istoria noastră, ca reprezentanți ai intereselor naționale și sociale ale populației care i-a ales în parlamentul de la Pesta.

Prima etapă, cea de dinainte de alegerile pentru dietă — martie—mai 1848 — se înfățișează ca o etapă efervescentă, generatoare de petiții și materiale revendicative în presă, adunări, consfătuiri etc. Putem spune că se întrevede deja drumul pe care-l vor urma majoritatea dintre cei ce vor fi aleși deputați, în luptele politice care se anunțau de pe acum acerbe[3].

Intelectualitatea din Banat și părțile ungurene în pragul alegerilor pentru dietă dezvolta o intensă activitate electorală, atît în rîndurile poporului cît și în presă.

Candidații români făceau călătorii în cercurile electorale pentru a-i mobiliza pe alegători. În presă se exprima optimism, și, raportat la cel un milion și jumătate de români din Ungaria, numărul deputaților se prevedea a fi de cel puțin 30[4].

Dreptul de reprezentare era supraestimat, văzîndu-se în el sursa fericirii materiale și spirituale, numai poporul „să se știe folosi de acest drept măreț"[5].

Chiar în primul număr al ziarului *Amicul poporului*[6], redactat la Pesta de S. Pop, care avea printre alte obiective și pe acela al susținerii campaniei electorale, se atrage atenția românilor: „deci fraților români! bine să luați sama că de la alegerea aceasta atîrnă fericirea ori nenorocirea voastră!"[7].

Este un apel care subliniază o dată mai mult importanța care se acordă viitorilor deputați români.

În lunile iunie—iulie au loc alegerile care se desfășoară într-o atmosferă de intoleranță. Astfel, s-a vărsat sînge la alegerea lui I. Dragoș în Beiuș, a fost împiedicată alegerea lui Boroș în cercul Borodului, prin împrăștierea alegătorilor[8]. De asemenea s-au produs conflicte în Caraș

---

[3] Victor Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj*, București, 1966, p. 516—523.

[4] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 37 din 6 mai 1848, p. 153—154.

[5] *Ibid.*

[6] Mai pe larg, vezi lucrarea autorului: *Din istoria presei românești. „Amicul poporului" (1848) și „Democrația" (1849)*, în *Anuarul Institutului de istorie*, Cluj, IX (1966), p. 283—299.

[7] *Amicul poporului*, an I, nr. 1 din 3/15 iunie 1848, col. 14—16.

[8] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 57 din 12 iulie 1848, p. 234—235.

la Bocșa și Făget, la Aleșd și Marghita[9]. În Crasna, românii doresc să-l aleagă pe Al. Șt. Șuluțiu, dar sînt împiedicați să-și exercite dreptul de vot[10].

Ochii transilvănenilor și ai celor din Țara Românească erau îndreptați asupra românilor din Ungaria. La sfîrșitul lunii iunie, cînd alegerile erau în plină desfășurare, Constantin Roman îl informează pe A. G. Golescu asupra stării de spirit a românilor din Ungaria, care — spune el — „nu vor a se supune Ministeriului", iar în ceea ce privește alegerile, constată că oficialitățile „silesc pe români ca să aleagă deputați la Pesta, firește tot maghiari, apoi românul ce a cîștigat?"[11]. Despre situația ce „prezida la electiuni" amintește și D. Brătianu, aflat în Ungaria tocmai în timpul alegerilor[12].

În ordinea publicată de *Amicul poporului* au fost aleși: Alexandru Buda în Solnocul de Mijloc, Eftimie Murgu în Caraș, Aloisiu Vlad în Caraș. Teodor Serb în Arad, Ion Dragoș în Bihor, Iosif Ambruș în Bihor, Iosif Irimie (Irinyi) în Bihor, Ioan Gozman în Bihor, Iosif Man în Maramureș, Gavril Mihali în Maramureș, Iosif Saplonțai în Maramureș, Sigismund Pop în Chioar, Vichentie Bogdan în Torontal, Atanasie Deșco în Timișoara[13]. La aceștia se mai adaugă: Ștefan Ioanescu, Axentie Bojincă și Maxim Pascu.

Gazeta de Transilvania, care urmărea foarte atent desfășurarea alegerilor, dezamăgită de rezultate, consemna: „Se mai alese ici și colea cîte un român", însă oficialităților „nu le pare bine pe lîngă toată egalitatea și frățietatea ce ne-o cîntă în toate zilele"[14]. *Amicul poporului* observă că față de cifra de 450 de deputați, cei enumerați mai sus, raportați la numărul „poporului românesc sînt foarte puțini, însă noi am fi și așa mulțumiți, decumva ar fi toți asemenea însuflețiți de fericirea poporului nostru"[15]. Din păcate însă aceste speranțe ale gazetei românești nu s-au realizat decît parțial.

Din Transilvania vor fi trimiși la dieta din Pesta trei deputați români: Alexandru Bohățel din Dobîca, Ioan Popovici din Orăștie și Constantin Papfalvi din Hațeg[16]. Problema alegerii și trimiterii de deputați reprezentanți ai românilor din Transilvania în dieta pestană lua însă cu totul

---

[9] Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*, V, Cluj, [f.a.], p. 373; Cf. *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 56 din 8 iulie 1848, p. 229.

[10] *Organul național*, nr. 8 din 30 iunie 1848, p. 36.

[11] *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente*, II, București, 1902, p. 137.

[12] N. Colinianu, *Transilvania în fața pretensiunilor Ungariei*, de D. Brăteanu, București, 1861, p. 16. Despre alegeri: Cf. I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848—1849 în Banat*, București, 1968, p. 114—127.

[13] *Amicul poporului*, an I, nr. 8 din 18/30 iulie 1848, col. 119—120.

[14] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 53 din 28 iunie 1848, p. 218.

[15] *Amicul poporului*, an I, nr. 8, col. cit.

[16] Cărora li se mai alătură: Matei Pop Grideanu, Ioan Oniț, Simion Balomiri. Cf. Augustin Bunea, *Discursuri. Autonomia bisericească, Diverse*, Blaj, 1903, p. 129.

alt aspect decît cel pe care îl avea în părțile ei vestice. În Transilvania exista o *dietă*, și trimiterea de deputați români la Pesta ar fi însemnat recunoașterea într-un fel a „uniunii". Dată fiind această situație, majoritatea românilor ardeleni au refuzat să participe la alegeri.

Părerile erau totuși împărțite: unii vedeau în mandatul acestor deputați o posibilitate de a apăra drepturile românilor, iar alții considerau această poziție ca fiind eronată. Așa spre exemplu, în scrisoarea adresată la Sibiu către Simion Bărnuțiu, în 3—4 iunie 1848, Samuil Poruțiu din Cluj nu este de acord cu George Barițiu, care consideră că a trimite deputați la Pesta „nu-i alta decît o continuațiune a deputațiunei din Cluj . . ."[17].

La puțin timp după această scrisoare, *Gazeta de Transilvania* recomandă la fel ca românii să nu se pripească, căci vor mai exista ocazii pentru a-și repara greșelile[18]. *Gazeta* arată că s-au făcut înșelăciuni cu cenzul de 8 florini, că dregătorii n-au făcut publicitate alegerilor[19] și descrie amănunțit cum a manevrat aristocrația și guberniul Transilvaniei pentru a nu ajunge vreun român deputat — de teama unei opoziții prea puternice în dietă. Efortul guberniului de a zădărnici chiar și o luptă ce n-ar fi avut finalizare în intențiile majorității românilor se explică și prin aceea că, de fapt, dorea să suprime pînă și acest simplu antrenament politic al maselor românești, care nu aveau experiența unor lupte electorale. Oficialitățile au recurs la mijloace de intimidare. Astfel fruntașii români erau declarați de gazetele din Cluj drept „turburători", pentru ca „să nu cuteze a eși la mijloc ca competitori și candidați"[20]. Alegerile erau însoțite de un întreg cortegiu de abuzuri: tabele falsificate, amenințări, băuturi. Articolul „Puține cuvinte despre terorism" dă asigurarea că și în cazul în care românii ar alege, tot ar „rămînea neapărat în minoritate"[21]. Urmează numeroase exemple: la Sibiu, „Alegerea se întreprinse mai înainte de conscripțiunea alegătorilor din ținut"[22], la Turda, din cauza „multor amenințări, un român rămase în minoritate". În Alba Inferioară și Cetatea de Baltă „românii noștri mai nu-și putură folosi dreptul" de alegere. *Organul național* al lui T. Cipariu exclamă cu privire la alegeri: „O, egalitate naintea legii!"[23]. Revelatoare mai este și scrisoarea din 3 iulie 1848 a lui Petru Suciu de la Sibiu către G. Barițiu, care arată cum, pe români, „Asemenea cu sila-i duc în capitalele comitatelor ca să aleagă deputați pentru dieta Pestei și apoi maghiarii le propun iarăși dintre ai lor pe care vor ei"[24]. Dar așa cum am arătat, majoritatea zdrobitoare a românilor transilvăneni a refuzat să ia parte la alegeri. Dat fiind faptul că atitudinea

---

[17] Act păstrat la „Muzeul 1848—49" din Cluj.

[18] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 50 din 21 iunie 1848, p. 205. Poziția lui G. Bariț în 1848 judicios analizată în: Vasile Netea, *Cu privire la poziția democraților burghezi și a democraților revoluționari români din Transilvania în 1848*, în *Studii*, XVIII (1965), nr. 3, p. 591—618.

[19] *Ibid.*

[20] *Ibid.*, nr. 51 din 23 iunie 1848, p. 209.

[21] *Ibid.*

[22] *Ibid.*, nr. 54 din 1 iulie 1848, p. 223.

[23] *Organul național*, nr. 8 din 30 iunie 1848, p. 37.

[24] Biblioteca Academiei Române, Ms. rom. nr. 1004, fila 221.

ardelenilor la alegeri era o problemă de o deosebită importanță, A. G. Golescu găsește de cuviință să-l informeze pe N. Bălcescu asupra ei: „acum știu că mulți din Ardeal au protestat prin lipsa lor, nevoind a recunoaște uniunea, și că pe unde au luat parte, listele făcute de autoritățile ungurești au fost atît de arbitrare, încît românii socotesc a ajunge la desființarea generală a alegerilor prin protestul lor“[25].

Sînt evidente asemănările dintre metodele de intimidare a românilor folosite în Banat, Maramureș, Crișana și Transilvania.

*

Dieta se deschide la 4 iulie, cu mare pompă, în prezența arhiducelui Ștefan, dar în lipsa împăratului. Mulți dintre deputații români își puseseră speranțe mari în lucrările acestui forum al revoluției maghiare însă, începînd chiar cu verificările, speranțele încep să se destrame, căci pînă și acestea au constituit o adevărată sfidare la adresa lor.

În ședința din 18 iulie, la verificarea deputatului Șt. Ioanescu din Banat (Bocșa), se ridică o problemă gravă pentru dietă. Protocolul alegerii a fost scris în *limba română*. Comisia de verificare fu de părere că „Deoarece protocolul alegerii numitului deputat s-au scris în limba română, iar la dietă s-au trimis tradus în cea maghiară, alegerea trebuie să se fi făcut prin silă, și prin urmare nu se poate recunoaște de bună“[26]. Se cere, cum era și logic, citirea originalului românesc, însă atunci se ridică deputatul Kazinczi, care declară că: „De se va citi originalul românesc în dietă, atunci limba română se recunoaște de dipliomatică“. Și în loc de a sta de vorbă cu deputații români, se invalidează cu majoritate de voturi mandatul acestui deputat, respingîndu-se totodată și posibilitatea de a se rezolva o atît de stringentă problemă — recunoașterea limbii române. Nu au fost considerate ca valabile nici mandatele lui I. Dragoș și C. Papfalvi, asupra cărora totuși se revine mai tîrziu.

Nu aceeași intransigență manifestă parlamentul la verificarea lui Kovács Lajos, ales la Baia Mare în ciuda dorinței alegătorilor români. Sigismund Pop, care cunoștea situația de la fața locului, scrie despre această alegere un memoriu, în care arată că: „Aici a candidat Kovács Lajos, șef în Ministerul Comunicațiilor, iar românii, vrînd să aleagă ca deputat un preot, s-a produs o ciocnire. Oamenii adunați pentru preot nu și-au adus cu ei nici măcar ciomege. Cu atît mai puțin alte arme. Printre oamenii lui Kovács, contrar legii, se aflau și înarmați“[27].

Ajuns în parlament, S. Pop se va opune validării acestuia, protestînd energic, însă deputații ce nu doreau o rezolvare justă a acestui caz „cu numărul mai mulți, au învins cu mulțimea voturilor și alegerea nelegiuită s-a verificat“[28]. Exemplele nu sînt epuizate.

---

[25] *Anul 1848...*, p. 615. Scrisoarea are data de 19 iulie.
[26] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 59 din 19 iulie 1848, p. 243.
[27] Institutul de istorie și arheologie Cluj, Fotocopii 1848, nr. 796—797/1848.
[28] Dragomir, *Studii și documente*, I, p. 192.

De la început se vor desolidariza de grupul compact al deputaților români Gavril Mihali, Iosif Saplonțai, Atanasie Deșco și Vichentie Bogdan[29]. Nu mai apare printre români nici Iosif Irimie (Irinyi), iar Iosif Ambruș, cu ocazia discutării limbii de predare în școlile elementare, în 26 iulie (7 august), va trăda definitiv cauza națională, atrăgîndu-și înfierarea tînărului corespondent al *Amicului poporului*, Vincențiu Babeș[30].

Discutarea proiectului de organizare a învățămîntului a fost prima acțiune de amploare care îi va uni mai strîns pe deputații români. În cadrul dezbaterilor iau cuvîntul: S. Pop, I. Dragoș și T. Serb, apărînd cu curaj dreptul românilor de a învăța în limba lor.

Un act important pentru sudarea unității grupului îl constituie răspunsul pe care-l dau opt deputați români baronului Jósika Lajos. În acesta se distinge net o parte din platforma lor politică: „Nu voim privilegii, noi pretindem drepturi egale; nici mai mult nici mai puțin, decît ceea ce ne acordă constituțiunea plămădită de spiritul secolului. Constituțiunea însă nu este numai proprietatea ungurilor, ci și a românilor"[31].

Deputații români vor lucra de-acum cu mai sporită hărnicie pentru realizarea deziderateloг adunării de la Pesta și de la Lugoj. Dragoș și Serb vor prezenta proiecte de lege în favoarea garantării limbii române în școală, biserică și organizațiile administrative ale țării. Toate acestea vor rămîne însă simple încercări, fără un rezultat pozitiv[32].

În discuțiile asupra sprijinirii Austriei pentru a interveni în Italia, Kossuth a fost violent atacat de radicalii-democrați. A. Vlad se situează pe aceeași poziție, sprijinind lupta revoluționară a poporului italian, pledînd pentru neintervenție: „Au poate că d-voastră... — întreabă A. Vlad — sperați că cu un ajutor de 50.000 de ostași vi-ți fi în stare de a învinge pe o națiune ce numără cam la 25 milioane, carea are una și aceeași origine, limbă, religiune și moravuri? a căreia fii se luptă pentru libertate și independența sa națională ca leii și tigrii?"[33]

Cîtă asemănarea între situația și lupta poporului italian și a celui român! Așadar, A. Vlad are curajul să se ridice în apărarea luptei de eliberare națională a unui popor, cu toate că deputatul L. Berzenczey denunța pe cei ce sînt împotriva intervenției ca sprijinitori ai republicii franceze — ori „Franța e focul mișcărilor dein țiera Romanesca, de aci-și capeta nutremînt ceata cea mare a visătorilor cu imperiul daco-roman, care și Transilvania o cuprind în a sa sferă ideale"[34]. Cuvintele lui Berzenczey constituiau o încercare ca sub această acuză grea să-i împiedice pe deputații români (căci pe ei îi viza „imperiul daco-roman") de a face opoziție intervenției.

---

[29] *Ibid.*, V, p. 374.

[30] *Amicul poporului*, an I, nr. 11 din 17 august 1848, col. 165—168 și nr. 12 din 24 august 1848, col. 177—180.

[31] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, an XI, nr. 32 din 29 august 1848, p. 251.

[32] Dragomir, *o.c.*, V, p. 376.

[33] Aloisiu Vlad, *Cuvîntări dietale*, Lugoj, 1865, p. 6. Cf. I. D. Suciu, *o.c.*, p. 167—169.

[34] *Organul național*, nr. 11 din 21 iulie 1848, p. 51.

Spre sfîrșitul lunii august se consfințește oficial realizarea unității deputaților și a celorlalți fruntași români aflători în Pesta, într-un club politic cu numele „Societatea națională română“[35]. Vom insista asupra acesteia, deoarece ea a constituit cea mai înaltă formă de organizare a forțelor politice românești din Banat și părțile vestice ale Transilvaniei.

Avînd în vedere comunitatea de interese a deputaților români în dietă, această Societate ar fi putut lua naștere mult mai devreme, dar și acum ar fi fost binevenită, în cazul în care ar fi putut activa nestingherită.

Societatea ia naștere la 10/22 august 1848, în înțelegere cu deputațiunea română regnicolară, venită în Pesta pentru a-și da părerea în problema uniunii, însă ignorată cu totul de guvern. Ea s-a constituit sub președinția lui Andrei Șaguna. Societatea „totdeauna va avea de datorință a apăra trebile națiunei românești și a le așterne la locul său“. Statutul, semnat la 11/23 august, însuma 26 paragrafe. Societatea, după cum reiese din statute, se pregătea pentru o existență de cel puțin trei ani. Ședințele ei se „declarau publice, dezbaterile libere, iar inițiativa în deptul fiecăruia“. Este aplicabil acest spirit, căci Societatea se înființase sub semnul „libertății, egalității și frățietății“. Apoi ea nu se voia izolată, așa cum românii din părțile vestice și Banat nu s-au voit niciodată, căci în statut se exprimă necesitatea imperioasă de a sta în corespondență cu „toate societățile române, și redacțiunile foilor române din toată românimea“. Practic, aceasta ar fi însemnat integrarea ei în circuitul politic-cultural intra- și extracarpatic. Cînd se relatează și clauza care nu putea lipsi fără a irita oficialitățile, aceea a loialității față de guvern, G. Barițiu, într-o notă la articolul din *Gazetă* care anunța evenimentul[36], atrage atenția că loialitatea este în primul rînd pentru puterea suverană legală și ține să sublinieze că față de naționalitățile conlocuitoare să se nutrească „iubire și încredere împrumutată, măsurată cu cea mai dreaptă măsură“, amintind astfel Societății unul din principalele deziderate ale Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848.

Societatea nu este legată de timpul în care se desfășoară lucrările dietei și membrii ei pot fi nu numai deputații dietali. În afară de președintele Șaguna, Societatea mai are un vicepreședinte, Teodor Serb, și doi secretari: V. Babeș și P. Farchici.

Primul act politic de o deosebită importanță al Societății este acela de a proiecta un manifest către „ministeriu“, cu scopul ca „descoperindu-i-se toate împrejurările, să i se spună chiar că acelea nu insuflă decît — neîncredere și amărăciune — simțăminte care în tot momentul pot prorumpe cumplit și se pot face înfricoșate“, căci situația este gravă și deși ministeriul cunoaște „dorințele și prea-dreptele noastre pretinderi — spune V. Babeș — nu numai că nu ni le întîmpină, și durerile nu le alină, ci încă neîncetat ne dau cauze nouă spre a ne îndoi de cugetul frățietății către noi“.

---

[35] *Amicul poporului*, an I, nr. 13 din 19/31 august 1848, col. 205—206.
[36] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 70 din 26 august 1848, p. 289—290.

În fine, Societatea urma să întemeieze un organ de presă independent. În paginile sale *Amicul poporului*, provizoriu organ de presă al deputaților români, nu va putea fi independent, așa cum ar fi voit Societatea. Cu toate acestea el nu va fi lipsit de o anumită îndrăzneală în abordarea problemelor, ridicîndu-se pe alocuri deschis în apărarea fraților lor din Transilvania. Din pricina precipitării evenimentelor politice ziarul proiectat de „Societatea națională română" nu va mai apare.

*

Bătălia hotărîtoare a grupului deputaților români în problema națională s-a dat la 26 august 1848. Ion Dragoș interpelează pe ministrul de interne asupra nedreptăților ce li se fac românilor transilvăneni.

Apoi E. Murgu face ultima încercare de a obține satisfacerea revendicărilor adunării de la Lugoj — eliberarea bisericii românești de sub ierarhia sîrbească și înarmarea românilor din Banat, teritoriu național administrat românește în frunte cu un ban.

S-a scris mult asupra corectitudinii poziției lui E. Murgu la 1848. Unii l-au acuzat de trădare a intereselor naționale, alții au subliniat legăturile sale cu moldo-românii și dorința sa de a ajuta material revoluția din Țara Românească. Prima întrebare care se ridică în legătură cu poziția sa la 1848 privește absența sa de la Blaj în 3/15 mai. Cornelia Bodea elucidează această întrebare, motivînd că Murgu se găsea sub o „severă suspectare" care l-a oprit să părăsească Pesta[37]. Cum se explică însă proclamațiile sale pro-maghiare care au produs dezamăgire în popor? Noi credem că, pledînd pentru fidelitatea față de revoluția maghiară, el spera să oblige moral guvernul pentru a accepta înarmarea românilor din Banat, ceea ce Murgu considera că ar fi deschis perspective pe care guvernul nu le bănuia. Din capul locului și-ar fi putut onora în acest fel promisiunile făcute emisarilor din Țara Românească cu privire la ajutorul armat; apoi ar fi putut apăra Banatul de orice pericole[38] și în fine, avea posibilitatea ca la momentul oportun să dea ajutor armat românilor din Transilvania. Eventual ar fi putut constitui chiar o punte de contact între revoluția din Țara Românească și Transilvania! Doar presupunîndu-i aceste intenții, ne putem explica de ce A. Russo spunea că „numai prin discursurile lui cele particulare s-a mai îndreptat"[39]. Oare în tainicele consfătuiri nu-i asigura Murgu că politica sa era o stratagemă pentru a obține înarmarea și că putînd conta pe cei 10.000 de români înarmați, „boabe numărate", le va putea fi de mai mare folos?[40]

Așa se explică de ce chiar I. Maiorescu, care cerea guvernului Țării Românești să nu dea crezare vorbelor „Murgului"[41], a fost cel mai asiduu

---

[37] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*, București, 1967, p. 134. Cf. Cheresteșiu, *o.c.*, p. 410.

[38] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 70 din 26 august 1848, p. 291—292.

[39] *Anul 1848...*, p. 137; C. Roman către A. G. Golescu, Sibiu, 26 iunie 1848.

[40] Cheresteșiu, *o.c.*, p. 522.

[41] *Anul 1848...*, V, p. 176, cf. și VI, p. 229.

susținător al său pentru a fi eliberat din închisoare, după prăbușirea revoluției, intervenind *personal* la comandantul suprem al Ungariei — generalul Haynau[42]. Astfel se explică și de ce fruntașii revoluției transilvănene nu l-au considerat un renegat și însuși S. Bărnuțiu face două intervenții pentru eliberarea lui E. Murgu[43].

În răspunsul său, L. Kossuth spulberă speranțele lui Murgu și ale celorlalți deputați din grupul său; românii avînd în frunte un „căpitan" așa cum au cerut la Lugoj, pentru a lupta împotriva sîrbilor alături de unguri — spune Kossuth — „mîne se pot întoarce în contra ungurilor"[44]. Descoperindu-se jocul său politic, toată activitatea sa anterioară în Banat se dovedi greșită și conformă cu caracterizarea lui Papiu-Ilarian privind intelectualitatea bănățeană și ungureană; Murgu voia ca și aceștia, „pe căi măestrite să fericească pe românii de acolo"[45]. Biograful său, C. Bogdan-Duică, a remarcat că după 26 august Murgu, „decepționat, nu a mai vorbit niciodată stăruitor"[46].

Și, în fine, un ultim argument în favoarea onestității lui E. Murgu este acela că el a refuzat să devină un instrument orb în mîna guvernului și nu a executat misiunea dată de L. Kossuth de a provoca sciziune în Comitetul național român de la Sibiu[47]. Cum se explică totuși că a urmat docil dieta în peregrinările ei, de la Pesta la Debrețin, la Seghedin?

La această întrebare răspunde el însuși: „bucuros aș fi fugit de la Pești, dar, puterea fiind în mîinile lui Kossuth și acesta ținîndu-mă sub strînsă privighere, nu m-am putut mișca"[48]. Întrebat de anchetatori, de ce a mers la Debrețin, se aude leit-motivul deputaților români: *„ce am putut face?"*, căci asupra lui era pază deosebită.

Solidarizîndu-se cu transilvănenii și apărîndu-i, se ridică în aceeași furtunoasă ședință a dietei S. Pop, care cunoștea bine situația din Transilvania în urma unei încercări de împăciuire pe care o desfășurase acolo în luna iunie. Baronul Perényi Sigmond îl îndemnase să transforme împăciuirea într-o acțiune de informare și corupere a conducătorilor transilvăneni[49]. Toată activitatea ulterioară a lui S. Pop dovedește însă că și-a dat seama de situația reală din Transilvania și s-a consacrat apărării intereselor românești. G. Barițiu, care îl cunoștea personal, avea o bună părere despre el. Cu îndrăzneală va arăta S. Pop că poporul român suferea „nelegiuiri ce le întreprinde aristocrația în Transilvania". El va pune degetul pe rană și în mod abil va rosti neplăcutul adevăr pentru dietă: „Așa este,

---

[42] *Transilvania*, an X, nr. 22 din 15 noiembrie 1877, p. 260.

[43] George Bogdan-Duică, *Notestul de însemnări al lui Simeon Bărnuțiu — 1849—1863*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, II (1923), p. 218.

[44] Dragomir, *o.c.*, V, p. 386.

[45] Pascu, *o.c.*, p. 32.

[46] Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 184.

[47] Tábori, K., *Titkosrendörség és kamarilla*, Budapesta, 1921, p. 129.

[48] Dragomir, *o.c.*, II, p. 127.

[49] Inst. de ist. și arheol. Cluj, Fotocopii 1848, nr. 789—800. Originar: Arhivele Statului Budapesta, fond. *Az 1848—49-i Minisztériumi levéltár, Belügyminisztérium*, nr. 454/1848, E.

noi recunoaștem că națiia maghiară au împărțit cu noi toate drepturile sale, însă numai pe hîrtie; căci în viață lucrurile decurg altfel. De cîte ori n-am zis către popor că are acesta sau acela drept; el însă văzînd că nu poate pune în lucrare dreptul ce ziceam că-l are, nu ne răspunde nouă alta, decît că toate sînt minciuni și înșelătorii . . ." Și conchide: „Acum, în acest timp, tulburat de nori groși, ar fi cu cale ca nu numai să apromitem, ci să și dăm poporului drepturi, nu numai pe hîrtie scrise, ci și puse în lucrare"[50]. Nu numai că apăra drepturile românilor transilvăneni, dar îndemna guvernul chiar la alianță cu „Moldo-România", *pentru a rezista împreună*, lucru posibil numai pe baza acordării de largi și reale drepturi românilor.

Cuvîntarea lui S. Pop a fost întreruptă de vociferări, iar spre a-i înfrînge cuvîntul „prin care el apăra atît de călduros cauza română în dietă", se ridicară 11 magnați, avînd în frunte pe I. Teleki, M. Wesselényi și M. Jósika, care prin replica din Közlöny, „neagă simplu toate tirăniile ce s-ar face românilor ardeleni"[51].

Accentuarea neîncrederii guvernului în deputații români îi aduce pe aceștia, cu puține excepții, la o atitudine de pasivitate față de lucrările dietei. Atitudinea pasivă a celor mai mulți dintre ei a fost remarcată și de istoriografia maghiară contemporană[52], care recunoaște și faptul că „Guvernul a îndeplinit numai în măsură neînsemnată programul românilor din Ungaria"[53]. Este evident că această situație a fost favorizată și de existența unor reale fricțiuni româno-sîrbești, care erau ușor de speculat.

În 28/14 august sosește la Pesta Ion Maiorescu, cu care deputații români au avut convorbiri timp de cîteva zile. În ziarul deputaților români se exprimă pe față nemulțumirea pentru faptul că guvernul nu permite trecerea armelor pentru Țara Românească prin Ungaria, și redacția începe să devină mai atentă la situația de pe meleagurile extracarpatice. Românilor din Banat și din părțile ungurene, unde era răspîndit ziarul, li se dezvăluie orizontul etnic: „românii — se scrie în articol — se află nu numai în Ungaria și Transilvania, ci și în Țara Românească, în Moldova, [. . .]"[54].

După știrea de la București că generalul Magheru și-a dizolvat tabăra și trupele străine au invadat țara, poetul G. Deheleanu își încheie poezia „Sunet de la Dîmbovița":

„Voi ai noștri frați de mamă
Voi de Marte inimați
Faceți s-avem de voi seamă
Că români [sîntem] și toți frați!"[55]

---

[50] *Gazeta de Transilvania*, an XI, nr. 71 din 1848, p. 294.

[51] *Ibid.*, nr. 72 din 2 septembrie 1848. Cf. *Organul național*, nr. 17 din 1 septembrie 1848, p. 76.

[52] Tóth Zoltán, *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150.évfordulojára*, II, Budapesta, 1952, p. 327.

[53] *Ibid.*, p. 278.

[54] *Amicul poporului*, an I, nr. 21 din 14/26 octombrie 1848, col. 327—328.

[55] *Ibid.*, col. 322.

Subliniem și faptul că în tot timpul revoluției exista un adevărat fir de comunicație între deputații români de la Pesta și fruntașii politici din Transilvania și Țara Românească. Acesta este mai vizibil în scrisoarea lui Vasile Maiorescu către Ioan Maiorescu, din 31 august 1848, în care citează un pasaj dintr-o scrisoare a lui Bohățel din Pesta, către Bobu la Cluj. Scrisoarea este transmisă lui A. Mureșianu și adusă la cunoștința lui G. Barițiu, care trimite imediat un raport Guvernului revoluționar din Țara Românească despre arestarea lui I. Maiorescu la Pesta. Iată ce spunea Bohățel: *„Frate Bobu, avisează pe Români că I. Maiorescu acreditatul Agent al Țării-Românești este arestat la Pesta* (subl. n.). Eri la 24 n., ajungînd în Pesta, numaidecît îl încunjurară oamenii poliției din mandatul Ministerului... Astăzi văzurăm pe Maiorescu intrînd și ieșind de la miniștri și de la poliție“[56].

*

În septembrie—octombrie intervine un duel de proclamații. Astfel la 24 septembrie 1848 se semnează proclamația „Fraților români“ (șase capitole), de către S. Pop, G. Mihali, T. Serb, I. Man, St. Ioanescu, proclamație care cheamă pe români la alianță cu revoluția maghiară de pe poziții unilaterale[57]. În apelul de răspuns intitulat: „Un cuvînt de mîntuire grăit la vremea sa de către toți românii din varmeghiile Ungariei“, combătînd proclamația din 24 septembrie, se scrie că „Ludovic Kossuth adusă și pre cinci prea vrednici bărbați dintre ablegații noștri de la dieta ungurească, români, la aceea de se lăsară, de sîlă, bucuroși, a fi întrebuințați de unealtă“[58].

Apelul le cere românilor din Ungaria să stea alături de transilvăneni: „... să ținem român cu român, să ținem cu frații noștri români din miliție, cu cei din regimentul Caransebeșului, Besericii Albe, și a Panciovei, cu cei din cele două regimente românești din Ardeal, cu frații noștri ardeleni, carii toți s-au pus în mișcare.“

Cu o răbufnire de mînie, autorul A. P[opescu] face apoi rechizitoriul aproape complet al greșelilor guvernului maghiar față de românii din părțile ungurene și Banat[59].

Acestui apel mobilizator își dau adeziunea bănățenii prin pana unui „Bănățean T.“ probabil T[incu Velea], în „Resunet la cuvîntul de mîntuire a unui român adevărat A. P. către toți frații români din Banat, mai ales către literați[i] și cărturari[i] lor!“ Se fixează pentru bănățeni un adevărat program de luptă pe baza exemplului dat de transilvăneni și al unității de interese cu aceștia:

„Să îmbrățișăm mai cu căldură jurnalistica, prin care să ne comunicăm dorințele și cererile particulare, din care — bine cernute prin cape-

[56] *Anul 1848...*, IV, p. 8.
[57] Arhiva istorică, Fil. Cluj Acad., fond. *Blaj*, dos. Diverse.
[58] Bibl. Acad. Rom., București, Ms. rom., nr. 1058, filele 154—155.
[59] *Ibid.*

tele inteligenții: a politicilor și literaților noștri — să potem scoate dorințele comune a Națiunii. Să ținem apoi adunanțe poporali — cel puțin noi bănățenii, unde să ne sfătuim despre aceea ce avem de la mai naltul loc. Să ne alegem Deputați precum făcură aceasta frații ardeleni și să-i trimitem cu punctele de cerere, ca să se întîlnească cu aceștia la Dieta Austriacă. Nu mă îndoesc cum că dorințele bănățenilor sunt tot acele cu ale ardelenilor, adecă cum că tot același scop avem; pentru aceea e de lipsă ca cu un cuget, cu o inimă și cu puteri întrunite să conlucrăm împreună spre dorita Țintă"[60].

Poporul vedea nedreptățile și înțelegea valoarea luptei pentru existență națională, în Banat ca și în Chioar, în Transilvania ca și în orice alt colț de pămînt românesc. Cuvintele unui bătrîn țăran bănățean ne pot deslușì mai bine situația grea a românilor, probînd totodată matura sa înțelegere pentru lupta fruntașilor politici: „... înțelegem și noi proști[i], ce dumneavoastră vorbiți, scrieți și lucrați pentru noi toți, auziat-am despre adunările ce le ținură-ți la Arad, Lugoj, Temișoara, auzit-am despre adunările și mișcările fraților ardeleni, care toate țintesc spre îmbunătățirea sorții națiuni[i] noastre. Dar crezi dumneata, că noi pre aici necum să luăm și noi parte la vre-o sfătuire despre trebile noastre ca români nu ne ertat nice a căsca gura despre așa ceva, fără numai ca sîrbi despre cele ce interesează pe sîrbi. Dar pare-mi-se că și pe la d-voastră nu merge lucru mai bine, au nu sînt și pe acolo adevărați[i] voștri[i] naționaliști, defăimați, asupriți, goniți, nedreptățiți cît se poate mai mult?"[61].

În Chioar, intelectualii „instigă neliniștile elementului român înclinat spre răscoală" — scrie L. Kossuth lui L. Hossu la 2 februarie 1849[62].

Deputații români duși de curentul evenimentelor, erau într-o permanentă atmosferă de suspiciune și amenințare. S. Pop traduce proclamațiile lui Kossuth[63], I. Dragoș atacă pe transilvăneni în nr. 80 al *Gazetei de Transilvania* de pe poziții răuvoitoare, Al. Buda va vorbi în favoarea recrutărilor. Cel din urmă este cert că a făcut-o din convingere. Practic, situația deputaților români a generat și genera în continuare duplicitate. Așa s-a întîmplat cînd, în taină, la locuința lui S. Pop cîțiva dintre ei s-au consfătuit cu deputația transilvană întoarsă de la Innsbruck, ajungînd la concluzia că numai înarmarea îi putea salva pe români, lucru pentru care S. Pop „multe a fost silit a suferi ca să nu se dovedească a fi mașinat planuri împotriva revoltanților"[64]. După deschiderea operațiunilor militare în Transilvania, S. Pop pleacă din Seghedin la Beiuș, pentru a lua legătură cu o armată română și pentru a-i expune situația într-un raport verbal. La această acțiune riscantă S. Pop s-a angajat știind că românilor

[60] Inst. de ist. și arheol. Cluj, Fotocopii 1848, nr. 5102—5106. Originar: Arhiva bisericii „Sf. Nicolae" din Brașov, fond. *Protopopiat.*

[61] *Ibid.*, nr. 5110—5114.

[62] *Kossuth Lajos 1848/49-ben,* Budapesta, 1953, p. 294.

[63] *Gazeta de Transilvania,* an XI, nr. 20 din 4 noiembrie 1848, p. 371—372.

[64] Dragomir, *o.c.*, I, p. 192.

li s-au isprăvit proviziile și „mă gîndeam — spune el — că în caz că românii tratează, vor cîștiga timp să se aprovizioneze pentru ca să poată lupta mai departe“[65].

Tratativele ar fi dorit să le ducă din împuternicirea guvernului, însă această împuternicire, pînă la urmă, nu i-a fost acordată.

Deputatul A. Vlad, poate cel mai consecvent dintre deputații români, mărturisește într-o autobiografie din 1863 că „pe calea parlamentară deosebit m-am expus pentru onoarea inteligenței române transilvane în ședința din 8 martie 1849, în Dobrițin, atacînd prochemăciunea nerușinată a lui Csány“[66]. De altfel, A. Vlad va părăsi dieta ce se afla în Debrețin la 20 mai 1849, întorcîndu-se la Lugoj, unde a adus însemnate servicii cauzei românilor, eliberînd din închisoare, prin influența sa, doi fruntași ai intelectualității, Udrea și Berceanu[67].

O mențiune deosebită merită deputatul transilvănean Al. Bohățel, care, trimis fiind în ținutul Năsăudului pentru a ancheta pe românii denunțați ca dușmani ai guvernului, îi achita, scoțîndu-i chiar amici ai acestuia, dar „actele acestora, după ce ele și-au îndeplinit scopul“, le-a nimicit „nu cumva venind precum au venit după aceea nemții, să-i persecute iarăși pe cei achitați pe baza actelor . . . de astădată ca dușmani ai Austriei și ai împăratului“[68].

În calitate de comisar al guvernului în Hațeg, C. Papfalvi îndeplinește aceleași servicii pentru români, salvînd de la spînzurătoare, printr-o energică intervenție pe lîngă generalul Bem, pe tribunii B. Densușianu și I. Cetățeanul[69]. A. Vlad îl considera pe C. Papfalvi chiar mai tîrziu (1866) ca prieten și, trimițîndu-i cartea sa „Cuvîntările dietale“, îl numește „bravul meu consoțiu la dieta Ungariei în 1848/49“[70].

I. Gozman a fost silit și el să facă un joc dublu. După ce va primi răspunsul la scrisoarea adresată lui Avram Iancu, deputații români îl „necăjesc“ pe Gozman, întrebîndu-l: „pentru ce l-au pus păcatele de au scris?“ În răspunsul său apare aceeași neputință în fața unor presiuni: „Ce eram să fac? Acum îmi pare rău; tot aflau ei ce să-mi răspundă, oricum scriam“[71]. De remarcat că Al. Roman se întreabă dacă scrisoarea către Iancu a scris-o Gozman „din propriul îndemn, sau din comisiune?“[72].

Drama lui I. Dragoș ilustrează și ea nefericita poziție a deputaților români din dieta maghiară.

---

[65] *Ibid.*, p. 196.

[66] Arhiva istorică, Fil. Cluj Acad., fond. *Blaj*, Arhive personale mici, mapa 1, nr. 11.

[67] I. Boroș, *Evenimentele revoluției de libertate din anii 1848/49, desfășurate în Lugoj*, Lugoj, 1927, p. 31.

[68] *Arhiva someșană*, an VIII, nr. 27 din 1939, p. 132.

[69] Ernest Armeanca, *Însemnările unui tribun din 1848/49*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI (1931—1935), p. 518. Alte servicii aduse românilor din Transilvania, vezi Bunea, *o.c.*, p. 109—140.

[70] Arhiva istorică, Fil. Cluj Acad., fond. *Blaj*, T. Cipariu, mapa 24, nr. 1434, cu data 24 martie/5 aprilie 1866.

[71] Bogdan-Duică, *E. Murgu*, p. 189.

[72] *Federațiunea*, an VII, supliment la nr. 3—4 din 12/24 ianuarie 1875, p. 11—14.

Pe de altă parte, printre deputații români au fost și dintre aceia care au trecut definitiv în tabăra adversă, ca I. Man care, a format tribunale militare și statariale care au condamnat la moarte și au executat mai multe persoane, a continuat recrutarea în mod energic și a comunicat date de spionaj guvernului"[73], iar Al. Buda, în fața alternativei de a lupta împotriva românilor, nu se dă înapoi, luînd parte la bătălia de la Rona împotriva acestora, în 2 noiembrie 1848, pentru care, în comunicatul nr. 159 este numit unul din factorii principali ai victoriei obținute"[74].

Toate acestea au ieșit la iveală în cursul procesului, în timpul căruia generalul Haynau a fost cel care le-a hotărît pedepsele.

În Transilvania rămîne viu interesul pentru soarta deputaților și după revoluție; împrejurările cereau prezența lor pe scena politică. În intervențiile sale I. Maiorescu spunea: „Avem lipsă de toți"[75]. *Gazeta de Transilvania* primea informații particulare asupra cîtorva „capacități române", compromise mai mult sau mai puțin, și a căror soartă „ne insuflă — spune redactorul — îngrijorare atît mai multă cu cît sîntem convinși că nici un român n-a luat parte la revoluțiune [maghiară, *n.n.*] ca adăpați în cele mai profunde secrete ale partidei coșutiane, ci seau amăgit prin amețita politică a guverniului austriac" sau luați de „iuțeala evenimentelor"[76]. Intuiția devenită de mult certitudine în ceea ce privește conținutul măsurilor guvernului maghiar o exprimă S. Pop într-o scrisoare[77].

Cea mai mare greșeală a lor a fost în primul rînd aceea că și-au închipuit că în dietă, prin luptă parlamentară legală („legiuită" — cum spuneau ei), alături de deputații români din Transilvania (împreună cu care ar fi ajuns la numărul de 100 sau chiar mai mulți), ar fi putut să împiedice hotărîrile miniștrilor și să răstoarne guvernul „unindu-se cu partea nemulțumită a maghiarilor, slavilor și germanilor"[78]. De aceea unii dintre ei au acceptat în principiu „uniunea", fără să întrevadă în ea desființarea autonomiei Transilvaniei, ci întărirea poziției românilor din Banat și Ungaria, care astfel ar fi putu rezista mai bine deznaționalizării. Transilvănenii, la rîndul lor, și-au exprimat dorința de unitate cu bănățenii și ungurenii, însă aceasta numai pe baza unei *autonomii* garantate, în cadrul *monarhiei*, nu în cadrul vechiului stat ungar.

Orizontul lor revoluționar era totuși larg. Ei au dorit, asemeni lui Bălcescu, ca cele două revoluții, română și maghiară, să-și dea mîna pentru a zdrobi despotismul. Aceasta însă nu se putea face decît de pe poziții de egalitate și echitate națională. Este meritul lor de a fi sprijinit pe Bălcescu în încercarea lui de a îndupleca guvernul maghiar să-și vadă greșelile în problema națională și să-l determine la o politică justă față de români. Contactul lui Bălcescu cu deputații români a fost foarte strîns.

---

[73] *Magyar Hirlap*, nr. 581 din 8 octombrie 1851, p. 2670—2671.
[74] *Ibid.*, nr. 221 din 4 august 1850, p. 975.
[75] *Transilvania*, an X, nr. 22 din 15 noiembrie 1877, p. 260.
[76] *Gazeta de Transilvania*, an XII, nr. 25 din 26 decembrie 1849, p. 97—98.
[77] *Convorbiri literare*, XXXIII (1899), p. 795—796.
[78] *Anul 1848...*, II, p. 615.

Împreună au pus la cale apariția ziarului *Democrația*[79], condus de S. Pop, însă urmînd a fi redactat din umbră chiar de el. Acestora le solicită Bălcescu să-i „arate ce au cerut românii"[80], iar „proiectul de pacificare" este o variantă a unui proiect anterior întocmit de deputații români. Înțelegerea sa cu deputații români era atît de strînsă, încît afirmă — și aceasta nu o putea face decît în acord cu ei — următoarele: „Dacă guvernul mă va asculta, atunci eu și cu deputații vom merge la Iancu și vom căuta a-l convinge"[81].

*

Grupul deputaților români din dieta Ungariei a fost în tot timpul revoluției, dar mai ales spre sfîrșitul ei, în situația dramatică exprimată pregnant de E. Murgu în cursul procesului: „... Noi românii ardeam între două focuri, prigoniți și de unguri și de nemți"[82]. Toată activitatea lor (a celor credincioși intereselor naționale) stă sub semnul presiunii morale și materiale a instituției din care făceau parte și care nu-i recunoștea nici măcar ca români, ci ca reprezentanți ai „țării ungurești".

G. Barițiu remarcă, la rîndul său, lipsa de libertate a deputaților români care săteau „sub cea mai riguroasă supraveghere polițienească întocmai ca orice arestanți și aruncați în prinsori, cărora nu le este permis a scrie nimic fără știrea temnicerului"[83]. D. Brăteanu, subliniind aceeași idee a imposibilității de acțiune liberă a acestora, scrie: „Acei români (din ceea ce numiți voi Ungaria propriu-zisă) cari fură în rangurile voastre [la] 1848 și 1849, i-ați avut cu forța, o știți bine, căci i-ați dus în cîmpurile voastre cu mîinile și cu picioarele legate"[84].

Din materialul cercetat reiese cu claritate poziția dificilă în care s-au aflat deputații români, precum și neputința lor de a corela vorba cu fapta, ceea ce i-a dus, cum am văzut pe unii, la acțiuni de duplicitate. Principalul factor care i-a împiedicat să treacă de la afirmarea solidarității cu transilvănenii la o reală luptă comună a fost aceeași lipsă a libertății de mișcare, care, așa cum am văzut în cazul lui Murgu, a dus la eșecul politicii acestuia în Banat, fiind pus în imposibilitate de a ajuta revoluția din Țara Românească.

În asemenea împrejurări, relevăm că, deși existentă ideea de unitate a forțelor revoluționare, ea nu s-a putut realiza la nivelul intelectualității bănățene și ungurene.

---

[79] Nicolae Bălcescu, *Opere IV, Corespondență*, Ediție critică de G. Zane, București, 1964, p. 211.

[80] Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, București, 1890, p. 277.

[81] *Ibid.*, p. 278.

[82] Dragomir, *o.c.*, II, p. 127.

[83] George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 786. Keresztes Ambrus, din însărcinarea lui L. Kossuth, trebuia să se afle mereu în tovărășia deputaților români, pentru a-i putea raporta asupra atitudinii și activității lor. Vezi: Toth, *Magyarok és románok. Történelmi tanulmányok*, Budapesta, 1966, p. 330.

[84] Colinianu, *o.c.*, p. 19.

Considerăm însă că ideile preconizate de aceştia în vederea elaborării unui program naţional închegat şi complet nu le erau pe deplin clare. Dar chiar şi în cazul în care ar fi reuşit să întocmească un astfel de program, acesta ar fi fost respins, aşa cum au fost respinse numeroasele lor propuneri menite să ducă într-o însemnată măsură la rezolvarea pozitivă a problemei naţionale. De asemenea, se impune o disociere atentă pentru a depista şi reţine acţiunile acelei părţi a deputaţilor români buni patrioţi, sinceri luptători pentru drepturi naţionale, cum au fost E. Murgu, A. Vlad, S. Pop, Al. Bohăţel ş.a. — spre deosebire de cele ale unor renegaţi şi spioni ca: Iosif Ambruş, Iosif Man, Al. Buda etc.

În ceea ce priveşte revendicările sociale, deputaţii români s-au situat în tabăra celor mai radicali, cerînd ştergerea oricăror urme de relaţii urbariale.

O apreciere, bănuim, făcută de un fost membru al acestui grup care semnează cu P., ceea ce poate însemna P[apfalvi], arată că „Deputaţii români fură siliţi a se restrînge întru apărarea cauzei române numai la acele cazuri cînd despre români, vorbindu-se ca şi per tangentem, se vorbea cu dispreţ, şi aceste dispreţuiri de cîte ori se aruncau asupra naţiunei, deputaţii români totdeauna le respingeau cu demnitate, — atîta a fost toată apărarea lor; ei stîrniseră prin aceasta în dietă respect pentru români şi — acesta fu tot rezultatul“[85].

Dar dacă deputaţii au putut fi lipsiţi de influenţa şi puterea ce le-o conferea calitatea pe care o aveau, miile de români din Banat, Maramureş şi Crişana ce alergau pentru a se înrola în armatele „craiului munţilor“ n-au putut fi împiedicate de nimeni în întreprinderea lor temerară, demonstrînd astfel, la acest nivel, convingător, caracterul unitar al revoluţiei româneşti.

LES DÉPUTÉS ROUMAINS DANS LA DIÈTE DE PEST, 1848—1849

RÉSUMÉ

La révolution de 1848 dans les régions occidentales de la Transylvanie et dans le Banat a un caractère unitaire avec les mouvements qui se sont déroulés sur les autres territoires roumains.

Le présent travail tente d'élucider le rôle que jouèrent les députés roumains dans la diète hongroise en 1848—1849.

Les élections pour la diète de Pest, de juin-juillet, se déroulent dans un climat de pressions et d'intolérance de la part des autorités vis-à-vis des Roumains. Le groupe restreint de députés roumains qui réussit à pénétrer dans la diète se constitue en peu de temps en une opposition puissante. Il essaie de proposer des projets de lois en faveur des Roumains et des autres nationalités de l'ancien Etat hongrois, mais ces tentatives sont systématiquement rejetées par la majorité parlementaire, qui votait conformément aux exigences du gouvernement.

---

[85] *Concordia*, an III, nr. 77 (224) din 12/24 septembrie 1862, p. 323—324.

Afin de pouvoir lutter avec plus de chances de succès, les députés roumains fondent de club politique, „La Société nationale roumaine", ayant à sa tête A. Șaguna (qui se trouvait à Pest pendant ce temps), qui se proposait d'imposer ses revendications. L'organe provisoire de publicité de la société était „L'Ami du peuple". Soutenu par les autres parlementaires roumains, Efitimie Murgu essaie d'obtenir, dans le cadre des débats parlementaires, une autonomie du Banat sous la direction d'un „ban" élu parmi les notables de cette province roumaine.

Les députés roumains essayent aussi de défendre les intérêts et l'autonomie de la Transylvanie. Ils sont en rapport avec des émissaires de la révolution roumaine d'au-delà des Carpathes tels que A. Russo, I. Maiorescu, D. Brăteanu, N. Bălcescu et d'autres.

Leur tentatives de concilier les deux révolutions, romaine et hongroise, est un autre aspect de l'activité de ces députés.

Malheureusement, leur activité se trouvait sous le contrôle permanent du gouvernement hongrois qui se méfiait d'eux et avait même nommé des espions dont la tâche était de rapporter toutes leurs actions. Leur situation fut rendue d'autant plus difficile par l'activité de quelques traîtres et rénégats.

Par conséquent, la lutte des députés roumains dans la diète hongroise n'eut pas l'efficience escomptée par les cercles révolutionnaires roumains. En revanche, les masses des régions d'où provenaient les députés soutenaient directement la révolution de Transylvanie en s'enrôlant dans les armées d'Avram Iancu, ce qui démontrait de façon plus saillante encore, à ce niveau, le caractère unitaire de la révolution roumaine.

ECOURI ALE SITUAȚIEI POLITICE ROMÂNEȘTI ÎN PRESA FRANCEZĂ (1848)

DE

DUMITRU SUCIU

În acest articol se prezintă comentariile cîtorva din cele mai importante ziare franceze, aparținînd diferitelor orientări politice, asupra situației politice românești, în special privind Țara Românească, unde reușește revoluția, în vederea schițării cadrului general european în care se desfășurau evenimentele revoluționare de la 1848. Stadiul și tendințele luptei politice românești sînt prezentate în comparație cu stadiul și tendințele luptei politice duse de alte națiuni din Europa orientală, subliniindu-se importanța majoră a constituirii și dezvoltării continue a nucleelor statale pentru emanciparea totală a acestora. Analiza acestor comentarii ne va dovedi că presa democratică de stînga a apărat revoluția română împotriva tendințelor monarhiilor absolutiste vecine și a considerat-o ca parte integrantă a democrației europene. Aici putem desluși lupta ideologică între ideologiile care se confruntau, cea burghezo-democratică împotriva rămășițelor feudalo-absolutiste europene. Manifestul lui Lamartine aruncase monarhilor europeni amenințarea că Republica franceză se crede în drept de a se înarma pentru a proteja mișcările naționale europene[1].

În același timp sînt subliniate și celelalte puncte de vedere franceze care integrau problema românească în marea problemă politică a timpului, problema orientală, ce includea și interese competitive și de echilibru, urmărite de marile puteri europene. La jumătatea secolului trecut, burghezia engleză și cea franceză, temîndu-și pozițiile împotriva țarului — care reușise ca în „Turcia europeană" să aibă o poziție preponderentă prin instituirea protectoratului asupra Moldovei, Țării Românești, Serbiei și vizînd sfere de influență și în Balcani sau chiar în strîmtori —, recurseseră la lozinca apărării integrității Imperiului otoman îndreptată, desigur, împotriva rivalului din Nord, dar și pentru a-și întări propriile poziții de

[1] Frederic Damé, *Histoire de la Roumanie contemporraine depuis l'avénéments des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822—1900)*, Paris, 1900, p. 60.

dominație în aceste părți. Anglia era deosebit de intransigentă în această direcție, fiind dispusă să sprijine integritatea imperiului nu numai contra țarului, dar și împotriva mișcărilor naționale. Unele pături ale burgheziei franceze urmăreau și ele menținerea unei entități politice mari în calea țarului, dar această entitate trebuia să prezinte caracteristica ce viza un fel de condominium între puterea suzerană a sultanului și sistemul de principate vasale existente, care — o dată scoase de sub protectoratul țarist — să-și poată obține autonomia internă, dar să nu distrugă în întregime entitatea otomană. Burghezia dorea astfel să împace propria ei propagandă în favoarea națiunilor asuprite cu existența unui imperiu intrat în decrepitudine ce trebuia să dispară, cele două poziții fiind, în ultimă instanță, de neîmpăcat. Regnault afirma că în problema orientală există o dublă problemă, aceea a dominației minorității musulmane și aceea a națiunilor. El era de părere că ultima trebuia să constituie chestiunea fundamentală a politicii moderne, din care urma să izvorască, o dată cu o geografie nouă și noi destine ale Europei, prin formarea statelor naționale noi pe ruinele imperiului musulman. Regnault era împotriva politicienilor care, văzînd numai problema musulmană, sprijină dominația putredă a sultanului, menținerea ei fiind imorală[2]. Engels atacă diplomația occidentală, „diplomația lașității și rutinei", care recursese la lozinca menținerii statusqou-ului, iar Marx afirma că aceasta nu permitea eliberarea națiunilor asuprite[3]. Conducătorii politici ai națiunilor asuprite își vor conduce însă cu abilitate politica în vederea emancipării definitive. Dacă în anumite momente și condiții istorice nu se putea efectua distrugerea Imperiului otoman, deoarece era apărat de politica occidentală burgheză, pe care conducătorii burghezi — fie slavi, fie români — căutau să o folosească uneori împotriva țarului ce dorea să se substituie otomanilor, s-a luptat pentru instituirea unei autonomii interne atît de pronunțate încît, practic, suzeranitatea otomană a fost mult diminuată, iar cînd s-a ivit prilejul ea a fost înlăturată. O dată cu dispariția suzeranității otomane a dispărut și sistemul colectiv de garanție a puterilor, impus de acestea în 1856, cînd puterile occidentale desființează protectoratul exclusiv al Rusiei în urma înfrîngerii acesteia în Războiul Crimeii.

*

Studiind articolele din presa radicală referitoare la evenimentele românești, ne putem da seama că ea critica tendințele reacționare ale imperiilor absolutiste vecine, unele ziare evitînd însă atacuri directe asupra Porții, de data aceasta din respect pentru tactica adoptată de șefii politici români și nu din interese reacționare înguste. Ziarul „La Réforme" lovește însă cu hotărîre și în Imperiul otoman, ca entitate politică reac-

[2] Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes*, Paris, 1855, Introduction, p. II.

[3] Karl Marx, *Problema războiului. Activitatea parlamentară. India*, în K. Marx — Fr. Engels, *Opere*, IX, Edit. pol., București, 1959, p. 225.

ționară. Pentru acest ziar era clar că „valahii, moldovenii, transilvănenii își spun toți români și teritoriul de multă vreme martor al durerilor lor, este România"[4]. Ziarul scria că după eforturi și o luptă plină de neliniște, totuși Principatele au devenit apanagii ale Fanarului, regimul acestuia fiind numit „regim odios". După aceea, Principatele — continua „La Réforme" din 24 martie 1848 — au căzut sub protectorat țarist, imixtiunea străină agravîndu-se prin noua suprapunere peste suzeranitatea otomană, după ce Principatele scăpaseră, prin forțe proprii de regimul fanariot. Acest ziar milita încă înainte de revoluția din iunie de la București pentru ca românii eliberați de influența străină dublă să devină o „avangardă a Europei libere și republicane" și nu numai un stat tampon menit să ferească Imperiul otoman de loviturile din exterior. Ziarul apăra „nobila și generoasa" națiune română, întrebîndu-se: „cine ar îndrăzni să discute dreptul său de a ieși însfîrșit de sub o tutelă odioasă, de a trăi prin ea însăși, pentru ea însăși"[5]. După izbucnirea revoluției, „La Réforme" dorea ca Valahia să atragă în luptă și pe românii din celelalte provincii, pentru a putea ține piept reacțiunii, astfel cauza României fiind cîștigată. În caz contrar Valahia singură n-ar rezista și revoluția se va stinge[6]. Acest ziar deplîngea poziția geografică a Principatelor, care erau așezate între Turcia, Austria, Rusia, trei „fundații ale absolutismului monarhic" și datorită acestei poziții, ele se găseau adîncite în scufundătura unui șanț al damnaților lui Dante[7]. „La Réforme" scria clar că problema română trebuie privită „din punct de vedere al libertății și fericirii popoarelor, mai mult decît aceea a unui bulevard contra unei puteri cuceritoare. Această idee de bulevard, așa cum este înțeleasă ea în mod vulgar este deja perimată și chiar prin acest lucru puțin fecundă; ea aparține sferei egoismului; urmînd-o, se cade la învoială cu principiul, și de aici înainte nu se ajunge la nimic adevărat, la nimic stabil"[8]. Ziarul observa deci că rezolvarea problemei orientale era de fapt, rezolvarea problemei naționale și nu a sferelor de influență între marile puteri. Tocmai de aceea „Popolul suveran" reproducea în întregime un articol din „La Réforme" despre revoluția română, motivînd: „Publicăm acest articol întreg ca să se vază că cauza noastră nu este izolată, prin noi cată să se desfacă marea chestie a Orientului și este de interesul Europei întregi ca această chestiune să se deslege în favorul nostru pentru că favorul nostru este favorul Europei întregi... Europa are ochi asupra României și românii cată să se arate demni de libertate". În acest articol reprodus de „Popolul suveran" din 2 august 1848, „La Réforme" apără „juna partidă română" care lupta în aceste părți ale Europei pentru progres și civilizație și căuta să atragă atenția asupra pericolului intervenției reacțiunii. „Revoluția din București s-a săvîrșit — scria

[4] *La Réforme*, 24 martie 1848. Apud Olimpiu Boitoș, *Raporturile românilor cu Ledru Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la* 1848, București, 1940, anexa II, p. 98.
[5] *Ibid.*
[6] *Ibid.*, 19 iulie 1848, anexa XX, p. 124.
[7] *Ibid.*, 27 iunie 1848, anexa XI, p. 110.
[8] *Ibid.*, 2 august 1848, anexa XXIV, p. 133.

„La Réforme" — şi orice ar hotărî evenimentele, istoria îi va conserva acest drept că a lucrat, afară de patriotismul ce o inspira, cu o perfectă inteligenţă despre situaţia ei". Deşi acest ziar caracterizase Imperiul otoman ca entitate reacţionară care va trebui, fără îndoială distrusă, totuşi, la 1848, îşi dădea seama că românii din Ţara Românească adoptaseră o tactică înţeleaptă şi anume dorind să-şi afirme autonomia naţională internă în mod clar, nu doreau să rupă în întregime relaţiile formale cu Poarta — care trebuia să respecte această autonomie — pentru a nu avea doi inamici în exterior. Această tactică avea la bază intenţia sinceră de a feri revoluţia de pericolul intervenţiei contrarevoluţionare. Acest ziar scria răspicat că cele două imperii — otoman şi ţarist — au făcut cauză comună împotriva revoluţiei din Ţara Românească şi comentînd ştirile venite din Bucureşti despre înfrîngerea revoluţiei, nu se sfia să critice guvernul francez care, după iunie 1848, speriat de insurecţia proletară, alunecă tot mai mult înspre dreapta atît în politica internă cît şi în cea externă „Trista politică a guvernului actual a dat roade. Revoluţia moldo-valahă este înăbuşită în sînge. Turcii şi ruşii au făcut cauză comună. Şi mai avem un ambasador la Constantinopol... ! Iată tristele detalii care ne-au parvenit dintr-o scrisoare particulară. Noi le publicăm spre ruşinea guvernului actual al Republicii"[9]. Un alt ziar radical „Le Courrier Français" scria despre „vinovata toleranţă a cabinetelor europene"[10] în acţiunea desfăşurată de reacţiunea turco-ţaristă pentru înăbuşirea revoluţiei din Bucureşti. Ziarul radical „Le Tribune des Peuples" îşi exprima şi mai tîrziu neîncrederea în guvernul francez şi adunare, preconizînd însă că adevărata Franţă, cea revoluţionară, nu va abdica" şi că mai devreme sau mai tîrziu ea va şti să dovedească popoarelor oprimate că nu în zadar au crezut şi au sperat în ea"[11].

Ziarele radicale apărau revoluţia din Ţara Românească împotriva defăimărilor ţariste, după care revoluţia n-ar fi opera poporului român, ci a unei „minorităţi turbulente", fără nici o legătură cu masele. Dimpotrivă, „Le Courrier Français", vorbind despre ataşamentul ţăranilor faţă de revoluţie, scria că aceasta era o dovadă că ea izvora din popor şi nu era opera unui mic număr de oameni fără sens care nu reprezentau dorinţele poporului[12]. Adevăraţii democraţi francezi doreau în mod sincer ca Europa să scuture lanţurile şi să distrugă rămăşiţele feudale care persistau mai ales în partea ei centrală şi estică şi militau pentru sprijinirea concretă şi substanţială a forţelor noi ce luptau împotriva vechiului, criticînd aşa cum am văzut inerţia guvernului francez care mai ales după iunie 1848 şi-a părăsit trecutul revoluţionar. Burghezia, instituind pe Napoleon cel mic ca preşedinte, a lovit nu numai în aripa radicală franceză, a cărei

[9] *Ibid.*, 15 octombrie 1848, anexa XLV, p. 161.

[10] *Le Courrier Français,* 22 octombrie 1848. Apud Boitoş, *o. c.*, anexa XLIX, p. 169.

[11] *Le Tribune des Peuples,* 8 iunie 1849. Apud Boitoş, *o. c.*, anexa LXXXVI, p. 261.

[12] *Le Courrier Français,* 7 octombrie 1848. Apud Boitoş, *o. c.*, anexa XLI, p. 154.

reprezentanți, adevărații prieteni ai națiunilor asuprite, au fost siliți să se expatrieze, ci a sprijinit și reacțiunea externă, înăbușind revoluția la Roma.

Dar înainte de iunie 1848 se creiase speranța că noul regim va sprijini substanțial mișcările naționale democratice așa cum sublinia și manifestul lui Lamartine. „Organul luminării" vorbind la 31 martie 1848 despre delegația moldo-valahă care felicitase noile autorități franceze, scria că Buchez, unul din reprezentanții acestora le spunea delegaților că în cazul victoriei revoluțiilor burghezo-democratice în apusul și centrul Europei, aceasta „la urmă fiind liberă... va arunca ochii spre orient și atunci ea va merge să scape pe ai săi frați; asta e datoria ei de frățietate. Aici nu e vorba de ocupări, ci de marele lucru al civilizațiunii...". Dar realizarea fraternității democratice pe întreaga Europă nu a fost posibilă, deoarece în primul rînd o parte a burgheziei europene, speriată de avîntul maselor și cu interese contradictorii, a părăsit cauza, iar partea care a rămas credincioasă vechilor idealuri a fost învinsă de propria ei reacțiune internă. În plus, Europa orientală era bîntuită de lupte între națiuni, lupte ce se iviseră din cauza veleităților de dominație ale claselor conducătoare maghiare. Îndurerat de acest tablou pe care-l oferea revoluția burghezo-democratică de aici, Quinet, referindu-se la luptele dintre maghiari pe de o parte, sîrbi, croați și români pe de altă parte, spunea: „În cele trei cîmpuri de bătălie noi avem amici... Unii care erau ai mei, elevii mei și aproape fiii mei, puteau în aceste întîlniri oarbe să ucidă pe alții nu mai puțin prieteni cu mine... De orice parte se ucidea, Parisul trebuia să plîngă și doliul era pentru Franța"[13].

Unele ziare franceze căutau să determine guvernul francez să ia apărarea revoluției din Țara Românească, pornind și din considerentul că reprezenta o mare putere interesată în a pune stavilă înaintării țariste spre Dunăre, înaintare prea apropiată deci de „omul bolnav" al Europei, Turcia. „Le Peuple Constituant" scria că Turcia nu avea altă apărare în fața țarului decît Dunărea și munții Balcani și că națiunea română ar fi în acel moment paznica înnăscută a bazinului Dunării inferioare. Guvernul francez, apărînd revoluția valahă, va sprijini nu numai o națiune, ci își va apăra și interesele sale în Orient[14]. Majoritatea ziarelor franceze, incluzînd aici și pe cele radicale credeau că avînd nevoie de sprijinul Franței împotriva veleităților țarului Nicolae, sultanul, care s-a înscris pe linia reformelor musulmane (Tanzimatul), va respecta autonomia internă a Țării Românești, va recunoaște constituția. Astfel s-ar fi realizat acele tendințe ale burgheziei franceze care vizau un fel de compromis între suzeranul otoman și principatele vasale creștine. În acest caz urma să se evite amestecul țarist defavorabil atît Turciei cît și Franței, care nu doreau soldați de-ai țarului în apropierea Dunării. „Le Courrier Français", comentînd tactica revoluționarilor români, scria că ei au dovedit „o inteli-

[13] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, V, București, 1904, p. 781—782.

[14] *Le Peuple Constituant*, 16 iunie 1848. Apud Boitoș, *o. c.*, anexa X, p. 108.

gentă simpatie pentru integritatea şi independenţa Imperiului otoman". După intrarea turcilor în Bucureşti, „Le Siècle" care apărase şi el integritatea otomană scria că turcii pe care îi credea cîştigaţi pentru civilizaţie rămîn pentru totdeauna turci. „Le Courrier Français" după ce apărase integritatea Turciei, se plîngea de comportamentul lui Fuad Effendi, călăul Bucureştiului, cerînd Porţii să accepte sau să respingă complicitatea morală a violării drepturilor valahe, pentru ca Europa să ştie dacă Turcia vrea să fie socotită printre puterile civilizate[15]. Toate acestea dovedesc că presa democratică franceză — cu rare excepţii — îşi făcuse iluzia că Turcia, „fundaţie a absolutismului monarhic" după „La Réforme", putea fi socotită printre puterile civilizate. Ziarul radical „La Démocratie Pacifique" presimţind pericolul intervenţiei străine contrarevolutionare milita încă la 15 iulie 1848, ca Franţa să sprijine revoluţia din Ţara Românească, deoarece „uciderea României ar aduce nenorocire Franţei republicane"[16].

Ziarul moderat „Le National" a văzut că românii din Principate doreau să diminueze orice fel de imixtiune străină; ei nu luptau împotriva ţarului pentru a fugi în braţele sultanului, ci pentru a li se face recunoscut dreptul imprescriptibil de a-şi orîndui propria viaţă internă. „Le National" scria: „Vasali de o parte, protejaţi de alta, starea hibridă de care ei ar renunţa... fără prea mare regret"[17]. Ubicini, aducîndu-şi aminte de o conversaţie cu un patriot român din 1848, scria să sistemul dublu de suzeranitate şi protectorat l-a determinat pe acesta să afirme că principatele aveau doi stăpîni" şi fiindcă aceşti doi stăpîni nu se înţeleg şi se hărţuiesc într-una, noi primim loviturile din amîndouă părţile. Ei bine, aducîndu-ne iarăşi ţara în condiţiile normale ale existenţei ei politice, am voit să punem capăt la o stare de lucru absurdă şi nesuferită"[18]. Patriotul român sublinia că trebuia să se revină la vechea autonomie clară, bazată pe tratatele vechi cu Poarta, prin ştergerea protectoratului ţarist, şi nu recunoştea gama de tratate încheiate între sultan şi ţar în privinţa Principatelor, fiindcă au fost încheiate fără participarea acestora[19]. „Le Siècle" din 15 iulie 1848, ziar de orientare centru-stînga, ataca ilegalitatea comisă de cele două curţi în 1837, cînd chiar împotriva dorinţei Obşteştei adunări („camera valahă" — cum scrie „Le Siècle") s-a hotărît ca în Principate să nu se poată aduce nici o modificare fără aprobarea curţii suzerane şi protectoare, ceea ce însemna moartea autonomiei interne, şi la care, desigur, naţiunea română n-a consimţit, iar articolul adiţional a fost impus prin forţă. Un alt ziar de orientare democrată „Le Constitutionel", scria că Principatele „aceste nefericite ţări, nu s-au bucurat timp de mai multe secole de un singur an de calm şi bună administraţie", fiind „stoarse de autocrat, dezmembrate de Austria, oprimate de turci", şi milita pentru neu-

[15] *Le Courrier Français*, 15 octombrie 1848. Apud Boitoş, o. c., anexa XLIV, p. 160.

[16] *La Démocratie Pacifique*, 15 iulie 1848. Apud Boitoş, o. c., anexa XV, p. 115.

[17] *Le National*, 14 august 1848. Apud *Anul 1848*..., III, Bucureşti, 1902, p. 182.

[18] *Anul 1848*..., V, p. 793.

[19] *Ibid.*

tralitatea și independența lor și ca ele să constituie un fel de Elveție orientală[20]. Dar „Le Constitutionel" nu uită să vorbească de rolul lor ca stat tampon, preconizat de burghezia franceză, iar „Le Siècle" din 12 iulie 1848 nu uita să-și manifeste gelozia față de influența Rusiei și Angliei în Imperiul otoman, în plus, bănuindu-le că prima ar dori să ia Constantinopolul, iar a doua Egiptul și Siria și dorea ca Franța și Germania, dominată atunci de revoluțiile burghezo-democratice, să intervină mai energic în competiție și în acest scop să submineze pozițiile Rusiei și Turciei în Principate pentru „a le elibera de dubla presiune externă care, opunîndu-se dezvoltării lor naturale, le aruncă în frecvente convulsii". Iată deci că unele pături ale burgheziei căutau să sprijine mișcările românești și din interese politice de echilibru. De fapt, ziarul „Le Siècle" din 16 iulie 1848, după ce milita ca românii să reziste contrarevoluției și apoi Germania și Ungaria revoluționară să-i sprijine și după ce în alte numere apăra unele interese competitive ale burgheziei franceze, apăra și ideile revoluției din București, care „supraviețuiesc pierderii bătăliilor și noi sîntem convinși că principiile proclamate la București vor trăi", și aceasta chiar dacă reacțiunea ar triumfa pentru moment.

„Pruncul român" din 20 iulie 1848 reproducea în traducere un articol din „Le National" din 15 iulie 1848, în care ziarul francez scria că „numele șefilor revoluției române sînt acelea ale oamenilor celor mai devotați la clasa democrației europene", și au fost alături de revoluția franceză din 24 februarie. De asemenea acest ziar scria că „mișcarea națională ce a început în Valahia... este singurul noroc de izbăvire al României și Europei orientale...". „Le National" preconiza ca toți cei 8 milioane de români răspîndiți în provinciile românești să apere revoluția din București. Ziarul regreta poziția adoptată de maghiari față de români și slavi, care împiedeca realizarea fraternității revoluționare împotriva reacțiunii monarhice. „Pruncul român" din 31 iulie 1848 reproduce alt articol din „Le National" din 27 iulie 1848, în care ziarul francez scria din nou că „revoluția democratică din București este un eveniment important în mișcarea cea mare a progresului care împinge Europa orientală spre soarta cea nouă". Într-adevăr, în această parte a Europei era la ordinea zilei — după cum susținea și V. I. Lenin — „răsturnarea absolutismului și feudalismului, subminarea lor, sfărîmarea jugului străin". „Pruncul român", comentînd invitația redactorului francez de a se încheia o înțelegere maghiaro-română, arată că „comitetul revoluționar a pus în lucrare această cestie care era de dorit" la început, dar „astăzi însă nu știm la ce punct ne-ar fi folositoare".

Ziarele franceze de dreapta însă se interesau de situația Europei de sud-est de pe poziții absolut străine mișcărilor de eliberare națională, care constituiau pentru acest soi de jurnale doar pioni de schimb pe tabla de șah europeană. „Le Journal des Débats" din 21 iulie 1848 regretă izbucnirea revoluției burghezo-democratice în Valahia, deoarece ea constituia un pretext pentru țar de a-și trimite aici trupele, mai aproape deci de

[20] *Le Constitutionel*, 18 august 1848. Apud *Anul 1848...*, III, p. 258.

Constantinopol, într-un moment în care Europa nu-şi mai avea ochii aţintiţi spre Turcia ca s-o salveze. Acelaşi ziar scria că în chestiunea Principatelor, Franţa n-ar avea decît un interes şi anume acela de a menţine echilibrul european şi un singur mijloc de acţiune, acela de a susţine integrarea Principatelor în Austria, singura barieră care putea ţine piept ţarului la Dunăre[21], în plus făcînd din sacrificarea intereselor Principatelor în faţa poftelor austriece cel mai înţelept raţionament. Un alt ziar, „Le Temps", deşi alteori ne fusese favorabil, scria în aceeaşi ordine de idei că dacă Austria n-avea nici un interes să-şi conserve dominaţia precară în Italia, ea avea interesul enorm de a poseda gurile Dunării şi deci Principatele ar trebui oferite Austriei în compensaţie pentru teritoriile italiene, cu scopul „de a le răpi Rusiei, care le dispută Constantinopolului"[22].

Hyppolite Desprez a făcut referiri deosebit de importante privind tendinţele şi realităţile româneşti la 1848. Acestea au fost făcute în comparaţie cu tendinţele luptei politice din Europa orientală. Desprez a intuit clar că România există „dacă nu în limba tratatelor, cel puţin în aceea a patriotismului" şi că între români, deşi divizaţi în provincii asuprite de monarhiile absolutiste, exista o frăţească înţelegere în vederea emancipării şi unirii, iar românismul, mişcarea ce tindea să unească cele 8 milioane de români, a stabilit între „toate ţările române o legătură de idei şi interese, nu mai puţin puternică decît cea de sînge"[23]. Între românii din Austria şi cei din Turcia, existau intime legături. Cînd pericolul grec — spunea Desprez — dorea să distrugă în Principate învăţămîntul naţional, „valahii transilvani simţiră că depozitul limbii naţionale era în întregime în mîinile lor", iar cînd presiunea claselor dominante maghiare se manifesta din plin în Transilvania, steagul trece în mîinile scriitorilor moldo-valahi, sufletul şi limba naţională menţinîndu-se necontenit. Apoi Desprez afirmă că după cum moldo-valahii aflaţi sub suzeranitatea otomană aplaudau la începutul secolului „primele eforturi ale românismului, efectuate în şcolile doctei Transilvanii", tot aşa transilvănenii, aflaţi sub jugul austriac, tresăreau cu ardoare frăţească la vederea „insurecţiei naţionale" din 1821, care „înlătura din Principate pe fanarioţi, cei mai redutabili inamici ai poporului român". Regnault vedea şi el legăturile dintre români, subliniind că înspre moldo-valahi — care aveau totuşi o existenţă politică (principi, instituţii), deşi autonomia lor era puternic lovită de Şt. Petersburg şi Constantinopol — îşi îndreptau speranţele românii din Imperiul austriac, care n-aveau recunoscută nici un fel de existenţă politico-naţională. Regnault vorbea despre „scrierile patriotice ce multiplicară legăturile cu

---

[21] *Journal des Débats,* 21 iulie 1848. Apud *Anul 1848...*, II, Bucureşti, 1902, p. 633.

[22] Boitoş, *Paul Bataillard et la révolution roumaine de 1848,* Paris, 1930, p. 57.

[23] Hyppolite Desprez, *La Moldo-Valachie et le mouvement roumaine,* în *Revue des Deux Mondes,* Janvier 1848, p. 108.

frații celor două principate, care aveau fericirea de a conserva autonomia lor. Acest avantaj, deși cam iluzoriu, făcea ca Moldo-Valahia să fie considerată ca azilul amintirilor și speranțelor și toți românii Transilvaniei, Banatului și Bucovinei o designează cu numele de țara (patria) ca centrul afecțiunilor și garanția viitorului lor"[24].

Desprez afirma că și Principatul Serbiei încuraja lupta națională a slavilor de sud. Sîrbii de aici „nu au lăsat să le scape nici o ocazie de a da croaților dovezile unei mișcătoare reciprocități de sentimente și astăzi nimic nu se poate întîmpla supărător sau fericit pe de o parte a Savei, fără să le sune trist sau îmbucurător pe cealaltă parte"[25]. Engels spunea deschis că slavii de sud „au în Serbia un nucleu național puternic și relativ cult. Sîrbii au o istorie și literatură proprie. Actuala lor autonomie a fost obținută după 11 ani de luptă vitejească împotriva unui dușman superior ca număr"[26], adăugînd că Serbia e „centrul în jurul căruia trebuie să se unească cu toții în lupta lor viitoare pentru independență și existență națională"[27]. Marx afirma că „Grecii, care locuiesc în regatul grec... consideră, firește, că este de datoria lor națională să-i alunge pe turci de pretutindeni unde se vorbește limba greacă și să anexeze Tesalia și Epirul la statul grec"[28]. Tot Marx și Engels își exprimau speranța că naționalitatea valahă ar putea să joace un rol important în rezolvarea defintivă a problemei teritoriilor locuite de valahi sau daco-români[29]. Astfel, în lupta națională din sud-estul Europei, s-a dovedit necesar un nucleu statal în jurul căruia să graviteze lupta fraților rămași sub stăpînire străină. Aceste nuclee statale s-au format acolo unde lanțul feudalismului era mai slab și căzut deci în decrepitudine, în Imperiul otoman. Grecia era independentă, iar Serbia își păstra față de suzeran o autonomie viguroasă și sănătoasă. În programul de politică externă a statului sîrb din 1844, ținut atunci în secret, se preconiza că acesta trebuia să ducă o politică hotărîtă în vederea emancipării celor rămași fie sub directă stăpînire otomană (Bosnia, Herțegovina), fie a acelora subjugați de Austria. Programul era optimist în privința viitorului: „Dintre toate popoarele Turciei, sîrbii sînt primii care au luptat din toate puterile lor și cu propriile lor mijloace pentru libertatea lor, ceea ce le impune, în primul rînd, datoria de a persevera pe această cale.. Noul stat sîrb de sud ar da Europei toate garanțiile de capacitate și energie care i-ar permite să se mențină în mijlocul puterilor rivale. Situația sa geografică, întinderea sa teritorială, bogăția produselor naturale și spiritul războinic al locuitorilor ei, pe urmă sentimentul ridicat și arzînd al naționalității, aceeași origine și o limbă identică, toate acestea indică stabilitatea politică și un mare viitor pentru

---

[24] Regnault, *o. c.*, p. 358.
[25] *Anul 1848...*, IV, București, 1903, p. 632.
[26] Friedrich Engels, *Care va fi soarta Turciei europene*, în Marx-Engels, *Opere*, IX, p. 36.
[27] *Ibid.*
[28] Marx, *Răscoala din Grecia*, în Marx-Engels, *Opere*, X, p. 139—140.
[29] Marx-Engels, *Politica britanică — Disraeli — Emigranții Mazzini la Londra — Turcia*, în Marx-Engels, *Opere*, IX, p. 10.

noul stat sîrb“[30]. Putem sublinia în treacăt că prinţul Serbiei nu era străin de plan, iar unul din principalii autori, Ilia Garaşanin, era ministru la Belgrad.

Desprez scria că românii din Valahia, la 1848, luptau pentru afirmarea unei autonomii interne, indiscutabile, autonomie compromisă de condominium-ul turco-ţarist. Faptul că suzeranitatea otomană nu era atacată deschis din motive de tactică nu implica o renunţare la acest punct de vedere, suzeranului slăbit trebuind să i se impună respectarea acestei autonomii. În virtutea acestei autonomii trebuia restructurată viaţa internă în vederea creării acelui nucleu statal viguros şi sănătos de care întreaga naţiune avea atîta nevoie. Desprez afirma că pornind de la scopul unităţii naţionale care este „secretul viitorului“, şefii revoluţiei puneau înainte „pretenţii simple şi constituţionale“. Autorul apăra „dreptul clar şi incontestabil al moldo-valahilor“, iar cauza lor era „serioasă şi bună“. Românii din Transilvania simţeau că izbucnirea şi menţinerea revoluţiei valahe care ar fi conservat nucleul naţional, ar fi fost un prim pas important spre emanciparea totală, de aceea apărau din suflet revoluţia din Ţara Românească. „Gazeta de Transilvania“ din 7 iunie 1848, prevăzînd izbucnirea imediată a revoluţiei, scria: „Să jurăm că oştiri străine pe pămînt românesc nu vor mai fi suferite. Să jurăm că Moldavo-România nu va mai fi teatru de război în interesuri străine. Să jurăm că sclavi nu mai rămînem. Să jurăm că juguri nu mai schimbăm“. Acelaşi ziar, din 3 iunie 1848, bănuind că Duhamel, emisarul ţarist, dorea ca în colaborare cu reacţiunea internă să obţină ocuparea militară a Ţării Româneşti în vederea preîntîmpinării izbucnirii revoluţiei, scria răspicat că românii transilvăneni vor alerga în principate „la orice încercare de ocupaţie a Principatelor române din partea oricui“. Nenumărate sînt paginile consacrate apărării revoluţiei din Bucureşti în lunile iunie-septembrie şi a combaterii intrigilor reacţiunii în coloanele „Gazetei de Transilvania“.

Şefii revoluţiei din Ţara Românească erau conştienţi de importanţa revoluţiei din iunie pentru întreaga naţiune română. În caz de înfrîngere a ei, suferea o naţiune întreagă. Iată ce scria „Popolul suveran“ din 30 august 1848: „Este vorba astăzi de viaţă şi de moarte, de viaţa a două milioane şi jumătate de oameni, care viaţă va învia o naţie întreagă de 8 milioane şi de moartea acestor două milioane şi jumătate, care moarte va omorî o naţie întreagă . . .“. „Popolul suveran“ din 19 iunie 1848 milita pentru dezrobirea Moldovei, pentru întregirea nucleului naţional statal românesc. „Nu ziceţi încă că România e liberă cînd Moldova este robită. Revoluţia de la 11 iunie a eliberat o provincie a României, iar nu România întreagă . . . Alergaţi în Moldova unde fraţii voştri varsă lacrimi de sînge şi ajutaţi-i a sparge fearăle sclaviei, ajutaţi-i a şterge plîngerile lor“.

Desprez scria clar că înăbuşirea revoluţiei din Valahia de către reac-

[30] George Devas. *La Nouvelle Serbie. Origines et bases sociales et politiques. Renaissance de l'état et son dévélopement historique. Dinasties nationales et revendications libératrices*, Paris, 1918, p. 154—155.

țiune a însemnat, de fapt, reprimarea ambițiilor naționale ale României[31]. Desprez a văzut și grija deosebită pe care frații transilvăneni o nutreau de pildă fraților moldoveni exilați, deși transilvănenii erau „ocupați de partea lor să dispute maghiarilor o existență națională". Transilvania era pentru moldoveni un „teren opitalier" și aici ei găsiră „un concurs atent și destule auxiliare pentru a-și realiza planul"[32]. Marele merit al lui Desprez consta în faptul că a intuit clar prăbușirea imperiului austriac și turc în perspectiva timpului. El vedea limpede că șefii mișcărilor naționale din Austria nu-l atacau direct pe împărat în 1848, deoarece aveau de luptat cu tendințele dominatoare maghiare, iar mișcările naționale din Turcia nu-l atacau direct pe sultan (românii la 1848, iar sîrbii la 1842, prin partida lui Garașanin), deoarece se temeau de tendințele integraționiste țariste. Dar Austria — zicea Desprez — aliindu-se de pildă cu Croația la 1848, se gîndeau pe de o parte să tempereze sentimentul partiotic al croaților, dar se gîndea să profite de alianța cu ei și „își prepara astfel, fără să vrea, un mijloc de salvare *pentru o mare zi de primejdie*" (sub. n.). Același lucru se va întîmpla și cu Turcia, mișcările naționale de aici acționînd în același sens[33]. Desprez se dovedea totuși și irealist, deoarece, deși pentru el era clar că în privința Turciei mișcarea națională era „un torent capabil de a o duce cu ea însăși într-o zi cu toate obstacolele, dacă Turcia ar avea vreodată funesta intenție de a i se pune în față"[34], credea că Turcia va renunța de bunăvoie la dominație și se va alia cu mișcările naționale pentru a nu fi ea însăși înghițită de țar.

Conducătorii români, la 1848, s-au gîndit să se folosească de divergențele dintre marile puteri în interesul sincer de a evita amestecul extern fățiș, ce viza înăbușirea revoluției. Primul atac a fost îndreptat împotriva curții protectoare, Ion Ghica mărturisind că linia era stabilită înainte de 1848[35].

Trasînd această tactică, șefii români scontau că Anglia și Franța, geloase pe orice înaintări militare țariste înspre Dunăre, vor căuta să evite intrarea trupelor țarului Nicolae în Țara Românească. De fapt, Nicolae amenințase revoluțiile în general încă în 14 martie, printr-un manifest tăios, considerat de „Gazeta de Transilvania" din 5 aprilie 1848 ca „manifest amenințătoriu de război". La 14 iunie 1848 Voinescu II cere mediația Angliei, după ce consulul general rus a protestat contra schimbărilor revoluționare. Răspunsul lui Palmerston afirma că o mediație n-ar putea fi acordată decît dacă ar fi cerută de Sublima Poartă[36]. Deoarece Guvernul Provizoriu scontase și pe conflictele dintre țar și sultan, trimise pe Ghica la Constantinopol pentru a obține recunoașterea noului regim. „Le Siècle" din 25 iulie 1848 consideră rezonabilă misiunea lui.

[31] Desprez, *Les Roumains. Le Protectorat russe et la Turquie*, în *Revue des Deux Mondes*, décembre 1848, p. 896.
[32] *Ibid.*, p. 901.
[33] *Anul 1848* ..., IV, p. 651—652.
[34] *Ibid.*, p. 652.
[35] Lucrețiu Pătrășcanu, *Adevăratul 1848*, în *Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, XIV, (1968), nr. 2—3, p. 89.
[36] *Anul 1848* ..., II, p. 91.

Chiar Bălcescu, înainte de a se convinge de perfidia Porții și cînd nădăjduia că „nici oșteni turcești nu vor veni în țară" scria lui Ghica: „... Lucrează cu activitate acolo, ca să dobîndim recunoașterea Constituției. Numai prin aceasta scăpăm revoluția și biruim toată reacția"[37]. Desprez preciza că șefii revoluției au adoptat această poziție, „dacă nu din gust, cel puțin din tactică"[38]. Stînga revoluționară condusă de Bălcescu și C. A. Rosetti deși acceptase tactica, nu înțelegea ca ea să atragă după sine imixtiunea abuzivă a sultanului în afacerile Țării Românești și preconiza în acest caz lupta armată și împotriva curții suzerane. Cînd Eliade și Tell se arătau prea concilianți față de Soliman în afirmarea dreptului imprescriptibil al națiunii de a legifera, deci în afirmarea autonomiei, stînga îl dezaproba vehement. „Vai nouă dacă guvernul revoluției dăruește străinilor viața a 2 milioane și jumătate de români! dacă guvernul revoluțiunei cedează străinilor aceea ce adunarea generală aleasă de Regulamentul Organic nu putu consimți să cedeze în 1837 nici chiar înaintea puterii baionetelor"[39]. „Journal des Débats" scria că Soliman încerca să diminueze reformele ce priveau libertatea nelimitată a presei, garda națională, puterea prințului pe cinci ani[40].

Sublima Poartă era însă neliniștită și îngrijorată din cauza revoluției din București, care — după cum îi spunea Rifaat-Paşa lui Canning, ambasadorul Angliei — era „un obiect de neodihnă" pentru Poartă. Amîndoi diplomații se temeau ca insurecțiunea să nu contribuie la „deșteptarea populară a conștiințelor naționale", deoarece acesta era unul din „cazurile de pericol" pentru Poartă[41]. În nota cabinetului țarist din 19/31 iulie 1848 se scria că principiile Guvernului Provizoriu din București, proclamate „în ciuda suveranității care aparține Porții otomane și în opoziție deschisă cu protectoratul Rusiei"[42], urmăresc de fapt să constituie un „regat daco-român, un nou stat separat și independent, la a cărui formare sînt invitați frații lor"[43], din provinciile românești. În notă Poarta era într-un fel avertizată de a nu se lăsa influențată de tactica valahă, deoarece „deși ei (valahii, n.n.) afectează pentru moment de a nu rupe încă în întregime raporturile lor de vasalitate cu ea, totuși ei nu o distrug mai puțin de facto ... ajunge singur principiul suveranității poporului, invocat de ei în sprijinul lor, pentru a se constitui negația cea mai flagrantă a drepturilor suverane ale sultanului ..."[44] și se sublinia că dacă planurile valahe ar fi reușit, atunci mai tîrziu „moldo-valahii se vor separa de Turcia și în virtutea aceluiași principiu ... se vor vedea, Bulgaria, Rume-

[37] *Ibid.*, p. 584.
[38] Desprez, *Les Roumains. Le Protectorat russe et la Turquie*, în *Revue des Deux Mondes*, décembre 1848, p. 898.
[39] A. D. Xenopol, *Războaele dintre ruși și turci și înrîurirea lor asupra țărlior române*, Iași, 1880, p. 138.
[40] *Journal des Débats*, 6 septembrie 1848. Apud *Anul 1848...*, III, p. 332.
[41] *Anul 1848...*, II, p. 238—239.
[42] *Ibid.*, p. 609.
[43] *Ibid.*, p. 612.
[44] *Ibid.*, p. 611—612.

lia, toate națiunile de limbă diferită din care este compus imperiul otoman, pretinzînd de asemenea emanciparea pentru a forma fiecare un stat separat"[45]. Ideile notei au fost sintetizate și de ziarul „Le Siècle" din 13 aug. 1848 și combătute de Hyppolite Desprez. Reprezentanții vechii lumi care-și apărau imperiile multinaționale în fața mișcărilor naționale revoluționare își strîngeau astfel rîndurile. Țarul se alia cu sultanul împotriva revoluției din Țara Românească, pentru ca apoi să-i dea un sprijin esențial și împăratului habsburgic. Sublima Poartă, deși avusese la început o poziție duplicitară, a înăbușit revoluția din București prin trupele lui Faud Effendi, secondat apoi și de trupele țarului care veneau să asigure liniștea și ordinea veche. La un moment dat, temîndu-se și fiind geloasă pe poziția Rusiei, rivala ei, Sublima Poartă s-a gîndit să-și întărească pozițiile în Principate și după ce a încercat să limteze cuceririle revoluționare ale românilor, Soliman, reprezentantul ei, a recunoscut totuși o locotenență domnească și guvernul instituit de ea; delegația română, care a mers la Constantinopol, urma să obțină recunoașterea Constituției și de către Divan și sultan și, în acest caz, influența și prezența trupelor țariste în Țara Românească să fie evitate. Dacă se realiza înțelegerea dintre suzeran și vasal cu asentimentul Angliei și Franței, acest fapt ar fi constituit cel puțin un impediment diplomatic pentru intervenția fățișă a puterii protectoare, care în mod legal nu putea interveni în treburile „protejaților" decît atunci cînd drepturile lor ar fi fost încălcate de suzeran. Puterea suzerană nu putea nici ea interveni cu trupe în virtutea recunoașterii autonomiei de stat a Țării Românești, pe care de asemenea șefii politici români o doreau recunoscută și garantată de către marile puteri europene. Astfel se gîndeau conducătorii români să păstreze rezultatele revoluției în fața pericolului extern. Dar reacțiunea turco-țaristă a dejucat toată această tactică. Reacțiunea internă valahă și cea țaristă a dezaprobat comportarea lui Soliman, chemînd Poarta la ordine. În memoriul trimis la Constantinopol de boierii reacționari, se spunea: „Ignorează el (Soliman, n.n.) natura influenței a ceea ce se petrece aici? Nu știe el că acest cămin al comunismului și revoltei o dată lăsat să se stabilească aici, este un cancer care va devora în curînd tot ceea ce-l înconjoară, începînd chiar cu provinciile limitrofe ale Imperiului otoman"[46]. Poarta, scontînd că pretențiile țarului în Imperiul otoman puteau fi eludate prin alianța cu puterile occidentale, rivale puterii din nord, a văzut că la 1848 nu avea decît de cîștigat din alianța cu țarul împotriva spiritului revoluționar. Propaganda presei franceze, care dorea să se persiste pe calea deschisă de Soliman, cu sprijin din partea Franței și Angliei, s-a dovedit caducă, arătîndu-se o dată în plus netemeinicia unor puncte de vedere franceze, care... vizau o înțelegere între puterea reacționară musulmană și mișcările naționale din cauza unor pericole exterioare.

Pe de altă parte, Palmerston lua în Camera Comunelor apărarea intervenției contrarevoluției în Principate, deoarece afirma că mișcarea mi-

[45] *Ibid.*,
[46] *Anul 1848...*, III, p. 359.

litară avea ca scop „restabilirea ordinei" iar „Rusia ca putere protectoare are cu Principatele raporturi definite și autorizate de tratate. Ceea ce a făcut nu trebuie considerată ca intervenție nelegitimă a unei țări în afacerile alteia"[47]. Marx a atacat vehement pe Palmerston și pe „șefii din Downing Street", datorită pozițiilor reacționare față de revoluția valahă[48]. Marx a aprobat criticele vehemente pe care chiar unele ziare engleze le făceau unor reprezentanți ai Angliei burgheze față de mișcările naționale. Este vorba de ziarul „Leader" care scria: „Lordul Aberdeen știe că puterea Marii Britanii se bazează pe subjugarea altor naționalități și privește cu dispreț o politică externă care se preface a nutri simpatii pentru naționalitățile care luptă. Lordul Aberdeen nu vede de ce Anglia care a cucerit și jefuit India ar trebui să-l urască pe țarul Nikolai, care este un despot bun pentru Rusia și care asuprește Polonia.. Lordul Aberdeen nu vede de ce Anglia care a înăbușit o serie de răscoale în Irlanda, ar trebui să urască Austria..."[49]. Marx, vorbind despre tonul mieros pe care Palmerston îl folosea uneori față de polonezii ce-i cereau sprijinul, scria: „Dacă a trădat popoare străine, a făcut-o într-un mod cît se poate de politicos, deoarece politețea este moneda mărunță cu care dracul plătește sîngele nătîngilor pe care-i înșală. Dacă asupritorii au putut întotdeauna conta pe ajutorul lui real, asupriții n-au fost niciodată lipsiți de generozitatea lui oratorică"[50].

Regnault sublinia unul din motivele interne pentru care guvernul burghez francez nu putea ajuta substanțial revoluția din Țara Românească cînd scria: „Cine se gîndea să trimită trupe și tunuri pe malul Dunării, cînd trupele își așezaseră tabăra în piețele din Paris, cînd artileria era concentrată în jurul palatului legislativ și în jurul clădirii primăriei?". Deci burghezia se temea încă de pericolul revoluționar intern. Pe de altă parte, „Le Siècle" scria încă din 16 iulie 1848 cu sinceră amărăciune că României, ca și Poloniei, pe care Franța democrată le ținea aproape de inima ei, nu putea atunci să le dea decît un ajutor moral, deoarece trecerea trupelor ce ar trebui să traverseze Germania „ar trezi pasiuni în urma cărora libertatea generală ar avea prea mult de suferit". După insurecția din iunie, guvernul francez, urît de elementele de stînga, suspectat de dreapta extremă, și privit încă cu animozitate de monarhii europeni, nu putea avea decît o atitudine de măsurată expectativă în chestiunile externe și interne. Aupick, reprezentantul Franței la Constantinopol, deși nu intră oficial în corespondență cu Guvernul Provizoriu din București, căuta să-l convingă în schimb pe Rifaat-Paşa de neajunsurile pe care le-ar provoca trei posibilități de ocupare militară a Principatelor: intervenția comună turco-țarită, intervenția singură a Turciei, sau intervenția singură a Rusiei, în ultimul caz Poarta putînd aduce cazul în fața tribunalului puteri-

[47] *Ibid.*, p. 575.

[48] M a r x, *Insurecția de la Madrid. Tratatul austro-turc. Moldova și Valachia*, în Marx-Engels, *Opere*, X, p. 331—332.

[49] I d e m, *Evenimentele politice. Lipsa de pîine în Europa*, în Marx-Engels, *Opere*, IX, p. 323.

[50] I d e m, *Lordul Palmerston*, primul articol, în Marx-Engels, *Opere*, IX, p. 370.

lor amice, în al doilea provocînd tulburări prin supușii creștini ai Porții, de care Rusia ar profita; iar în primul caz Turcia dovedind că se atașa cu totul țarului, ne mai putînd cere altădată sprijinul Franței[51]. A. G. Golescu, care ar fi dorit măcar o intervenție diplomatică mai energică, o protestație, o declarație de drepturi oficială exprimată deschis îi scria lui Bataillard: „Bunul Dumnezeu să le ierte răul care l-au făcut atîtor națiuni înșelate de un manifest sublim, dar pe care n-au avut niciodată intenția de a-l pune în aplicare. Franța să fie salvată de rușinea care va recădea asupra ei după atîtea decepții. Aștept cu nerăbdare momentul de a pleca, căci eu simt că nu ne putem aștepta la nimic din partea unei republici burgheze"[52].

ECHOS DE LA SITUATION POLITIQUE ROUMAINE DANS LA PRESSE FRANÇAISE (1848)

Résumé

L'auteur présente les commentaires de quelques-uns des journaux les plus importants et appartenant à différentes orinetations politiques, sur la situation politique roumaine, en particulier en Valachie, où la révolution avait triomphé, en vue d'esquisser le cadre général européen dans lequel s'étaient déroulés les événements révolutionnaires roumains en 1848. Le stade et les tendances de la lutte politique des Roumains sont présentés en comparaison avec le stade et les tendances de la lutte politique menée par d'autres nations de l'Europe orientale. L'auteur souligne la grande importance qu'eurent la constitution et le développement continuel des noyaux d'états en vue de leur émancipation totale. En se fondant sur les témoignages français contemporains, confrontés avec les documents roumains de l'époque, l'auteur passe aussi en revue les idées tactiques des chefs de la révolution roumaine, qui, vu l'impossibilité de voir se réaliser l'alliance démocratique des peuples dans l'Europe du sud-est, cherchaient à utiliser les divergeances entre les grandes puissances quant au problème oriental afin d'éviter l'intervention militaire ouverte visant à étouffer la révolution.

[51] *Anul 1848...*, II, p. 197.
[52] *Ibid.*, IV, p. 396.

LUPTA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR ÎN JURISDICȚIILE TRANSILVANIEI ÎN ANUL 1861

DE

S. RETEGAN

Anul 1861 constituie, prin amploare și dinamismul acțiunii politice românești, unul dintre cele mai interesante momente din istoria modernă a Transilvaniei. Acum pentru întîia oară mișcarea națională românească pătrunde și se afirmă irezistibil într-o sferă largă, cu totul nouă pentru ea, aceea a organismelor politice locale. Acum pentru întîia dată răsună cuvîntări românești în casele comitatelor, a scaunelor, a districtelor, în primării, în universitatea săsească chiar. Valul mișcării acoperă astfel întreg teritoriul Transilvaniei.

Ca și în anii revoluției, înainte, și la fel ca în anii Memorandumului, după aceea, acțiunea politică românească primește, în 1861, un caracter de masă. Cei care o întrețin sînt în primul rînd cei proveniți din cercul divers dar încă răsfirat al burgheziei românești în formare: funcționari, preoți, învățători, proprietari mijlocii de pămînt, negustori etc. Dar acum mișcarea politică își face drum în jos, înspre cîmpul său social — masa țărănească română —, singurul în stare să-i hrănească cu seva sa elanul neostoit de afirmare. Aici acțiunea națională este sprijinită cu armele legalității de pătura țăranilor îndreptățiți, în virtutea censului, să participe la activitatea publică locală și cu armele numărului de către ceilalți. În Făgăraș, și aiurea, „mulțimea de popor" impune adunărilor jurisdicționale hotărîri pe voia sa. Încet-încet, mișcarea națională pătrunde în lumea satului românesc. Ajunsă aici, se diversifică: tinde neîncetat să treacă de pe făgașul național pe cel social, dar rămîne mereu vie și sub primul aspect. Sînt nenumărate comunele, cercuri întregi chiar, care în iarna 1860—1861 declară cu de la sine putere, cu îndatorire pentru ei și pentru urmași, limba română, drept singura lor limbă oficială, sînt multe cele care declară hotărîrile conferinței naționale de la Sibiu, din ianuarie 1861, de ale lor proprii, multe iarăși, cele care subscriu petiții, jălbi, arătări de natură politică. Și pretutindeni în Transilvania, satele românești încep să-și constituie aparatul propriu, juzi, notari, jurați, întreținuți toți din sudoarea

obştii, după criterii naţionale. Tendinţa spre autonomia comunală s-a manifestat şi în 1848. Dar ceea ce avusese atunci un caracter sporadic devine acum o realitate aproape generală. Asistăm astfel, în decursul anului 1861, la un proces politic masiv şi dinamic, desfăşurat la nivele diferite, comunicînd însă unele cu altele, o adevărată izbucnire de forţe, care conferă acestei perioade un specific aparte. Este, de altfel, o frîntură a curentului general care a tîrît toate popoarele monarhiei la începutul acestei epoci de reînnoire politică. Obiectul acestor rînduri este prezentarea mişcării româneşti locale, desfăşurate la nivelul comitatelor, districtelor, scaunelor, oraşelor, fără a întra în dezbaterea acţiunii naţionale, iniţiate în numele naţiunii întregi: întocmirea unui program politic unitar, conferinţa naţională de la Sibiu, participarea la conferinţa regnicolară de la Alba Iulia, petiţiile şi deputaţiile naţionale la Viena.

Organizarea constituţională a Marelui Principat al Transilvaniei, conform diplomei din 20 octombrie, s-a desfăşurat în ritmul cel mai lent din întreaga monarhie. Începutul s-a făcut abia prin decretul din 21 decembrie 1860, privind orînduirea cancelariei de curte şi a guberniului[1], care la rîndu-le urmau să dirijeze reorganizarea întregii provincii.

Felul cum s-a făcut restaurarea forurilor politice supreme, cancelarie şi guberniu, a fost simptomatic pentru întreaga reorganizare care va urma. În pofida marii petiţii româneşti din 10 decembrie 1860, în fruntea acestor oficii sînt numiţi, cu titlu provizoriu — este adevărat — baronul Kemény Ferenc, preşedintele dietei clujene din 1848 şi, respectiv groful Mikó Imre, guvernatorul din acelaşi an.

Urmările acestor numiri se fac repede simţite. Din capul locului pentru români ele sînt nefaste. Întîi că la reorganizarea cancelariei şi a guberniului, care — cum se ştie — aveau în toate un cuvînt atît de greu, abia de sînt reprezentaţi. În locul proporţionalităţii pe care o ceruseră atît, poate fără să o spere, li se acordă un post de consilier aulic şi trei posturi de consilieri guberniali[2]. Ce e mai mult, se acordă şi acestea unor persoane care erau departe de a se bucura de încrederea opiniei publice româneşti. Cu tot dreptul, aceasta le priveşte mai degrabă ca pe nişte reuşite individuale decît ca pe o reuşită colectivă.

Apoi sînt cu totul injust reprezentanţi la conferinţa regnicolară de la Alba Iulia din februarie 1861, care trebuia să înainteze împăratului propuneri pentru convocarea dietei ţării. Sub titlul „legalităţii", cancelarul Kemény cheamă aici 24 maghiari, 8 saşi şi, în chip cu totul neaşteptat, acum în epoca egalităţii naţionale, abia 8 români. Şi şi dintre aceştia 8 unii erau cu totul discreditaţi în ochii conaţionalilor lor. Ce bine pot oare

---

[1] Păcăţeanu V. Teodor, *Cartea de aur*, II, ed. a 2-a, Sibiu, 1904, p. 177—179.

[2] În 23 dec. 1860 Kemény ordonă lui Mikó să facă propuneri pentru constituirea guberniului în aşa fel, ca pornind de la situaţia de la 1848, consilierii apţi de muncă să fie repuşi în funcţiile lor, iar în locul celor morţi şi incapabili să propună alte persoane. În 28 dec. Mikó propune 11 noi consilieri printre care şi pe I. Alduleanu, P. Dunca şi Alex. Lazăr. Cf. Országos Levéltár, fond. F. 263, *Elnöki iratok*, 1861, 1—2.

aștepta ei de la o asemenea consfătuire — se întreabă toți din toate părțile.

Desemnarea șefilor unităților administrative, în martie 1861, se face iarăși spre marele dezavantaj al națiunii majoritare. La părere, în șirul lor figurează 4 români: comiții Hunedoarei și Albei de Sus și căpitanii supremi ai distrectelor Făgăraș și Năsăud, dar în realitate primii doi, Nopcea Francisc și respectiv Ladai Augustin, cum se va dovedi la scurt timp, se postează mai degrabă împotriva mișcării politice românești decît de partea ei.

Dar mai presus decît acestea, sub atari auspicii, românii pornesc în aprilie 1861 să cucerească bastioanele administrației locale, grav prejudiciați. Căci dacă s-au adăugat niște oameni noi vechilor foruri de conducere, ele rămîn, de fapt, în mîna acelora care le-au controlat și înainte de 1848: nobilimea maghiară și înalta birocrație săsească. Iar acestea fac totul pentru a împiedeca declanșarea ofensivei românești, aceasta odată pornită, pentru contracararea ei. Directiva pornește din nou din partea cancelarului aulic, ale cărui instrucțiuni pentru reorganizarea comitatelor și scaunelor, acordă șefilor acestora prerogative foarte mari. În ceea ce privește scaunele săsești, ordonă comesului să facă reorganizarea pe baza punctelor regulative din 1805, pe de-a întregul potrivnice românilor. Guberniul din Cluj este încă și mai pornit decît cancelaria în a da lucrurilor cursul pe care-l dorea. Astfel inițiată și condusă, reorganizarea din 1861 va fi de fapt restaurarea puterii nobilimii maghiare în comitate și a puterii burgheziei săsești pe pămîntul crăiesc. Cu unele modificări desigur față de privilegiile din trecut, dar în esență aceeași. Acțiunea politică a românilor este însă și ea cu atît mai amplă și mai profundă.

Decretul imperial pentru încetarea în Transilvania a administrației absolutiste este emis în 24 martie 1861[3]. Două zile mai tîrziu cancelaria ordonă guberniului să ia toate măsurile pentru ca, începînd din 15 aprilie, administrația publică să fie preluată de către organele constituționale ale fostelor unități administrative, reîntegrate în hotarele și atribuțiile lor vechi, cu singura deosebire că în viitor teritoriul fostului regiment al 2-lea românesc de graniță va constitui un district aparte, întru totul asemeni acelui al Făgărașului. La ocuparea posturilor să-i fie de principiu general — poruncește cancelarul — reaplicarea funcționarilor încă capabili din anul 1848, dar să se întoarcă cu cuvenita atenție și asupra diferitelor națiuni și confesiuni, ca și asupra poporului deziobăgit și ridicat la drepturi politice egale[4].

Restatornicirea cadrului administrativ politic vechi al Transilvaniei se putea face în 1861 fie pe baza legii XII a dietei din 1791, fie, eventual, pe baza legilor dietei din 1848. După litera și spiritul actelor din 20 octombrie 1860, care decretau pretutindeni în monarhie restituirea constituțiilor dinainte de izbucnirea revoluției, adaptate însă principiilor liberale

[3] Sándor József, *Okmánytár Erdély legujabb jogtörténelméhez*, 1848—1865, Cluj, 1865, p. 123—125.

[4] *Ibid.*

recent proclamate, ea trebuia să se facă în virtutea legii din 1791. Legea urma, desigur, să fie modificată esențial în ceea ce privește circumscrierea sferei celor îndreptățiți să participe la viața publică locală, extinsă de la nobili și asupra nenobililor, transformată dintr-o normă feudală într-o normă burgheză, prin înlocuirea principiului nobiliar de acordare a drepturilor politice cu principiul censitar. Trebuia însă să rămînă neatinsă în ceea ce privește organizarea propriu-zisă a unităților administrative, și mai ales în ceea ce privește prerogativele organelor lor de conducere. Potrivit ei, organismul de conducere locală era în comitate, congregațiunea generală (adunarea marcală, universitatea comitatensă) în ale cărei atribuții cădeau alegerea deputaților la dietă, alegerea funcționarilor comitatului, cu excepția comitelui suprem numit de sus, supravegherea activității lor, repartizarea dărilor, acceptarea sau respingerea ordinelor guberniale — dacă acestea erau apreciate a nu fi conform legilor[5]. Aceste prerogative prescrise de lege și consolidate prin uz, conferau unităților administrative o autonomie largă, sub scutul căreia ele aveau chiar posibilitatea de a se opune „legal" guberniului. Nobilimea maghiară o făcuse nu o dată pînă în 1848.

Dar cei care se pronunță pentru această modalitate a reorganizării nu sînt totuși reprezentanții săi, ci dimpotrivă fruntașii politici români a căror deviză devine acum congregația generală. Totul pe față, de toți, și pentru toți, în și prin congregații, cer ei din toate părțile. Bineînțeles, nu instituțiile congregaționale, nobiliare, de dinainte de revoluție, ci congregații noi, democratice, create pe principii censitare. Punctele de vedere românești diferă la început în ceea ce privește censul — în Alba de Jos se cerea un cens de 3 florini, în alte părți de 5 sau, de 8 florini — dar sînt unanime asupra principiului ca atare și unanime asupra atribuțiilor organismelor astfel constituite.

Altele sînt vederile nobilii maghiare asupra reorganizării. Socotind întreaga transformare politică din 1860 ca o restitutio in integrum a stării din 1848, în concepția ei nici nu poate fi vorba de o reorganizare propriu-zisă, ci doar de o „restaurare" a celeia făcute atunci, pe baza legilor dietei din Cluj. Chiar dacă la stăruințele românești acceptă în unele locuri principiul reorganizării, realizarea acesteia nu o acceptă în nici un caz altfel decît numai pe baza electorală, stabilită în 1848. Nu fiindcă ar fi fost împotriva autonomiei comitatense, așa cum a fost aceasta consfințită prin legea din 1791, și cu atît mai puțin a legii în sine. Și una și alta erau creațiile ei. Era însă categoric împotriva legii din 1791 amendată democratic, după dorințele românilor. Acestora iar nu legii în sine le opune nobilimea, acolo unde acceptă principiul reorganizării, normale stabilite în 1848. Legea electorală a dietei din Cluj (articolul 2) lărgește, este adevărat, sfera drepturilor politice de la nobili înspre nenobili, dar numai atît încît cei din urmă să nu pericliteze dominația celor dintîi. Din capul locul censul mare de 8 florini impozit direct exclude din viața publică grosul masei țărănești

[5] Márkus Dezső, *A hatályos magyar törvények gyűjteménye*, I, Budapesta, 1912, p. 176.

române. În afară de aceasta, puterea locală este transferată acum de la congregațiile generale în mîinile acelor comitete sau comisii permanente jurisdicționale, aflate în 1848 sub controlul nobilimii, pasibile oricînd de a trece sub același control[6].

Între aceste două alternative ale reorganizării politice, cancelarul Kemény alege o cale ocolită. Neputînd decreta fățiș „restaurarea" comitatelor din 1848, dar nevrînd o reorganizare propriu-zisă, cel puțin nu cea propusă de români, el trece pur și simplu inițiativa șefilor unităților administrative. Instrucțiunile provizorii din 26 martie acordă, la fel ca în 1848, dreptul de hotărîre în comitate și scaune cîte unei comisii sau comitet permanent, de 100 sau 50 de persoane, în funcție de mărimea lor, comisie denumită de către comiții supremi în comitate și de către juzii primari în scaune[7]. Aceste comisii urmau să aibă toate atribuțiile pe care înainte de 1848 le avuseseră congregațiile. Cum șefii politici locali erau, cu excepțiile arătate, aristocrați maghiari, se știa dinainte ce direcție vor lua lucrurile. Este adevărat, organizarea astfel plănuită urma să dureze numai pînă la proxima dietă, care, printre altele, trebuia să dispună și asupra organizării definitive a administrației locale. Dar de vreme ce chiar membrii dietei erau aleși în cadrul acelor comisii jurisdicționale, componența și caracterul viitorului for legislativ puteau fi iarăși dinainte știute. Românii pierdeau astfel chiar și speranța în dreptatea pe care o mai așteptau din partea dietei. Tocmai de aceea, mai mult ca oricare dintre măsurile cancelarului aulic, instrucțiunea stîrnește puternice nemulțumiri. „Din Munții Apuseni, din Blaj, din Cîmpie, și de pe Someș — anunța „Gazeta Transilvaniei" — primirăm nemulțumiri peste nemulțumiri cu modalitățile restaurării și anume cu instrucțiunile pentru comiți, care îngustă libertatea constituțională, dau dreptul municipalității lor în arbitriul comiților, sînt un regres, iar nu un progres către realizarea constituționalismului"[8]. Sînt o sfidare la adresa autonomiei jurisdicțiunilor și a dreptului de liberă alegere a funcționarilor — se scrie din Blaj în 12 aprilie 1861[9]. Dar în ciuda tuturor protestelor românești, sau tocmai de aceea, pe această bază s-a început în aprilie 1861 reorganizarea administrativă. O urmărim, pe firul strădaniilor politice românești, așa cum s-a desfășurat ea în Transilvania istorică, în comitate (Cluj, Turda, Alba de Jos, Alba de Sus, Tîrnava, Hunedoara, Solnoc și Dăbîca; comitatele Solnocul de Mijloc, Zarand Crasna și districtul Chioar au fost alipite, prin decretul din 27 decembrie 1860, Ungariei) districtele Făgăraș și Năsăud, scaunele secuiești, scaunele și districtele săsești, orașele „libere regești" și opidele privilegiate[10].

[6] *Ibid.*, p. 280.

[7] Sándor, *o. c.*, p. 140—144.

[8] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 29 din 8 aprilie 1861, p. 120.

[9] *Ibid.*

[10] Pînă în 1848 existau 11 orașe regești libere (Cluj, Alba-Iulia, Tîrgu-Mureș, Gherla, Dumbrăveni, Sibiu, Brașov, Sighișoara, Mediaș, Bistrița și Orăștie), trei orașe nobiliare (Turda, Aiud, Dej) și 10 opide privilegiate (Abrud, Ocna Sibiu, Hunedoara, Tîrgu Secuiesc, Hațeg, Sf. Gheorghe, Odorhei, Ilieni, Miercurea Ciuc și Brețcu). Cf. Söllner J., *Statistik des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, Sibiu, 1856, p. 392.

Fără îndoială, cea mai puternică înfruntare politică are loc în comitate. Aici se găsește imensa majoritate a nobilimii maghiare, dar tot aici și imensa majoritate a burgheziei române. Este prima confruntare parlamentară deschisă dintre ele. Deoarece, cu toate că și înainte de 1848 la viața politică locală participaseră și români, acei nobiles unius sessionis, conform legii, ei participă numai ca nobili, ca reprezentanți ai națiunii politice a nobililor, ai națiunii maghiare deci, și niciodată și nicăieri ca reprezentanți ai națiunii române. Înfruntarea e cu atît mai mare cu cît reprezentanții nobilimii fac totul pentru a păstra comitatelor „pămîntul nobililor", după terminologia dinainte de 1848, „comitate ungurești", chiar și după terminologia instrucțiunilor din martie, caracterul lor consacrat, cu atît mai mare cu cît reprezentanții burgheziei române fac totul pentru a le transforma în ceea ce era ele de fapt, „pămînt românesc". Se află astfel față în față exponenții nobilimii, care la fel ca în 1848, deține conducerea politică a taberei naționale maghiare, iar pe de altă parte reprezentanții burgheziei românești, atîta cîtă era aceasta acum: funcționari, învățători, preoți etc. Diferă nu numai în ceea ce privește apartenența socială și națională, nu numai în ceea ce privește originea, mentalitatea, gîndirea, experiența politică, ci de la început diferă masiv și în ceea ce privește numărul. Căci prima grijă a comiților supremi e să impună majorități maghiare comisiilor comitatense. Astfel, chiar dacă românii în toate comitatele erau în zdrobitoare precumpănire numerică, sînt, cu o excepție, zdrobitor precumpăniți în organismele lor politice.

Pretutindeni în comitate reorganizarea a prilejuit dezbateri, controverse, înfruntări. În primul rînd, de principiu, dar și cu țeluri imediate. Pe planul principiilor se multiplică acum, la nivelul comitatelor, înfruntarea din conferința de la Alba Iulia, la nivelul statelor majore. Ca și atunci, se ia poziție pentru sau împotriva unei legi electorale liberale, pentru sau împotriva dietei transilvane, pentru sau împotriva autonomiei marelui principat. Aceleași sînt și argumentele: „dreptul istoric" și legalitatea din 1848 de o parte, dreptul celor mulți de a hotărî singuri asupra soartei lor, ilegalitatea din 1848, de cealaltă.

Cei care deschid disputele de principiu sînt reprezentanții nobilimii. Peste tot afirmă sus și tare valabilitatea legilor din 1848, a legii uniunii înaintea tuturor celorlalte. Socot deci că prima îndatorire a comisiilor comitatense este să ceară recunoașterea ei. Puțin importă că în 1848 uniunea a fost hotărîtă fără participarea, ba chiar împotriva voinței națiuni majoritare. Și prea puțin de asemenea că din nou, acum, reprezentanții aceleiași națiuni să pronunță, cu fiecare prilej, împotriva ei.

Din partea lor împuterniciții românilor declară, odată mai mult inconsistența actului politic din mai 1848, asupra căreia nu au fost întrebați, cu atît mai puțin ascultați. Folosesc totodată prilejul pentru a pleda, aproape în toate comitatele, pentru întrunirea dietei țării. Firește, a unei diete democratice de la care să poată aștepta împlinirea revendicărilor lor. Adesea, este drept, în cuvîntările românilor răbufnește violent amarul amintirii asupririlor din trecut. În același timp însă tot ei sînt și aceia care întotdeauna pledează, cu cea mai mare căldură, pentru ideea nobilă

a frăției dintre națiuni. Acționează în acest spirit. Rar s-a manifestat atît de pregnant caracteristica profundă a mișcării politice românești, aceea de a tinde spre îndeplinirea scopurilor sale în respectul celorlalte națiuni. Drept bază a înțelegerii, românii propun, desigur, principiul egalității naționale, principiu ridicat în 20 octombrie la rangul de normă fundamentală de stat, principiu care întruchipa idealul din totdeauna al acțiunii lor politice. Egalitatea națională, corect înțeleasă, însemna însă proporționalitate națională, deopotrivă în purtarea sarcinilor ca și în împărțirea drepturilor. Este tocmai ceea ce cer românii în 1861 — și au cerut-o în 1791 și 1848 — tocmai ceea ce păturile dominante ale celorlalte națiuni le-au refuzat întotdeauna și le refuză și acum. În concepția acestora egalitatea națională, chiar atunci cînd acest principiu nu este dus pînă la ultima sa consecință: proporționalitatea, ci rămîne, cum în unele comitate se și întîmplă acum, la simpla paritate înseamnă asuprire națională. Mai ales din această pricină românii sînt în permanență acuzați acum de „reacționari", „dușmani ai libertății", „unelte oarbe ale reacțiunii despotice", „vînduți ai despotismului", „unelte mascate ale birocrației", „în solda absolutismului" etc. Sînt de fapt toate formule mai vechi, din 1848. Căci la fel ca și atunci, faptul că în 1861 conducerea românească a sprijinit politica liberală austriacă, a fost interpretat ca o dovadă de reacționarism. Se știe însă bine că atît în primul cît și în al doilea caz conducerea românească fusese silită, asemeni altor conduceri naționale din Ungaria, să se alăture Vienei, chiar de către acei care vin apoi s-o învinuiască ca părtașă a reacțiunii habsburgice. „Putut-ar fi un reacționar mai mare — scrie un corespondent al *Gazetei* din Brașov — să întărîte mai multe naționalitățile împotriva maghiarilor decît tocmai legile lor din 1848?"[11]. Între acestea și actele liberale recent proclamate, românii, așijderea iarăși altor națiuni oprimate, se postează categoric pe partea celor din urmă. Nicidecum că ar fi, așa cum s-a susținut acum, adepți ai absolutismului și potrivnici constituționalismului, că preferă, prin fire și natură, actele „octroiate" — diploma și patenta — celor constituționale, legale — legile dietei din Cluj. Pentru că din punctul lor de vedere hotărîrile dietei din 1848 și actele care deschid epoca liberală nu se deosebeau cu nimic sau aproape cu nimic în ceea ce privește modalitatea de emitere. Și unele și altele le erau, în aceeași măsură, impuse, în aceeași măsură octroiate. Se deosebeau însă enorm în ceea ce privește tendințele interne, finalitatea lor. Ceea ce din capul locului le refuză unele: naționalitatea politică, visul secular al românilor, din capul locului le acordă celelalte. În 1848 în locul egalității între națiuni se acordă egalitatea între indivizi. Numai că, în concepția românilor, aceasta, deși dreaptă și necesară, nu poate nicidecum suplini lipsa celeilalte. Actele liberale, patenta din februarie mai cu seamă, au și ele limite mari. Le știu și, alături de alții, le declară și reprezentanții românilor, sau în orice caz cei mai radicali dintre ei. Oricum însă, ele deschid națiunii lor un drum incomparabil mai drept și mai sigur decît pot sau vreau s-o facă legile din 1848, care le sînt și acum atît de stăruitor îmbiate.

[11] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 68 din 30 august 1861, p. 287.

Poziția adoptată de nobilimea maghiară față de români, la începutul epocii liberale, se deosebește cu toate acestea mult față de cea pe care o avusese ea în primăvara anului 1848. În 1860—61 nu se mai întîlnește închistarea, exclusivismul, intransigența de aturci. Acum din contră, nobilimea nu numai că acceptă dialogul cu românii, dar îl și caută, iar uneori îl inițiază. Cu prilejul ședințelor comisiilor comitatense, exponenții săi vorbesc, dacă nu mai mult decît fruntașii români, cel puțin tot atîta despre apropierea și înțelegerea națională. Spre deosebire însă de aceștia, propun toți drept bază generală a înțelegerii legile dietei din Cluj, uniunea drept condiție sine qua non. Era singura modalitate a nobilimii maghiare de a-și transborda supremația politică dintr-un regim al stărilor și ordinelor într-un regim reprezentativ, fie și numai unul strict limitat ca cel constituit în 1848. Cu atît mai mult într-un regim cu tendințe liberale mai largi, precum este cel inițiat în Transilvania în anii liberalismului. În această privință nu se manifestă acum, după evenimentele revoluției și unirea principatelor, nici măcar deosebirile de păreri care se făcuseră simțite în 1848. Chiar Kemény și Mikó, dacă acceptă în 1860 să stea în fruntea Transilvaniei autonome, o fac numai cu scopul de a putea acționa la Viena și la Cluj în vederea uniunii. O vor și face, cît pe față cît pe ascuns, pînă la sfîrșitul anului 1861, cînd ruptura dintre Viena și Pesta îi înlătură și pe ei din viața publică a Marelui Principat.

Singura concesie pe care o acceptă în 1861 nobilimea din Transilvania, în întregul său, este, după pilda și la îndemnul celei din Ungaria cea în privința limbii. Dar nici aceasta după cum o cereau românii.

Comisiile comitatense admit limba română în sfera activității publice, fără însă a-i acorda prin aceasta egalitatea cu limba maghiară. Ea putea fi folosită doar în adunările de comitat și în corespondența cu autoritățile inferioare comitatului, dar nu în corespondența cu cele superioare și nici în cea cu celelalte comitate sau scaune. E admisă deci în treburile interne, dar nu și în cele externe ale comitatelor. Nu se dă ascultare nicăieri cererii drepte a românilor, de a se decreta limba lor, alături de maghiară și germană, de „limba oficială de jos pînă sus". Și, de fapt, hotărîrea comisiilor comitatense forțează uși deschise. Ea nu face decît să consființească, de nevoie mai mult decît din generozitate, o stare deja existentă, Teoretic drumul limbii române fusese de mai înainte deschis prin rescriptul din 21 decembrie 1860[12] față de care îngăduința comitetelor nu merge nici un pas mai departe. În practică, o impuseseră deja hotărîrile anterioare ale atîtor comune românești cu privire la limba lor oficială.

O poziție oarecum deosebită se adoptă în comitatele Cluj și Turda. Spre deosebire de celelalte comitate, majoritățile comitetelor de aici recunosc și acceptă în principiu necesitatea modificării legilor din 1848 în sensul cererilor românilor. Cu o singură condiție: aceștia să accepte în schimb uniunea. Ceea ce însemna că modificările promise urmau să se facă nu într-o dietă a Transilvaniei, ci în dieta Ungariei. După cele hotărîte în 1848, argumentează reprezentanții nobilimii, nu mai poate fi vorba

[12] Păcățeanu, *o. c.*, II, p. 177—179.

de o dietă separată a Transilvaniei, în orice fel ar fi alcătuită ea. În realitate, opoziția principială împotriva dietei în general se reducea la opoziția împotriva unei diete cu majoritate românească. Doi ani mai tîrziu nobilimea maghiară nu participă la dieta din Sibiu, în cadrul căreia românii dețin majoritatea relativă, dar participă patru ani mai tîrziu la dieta din Cluj, a cărei majoritate absolută era maghiară. În afară de aceasta, chiar și în Cluj și Turda, concesiile verbale la adresa românilor nu sînt confirmate de fapte, ci dimpotrivă, infirmate. Comitatul Turda este singurul care duce îngăduința pînă acolo încît înscrie în adresa către dieta din Pesta pentru uniune și doleanțele formulate de români[13]. Dar și aici atît și nimic mai mult. Faptul se datorește în egală măsură poate stăruințelor energice ale românilor, în frunte cu I. Rațiu, ca și influenței baronului Bethlen János, ale cărui vederi liberale consecvente erau cunoscute.

Uneori disputa teoretică trece din domeniul politic în cel social. Se întîmplă în Alba de Jos și Tîrnava. Inițiativa este de data aceasta a românilor. Poartă și pe acest teren, potrivit condiției lor sociale plebee, același spirit inovator, democratic. Sînt și aici purtătorii de cuvînt ai masei țărănești din rîndurile căreia cei mai mulți abia se desprinseseră și de care toți erau apropiați social. Ca atare ridică problema revizuirii patentei urbariale din 1854, „legea domnilor" — cum o numesc țăranii[14] — în ceea ce privește dispozițiile privind jelerii, pădurile, pășunile, regaliile. În Alba de Jos se vorbește și despre ofensiva cunoscută împotriva pămînturilor urbariale, pornită acum de proprietari care, după expresia unui contemporan, își împing miezuinele pînă în tinzile foștilor iobagi. Răspunsul nobilimii la cererile de natură socială este pe de-a întregul negativ. Ca proprietară și, deci, direct interesată, ea nici nu putea da în 1861 un alt răspuns. Patenta este și așa prea liberală, nu prididesc să declare vorbitorii săi. Românii care susțin contrariul nu fac astfel decît să-și atragă acuzația, despomenită acum de „comunism".

Dar ciocnirile de principii, politice și sociale, cad repede pe planul al doilea. Scopul comitetelor comitatense era, în primul rînd, de ordin practic — reorganizarea administrativă. Adică: alegerea definitivă a comitetelor permanente, alegerea funcționarilor de toate gradele, organizarea tribunalelor, desemnarea limbii sau a limbilor oficiale. Pentru români, aceste acte constituie tot atîtea decepții. Mai bine zis, decepțiile încep abia acum.

Prima și cea mai mare este constituirea acelor comitete permanente, cu atribuții atît de lagi în viața publică locală. Primesc în acest punct vital o lovitură mai gravă decît se așteptau, chiar după publicarea instrucțiunilor din 26 martie. Căci odată pornită pe drumurile sale tradiționale, nobilimea transilvăneană, una cu guberniul din Cluj, merge mai departe decît o făcuse cancelarul Kemény. În cele mai multe comitate majoritățile nobiliare ale adunărilor chemate de comiți în vederea reorganizării, ne-

[13] Szabad György, *Forradalom és kiegyezés válaszutján (1860—61)*, Budapesta, 1867, p. 179.

[14] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 28 din 5 aprilie 1861, p. 117.

socotind cu totul instrucţiunile aulice, declară cu de la sine putere repunerea în funcţiune a comitetelor permanente alese în vara anului 1848. Ceea ce se şi face. Reîntregite ele de ele, prin acoperirea locurilor devenite între timp vacante, cu membrii noi, supremă concesie: de preferinţă români — comitetele din 1848 trec de îndată la opera de reconstrucţie: aleg funcţionarii politici, personalul judecătoriilor, decid plătirea sau neplătirea impozitelor, stabilesc limba oficială. Înainte de toate însă, expediază, care mai de care, adrese pentru uniune împăratului, camerei magnaţilor şi camerei deputaţilor din dieta Ungariei, guberniului, comitatelor din Ungaria, comitatele transilvănene ele între ele. Reorganizarea devine astfel „restaurare".

În ceea ce priveşte alegerea funcţionarilor publici, românii iarăşi nu ies cu mult mai bine. Desigur, funcţionari români se aleg pretutindeni. Nicăieri însă proporţional cu numărul populaţiei româneşti, după cum neîncetat cer — începînd cu Suplex-ul — reprezentanţii săi. Cel mult se acceptă principiul parităţii, cum se întîmplă într-un comitat, aproape exclusiv românesc, ca Hunedoara. Li se reproşează că săraci fiind, nu fac decît să alerge după posturi şi că nici nu au suficienţi oameni calificaţi. Nu-i au, într-adevăr acum, pe măsura numărului, înşişi o recunosc cu durere în mai multe rînduri, dar nu sînt plasaţi decît foarte puţini nici din acei care sînt. Cum, potrivit legii dietei din 1846/47 alegerea se face prin majoritate de voturi, candidaţii români rămîn de cele mai multe ori în minoritate. Chiar şi cei aleşi, mai mulţi în justiţie şi mai puţini în administraţia politică, ocupă de obicei posturi de mai mică importanţă: asesori de tribunal, juzi cercuali (solgăbirăi), cancelişti. Extrem de puţini ajung în posturi de juzi-prim (judex nobilium, fibirăi), vicecomiţi, preşedinţi de tribunal.

De asemenea este adevărat că „învăţaţii" români caută posturi, care erau pentru cei mai mulţi dintre ei condiţie de viaţă. Tot atît de adevărat este însă că le caută în aceeaşi măsură ca românii, ba chiar mai mult, şi reprezentanţii nobilimii maghiare. În plus, cu mai mult succes. Nu este atît vorba de puternicele familii aristocratice, cele 42 de grofi şi baroni, după cum nu este nici despre nemeşimea sătească, numeroasă şi la români, ci, cu toate excepţiile care vor fi atît dintr-o parte cît şi din cealaltă, în primul rînd despre nobilimea mijlocie maghiară, ai cărei membrii poartă în Ungaria numele de gentry. Ea este — după cum se ştie — propietară de pămînt. Poseda însă prea puţin pentru a putea trăi numai din el, asemeni aristocraţiei, şi prea mult pentru a putea renunţa la pretenţiile rangului, asemeni nemeşimii de rînd. Apelează dar la funcţii publice care, pe măsură ce sărăceşte, devin tot mai mult izvoarele sale de viaţă. Este procesul cunoscut din Ungaria, mai ales după 1867. În Transilvania la fel, biroscratismul este profesia unui mare număr de familii nobiliare, care prin tradiţie, nume, relaţii, ocupau — din generaţie în generaţie — posturi mai mult sau mai puţin importante. Tentează cu şi mai multă putere acum, cînd nu mai există robotele şi dijmele, acum, cînd proprietăţile vegetează în general. Posturile vin de altfel să le servească şi interesele de proprietari. Restabilirea, fie şi vremelnică în 1861, a puterii sale politice

coincide cu ofensiva socială a proprietarilor împotriva țărănimii. Să nu trimitem mai departe decît la miile de procese urbariale, deschise împotriva țăranilor în acest an, sau la miriada sentințelor nedrepte pronunțate de secțiile urbariale ale judecătoriilor, cele mai multe formate sau chiar prezidate de proprietari. Prin prisma acelorași interese sociale și economice trebuie privite și vederile politice ale nobilimii. Mai cu seamă uniunea.

Hotărîrea comitetelor comitatense în problema limbii este cea știută. Se adoptă peste tot, între aceleași limite și chiar cu aceleași formulare, la inițiativa comitatului Cluj, care invită printr-un circular celelalte comitate să-i urmeze pilda.

Cum era de așteptat, hotărîrile comitetelor iscă în toate comitatele puternice proteste din partea participanților români. Reorganizarea, afirmă într-un glas românii, trebuie să fie, acum în epoca egalității naționale, o acțiune de dreptate. Să fie deci opera unor congregații generale democratice, întrunite după principiul censitar. Iar dacă nu direct a congregațiilor, dat fiind numărul mare al îndreptățiților, atunci a unor comitete largi, emanate din sînul lor. În niciun caz însă a comitetelor vechi, preponderent nobiliare din 1848, compromise cu totul față de români în timpul revoluției. Chiar dacă, cu censul mare de 8 florini, românii riscau, cu știință, să rămînă pe alocuri și minoritate în cadrul congregațiilor. Cu excepția comitatelor Trînava și Alba de Sus, reorganizarea o fac însă tocmai comitetele din 1848. Chiar și atunci cînd se vor convoca, începînd din mai, după modelul Clujului, adunări congregaționale, acestea vor fi în așa fel constituite încît, departe de a avea caracterul popular scontat de români, sînt preponderent nobiliare. Ceea ce atrage după sine o compoziție națională precumpănitor maghiară. Nu fac astfel decît să repete sau chiar să îngreuneze hotărîrile comitetelor din aprilie. De fiecare dată românii protestează, adresează apeluri la gubern și cancelarie, delegații ale lor calcă pragurile împărătești, trec pe alocuri la rezistența pasivă. Dar totul este în zadar. Organizarea făcută în aprilie rămîne în vigoare pînă în 28 noiembrie 1861, cînd sînt emise, după alte principii, noi instrucțiuni pentru organizarea locală[15]. Între timp avusese loc demisia lui Kemény și demiterea lui Mikó, începuse ceea ce istoriografia maghiară denumește epoca provizoriatului.

Primul comitat care se organizează, servind oarecum drept model, este *comitatul Cluj*. Premerge tuturor celorlalte în ceea ce privește restabilirea comitetelor din 1848, stabilirea limbii oficiale, stabilirea structurii viitoarelor congregații.

Reorganizarea se face în 15—16 aprilie, în cadrul vechiul comitet comitatens. Românii, deși mai mulți acum decît în 1848, sînt, firește, în minoritate. Protestează, din capul locului. Vreau, declară prin glasul protopopului unit al locului Ioan Negruțiu, să se vadă odată între zidurile constituției. Vreau însă să între pe poarta din față și nu prin cea din dos. Legal, nu ilegal. Prin congregație, iar nu prin îngăduința comitelui. Să se

[15] Sándor, *o. c.*, p. 219, 220.

convoace doar congregația, cel tîrziu pînă în 10 mai, și mai ales să fie dreaptă. Să se constituie din nobili, preoți, onorațiori, trimișii comunelor[16].

Foarte aprinse dispute stîrnește iarăși problema limbii. Cu tot dreptul românii cer ca limba lor să fie declarată limbă oficială, întru totul egală celei maghiare. Dar fără succes. Se acceptă doar soluția de compromis, propus de gr. Bethlen János, după pilda — însuși declară — a comitatului Caraș. Limba română este primită în afacerile interne ale comitatului dar nicidecum în cele externe. Clujul aduce decizia la cunoștința celorlalte comtiate și le învită să facă la fel[17].

În 23 mai are loc la Cluj o adunare care, cum scrie cineva, ar fi fost să fie congregația generală a comitatului. Participă nobilii, aici imensa majoritate proprietari maghiari, și mai mult simbolic, trimișii aleși de juzi, ai unor comune. Din nou românii protestează[18]. „Congregația — scrie actul — este cu totul arbitrară. Nu a fost respectată nici legea din 1791, nici cea din 1848, ci s-a luat din fiecare ceea ce era convenabil nobilimii. Conform celei dintîi, au fost chemați toți nobilii seculari dar au fost ignorați, pe nedrept, toți cei eclesiastici, firește pentru a exclude preoțimea română. Conform celei din urmă, au fost chemați trimiși ai comunelor, unul sau doi, dar nu sînt chemați țăranii care îndeplinesc censul de 8 florini, al căror gros, se știa, era românesc. Minoritatea comitatului a devenit astfel în congregație majoritate, iar majoritatea minoritate. Nu se va ajunge însă astfel la o adevărată frăție națională. Cer, pentru a doua oară, congregație dreaptă. Ridică din nou problema egalității depline de limbă. Vorbitorii români sînt: Alex. Bohățel, I. Negruțiu, și I. Sipotariu. Cererile românilor — răspunde Bethlen J. — altminteri pe de-a întregul juste, nu sînt de competența congregației, ci de a dietei. Dar iar: a dietei din Pesta! Una dintre sarcinile acesteia va fi, sau ar trebui să fie, modificarea legilor din 1848 potrivit revendicărilor naționalităților. Ceea ce însă în niciun caz nu justifică totuși respingerea lor în congregație, și cu atît mai puțin alegerea unui comitet comitatens format din 350 maghiari și abia 70 de români[19].

Comitatul Turda. Ca și la Cluj, reorganizarea o face, în 18—20 aprilie, comitetul din 1848. Are, cu toată preponderența românească a comitatului, aceeași majoritate maghiară ca și cel al Clujului, ca și celelalte ce vor veni după ele. Deciziile nici ele nu sînt deci după altă măsură. Se proclamă și aici valabilitatea vechiului comitet, a legilor din 1848, a uniunii mai cu seamă. Se decide la fel și în problema limbii oficiale. Rezerva acceptată la Cluj privind modificarea la Pesta a legilor dietei din Cluj, în favoarea românilor, este primită, la cererea și sub influența aceluiași Bethlen J., și la Turda[20]. Mai mult, aici cererile românești: decretarea prin lege a națiunii române ca națiune politică, decretarea oficialității limbii sale,

[16] *Gazeta Transilvaniei,* an XXIV nr. 31 din 15 aprilie 1861, p. 182.
[17] *Ibid.*
[18] Păcățeanu, *o. c.,* II, p. 543—545.
[19] *Gazeta Transilvaniei,* an XXIV nr. 41 din 20 mai 1861, p. 177—178.
[20] *Ibid.,* nr. 31 din 15 aprilie 1861, p. 134.

abolirea legilor vechi dejositoare sînt înscrise, datorită strădaniei lui Ioan Rațiu și ale altora, în adresa comitatului pentru uniune[21]. Altfel însă, în ceea ce privește componența comitetului permanent și a corpului funcționăresc, românii sînt chiar mai dezavantajați decît la Cluj. Numai cu multă greutate ocupă 16 posturi din cele 76 existente[22]. Unii dintre ei, cei care dispun și de alte mijloace de existență, își prezintă la scurt timp demisia.

Primul o face chiar vice-comitele dr. Ioan Rațiu. S-a convins, declară în scrisoarea pe care o trimite comitelui Tisza László, că ceea ce se petrece începînd din aprilie pentru români nu este altceva decît continuarea sub un alt nume a absolutismului lui Bach. Nu poate fi, în aceste condiții, vicecomite[23]. Îi urmează, nu mai puțin răsunător, Ioan P. Maior, cunoscutul proprietar filantrop din Reghin, descendentul cărturarului iluminist. Înșiruie în scrisoarea sa năpăstuirile pe care le suferă ai săi: tergiversarea congregației, nerespectarea limbii române nici măcar în sfera care i-a fost recunoscută, impunerea în satele românești a unor juzi și notari maghiari etc.[24]

Congregația, de la început revendicată de români, se ține în 26 iunie. Este — ca și la Cluj — preponderent nobiliară. Românii, iarăși în minoritate, cer convocarea unei congregații drepte, atît sub aspect social cît și sub aspect național, la care să participe nu numai nobilii ci și toți acei ce îndeplinesc censul de 8 florini. Înaintează un protest iscălit de 311 persoane[25]. Protestul, supus dezbaterii unei comisii, este declarat contrar legilor. I se răspunde, ca și la Cluj de altfel, printr-o replică redactată și ea în numele principiul egalității naționale, tipărită și expediată spre luare la cunoștință celorlalte comitate. Se hotărăște ca subscriitorii protestului românesc să fie traduși în fața instanțelor judiciare[26].

Dacă pretutindeni „restaurarea" întîmpină o puternică opoziție românească, cea mai hotărîtă o întîmpină în *comitatul Alba de Jos*. Este ca mărime primul comitet al principatului[27], comitatul care trecea de secole atît sub aspectul strategic cît și sub cel politic drept cheie a Transilvaniei, comitatul ale cărui adunări marcale au dat întotdeauna tonul întregii „terra nobilium". Căci focarul principal al spiritului nobiliar nu a fost pînă în 1848 nici Clujul și nici Tîrgu-Mureș, ci Aiudul, cu congregațiile sale, cu colegiul său calvin și mai ales cu puternica și numeroasa nobilime din jur.

---

[21] Szabad, *o. c.*, p. 176.

[22] Păcățeanu, *o. c.*, II, p. 573.

[23] *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, an XXIV nr. 19 din 10 mai 1861, p. 152—153 (în continuare: Foaie...).

[24] *Gazeta Transilvanici*, an XXIV nr. 49 din 17 iunie 1861, p. 212.

[27] Potrivit statisticii întocmite de guberniul Transilvaniei din 23 iulie 1863 și înaintată cancelariei în vederea alegerilor, populația comitatelor era următoarea: Cluj 145.461, Turda 140.174, Dăbîca 93.706, Alba de Jos 185.561, Alba de Sus 57.003, Hunedoara 163.225, Tîrnava 86.422 și Solnoc 114.381. Cf. O.L. fond. D, 228, *Erdélyi király udvari kancellária*, 1863—62.

Ceea ce s-a petrecut în primăvara anului 1861 arată că Alba de Jos a putut fi, în acelaşi timp, dătătoare de ton şi în mişcarea politică românească. Dacă pe aiurea militanţii români înclină, în practică, spre concesii, în Alba de Jos principiile au fost duse pînă la ultimele lor consecinţe. De la opoziţia teoretică se trece aici la rezistenţa pasivă deschisă. Căci iarăşi Alba Inferioară nu era numai unul dintre cele mai masiv româneşti comitate, dar şi comitatul în care conştiinţa naţională românească atinsese gradul cel mai înalt. Aici e tocmai vatra ei: Blajul cu şcolile şi cărturarii săi şi tot aici apoi cea mai mare parte a Munţilor Apuseni. Şi în general, inteligenţa românească în aceste părţi este mai numeroasă şi mai luminată, mai aptă deci de a prelua şi a susţine lupta.

Ceea ce pe deasupra ascute conflictul este atitudinea comitelui suprem Pogány György, vicecomitele din 1848, foarte ostil românilor. Fusese numit în Alba, cu premeditare desigur, tocmai pentru vederile sale. Fondurile prezidiale ale arhivelor guberniului şi cancelariei abundă de raportele sale cu pîri împotriva românilor[28]. Nu întîmplător nici aceşita cer împăratului, în august, printr-o delegaţie, înlocuirea lui cu un român[29]. Nu e înlocuit însă şi nici nu demisionează în decembrie 1861 cum fac toţi ceilalţi comiţi, ci rămîne, sfătuit de alţii, tocmai pentru a putea contracara mişcarea românească într-o parte esenţială a sa.

În Alba de Jos lucrările pentru organizarea comitatului au loc în 25—26 aprilie la Aiud, în cadrul unei comisii prealabile, numită de comite. De la început punctele de vedere asupra modalităţii organizării sînt, ca pretutindeni aiurea, diferite: restabilirea comitetului din 1848 pe de o parte, congregaţia generală democratică de cealaltă. Cei care le dau glas aici sînt br. Kemény István şi respectiv mitropolitul Blajului, Alex, Sterca Şuluţiu. Întrucît majoritatea se pronunţă pentru restabilirea comitetului vechi, românii se retranşează pe o linie de rezistenţă pasivă: protestează în scris[30], părăsesc lucrările oficiale, hotărăsc, între ei, să refuze de a fi membrii ai comitetului din 1848 reîntregit acum, să refuze oficiile publice care le sînt oferite, să refuze totodată de a recunoaşte alţi funcţionari decît cei aleşi prin congregaţia generală[31].

Sub semnul acestor hotărîri, al spiritului epocii care începea, sărbătorirea la Blaj a zilei de 3/15 mai a fost animată de o însufleţire extraordinară. Obiceiul a început în 1850, dar abia acum este ridicat la rangul unei solemnităţi naţionale, se extinde în toate părţile Transilvaniei, se înrădăcinează profund în tradiţia românilor. La festivităţile din acest an participă, în afara cărturarilor locali, a celor veniţi din Sibiu, Alba Iulia, Abrud, Zlatna, o mare mulţime de popor, ţărani din satele din jur şi de mai departe, de pe Tîrnave şi din Munţii Apuseni. Totul amintea primăvara anului 1848: se ţin discursuri pe Cîmpia Libertăţii şi în piaţa catedralei, are loc o importantă consfătuire politică a „inteligenţei", se întoc-

[28] O.I., fond. F, 263, *Eln. iratok*, 1861 — 219, 439, 468, 480, 1721, 1786, 1862, 2008.
[29] O.L., fond D 228, *Erdélyi kir. udv. kanc.*, 1861 — 348.
[30] *Foaie*..., an XXIV nr. 28 din 19 iulie 1861, p. 222—223.
[31] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 33 din 22 aprilie 1861, p. 145.

meşte o însemnată petiţie către împărat pentru aprobarea unui congres naţional[32]. Asemeni lui Bánffy György în 1848, Pogány nu întîrzie să raporteze la Cluj guvernatorului Mikó, în 16 şi 18 mai, apoi pentru a treia oară în 20 mai[33]. De fiecare dată vine cu informaţii noi despre desfăşurarea festivităţilor, conţinutul discursurilor, intelectualii prezenţi. Cei mai des pomeniţi sînt Axente Sever, S. Balint, avocaţii din Abrud I. Hodoş şi M. Nicola. Potrivit comunicării vicejudelui cercual, Gyimesfalvi D., anexată raportului din 18 mai, Axente este acuzat că a mers cu îndrăzneala pînă acolo încît a îndemnat la nesupunere faţă de funcţionari, a îndemnat poporul să nu primească pe juzii sătești impuşi de solgăbirăi, ci să şi-i aleagă el însuşi, dintre acei pe care-i ştie că vor fi de bine naţiunii sale. Dacă este adevărat ceea ce se vorbeşte, raportează în continuare vicejudele, românii intenţionează să înfiinţeze o gardă naţională.

Ca urmare a rapoartelor pornite din Aiud şi nu mai puţin poate a svonurilor lăţite peste tot despre adunarea „à la 1848" din Blaj, în 20 mai Mikó face răspunzător pentru tot ceea ce s-a întîmplat sau se va întîmpla pe arhiepiscopul unit. Exact cum se procedase cu 13 ani înainte, în aceeaşi situaţie. Împrejurările însă erau altele acum, iar Suluţiu nu era Lemeni. Răspunde prompt şi curajos în 21 mai. E adevărat — scrie el — că a fost mult popor la Blaj, că s-a ţinut o consfătuire politică, că s-a redactat un memoriu către împărat. Cu această însă românii n-au făcut decît să se folosească de un drept al lor, de vreme ce şi reprezentanţii altor naţiuni organizează consfătuiri politice, de proporţii chiar mai mari, precum cea de la Cluj din 8 aprilie. Cum atunci se poate interzice unora ceea ce se îngăduie altora, cum — mai mult — poate fi făcut el răspunzător?[34].

Teama guvernatorului nu era totuşi fără temei. Fiindcă tocmai după adunarea de la Blaj începe să se manifeste în faptă rezistenţa populaţiei româneşti a comitatului. Începutul se face în cercul Cîmpeni. În 15 mai cei 4 funcţionari români, numiţi de comite din acest cerc: vicecomitele Dionisie Tobias, vicenotarul Grigore Pop, judele cercual Ioan Darabant şi subjudele Petru Ioanete, îşi prezintă, protestatar, demisia[35]. În locul celor demisionaţi, jude şi vicejude cercual sînt numiţi Áron Fr. şi Apáthy J. Numai că moţii refuză să-i accepte. Subjudelui cercual Apáthy, sosit în Cîmpeni în 20 mai pentru alegerea tisturilor comunale, „obştea" îi declară că nu-l recunoaşte în această calitate, cum nu va recunoaşte pe nimeni altul, fie acela oricine va fi, pînă nu va fi ales de congregaţie. Acelaşi răspuns îl primeşte la Cîmpeni subjudele şi în 26 mai, cînd vine din Aiud în munţi, însoţit de o comisie sub conducerea judelui cercului Zlatnei, Ioan Boeriu. Pentru a treia oară este refuzat în 28 mai de către adunarea de cerc. Trimişii celor 11 sate ale cercului declară unanim că nu se vor supune altor funcţionari decît celor aleşi pe calea legiuită, prin congregaţie. Trimit la Aiud un protest împotriva a tot ceea ce s-a făcut[36].

---

[32] O.L., fond. F. 263, *Eln. iratok*, 1861 — 480.
[33] *Ibid.*, 219, 439, 468.
[34] *Ibid.*, 480.
[35] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 36 din 2 mai 1861, p. 156.
[36] *Ibid.*, nr. 45 din 3 iunie 1861, p. 195.

La rîndul său Pogány propune guvernatorului să ia măsuri de ordin militar[37]. Într-adevăr, la 7 iunie 1861, Mikó scrie comandamentului militar la Sibiu să restabilească liniştea în Alba de Jos[38]. La măsuri militare nu se va ajunge totuşi. În cele din urmă, funcţionarii vor fi primiţi, cu titlu provizoriu, la promisiunea comitelui că în 3, mult 4 săptămîni, se va ţine congregaţia.

Dar simulacrul de congregaţie improvizată la Aiud în 26—27 iunie, se încheie cu eşec. După reînnoirea disputelor ştiute, majoritatea maghiară hotărăşte pentru a doua oară valabilitatea comitetului din 1848. Românii părăsesc, în frunte cu Şuluţiu, aşa-zisa congregaţie. Un nou protest vine să se adauge celui din 26 aprilie[39]. Înaintează acum şi un protest guberniului[40]. Nu vor recunoaşte niciodată, declară ei, comitetul vechi, ci din contră, întregit ori neîntregit, îl declară ilegal. Totul să se facă pe calea congregaţiei. Iar aceasta să fie constituită din nobilii seculari şi eclesiastici, onoraţioni, toţi cei cu un cens de 8 florini, reprezentanţii comunelor. Semnificativ, cu excepţia unei minorităţi aristocratice, principiul este sprijinit şi de către majoritatea maghiară.

În iulie se încep pe sate pregătiri în vederea unei congregaţii. Pogány dispune însă să fie prezenţi nobilii şi numai cîte 2 aleşi ai fiecărei comune, ceea ce, firesc, nemulţumeşte pe români. Adunarea cercului Cîmpeni adresează în 30 iulie comitelui o cerere pentru o congregaţie dreaptă[41]. Nu vor participa — declară comunele din munţi — la o adunare precum este cea plănuită de comite sub numele de congregaţie.

Şi social, ca în toate perioadele de prefacere politică, atmosfera este din cale afară de tulbure. În munţi sînt atacate acum masiv pădurile fiscului, pădurile şi păşunile domnilor în alte părţi, arătoarele alodiale chiar. După mărturia lui Axente, în Alba de Jos se vorbea acum de împărţirea alodiilor „ca odinioară în Franţa“[42].

Pentru a doua oară, în 23 august, Pogány propune guberniului măsuri militare[43]. Revine în 27—28 august cu alte rapoarte despre agitaţiile româneşti din munţi[44]. În 30 august Mikó le trimite pe toate cancelarului, cu rugămintea de a fi înaintate împăratului, ca justificare a măsurilor „ducătoare la scop“ pe care intenţiona să le ia[45]. Din nou însă răspunsul lui Kemény este negativ. Rapoartele — scrie el în 3 septembrie lui Mikó — conţin lucruri foarte neplăcute, dar nu atît de grave şi sigure spre a fi înaintate împăratului. Ordonă măsuri paşnice[46]. La rîndul său, guvernatorul ordonă în acest sens lui Pogány în 13 septembrie[47]. Din partea lor,

[37] O.L., fond. F. 263, *Eln. iratok*, 1861 — 680.
[38] *Ibid.*
[39] *Foaie...*, an XXIV nr. 28 din 19 iulie 1861, p. 223—224.
[40] Păcăţeanu, *o. c.*, II, p. 501.
[41] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 61 din 4 august 1861, p. 260.
[42] *Ibid.*, nr. 61 din 30 iulie 1863, p. 243.
[43] O.L., fond. F. 263, *Eln. iratok*, 1861 — 1721.
[44] *Ibid.*, 1786.
[45] *Ibid.*
[46] *Ibid.*, 2008.
[47] *Ibid.*

românii cer în 9 septembrie împăratului, printr-o delegație, înlocuirea lui Pogány cu un român, dizolvarea comitetului comitatens, casarea întregii organizări[48].

Congregația de la Aiud din 16 septembrie, „a doua", este boicotată de fruntașii români. Din munți și din alte părți sosesc proteste. Al muntenilor este iarăși într-un ton foarte ridicat[49]. La fel este boicotată și cea de-a treia congregație din 17 octombrie[50]. Un nou protest se înaintează. Între conducătorii români se disting acum I. Hodoș, Axente, S. Balint, M. Nicola, I. Antonelli, Alex. Sandor. În acest stadiu rămîn lucrurile pînă la emiterea noilor dispoziții privind organizarea administrativă.

Comitatul Alba de Sus. Este cel mai mic comitat al Principatului și unul dintre cele mai părăsite și vitreg administrate. Cuprinde, în afara teritoriului mic îngrămădit între comitatele Alba de Jos și Tîrnava, scaunul Odorhei și Sighișoara, mai multe enclave împrăștiate în secuime, în districtul Făgărașului și pe Pămîntul Crăiesc, pînă în scaunul Sibiului. După Barițiu, împărțirea sa nu are pereche în monarhie și poate chiar în Europa. Comite suprem a fost denumit aici, poate tocmai de aceea, Ladai Augustin.

În Alba de Sus reorganizarea se face de la început pe calea congregației. Este însă astfel constituită încît românii, cu toate că formează majoritatea populației, sînt în minoritate. Sub titlul „egalității" se impune un comitet format din 50 de români, 50 de maghiari, 15 sași și 15 secui. Pe drept cuvînt membrii români protestează. Aici se adresează de-a dreptul împăratului. Nu este drept — se plîng ei — ca într-un comitat în care românii constituie 3/4 din populație, comitetul permanent să aibă o majoritate neromânească. Nu este drept iarăși ca din 50 de posturi să li se atribuie abia 3, și acestea subordonate. Și nu fiindcă nu ar fi avut mai multe cadre calificate. Roagă să se ia măsuri pentru înlocuirea supremației neromânilor cu o adevărată egalitate națională[51]. Organizatorul întregii acțiuni românești este aici George Roman, viitorul asesor al tablei din Tîrgu-Mureș, viitorul deputat de la Sibiu.

Comitatul Tîrnava. Reorganizarea are loc în 22—24 aprilie la Dumbrăveni, prin intermediul și aici a unei adunări, căreia i se dă — pe nedrept, declară românii — titlul de congregație. Fuseseră chemați nobilii mireni și cîte 1—2 reprezentanți ai comunelor. Multe comune, neavînd încredere în comisia care organiza alegerile, nici nu-și aleg delegați ci se prezintă cu toți ai lor pe care-i știau îndreptățiți. Reazimă însă în zadar zidurile Sînmartinului, se plînge cineva „Gazetei", căci nu au acces în congregație[52].

---

[48] Nu am găsit în arhiva guberniului și nici în cea a cancelariei acest act. În 11 septembrie 1861 însă Kemény îi scrie din Baden lui Mikó că a primit actul cu o zi mai înainte de la cancelaria imperială, spre a refera. I-l trimite, la rîndu-i, pentru a-și da părerea. Cf. O.L., fond. D. 228, 1861 — 348.

[49] *Foaie...*, an XXIV, nr. 35 din 20 septembrie 1861, p. 278—279.

[50] Păcățeanu, *o. c.*, II, p. 501—511.

[51] *Foaie...*, an XXIV nr. 23 din 7 iunie 1861, p. 181—182.

[52] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 36 din 2 mai 1861, p. 156.

Survin, ca pretutindeni, contradicțiile știute. Întrucît majoritatea maghiară își impune punctul de vedere atît în ceea ce privește comitetul, cît și în ceea ce privește corpul funcționăresc și limba oficială, în 23 aprilie 79 de români protestează aprins[53]. Înainte de toate, comitatul să se organizeze legal, printr-o adevărată congregație, iar limba română să fie declarată nu numai limba oficială internă, cum potrivit circularei Clujului s-a făcut, ci și limbă externă. Fruntașii români sînt în Tîrnava Ioan Oros, Ioan Pinciu, Iosif Sterca Suluțiu, Vasile Dăian etc.

Comitatul Hunedoara. Asemenea Albei de Jos, reorganizarea Hunedoarei prilejuiește o viguroasă acțiune românească. Comitatul este prin tradiție fieful familiei baronite Nopcea, de origină românească, dar demult asimilată nobilimii maghiare. În 1861 e numit comite Francisc Nopcea, fiul comitelui din 1848, care participase la adunarea de la Blaj. Dar la fel acestuia, altora dinaintea lor, își desminte repede numele.

Reorganizarea se începe în 25 aprilie, la Deva, în cadrul unui comitet ad-hoc, format într-un comitat aproape exclusiv românesc ca Hunedoara, din 80 de români și 80 de maghiari. Participă însă împotriva dispozițiilor o mare mulțime de nechemați. Punctul de plecare al disputei este hotărîrea lui Nopcea de a declara comitetul ad-hoc drept comitet permanent. Nu — replică locotenentul Ioan Crainic în numele românilor. Recunoaștem comitetul ad-hoc numai pentru alegerea funcționarilor și numai ca un malum necesarium pînă la alegerea celui definitiv de către congregație. Să se ia deci măsuri pentru întrunirea acesteia. Controversa reîncepe cu mai multă tărie în problema limbii. Primul, Nicolae Crainic, protopopul neunit al Dobrei, apoi alții după el, cer ca limba română să fie recunoscută ca limbă oficială internă și externă, alături de cea maghiară. Ar fi întru totul drept — declară Crainic — ca limba majorității absolute a populației să fie singura limbă oficială a comitatului. Nu cer totuși deocamdată decît egalitate ei cu limba maghiară. Vor cere, după drept, încheie el, în dieta țării care, speră se va ține cît mai curînd[54]. Nu obțin însă nici cît cer. Problema, susține Fr. Nopcea, Vasile Nopcea, fostul comite, alți nobili maghiari, nu este de competența comitatului, ci a dietei. Tot ceea ce se face e că limba română e acceptată în afacerile interne. Românii care amenință cu boicotul sînt împăcați cu aceea că deputaților Hunedoarei la dietă li se va porunci să se nevoiască a scoate la cale limba română ca limbă oficială de jos pînă sus. Și în ceea ce privește funcționarii, românii sînt înfrînți: se aleg după principiul parității[55].

Din iulie, cînd are loc o încercare de congregație, situația evoluează oarecum ca în Alba de Jos. Comitele încearcă să perpetueze același principiu nedrept al parității în privința componenței comitetului permanent. Românii se opun însă acum. Comitetul comitatens, postulează I. Crainic,

[53] Păcățeanu, *o. c.*, II, p. 535—536.

[54] Textul cuvîntării se păstrează și în arhiva cancelariei, trimisă fiind după procesul verbal al ședinței din 27 aprilie 1861 guberniului, iar de aici cancelariei, ca anexă la decizia comitatului în problema limbii oficiale. Cf. O.L., fond. D. 228, 1862 — 543.

[55] *Gazeta Transilvaniei,* an XXIV nr. 34 din 26 aprilie 1861, p. 149.

Gh. Pop, vicarul Hațegului, I. Rațiu, fostul redactor al „Telegrafului" din Sibiu ș.a., să fie alcătuit pe temeiul proporționalității, iar limba română să fie limbă oficială atît înăuntrul cît și în afara comitatului. Li se aruncă în față că sînt agitatori, ba se cere ca unii să fie de-a dreptul deferiți justiției. Și sînt, bineînțeles, respinși. În semn de protest, românii protestează, părăsesc lucrările congregației, trimit o delegație la Viena[56] Hunedoara rămîne astfel, la fel Albei Inferioare, fără un organ politic legal constituit. Tensiunea e cu atît mai mare cu cît în mai multe părți ale comitatului se semnalează atacuri împotriva proprietății domnești. Nopcea raportează guberniului, acuzînd în primul rînd pe preoți care incită poporul la nesupunere, prin activitatea politică colectică sau individuală pe care o desfășoară[57]. Pe baza acestui raport guberniul pune chiar în vederea lui Suluțiu și Șaguna să ordone preoților de a nu se amesteca în alte treburi decît cele bisericești[58].

Reorganizarea comitetelor nordice, Dăbîca și Solnoc, se face în general după modelul croit la Cluj. „Inteligența" română, pregătită într-o consfătuire prealabilă, organizată de episcopul Gherlei, Ion Alexi, protestează și aici[59]. În Dăbîca toți funcționarii români își dau demisia. „Caută pe români la posturi, ca pe soldați cu funia" — scria la Brașov un corespondent din acest comitat[60].

Reorganizarea districtului românesc al Făgărașului este o adevărată dezlănțuire de forțe, o „răzvrătire", scrie istoriograful burghez contemporan Ürmössy Lajos[61]. Îi premerge, ca de altfel și în alte părți, o vie acțiune politică. În noiembrie 1860, comunele districtului cer împăratului numirea unui căpitan suprem român[62], în ianuarie—februarie 1861 multe declară limba română drept limba lor oficială[63], în martie unele adoptă ca ale lor hotărîrile conferinței din Sibiu[64]. Reorganizarea însăși e dinainte pregătită într-o consfătuire a „inteligenței"[65]. Nu va fi astfel o restaurare. De aici numele de răzvrătire, ce i se acordă. Cu atît mai mult cu cît fiind una dintre primele e urmărită cu mare emoție de tot Principatul. Și cu atît mai mult cu cît este vorba de un ținut curat românesc, în fruntea căruia, pentru întîia oară, e denumit un român. Făgărașul va fi, într-adevăr, exemplul pe care românii toți îl așteaptă.

Reorganizarea se face în 16—17 aprilie. Dar aici ședințele de constituire au loc în cîmp liber, la Moara de hîrtie — în văzul și auzul, ba chiar cu participarea mulțimii „de lume care umple Făgărașul — ca la 6000 — apreciază „Gazeta"[66]. Ceea ce înainte de toate animă aici spi-

[56] *Ibid.*, nr. 56 din 14 iulie 1861, p. 241.
[57] O.L., fond. F. 263, *Eln. iratok*, 1861 — 392.
[58] *Ibid.*
[59] *Foaie* ..., nr. 17 din 26 aprilie 1861, p. 136—138.
[60] *Ibid.*, p. 138.
[61] Ürmössy Lajos, *Tizenhét év Erdély történetéből*, Timișoara, 1894, p. 283.
[62] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 23 din 24 martie 1861, p. 100.
[63] *Foaie* ..., an XXIV nr. 13 din 29 martie 1861, p. 101.
[64] *Ibid.*
[65] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 22 din 17 martie 1861, p. 92.
[66] *Ibid.*, nr. 30 din 12 aprilie 1861, p. 128.

ritele este problema limbii. Se decide entuziast ca limbă oficială internă şi externă a districtului să fie cea română. Ar fi strigător la cer — pe-rorează vorbitorii români — să se perpetueze o altă limbă, într-o jurisdicţie, cu excepţia opidului Făgăraş, exclusiv românească. Cu deosebire, foştii grăniceri sînt foarte categorici. Nu vor accepta o altă limba de-ar fi să se aducă împotriva lor toţi jandarmii de pe faţa pămîntului. „Mai gata sîntem toţi a muri decît a suferi, a ni se mai impune vreo limbă străină" — strigă neîncetat[67].

Mai mulţi proprietari maghiari protestează, apoi se plîng guberniului[68]. Amăgiţi, boierii români din Grid subscriu şi ei plîngerea. Răspunsul guberniului este casarea tuturor hotărîrilor luate. Se va face — porunceşte în 26 aprilie gubernatorul — o nouă organizare, sub conducerea unui comisar regesc[69].

Congregaţia nouă, poruncită din Cluj, are loc în 13 mai, într-un cadru de data aceasta restrîns (341 români şi 59 neromâni). Drept comisar e numit consilierul Ioan Alduleanu. Din nou limba română e declarată limbă oficială. Se alege pentru a doua oară comitetul districtual (70 români şi 30 neromâni)[70]. Cancelaria aulică, căreia Mikó îi înaintează cauza, întîrzie la nesfîrşit răspunsul, în timp ce guberniul boicotează financiar Făgăraşul. În 31 iulie districtul înaintează împăratului o petiţie pentru aprobarea limbii române, drept limbă oficială. Cererea este argumentată cu: autonomia districtuală, numărul românilor, — 70.000 faţă de 3000 alţii — principiul proclamat în octombrie al egalităţii naţiunilor, înaintarea unui popor pururea asuprit, proprietatea de pămînt — 9/10 în mîinile românilor —, greutăţile publice[71].

Districtul Năsăudului, înfiinţat prin decretul din 24 martie 1861 din teritoriul celor 44 comune, foste grănicereşti, se organizează tîrziu, abia în 18 iulie. În fruntea lui Kemény numise, în 22 mai, pe avocatul din Cluj Alex. Bohăţel[72]. Începutul se face în cadrul unei congregaţii la care participă „inteligenţii" şi trimişii comunelor, în funcţie de mărimea lor. În mod surprinzător, apare şi aici disputa comitet-congregaţie. Majoritatea participanţilor la adunarea de constituire se pronunţă împotriva alegerii oricărui comitet permanent. Conducerea districtului, cer F. Marian, I. Fetti, F. Porcius, alţii, să se facă democratic, prin congregaţie, care să se convoace ordinar de 4 ori pe an şi ori de cîte ori va fi nevoie[73]. Numai după foarte lungi discuţii se acceptă ideea de a se constitui un comitet, căreia să i se încredinţeze apoi alegerea funcţionarilor, organizarea pro-

[67] *Ibid.*

[68] O.L., fond. F. 263, *Eln. iratok*, 1861 — 73.

[69] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 33 din 22 aprilie 1861, p. 144.

[70] *Ibid.*, nr. 40 din 16 mai 1861, p. 174.

[71] *Foaie* ..., an XXIV nr. 32 din 30 august 1861, p. 250—253.

[72] În 28 martie şi 4 aprilie cancelaria cere guberniului să desemneze în plenul său trei români din care să fie denumit căpitanul suprem. În 10 aprilie Mikó înaintează lui Kemény propunerea făcută de 12 proprietari din Năsăud, conform căreia cei trei candidaţi sînt desemnaţi în persoanele lui: I. Bologa, Alex. Mohăţel şi I. Măcelariu. Cf. O.L., fond. F. 263, *Eln. iratok*, 1861 — 26, 28.

[73] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 54 din 5 iulie 1861, p. 231.

priu-zisă a districtului etc. Drept limbă oficială, peste tot și în toate, este declarată limba română. Întrucît aici nu exista, ca în cazul Făgărașului, un precedent care să poate fi invocat împotriva ei, guberniul aprobă, la 1 august, iar cancelaria întărește hotărîrea luată la Năsăud[74].

Restaurarea scaunelor secuiești, concomitent cu comitatele, nu comportă, în general, datorită greutății lor naționale specifice, o participare românească. Doar în scaunul Mureș românii schițează un gest de împotrivire, concretizat în protestul pe care-l înaintează aici[75].

*

Reorganizarea scaunelor și districtelor așa-zise săsești, „Fundus regius" de odinioară înfățișează un tablou asemănător în multe privințe aceluia din comitate. Cu deosebirea că aici controversa politică nu se poartă asupra existenței sau inexistenței autonomiei principatului — sașii și ei se pronunță, cu excepția scaunului Sighișoara și a unei minorități brașovene, împotriva uniunii din 1848 — ci asupra principiilor organizării interne a scaunelor. Survin în schimb aceleași speranțe înșelate, nedreptăți, proteste, aceeași interpretare diferită a ideii de egalitate națională. Purtătorii acțiunii politice sînt exponenții patriciatului săsesc și, la fel ca în comitate, exponenții burgheziei românești, aici însă mai multă și mai tare decît în alte părți. La fel ca și acolo, unii cer drepturi, alții apără privilegii. Se invocă, ca întotdeauna și acum, de o parte: cel mai mare număr, cea mai mare parte a dării, cei mai mulți recruți, iar de alta: averea, cultura, moralitatea chiar. Căci, argumentează cu diverse ocazii reprezentanții patriciatului, românii numai cît cumpănesc cu numărul, dar încolo nu e nimic de ei, nici avuție, nici industrie, nici cultură, nici măcar o limbă suficient de cultă administrației și legislației[76]. Siebenbürgen Quartalschrift le contestă pînă și faptul că dau cea mai mare parte a dărilor și cei mai mulți soldați, pînă și moralitatea. Și invocă, firește, nu atît de insistent ca nobilimea maghiară, dar cu mai mult succes, dreptul istoric. Înainte de a se fi decis în 8 aprilie la Cluj restabilirea comitetelor din 1848, a dreptului istoric deci, acesta este enunțat la Sibiu. Conferința națională săsească din ianuarie cere împăratului ca reorganizarea scaunelor să se facă pe baza Punctelor regulative[77].

Într-adevăr, potrivit instrucțiunilor pe care Kemény le dă comesului Salmen, acestea vor sta la baza reorganizării pămîntului crăiesc. Chiar mai mult, se ordonă ca foștii senatori și membri ai comunităților să rămînă în funcțiile lor, iar alegeri noi să se facă numai pentru locurile vacante. Ceea ce însemna că comunitățile orășenești dinainte de 1848, toate se poate spune exclusiv săsești, se reîntregesc singure, iar apoi tot ele aleg senatorii disponibili. Unde mai putea încăpea aici egalitatea națională? —

[74] O.L., fond. F. 266, *Általános iratok*, 1861 — 3479.
[75] *Foaie...*, an XXIV nr. 25 din 28 iunie 1861, p. 200.
[76] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 60 din 19 decembrie 1860, p. 249.
[77] *Ibid.*, nr. 7 din 25 ianuarie 1861, p. 30.

întreabă românii. Şi ca şi cum nici atît n-ar fi fost destul, atunci cînd se fac alegerile nu se creează condiţii pentru aplicarea dreaptă, conform poruncii, a Punctelor regulative. Se reorganizează scaunele înainte de a se reorganiza comunităţile săteşti şi cele orăşeneşti. Tocmai invers de cum ar fi fost normal. În acest fel comunităţile, foarte numeroase, cu populaţie, mixtă, vor fi reprezentate de saşi care deţineau conducerea lor, măcar că în cele mai multe cazuri partea românească era mai numeroasă. Sau pur şi simplu, se fac abateri grosolane de la prevederile lor, cum este cazul — cel mai răsunător — al Miercurii.

Dar oricum ar fi fost ele aplicate, Punctele regulative din 1805 erau prin ele însele opuse ideii egalităţii naţionale, opuse revendicărilor româneşti. Dinăuntrul lor se puteau face şi se vor face concesii. Puţine, mai puţine decît în comitate şi mai degrabă ideii proclamate de la înălţimea tronului decît susţinătorilor ei de jos, dar de făcut se fac. În nici un caz însă nu puteau fi baza unei organizări echitabile, sub raport social şi mai ales sub cel naţional. Amintim numai faptul că prevederile din 1805 favorizează vădit urbanul în prejudiciul ruralului, cetatea în prejudiciul scaunului. Ceea ce, sub un aspect, este în folosul categoriei burgheze de la oraşe, preponderent săseşti, şi spre paguba masei ţărăneşti, preponderent româneşti, iar sub celălalt, în folosul naţiunii minoritare şi detrimentul celei majoritare. Căci românii, chiar dacă nu în proporţia zdrobitoare din comitate şi chiar dacă nu în toate scaunele, constituie şi pe pămîntul crăiesc majoritatea populaţiei[78]. Spre exemplificarea acestei injustiţii a prevederilor regulative, e suficient să trimitem la prevederea conform căreia magistratele sînt alese numai de comunităţile orăşeneşti, fără participarea comunelor din scaun, cu toate că ele aveau împuterniciri mari asupra acestuia. După cum se ştie, senatorii aleg inspectorii săteşti, iar corpul lor — magistratul — era for judecătoresc de-a doua instanţă pentru scaunul respectiv.

Astfel plănuită, reorganizarea întîmpină, la fel ca în „terra nobilium" şi pe „terra regia" rezistenţa românilor, foarte hotărîtă în scaunele cu majoritate românească, prezentă într-o măsură sau alta şi în celelalte. Pretind egalitate deplină în drepturi, începînd cu comunele şi terminînd cu universitatea. Aşa de pildă, delegaţia înfăţişată înaintea lui Salmen, în 15 aprilie, la Sibiu cere, oricît de însolit putea să apară atunci, ca însăşi universitatea să fie constituită din 11 deputaţi saşi şi 11 deputaţi români. De împlinirea cererilor lor drepte cu care nu se sfiesc să păşească înaintea lui dumnezeu şi a lumii, atîrnă — declară cei 84 de delegaţi — statornicirea unei adevărate frăţii între naţiunile chemate să împartă laolaltă binele şi răul, aceleaşi deopotrivă de iubite patrii[79]. Uneori însă egalitatea este înţeleasă ca proporţionalitate. În scaunul Orăştie, românii, în număr de 12 mii faţă de 1000 saşi, cer ca dregătoriile oraşului şi scaunului să se

[78] Fényes Elek, *A magyar birodalom nemzetségei és ezek száma vármegyék és járások szerint*, Budapesta, 1867, p. 19.

[79] Păcăţeanu, *o. c.*, II, p. 612—613.

împartă proporțional: 12 părți la români și o parte la sași, iar limba oficială să fie înauntru și în afară limba română[80].

Dar cererile românilor sînt respinse de către majoritățile săsești ale organismelor politice, chiar și atunci cînd sînt mai moderate, ca moderația însăși. Argumentele românești nu impun nici cît în comitate. Deși se fluturâ și aici lozinca la modă a frăției naționale, comitele însuși declară pretutindeni că a venit cu porunca de a face dreptate românilor, aceștia au de suferit nedreptăți mari, atît la compunerea comunităților și magistratelor, cît și la alegerea funcționarilor și stabilirea limbii române. Drepturile, li se aruncă mereu românilor, nu se capătă după număr și puterea fizică, ci după avere și puterea intelectuală. Concurența la posturi e chiar mai mare decît în comitate. Se înghesuie, care de-a puterea, membrii numeroasei birocrații săsești, constrînși mulți să se retragă din comitate, unde nu erau agreați în locurile de baștină. Concurează apoi mult mai mulți români decît în alte părți. Dintre ei, pe pămîntul crăiesc, se aleg însă abia 8 funcționari. În ochii patriciatului e o concesie extraordinară faptul că la lucrările universității participă în iunie, pentru prima dată în istoria ei de 600 de ani, și 4 români[81]. Oficial, limba română nu este acceptată nici măcar în măsura în care fusese acceptată în comitate. Reorganizările deci, mai mult chiar decît în comitate, sînt simple restaurări. De unde proteste, apeluri la guberniu și cancelarie. Semnificativ, apelurile românești venite din scaune sînt primite, atît într-o parte cît și în cealaltă, cu solicitudine, iar celor ale Sebeșului și Miercurii li se răspunde pozitiv. Aceleași foruri refuză însă satisfacerea cererilor, tot atît de drepte ale Făgărașului și opidului Hațeg în privința limbii. Nu este greu de bănuit aici un substrat care s-a manifestat adesea înainte de 1848, cu prilejul petiției înaintate dietei din 1834, de pildă.

Cel dintîi scaun reorganizat este în 9 aprilie, Orăștia. Reorganizarea o face cominutatea orașului, în care românii, deși constituie majoritatea relativă a populației sale, sînt foarte injust reprezentați. În zadar mai cer ei aplicarea principiului proporționalității, adoptat înainte de sosirea lui Salmen, într-o consfătuire prealabilă. Va fi ales George Domșa, proprietarul de moșie din Gheorghieni, drept jude regesc, vor fi aleși încă 8 români în comunitate, dar în rest nimic. Supuși votării candidații români la posturi cad unul după altul. Cît despre limba română, pe care românii o vreau oficială, majoritatea comunității nici nu vrea să audă. Românii, atît cei din oraș cît și cei din scaun, înaintează proteste pentru a fi așternute împăratului[82]. Cel al orășenilor, redactat după afirmația ziarului Kolozsvári Közlöny sub influența lui Axente, prezent acum aici, este foarte energic. „Iar satelor românești, se scrie a doua zi din Orăștie Gazetei — le stă în minte și în gură de a se cere la comitatul Hunedoarei, care, de s-ar întîmpla, ca scaun ar rămîne numai Orăștia, și doară satul

[80] *Telegraful Român*, an IX nr. 24 din 15 iunie 1861, p. 95.
[81] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 47 din 10 iunie 1861, p. 205.
[82] *Foaie* ..., an XXIV nr. 15 din 12 aprilie 1861, p. 112—113.

Romos, căci celelalte toate sînt curat românești[83]. Nu ajung pînă acolo, dar la scurt timp 9 din cele 13 comune ale scaunului declară cu de la ele putere limba română drept limba lor oficială[84].

Orăștiei îi urmează, în 9—10 aprilie, scaunul, la fel precumpănitor românesc, al Sebeșului. Aici iarăși comunitatea veche a orașului, aproape exclusiv săsească, neglijează cu totul cererile românești. Sînt aleși 3 români în comunitate și 3 senatori în magistrat. Firește, românii protestează[85]. Au fost timpuri, nu spun — declară actul —, cînd s-ar fi simțit mîngăiați și cu atît. În secolul al XIX-lea însă, al dreptății și luminii, s-au dezvățat a trăi din grația cuiva, pretind nici mai mult nici mai puțin decît perfecta egalitate. Cer comesului ca, dacă nu se poate reface pe de-a întregul comunitatea, cum ar fi fost drept, atunci cel puțin completarea ei să fie dreaptă. Punctul de plecare să fie deci comunitatea din 1848, iar nu cea din 1861, știut fiind că în acest interval membrii ei nu au fost aleși, ci numiți. Și aceasta însă numai pînă la dietă, unde glasul tînguirii lor se va face, cred, auzit.

La 1 iunie românii din oraș și scaun recurg împotriva reorganizării la cancelarie[86]. Deoarece aceasta în întregime, se plîng cei 84 semnatari ai actului, a fost nedreaptă, ca una făcută fără participarea reală a românilor și împotriva lor, să se reia de la început sub supravegherea unui comisar regesc. Ca urmare a acestei plîngeri guberniul casează organizarea scaunului[87]. Tot astfel se desfășoară și se încheie și organizarea scaunului, majoritar românesc și el, al Miercurii. Este format din 11 comune, 6 curat românești, iar 5 mixte, dar și ele cu precumpănire românească[88]. Cu toate acestea structura adunării de constituire a scaunului este tocmai inversă: unele comune românești nu sînt deloc chemate, cele mixte sînt reprezentate prin sași, iar Miercurea, în loc de a participa cu 2 delegați, conform regulativelor, participă cu 6, ca și cum ar fi fost oraș liber regesc. Românii protestează, cu succes, la guberniu, care anulează în 21 septembrie deciziile adunării[89].

Deosebit de energică este acțiunea politică a românilor cu prilejul organizării, în 22 aprilie, a districtului Brașov. Spre deosebire de restul Transilvaniei, aici invocă nu numai numărul — dețin atît în oraș cît și în district majoritatea relativă a populației, în oraș încă din 1848[90] — ci și averea, a cărei lipsă le fusese atît de des imputată. Se referă la bogații membri ai gremiului român singurii mari negustori ai Brașovului, al cărui comerț îl controlează în proporție de 9 la 1, și aproape singuri ai Transilvaniei întregi. Încît pentru district se referă la marii crescători de animale din Săcele și Bran, care plătesc pentru turmele lor o dare mai

[83] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 26 din 30 martie 1861, p. 108.
[84] *Ibid.*, nr. 48 din 14 iunie 1861, p. 208.
[85] *Foaie* ..., an XXIV nr. 16 din 19 aprilie 1861, p. 126.
[86] *Ibid.*, nr. 23 din 7 iunie 1861, p. 184—186; nr. 25 din 28 iunie, p. 199.
[87] *Ibid.*, nr. 35 din 20 septembrie 1861, p. 273—274.
[88] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 29 din 8 aprilie 1861, Suplimentul.
[89] *Telegraful Român*, an IX nr. 51 din 21 decembrie 1861, p. 199.
[90] Söllner, *o. c.*, p. 393.

mare decît a tuturor celorlalte comune la un loc. (60.000 fl[91]). Cer, bazați pe dreptul „naturii și evangheliei", pe spiritul timpului, pe dreptul istoric, care nu lipsește nici românilor, reconstituirea, proporțional cu numărul sufletelor a întregii comunități a Brașovului (centumviratul), proporționalitate la alegerea funcționarilor, limba română alături de germană, limbă oficială etc.[92]. Separat, cele 11 comune ale cercului Bran, foste pînă în 1848 iobage ale orașului, cer să fie alipite districtului românesc Făgăraș[93].

Dar și aici reorganizarea se face cu totala ignorare a revendicărilor românilor. În magistratul, acum lărgit la 15 persoane, este ales un singur român C-tin George Ioan, fost de altfel senator și pînă atunci. În 6 mai, 140 de români din cetate și district protestează la cancelaria aulică[94]. Acuză grav spiritul reacționar al birocrației săsești, căreia i-au căzut și acum jertfă. Cărți întregi — declară ei — s-ar putea scrie despre nedreptățile, asupririle și cîte toate pe care le îndură, căci arhivele sînt pline de acte referitoare la ele. Cer o organizare nouă, proporțională.

Reorganizarea, în 20 mai, a scaunului Sibiului — între timp fuseseră reconstituite scaunele majoritar săsești ale Sighișoarei, Mediașului, Cincului Mare, Rupei și districtul Bistrița — este cea mai nefavorabilă românilor. Obțin abia 4 locuri în centumvirat și nici un loc în magistrat. Nici chiar fostul senator român Petru Roșca nu este ales. Din capul locului comunele fostelor scaune-filiale ale Săliștei și Tălmaciului, aflate înainte de 1848 în relații iobăgești cu Sibiul, au fost excluse de la reorganizare. Sînt de asemenea excluse comunele foste grănicerești Orlat, Veștem, Racovița și Jina, aparținătoare de facto și ele scaunului. În 21 mai românii protestează la împărat[95]. Ulterior, în 25 iunie, se creează la insistențele lui Salmen, ca în derîdere — zic românii — a 13-a senatorie, atribuită lui P. Roșca, ca inspector al scaunului Săliștei. Comunele refuză însă să-l recunoască, cum vor refuza și comunele scaunului Tălmaci, unde este apoi numit pe motiv că nu au participat la alegerea lui[96]. Să fie senator sas în Sibiu — declară, de îndată ce aud, dar ele nu-l vor ști de inspector al lor pînă nu vor lua parte la alegerea lui[97].

Reorganizarea localităților urbane sau de tip urban, care beneficiaseră înainte de 1848 de dreptul autonomiei, antrenează în măsură mai mică participarea românească. Întîi că aici românii sînt prea slab reprezentați — abia de pe acum li se deschid porțile orașelor. Apoi și acolo unde se ridică la un număr mai mare sau formează chiar majoritatea relativă a populației sînt disproporționat de puțini în comunități și magistrate. Fiindcă, deși crește numărul românilor meseriași, negustori, intelectuali, cea mai mare parte a populației lor orășenești este de tip urban, mai degrabă prin așezare decît printr-o îndeletnicire tipic burgheză. Majori-

[91] *Gazeta Transilvaniei*, an XXIV nr. 30 din 12 aprilie 1861, p. 129.
[92] *Ibid.*
[93] Păcățeanu, *o. c.*, II, p. 615—616.
[94] *Foaie...*, an XXIV nr. 19 din 10 mai 1861, p. 147—148.
[95] *Telegraful Român*, an IX nr. 51 din 21 decembrie 1861, p. 199, 200.
[96] *Ibid.*, nr. 30 din 27 iulie 1861, p. 117.
[97] *Ibid.*, nr. 26 din 26 iunie 1861, p. 99.

tatea ei se compune acum, potrivit stării modeste din care a fost desrădăcinată, din servitori, zileri, agricultori, aşezaţi pe nesimţite în suburbii, toleraţi de nevoie. Oraşe cu majorităţi relative româneşti sînt la recensămîntul din 1869/70: Braşovul, Abrudul, Sebeşul, Alba Iulia, Orăştie, Hunedoara, Ocna Sibiului[98]. Mulţi, aproape la paritate cu ceilalţi, sînt apoi în Făgăraş şi Deva. În niciunul însă din aceste oraşe românii nu au cuvîntul cuvenit în organele de conducere, în cele mai multe abia dacă-l au. În Braşov spre exemplu, cel mai mare oraş al Transilvaniei, deşi sînt la 1869 în număr de 9616, mai mult decît 1/3 a populaţiei, au numai 8 reprezentanţi în certumvirat şi numai unul în magistrat[99]. Singura localitate urbană cu conducere românească este Haţegul. Acest opid autonom, fost pînă în 1851 grăniceresc, înscrie acum o minunată pagină de istorie. O mînă de oameni, cîţiva negustori, proprietari, meşteşugari mai avuţi, 2—3 „învăţaţi", foştii grăniceri, simpli ţărani cei mai mulţi, apără dindărătul autonomiei urbei lor nu numai propria lor cauză, ci foarte ades pe aceea a naţiunii întregi. Intervin, fie pentru una, fie pentru cealaltă, cînd la guberniu, cînd la cancelarie, cînd la împărat. Frămîntă în aceşti ani gîndul de a reînvia pe valea Haţegului un district românesc, asemănător acelora ale Năsăudului şi Făgăraşului.

Cea mai viguroasă acţiune românească pentru drepturi municipale s-a manifestat pe pămîntul crăiesc, unde stratul burghez românesc era mai compact şi mai puternic economic decît în restul Transilvaniei. Am văzut-o la Braşov, Orăştie şi Sebeş, cu prilejul reorganizării scaunelor respective.

În municipiile din comitate, o acţiune independentă susţinută de români se infiripă doar la Alba Iulia, Turda, Cluj şi Haţeg.

În Alba Iulia, românii organizează, la 12 mai, sub conducerea lui Axente, o adunare de protest împotriva modului în care magistratul a înţeles reorganizarea. Cer, printr-o adresată semnată de 112 orăşeni, ca aceasta să se facă într-o adunare a tuturor cetăţenilor îndreptăţiţi[100]. Şi mai energic este protestul din 15 mai al românilor din Turda, redactat de I. Raţiu. În anul 1861 — clară cei 70 de semnatari — cînd toate popoarele sînt pătrunse de simţul dreptăţii, românilor, 3 din 8 părţi ai locuitorilor oraşului li s-a făcut aceea neauzită nedreptate de a fi excluşi cu totul din magistrat. Ameninţă că vor apela la simţul de dreptate al mai marilor şi la opinia publică[101]. Un protest asemănător se întocmeşte, după unele ştiri, şi la Cluj.

Cît despre Haţeg, iată-l în 19 decembrie 1960, adresîndu-se împăratului în numele naţiunii[102], pentru menţinerea autonomiei Transilvaniei, recu-

[98] *A magyar korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*, Budapesta. 1871.

[99] Potrivit recensămîntului din 1869—70, populaţia Braşovului este 27.766 din care: 7.472 rom. cat., 127 gr. cat., 41 armeni, 9.489 ortodocşi, 8.446 augusteni, 1.817 helvetici, 138 unitarieni, 217 israeliţi. *Ibid.*, p.

[100] O.L., fond. F. 263, *Eln. iratok*, 1861 — 470. Cf. *Foaie*..., nr. 20 din 17 mai 1861, p. 160.

[101] *Foaie*..., an XXIV nr. 20 din 17 mai 1861, p. 160.

[102] Păcăţeanu, *o. c.*, II, p. 172—176.

noașterea legislativă a națiunii, decretarea oficialității limbii sale, cens mic etc. În 21 februarie 1861, înainte de reorganizarea generală, își alege o nouă comunitate și magistrat, declară limba română limbă oficială[103]. Din nou în 8 mai, cu prilejul restaurării definitive, „poporul alegător orășănesc" declară „limba cea română de limbă oficioasă, de jos pînă sus"[104]. Hotărîrea este anulată în 29 mai și 26 iunie de guberniu. În 17 august, o delegație a Hațegului recurge împotriva hotărîrilor guberniale pe care le declară nelegale și asupritoare, la cancelaria aulică[105].

Străduințele militanților politici români, din primăvara și vara anului 1861, marchează cea mai puternică recrudescență a mișcării naționale românești, apărută după revoluție. Îndeplinirea obiectivelor acesteia devine acum problema esențială a intregii vieți publice a Transilvaniei. Cu toate că pentru români reorganizarea s-a încheiat cu puține realizări practice, ea a avut în schimb importante rezultate de ordin moral. Campania politică pe care a prilejuit-o a antrenat într-o acțiune comună întreaga sferă burgheză românească și într-o mare măsură masa sa de sprijin, a arătat mai clar necesitatea întrunirii unui congres național, a amplificat nespus de mult grija pentru viitorul națiunii și a limbii române. Prin amploarea și energia ei, ea constituie un început demn a epocii de împlinire, fie și vremelnică, a unor idealuri vechi, un prolog strălucit a așa-zisei diete românești de la Sibiu.

LA LUTTE NATIONALE DES ROUMAINS DANS LES JURIDICTIONS DE LA TRANSYLVANIE Â L'AN 1861

RÉSUMÉ

L'année 1861 représente, de par le dynamisme et l'ampleur des actions politiques des Roumains, un des moments les plus intéressants de l'histoire moderne de la Transylvanie. L'auteur de cet article étudie ce mouvement dans les diverses unités administratives et politiques: comitats, districts, arrondissements *(scaune)* et municipes. L'abolition de l'administration absolutiste ne se fait en Transylvanie qu'en 1861, par le décret du 24 mars, qui arrête qu'à partir du 15 avril le pouvoir local soit assumé par les organes constitutionnels des anciennes unités administratives réintégrées dans leurs anciens droits et attributions. Les points de vue quant à la manière proprement dite dont allait s'effectuer cette réorganisation furent différents. Dès le début les dirigeants politiques roumains demandèrent que la réorganisation ait lieu par l'intermédiaire de congrégations générales démocratiques élues, en vertu d'un cens bas. De sa part, la noblesse hongroise plaidait pour le rétablissement de la réorganisation faite en 1848. Controverses et confrontations de principes ont lieu. La Chencellerie Aulique se prononce en faveur de la noblesse: l'instruction provisoire du 26 mars, émise par la chancelier Kemény, accorde aux chefs des unités administratives — qui étaient pour la plupart des aristocrates hongrois — des prérogatives presque discrétionnaires. De la sorte, la réorganisation

[103] *Foaie* ..., an XXIV nr. 13 din 29 martie 1861, p. 99—101.
[104] *Ibid.*, nr. 20 din 17 mai 1861, p. 158.
[105] *Ibid.*, nr. 31 din 19 august 1861, p. 245—247.

de 1861 sera en fait le rétablissement, à quelques modifications près par rapport à la période d'avant l'an 1848, du pouvoir de la noblesse hongroise dans les comitats et du pouvoir du patriciat saxon sur le territoire de l'empire. L'action politique des Roumains devient, de par là, plus ample et plus profonde. Leurs dirigeants protestent, adressent des mémoires au gouvernement ou à l'empereur, organisent des réunions. Dans le comitat de Alba de Jos, où le mouvement national roumain était mieux organisé, on en arrive à décréter la résistance passive envers les autorités nouvellement constituées. L'auteur commence par analyser l'action politique des Roumains dans les huit comitats de la Transylvanie historique: Cluj, Turda, Alba de Jos, Alba de Sus, Tîrnava, Hunedoara, Dobîca et Solnoc, ainsi que dans les districts de Făgăraş et de Năsăud, pour passer ensuite à l'analyse succincte du même processus dans les comitats saxons, notamment dans les comitats d'Orăştie, Sebeş, Sibiu, Miercurea et Braşov, où les Roumains forment la majorité de la population. En ce qui concerne la réorganisation des municipes, la participation des Roumains est moins importante (Braşov, Sibiu, Alba Iulia, Cluj, Turda, Orăştie, Sebeş, Haţeg). Encore que, envisagée sous l'angle des réalisations pratiques, l'action politique des Roumains n'ait donné que des résultats peu importants, elle ne s'en signale pas moins par ses effets sur le plan moral, étant un brillant prologue à la soi-disant diète roumaine de Sibiu, de 1863—1864.

ÉMILE PICOT ŞI ROMANII DIN TRANSILVANIA

DE

M. DAN, L. MAIOR

În cadrul raporturilor franco-române, continuînd acţiunea de răspîndire în opinia publică franceză a culturii şi adevărurilor politice despre situaţia românilor, acţiune inaugurată de Vaillant, Desprez, Ubicini, Bataillard etc., un loc de frunte îl ocupă savantul Émile Picot. Născut la Paris în 13 septembrie 1844 îşi face studiile la liceul Bonaparte consacrîndu-se, după terminarea universităţii, dreptului. La recomandarea doamnei Cornu, personaj influent la curtea lui Napoleon al III-lea, el este angajat ca secretar al viitorului rege al României, Carol I, în perioada 1866—1868, luînd astfel contactul cu românii, învăţînd limba şi cunoscînd cultura poporului român. Reprezentant al ideilor franceze pe lîngă domnitorul român filoprusac, Picot, dîndu-şi seama că acesta este promotorul apropierii de Prusia lui Bismarck, renunţă să-l mai servească pe Carol. După abandonarea funcţiei de secretar al domnitorului, Picot intră în aparatul diplomatic francez, fiind numit viceconsul al Franţei la Sibiu, iar peste cîteva luni, în aceeaşi calitate, la Timişoara, unde funcţionează pînă în 1872. Aici Picot, cunoscînd situaţia românilor transilvăneni, se ataşează de cauza românească, servind-o în tot restul vieţii.

După cum era firesc, el intră în legătură cu fruntaşii politici ardeleni, îndeosebi cu Vincenţiu Babeş, cu care are întîlniri sau schimburi de scrisori. Babeş, redactor în această vreme al ziarului „Albina", se remarcă prin atitudinea sa plină de simpatie faţă de Franţa greu încercată în confruntarea cu Germania din anii 1870—1871 ceea ce va contribui şi mai mult la întărirea prieteniei dintre ei. „Albina" devine în aceşti ani o adevărată tribună de la care se exprimă sentimentele filofranceze ale românilor ardeleni care sperau că o Franţă victorioasă se va îngriji mai mult de soarta lor: „Simpatiile noastre toate trebuie să fie lîngă Franţa, toate oftările noastre trebuie să fie pentru victoria armatelor franceze"[1]. Ală-

[1] *Albina*, an V, nr. 57 din 9/21 iulie 1870.

turi de acţiunea femeilor din Bucureşti care iniţiază colectarea de bani pentru răniţii şi prizonierii francezi din Germania, şi în Transilvania are loc o acţiune similară plină de semnificaţii politice. Din nou românii îşi dădeau glas sentimentelor lor antiprusace a căror tendinţă expansionistă neliniştea popoarele. În articolul „În cauza francezilor nefericiţi“[2] Babeş lansează apelul pentru colecta publică: „Noi românii sîntem săraci, cei mai săraci dintre cei săraci, dar cînd vedem pe fraţii noştri despoiaţi de toate, cînd auzim ţipătul de foame al fraţilor noştri, cînd vedem suspinînd sutele de mii de mame, sutele de mii de orfani, fără pîine... atunci din toată sărăcia noastră trebuie să ajutorăm şi să mîngăiem pe fraţii noştri[3]. Apelul lui Babeş găseşte un ecou deosebit în rîndul românilor. Comuna Ramna din comitatul Caraşului trimite redacţiei banii colectaţi însoţiţi de scrisoare în care înştiinţau că banii îi donează pentru „Salvarea libertăţii popoarelor, salvarea onoarei secolului al XIX-lea“[4].

În toată această vreme grea pentru poporul său Picot caută prin toate mijloacele să-şi servească patria. Împreună cu Albert Lefaivre cancelar al legaţiei franceze din Viena, bun cunoscător al problemei germane, Picot vizitează Praga unde are convorbiri cu Palacký Rieger şi Sladkovský. Rezultatul convorbirilor este cuprins în declaraţia celor 86 fruntaşi politici cehi care protestau împotriva incorporării Alsaciei şi Lorenei. O declaraţie asemănătoare cu un profund caracter protestatar iniţiază prietenul lui Picot, Vincenţiu Babeş. În scrisoarea care însoţea banii colectaţi de el, redactorul Albinei[5] după ce îi scrie lui Picot: „Avînd fericirea de a vă cunoaşte ca pe unul carele de mai mulţi ani studiaţi şi cultivaţi limba şi naţionalitatea română cu o plăcere şi seriozitate şi cu un succes ce pururea am admirat...“[6], îl roagă să trimită banii pentru ajutorarea prizonierilor francezi internaţi în lagărele germane. Babeş sublinia faptul că românii „au uitat de ale sale proprii mii de lipse şi suferinţe“[7] pentru a-i ajuta după puterile lor, fiind convins că naţiunea română stăpînă pe soarta sa „fără ezitare şi-ar fi dat cel mai bun al său sînge întru ajutorul naţiunii franceze, adoratei sale surori...“[8]. Către Picot se îndreaptă scrisorile de simpatie şi colecte şi din alte părţi ale Transilvaniei. La Blaj, Ion Micu Moldovan şi Nicolae Solomon îi trimit o importantă sumă de bani adunată pe văile Tîrnavelor[9]. Răspunsul lui Picot la scrisoarea lui Babeş este plin de cele mai alese simţăminte pentru fapta românilor: „Este pentru mine o plăcută datorie de a vă exprima, nu în numele meu ca simplu cetăţean, ci în numele Republicii Franceze mulţumirile mele cele mai sin-

---

[2] *Ibid.*, nr. 82 din 20 septembrie/2 octombrie 1870.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.*, nr. 96 din 6/18 noiembrie 1870.
[5] *Ibid.*, an VI, nr. 11 din 4/16 februarie 1871. Scrisoarea are data de 3/15 ianuarie 1871 şi a fost expediată din Pesta.
[6] *Ibid.*
[7] *Ibid.*
[8] *Ibid.*
[9] George Bogdan-Duică, *Francofilism la Blaj*, în *Naţiunea*, an I, nr. 203 din 25 septembrie 1927.

cere... Creiţarul săracilor are un preţ mai mare decît milioanele bogaţilor..."[10]. Manifestările de simpatie pentru Franţa, cunoaşterea luptei românilor pentru drepturi naţionale şi sociale îl determină pe republicanul Picot să exclame: „Recunoaştem dreptul fiecărui popor de a se pronunţa asupra soartei de a dispune de sine. Acesta este după noi, un drept fundamental pentru naţiuni"... [11]. Sprijinind Franţa, se sprijinea ideea de libertate a popoarelor împotriva dreptului de cucerire promovat de Bismarck şi aceasta era, de altfel, convingerea tuturor celor dispuşi să contribuie şi să manifeste simpatie faţă de lupta poporului francez.

Legăturile lui Picot cu românii ardeleni nu se încheie odată cu plecarea sa din Viena la 1872. Urmărea cu atenţie manifestările culturale ale românilor de pe ambele versante ale Carpaţilor, scriind articole interesante despre mişcarea ideilor, în rîndul lor. La 30 iulie 1875, gratuit, începe la „École des langues orientales vivantes" cursurile de limbă şi istorie română. Paralel publică studii istorice, filologice şi bibliografice, ca de pildă, „Cronica" lui Grigore Ureche, tipărită la Praga, în imprimeria lui Eduard Grégr în anii 1878—1885, în text român şi traducere franceză, însoţită de bogate note istorice, tabele genealogice, listă cronologică, glosar şi indice[12].

Publicarea cronicii lui Ureche în traducere franceză a fost atunci, ca şi mai tîrziu, de mare utilitate pentru informarea lumii ştiinţifice din diferite ţări în problemele istoriei noastre medievale[13].

În aceeaşi ordine de idei merită să amintim încă mica sa monografie despre Alexandru cel Bun[14] apărută la Viena în 1882 şi care, cu toate lipsurile ei în comparaţie cu ce ştim astăzi despre epoca respectivă, a fost o cercetare meritorie a unei perioade din istoria noastră naţională, menită să atragă odată mai mult atenţia opiniei publice din Franţa asupra poporului nostru într-un moment deosebit de important pentru lupta de emancipare naţională a românilor din Transilvania.

Toate aceste acţiuni ale sale confirmau promisiunea sa făcută lui Babeş încă în 1871: „Românii ne-au dat nouă testimoniu de amiciţia lor; pot fi siguri că dacă vor veni zile mai bune, vom secera aceea ce au semănat şi că noi le vom da dovadă de recunoştinţa noastră"[15]. Legăturile

---

[10] Vezi Anexa I. Scrisoarea a fost publicată de către V. Babeş în *Albina*, an VI, nr. 11 din 4/16 februarie 1871. Transcrierea ei s-a făcut după originalul aflat în proprietatea prof. M. Dan. La fel cu celelalte două scrisori trimise lui V. Babeş.

[11] *Ibid.*

[12] Emile Picot, *Chronique de Moldavie depuis le milieu du XIVe siècle jusqu'à l'an 1594*, Paris, Ernest Leroux, editeur 1878. A apărut în *Publications de L'École des langues orientales vivants*. Numele imprimeriei din Praga şi anii imprimării se află indicaţi la sfîrşitul volumului, p. 662.

[13] L-a folosit, de pildă, marele arheolog ceh Lubor Niederle în celebra sa lucrare *Slovanské starozitnosti*. Vezi studiul lui Mihail Dan, *Istoria veche a României în „Antichităţile slave" ale lui Lubor Niederle*, în curs de apariţie în *Slovenskie Studie*, din Bratislava.

[14] Emile Picot, Georges Bengesco, *Alexandre le Bon. Prince de Moldavie (1401—1433)*, Vienne, Adolph Holzhause, 1882.

[15] Vezi Anexa I.

sale cu Babeş se menţin. În 1873 într-o scrisoare a sa E. Picot îl felicita sincer pe acesta pentru alegerea sa de deputat în dieta pestană precum şi pentru activitatea „cu care luptaţi neîncetat în interesul cauzei naţionale“[16]. El îl îndemna pe Babeş să întărească legăturile cu celelalte popoare din monarhie pe principii solidare, afirmînd că astfel vor creşte şansele obţinerii de drepturi în condiţiile compromisului dualist. Totodată întreţine legături cu societatea studenţilor români din Budapesta, cărora le trimite cărţi pentru biblioteca lor.

În vremea războiului din 1877—1878, entuziasmat de măreţia momentului, le scrie tinerilor români din capitala Ungariei: „Mă simt mîndru de partea ce au luat Românii în luptele sîngeroase de la Plevna. Eunucul se apără cu toată inima fiindcă ştie bine că a sosit pentru dînsul ora morţii[17].

În anii de după unificarea celor două partide politice româneşti în conferinţa din 12—14 mai 1881, de numele lui Picot se leagă răspîndirea în Franţa a Memorialului scris de Gh. Barit[18]. Într-o scrisoare adresată lui Barit, Picot dădea din nou glas sentimentelor sale faţă de români: „Deşi ne aflăm acum departe de români, am cu toate acestea în inimă aceeaşi simpatie pentru dînşii, acelaşi interes pentru cauza lor ce am avut mai înainte“[19]. Astfel în ziarul „Le bien public“ din 11 decembrie 1882 apărea scris de Emile Picot un articol intitulat: „Roumains et Magyars“ însoţit de fragmente din Memorial, pledoarie sinceră pentru soarta românilor din monarhie[20]. În Gazeta Transilvaniei[21] din 1891 este descrisă o serată organizată de către Picot la care au participat francezi şi membrii coloniei române din Paris. Sub steagul tricolor participanţii au recitat poezii şi au cîntat melodii româneşti şi franţuzeşti. Participau alături de studenţi din România şi studenţi ardeleni aflaţi în Paris, animaţi de aceleaşi idealuri de unitate politică[22]. Cîţiva ani mai tîrziu, în vremea procesului Memorandumului, Picot îşi va aduce contribuţia la răspîndirea dezbaterilor procesului în Franţa. La 11 mai 1894, în marele amfiteatru al Sorbonei, Picot în faţa unui numeros auditoriu, conferenţiază despre procesul din Cluj. El îşi manifesta astfel din nou sentimentele de dragoste pentru poporul român. La 20 mai 1894 trimite o telegramă de simpatie memorandiştilor „Eu sînt din toată inima cu românii din Transilvania în lupta lor

---

[16] Anexa II

[17] Bogdan-Duică, *O scrisoare a lui E. Picot către tineretul român din Budapesta* (1877) în *Naţiunea*, an I, nr. 203 din 25 septembrie 1927.

[18] Liviu Maior, *Le Memorial de 1882 et son écho en Europe*, în *Revue Roumain d'histoire*, VIII (1969), nr. 2, p. 293. Cf. Ernest Armeanca, *O scrisoare a lui Gheorghe Barițiu*, în *Societatea de mâine*, (XV), (1938), nr. 10, p. 213—214.

[19] Vezi Anexa V.

[20] Maior, *o.c.*, p. 293.

[21] Nicolae Georgescu Tistu, *Emile Picot et ses travaux relatifs aux roumains*, Paris, [1925], p. 187. *(Extras din Mélanges de l'École Roumaine en France*, 1er partie).

[22] *Ibid.*, p. 241.

pentru drepturi și viață"[23]. De altfel, în toamna anului 1895 revine în rîndul ardelenilor vizitînd Banatul atît de bine cunoscut de el[24].

Emile Picot se ocupă în anii următori de istoria și literatura veche a poporului român, publicînd în revistele de specialitate numeroase studii sau monografii, remarcîndu-se printre cei mai buni specialiști străini în acest domeniu. Bătrîn, în 1913, el se retrage din viața universitară. La sfîrșitul anului 1918, la 24 septembrie, bolnav, Picot încetează din viață, cu puțin înainte de a vedea triumful unei cauze drepte, la a cărei victorii își dăduse și el contribuția sa.

Viața și opera lui Emile Picot, sprijinul pe care l-a oferit cu generozitate nu o dată luptei românilor ardeleni pentru libertate națională și socială înscrie în istoria raporturilor franco-române o pagină luminoasă.

I

Viena 8/20 ianuarie 1871

Prea stimate domnule,

Am primit, împreună cu suma culeasă de ziarul Albina, scrisoarea cu care d(omn)ia voastră ați binevoit a o însoți. Este pentru mine o plăcută datorie de a vă exprima, nu în numele meu ca simplu cetățian, ci în numele Republicii Franceze, mulțumirile mele cele mai sincere pentru inițiativa frumoasă ce o ați luat Românii (va să zică românii de dincoace Carpaților), nu sînt, printre cei mai mulți favorizați de fortuna și pentru aceasta meritul lor este cu atît mai mare, cînd vin la sucursul fraților noștri prisonieri în Germania. Creițarul săracilor are un preț mai mare de cît milioanele bogaților; prețul unui dar vine numai din sentimentele ce l-au inspirat. Am văzut în Francia cu o adevărată emoțiune suscripțiunile deschise în toată Europa, și cu deosebire în Ungaria, spre a ajuta victimele resbelului actual. Avem să facem tot, spre a strînge din ce în ce mai mult legămintele de fraternitate și de solidaritate ce unesc popoarele unii cu alții. Astăzi ne-a părăsit succesul; suferințele noastre sînt înfricoșate; singura mîngăere este pentru noi de a spera și de a vedea simpatiile pe care popoarele le au conceput pentru lupta noastră. Românii ne-au dat nouă testimonie de amiciția lor; pot fi siguri că, dacă vor veni zile mai bune, vor secera aceea ce au semănat, și că și noi îi vom da dovade de recunoștința noastră.

Cauza pe care o apărăm astăzi nu este cauza unei țări, unui popor; interesele ce sînt în luptă sînt mai înalte decît interesele unei națiuni; se poate zice că soarta omenirei întregi este pusă pe tapet, cel mai puțin pentru un seclu. Spunem odată că Francia este biruită, este batjocorită pînă cea de pe urmă extremitate, că violența brutală, barbaria și minciu-

[23] *Ibid.*, p. 242.
[24] *Ibid.*, p. 188.

nea iau locul justiţiei şi al dreptului, nu este singura Francia care va paţi regimul de fier şi de sînge, la care va fi supusă de către necuviosul învingător; toată Europa, toată lumea îl va suferi. Nu va fi un unghiu de pămînt unde să fie omului cu putinţă de a trăi liber, pretutindenea şi pe ani îndelungaţi, vom vedea opresiunea şi despotismul. Reacţiunea va fi cu atît mai teribilă, că seclul nostru a făcut mai mari progrese pe cîmpul ideilor liberale. Şi în mijlocul prostaţiunii generale, poate ca va fi Francia ţara ce va cel mai puţin păţi. Ea va şti să repare într-un scurt timp perderile ei cele materiale; ea îşi va zidi noi cetăţi şi noi case, şi dacă va avea să plîngă pe mulţi din fii lor cei mai generoşi şi mai devoţi, îi va rămîne însă satisfacţiunea, îi va rămîne lauda de a lupta pentru un principiu, de a fi rezistat pe cînd era în poziţiunea de a rezista.

Dară, ce va zice restul lumii cei ce dirijează afacerile popoarelor europene, cum vor putea să spele ruşinea de care se acoperesc şi acoperesc popoarele caror guvernul îi a fost încredinţat? Şi cum nu să fie în inima tuturor un sentiment de durere, cum nu s-ar cere socoate de guverne, care nu cunosc altceva decît o politică egoistă, o politică personală, şi vor să domnească asupra unei ciurde de sclavi.

Franţa ştie bine că n-are ce să spere nimic din partea guvernelor, însă are speranţa, are tainuire în popoare. Oameni cărora sensul moral nu s-a alterat prin influenţa despotismului, înţeleg bine că luptăm o dată pentru noi şi pentru dînşii, şi nu ne îndoem a ne adresa la dînşii, fiind siguri de simpatia şi amiciţia lor. Va fi destul, spre a arăta că Francia şi-a meritat această simpatie de a vedea ce fel de rolă a jucat pînă atunci în Europa.

Supt toate formele de guvern, Francia a representat, între celelalte naţiuni, nişte principii mari pe care nu le-a părăsit niciodată; ea totdeauna a mîntuit dreptatea, ea a mîntuit Tractatele (....) cînd Francia s-a privit ca bătută şi s-a putut batjocori fără primejdie? Atuncia nu a mai fost un drept public în Europa. Unul după altul s-au denunţat tractele cele mai sfinte, tractatul din Paris, tractatul din Londra, tractatul din Praga, şi denunţarea s-a făcut de către partea ce obligată, întru chipul cel mai brutal.

Poate că tractele ce s-au denunţat au fost rele, poate că ar fi fost mai bine de a le modifica; de a le anula, dacă trebuie ca aceste modificări, sau aceste anulări să fie făcute cu formele uzitate. Dacă cancelarii împărăteşti ar fi oameni ca alţi oameni nu ar fi primit cu indiferenţă o violare de drept, care în relaţiunile vieţei private, s-ar privi ca o crimă. În loc de a observa pasivitatea aveau o ocasiune frumoasă de a şi ilustra numele, declarîndu-se de următorii Franciei, ca menţinătorii tractatelor. Dar de ce vorbim de principii cu oameni care trăiesc zi de zi, şi pentru care politica nu este nimic decît arta de a găsi espediente.

Cea ce cancelarii nu vor fi înţeles îl vor înţelege popoarele. Ele nu vor uita că în Francia au venit la lume ideile libertăţii de care putem numai să sperăm astăzi salutea tuturor. Republica din 1870 trebuie să fie însufleţită de acele principii ce s-au proclamat de opt-zece ani şi mai bine; trebue să desrădăcineze tradiţiunile, cari, supt numele de *drept divin* sau

de *drept al conquistei,* ameninţă în fiecare moment independenţa naţiunilor. Recunoaştem fiecărui popor de a pronunţa asupra soartei de a dispune de sine. Aceasta este după noi, un drept fundamental pentru naţiunile, precum şi pentru indivizi, un drept ce nu se poate denega, şi ca violenţele unui Bismarck nu vor isgoni din pămînt. Scopul suprem al silinţelor noastre este de a stabili între popoare acea solidaritate, afară de care civilizaţiunea este numai o vorbă.

Este timpul ni se pare, să espediem astăzi doctrina barbară în a cărui nume nişte naţiuni se zic mai culte, mai înalte şi vor să domnească asupra celorlalte. Dacă este adevărat că sînt naţiuni mai înalte decît celelalte, ele vor domni chiar prin virtutea lor. Influenţa morală va înlocui pe puterea brutală.

Văd cu o plăcere deosebită că reprezentanţii naţiunii române dincoace şi dincolo de Carpaţi împărţiesc ideile ce le avem, şi, cu o sinceritate pe care cancelarii regeşti nu o au nu se tem de a le esprima. Printr-acestea dovedesc românii încă odată că acuzările adversarilor lor lipsesc cu totul de fundament şi că şi poporul lor are dreptul de a şi avea locul în federaţiunea europeană.

Primiţi stimate domnule, cu mulţumirile noastre cele mai sincere atît pentru D(omn)ia voastră cît şi pentru cititerii Albinei, încredinţarea prea distinsei consideraţiuni cu care sînt

al d(omn)iei voastre pre plecat
Picot

P.S. Am vărsat la Casa societăţii de binefacere franceză bani(...) şi am onoarea de a vă trimite adeverinţa de primire a d-lui casariu.

II.

Viena în 18 februarie 1871

Scumpe domnule,

Am citit cu mare interes cel de pe urmă număr al ziarului „Albina" nu pentru că conţine modesta scrisoare ce mi-am luat libertatea de a vă adresa, ci pentru articlul ce aţi scris despre Francia şi despre petiţiunea ce se subsemna acuma în toată monarhia. Vă rog scumpe domnule să binevoiţi a primi încă odată mulţumirile noastre pentru sentimentele ce D(omn)ia voastră le aţi inspirat publicului român, şi să fiţi aşa de bun spre a-mi trimite încă două exemplare din acest număr.

Al D(omn)ei voastre prea plecat
Picot

III

3, Place d'Eylau
Paris, în 3 apr. 1874

Mult stimate domnule

De un timp foarte îndelungat am să vă trimit d(omn)niei voastre felicitările mele cele mai sincere, nu numai pentru alegerea voastră la dieta, dar şi mai mult pentru activitatea cu care luptaţi neîncetat în interesul causei naţionale. Am văzut cu o vie plăcere că silinţele d(omn)iei voastre n-au fost fără rezultat, şi că conştiinţa română a început a se desvolta între popor. Situaţiunea este mi se pare, nu se poate mai grea pentru domnii maghiari şi dacă toate naţionalităţile nemaghiare din ţară merg mînă în mînă, nu poate fi îndoeală că maghiari se vor aduce la concesiuni însemnate. Trebue numai să strigăm cu glas mare: activitate, concordie şi disciplina! Din acest punct de vedere am privit cu fericire uniunea românilor şi sîrbilor pentru alegerile din urmă. Moartea lui Hacman se poate considera şi de noroc mare; românii din Bucovina se vor putea înţelege cu rutenii şi vor intra şi ei în activitate. Rămîne numai Transilvania unde sperăm că se va înaugura odată o politică mai corespunzătoare cu necesităţile timpului.

Nu ştiu dacă nu ne amăgeşte situaţiunea naţionalităţilor în Ungaria deci foarte precare, îmi pare mai buna decît cînd am plecat de la Timişoara, va să zică situaţiunea lor relativă faţă cu maghiarii. Doresc din inimă ca opiniunea mea să nu fie falsă. Aţi contribuit mai mult decît oricine la progresele făcute şi mă simt fericit de a vă exprima D(omn)iei voastre simpatia mea frăţească.

Am să vă mulţumesc mai departe pentru articolele frumoase ce s-au publicat în *Albina* despre modestele studii ale mele. Aş ruga pe d. redactor de a mi trimite dacă s-ar putea un al 2 lea exemplar de cele 3 foişoare privitoare la *Documents pour servir à l'étude des dialectes roumains,* şi la articlul din Rep(ublique) Franç(aise)[25]. Aş dori de a le putea păstra separat în colecţiunea mea.

Am şi alte cereri la adresa D(omn)iei voastre. Este vorba totdeauna de documentele pentru studiele mele etnografice. Nu ştiu de cine s-au publicat *Cîntecele poporale*[26] din Bucovina dar le-aş cumpăra cu plăcere de la editor, dacă poveştile ce s-au dat afară în *Albina* de D. Marienescu s-au tipărit separat, ar fi şi ele ceva pentru mine.

---

[25] Reprodus în *Albina,* an IX, nr. 15 din 24 februarie/8 martie 1874 cu titlul, *Românii. Originea, limba şi repartiţiunea lor etnografică* (continuă şi în numărul 16 din 28 februarie/12 martie), după *La Republique Française,* nr. 692 din 1874.

[26] Autorul lor este Simion Florea Marian.

În decursul anului trecut pe cînd eram la Viena D(omn)ia voastră aţi avut bunătatea de ami trimite un număr din *Ung(arische) Lloyd* unde se află un articol. *Zur Lösung der serbischen Kirchenfrage*"; va fi şi foarte îndatorat D(omn)iei voastre dacă aţi binevoi a însărcina pe cineva de a cumpăra la expediţiunea ziarului toate numerele ce conţin articolul susindicat, publicat în luna lui septembrie (sau mai bine broşura separată dacă ar exista) şi de aceea le trimite cît se poate mai curînd prin poşta. Îmi iau libertatea de a alătura 2 fl. val. acestor pentru acest obiect.

Sper că D(omn)ia Voastră aţi primit din Praga fasciolul cel dintîi al opului „*Les Serbes de Hongrie*"[27] a doua parte se tipăreşte acuma şi îmi lipsesc chiar documentele sus indicate. Ştiu că nu aceasta ocaziune sunt foarte inoportun, dar recer aici de la D(omn)ia voastră un serviciu mare. Cît despre „Les Serbes" opul este cu totul anonim, şi este foarte important pentru mine, că nime nu ştie numele autorului.

Primiţi, vă rog, multe stimate domenule, cu mulţumirile mele încredinţarea sentimentelor mele cele mai plecate.

Picot

Voi expedia peste puţin o nouă colecţiune de cărţi pentru societatea „Petru Maior" aşa ca la 100 de volume.

IV.

Paris, 19 nov. 1874

Subsemnatul am onoare a vă ruga pe Domniia ta redactor al „Transilvaniei" să binevoiască a mi trimite prin poştă contra platei poştale un exemplar din „Istoria regimentului al II roman granitariu" a lui Bariţiu. Adresa mea va fi următoarea: Monsieur Emile Picot chez Monsieur Greuell Haguenau (Abatia)[28].

E. Picot

Pe verso însemnarea autografă a lui Bariţiu: Emile Picot Paris 19 nov. 3, Place d'Eylan. Venită 29. Răsp. în 18 ianuariu şi trimis 1 ex. de honoare.

---

[27] Titlul *complet Les Serbes de Hongrie, leur histoire, leur privilèges, leur eglise, leur état politique et social*, Praga, Gregr et Dattel. Paris Maissonneuve et Cie. 1873 (1874), 474 pag. Ştefan Pavlovici a tradus lucrarea în limba sîrbă bucurîndu-se de aprecieri contemporane unanime.

[28] Original în Biblioteca Acad. R. S. România. Secţia Manuscrise. *Fond G. Bariţ*, Corespondenţă, vol. 1006, p. 364.

V.

Paris în 6 dec. 1882

Prea stimate domnule[29],

Cu mare bucurie am primit scrisoarea Diei Voastre precum şi broşurile în limba română şi germană ce o însoţiau[30]. Deşi mă aflu acum departe de români, am cu toate acestea în inimă aceeaşi simpatie pentru dînşii, acelaşi interes pentru cauza lor ce am avut mai înainte şi aşi fi fericit de a putea face ceva pentru amicii din Transilvania. N-am voit dar să vă dau Diei Voastre oarecum răspuns fără să fi văzut pe d. C. A. Rosetti ce se afla la Paris. L-am văzut ieri şi el mi-a spus că nu uită pe românii din Transilvania. A prelucrat cu d. Odobescu un extras din broşura Diei Voastre ce va ieşi în oareun ziar francez, precum — şi la Viena.

Emile Picot

EMILE PICOT ET LES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE

RÉSUMÉ

Connaisseur des réalités roumaines, Emile Picot, par son activité de diplomate et d'homme de science, inscrit une des pages les plus lumineuses dans l'histoire des rapports roumano-français. La correspondance, présentée dans cet article, relève quelques aspects moins connus des liens politiques et culturels qui l'unissaient aux Roumains de Transylvanie, notamment la sympathie qu'il manifestait envers leur lutte d'émancipation nationale et sociale, dont il fut le témoin oculaire, et ses efforts pour répandre la culture roumaine en Europe.

[29] *Ibid.*, vol. 1010, p. 191.
[30] Se referă la Memorialul din 1882 expediat de Bariţ.

POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI ÎNTRE 1871—1900 ÎN CORESPONDENŢA DIPLOMATICĂ GERMANĂ

DE

H. MUREŞAN

Perioada dintre 1871—1900 prezintă în domeniul relaţiilor internaţionale unele trăsături cari se răsfrîng şi asupra politicii externe a României burghezo-moşiereşti. În 1871 victoria Prusiei asupra Franţei a dus la unificarea Germaniei şi la hegemonia politică a acesteia în apusul Europei, pînă la primul război mondial. Statul german unificat reprezenta şi o puternică forţă economică, în continuă şi rapidă dezvoltare. Capitalul german, după ce-şi asigurase o largă piaţă internă prin unificarea ţării, se dezvoltă impetuos, începîndu-şi expansiunea externă. Industria germană avea nevoie de materii prime şi de pieţele de desfacere pe care le puteau oferi ţările mai slab dezvoltate din Europa şi regiunile înapoiate din Africa şi Asia. Statul militarist german era instrumentul înfăptuirii acestor tendinţe de expansiune ale marelui capital german.

În cadrul politicii sale Germania a început treptat a acorda o atenţie sporită problemelor Europei răsăritene şi Balcanilor. Această din urmă regiune trebuia să servească Germaniei şi ca un punct de etapă în expansiunea sa către Orientul Apropiat Situaţia generală politică din răsăritul Europei prezenta numeroase elemente favorabile expansiunii economice şi politice a Germaniei. Austria fusese grav înfrîntă la 1866 de Prusia. Trecînd prin dificultăţi interne, rezultate în primul rînd din luptele de eliberare ale naţionalităţilor asuprite din cuprinsul ei, monarhia habsburgică, reorganizată pe baza dualismului, fusese bucuroasă de condiţiile uşoare de pace pe care Prusia i le impusese în 1866. După 1871 Austro-Ungaria a privit favorabil alianţa oferită de cancelarul Bismarck. Cu sprijinul Germaniei, Austro-Ungaria spera să poată înfrînge veleităţile spre unitate naţională şi spre independenţă ale popoarelor slave şi ale românilor. Nutrind ea însăşi intenţii de expansiune spre Balcani, Austro-Ungaria servea totodată şi intereselor expansioniste ale Germaniei în aceeaşi direcţie sud-estică.

Imperiul otoman, complet slăbit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu mai era capabil să opună o rezistență serioasă tendințelor de expansiune în dauna teritoriului său. El nu mai putea stăvili nici aspirațiile spre independență ale românilor, bulgarilor, sîrbilor etc. Rezistența pe care el o mai opunea, era de fapt a Angliei și Franței. Aceste țări, acaparînd poziții economice în imperiul otoman, aveau interes să-i apere integritatea și să împiedice expansiunea spre Balcani, atît a Austro-Ungariei și Germaniei pe de o parte, cît și a Rusiei țariste pe de altă parte.

Rusia țaristă suferea încă pe urma înfrîngerii ei în războiul oriental și a păcii de la Paris din 1856. Ea căuta prilejul de a-și recîștiga prestigiul politic, precum și poziția dominantă în Balcani și pe țărmurile Mării Negre, nepărăsind planul ocupării Strîmtorilor. Rusia țaristă reprezenta astfel principalul obstacol în calea expansiunii austro-ungare spre Balcani. De aceea (cît și din motive determinate de relațiile sale cu Franța), Bismarck a căutat să cîștige bunăvoința Rusiei în cadrul alianței încheiate cu ea și Austro-Ungaria în 1873. Rusia n-a renunțat însă la intențiile sale. Sprijinind lupta de eliberare a popoarelor din Balcani, Rusia a dat imperiului otoman o grea lovitură în 1877—78. Realizării integrale a scopurilor sale i s-au opus însă celelalte mari puteri, în congresul de la Berlin, din 1878.

Evenimentele din acești ani arătaseră importanța pe care o aveau micile state formate în bazinul Dunării de Jos, în urma luptei de eliberare a popoarelor lor de sub jugul otoman. De aceea, Austro-Ungaria și Germania au căutat cu tot mai multă insistență să atragă de partea lor clasele dominante din aceste țări, să încheie cu ele tratate de alianță. Prin aceste tratate Germania și Austro-Ungaria căutau să realizeze un scop dublu: să-și consolideze influența în răsăritul Europei și să-și asigure expansiunea în direcția Orientului Apropiat, iar pe de altă parte să facă din statele balcanice avanposturi ale luptei lor împotriva Rusiei țariste. De fapt, după 1878 o reînnoire pe baze trainice a alianței inițiate de Bismarck în 1873 cu Rusia n-a mai fost posibilă. Piatra unghiulară a politicii externe germane de la 1879 încoace a devenit alianța cu Austro-Ungaria (care în 1882, prin aderarea Italiei a devenit Tripla Alianță). În Răsăritul Europei această alianță se îndrepta împotriva Rusiei.

Diplomației germane i-a reușit treptat să atragă de partea sa și alte țări din sud-estul Europei. În privința României terenul fusese deja pregătit prin întronarea lui Carol de Hohenzollern. În Bulgaria se va urmări același scop, prin înscăunarea la domnie, la 1885, a lui Alexandru de Battenberg, iar apoi, la 1887, a familiei de Saxa-Coburg.

Un prim moment în care, după 1871, diplomația germană marchează un interes mai insistent față de situația României, este în timpul crizei orientale din 1876—78. Încă de la primele semne ale tulburărilor din Balcani, Germania se vădește a fi preocupată de folosul pe care l-ar fi putut avea de pe urma acestor evenimente și mai ales de atitudinea Rusiei, susceptibilă de a dejuca sau de a aduce prejudicii planurilor și intereselor germano-austriece în Balcani.

La 4 ianuarie 1876 secretarul de stat al ministerului de externe german, von Bülow, relata ambasadorului german la Londra concluziile re-

zultate din unele convorbiri diplomatice germano-engleze, referitoare la situaţia din Balcani. Bülow insistă asupra punctului de vedere subliniat de Anglia şi anume împotrivirea acesteia faţă de o eventuală ocupaţie a Bosniei şi Herţegovinei din partea Austro-Ungariei. Englezii declinau orice interese proprii în această zonă, pretinzînd că pe ei îi interesează numai schimbările teritoriale care ar putea surveni în regiunea de la sud de munţii Balcani. Ei motivau opoziţia lor faţă de o eventuală acţiune austro-ungară numai prin faptul că, în acest caz, Rusia ţaristă ar fi putut cere compensaţii, care ar fi constat, cu toată probabilitatea în controlul direct asupra gurilor Dunării, în temeiul retrocedării teritoriului pe care tratatul de la Paris din 1856 îl atribuise Principatelor Române. Diplomaţia engleză punea în vedere celei germane — fapt cu care Bülow pare a fi de acord — că prezenţa Rusiei la gurile Dunării va fi mai dăunătoare intereselor germane decît celor engleze[1].

Argumentele de mai sus ale diplomaţiei engleze nu erau sincere. Interesele Angliei nu se limitau numai la zona de la sud de Balcani. Englezii, prin insinuări perfide, căutau să-l convingă pe Bismarck că singurul motiv al împotrivirii Angliei faţă de intrarea Austro-Ungariei în Bosnia şi Herţegovina era temerea de expansiunea rusă la gurile Dunării. Ei căutau totodată să împingă Germania împotriva Rusiei. Se profilează indirect din această scrisoare a lui Bülow atenţia pe care marile puteri o acordau problemei Dunării şi, prin aceasta, poziţiei României.

Preocuparea limitării influenţei Rusiei în Balcani apare cu insistenţă şi în activitatea diplomaţiei germano-austriece în perioada dintre pacea de la San Stefano şi congresul de la Berlin. Imediat după încheierea păcii de la San Stefano ministrul de externe austro-ungar îşi exprimă dezaprobarea în legătură cu faptul că independenţa României şi a Serbiei precum şi întinderea teritorială a Bulgariei au fost rezolvate exclusiv de Rusia, care a impus şi aprobarea acestor probleme din partea Turciei. Diplomaţia austro-ungară pretinde că prin aceasta i-a fost înlăturată „partea legitimă de influenţă asupra condiţiilor păcii, pe care şi-o rezervase expres chiar de la începutul războiului". În această situaţie, pretindea ministerul de externe austro-ungar, guvernele de la Viena şi Budapesta vor avea de întîmpinat mari dificultăţi cu ocazia discutării politicii lor externe în parlamentele respective. De aceea Andrássy, ministrul de externe al Austro-Ungariei, se alătură opiniei că toate problemele rezolvate bilateral de Rusia şi Turcia prin tratatul de la San Stefano vor trebui reluate, spre a fi supuse unui „consens general al Europei"[2].

În decursul perioadei de tratative şi de sondaje diplomatice care au precedat convocarea Congresului de la Berlin, Austro-Ungaria a căutat să precizeze pretenţiile sale, destinate să micşoreze influenţa Rusiei în Balcani. Rezultă că Austro-Ungaria era interesată în primul rînd în slăbirea legăturilor ruso-române, cimentate în decursul războiului. Un raport al ambasadorului german la Viena, datat la 1 aprilie 1878, cuprinde cere-

[1] *Grosse Politik der Europäischen Kabinette* (în continuare G.P.E.K.) II, p. 30
[2] *Ibid.*, p. 171—172.

rile pe care contele Andrássy le formulase cu puțin înainte reprezentantului diplomatic al Rusiei. Printre altele, ele cuprindeau condiția ca trupele ruse să nu staționeze în Bulgaria mai mult decît 6 luni, să nu depășească numărul de 20.000 de oameni, iar legătura lor cu Rusia să se facă pe mare, prin porturile Varna și Burgas, evitîndu-se orice tranzit prin România[3].

Corespondența diplomatică germană din timpul războiului din 1877—78 oglindește, așadar, contradicțiile dintre marile puteri în problema spațiului balcanic și îndeosebi tendința Austro-Ungariei și Germaniei de a-și asigura posibilitatea întăririi propriei lor influențe în România și Bulgaria, îndepărtînd în schimb influența Rusiei.

Un important pas înainte pe drumul consolidării influenței austro-germane în România l-a constituit aderarea României la Tripla Alianță în toamna anului 1883. Acest act a însemnat din partea lui Carol de Hohenzollern și al burghezo-moșierimii, în frunte cu șeful partidului liberal Ion C. Brătianu, o abandonare a intereselor naționale ale României, în special a luptei pentru libertate națională a poporului român din Transilvania. Tocmai din acest motiv, guvernanții români au păstrat secretul asupra conținutului tratativelor preliminare cît și asupra obligațiilor asumate de România prin aderarea la Tripla Alianță.

Corespondența diplomatică și rapoartele privind convorbirile purtate de Brătianu în acest scop dezvăluie o serie de aspecte ale împrejurărilor în care s-a desfășurat acest act nefast de politică externă al burgheziei și moșierimii române.

La 19 august 1883, Bismarck, într-o telegramă către ambasadorul german la Viena, referindu-se la apropiata vizită a lui Carol I și a lui Brătianu în capitala Austriei, punea fățiș problema extinderii Triplei Alianțe spre răsărit, pentru ca „prin aceasta să călăuzim pe drumuri sigure politica României, eventual și cea a Serbiei și a Porții"[4].

La aceasta, ambasadorul îi răspundea lui Bismarck la 21 august, relatîndu-i convorbirea sa cu ministrul de externe austro-ungar, contele Kálnoky. Acesta se declara întru totul de acord, în principiu, cu atragerea României în Tripla Alianță. Kálnoky menționa dificultățile ce stăteau în calea unui astfel de acord, datorate în primul rînd ostilității opiniei publice din România față de Austro-Ungaria. El recunoștea și poziția șubredă a lui Carol I. De aceea recomanda depunerea tuturor insistențelor pentru a-l atrage pe Brătianu, considerîndu-l drept omul politic care putea oferi o garanție pentru menținerea acordului la care eventual s-ar ajunge[5].

Asupra convorbirilor avute cu Brătianu, Bismarck trimite din Gastein, la 8 septembrie 1883, o lungă notă informativă ambasadorului german la Viena. El arată în această notă că Brătianu l-a asigurat de intenția sa de a orienta politica României alături de Austria. Brătianu a căutat să-și facă crezută afirmația, argumentînd că și în războiul din 1877—78 el ar fi căutat să apere interesele austriece în măsura în care presiunea ru-

[3] *Ibid.*, p. 253—256.
[4] *Ibid.*, III, p. 263.
[5] *Ibid.*, p. 263—265.

sească i-a permis. Însuşi Bismarck notează cu suspiciune şi nemulţumire exagerările la care s-a dedat Brătianu pentru a-şi demonstra lipsa de simpatie faţă de Rusia.

Cu aceeaşi neîncredere priveşte Bismarck şi afirmaţiile lui Brătianu că agitaţia naţională printre românii transilvăneni ar fi opera unor agenţi ţarişti, trimişi cu intenţia de a stîrni neînţelegeri între Austro-Ungaria şi România.

După cum se vede, din dorinţa de a-l capta pe Bismarck, Brătianu mergea pînă acolo încît să minimalizeze şi să discrediteze întreaga mişcare naţională a românilor din Transilvania.

Atitudinea sa nu i-a servit lui Brătianu pentru a-l convinge pe Bismarck; i-a atras doar dispreţul reţinut al acestuia. Într-adevăr, Bismarck arată că la afirmaţiile de mai sus el i-a replicat imediat, citîndu-i cuvintele favorabile pentru mişcarea românilor transilvăneni, rostite de un alt om de stat român. Răspunzînd, Brătianu a încercat să susţină, împotriva evidenţei, că şi declaraţia la care se referea Bismarck ar fi fost îndreptată tot împotriva Rusiei.

Bismarck l-a prevenit în continuare pe Brătianu că în ce priveşte România ea nu are a se aştepta, în cazul aderării la Tripla Alianţă, decît la un pact pur defensiv. Bismarck rămăsese cu impresia că guvernul român urmăreşte realizarea unor cîştiguri teritoriale şi de aceea atrăgea răspicat atenţia lui Brătianu că nu va putea conta pe sprijinul Triplei Alianţe în acest scop.

Neîncrederea lui Bismark în Brătianu se baza pe o destul de bună informare asupra oamenilor politici români şi a trecutului lor. El semnalează că trecutul politic al lui Brătianu nu putea să nu fi lăsat acestuia anumite simpatii pentru Franţa. Ştie de asemeni că Rosetti, preşedintele Camerei, are legături cu cele mai „roşii" partide politice franceze, după cum se exprimă Bismarck. Sursa lui principală de informaţii erau probabil scrisorile lui Carol I şi ale anturajului său. Dovadă faptul că Bismarck notează ca foarte semnificativă pentru slăbiciunea poziţiei regelui României, numirea în calitate de aghiotant al său a căpitanului Candiano Popescu, fostul conducător al insurecţiei republicane de la Ploieşti. În încheiere, Bismarck îşi exprimă părerea de a se accepta în principiu oferta României de a intra în Tripla Alianţă, nu fără a scăpa din vedere posibilitatea admiterii întăririi influenţei Rusiei ţariste în Bulgaria, fapt care, după calculele cancelarului german, trebuia să convingă cercurile din Balcani ostile Rusiei de necesitatea alianţei ţărilor lor cu blocul austro-german[6].

În urma acestor convorbiri preliminare, Brătianu a avut la Viena o întrevedere cu contele Kálnoky, ministrul de externe al monarhiei austro-germane. În raportul trimis de ambasadorul german la Viena cancelarului Bismarck, cu data de 26. IX 1883, sînt cuprinse detaliile desfăşurării acestei întrevederi, aflate chiar de la contele Kálnoky. Brătianu l-a rugat pe Kálnoky, imediat după începutul convorbirii, să-i prezinte proiectul

[6] *Ibid.*, p. 265—268.

de tratat între cele două țări, pe care cel din urmă îl avea pregătit. Au fost suficiente două convorbiri, pentru ca Brătianu să cadă de acord cu textul propus. Puținele obiecțiuni pe care le-a ridicat se refereau mai mult la chestiuni formale.

Cunoscînd impopularitatea tratatului pe care se pregătea să-l semneze și imposibilitatea sa de a predispune opinia publică din România în favoarea Austro-Ungariei și a Germaniei, ministrul român a cerut ștergerea din proiectul de tratat a articolului ce prevedea asigurarea reciprocă din partea celor două guverne că nu vor tolera agitații politice sau de altă natură îndreptate împotriva celeilalte țări. Brătianu a pretextat că prezența acestui articol ar presupune o lipsă de încredere reciprocă. Kálnoky a acceptat acest punct de vedere și articolul a fost omis. Totodată Brătianu a dat ministerului de externe austro-ungar toate asigurările că va păstra cel mai strict secret asupra tratatului, fapt care era doar în interesul lui, spre a nu da prilej la tulburări anti-guvernamentale. Kálnoky, de altfel, i-a și sugerat că nu e necesar un secret chiar atît de strict, decît cel mult asupra conținutului tratatului în detaliu. În principiu însă, recunoașterea de către guvernul român a alianței sale cu Austro-Ungaria și Germania ar fi fost în avantajul prestigiului politico-diplomatic al celor două țări și al Triplei Alianțe. La sfîrșitul convorbirilor, Brătianu a insistat ca tratatul să fie semnat nu numai de Austro-Ungaria ci și de Germania[7].

În urma convorbirii de mai sus, proiectul de tratat, care avea să lege România de puterile centrale pînă la primul război mondial, avea următorul cuprins:

1. Cele două părți își promiteau reciproc pace și amiciție, avînd obligația de a nu intra în nici o alianță și a nu-și asuma nici un angajament îndreptat împotriva uneia din ele. Aveau să urmeze o politică amicală și să-și dea ajutor mutual în limita intereselor lor.

2. România și Austro-Ungaria își promiteau ajutor reciproc în cazul unui atac neprovocat din partea Rusiei țariste.

3. Guvernele respective își propun încheierea unei convenții militare, în cazul unor circumstanțe apreciate ca susceptibile de a atrage aplicarea articolului doi.

4. În cazul prevăzut de articolul 2, cele două părți se angajau să nu negocieze sau să încheie pace separată.

Articolele 5, 6 și 7 prevăd: condițiile ratificării, respectarea secretului și durata tratatului, care avea să fie de cinci ani, cu prelungire automată pe încă trei ani, în cazul că nici una din părți n-ar fi denunțat sau cerut revizuirea tratatului cu cel puțin un an înainte de expirarea primului termen[8].

După comunicarea acestui proiect de tratat, Bismarck depuse insistențe pe lîngă ministerul de externe austro-ungar pentru modificarea unor fraze, cu scopul de a-i da un conținut cît mai vag. De asemenea, el propuse ca Germania să nu semneze acest tratat, obligîndu-se doar să recu-

[7] *Ibid.*, p. 269—271.
[8] *Ibid.*, p. 271—272.

noască angajamentele luate de Austro-Ungaria față de România și să ajute Austro-Ungaria în aplicarea lor[9].

Contele Kálnoky se declară de acord să propună României schimbările de text cerute de Bismarck, însă stărui în schimb ca tratatul să fie semnat și de Germania, arătînd că în caz contrar tratativele ar putea eșua complet, din cauza neîncrederii ce ar deștepta-o lui Brătianu rezerva Germaniei. Însuși împăratul Francisc Iosif se pronunță în același sens, într-o scurtă întrevedere cu ambasadorul german la Viena[10].

În urma tratativelor purtate la București de reprezentantul Austro-Ungariei, guvernul român a acceptat încheierea tratatului cu modificările propuse de Bismarck. În schimb, la tratat s-a adăugat un articol care cuprindea aderarea Germaniei la clauzele sale, deci reciprocitatea lor pentru toate cele 3 state. În această formă definitivă, tratatul fu semnat la Viena, în ziua de 30 octombrie 1883, de către miniștrii de externe Dimitrie Sturdza și Kálnoky din partea României și Austro-Ungariei și de către plenipotențiarul german Max von Berchen, consilier de legație și însărcinat cu afaceri al Germaniei la Viena[11].

Din cauza sentimentelor potrivnice ale opiniei publice, guvernul român și chiar regele s-au văzut siliți să facă o politică prudentă, neangajînd deschis și complet România pe linia tratatului din 1883. Faptul acesta stîrnea neîncredere și nemulțumire la Viena și Berlin, cu atît mai mult cu cît înrăutățirea progresivă a raporturilor acestor țări cu Rusia le făcea să presupună că toate timidele manifestări de politică independentă din partea României ar fi fost opera „intrigilor" Rusiei. Nu întîmplător, în 1888, în perioada războiului vamal între Austro-Ungaria și România și curînd după răscoalele țărănești din primăvara aceluiași an, cercurile diplomatice și guvernamentale de la Viena și Berlin se exprimau în termeni defavorabili despre România, criticau chiar pe Carol I, considerînd dintr-o dată că poziția lui nu oferă nici o garanție de stabilitate datorită opoziției interne, căreia el căuta să-i facă anumite concesii, în loc să o înăbușe[12].

Aceeași părere o exprimă cercurile diplomatice germane la începutul anului 1891, cînd se apropia termenul de expirare a tratatului prin care România se alăturase Triplei Alianțe.

Ministrul Germaniei la București era în acest timp Bernhard von Bülow viitorul cancelar. Într-un raport al său din 27 februarie 1891, el atrage atenția cancelarului Caprivi asupra legăturilor destul de șubrede care mențineau formal România în sistemul politic al Triplei Alianțe. În acel moment — spunea Bülow — existența tratatului din 1883 era cunoscută în România, în afară de rege, doar de Ioan Brătianu, Dimitrie Sturdza, Petre Carp și Alexandru Beldiman, fost ministru la Berlin în 1883. Bülow constată, redînd și concluziile unei consfătuiri prealabile cu ambasadorul

---

[9] *Ibid.*, p. 273.
[10] *Ibid.*, p. 274—276.
[11] *Ibid.*, p. 280—282.
[12] *Ibid.*, VI, p. 243—244, 346—349.

austro-ungar la Bucureşti, Goluchowski, că nici unul din oamenii politici de mai sus nu mai făceau parte din guvern; în consecinţă, cei doi reprezentanţi socoteau dificilă prelungirea tratatului, punînd alternativa de a recomanda lui Carol I fie reintroducerea în guvern a lui Petre Carp, fie punerea la curent cu tratatul a primului ministru George Manu şi a ministrului de externe Lahovary. Bülow lansează chiar ideea de a se recomanda o manevră în sensul de a se asigura în fiecare viitor guvern român prezenţa unuia din cei cari cunoşteau termenii tratatului.

În continuare, Bülow relatează convorbirea avută cu Carol I, în care acesta i-a arătat că, personal, n-ar fi avut încrederea necesară, şi nici dorinţa de a pune politicienilor conservatori problema prelungirii tratatului cu puterile centrale, iar liberalii nu aveau perspectiva unei apropiate reveniri la putere. În consecinţă, Carol I întrevedea posibilitatea ca tratatul să nu fie reînnoit în acel an, pierzîndu-şi astfel valabilitatea.

Instabilitatea politică din România şi îndeosebi certitudinea că o cunoaştere de către cercuri mai largi a tratatului din 1883 ar fi stîrnit un val de proteste în opinia publică românească paralizau deci într-o oarecare măsură intenţiile regelui de a prelungi menţinerea României în orbita imperialismului german, obligîndu-l să reflecteze chiar la o amînare a reînnoirii tratatului, pînă la o nouă împrejurare favorabilă, care să permită acest lucru încăodată în cel mai deplin secret.

Perspectiva unei amînări a înnoirii tratatului l-a alarmat pe Bülow (ca de altfel şi pe Goluchovski) făcîndu-l să insiste pe lîngă Carol I în sensul prelungirii fără întîrziere a alianţei între România şi Germania[13].

Revenind, o săptămînă mai tîrziu, Bülow formulează aprecieri destul de aspre la adresa lui Carol I pentru slăbiciunea acestuia în faţa opoziţiei, deşi recunoaşte că, în fond, regele era pentru continuarea politicii de alianţă cu Germania[14].

La 17 martie 1891, chestiunea continua să preocupe pe ambasadorii german şi austro-ungar. Cel din urmă, într-o audienţă, obţinuse asigurarea verbală a lui Carol I că pînă în septembrie va reorganiza guvernul, sau va aduce la putere pe liberali, astfel ca tratatul să poată fi prelungit fără dificultăţi[15].

Problema preocupa destul de intens guvernele de la Viena şi Berlin. Contele Kálnoky, ministrul de externe al Austro-Ungariei, s-a informat asupra situaţiei din România, chemînd pe Goluchovski la Viena pentru un raport amănunţit. Concluzia pe care o trăsese Kálnoky şi pe care o împărtăşea ambasadorului german, era aceea că reînnoirea tratatului rămînea absolut necesară, cu toate că atmosfera politică din România denota o tot mai slabă probabilitate a traducerii în practică, în caz de nevoie, a obligaţiilor politico-militare ale României faţă de Tripa Alianţă. De asemenea, Kálnoky sugerează pentru prima dată ideea că Lahovary ar fi

[13] *Ibid.*, VII, p. 151—153.
[14] *Ibid.*, p. 153—154.
[15] *Ibid.*, p. 155.

fost cel mai indicat spre a fi pus în curent cu existența tratatului și a i se încredința misiunea reînnoirii lui[16].

La Berlin situația era judecată oarecum în alți termeni. Cancelarul Caprivi, într-o notă adresată ambasadorului german la Viena, exprimă părerea că noul val de persecuții pornit de guvernul maghiar împotriva românilor din Transilvania[17] ar fi determinat o atare agitație, atît în Transilvania cît și în România, încît Carol I se vede silit să mențină la putere un guvern cu atitudine rezervată față de Austro-Ungaria, pentru a înlătura reproșurile de a fi complice la asuprirea românilor din Transilvania. Caprivi dezvăluie în continuare excepționala importanță pe care o prezenta pentru Tripla Alianță asigurarea cel puțin a neutralității României în cazul unui conflict cu Rusia. El arată că o apropiere a României de Rusia ar însemna prăbușirea tuturor planurilor politice ale Triplei Alianțe în Balcani și ar crea un grav pericol la frontiera de sud a Austro-Ungariei. „În ultimul război ruso-turc — scrie textual Caprivi — randamentul trupelor române n-a fost sub nivelul celui al aliaților lor. Iar de atunci, acea armată n-a devenit mai slabă sau mai rea". Caprivi recomandă, în concluzie, acordarea de concesii românilor transilvăneni din partea guvernului de la Budapesta[18].

Pentru a determina România să prelungească tratatul, la Viena se proiecta ca împăratul Franz Iosif să scrie o scrisoare personală în acest sens lui Carol I[19].

Discuțiile în legătură cu această problemă au continuat pe cale diplomatică, în cursul anului 1891. La 1 august, Goluchowski într-o audiență la Sinaia, nu reușea să obțină de la Carol I vreo schimbare de atitudine. Despre acest fapt raportează Bülow, la 4 august, cancelarului Caprivi, exprimînd totodată părerea că n-ar fi oportun să se continue insistențele cu prea multă bruschețe. În același raport, Bülow relatează o recentă convorbire cu Kálnoky, în care ministrul de externe austro-ungar revenise asupra ideii unei întîlniri personale între Franz Iosif și Carol I. De asemenea Kálnoky repetase opinia sa asupra membrilor familiei Lahovary, ca fiind oameni înclinați pentru o politică favorabilă puterilor centrale[20].

La aceeași părere ajunsese între timp și Carol I, după cum reiese dintr-o convorbire a sa cu Bülow, la începutul lui august 1891[21].

Intrigile lui Bülow au găsit un sprijin neașteptat pentru determinarea politicienilor români de a menține alianța cu Austro-Ungaria și Germania. E vorba de principalul eveniment al anului, vizita flotei franceze la Kronstadt, care era un semn al apropierii franco-ruse. Bülow a știut să răspîndească cu abilitate zvonul că Franța, spre a-și asigura colaborarea militară a Rusiei în vederea recuceririi Alsaciei și Lorenei, ar fi abandonat România tendințelor expansioniste ale țarismului.

---

[16] *Ibid.*, p. 155—157.
[17] E vorba de procesul așa-numit al „Replicii".
[18] *G.P.E.K.*, VII, p. 158—160.
[19] *Ibid.*, p. 163.
[20] *Ibid.*, p. 158—160.
[21] *Ibid.*, p. 163.

Prin aceasta, Bülow servea atît liderilor conservatori cît și celor liberali un argument spre a-și „împăca conștiința" și a continua politica de alianță cu puterile centrale. Bülow observă cu satisfacție reușita intrigilor sale, în faptul că atît unii politicieni conservatori, cît și conducătorul liberalilor, Dimitrie Sturdza, începuseră a ieși din rezerva în care se menținuseră în lunile precedente, pronunțîndu-se din nou pentru apropierea de puterile centrale[22].

Probabil ca urmare a recomandării lui Bülow de a nu înrăutăți situația prin insistențe prea intempestive, problema reînnoirii alianței României cu puterile centrale nu mai apare în corespondența diplomatică decît în toamna anului 1891, cînd expirarea tratatului din 1883 era iminentă. Spre sfîrșitul lui octombrie era prevăzută o vizită a lui Carol I la Berlin de care conducătorii politici germani înțelegeau să se folosească pentru reînceperea demersurilor întrerupte în primăvară.

În scopul pregătirii acestei convorbiri, la 25 octombrie 1891 se întocmește un aide-mémoire de către Kiderlen Wächter, pe atunci consilier în ministerul de externe german. Din această notă reiese că diplomația germană, deși convinsă de sentimentele filo-germane ale lui Carol I, intenționa să exercite energice presiuni asupra sa spre a-l determina la o atitudine hotărîtă, înlăturînd sau ocolind opoziția anumitor cercuri politice din România. Se ventilează din nou numele fraților Lahovary, ca politicieni conservatori cu complicitatea cărora regele ar putea efectua reînnoirea tratatului. Se pune și problema coruperii în acest sens a consilierului intim al lui Carol I, Kalinderu, prin acordarea unei decorații.

Sub raportul conținutului convorbirilor, Kiderlen propunea să se expună regelui pericolul unor complicații politice în Balcani, la care făcuse aluzie și ministrul de externe al Rusiei, Giers, în cursul întrevederii avute cu cîteva săptămîni înainte cu ministrul de externe al Italiei, Rudini. Diplomația germană trebuia să demonstreze lui Carol I că în cazul unor atari complicații, singure puterile centrale ar putea constitui un sprijin pentru România, întrucît puterile apusene nutresc simpatii cel mult pentru Bulgaria[23].

De altfel, ministrul de externe german, von Marschall, într-o întrevedere avută cu premierul englez Salisbury în vara anului 1891, obținuse din partea acestuia promisiunea, destul de vagă, că Anglia va încerca să exercite o influență la București, pentru ca România să rămînă apropiată puterilor centrale, servind astfel contracarării tendințelor de expansiune ale Rusiei spre Bosfor[24].

Convorbirile diplomatice purtate de Carol I la Berlin au avut loc în zilele de 28—29 octombrie 1891, cu cancelarul Caprivi și cu ministrul de externe Marschall. Regele a promis reînnoirea cît mai curînd a tratatului cu puterile centrale, a discutat unele măsuri militare luate împotriva Rusiei, și-a exprimat în mod servil amiciția pentru Austro-Ungaria

[22] *Ibid.*, p. 167—168.
[23] *Ibid.*, p. 168—170.
[24] *Ibid.*, IX, p. 63—64.

și pentru atitudinea, considerată de el drept binevoitoare (!), a împăratului Franz Iosif față de cauza națională a românilor transilvăneni. El promise că va întreprinde o schimbare de guvern în timpul cel mai scurt, constituind un minister prezidat de Lascăr Catargiu, în care Alexandru Lahovary avea să dețină portofoliul externelor[25].

Imediat după întoarcerea sa la București, Carol începu presiunea asupra guvernului, pentru a pregăti terenul reînnoirii tratatului cu puterile centrale, folosind ca pretext argumentul fals, furnizat de către diplomația germană în cadrul convorbirilor de la Berlin, și anume o pretinsă amenințare rusească asupra Dobrogei[26].

Că acest argument era tendențios, pînă într-atît încît, în fond, nici Carol I nu credea în el, reiese chiar din nota întocmită de cancelarul Caprivi asupra convorbirilor de la Berlin, în cursul cărora regele însuși se exprimase că știrile colportate de ziare despre o concentrare de trupe rusești la granița cu România sînt complet nefondate („völlig unbegründet")[27].

Noul ministru Lascăr Catargiu, cu Alexandru Lahovary la externe, s-a constituit la 9 decembrie 1891. La sfîrșitul lunii intră în guvern și Petre Carp, care, la 30 decembrie îl informa confidențial pe Bülow că noul guvern s-a decis pentru continuarea alianței formale cu Germania și Austro-Ungaria[28].

La 4 ianuarie 1892, Carol I împreună cu moștenitorul tronului, Ferdidinand, a avut o întrevedere cu Franz Iosif la Budapesta. În cursul acesteia, el reînnoi împăratului asigurările cu privire la menținerea alianței secrete, fără însă a fixa un termen precis pentru semnarea prelungirii. Diplomația austriacă era dispusă, la rigoare, să accepte ideea lui Bülow de a se încheia cu România un nou tratat. Aceasta pentru a scuti pe Carol I, după expresia lui Kálnoky, de penibila mărturisire că și-a dus guvernul de nas timp de 10 ani[29].

La începutul lunii martie, în guvernul român începea să se accentueze tendința unei strîngeri a relațiilor cu puterile centrale, principalul ei exponent fiind Petre Carp, singurul ministru care cunoștea existența tratatului anterior. Lascăr Catargiu, pe lîngă care Carp făcuse demersuri precise, se arăta de acord. Miniștrii români propuneau însă unele clauze care nu figurau în textul inițial, ca de pildă prevederea explicită a includerii României printre participanții la încheierea tratatului de pace cu Rusia, în urma unui eventual război. Ministrul de externe austro-ungar se declară de acord cu aceasta, sugerînd în schimb stipularea unor termeni care să ușureze prelungirea automată a tratatului și să facă mai dificilă denunțarea lui[30].

La 18 martie 1892 Carol I dezvăluie lui Alexandru Lahovary existența și conținutul tratatului din 1883, acesta lăsîndu-se repede convins în fa-

[25] *Ibid.*, VII, p. 170—172.
[26] Raportul lui Bülow către Caprivi din 31 oct. 1891. în *G.P.E.K.*, VII, p. 172.
[27] *G.P.E.K.*, VII, p. 170—171 (doc. nr. 1475).
[28] *Ibid.*, p. 172—173.
[29] *Ibid.*, p. 173—174.
[30] *Ibid.*, p. 174—176.

voarea reînnoirii lui. La 15 mai, același an, el avu o convorbire similară cu Lascăr Catargiu, obținînd fără dificultăți și consimțămîntul acestuia[31].

În tot cursul acestei faze a politicii externe a României, rapoartele diplomatice ni-l arată pe Carol I în foarte strînse raporturi cu reprezentanții Germaniei și Austro-Ungariei. Aceștia sînt, în fond, consilierii săi, singurele persoane cu care vorbește deschis. Guvernul și miniștrii sînt instrumente pe care le schimbă și manevrează în funcție de sugestiile pe care le primește de la Berlin și Viena.

Atitudinea sa este pusă și mai mult în evidență de raportul prin care Bülow anunță lui Caprivi, în iunie 1892, încheierea cu succes a convorbirilor pentru reînnoirea tratatului cu România și apropiata lui semnare. În cursul lor, Carol I calificase, față de Bülow, acțiunea memorandistă a românilor ardeleni drept o „regretabilă lipsă de tact politic". El își exprima doar dorința ca guvernul maghiar să procedeze în așa fel încît antagonismele naționale din Transilvania să nu fie, pe cît posibil, sesizate de opinia publică din România.

Tratatul a fost semnat, în fine, la Sinaia, la 25 iulie 1892. La 23 noiembrie avu loc și iscălirea declarației de aderiune a Germaniei. Din partea României tratatul purta semnătura ministrului de externe Lahovary. Și acum, ca și în 1883, în jurul întregii proceduri s-a păstrat cel mai strict secret. De existența tratatului mai erau informați Lascăr Catargiu, Petre Carp și Kalinderu. Miniștrii României la Berlin și Viena nu erau puși la curent cu reînnoirea sa[32]. Tratatul a fost reînnoit fără modificări de fond, pe o perioadă de 4 ani, putîndu-se prelungi automat cu încă 3 ani, dacă nu era denunțat de una din părți cu cel puțin un an înaintea expirării.

În timpul guvernării lui Dimitrie Sturdza, în noiembrie 1896, cu ocazia vizitei lui Francisc Iosif la București, tratatul dintre România și Austro-Ungaria fu prelungit printr-un protocol care prevedea rămînerea lui în vigoare pînă în 1903, iar nu numai pînă în 1899, cum se menționa în textul semnat în iulie 1892. Guvernul român ceru și de astă dată o luare de poziție a Germaniei în același sens, adică recunoașterea duratei tratatului pînă în 1903. Guvernul german, în urma instrucțiunilor directe ale lui Wilhelm al II-lea, se puse pe punctul de vedere că, întrucît tratatul nu fusese denunțat de niciuna din părți în termenul prevăzut, valabilitatea lui se prelungea automat pînă în 1899. În consecință, din motive de discreție diplomatică, guvernul german socotea oportun să nu adere înainte de această dată la protocolul de prelungire a tratatului pînă în 1903, fapt care produse o oarecare indispoziție la București. Abia la 30 decembrie 1898, printr-o notă personală adresată de Bülow — devenit între timp ministru de externe — lui Beldiman, ministrul român la Berlin, guvernul german făcea cunoscută prelungirea adeziunii sale la tratatul dintre Austro-Ungaria și România, pînă în anul 1903.

Guvernul român se mulțumi cu asigurările cuprinse în nota lui Bülow. În schimb, cel austro-ungar ceru o declarație mai oficială în acest sens,

---

[31] *Ibid.*, p. 176—177.
[32] *Ibid.*, p. 180—183.

cerere la care guvernul german răspunse printr-o notă verbală din 7 mai 1899, confirmînd conţinutul susmenţionatei note a lui Bülow. La rîndul său, guvernul italian făcu acelaşi lucru, la 5 iunie 1899[33].

Între timp, la începutul anului 1897, Dimitrie Sturdza, care la 2 decembrie 1896 demisionase din funcţia de şef al guvernului, dar rămăsese în strînse legături cu noul guvern Aurelian, fu trimis de către Carol I la Viena şi Berlin, cu misiunea specială de a discuta cu şefii statelor majore austro-ungar şi german amănuntele cooperării militare dintre România şi puterile centrale în caz de război. Sturdza îndeplinise o misiune asemănătoare la Berlin şi în 1888, cînd avusese o întrevedere cu feldmareşalul Moltke[34].

La Berlin, Sturdza se întîlni cu cancelarul Hohenlohe, fu primit în audienţă de Wilhelm al II-lea şi purtă discuţii cu şeful statului major, generalul conte von Schlieffen. Convorbirea cu cel din urmă i-a fost acordată împotriva avizului cancelarului Hohenlohe, care socotea că discuţiile cu caracter militar trebuiesc duse exclusiv între România şi Austro-Ungaria, iar Germania să nu se angajeze pe această linie.

În cadrul întrevederii cu Schlieffen, Sturdza dezvălui acestuia planul de cooperare militară defensivă împotriva Rusiei, schiţat de statele majore austro-ungar şi român. El prevedea, în caz de mobilizare, trimiterea în România a unui corp de armată austro-ungar, care urma să ocupe poziţii între cele două corpuri de armată româneşti, unul concentrat în regiunea Galaţi, iar celălalt cu centrul la Iaşi. În scopul facilitării deplasării acestui corp de armată austro-ungar, se proiecta o nouă legătură de cale ferată între Transilvania şi România. Comunicarea lui Sturdza produse lui Schlieffen o impresie neplăcută, deoarece el nu fusese încunoştinţat de către şefii militari austro-ungari despre existenţa acestui plan de cooperare cu România.

Sturdza mai căută să convingă pe Schlieffen să accepte primirea a cît mai multor ofiţeri români la studii în Germania şi trimiterea unui înalt ofiţer german în România, care să-şi dea avizul asupra planului de cooperare susamintit. Schlieffen era înclinat să accepte şi acest ultim punct, cu condiţia ca ministerul de externe german să nu se opună, din considerente de ordin politic. Asupra atitudinii pe care a luat-o ministerul de externe german în această problemă informaţiile lipsesc. Rămîne însă clar faptul că misiunea lui Dimitrie Sturdza era menită să subordoneze şi mai strîns România Triplei Alianţe[35].

* *
*

Se constată astfel că pînă în preajma anului 1900 Germania a urmărit cu destulă atenţie poziţia României pe plan internaţional, mai ales după evenimentele din 1877—1878. Cu toate acestea, diplomaţia germană afectează a purta numai un interes relativ faţă de România, preferînd să îm-

[33] *Ibid.*, XI, p. 301—308.
[34] *Ibid.*, p. 310, nota.
[35] *Ibid.*, p. 310—313.

pingă în prim-planul tratativelor și al răspunderilor diplomația austro-ungară. Era o metodă de a nu se angaja direct în problemele sud-est europene — pe care Berlinul le prevedea complicate — de a menaja raporturile cu Rusia, rezervîndu-și rolul arbitrului „imparțial" pentru cazul unor divergențe austro-ruse, survenite într-un moment ce ar fi fost considerat inoportun.

Din partea română, atașarea de Tripla Alianță rămîne, fără îndoială, un act blamabil pentru guvernanții de atunci, în perspectiva viitorului și a veritabilelor interese naționale. L-am putea judeca drept o expresie momentană a dorinței de afirmare a unei politici externe „proprii" — întrucîtva explicabilă după circumstanțele din preajma dobîndirii independenței — la care au concurat: înclinația constantă a lui Carol I către Germania, poziția puternică a acesteia și a sistemului ei de alianțe pe continent în acel moment, precum și palida inițiativă diplomatică a Franței pe plan european, înainte de apropierea ei de Rusia, în 1891—1893.

LA POLITIQUE ÉTRANGÈRE DE LA ROUMANIE ENTRE 1871—1900 DANS LA CORRESPONDANCE DIPLOMATIQUE ALLEMANDE

Résumé

L'étude se propose d'analyser les informations sur la Roumanie comprises dans la correspondance diplomatique allemande publiée, portant sur l'intervalle 1871—1900.

Elle contient, dans l'introduction, un bref aperçu de la conjoncture internationale qui, après 1870, dirigea l'attention des grandes puissances vers le bassin du Bas-Danube. L'accession de la Roumanie à l'indépendance d'état avait inclus notre pays dans les préoccupations de la diplomatie allemande, autrichienne et hongroise. Ces pouvoirs désiraient étendre les zones d'influence dans le sud-est de l'Europe afin de contrebalancer le prestige acquis par la Russie à la suite de la guerre de 1877—1878. En ce qui concerne la Roumanie, ils atteignirent leur but en 1883, quand les gouvernants roumains, le roi Charles I de Hohenzollern en tête, qui penchait vers l'Allemagne, décidèrent de se rallier formellement à la Triple Alliance.

Fondé sur les documents mentionnés, l'étude examine la marche des négociations entre la Roumanie et les Puissances Centrales, lors de la signature du traité et de ses renouvellements successifs. On insiste avant tout sur l'attitude des dirigeants allemands à l'égard de cette question, ce qui constitue d'ailleurs un des principaux buts du travail. On remarque spécialement l'attitude retenue de la diplomatie allemande envers l'alliance avec la Roumanie et son intention de placer au premier plan de ces relations l'Autriche-Hongrie. Cette retenue n'était qu'apparente, l'Allemagne voulant éviter une ingérence trop directe dans les éventuelles complications politiques du sud-est européen et contraindre la Roumanie à une collaboration avec l'Autriche-Hongrie, situation ayant pour but de faire oublier la grave question des revendications des Roumains de Transylvanie.

Dans la conclusion de l'étude, l'auteur apprécie l'orientation politique de la Roumanie vers le bloc austro-allemand comme profondément erronée du point de vue des intérêts nationaux et des perspectives d'avenir. Elle peut s'expliquer par une conjoncture de moment, déterminée par la position dominante de l'Allemagne et de son système d'alliances sur le continent (les relations germano-russes n'étant pas encore définitivement compromises), par l'influence du roi Charles Ier, philoallemand incarné, et par la faible initiative diplomatique de la France (et de l'Angleterre) en Europe orientale jusqu'à la dernière décennie du siècle dernier.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL VIEȚII POLITICE A TRANSILVANIEI DIN ANII 1895—1898

DE

LIVIU BOTEZAN

Mișcarea memorandistă din anii 1892—1894 a contribuit la ridicarea luptei pentru drepturi naționale a românilor din Transilvania pe culmi nemaiîntîlnite de la 1848 încoace. Deși în esență burgheză, ea a avut un caracter progresist, înaintat, atît sub aspect național, cît și social. În anii mișcării memorandiste, lupta pentru păstrarea ființei naționale s-a dezvoltat în adîncime, a antrenat toate clasele și categoriile sociale ale poporului român de pe ambele versante ale Carpaților, inclusiv masele țărănești din satele și cătunele cele mai izolate. Această mișcare a dus, îndeosebi cu prilejul procesului memorandiștilor, la întărirea și consolidarea conștiinței naționale. Ea a convins din nou păturile largi ale națiunii, că era necesar să se intensifice eforturile pentru desăvîrșirea procesului de eliberare națională și de înfăptuire a statului român unitar.

Prin amploarea și problematica ei, mișcarea memorandistă a stîrnit un ecou internațional fără precedent. Problema românilor transilvăneni și a celorlalte naționalități oprimate din Austro-Ungaria, a cîștigat opinia publică și cercuri politice influente din aproape toate țările europene. Drept corolar al mișcării memorandiste poate fi considerat congresul românilor, slovacilor și sîrbilor, ce a avut loc în august 1895 la Budapesta. El a consfințit alianța acestor trei popoare, împotriva politicii de asuprire națională promovată de cercurile guvernante burghezo-moșierești ungare[1].

Dar, la scurt timp după congresul naționalităților, în noiembrie-decembrie 1895, va începe refluxul luptei naționale a românilor transilvăneni, care va dura pînă la începutul veacului al XX-lea. Refluxul luptei naționale se explică, în primul rînd, prin intensificarea asupririi naționale a

---

[1] Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia*, Cluj, 1968, p. 200—204; Miron Constantinescu, Șt. Pascu și a., *Desăvîrșirea unificării statului român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 80—83.

românilor şi a celorlalte naţionalităţi de către guvernele burghezo-moşiereşti, ce s-au perindat la cîrma Ungariei în această perioadă. Solidaritatea dovedită de români în anii 1892—1894 şi de naţionalităţi cu prilejul congresului din august 1895, a determinat cercurile guvernante să înmulţească şi să înăsprească metodele ce trebuiau să ducă la desnaţionalizarea popoarelor nemaghiare, în vederea accelerării procesului de transformare a Ungariei „istorice" multinaţionale, într-un „stat naţional unitar". Într-adevăr, dacă pe plan economic şi social mijloacele de exploatare şi asuprire au rămas aproximativ aceleaşi ca şi în epoca anterioară, în schimb pe linie politico-administrativă şi culturală, măsurile represive au sporit ca frecvenţă şi au devenit mai dure. Astfel, încă în lunile imediat următoare procesului memorandiştilor, guvernul Wekerle a întărit efectivele agenţilor siguranţei publice la oraşe şi pe cele ale jandarmilor la sate. A început urmărirea celor care şi-au exprimat solidaritatea cu memorandiştii, în preajma, în timpul şi în zilele ce au urmat procesului de la Cluj. Cîteva zeci dintre aceştia au fost arestaţi şi condamnaţi la închisoare pe termene scurte. Alte cîteva sute au fost pedepsiţi cu amenzi grele şi au fost supuşi percheziţiilor domiciliare. În unele localităţi, pretorii au destituit din posturile lor notarii, primarii şi alţi slujbaşi comunali, pentru că şi-au exprimat adeziunea faţă de cauza naţională pe care o reprezentau cei împrocesuaţi. În numeroase sate, autorităţile locale au oprit petrecerile populare şi au interzis chiar jocurile şi cîntecele româneşti, calificîndu-le drept agitaţii şi conspiraţii cu caracter naţional. Pentru un timp au interzis pînă şi adunările Astrei, reuniunile învăţătoreşti, sinoadele bisericeşti, congresele şcolare ş.a.m.d.[2].

Guvernul Wekerle a scontat că va da cea mai grea lovitură luptei românilor pentru drepturi naţionale, desfiinţînd şi interzicînd activitatea Partidului naţional român. De aceea, la 16 iunie 1894, deci la cîteva săptămîni după terminarea procesului memorandiştilor, dar înainte de întemniţarea acestora, Ministerul de interne a dat ordinul nr. 321, prin care se interzicea „funcţionarea pe mai departe a reuniunii ce există sub titlul de Partid naţional român", pe motivul că existenţa şi activitatea lui nu aveau o bază legală. Deoarece, în 28 noiembrie, adunarea de la Sibiu a reprezentanţilor alegătorilor din toate judeţele locuite de români a protestat împotriva măsurii arbitrare a Ministerului de interne, guvernul Wekerle a emis, la 7 decembrie 1894, decretul nr. 1488 prin care se interzicea pentru a doua oară activitatea Partidului naţional român. A urmat apoi, la 6 ianuarie 1895, publicarea în Monitorul oficial a unui al treilea ordin semnat de ministrul de interne Hieronymi, prin care se confirma dizolvarea P.N.R., prevăzută în dispoziţiile guvernamentale anterioare[3].

Trei zile mai tîrziu, monarhul şi parlamentul au aprobat demisia formaţiunii ministeriale conduse de Wekerle Sándor. La 19 ianuarie 1895, locul ei a fost luat de guvernul Bánffy Dezsö. Recurgînd la colaborarea

---

[2] Teodor V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub coroana ungară*, VII, Sibiu, 1913, p. 727—728.

[3] *Ibid.*, p. 673—675.

unor elemente de talia lui Jeszenszky, cunoscut prin zelul depus la împrocesuarea și întemnițarea memorandiștilor; la cea a lui Jáncso Benedek, istoricul care s-a remarcat prin studiile și afirmațiile lui tendențioase, calomniatoare, la adresa poporului român; la cea a lui Pázmándy Dénes, ziarist și deputatul „independentist", evidențiat prin discursuri și articole repetate cu caracter antiromânesc etc., șeful noului guvern burghezo-moșieresc maghiar va rămîne în istorie, datorită violențelor sale șovine, sub numele de „pașa de la Dăbîca".

Orientarea șovină a guvernului baronului Bánffy a ieșit clar în evidență în luna martie, cînd a admis punerea în discuția parlamentului a o serie de petiții înaintate de cercurile reacționare ale unor municipii din diferite părți ale Ungariei. Toate aceste petiții, urmărind să lovească în lupta pentru drepturi politice a naționalităților asuprite, cereau: înăsprirea codului penal în sensul transformării lui într-o armă mai eficace, în mîinile judecătorilor, în apărarea „statului maghiar"; schimbarea legii presei în așa fel ca pentru încălcarea ei nimeni să nu se mai poată substitui și să nu mai scape de răspundere; revizuirea legii electorale în defavorul naționalităților; modificarea legii naționalităților astfel încît limba maghiară să devină obligatorie în toate domeniile; restrîngerea comunicațiilor poștale cu România, pentru ca pe viitor să se îngreuieze pătrunderea în Transilvania a cărților și ziarelor ce ar fi venit de acolo; înlăturarea caracterului național al bisericii ortodoxe și al celei greco-catolice române; controlarea mai severă a școlilor confesionale ale naționalităților și instituirea obligativității pentru învățătorii nemaghiari de a obține diplome de calificare numai din partea unor instituții de stat; introducerea îndatoririi pentru absolvenții școlilor medii nemaghiare de a susține bacalaureatul în fața unor comisii oficiale numite de guvern etc. etc.[4]

Ținînd cont de astfel de „sugestii", guvernul burghezo-moșieresc al baronului Bánffy s-a străduit, în cei patru ani cît a condus Ungaria, să le pună în practică. Astfel, începînd cu 1895—1896 a pornit o adevărată ofensivă împotriva școlilor confesionale românești. Linia directoare a acestei ofensive a dat-o Pázmándy Dénes, care, la 24 noiembrie 1894, ceruse, în parlament, guvernului Wekerle, să pună școlile românești „sub controlă severă", întrucît ele ar educa „numai dușmani pe seama statului"[5].

Presiunile exercitate de către guvernul Bánffy asupra școlilor românești rezultă din fondurile școlare ale arhivelor episcopiilor ortodoxe din Transilvania. Ele conțin numeroase adrese și ordine din anii 1895—1898, provenite din partea Ministerului cultelor și instrucțiunii publice sau din aceea a autorităților locale comitatense. Toate ordonau aplicarea legii de salarizare a învățătorilor din 1893 sau cereau informații asupra stadiului la care s-a ajuns cu punerea ei în practică. De exemplu, un astfel de ordin a fost adresat de Ministerul cultelor și instrucțiunii publice, comisiilor administrative comitatense, în martie 1895. Căutînd să se conformeze dispozițiilor ministeriale, comisiile administrative ale comitatelor

[4] *Ibid.*, p. 759—760.
[5] *Ibid.*, p. 715.

Caraş—Severin şi Arad au solicitat, în octombrie 1895, senatului şcolar al consistoriului Episcopiei ortodoxe din Arad, să le înainteze urgent lista comunelor, din raza lor de competenţă, unde n-au fost ridicate „lefurile învăţătoreşti la minimul prevăzut de lege“[6].

Legea din 1893, urmărind să lovească în autonomia bisericilor româneşti, lăsa în continuare pe seama comunelor şi confesiunilor asigurarea salariilor învăţătoreşti, însă preciza că salariul anual nu putea fi mai mic de 300 florini sau 600 coroane pentru învăţătorii calificaţi şi de 200 florini sau 400 coroane pentru învăţătorii ajutători[7]. Fără îndoială că învăţătorii erau îndreptăţiţi la un salariu de 300 florini pe an. El nu era exagerat. Dimpotrivă, era relativ modest, realitate recunoscută şi de forurile ecleziastice ce patronau şcolile confesionale. Însă salariul trebuind să fie suportat integral, sau în cea mai mare parte, de săteni, el constituia o grea povară pentru gospodăriile ţăranilor săraci şi mijlocaşi, care formau majoritatea populaţiei rurale româneşti. Aceasta cu atît mai mult cu cît ei aveau îndatorirea de a asigura un venit bănesc, relativ egal cu cel al învăţătorilor, şi pe seama preoţilor.

Greutatea prezentată de asigurarea salariilor învăţătoreşti, pentru comunele sărace îndeosebi, se desprinde din dezbaterile senatului şcolar al consistoriului episcopal din Arad. În anul 1904, acesta a luat în discuţie cererea comunei Bătania de a fi scutită de taxa bisericească de 70 florini, cu care era datoare din anii anteriori, pentru a face faţă cheltuielilor şcolare. Senatul a respins cererea motivînd că sarcinile şcolare şi de cult ale comunelor situate la şes, ca Bătania, erau mult mai reduse decît ale celor din regiunile muntoase, care jertfeau „pentru susţinerea caracterului confesional al şcoalelor“ de la 50 pînă la 100 şi chiar 120% „după darea directă“[8]. Situaţia şcolilor reflectată de hotărîrea senatului din 1904 este valabilă şi pentru anii 1895—1898.

Povara prezentată de salariile învăţătoreşti pentru localităţile sărace se reflectă şi în raportul din mai 1899, al aceluiaşi senat şcolar din Arad, privind situaţia din anii anteriori a şcolilor elementare ortodoxe din sud-vestul Transilvaniei. Raportul rămîne ca o mărturie a aportului adus de consistoriul episcopal, la completarea salariilor învăţătorilor în comunele care nu erau „în stare a susţinea şcoala“. Dar el este mai ales o dovadă a raporturilor negative ce se puteau stabili între învăţători şi ţărani, atunci cînd aceştia din urmă nu aveau posibilitatea, din cauza sărăciei, să le achite salariile. În astfel de cazuri se întîmpla că învăţătorii — forţaţi de situaţia lor materială precară şi de nevoile rezultate din întreţinerea unor familii numeroase — recurgeau la sprijinul pretorilor sau la cel al inspectorilor de stat pentru a-şi primi restanţele, care puteau să se ridice, pe mai mulţi ani, la sute de florini. Raportul conchide că în situaţii de

---

[6] Arhiva Episcopiei ortodoxe române din Arad, fond. *Protocolul şedinţei senatului şcolar al consistoriului eparhial pe anul 1895*, doc. nr. 99/1173, 99/2201, 226/5489 şi 233/5809 din 1895.

[7] Păcăţean, *o.c.*, VII, p. 608.

[8] Arh. Episcop. ort. Arad, fond. *Prezidiale*, act nr. 65/163 din 10/22 iunie 1904.

acest gen se oferă „străinilor ocazia de a se amesteca în afacerile noastre şcolare, iar învăţătorul devine odios înaintea poporului pentru că îl sileşte la plată“[9].

Bineînţeles, şcoli confesionale româneşti cu o situaţie materială precară nu se găseau numai pe teritoriul diecezei episcopale a Aradului, ci şi în celelalte părţi ale Transilvaniei, unde numărul localităţilor rurale sărace era cu mult mai mare decît în sud-vest.

Guvernul Bánffy a exercitat deci presiuni asupra confesiunilor pentru a asigura salariile învăţătoreşti prevăzute de legea din 1893, nu de dragul dascălilor, ci pentru a avea posibilitatea să se amestece în afacerile interne ale şcolilor româneşti. Amestecul era favorizat, de altfel, şi de paragraful 11, introdus în aceasta lege la propunerea contelui Apponyi. Potrivit prevederilor paragrafului, acolo unde comunele nu erau capabile să asigure integral salariile învăţătorilor, ele urmau să fie completate de stat. Dar acolo unde o şcoală comunală sau confesională era avizată la un astfel de ajutor „dacă interese însemnate de stat pretindeau aşa, Ministerul de culte şi instrucţiune publică, după ascultarea comisiunii administrative municipale, în loc de a da ajutor de stat, în înţelesul §-ului 9, putea să înfiinţeze şcoală de stat, sistînd şcoala comunală ori confesională“[10].

Aşadar, scopul urmărit de cercurile guvernante ungare, prin introducerea legii din 1893, era clar. Scontînd că cel puţin o parte din comunele româneşti mai sărace vor fi nevoite să recurgă la ajutor, ele sperau că pe această cale vor obţine o bază legală pentru înlocuirea şcolilor confesionale româneşti cu altele de stat, în care limba de predare să fie maghiară. În şcolile de stat se putea încerca mai eficient accelerarea procesului de desnaţionalizare a românilor. Aşa se şi explică dispoziţia Ministerului cultelor şi instrucţiunii publice din primăvara anului 1896, prin care anunţa că a prelungit termenul pentru cererile de ajutor „pe seama acelor comune, care n-au completat salariul înv(ăţătorilor) la 300 fl.“[11]. După cum tot astfel se explică grija aceluiaşi minister din anii 1895—1896, ca şcolile confesionale româneşti să nu primească ajutoare băneşti din România[12].

Pe timpul guvernului Bánffy, autorităţile burghezo-moşiereşti maghiare au căutat să înmulţească şcolile cu limbă de predare maghiară în localităţile româneşti şi pe alte căi. De pildă, în anul 1895, Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice a înfiinţat cîte o şcoală de stat în localităţile Radna şi Zarand. Spre sfîrşitul acestui an, comisia administrativă a comitatului Arad a intervenit pe lîngă consistoriul episcopal arădean, să îndrume elevii spre cele două şcoli, dacă numărul lor trecea peste 80 în cele

---

[9] Biblioteca Episcopiei ortodoxe române din Arad, *Protocolul despre şedinţele sinodului din dieceza română greco-orientală a Aradului, ţinute în anul 1899*, Arad 1899, p. 104.

[10] P ă c ă ţ e a n, *o.c.*, VII, p. 609.

[11] Arh. Episcop. ort. Arad, *Protocolul şedinţelor senatului şcolar Arad pe anul 1896*, doc. nr. 61/1815 din 1896.

[12] *Ibid.*, *Prezidiale*, act nr. 20/171 din 1896.

confesionale[13]. În anul 1898, comisia administrativă a comitatului Timiş a încercat să închirieze localul şcolii confesionale din Munariu, pentru a înfiinţa o şcoală de stat, oferindu-se să acorde comunei un ajutor anual de 100—115 florini. Cu trei ani înainte, aceeaşi comisie a încercat, printr-un procedeu asemănător, să pună mîna pe şcoala dintr-un sat aparţinător comunei Secaş. Numai intervenţia consistoriului episcopal din Arad, care a oferit celor două sate ajutoarele băneşti necesare, a salvat şcolile cu limbă de predare română din aceste localităţi[14].

Autorităţile guvernamentale au încercat să înlocuiască şcolile confesionale cu altele de stat, invocînd starea necorespunzătoare a edificiilor şcolare şi mai ales predarea nesatisfăcătoare a limbii maghiare de către învăţători. Încercări în acest sens au făcut, în 1895, în comunele Tîrnava, Seleuş, Cighinel, Repsig (comitat. Arad); în 1896, în Şeitin (comitat Arad) şi Medveş (comitat Timiş); în 1897, în Checheş, Topolovăţul Mare şi Timişoara (comitat Timiş); în 1898, în Hodoş (comitat Caraş—Severin), etc.[15]

Guvernul burghezo-moşieresc maghiar condus de Bánffy nu s-a mărginit numai la atacuri şi presiuni asupra şcolilor confesionale româneşti. El a dat o deosebită atenţie şi asociaţiilor culturale româneşti, căutînd fie să le desfiinţeze, fie să le subordoneze celor maghiare — cum era de exemplu EMKE — puse în slujba „cuceririi de teritorii lingvistice în teritoriile locuite de naţionalităţi". Dintr-o scrisoare trimisă de Amos Frîncu lui Francisc Hosu-Longin, în 13 februarie 1897, rezultă că autorităţile guvernamentale au pretins comitetului Astrei, să modifice vechea denumire a asociaţiei pe care o conducea, pentru a se înlătura cuvîntul transilvan. Autorităţile au propus mai întîi titlul de „Asociaţia maghiarilor cu buze valahe", iar apoi, după protestul înaintat împotriva acestei denumiri, titulatura de „Asociaţia cetăţenilor maghiari de naţionalitate română". Cu toate că Diaconovici, secretarul Astrei, înclina să accepte cea de a doua propunere „din motive de oportunitate", ea a fost totuşi pînă la urmă evitată[16]. Era o primă încercare de a subordona Astra politicii culturale maghiare, îndreptată în direcţia desnaţionalizării românilor. A doua încercare s-a produs în primăvara anului 1898, cînd aceleaşi autorităţi au propus Astrei acordarea unei subvenţii din partea statului[17].

Mergînd pe linia inaugurată de guvernul Wekerle, pe timpul căruia s-au dat aşa-zisele legi politice bisericeşti, cel al lui Bánffy a acordat şi el o atenţie deosebită bisericilor româneşti. Mai întîi bisericii greco-catolice, pe care a încercat să o subordoneze celei romano-catolice, cu prilejul conferinţei acesteia, ce a avut loc la Cluj, în 29 iunie 1897, în problema obţinerii unei largi autonomii. În eventualitatea că încercarea ar fi reuşit,

---

[13] *Ibid.*, doc. nr. 321/7426 din 1895.

[14] *Ibid.*, doc. nr. 34/383 din 1895 şi hotărîrea şedinţei senatului şcolar din 9/21 ianuarie 1898.

[15] *Ibid.*, doc. nr. 186/4108, 172/426, 4184 şi 3988 din 1895; doc. nr. 46/804 şi 214/2658 din 1896; doc. nr. 43 şi 295/1068 din 1897; doc. din 10/22 mai 1898.

[16] Colecţia de manuscrise a Bibliotecii Universitare din Cluj, Corespondenţa lui Fr. Hosu-Longin, vol. III, filele 34—35.

[17] *Ibid.*, filele 101—102 şi 190—196; vol. I, filele 220—221.

românii greco-catolici ar fi devenit „membri ai bisericii catolice istorice ungurești"[18].

În primăvara anului 1898, a urmat votarea legii despre intregirea veniturilor preoțești, asemănătoare cu cea despre salarizarea învățătorilor din 1893. Potrivit acestei legi, statul urma să contribuie la completarea veniturilor preoțești din localitățile mai sărace și anume pentru preoții cu 8 clase de liceu pînă la 800 florini, iar pentru cei cu 6—7 clase pînă la 300—400 florini pe an. Aplicată chiar și în forma aceasta, ea îi dezavantaja pe preoții ortodocși care, din lipsă de școli, aveau cei mai mulți sub 8 clase medii. Preoții ortodocși erau loviți însă mult mai greu prin prevederea potrivit căreia noul ajutor de stat nu se mai acorda prin intermediul diecezelor episcopale și protopopiatelor, ci direct de către autoritățile locale de stat. Aceasta însemna că de ajutorul prevăzut de legea din 1898 urmau să se bucure numai acei preoți, care se dovedeau instrumente servile ale politicii oficiale de maghiarizare a naționalităților. Acei care-și educau enoriașii în spiritul dragostei față de propriul popor, însuflîndu-le sentimentul demnității naționale, și cu atît mai mult cei ce sprijineau acțiunile Partidului național român, erau privați de ajutor, indiferent de situația lor materială. Or, preoții ortodocși fiind în general mai săraci decît cei greco-catolici, care dispuneau de „iclejia" ce putea merge pînă la 32 iugăre, aveau nevoie de ajutorul de stat într-o măsură mult mai mare decît aceștia din urmă[19].

Protestul împotriva maghiarizării numelor de localități, prezentat de Ioan Rațiu la consfătuirea comitetului naționalităților ce a avut loc, în 10 ianuarie 1898, la Budapesta, arată că politica șovină a guvernelor burghezo-moșierești ungare, menită să realizeze „statul național unitar maghiar", a lovit deopotrivă, atît școlile, instituțiile culturale și bisericile românilor, cît și cele ale sîrbilor, slovacilor și ale celorlalte naționalități oprimate din Ungaria. Astfel, a fost desființată „Matice Slovenska" din Martin, precum și gimnaziile slovace, iar averea lor confiscată. Au fost lichidate școlile confesionale din fosta graniță militară, fiind transformate în școli de stat sau comunale. Școlile confesionale ce mai existau la români și sîrbi erau șicanate și împiedicate în funcționarea lor normală de către inspectorii școlari de stat, soarta lor depinzînd de felul cum se acomodau sau nu tendințelor de maghiarizare. Românilor din Arad și Lugoj nu li s-a permis să înființeze gimnazii cu fonduri proprii. Slovacilor nu li s-a admis nici măcar să strîngă fonduri pentru un gimnaziu interconfesional, fiind îndrumați spre școlile medii cu limba de predare maghiară.

Amestecul autorităților guvernamentale în afacerile confesionale ale naționalităților a luat proporții în urma votării așa-ziselor legi politice bisericești. Întrucît în Ungaria confesiunea era legată mai mult sau mai puțin de naționalitate, aceste legi au fost date pentru a lovi și slăbi popoarele nemaghiare. Conventele luterane ale slovacilor erau dislocate cu forța și președinții lor mireni destituiți din funcții. La români și sîrbi,

[18] *Ibid.*, vol. III, filele 36—37 și 48—49.
[19] Păcățean, *o.c.*, vol. VIII, p. 42—49.

ierarhia bisericii ortodoxe era expusă într-o mare măsură influenței cercurilor guvernamentale. Destituind patriarhul sîrb printr-o pensionare forțată, autoritățile maghiare au făcut imposibilă reglementarea autonomiei bisericii sîrbești, din cauza conflictului existent între ierarhia complet subordonată guvernelor și congresul național bisericesc[20].

Recenta lege de maghiarizare a numelor de localități, votată de ambele camere ale parlamentului ungar, a constituit un nou atac împotriva celor zece milioane de nemaghiari. Ea a lovit în patrimoniul lor lingvistic — arăta Rațiu în protestul său — întrucît cele mai multe denumiri de localități aparțineau comoarei limbii diferitelor naționalități. Această lege i-a făcut pînă și pe circumspecții sași, care n-au participat la congresul naționalităților din 1895, să ceară deputaților lor din parlament să părăsească partidul guvernamental.

Guvernul Bánffy n-a renunțat la măsurile luate, de pe poziții de forță, împotriva naționalităților, nici în 1898, ultimul an cînd a mai condus Ungaria. Românilor, de exemplu, le-a interzis sărbătorirea semicentenarului adunării naționale de la Blaj din 3/15 mai 1848. N-a admis decît sărbătorirea zilei de 11 aprilie, cînd împăratul a sancționat, în 1848, legile dietei nobiliare de la Bratislava (Pozson). Nu s-a mulțumit cu ordinul dat prelaților de a sfătui poporul să nu meargă la Blaj, ci a detașat acolo trei companii de miliție și 60 de jandarmi, pentru întreținerea cărora micul orășel a fost impus cu „un arunc comunal" de 1000—2000 florini[21].

Dar, alături de măsurile luate de pe poziții de forță, guvernele burghezo-moșierești maghiare din ultimii ani ai secolului al XIX-lea, au recurs și la mijloace mai rafinate, vizînd spargerea unității și solidarității românilor, dovedită în anii 1892—1894. Tonul metodelor mai rafinate și mai perfide l-a dat guvernul Wekerle, care încă în preajma înscenării judiciare de la Cluj a încercat să-i intimideze și să-i corupă pe preoții și învățătorii români, pentru a împiedica poporul să-și exprime încrederea și atașamentul față de conducătorii lui politici[22]. După condamnarea fruntașilor memorandiști la Cluj, guvernul Wekerle a dispus ca I. Rațiu, V. Lucaciu și I. Coroianu să fie întemnițați la Seghedin, iar ceilalți la Vác. Desigur, cu intenția de a cultiva între ei neîncrederea, de a-i face să se suspicioneze unii pe alții și, dacă era posibil, de a-i diviza în două sau mai multe fracțiuni rivale. Disensiunile dintre liderii întemnițați s-ar fi răsfrînt apoi și asupra celor din afara închisorilor și ar fi făcut imposibilă păstrarea disciplinei de fier și a unității de monolit, dovedite de poporul român cu ocazia mișcării memorandiste.

Guvernul Bánffy a preluat, perfecționat și amplificat metodele inițiate de Wekerle, care trebuiau să lovească mișcările naționale ale popoarelor asuprite pe la spate. La cîteva zile după ce a ajuns la putere, guvernul Bánffy i-a încredințat lui Pázmándy Dénes sarcina de a lua contact

---

[20] *Ibid.*, p. 31—36; Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ortodoxe din Sibiu, fond. *Mangra*, actul-manuscris nr. 100/1898.

[21] Arh. Bibl. Mitrop. ort. din Sibiu, fond. *Mangra*, actul-manuscris nr. 100/1898.

[22] Pascu, *o.c.*, p. 178.

atît cu cei deținuți la Vác și Seghedin, cît și cu unii membri ai comitetului provizoriu condus de V. Mangra. În timpul acestor contacte, el avea misiunea de a strecura insinuări pentru a semăna neîncredere între cei de la Seghedin și cei de la Vác, și, eventual, de a încerca să-i corupă pe unii.

Scopurile urmărite de Pázmándy au fost sesizate de Vasile Lucaciu cu prilejul vizitei pe care i-a făcut-o în închisoarea de la Seghedin, la 26 ianuarie 1896. Cunoscîndu-i antecedentele, secretarul general al Partidului național i-a condiționat întrevederea de prezența lui I. Rațiu și I. Coroianu, pentru a lua parte toți trei la discuții. Pázmándy i-a comunicat însă, că de astă dată misiunea lui se referea numai la el.

În însemnările făcute pe marginea convorbirii cu Pázmándy, Lucaciu arată că a acceptat să stea de vorbă cu el, numai pentru a afla intențiile noului guvern față de români. Începînd convorbirea, Pázmándy i-a comunicat lui Lucaciu, că guvernul Bánffy înclina să-l elibereze în scurt timp, deoarece considera că o persoană de valoarea lui nu era menită să-și macine sănătatea într-o închisoare de tipul celei din Seghedin. Era o aluzie transparentă la o eventuală promovare pe linie bisericească sau administrativă, în cazul că după ieșirea din închisoare ar renunța la rolul lui de conducător al luptei poporului român pentru drepturi naționale.

Văzînd că Lucaciu nu ia în seamă aluzia, Pázmándy i-a spus că noul guvern dorea să știe dacă putea stabili „un punct de vedere comun (cu românii n.n.) pentru o politică actuală", fiindcă pe baza lui ar fi urmat să facă propunerea monarhului pentru eliberarea celor de la Vác și Seghedin. Secretarul general al Partidului național i-a răspuns la această problemă: „Să ne dea guvernul libertatea să ne întrunim în congres național, după spiritul constituției, și națiunea numaidecît își va manifesta postulatele, dorințele sale, față de propunerea ieșită din cercurile guvernului". Apoi a precizat, că datorită importanței excepționale a chestiunii pusă în discuție, nu-și poate lua „responsabilitatea grea" de a-și „pune cuvîntul în cumpănă fără consfătuirea cu ceilalți frați"[23].

În fața acestei condiționări, Pázmándy i-a declarat că dorea să afle numai părerea sa particulară asupra viitorului plan de acțiune al românilor. Lucaciu i-a răspuns și de astă dată deschis, că românii nu făceau un secret din activitatea lor politică. Acționînd în cadrele constituționale, românii urmăreau să obțină „o lege electorală liberală; garantarea libertăților electorale; asigurarea drepturilor și libertăților constituționale pentru toate naționalitățile"[24].

Pázmándy a făcut mai multe vizite și celor întemnițați la Vác. Corespondența lui G. Pop de Băsești arată că Pázmándy a încercat să-i determine și pe aceștia să renunțe la lupta pentru drepturi naționale, în schim-

[23] Manuscrisul cu însemnările lui V. Lucaciu pe marginea convorbirii avute cu Pázmándy Dénes în 26 ianuarie 1895, în arhiva familiară a medicului Vasile Lucaciu din Cluj.

[24] *Ibid.*

bul grațierii și a unor eventuale avantaje de ordin material[25]. Iar dintr-o scrisoare trimisă de G. Bogdan-Duică lui Vasile Lucaciu, prin intermediul soției acestuia Paulina, în închisoarea de la Seghedin, reiese că Pázmándy a insistat în mod deosebit pe lîngă cei de la Vác, ca ei să se opună congresului naționalităților, drept preț al eliberării lor[26].

Scrisoarea trimisă de Bogdan-Duică lui Lucaciu relevă, că guvernul Bánffy acționa, atît în direcția distrugerii unității și disciplinei Partidului național român, cît și în aceea a creerii sau adîncirii unor disensiuni și animozități între români și sîrbi, ultimii divizați ei înșiși în pasiviști intransigenți și moderați. Guvernul Bánffy voia deci, să împiedice realizarea unui front comun de luptă pentru drepturi politice al popoarelor oprimate[27].

Corespondența întreținută de G. Bogdan-Duică cu V. Lucaciu în timpul întemnițării acestuia la Seghedin, demonstrează că guvernul Bánffy l-a folosit și pe Jeszenszky pentru a afla planurile de acțiune ale românilor. De asemenea, pentru a crea neîncredere și fricțiuni între membrii întemnițați ai comitetului executiv al P.N.R. și cei ce-i suplineau provizoriu, în afara închisorilor. Bogdan-Duică îi comunică lui Lucaciu, într-o altă scrisoare, că Jeszenszky a luat contact cu el și cu I. Rusu-Șirianu pe care-l cunoștea din timpul procesului memorandist. Prima informație pe care a căutat s-o scoată de la ei a fost conținutul convorbirii avută de Bogdan-Duică — la sugestia lui Lucaciu — cu contele Zichy, liderul Partidului popular[28].

Jeszensky s-a mai străduit — fără a izbuti — să scoată informații de la cei doi interlocutori, în legătură cu „dacoromanismul" fluturat de Jáncsó Benedek. La fel, informații despre propaganda Ligii culturale în Bucovina și Transilvania; despre banii pe care i-ar fi primit V. Lucaciu de la Liga culturală „pentru scopuri politice străine"; despre părerea românilor față de o eventuală modificare a legii electorale; despre posibilitatea renunțării românilor la pasivism în cazul modificării legii electorale ș.a.m.d.[29]

Respingînd insinuările și încercările de corupere ale lui Jeszenszky, Bogdan-Duică și Rusu-Șirianu s-au străduit să-i dea răspunsuri clare sau echivoce în funcție de problemele puse în discuție. În privința pasivității, ei i-au declarat că românii nu renunțau la ea pînă nu se vota o lege electorală echitabilă și nu se punea capăt metodelor de intimidare și de corupere a poporului cu prilejul alegerilor parlamentare[30].

G. Bogdan-Duică l-a mai informat pe V. Lucaciu că guvernul Bánffy va încerca să-l corupă și pe slovacul Gustav Augustini, reputatul redactor

---

[25] Georgescu, *o.c.*, p. 69.

[26] Manuscrisul scrisorii nedatate trimisă de G. Bogdan-Duică lui V. Lucaciu la Seghedin, în arhiva familiară a medicului Vasile Lucaciu din Cluj.

[27] Corespondența lui G. Bogdan-Duică cu Vasile Lucaciu, în arhiva familiară a medicului V. Lucaciu din Cluj.

[28] *Ibid.*

[29] *Ibid.*

[30] *Ibid.*

al „Tribunei", invitîndu-l la Budapesta prin intermediul detectivului Blumfeld. Intenția de a-l corupe pe Augustini a dedus-o din aluzia, pe care i-a făcut-o acestuia, privitoare la salariul lui modest de ziarist și mai ales din afirmația că guvernul Bánffy „ar vrea să facă ceva pentru slovaci". În finalul scrisorii în care-i vorbea lui Lucaciu despre Augustini, Bogdan-Duică a formulat concluzia că în fața politicii perfide a lui Bánffy, era necesar să se mențină unitatea de monolit a conducătorilor Partidului național. În acest sens, el încheie: „Trebuie să fim cuminți și să ținem bine unii cu alții, mai bine ca pînă acum. După temniță vin încercările de corupție. Ele sînt mai periculoase"[31].

În condițiile politicii șovine inaugurată de guvernul baronului Bánffy, G. Bogdan-Duică avea perfectă dreptate cînd sublinia necesitatea păstrării și întăririi disciplinei și unității de atunci a tuturor luptătorilor puși în slujba apărării și conservării ființei naționale a poporului român. Dar, în perioada cînd a corespondat cu Lucaciu, el și colegii săi I. Rusu-Șirianu și T. L. Albini, au făcut primii pași în direcția compromiterii unității și disciplinei din rîndurile Partidului național. Dacă ei au rezistat încercărilor guvernului Bánffy de a-i corupe, în schimb n-au mai fost în stare de a evita amestecul „Tribunei" în luptele dintre partidele politice din România.

Asemenea celor mai mulți români din Transilvania, cei trei redactori ai „Tribunei" s-au lăsat seduși, de aportul moral și material dat de unii politicieni liberali mișcării memorandiste și mai ales de rolul lui D. A. Sturdza — șeful opoziției liberale — în agitarea problemei transilvănene spre sfîrșitul „Marii guvernări conservatoare". În consecință, influențați de E. Brote, I. Slavici și S. Albini, care, refugiindu-se în România, între 1889—1894, au devenit adepți ai Partidului liberal, cei trei redactori au reprodus în „Tribuna" o parte a cuvîntării rostită de D. A. Sturdza la 25 septembrie 1894, în sala Orfeu din București.

D. A. Sturdza i-a atacat pe conservatori în discursul său, acuzîndu-i că n-au luat atitudine față de procesul memorandiștilor și că și-ar fi dat asentimentul la condamnarea acestora. Acuza era în parte îndreptățită, întrucît conservatorii au adoptat o atitudine neutră față de mișcarea memorandistă, pentru a nu compromite alianța cu Austro-Ungaria, a nu-l supăra pe rege și a nu pierde astfel frînele guvernării.

Furați de această parte a discursului, cei trei redactori de la „Tribuna" n-au ținut cont că D. A. Sturdza a denunțat public legăturile ministrului conservator al instrucțiunii publice, Take Ionescu, cu conducătorii burgheziei române din Transilvania. Denunțarea a constat din citarea exactă a numelor persoanelor, a numărului cupoanelor și a subvențiilor bănești acordate diferitelor școli și biserici transilvănene. Mai mult, a dezvăluit public, că mici sume trecute în contul unor școli și biserici „au fost destinate pentru politica P.N.R. din Ardeal și Ungaria". Ori prin astfel de indiscreții, D. A. Sturdza se dezicea de tot ce făcuse pînă atunci în cauza transilvănenilor și lovea, de fapt, în mișcarea de eliberare națională a ro-

[31] *Ibid.*

mânilor din Transilvania[32]. Nejudecînd critic jocul politic al lui D. A. Sturdza, menit să-l aducă la putere, cei trei redactori de la „Tribuna" s-au făcut vinovaţi de a fi inaugurat amestecul presei P.N.R. în lupta dintre partidele politice de guvernămînt din România.

Întemniţaţii de la Seghedin au luat imediat atitudine împotriva imprudenţei săvîrşită de Bogdan-Duică şi prietenii săi. Ei au publicat, în „Tibuna" din 31 octombrie 1894, o rectificare, prin care precizau că românii din Transilvania nu trebuiau să se amestece în disputa pentru putere dintre cele două partide ce se perindau la cîrma României, întrucît aveau nevoie de sprijinul şi ajutorul amîndurora. În legătură cu această rectificare, Vasile Lucaciu spunea următoarele, în memoriul său adresat, în 1900, preşedintelui Ligii culturale: „Am la mine o notă ce am trimis redacţiunii din Sibiu, d. dr. Ioan Raţiu şi eu, din Seghedin, în care, în numele comitetului, impuneam redacţiunii, ca în afacerile politice ale României, să observe întru toate riguros, rolul de cronicar, să înregistreze evenimentele şi discursurile fără comentare. Iar cînd e vorba a se pronunţa în meritul vreunei cauze sau faţă de atitudinea unor persoane marcante şi mai ales ale miniştrilor, să ceară totdeauna avizul comitetului!"[33].

Redactorii „Tribunei" n-au luat însă în seamă dispoziţiile preşedintelui şi secretarului general ai P.N.R., ci, în numerele din 2 şi 4 noiembrie, au continuat să publice articole, care însemnau un amestec direct în luptele politice dintre conservatorii şi liberalii din România. În articolul din 4 noiembrie, intitulat „Întrebări modeste", au pus — ca şi Sturdza — sub semnul întrebării ajutoarele băneşti trimise de guvernul conservator şcolilor româneşti din Transilvania. Conservatorilor li se imputa că au distribuit aceste ajutoare numai elementelor moderate.

Chemaţi să se prezinte la Seghedin, G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Şirianu şi T. L. Albini au înfruntat autoritatea preşedintelui şi a secretarului general, trimiţîndu-le doar o scrisoare, prin care declarau că nu mai puteau reveni asupra celor publicate în „Tribuna". Ei au pretins ca acţiunea lor să fie considerată un fapt împlinit, ameninţînd că în caz contrar preferau să părăsească redacţia. Sfidînd în continuare autoritatea liderilor întemniţaţi, spre sfîrşitul anului 1894 şi în prima parte a celui următor, mai ales după ce la redacţie a intrat C. Păcurariu, au admis ca în coloanele „Tribunei" să se strecoare diferite articole, măgulitoare pentru liberali, dar critice la adresa conservatorilor[34].

G. Bogdan-Duică şi tovarăşii săi, au transformat, aşadar, cel mai important organ de presă al P.N.R., într-un instrument politic al liberalilor

---

[32] Traian Lungu, *Viaţa politică în România la sfîrşitul secolului al XIX-lea (1888—1899)*, Bucureşti, 1967, p. 164—165; Miron Constantinescu, Georgeta Penelea, *Însemnări din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Raţiu*, în *Studii*, X (1957), nr. 2, p. 357.

[33] *Memoriul* — manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia, în arhiva familiară a medicului Vasile Lucaciu din Cluj.

[34] Georgescu, *Dr. Ioan Raţiu (1828—1902). 50 de ani din luptele naţionale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928, p. 167—168; Idem, *George Pop de Băseşti*, p. 109—110; Nicolae Iorga, *Istoria românilor. Întregitorii*, X, Bucureşti, 1939, p. 259—262.

din România, cu prețul periclitării unității și disciplinei propriului lor partid. Ori diminuarea, și dacă era posibil chiar lichidarea disciplinei și unității P.N.R., era tocmai ceea ce urmăreau cu perseverență și prin cele mai variate mijloace, cercurile guvernante burghezo-moșierești maghiare.

În însemnările sale, făcute în temnița de la Seghedin, Ioan Rațiu a sesizat just, încă după publicarea primului articol favorabil liberalilor, că redactorii de la „Tribuna" „au căzut în cursă" și că intriga „era țesută" nu în Transilvania, „ci dincolo", în România. Iar după ce cei trei redactori n-au ținut cont de rectificarea din 31 octombrie și au refuzat să se prezinte la Seghedin, Rațiu a avertizat că atitudinea proliberală și contrară conservatorilor în loc să sporească numărul prietenilor cauzei naționale, îi va înmulți pe inamici, „pentru că guvernul pe care îl combate „Tribuna" amic partidului nostru nu va fi, ci din contră va fi dusmanul nostru neîmpăcat". Dîndu-și seamă de tributul ce-l va plăti disciplina și unitatea partidului, din cauza atitudinii redactorilor recalcitranți, Rațiu notează în continuare: „Mă tem că greva de la „Tribuna" va avea urmări și în altă direcție: ea va sparge solidaritatea, care era mîndria noastră națională . . ."[35].

Criza apărută în sînul Partidului național datorită jocului politic al lui Sturdza, prin intermediul lui I. Slavici, E. Brote, S. Albini, G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Șirianu și T. L. Albini, s-a menținut într-o stare latentă pînă la ieșirea memorandiștilor din închisoare, în 15 septembrie 1895. La puțin timp după grațierea celor întemnițați la Vác și Seghedin de către monarhul din Viena, ea se va declanșa însă deschis, fiind cunoscută sub denumirea de așa-zisa „criză a Tribunei".

Dorind să pună capăt indisciplinei și frondei redactorilor recalcitranți, șase din membrii comitetului executiv ieșiți din închisoare, și anume V. Lucaciu, I. Coroianu, R. Patiția, A. Suciu, G. Domide și T. Mihali, s-au întrunit, în 21 septembrie, la Budapesta, și l-au împuternicit pe I. Rațiu, în calitatea lui de președinte al partidului: a) să revizuiască socotelile Institutului tipografic din Sibiu; b) să dispună de veniturile acestui institut și ale ziarelor „Tribuna" și „Foaia poporului"; c) să reglementeze chestiunea redactării acestor două ziare potrivit hotărîrilor luate de comitetul executiv înainte de procesul de la Cluj[36].

Pe baza împuternicirii din 21 septembrie, I. Rațiu a convocat membrii comitetului executiv într-o ședință de lucru la Sibiu, pe data de 15 noiembrie 1895. I. Georgescu, biograful lui Ioan Rațiu, afirmă că la această ședință au participat 19 membri ai comitetului și că toți i-ar fi încredințat mandatul de a acționa în direcția repunerii partidului în dreptul de proprietate asupra Institutului tipografic și a celor două cotidiene. D. P. Barcianu, participant la ședință, susține însă că în 15 noiembrie n-ar fi luat parte decît opt membri ai comitetului, din care numai șase ar fi votat pentru împuterniciri depline, pe seama președintelui. El conchide, că Rațiu avînd numai asentimentul a șase membri din totalul de 25 cîți avea co-

[35] Constantinescu, Penelea, *o.c.*, p. 355—356.
[36] Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, p. 168.

mitetul, ar fi trebuit să stea pe gînduri înainte de a lua o hotărîre definitivă într-o problemă atît de importantă. Din relatarea lui Barcianu reiese că încă la această şedinţă, Raţiu a dat dovadă de autoritate prezidenţială. Cu toate că el şi Comşa au insistat să se manifeste indulgenţă faţă de „tinerii" redactori pentru a nu-i nimici „moraliceşte"; deşi Albini a declarat de mai multe ori „că comitetului dă oricînd hotăreşte declaraţia că averea Institutului tipog(rafic) nu este a lui proprie, ci a naţiunii şi că comitetul are dreptul de a administra"; totuşi preşedintele l-a somat să-şi respecte declaraţia dată în scris în 1894, cînd comitetul executiv l-a desemnat ca proprietar nominal, după condamnarea tipografului Popa Necşa, implicat în procesul „Replicii". Potrivit declaraţiei din 1894, T. L. Albini recunoştea că datora comitetului executiv 19500 florini, din care 12000 reprezentau suma plătită de comitet fostului proprietar al institutului şi al celor două ziare, E. Brote, iar 7500 cauţia prevăzută de legea presei în vigoare[37].

T. L. Albini, dînd răspunsul de care vorbeşte D. P. Barcianu în scrisoarea sa, a sfidat totuşi preşedintele şi comitetul. În felul acesta, el a făcut jocul lui E. Brote, I. Slavici şi S. Albini, în spatele cărora se găsea D. A. Sturdza, conformîndu-se dispoziţiilor primite de la ei, cu prilejul vizitei făcute la Bucureşti.

Între timp, în 13 octombrie 1895, la mai puţin de două săptămîni după ce a fost adus la putere de Carol I, D. A. Sturdza a retractat tot ce a declarat pe vremea opoziţiei în problema românilor transilvăneni, afirmînd, într-o mare întrunire publică ce a avut loc la Iaşi, că guvernul pe care-l conducea se va abţine de la orice amestec în treburile interne ale monarhiei austro-ungare[38].

Ajungînd la putere, D. A. Sturdza s-a străduit să cîştige graţiile regelui Carol şi ale guvernelor de la Budapesta şi Viena. Mergînd în această direcţie, el a căutat să-i influenţeze în continuare pe redactorii „Tribunei", cerîndu-le, prin intermediul lui Brote, Slavici şi S. Albini, să reducă din intransigenţa tonului folosit pînă atunci împotriva cercurilor guvernante ungare. În noiembrie 1895, I. Slavici a publicat în „Tribuna" trei articole succesive pe tema „Mileniului", ce urma să se sărbătorească în primăvara anului următor în Ungaria. Îndeosebi în al doilea articol a insistat asupra restabilirii prieteniei dintre români şi unguri, precum şi asupra necesităţii menţinerii integrităţii Austro-Ungariei pentru păstrarea echilibrului european. Era o idee susţinută şi de D. A. Sturdza, în discursurile rostite pe cînd se afla în opoziţie[39].

Nemaivoind să tolereze orientarea proliberală a redactorilor „Tribunei", I. Raţiu a luat împotriva lor o serie de măsuri autoritare. Astfel, încă în 16 noiembrie 1895, deci a doua zi după ce T. L. Albini a refuzat să-i cedeze actul de proprietate asupra institutului şi a ziarelor, Raţiu l-a dat

---

[37] *Ibid.;* Arh. Bibl. Mitrop. ort. din Sibiu, fond. *Mangra,* ms. nr. 21 din 1/13 ianuarie 1896; Biblioteca Astra, Sibiu, fond. *Dr. Ioan Raţiu,* cutia II, depeşe.

[38] Lungu, *o.c.,* p. 207.

[39] *Tribuna,* nr. 11 din 16/28 ianuarie 1896, p. 1.

în judecată. Drept urmare, în aceeași zi, tribunalul din Sibiu a pus sechestru pe întreprinderea tipografică. T. L. Albini a reacționat plîngîndu-se poliției și procuraturii, dar nici acestea nu i-au fost favorabile.

Deoarece T. L. Albini a refuzat să-i cedeze actul de proprietate la îndemnul lui Brote, Slavici și S. Albini, pe aceștia, împreună cu A. C. Popovici, refugiat și el la București, I. Rațiu i-a radiat, cu de la sine putere, din rîndurile comitetului executiv al P.N.R. La sfîrșitul lui noiembrie sau începutul lui decembrie a dat concedii forțate redactorilor recalcitranți. Apoi, tot de unul singur, fără a consulta și a avea asentimentul celorlalți membri ai comitetului executiv, a angajat pe E. Dăianu ca director și pe C. Diaconovici ca redactor la „Tribuna", deși ambii lucraseră pînă atunci la „Dreptatea" din Timișoara, organul grupării moderate a Partidului național. A tolerat ca noii redactori să reproducă în „Tribuna" o serie de articole din ziarele din România, prin care erau atacați deopotrivă Bogdan-Duică, Rusu-Șirianu, T. L. Albini, S. Albini, E. Brote, I. Slavici și D. A. Sturdza[40].

Dar, prin astfel de măsuri autoritare, președintele în loc să aplaneze animozitățile și diferendele din rîndurile Partidului național, a contribuit la adîncirea și prelungirea lor mai mulți ani la rînd.

De adîncirea diferendelor au continuat să se facă vinovați, spre sfîrșitul anului 1895, și cei trei redactori recalcitranți, precum și E. Brote, I. Slavici, S. Albini și A. C. Popovici din București. Căutînd să pareze iminenta lor înlăturare din redacția „Tribunei", G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Șirianu și T. L. Albini, în primele săptămîni ale lunii decembrie, s-au deplasat la Blaj, Turda, Dej, Bistrița, Caransebeș și în alte localități. În aceste orașe, au luat contact cu persoane ce le împărtășeau orientarea politică și le-au propus să se întrunească la Brașov, pentru a discuta situația nou creată după 15 noiembrie. Întrunirea a avut loc la Brașov în 22 decembrie și la ea au participat, în afară de cei trei redactori, V. Mangra, fostul președinte al comitetului provizoriu, aflat și el sub influența lui Brote, V. Goldiș, A. P. Barcianu, N. Păcurariu, A. Danciu etc.[41].

Participanții la întrunirea de la Brașov au adoptat o rezoluție prin care cereau: păstrarea tacticii pasivității, inclusiv în partea apuseană a Transilvaniei, pe baza programului din 1881; retragerea acțiunii judecătorești de către președinte și încetarea oricărei campanii contra „tinerilor" de la „Tribuna" și împotriva acelor ce le împărtășeau vederile politice, pentru a se evita „o sciziune între conducători și în partidul însuși"; restabilirea „independenței" celor două ziare ale partidului ș.a.m.d.[42].

Firește, îndeosebi revendicarea a doua și cea de a treia din rezoluție — la care și-au dat adeziunea, printr-o scrisoare, E. Brote, A. C. Popovici și S. Albini — nu puteau fi acceptate de Rațiu. Acceptarea lor ar fi în-

[40] Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, p. 169; *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.

[41] *Tribuna*, nr. 2 din 4/16 ianuarie 1896, p. 1; Arh. Bibl. Mitrop. ort. din Sibiu, fond. *Mangra*, ms. nr. 80 din 21 noiembrie/3 decembrie 1895.

[42] George Bogdan-Duică, *Partea mea de vină în „criza" Tribunei*, în *Tribuna*, nr. 13—15 din 30 ianuarie/11 februarie 1896.

semnat, atît restabilirea celor trei redactori în drepturi, cît și continuarea orientării proliberale a „Tribunei" din perioada cînd membrii comitetului executiv se aflau întemnițați și organele de presă scăpaseră de sub controlul lor[43]. În actul de destituire a lui G. Bogdan-Duică din postul de redactor al „Tribunei", înmînat soției acestuia la 28 decembrie 1895, Rațiu nu numai că nu aprobă, dar condamnă întrunirea de la Brașov, întrucît, „după toate prevederile poate avea cele mai funeste urmări pentru Partidul național și pentru cauza românească". În actul de mai sus, președintele îl acuză pe Bogda-Duică de încălcarea disciplinei de partid și de periclitarea concordiei și solidarității „baza partidului național"[44].

Destituirea lui Bogdan-Duică, însoțită de cea a lui T. L. Albini și de un ultim avertisment dat lui Rusu-Șirianu, a fost urmată, în primele zile ale anului 1896, de alte articole scrise de noii redactori ai „Tribunei" sau reproduse după ziare de nuanță conservatoare din România. Prin toate erau atacați vehement, atît foștii redactori, cît și guvernul liberal al lui D. A. Sturdza, împreună cu adepții săi E. Brote, I. Slavici și S. Albini. În atmosfera creată de măsurile autoritare ale lui Rațiu și de astfel de articole se pregătea ședința comitetului executiv, convocată pe data de 10 ianuarie 1896. Ea avea menirea de a evita sciziunea și de a restabili disciplina în sînul Partidului național.

La ședința comitetului executiv din 10 ianuarie urma să participe și Vasile Lucaciu. Acesta nu luase parte la adîncirea diferendelor din sînul Partidului național, deoarece în ultimele zile ale lunii septembrie 1895, după grațiere și după consfătuirea de la Budapesta, a plecat la Roma. Acolo a stat trei luni pentru a-și recăpăta parohia de care-l deposedase, în mod abuziv, episcopul Szabó, încă în 1892. Obținînd cîștig de cauză în problema parohiei, a părăsit capitala Italiei și în drum spre Sibiu s-a oprit pentru cîteva zile la București. Aici, se pare, a căzut sub influența lui E. Brote, S. Albini, A. C. Popovici și D. A. Sturdza, cu care a stat de vorbă, după cum însuși recunoaște în memoriul adresat lui V. A. Urechia. Influența se poate deduce din mărturisirea potrivit căreia, primii trei, i-au exprimat părerea, că trebuia „susținută fără de o iotă de strămutare, linia de conduită politică de pînă acum a partidului și ziarelor lui". Într-o anumită măsură ea se poate deduce și din sfatul dat de Sturdza lui Lucaciu, în prezența lui Brote și Delavrancea, ca românii transilvăneni să nu schimbe „întru nimic direcțiunea politică de pînă acum" și mai presus de toate să îngrijească „cu toată scumpătatea, de conservarea solidarității și bunei înțelegeri în comitet și în partid". Îndemnuri la restabilirea disciplinei și înlăturarea disensiunilor din Partidul național i-au adresat și liderii conservatori Take Ionescu, C. și V. Arion, N. Filipescu, precum și conducătorii Ligii culturale, V. A. Urechia, I. Grădișteanu și Perieteanu-Buzău[45].

În tot cazul, după cum relatează în același memoriu, Vasile Lucaciu s-a îndreptat spre Sibiu cu dorința sinceră de a se convinge despre adevă-

[43] *Tribuna*, nr. 2 din 4/16 ianuarie 1896, p. 1.
[44] Bogdan-Duică, *o.c.*, în *Tribuna*, nr. 14 din 19/31 ianuarie 1896.
[45] *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.

rata stare de lucruri din sînul Partidului național și de a contribui la refacerea unității lui. Ajuns la Sibiu, în 8 ianuarie 1896, și-a dat seama, în aceeași zi, de criza ce amenința partidul, în urma vizitelor succesive pe care i le-au făcut la hotel, mai întîi grupul lui I. Rusu-Șirianu, apoi cel al lui E. Dăianu, C. Diaconovici și O. Tilea, iar la urmă G. Pop de Băsești și T. Mihali. Convingerea asupra pericolului ce amenința unitatea partidului și-a întărit-o cu prilejul vizitei de curtoazie făcută președintelui, unde și-a dat seama de influența exercitată asupra acestuia de propria lui soție, de ginerii săi Coroianu și Tilea, precum și de noii redactori ai „Tribunei", E. Dăianu și C. Diaconovici[46].

La ședința din 10 ianuarie au participat 11 membri ai comitetului executiv. În urma unor dezbateri aprinse, purtate în contradictoriu pe marginea raportului prezentat de Ioan Rațiu, în cadrul ședinței s-au conturat două grupuri cu păreri diferite. Din prima grupare făceau parte I. Coroianu, G. Pop de Băsești, R. Patiția, T. Mihali și I. Rațiu, iar din cea de a doua D. P. Barcianu, V. Fodor, D. Comșa și N. Cristea. Spre cea din urmă a înclinat în intervențiile sale și V. Lucaciu. La fel va face, a doua zi, G. Tripon, care fiind însărcinat de comitet cu rezolvarea unor probleme curente ale partidului n-a putut lua parte la discuțiile din ziua precedentă.

Deosebirile de vederi dintre cele două grupări s-au reflectat a doua zi, în 11 ianuarie, în proiectele de rezoluție pe care le-au propus pentru votare. Primii care și-au prezentat proiectul de rezoluție au fost cei din a doua grupare. El cuprindea următoarele puncte: 1) să se voteze „încredere președintelui"; 2) să se restabilească status „quo ante de la 14 noiembrie 1895, cu ridicarea execuției, sistarea definitivă a procesului în chestiunea proprietății „Institutului tipografic" și reintroducerea persoanelor demise"; 3) să se amîne aranjamentul „în chestiunea averii „Institutului tipografic" pînă la terminarea în regulă a documentelor necesare"; 4) să se admită „în principiu, cu rezervă de modificări, a proiectului de statut prezentat de dl. dr. Barcianu"; 5) să se sisteze de amîndouă părțile polemica ziaristică în afacerile pendente ale „Institutului tipografic".

Proiectul prezentat de T. Mihali, în numele celei dintîi grupări, mergea pe linia celor susținute de membrii ei în discuțiile din ziua precedentă. El prevedea să se aprobe fără rezerve toate măsurile autoritare luate pînă atunci de președinte și să i se acorde și pe viitor puteri nelimitate pentru a proceda „conform programului partidului național și conform intereselor cauzei comune, avînd în vedere, în tot cazul, demnitatea cauzei naționale".

Vasile Lucaciu a încercat să realizeze un compromis între propunerile celor două grupări. De aceea a venit cu un al treilea proiect de rezoluție, în care, după ce exprima și el încredere deplină în prezidiu, a recomandat „reintegrarea fără amînare a redacțiunii în statul quo ante de 15 noiembrie 1895"[47].

---

[46] *Ibid.*

[47] *Ibid.*; *Tribuna*, nr. 9 din 19/25 ianuarie 1896, p. 1.

Ioan Rațiu a pus cele trei proiecte la vot în ordinea prezentării lor. Pentru primul proiect au votat D. P. Barcianu, D. Comșa, G. Tripon și V. Fodor. Președintele considerînd că n-a întrunit majoritatea, a prezentat pentru votare al doilea proiect. În favoarea lui s-au pronunțat I. Coroianu, G. Pop de Băsești, R. Patiția, I. Rațiu și T. Mihali. Ioan Rațiu a făcut și de astă dată uz de autoritatea sa prezidențială. L-a declarat aprobat pe cel de al doilea, deși nici acesta nu a întrunit majoritatea. A decis apoi închiderea ședinței, fără a mai admite să se pună la vot și proiectul de rezoluție a lui Lucaciu.

Procedeul i-a luat prin surprindere pe cei din prima grupare. N. Cristea, de exemplu, a declarat că n-a votat pentru proiectul prezentat de Fodor, fiindcă îl așteptase pe cel al lui Lucaciu cu un conținut asemănător. În semn de protest față de abuzul de autoritate al președintelui, D. P. Barcianu, D. Comșa și N. Cristea și-au prezentat imediat demisia din comitetul executiv. Lucaciu a protestat și el energic, dar n-a fost luat în considerare. Era evident că Rațiu a procedat astfel pentru a evita votarea celui de al treilea proiect, care ar fi întrunit adeziunea celor șase, deci majoritatea.

În aceeași zi, cei șase, adică V. Lucaciu, V. Fodor, G. Tripon, N. Cristea, D. Comșa și D. P. Barcianu, a căror opinie și voință au fost desconsiderate de Rațiu, au redactat și semnat un protest, ce va fi publicat mai întîi în ziarele Partidului liberal din România și după aceea, de cele din Transilvania. „Tribuna" l-a redat, cu un comentariu nefavorabil, în numărul său din 10/22 ianuarie 1896. Relatînd felul cum s-a desfășurat ședința comitetului executiv din 10—11 ianuarie, cei șase îl acuzau pe Rațiu că a comis „nu numai un regretabil abuz de putere prezidențială, ci, mai mult, o flagrantă și revoltătoare falsificare a voinței majorității membrilor consultării"[48].

În felul acesta, ședința de lucru a comitetului executiv din ianuarie 1896, în loc să înlăture criza din rîndurile partidului, a adîncit-o și i-a dat o consacrare oficială. Sciziunea din sînul comitetului, deosebirile de concepții dintre cele două grupări din comitet, se vor resfrînge și asupra membrilor de rînd ai Partidului. Spre gruparea lui Lucaciu tind să se apropie, în afară de cei trei redactori recalcitranți, M. Veliciu, V. Mangra, Șt. Cicio Pop, George Popovici. Pentru apărarea lor militează cele mai multe ziare liberale din România, precum și „Revista Orăștiei", care se pune la dispoziția aderenților acestei grupări pentru a putea combate atacurile îndreptate împotriva lor de „Tribuna" și de ziarele cu nuanță conservatoare de peste Carpați. Cei mai mulți membri ai Partidului național au trecut de partea grupării lui Rațiu, condamnînd acțiunea scizionistă și opozițională a celeilalte grupări. Unei aspre critici supune gruparea lui Lucaciu și „Gazeta Transilvaniei" a lui Aurel Mureșianu, precum și ziarul liberal „Românul" din București. Nu o cruță nici tinerimea

[48] *Tribuna*, nr. 6 din 10/22 ianuarie 1896, p. 2—3; Arh. Bibl. Mitrop. ort. Sibiu, fond. *Mangra*, ms. nr. 81 (scrisoarea lui D. P. Barcianu către V. Mangra din 13 ianuarie 1896).

universitară din Viena și Budapesta, care într-o declarație publicată în „Tribuna" din 5 februarie, cere excluderea membrilor ei din partid[49].

Vasile Lucaciu, în scrisoarea deschisă trimisă lui Ioan Rațiu din Șișești, la 23 ianuarie 1896, și mai ales în memoriul adresat, în 1900, lui V. A. Urechia, încearcă să analizeze cauzele crizei din sînul partidului și a scindării comitetului în cele două grupări rivale. De pildă, în memoriu el arată just că la apariția lor și-au adus o contribuție însemnată măsurile represive luate de cercurile burghezo-moșierești maghiare. Apoi subliniază, de asemenea just, că declanșarea crizei trebuie căutată „mai adînc, în viața noastră internă națională și, aici, în noi înșine, vom găsi cauza principală a tuturor relelor ce ne bîntuie. Dezorganizarea, descompunerea puterilor de acțiune este cauza principală a situației noastre politice"[50].

Trecînd la analiza propriu-zisă a cauzelor interne ale crizei, Lucaciu nu reușește însă să fie totdeauna obiectiv. Dimpotrivă, el este subiectiv cînd afirmă că principala cauză de ordin intern a crizei ar fi conflictul izbucnit între el și Rațiu. De asemenea, este subiectiv cînd susține că de ivirea acestui conflict ar fi vinovați numai Rațiu și Coroianu. În realitate, răceala și atitudinea rezervată a celor doi a creat-o el, prin atitudinea rigidă de preot catolic adoptată față de legăturile înfiripate între Coroianu și Dorina, frumoasa fiică a lui Rațiu, în perioada cînd își vizita părintele în temnița de la Seghedin. El n-a renunțat la rigiditatea lui nici după ce Coroianu a divorțat de prima soție și s-a recăsătorit cu fiica lui Rațiu. De la atitudinea rezervată, pînă la ivirea neîncrederii și suspiciunii între cei trei lideri ai partidului, încă înainte de a părăsi închisoarea de la Seghedin, n-a mai fost decît un pas[51].

Neînțelegerile dintre cei trei fruntași ai partidului, avînd motive de ordin personal, ar explica de ce Lucaciu s-a lăsat influențat de scrisorile pe care T. L. Albini, G. Bogdan-Duică și I. Rusu-Șirianu i le-au trimis în închisoarea de la Seghedin. După cum ar explica pentru ce Lucaciu se va lăsa atras, după ieșirea din închisoare, de fracțiunea celor trei redactori ai „Tribunei", împotriva cărora Rațiu a acționat energic aplicînd sancțiuni. Un manuscris păstrat în arhiva familiară a descendenților lui Lucaciu, intitulat „Să fie lumină", arată însă că secretarul general al Partidului național a îmbrățișat cauza redactorilor recalcitranți, fiindcă avea convingeri politice similare cu ale lor. Convingerile politice aproape identice explică, de altfel, de ce cei trei redactori s-au adresat și au cerut sfaturi de la Lucaciu, și nu de la Rațiu, în perioada cînd au fost întemnițați la Seghedin.

În manuscrisul „Să fie lumină", redactat înainte sau imediat după venirea lui Sturdza la putere și semnat cu pseudonimul Grachus, Lucaciu a îmbrățișat cauza Partidului național din România, erijîndu-se în apărător al acesteia.

---

[49] *Tribuna*, nr. 13 din 18/30 ianuarie 1896; nr. 17 din 23 ianuarie/4 februarie 1896; nr. 18 din 24 ianuarie/5 februarie 1896.

[50] *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.

[51] *Ibid.*

Elogiindu-i pe liberali, Lucaciu nu înţelege să-i menajeze pe conservatori. Referindu-se la partidul sau la guvernul conservator care l-a precedat pe cel al lui D. A. Sturdza, susţine că el „nu cunoaşte românii ardeleni, nu cunoaşte aspiraţiile, vitalitatea, organizarea lor politică şi socială. Necunoscîndu-i, firește, nu crede că poporul român poate să-şi croiască o soartă mai bună. Precum nu crede în viitorul regatului (României), aşa nu crede în viitorul întregului neam românesc". Din acest pasaj rezultă că Lucaciu nu-i considera capabili pe conservatori de sentimente naţionale. După el, membri marcanţi ai Partidului conservator erau „boieri şi ciocoi de viţă veche, de viţă nouă, în vinele cărora însă nu curge sînge românesc"[52].

Concepţia lui Lucaciu despre conservatori era determinată de situaţia de inferioritate creată ţărănimii şi micii intelectualităţi rurale, din care făcea şi el parte, de către moşierimea maghiară. În lupta lui pentru drepturi naţionale, a fost în repetate rînduri jignit şi umilit de conţii şi baronii unguri. Moşierii unguri întruchipau atît asuprirea socială, cît şi cea naţională a poporului român din Transilvania.

Conservatorii din România, în majoritatea lor moşieri ca şi grofii şi baronii unguri, îi repugnau lui Lucaciu pentru că vedea în ei străini transformaţi în exploatatori ai poporului român de peste Carpaţi. Conservatorii nu puteau fi însufleţiţi pentru înalta idee a eliberării şi unirii naţionale a tuturor românilor. De aceea, după Lucaciu, pentru conservatori n-a constituit o greutate de a încheia tîrg cu moşierîi unguri, pe spatele celor trei milioane de români transilvăneni. În acest sens, el scrie: „Guvernul conservator din Bucureşti a dat mîna cu cel din Budapesta, pentru ca să dezlege chestiunea românească, aşa după cum le vine la socoteală stăpînilor noştri"[53].

Avînd asentimentul tacit al guvernului conservator din România — spune în continuare Lucaciu — cercurile burghezo-moşiereşti maghiare, s-au străduit, cu ajutorul unor elemente oportuniste din Transilvania, „să spargă şi (să) împrăştie şirurile închegate ale luptătorilor naţionali sinceri, ale Partidului naţional, ale poporului român"[54].

Neţinînd cont de realităţi, Lucaciu nu şi-a schimbat părerile despre conservatori şi liberali nici în memoriul din 1900, deşi, între timp, guvernul D. A. Sturdza a comis greşeli numeroase şi grave, care au lovit în lupta pentru drepturi naţionale a transilvănenilor. În 1900, el cunoştea aceste greşeli, dar nu le-a condamnat. Dimpotrivă, s-a străduit să le justifice şi să le scuze, susţinînd că ele le-au fost impuse liberalilor de conjunctura politică[55].

Atitudinea lui Lucaciu şi a aderenţilor grupării sale se explică prin aceea că ei, reprezentînd aripa mic-burgheză a intelectualilor mai radicali în lupta pentru eliberarea şi unirea Transilvaniei cu România, contau pe

---

[52] *Ibid.*; Manuscrisul *„Să fie lumină"*.
[53] *Ibid.*
[54] *Tribuna*, nr. 18 din 24 ianuarie/5 februarie 1896.
[55] *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V.A. Urechia.

liberali. Menajîndu-i pe liberali, făcîndu-le uneori jocul politic, adepții grupării lui Lucaciu sperau, ca la momentul oportun, să obțină sprijinul lor concret în lupta pentru eliberarea Transilvaniei de asuprirea națională și unirea ei cu România.

Cele expuse mai sus dau posibilitatea să se dezvăluie cauzele mai adînci ale dezacordului survenit între Rațiu și Lucaciu, cu prilejul ședinței de lucru a comitetului executiv din 10—11 ianuarie 1896. Potrivit convingerilor sale politice, Lucaciu nu putea fi de acord cu noua orientare a „Tribunei", dată de E. Dăianu și C. Diaconovici, cu asentimentul lui Rațiu, începînd cu decembrie 1895. El nu putea aproba ca, în cadrul noii orientări, „Tribuna" să-i atace și să-i demaște fără cruțare pe liberali și să-i menajeze, în același timp, pe conservatori. Tocmai pentru a pune capăt noii orientări a „Tribunei", Lucaciu a sprijinit propunerea lui Barcianu, Fodor, Comșa, Cristea și Tripon, de a se restabili starea de lucruri dinainte de 15 noiembrie 1895, care însemna revenirea lui G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Șirianu și T. L. Albini, la redacția principalului organ de presă al Partidului național.

Același motiv l-a determinat pe Lucaciu, după ce a sosit la Sibiu, să încerce a-l convinge pe Dăianu, că era necesar să se retragă pentru un timp de la direcția redacției. Lucaciu îi motivează lui Dăianu „că venirea lui de la „Dreptatea" în capul „Tribunei" lovește prea brusc și bunul simț politic, și aceea ce s-ar numi tact politic al comitetului". El a expus aceeași părere și în cadrul ședinței din 10 ianuarie, cînd a arătat comitetului „că greșala d-lui Rațiu cu aducerea lui Dăianu la „Tribuna", fără învoirea comitetului, numai așa se poate repara, dacă i se va (da) un concediu de cîteva luni din redacție, în care timp însă să scrie cîte ceva și să-și deie silința a se deprinde cu modul de cugetare politică al comitetului, să se nizuiască a-și însuși acel tact politic ce s-a manifestat în coloanele „Tribunei" și care au înălțat foaia și cauza națională la nivelul pe care l-a găsit la venirea sa la Sibiu"[56].

Prin urmare, una din principalele cauze ale dezacordului survenit în ședința din 10 ianuarie, s-a datorat faptului că gruparea lui Lucaciu a insistat să se revină la vechea orientare proliberală a „Tribunei", pe cînd cea a lui Rațiu s-a declarat pentru noua orientare, curtenitoare față de opoziția conservatoare, dar antiliberală, imprimată de Dăianu și Diaconovici. Concepția moderată a noilor redactori și îndeosebi a ultimului, care-și punea amprenta pe noua orientare a „Tribunei", îl revolta pe luptătorul politic intransigent cum era Vasile Lucaciu. Dovadă următoarea caracterizare făcută lui C. Diaconovici în manuscrisul „Să fie lumină": „Acesta a fost de toate, nu ne putem plînge: a fost „viitorist", „tribunist", „pasivist", „naționalist", „radical", „conservator", „moderat", „ultraist" — după axioma de aur a vieții publice: ubi bene — tuturor, toate s-a făcut, ca pe toți să-i mulcomească"[57].

---

[56] *Ibid.*

[57] Manuscrisul *„Să fie lumină"*.

Exprimîndu-şi dezacordul faţă de concepţia politică a lui E. Daianu şi C. Diaconovici imprimată „Tribunei", Lucaciu s-a erijat în apărător al lui G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Şirianu şi T. L. Albini, cu vederi mai radicale în lupta pentru drepturi naţionale, deşi la Seghedin a dezaprobat, împreună cu Raţiu, fronda acestora. Astfel, a scos în evidenţă că cei trei redactori recalcitranţi au contribuit, prin talentul şi sentimentele naţionale de care erau animaţi, la ridicarea prestigiului şi popularităţii presei de partid; că, prin articolele lor înflăcărate, au mobilizat masele în sprijinirea delegaţiei ce fusese, în 1892, la Viena, cu Memorandul, şi apoi a celor judecaţi, în 1894, la Cluj; că au rezistat încercărilor reprezentanţilor guvernelor Wekerle şi Bánffy de a-i corupe şi de a-i face să trădeze cauza naţională; că s-au străduit, în 1894—1895, să cîştige redacţiile publicaţiilor „Vaterland" şi „Die Zeit", precum şi pe membrii clubului „Hohenwart" din Viena în sprijinul redobîndirii autonomiei Transilvaniei; că, împreună cu Augustini, au adus o contribuţie substanţială la pregătirea şi reuşita congresului naţionalităţilor din august 1895 ş.a.[58].

Din protestul colectiv semnat, în 11 ianuarie 1896, de V. Lucaciu, D. P. Barcianu, D. Comşa, N. Cristea, V. Fodor şi G. Tripon, din corespondenţa lui D. P. Barcianu şi din cea a lui Lucaciu, reiese că între ei şi partizanii lui Raţiu s-au manifestat divergenţe şi din cauza concepţiilor lor diferite privitoare la modul cum trebuia condus partidul. Spre deosebire de Raţiu, care înţelegea să impună a conducere prezidenţială autoritară, cei şase s-au pronunţat pentru revenirea la principiul conducerii colective. Lucaciu sintetizează astfel acest principiu: „Partidul naţional în conferinţele sale electorale a ales nu preşedinte, ci comitet executiv, ca organ conducător, ca mandatar al partidului, spre realizarea concluzelor conferinţelor naţionale. Acest comitet, ca expoziturâ politică, în colectivitatea sa, şi-a ales biroul său, preşedinte, vicepreşedinţi, secretari, delegaţiune permanentă în Sibiu, care la rîndul lor aveau să execute şi să îndeplinească hotărîrile comitetului, şi noi, membri a acestui birou, numai ca reprezentanţii comitetului aveam rostul nostru"[59]. Continuîndu-şi ideea, Lucaciu reproşa preşedintelui, că prin procedura lui autoritară, din 11 ianuarie, a încălcat vechiul principiu al conducerii colective „arogîndu-şi atribuţiuni speciale şi drepturi de dispoziţiune ce erau numai de competenţa comitetului. În modul acesta s-a făcut atingere la prestigiul comitetului şi în locul corporaţiunii constituite a Partidului naţional, s-a substituit pe sine ... sub firmă de prezident al Partidului naţional, desconsiderînd biroul, delegaţiunea permanentă, răsturnînd toată rînduiala făcută de comitet spre conducerea afacerilor partidului"[60].

Reproşuri asemănătoare i-a adresat Vasile Lucaciu lui Ioan Raţiu şi în scrisoarea deschisă din 23 ianuarie, publicată mai întîi de „Gazeta Tran-

[58] *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia; Corespondenţa întreţinută de T. L. Albini, I. Rusu-Şirianu şi G. Bogdan-Duică cu Lucaciu în timpul detenţiunii acestuia la Seghedin, în arhiva familiară a medicului Vasile Lucaciu din Cluj.

[59] *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.

[60] *Ibid.*

silvaniei" și apoi de „Tribuna" în numărul său din 29 ianuarie 1896. Și în această scrisoare se arată preocupat în mod deosebit de problema redacției celor două ziare, pentru a cărei rezolvare cerea președintelui să convoace de urgență comitetul executiv într-o ședință plenară. Scopul ei trebuia să fie aplanarea pe cale pașnică a divergențelor ivite „care în sine sînt neînsemnate și de natură personală". O propunere identică face și G. Tripon în scrisoarea deschisă apărută în „Tribuna" din 31 ianuarie[61].

Ședința propusă de Lucaciu și Tripon a avut loc în zilele de 1—2 februarie 1896. La ea au participat 16 membri ai comitetului executiv, inclusiv Barcianu și Comșa demisionați. Cu patru voturi pentru, contra două, comitetul a hotărît ca T. L. Albini să restituie actul de proprietate al Institutului Tipografic și al celor două ziare, ceea ce el a și făcut, la îndemnul stăruitor al lui Lucaciu, în fața notarului public. Comitetul a mai decis, cu 11 voturi pentru, contra cinci, ca destituirea lui G. Bogdan-Duică, să rămînă definitivă, dar I. Rusu-Șirianu să fie reintegrat în postul de redactor al „Tribunei". Ședința s-a încheiat cu o declarație a comitetului, prin care membrii Partidului național erau avizați să nu se mai amestece pe viitor în disputa pentru putere dintre liberalii și conservatorii din România[62].

După ședința din 1—2 februarie se părea că unitatea comitetului s-a refăcut, cu toate că D. P. Barcianu și D. Comșa și-au prezentat din nou demisia. Timp de cîteva săptămîni „Tribuna" s-a abținut de la orice atac împotriva liberalilor din România și a grupării din care făcea parte Lucaciu. Singură „Revista Orăștiei" a făcut notă discordantă, solidarizîndu-se cu G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Șirianu și T. L. Albini și publicînd articolele lor polemice (I. Rusu-Șirianu a declarat public că nu acceptă să fie reintegrat la „Tribuna"). Tot „Revista Orăștiei" a publicat articolul tendențios al lui V. Mangra, în care el afirma că ar exista o legătură cauzală între criza din sînul partidului și vizita făcută de Coroianu și Lucaciu, primului ministru Bánffy și ministrului de justiție Erdélyi, imediat după grațiere[63].

Ioan Rațiu, cu actul de proprietate în mînă, a putut reorganiza Institutul tipografic, într-o societate pe acțiuni, din care 120 i-au revenit lui și ginerelui său Coroianu, 60 lui Dionisie Vaida, cîte 50 lui R. Patiția și lui G. Pop de Băsești, cîte 30 lui G. Tripon și D. Ciuta, ambii avocați în Bistrița, tot 30 lui A. Filip, avocat în Abrud, 25 lui T. Mihali și 5 preotului G. Domide din Rodna Veche. Restul acțiunilor n-au putut fi plasate[64].

Menținînd însă la redacția „Tribunei" pe E. Dăianu și C. Diaconovici, I. Rațiu a admis ca ei să publice, între 12—26 martie 1896, o serie de articole scrise de A. C. Popovici. Acesta, anunțîndu-l pe Rațiu printr-o

---

[61] *Tribuna* nr. 12 din 17/29 ianuarie 1896, p. 2 și nr. 14 din 19/31 ianuarie 1896, p. 2.

[62] *Ibid.*, nr. 18 din 24 ianuarie/5 februarie 1896, p. 1; *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.

[63] *Tribuna*, nr. 21 din 27 ianuarie/8 februarie 1896, p. 1—2 și nr. 23 din 30 ianuarie/11 februarie 1896, p. 1.

[64] Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, p. 172.

scrisoare că a trecut de partea grupării sale, în articole ca „Desvelirea trădării naţionale", „Nemernicii", „Direcţiunea nouă", etc., îi ataca vehement şi direct pe D. A. Sturdza, E. Brote, S. Albini şi I. Slavici, acuzîndu-i că prin amestecul lor în afacerile interne ale Partidului naţional ar fi vrut să impună o linie moderată luptei pentru drepturi naţionale a românilor transilvăneni şi chiar să-i determine să renunţe la revendicarea privind recîştigarea autonomiei Transilvaniei. A. C. Popovici nu l-a cruţat nici pe Lucaciu, insinuînd că el n-a participat la banchetul pregătit în cinstea lui de Liga culturală, cu prilejul reîntoarcerii de la Roma, întrucît i-a impus acest lucru D. A. Sturdza[65].

Articolele lui A. C. Popovici au constituit punctul de plecare pentru reluarea, în lunile următoare, a atacurilor împotriva lui E. Brote, D. A. Sturdza şi a liberalilor din România. Raţiu n-a respectat deci rezoluţia votată de comitetul executiv în finalul şedinţei din 1—2 februarie. Admiţînd apariţia în „Tribuna" a articolelor ce atacau din ce în ce mai vehement guvernarea liberală a lui D. A. Sturdza, dar care-i menajau pe conservatorii aflaţi în opoziţie, preşedintele Partidului naţional a căzut exact în aceeaşi greşeală pentru care i-a demis pe G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Şirianu şi T. L. Albini.

În lunile aprilie—iulie 1896, s-au înmulţit şi articolele ce loveau în cei din gruparea lui Lucaciu, fie că ele erau scrise de E. Dăianu, C. Diaconovici şi alţi redactori ai „Tribunei", fie că erau reproduse după ziare de nuanţă conservatoare din România. Prin articole de-a dreptul calomniatoare la adresa lui Lucaciu se remarcă îndeosebi redactorul Roman, adus de Raţiu de la „Adevărul" din Bucureşti. Acesta a folosit nu numai presa ci şi alte mijloace pentru a-l discredita pe Lucaciu. De pildă, cu ocazia unei adunări generale a Astrei, ce a avut loc la Mediaş, a răspîndit printre participanţi ştirea falsă, potrivit căreia D. A. Sturdza l-ar fi cumpărat pe secretarul general al P.N.R. cu 50.000 franci[66]. În numărul din 1 august 1896, redactorii „Tribunei" au mers mai departe în acţiunea lor de discreditare a secretarului general. Au publicat articolul „Din ţara părintelui Lucaciu", în care au preluat, fără să verifice, o informaţie falsă furnizată de capelanul E. Dredean, agent al guvernului Bánffy. Potrivit acestui articol, Vasile Lucaciu ar fi serbat „Mileniul" la şcoala din Şişeşti şi ar fi patronat corul şcolarilor care ar fi cîntat „doine ungureşti de gîndeai că eşti la Kecskemét". Din „Tribuna", articolul a fost preluat de „Adevărul" şi de alte ziare din România, care au reprodus informaţia tendenţioasă cu titlurile: „Lucaciu trădătorul", „Mileniul de la Şişeşti", „Scandalul de la Şişeşti" etc. A fost nevoie de o desminţire publică din partea sătenilor din Şişeşti, Dăneşti, Bontăieni şi Unguraş, care au protestat împotriva informaţiei calomniatoare, printr-o scrisoare deschisă semnată colectiv.

---

[65] Biblioteca ASTRA Sibiu, fond. *Dr. Ioan Raţiu*, cutia II, depeşe; *Tribuna*, nr. 47 din 29 februarie/12 martie 1896, p. 1; nr. 48 din 1/13 martie 1896, p. 1; nr. 50 din 10/22 martie 1896 p. 1; nr. 53 din 7/19 martie 1896, p. 1; nr. 55 din 9/21 martie 1896, p. 1; nr. 59 din 14/26 martie 1896, p. 1.

[66] *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.

La fel au protestat și 31 de intelectuali din jurul orașului Baia Mare, în apropierea căruia se găsea parohia Șișești[67].

La cîteva zile după apariția acestui articol, I. Rațiu l-a chemat pe Lucaciu la Sibiu. Sperînd că e vorba de o nouă încercare de aplanare a divergențelor, Lucaciu a răspuns la chemare. Timp de patru ore, Rațiu s-a străduit, de față cu E. Dăianu și R. Patiția, să-i impună să renunțe la „procedura lui anarhistă". În legătură cu această întrevedere, Rațiu îi scria lui Pop de Băsești: „Popii nu i-am cerut alta decît să-mi deie în scris, că pe viitor se va supune majorității comitetului, și președintelui, și (că) nu se va angaja nici unui partid din România"[68].

La rîndul lui, Lucaciu, confirmînd prezența lui Dăianu și Patiția la convorbire, relatează că Rațiu i-a ordonat, pe un ton autoritar, următoarele: „1) d-ta nu vei întreține nici un fel de relațiuni cu bărbații din România, ori de care partid ar fi; 2) d-ta nu vei scrie nimic fără încuviințarea mea prealabilă; 3) d-ta nu vei face nici o acțiune și nici nu vei iniția nimic fără știrea mea și fără încuviințare din partea mea"[69].

Un astfel de ton și articolele de genul celor de mai sus, nu puteau restabili unitatea și disciplina Partidului național, atît de grav compromise. În consecință, în ultimele luni ale anului 1896 continuă polemica și învinuirile reciproce din partea celor două grupări rivale. În numerele 205 și 206 ale „Tribunei" a apărut articolul „Repriviri și lămuriri" semnat de Rațiu, prin care îl ataca pe Lucaciu și-l făcea unic răspunzător de adîncirea crizei din rîndurile partidului. Secretarul general a făcut greșeala că nu și-a păstrat calmul, ci a publicat și el în „Revista Orăștiei", din 10 octombrie 1896, articolul „Răspunsul lui V. Lucaciu dat articolelor lui I. Rațiu publicate în „Tribuna" din Sibiu". Adoptînd un ton jignitor, ca și Rațiu, Lucaciu încerca să convingă opinia publică de vinovăția exclusivă a președintelui în declanșarea și adîncirea divergențelor ce se manifestau în cadrul partidului[70].

Corespondența lui G. Pop de Băsești, a lui Fr. Hosu-Longin, a lui Mangra etc., arată că, de fapt, criza din sînul Partidului național s-a menținut la fel de acută și în decursul anului 1897. De pildă din două scrisori trimise de Rațiu lui G. Pop de Băsești, în februarie 1897, reiese că divergențele dintre cele două grupări persistau. În ambele, președintele spune, în legătură cu convocarea unei ședințe a comitetului: „Noi vom fi 11 și ei patru, cel mult cinci"[71]. Persistența divergențelor și în toamna lui 1897, se poate deduce dintr-o scrisoare trimisă de Mangra lui G. Pop de Băsești, la 10 noiembrie, în care partizanii lui Rațiu sînt acuzați de exclusivism autocratic[72].

În anul 1897, cei din gruparea lui Lucaciu avînd la dispoziție „Tribuna poporului" din Arad, divergențele dintre cele două grupări rivale

---

[67] *Ibid.; Tribuna*, nr. 160 din 20 iulie/1 august 1896, p. 2.
[68] Colecția de mse a B. U. Cluj, *Coresp. lui G. Pop de Băsești*, III, filele 36—37.
[69] *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.
[70] Adaus la *Revista Orăștiei*, nr. 40 din 28 septembrie/10 octombrie 1896.
[71] Colecția de mse a B. U. Cluj, *Coresp. lui G. Pop de Băsești*, III, filele 33—35.
[72] *Ibid.*, II, filele 89—91.

s-au manifestat mai ales sub forma polemicilor, pe care noul ziar le-a dus cu „Tribuna" din Sibiu, aflată la dispoziția lui Rațiu.

În 1897 s-au produs însă încercări repetate de a împăca cele două grupări, îndeosebi din partea lui G. Pop de Băsești și Șt. Cicio Pop. De pildă G. Pop de Băsești a reușit, la începutul lunii octombrie, să-l tempereze pe Lucaciu și să-l convingă să accepte tratative de împăcare. Dovadă în această privință sînt următoarele rînduri adresate de Lucaciu lui Mangra, în 5 octombrie 1897: „Scumpe Vasile, sîntem la badea George și ne-am sfătuit asupra situației. Dorul de împăcare și de procedură solidară a cucerit teren în toate inimile... Să trimiți imediat invitația la adunare d-lor dr. I. Rațiu, Mihali și George Pop, cerînd avizul și iscălitura lor. Pînă la termenul conferinței, va fi convocat comitetul întreg la consultare în Cluj..."[73].

La rîndul lui, Șt. Cicio Pop i se adresa lui I. Rațiu, în 6 noiembrie, cu cuvintele: „Veniți în sînul nostru să ne vedeți de aproape, v-ați convinge că nu sîntem oameni răi"[74]. Iar într-o altă scrisoare, din 20 decembrie 1897, îi comunica lui Rațiu: „Eu așa cred, prea stimate domnule președinte, cum că la deplină înțelegere se poate ajunge foarte ușor, acești de pe aici arată deplină inclinare spre împăciuire". În continuare, după ce-l informează că l-a convins și pe Mangra pentru împăcare, îi spune: „Pacea depinde de la d-voastră, prea st. d-le președinte! Și aici trebuie să uitați multe și să iertați, ca să putem zidi templul iubirii reciproce și cetate nebiruită de intrigi"[75].

La sfîrșitul anului 1897 sau la începutul celui următor, s-a ajuns la constituirea unui juriu de împăcare, format din Al. Filip și T. Mihali, avînd ca președinte pe Dionisie Vaida și ca secretar pe P. Truția, în fața căruia s-au prezentat atît Rațiu și Coroianu, cît și Lucaciu. Lucaciu a fost primul care a exprimat regrete pentru cuvintele „vătămătoare" aduse celorlalți doi și totodată a declarat că nu este angajat față de nici un partid, în afară de cel național al cărui program politic de la 1881 îl respectă. Declarații asemănătoare au făcut și Rațiu și Coroianu[76].

Învinuirile aduse grupării lui Rațiu de către Lucaciu, în memoriul adresat, în 1900, președintelui Ligii culturale, arată însă că împăcarea de mai sus n-a fost decît formală. De fapt, divergențelor și crizei din rîndurile Partidului național nu li se va pune capăt definitiv decît în 1902, odată cu moartea lui Ioan Rațiu.

În concluzie, criza ce a cuprins Partidul național român din Transilvania, în ultimii ani ai veacului al XIX-lea, s-a datorat unor cauze de ordin extern și intern. Între factorii externi se numără măsurile luate de guvernele burghezo-moșierești maghiare, care au lovit în lupta pentru drepturi naționale a popoarelor oprimate, atît direct, de pe poziții de forță, cît și indirect, mai rafinat, pe la spate. Tot ca factor extern poate

---

[73] Arh. Bibl. Mitrop. ort. Sibiu, fond. *Mangra*, ms. nr. 92 și 93/1897.
[74] Biblioteca STRA Sibiu, fond. *Dr. I. Rațiu*, cutia II, depeșe.
[75] *Ibid.*
[76] Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, p. 170.

fi considerat jocul politic al liberalilor și conservatorilor din România, care în lupta pentru putere, n-au pregetat să antreneze și Partidul național, determinînd scindarea lui în două grupări rivale. La această divizare și relativă paralizare a activității Partidului național și-a adus aportul mai ales D. A. Sturdza, care abuzînd de influența sa asupra lui E. Brote, I. Slavici și S. Albini, i-a determinat să atragă în jocul lor politic pentru putere pe acei lideri transilvăneni care erau animați de puternice sentimente proliberale în lupta lor pentru eliberarea națională și unirea Transilvaniei cu România. Dintr-o scrisoare adresată de A. C. Popovici, se pare, lui Dăianu, în 15 noiembrie 1896, reiese că guvernul D. A. Sturdza a contribuit la relativa paralizare a activității Partidului național, și prin sistarea oricăror fonduri pe seama Ligii culturale iar prin aceasta implicit a luptei pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni. În scrisoarea sa, A. C. Popovici spune: „Bani trebuiesc pentru fiecare pas pe care vrei să-l faci — asta o știm cu toții . . . lumea de aici (din România n.n.) nu înțelege că nu vă puteți mișca pentru că nu aveți bani“[77].

Drept cauză internă principală a crizei Partidului național poate fi considerată concepția diferită a grupării lui Lucaciu, față de cea a lui Rațiu, privitoare la ajutorul pe care-l putea primi lupta de eliberare națională, pentru unirea Transilvaniei cu România, din partea partidelor de guvernămînt de peste Carpați. Pentru gruparea lui Lucaciu acest ajutor putea veni numai din partea liberalilor. Pentru cea a lui Rațiu el putea veni atît din partea Partidului liberal, cît și din cea a Partidului conservator.

Dar scindarea comitetului executiv în două grupări rivale poate fi considerată și ca un reflex al conflictului latent existent între elementele mai vîrstnice și cele mai tinere din rîndurile partidului. Elementele mai tinere, care au dominat comitetul provizoru, în perioada cînd majoritatea membrilor celui vechi se găsea în închisoare, s-au văzut împinse pe planul al doilea prin măsurile autoritare luate de Rațiu după 15 noiembrie 1895. Meritele lor din perioada comitetului provizoriu fiind subestimate sau chiar negate, i-a determinat pe majoritatea celor mai tineri să încline, după scindarea comitetului, spre gruparea lui Lucaciu.

Scindarea comitetului executiv și diferendele dintre grupările rivale pot fi considerate și ca un reflex al deosebirilor de vederi dintre elementele intelectuale, mic burgheze, și cele ale avocaților directori și acționari de bănci sau mari proprietari de pămînt, în legătură cu orientarea tactică și strategică de viitor a Partidului național. Într-o anumită măsură, disensiunile din rîndurile Partidului național pot fi considerate ca o mărturie a crizei în care a intrat vechea tactică pasivistă și deci ca o dovadă a necesității de a se trece la un nou activism. Pentru noul activism militează din 1897—1898 „Tribuna poporului“ din Arad, „Revista Orăștiei“ și, curînd după aceea, „Libertatea“ din Orăștie.

Criza din ultimii ani ai veacului al XIX-lea rămîne un episod regretabil în istoria Partidului național român din Transilvania. Ea a provocat

[77] Biblioteca ASTRA Sibiu, fond. *Dr. I. Rațiu,* cutia II, depeșe.

amărăciune în rîndurile maselor țărănești și ale micilor intelectuali rurali, determinînd o diminuare a prestigiului și a uriașei popularități a liderilor partidului în ochiii lor. La această scădere de prestigiu se referă Fr. Hosu-Longin într-o scrisoare adresată la 5 septembrie 1896 lui A. Mureșianu, în care descrie situația delicată ce i s-a creat lui Rațiu și socrului său G. Pop de Băsești, cu prilejul adunării generale a Astrei de la Lugoj[78]. Totodată, divergențele ivite între membrii comitetului executiv, i-au descompletat rîndurile, reducîndu-i și pe această cale posibilitățile de acțiune. În 1900, din totalul celor 25 de membri ai comitetului ales în 1892, n-au mai rămas decît 12[79].

Criza din sînul Partidului național s-a repercutat defavorabil și asupra organelor lui de presă. Îndepărtarea de către Rațiu a talentaților ziariști și redactori G. Bogdan-Duică, I. Rusu-Șirianu și T. L. Albini, în decembrie 1895, iar din vara anului 1897 și a slovacului Gustav Augustini, și înlocuirea lor cu E. Daianu, C. Diaconovici, Roman etc. care au dus campania de discreditare a celor din gruparea lui Lucaciu și a liberalilor din România, a determinat, încă în 1897—1898, reducerea abonaților la „Foaia poporului" de la 2300 la 1600 și a celor ai „Tribunei" de la 1400 la 840, față de perioada mișcării memorandiste. Începînd cu 1897, făcîndu-i concurență „Tribuna poporului" din Arad, unde au trecut I. Rusu-Șirianu și G. Augustini, „Tribuna" din Sibiu s-a zbătut în greutăți financiare tot mai mari. În 31 martie 1900, Amos Frîncu îl informa pe Fr. Hosu-Longin, că, la această dată, „Tribuna" din Sibiu era în pragul falimentului. A mai vegetat pînă în 1903 cînd și-a încetat apariția[80].

Neînțelegerile dintre grupările Partidului național au avut consecințe negative și asupra relațiilor stabilite între români, sîrbi și slovaci, cu prilejul congresului naționalităților din august 1895. Aceste neînțelegeri i-au împiedicat pe cei patru reprezentanți ai românilor în comitetul executiv al naționalităților (I. Rațiu, I. Coroianu, V. Lucaciu și V. Mangra), să elaboreze la timp ordinea de zi pentru consfătuirea din aprilie 1896. Ea n-a putut fi definitivată decît la Budapesta în preziua consfătuirii. La fel s-au întîmplat lucrurile și la cea din vară. La prima consfătuire reprezentanții sîrbilor și slovacilor s-au mulțumit să adreseze celor ai românilor un simplu reproș. Dar la a doua, reprezentanții sîrbilor au protestat împotriva neanunțării ordinei de zi la timp și au manifestat rezerve față de semnarea protestului împotriva „Mileniului" maghiar. Ei au motivat că semnarea protestului comun, după consumarea serbărilor „milenare" și după aprobarea lor de către împărat, putea fi calificată drept incitare la agitații publice contra autorității de stat constituite. Neînțelegerile din sînul comitetului executiv al Partidului național au făcut ca protestul împotriva

[78] Colecția de mse a B. U. Cluj, *Coresp. lui Fr. Hosu-Longin, VIII*, filele 60—61.
[79] Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, p. 174—175.
[80] *Ibid.*, p. 172—173; Colecția de mse a B. U. Cluj, *Coresp. lui Fr. Hosu-Longin*, III, filele 259—260; Literárny Archiv Matice Slovenskey din Martin (R. S. Cehoslovacia), extras din procesul verbal luat în ședința direcțiunii Institutului tipografic din Sibiu, ce a avut loc la Cluj, în 14 iunie 1897.

„Mileniului" să apară numai în august 1896, fără semnături. Lucaciu relevă că protestul apărînd nesemnat „tot lucrul a rămas ca o chestie academică, cîtă vreme firmat, provoca prigoniri sălbatice din partea guvernului șovinist și chestia naționalităților din Ungaria se punea iarăși... la înălțimea ce i se cuvenea"[81].

În condițiile adîncirii disensiunilor din sînul Partidului național, moderatul mitropolit de la Sibiu, Miron Romanul, a fost printre puținii care s-au adresat poporului român, în aprilie 1896, în preajma serbărilor „milenare", prin intermediul „Telegrafului român" îndemnîndu-l să se abțină de a participa la ele și să reflecteze la păstrarea limbii și datinelor străbune[82].

Criza din sînul Partidului național român i-a adus guvernului burghezo-moșieresc al lui Bánffy una din satisfacțiile pe care și le-a dorit. În aprilie 1896 a putut: să organizeze, într-o atmosferă relativ calmă, serbările „milenare"; în mai și octombrie 1896 să anihileze încercările lui Rațiu de a convoca o nouă conferință a Partidului național român; în 1897 să dea legea de maghiarizare a numelor de localități etc., fără a mai întîmpina manifestații ale naționalităților oprimate de amploarea celor din perioada mișcării memorandiste. Guvernul Bánffy a putut apoi să denigreze lupta naționalităților în străinătate, prezentînd-o, printr-o propagandă susținută, ca fiind opera cîtorva agitatori și nu a maselor populare ale popoarelor asuprite. Din corespondența întreținută de Ugron Gábor cu G. Pop de Băsești, în lunile iulie—septembrie 1896, reiese că unii reprezentanți ai claselor dominante maghiare au încercat să profite de adîncirea continuă a disensiunilor din sînul P.N.R., pentru a-i determina pe unii lideri români să-și părăsească propriul lor partid și să treacă în cel „independent" al burgheziei maghiare. Sau dacă acest lucru nu era posibil, să subordoneze Partidul național român intereselor politice ale claselor dominante ungare[83].

Divergențele din rîndurile Partidului național român, au provocat, așadar, în ultimii ani ai veacului al XIX-lea un reflux în lupta pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni. Aceasta nu înseamnă că între 1895—1898, n-au continuat strădaniile micilor intelectuali de a educa poporul în spiritul demnității naționale, pentru întărirea conștiinței lui naționale. Strădaniile acestea s-au concretizat mai ales în acțiuni pe plan cultural desfășurate în cadrul Astrei, care-și extinde, tocmai în ultimii ani ai secolului trecut, sfera de activitate și în vestul Transilvaniei, adică în Banat, Crișana, Satu Mare și Maramureș.,

---

[81] Arh. Bibli. Mitrop. ort. Sibiu, fond. *Mangra*, ms. nr. 72 și 83/1896; *Memoriul*-manuscris adresat de V. Lucaciu, în 1900, lui V. A. Urechia.

[82] *Telegraful român*, Sibiu, an XLIV din 16/28 aprilie 1896 (circulara nr. 2362 dată de mitropolitul Miron Romanul către clerul și poporului român din arhidieceza Transilvaniei), p. 1.

[83] Arh. Bibl. Mitrop. ort. Sibiu, fond. *Mangra*, ms. nr. 82 și 84/1896; Colecția de mse a B. U. Cluj, *Coresp. lui G. Pop de Băsești*, III, filele 130—139; *Tribuna poporului*, an I, nr. 3 din 5/17 ianuarie 1897, p. 1.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE LA VIE POLITIQUE DE LA TRANSYLVANIE PENDANT LA PÉRIODE 1895—1898

RÉSUMÉ

En comparaison avec le glorieux mouvement „mémorandiste" de 1892—1894, au cours des dernières années du XIXe siècle, il se produisit un reflux temporaire dans la lutte menée par les Roumains transylvains pour se libérer de sous le joug de l'oppression nationale et pour la réalisation de l'union avec la Roumanie. Ce reflux est dû aux troubles et aux dissensions qui se produisirent au sein du Parti national roumain peu après que l'empereur eut grâcié ses leaders emprisonnés à Vác et Szeged, mais aussi à des facteurs externes.

Parmi ces derniers, il convient de citer avant tout les mesures prises par les gouvernement hongrois, qui, directement ou indirectement, ne cessèrent de s'attaquer aux droits nationaux des peuples opprimés. En deuxième lieu doit être mentionné le jeu politique mené par le Parti conservateur et surtout par le Parti libéral de Roumanie, qui, dans leur lutte pour le pouvoir, entraînèrent aussi le Parti national roumain de Transylvanie, amenant ainsi sa scission en deux groupes rivaux.

La scission se produisit lors de la séance de travail du comité exécutif du P.N.R. des 10—11 janvier 1896, ayant été précédée par la crise de la „Tribuna", qui avait agité le parti au cours des mois de novembre et de décembre 1895. Sa principale cause résidait dans la conception différente des membres des deux groupes rivaux quant à l'aide que le mouvement de libération nationale des Roumains de Transylvanie pouvait recevoir de la part des partis de gouvernement de Roumanie. Les adhérents de l'un des deux groupes, à la tête duquel se trouvait le secrétaire général du parti, Vasile Lucaciu, étaient convaincus que cette aide ne pouvait venir que de la part du Parti libéral. Les adeptes du deuxième groupe, qui soutenaient le président du parti, Ioan Raţiu, estimaient que l'aide pouvait venir à la fois du Parti libéral et du Parti conservateur.

Ce furent les membres du premier groupes qui amenèrent la scission de janvier 1896. Ils avaient contesté l'encouragement donné par Ioan Raţiu à la nouvelle orientation de „Tribuna", le principal organe de presse du P.N.R., qui avait soumis les libéraux à une sévère critique, tout en ménageant les conservateurs, qui formaient alors le parti d'opposition.

La scission amena une crise dans l'activité du P.N.R. de Transylvanie, laquelle ne cessera de se creuser au cours des années 1896 et 1897, menaçant l'unité et la discipline du parti, lesquelles avaient été les deux éléments fondamentaux du mouvement „mémorandiste". La crise s'atténuera en 1898—1899, par suite de la réconciliation formelle survenue entre les leaders des deux groupes, mais elle ne cessera effectivement qu'en 1902, après la mort de Ioan Raţiu.

Dans une certaine mesure, le crise du P.N.R. de 1895—1898 peut être considérée comme un reflet des différences de vues entre les membres plus jeunes et plus âgés du parti, ainsi que entre les représentants des intellectuels de la petite bourgeoisie détenant une situation matérielle modeste et les avocats, directeurs ou actionnaires de banques ou propriétaires fonciers, en ce qui concerne la tactique et la stratégie qui devaient être adoptées à l'avenir dans la lutte de libération nationale, dont le but suprême était l'union de la Transylvanie à la Roumanie. Les divergences qui persistèrent au sein du Parti national roumain de Transylvanie jusqu'au début du XXe siècle peuvent être considérées comme un reflet de la crise de l'ancienne tactique passiviste et, par conséquent, comme une preuve de la nécessité qui s'imposait de passer à une nouvelle lutte active.

ZIARE ROMÂNEȘTI DIN TRANSILVANIA DESPRE RĂSCOALA DIN ALEȘD (24 aprilie 1904)

DE

GH. CIPĂIANU

La 24 aprilie 1904, în Aleșd, peste 30 de țărani, în majoritate români, au căzut victimă brutalității organelor de represiune ale statului austro-ungar.

Mișcarea țărănească din Aleșd nu a fost un accident, cum căutau s-o califice guvernanții vremii și ziarele cercurilor oficiale. Ea a fost o concretizare a revoltei populare, care a ridicat la suprafața vieții sociale a Transilvaniei, la începutul secolului nostru, valul nemulțumirii maselor, a adus la urechea puternicilor zilei vuietul fierberii surde în care se plămădea începutul unei vieți mai drepte. A fost deasemenea această mișcare momentul cel mai pregnant al unei evoluții eruptive în care s-au înlănțuit, la intervale de cîțiva ani, revolte țărănești de intensități diferite, începînd din ultimii ani ai secolului al XIX-lea și pînă după răscoala de la Aleșd[1]. S-au putut vedea la Aleșd în 24 aprilie 1904 alături de țăranii români și cei maghiari, iar în zilele care au urmat, se înfăptui solidarizarea muncitorilor din Oradea și împrejurimi cu țăranii care-și cereau drepturile[2].

La începutul secolului XX, țăranii din împrejurimile Aleșdului, ca de altfel din întreg Bihorul, îndurau apăsarea marilor proprietari de pămînt, grofi sau clerici, trăiau într-o mizerie permanentă, unii dintre ei gustînd doar rareori carnea și pîinea, după cum informează în repetate rînduri ziarele românești Tribuna din Arad, Drapelul din Lugoj, Telegraful Român din Sibiu. Nedreptatea socială provoca numeroase greve de seceriș, manifestare specifică a revoltei țărănești[3]. În vara anului 1903, în Bihor repartiția fondului funciar prezenta o disproporție flagrantă între suprafețele stăpînite de țărani și moșiile nobililor sau ale bisericii. Dintre fami-

---

[1] Acațiu Egyed, *Lupta țăranilor români și maghiari din Aleșd în anul 1904*, în *Studii*, VIII (1955), nr. 2, p. 33.

[2] *Drapelul, Lugoj*, an. IV nr. 44 din 15/28 aprilie 1904.

[3] Egyed, *o. c.*, p. 32.

liile care se ocupau cu agricultura, aproape jumătate nu aveau pămînt deloc[4]. Numărul celor lipsiţi de mijloace de trai crescuse simţitor în întreaga monarhie, dar mai ales în Ungaria, şi emigrarea în America ajunsese la proporţii alarmante[5]. Cînd starea materială a claselor de jos era atît de grea, guvernele căutau remedii în înlesnirea pe cale oficială a emigrării[6].

Lupta ţărănimii prezintă şi în Bihor, ca în întreaga Transilvanie, aspectul ei naţional. Teroarea guvernamentală se înăspreşte în anii de început ai secolului nostru, tinzînd să înăbuşe lupta de emancipare naţională şi socială a românilor[7]. Mai mult, maghiarizarea forţată[8], slujită de politica şcolară a guvernelor din Budapesta[9] era menită a înfăptui desfiinţarea românilor din monarhie, ca entitate naţională şi culturală[10]. Şcoli elementare de stat în limba română nu existau şi reformele şcolare proiectate de Berzeviczy în 1904, erau de natură a agrava situaţia aceasta[11]. Semnificativ este că în Transilvania prigoana exercitată de clasele dominante maghiare se îndrepta de predilecţie împotriva ţărănimii române[12].

La sfîrşitul secolului XIX s-a intensificat activitatea muncitorilor socialişti, îndeosebi din Oradea şi Tileagd, printre ţăranii din Bihor. Se înmulţesc adepţii mişcării socialiste[13]. Vremurile „Memorandumului" nu erau nici ele prea îndepărtate.

În atmosfera politică a vremii se disting cîteva amănunte care şi-au avut rolul lor în desfăşurarea evenimentelor şi merită a fi menţionate. Partidul guvernamental al lui Tisza, căuta să neutralizeze propaganda opoziţionistă, de altfel cu nimic mai puţin zgomotoasă, a partidului kossuthist, aşa zis continuator al principiilor de la 1848[14]. Nu dăuna acestui scop dacă uneori socialiştii sau ţăranii români erau aceia care îngreunau, direct sau

---

[4] *Ibid.*, p. 33.
[5] *Tribuna*, Arad, an. VIII, nr. 69 din 8/21 aprilie 1904.
[6] *Ibid.*
[7] Egyed, *o. c.*, p. 32.
[8] În 1904 guvernul lui Tisza făcea eforturi pentru restructurarea armatei pe baze naţionale. Se urmărea, în Ungaria, uniformizarea limbii de comandă, care trebuia să fie cea maghiară. Era încă o cale ce putea duce la maghiarizarea naţionalităţilor. Vezi *Drpelul*, an. IV nr. 15 din 3/16 februarie; nr. 19 din 12/25 februarie 1904.
[9] *Tribuna*, an. VIII, nr. 79 din 22 aprilie/5 mai; nr. 81 din 24 aprilie/7 mai 1904; *Telegraful Român*, *Sibiu*, an. LII, nr. 22 din 26 februarie/10 martie; nr. 35 din 1/14 aprilie 1904.
[10] *Telegraful Român*, an. LII, nr. 16 din 12/23 februarie 1904 reproduce pasaje dintr-un articol al ziarului „Magyar Szó" care spunea „... O mînă patriotică, tare, a adus la mare triumf lupta noastră. După promisiunile de secoli a sosit în fine începutul faptelor. Aurora unui mai frumos viitor naţional luceşte spre noi. Căldura soarelui scoate muguri la viaţă. Şi din mugurii dezvoltării naţionale se va trezi la viaţă, la splendoare floarea lotus a statului naţional maghiar... Şi vai acelui criminal, care astfel voieşte să cultive flori, că striveşte sub picioare slăbuţa abia încolţita rădăcină...".
[11] Tribuna, an. VIII, nr. 64 din 1/14 aprilie; nr. 74 din 15/28 aprilie; nr. 75 din 17/30 aprilie; nr. 78 din 21 aprilie 14 mai 1904.
[12] *Gazeta Transilvaniei*, an. LXVII, nr. 84 din 16/29 aprilie 1904.
[13] *Tribuna*, an. VIII, nr. 73 din 14/27 aprilie 1904.
[14] *Ibid.*, nr. 75 din 17/30 aprilie 1904.

nu, activitatea „independiștilor". Partidul liberal avea de cîștigat de pe urma fricțiunilor dintre celelalte grupări politice cît de cît influente, prezența lui la cîrma țării sporindu-și astfel șansele de a fi menținută.

Partidul kossuthist avînd nevoie de aderenți, nu pregeta a și-i căuta și printre români cărora — și aceasta nu se poate nega — le-a făcut promisiuni în repetate rînduri[15]. Li s-a spus de multe ori țăranilor, cu diverse intenții și din partea unor grupări politice diferite, că se vor șterge dările, că vor primi pămînt, că li se vor da școli. „Independiștii" și-au pierdut repede creditul. Prezența celor 4000—5000 de țărani la Aleșd, în 24 aprilie 1904, cînd se organizase în localitate o întrunire a partidului kossuthist, demonstrează aceasta[16]. Cît despre partidul lui Tisza, acesta, cu politica lui dură față de naționalități, nu putea găsi sprijin printre români.

În 24 aprilie lucrurile au decurs fulgerător. Prezenți în piață, cînd șefii locali kossuthiști au încercat să înceapă adunarea, țăranii le-au alungat oratorii de la tribună și au urcat cîțiva dintre ei pentru a expune cererile proprii. Țăranii voiau înainte de toate pămînt. Pentru aceasta veniseră la Aleșd[17]. Înspăimîntați, crezînd că țăranii intenționează o „manifestație socialistă improvizată"[18], oamenii stăpînirii au ordonat jandarmilor și companiei de husari să împrăștie lumea, și cum țăranii nu voiau să părăsească locul și se apărau cu bîte și pietre, s-a comandat deschiderea focului, după ce primul mort căzuse deja cu capul despicat de sabia unui husar[19]. Gloanțele au întins la pămînt mai mult de 70 de persoane, morți și răniți. A urmat apoi „vînătoarea după agitatori". Numărul morților căzuți pe loc sau decedați după aceea din cauza rănilor, se ridică la 33 de persoane. Nici nu se putea altfel după declarația făcută de prim-pretorul din Aleșd la începutul adunării: „Dacă nu veți fi alături de partidul guvernamental veți muri ca niște cîini"[20].

Oficialitățile au încercat în forme felurite disculparea criminalilor de la Aleșd. S-a spus printre altele că țăranii instigați de socialiști au periclitat ordinea publică, că țăranii au deschis focul trăgînd asupra jandarmilor, argumente insuficiente pentru a motiva o acțiune barbară comisă împotriva unor oameni care nu ceruseră decît pămînt, ceeace pentru ei echivala cu dreptul la viață. Ziarul „Nagyvárad" din 15 decembrie 1904 relatează declarația unui jandarm care își împușcase adversarul înainte de a se fi ordonat focul. Cu excepția cîtorva, victimele au fost lovite din spate. Însuși sergentul Resch Mihály, unicul dintre jandarmi atins de un glonț, a fost lovit din spate, foarte posibil din neglijența unui camarad. El a murit după cîteva ore și este de mirare cum și-a putut pierde viața un om lovit în picior și, cum e de așteptat, pus imediat sub îngrijire medi-

---

[15] *Ibid.*
[16] *Ibid.*
[17] *Cine-i de vină?*, loc. cit.
[18] Arhiva Sfatului popular al reg. Oradea, nr. 9518 ad 247/1904 apud Egyed, o. c., p. 41.
[19] *Tribuna*, an. VIII, nr. 73 din 14/27 aprilie 1904.
[20] *Népszava*, Budapesta, 9 martie 1906. Apud Egyed, o. c., p. 40.

cală. Percheziția efectuată asupra morților, răniților și arestaților nu a descoperit asupra nici unei persoane arme albe sau de foc[21].

În 14/27 aprilie „Tribuna" din Arad publică pe prima pagină sub titlul semnificativ „Măcelul din Aleșd" amănunte despre evenimentul tragic din 24 aprilie, acuzînd jandarmeria de a fi folosit armele mai mult decît trebuia. Concomitent, alte ziare ale Partidului Național Român și unele ziare maghiare de orientare democratică, atacă partidul de la putere și pe Tisza personal pentru gravitatea faptelor comise de jandarmerie în Bihor. „Drapelul" din 15/28 aprilie aduce știrea că după ce au fost dați morții peste 30 de țărani, asupra participanților la adunare rămași în viață se execută represalii sîngeroase, bătăi groaznice, încarcerări. Îndată ce au ajuns la Oradea informații precise despre măcelul din Aleșd, muncitorii declarară grevă silind pe patroni să-și închidă atelierele[22]. Greva se extinde în jurul Oradiei și împiedică autoritățile să transporte în plasa Aleșd, unde se declarase statariul, unitățile militare trimise de guvern. Răzvrătirile se generalizează în Bihor. După cum informează documente contemporane, „Fierberea cea mai mare e în ținuturile locuite de naționalități"[23]. Aspectul național al revoltei din Aleșd nu trebuie neglijat cu toată prezența țăranilor maghiari, Aleșdul fiind localitate preponderent maghiară, printre cei 4000—5000 de români. Ne-o dovedește o corespondență oficială din 29 ianuarie, care vorbește distinct de „agitații cu caracter social și național"[24]. Și apoi este îndoielnic că dacă trupa căpitanului Nedeczki ar fi recurs cu atîta ușurință la arme impotriva conaționalilor, Tisza, șeful guvernului, nu ar fi pedepsit exemplar o asemenea faptă, cel puțin pentru a nu înăspri opoziția. Dimpotrivă, după ce cadavrele amestecate cu răniți muribunzi au acoperit pînă seara locul măcelului[25] și au fost îngropate a treia zi, fără ca familiile multora să fi cunoscut încă situația, șeful guvernului ordonă pompă militară la înmormîntarea sergentului Resch, și-și permise a trimite, ca și ministrul Nyiri, o coroană de flori cu inscripția: „Viteazului brav căzut eroicește pe cîmpul onoarei"[26].

Au avut loc scene impresionante, ca aceea cauzată de soția primarului din Tinăud (Tinod) care își căuta bărbatul printre morții așezați în curtea primăriei din Aleșd, unde-l găsi fără suflare alături de soț și pe tatăl ei. „E o jale pe acolo, relatează Tribuna, încît răsună Valea Crișului de durerea românilor"[27]. În 25 aprilie autoritățile au ordonat transportarea la spitalul din Oradea a răniților, care parcurseră drumul încărcați în 18 care, străbătînd satele pe lîngă bărbații care-și ridicau pălăria și fe-

---

[21] *Gazeta Transilvaniei*, an. LXVII, nr. 87 din Brașov, 3 mai (st. n.) 1904.
[22] *Drapelul*, 15/28 aprilie 1904.
[23] Egyed, *o. c.*, p. 43.
[24] Simon Péter, *A századforduló földmunkás és szegényparaszt mozgalmai*, Budapesta, 1953, p. 217, Apud Egyed, *o. c.*, p. 46.
[25] *Măcelul de la Aleșd*, în *Drapelul*, an. IV, nr. 45 din 17/30 aprilie 1904.
[26] *Tribuna*, an. VIII, nr. 76 din 18 aprilie/1 mai 1904; *Gazeta Transilvaniei*, an. LXVII nr. 85 din 17/30 aprilie 1904.
[27] *Ibid.*, an. VIII. nr. 75 din 17/30 aprilie 1904.

meile care îngenunchiau cu milă, alai îndoliat, unul dintre răniți a murit pe drum, ce spori obida și revolta[28].

Ziarul partidului liberal „Szabadság" declară că „Păcate vechi s-au răzbunat prin baia de sînge duminică", găsește totuși că și acest sînge trebuie răzbunat și acuză ca primi vinovați pe agitatorii socialiști și coșutiști, care, chipurile, „au prostit poporul".

Gazeta Transilvaniei, organ al P.N.R., este de altă părere. Comentînd atrocitățile din 24 aprilie, articolul „Măcelul de la Aleșd" arată: „Iar guvernul care clocește zi și noapte la problema ideii de stat și la revizuirea legii școlilor, văzînd ororile ce s-au petrecut la Aleșd, nu vede oare că a sosit timpul să cerceteze cauzele nemulțumirii poporului și să ia măsuri în consecință? căci oricum s-ar învîrti lucrul, răspunderea principală asupra lui cade"[29].

Tribuna, ziarul din Arad al P.N.R., afirmă că „Un măcel s-a provocat cum de mult nu s-a pomenit nici chiar în Ungaria, unde jandarmii nu glumesc cu arma"[30]. Poporul nu are vină, declară articolul „Vinovații de la Aleșd". Vinovați sînt cei care l-au adus în starea mizeră în care se află[31]. „E înspăimîntător, arată Gazeta Transilvaniei. Jandarmeria ungurească pare să sufere de boala măcelurilor, care se repetă din răstimp în răstimp, ca toate bolile cronice. Și e o grozăvie că aceste măceluri cad ca un bici al lui Dumnezeu de cele mai multe ori peste ținuturile locuite de români, iar victimele ce le pricinuiesc sînt mai toți țărani de ai noștri necăjiți și oropsiți . . ."[32].

P.N.R. cere guvernului să interzică activitatea kossuthiștilor printre români, cu atît mai vîrtos cu cît conducătorilor naționali li s-a interzis, vorbind de cei care nu sînt închiși, să cheme poporul la sfat[33]. Articolul „Aleșdi, 27 april 1904" din „Drapelul" acuză brutalitatea cu care s-a căutat a închide gura țăranilor adunați să protesteze împotriva nedreptăților ce li se făceau „din partea administrației, a feudalilor"[34]. Românii au suferit înpilări nenumărate, sînt asupriți, „starea lor economică este din cele mai grele", declara Gazeta Transilvaniei[35]. Tribuna cere lui Tisza să nu se mulțumească a intenta un proces răniților rămași în viață pentru că aceasta nu înseamnă nici pe departe a face dreptate[36]. Țăranii sînt peste tot nedreptățiți, arată ziarul. Așa a fost și cînd cu evenimentele din Talpoș, petrecute cu cîtva timp înainte. Țăranii au fost atunci aduși în fața

---

[28] *Gazeta Transilvaniei*, an. LXVII, nr. 85 din 17/30 aprilie 1904.
[29] *Ibid.*, nr. 83 din 15/28 aprilie 1904.
[30] *Tribuna*, an. VIII, nr. 76 din 18 aprilie/mai 1904.
[31] *Ibid.*, nr. 79 din 22 aprilie/5 mai 1904.
[32] *Gazeta Transilvaniei*, an. VIII, nr. 84 din 16/29 aprilie 1904.
[33] *Tribuna*, an. VIII, nr. 76 din 18 aprilie/1 mai 1904.
[34] *Drapelul* an. IV, nr. 45 din 17/30 aprilie 1904.
[35] *Măcelul înfiorător de la Aleșd*, în *Gazeta Transilvaniei*, an. LXVII, nr. 84 din 16/29 aprilie 1904.
[36] *Tribuna*, an. VIII, nr. 76 din 18 aprilie/1 mai 1904.

legii, iar notarul din localitate, împotriva căruia se ridicase un adevărat pomelnic de plîngeri, şade încă nesupărat în funcţia lui[37]. Tot aşa, vinovaţii pentru vărsarea de sînge de la Sepreuş, nu au fost încă pedepsiţi. Nu se mai poate vorbi de dreptate cînd se întîmplă asemenea lucruri şi încă atît de des[38].

În 22 aprilie/5 mai apare în Tribuna articolul „Agitaţiunile din Bihor", care demonstrează că mişcările din jurul Aleşdului îşi au cauzele în sărăcia cruntă a ţăranilor români, în exploatarea economică, nicăieri atît de pronunţată ca în Valea Crişului. Numai pe cale economică, prin măsuri serioase în favorul ţăranilor poate fi liniştită revolta permanentă care se menţine în acele părţi, se arată în articol. Gloanţele şi baionetele nu pot constitui un remediu. „Contele Tisza, continuă ziarul, lucru întreg va face numai dacă va deschide o anchetă economică, şi-apoi să procedeze în consecinţă, iar să nu creadă că arestînd cu grămada... a potolit mişcarea"[39].

În interviul acordat unui ziarist maghiar, în legătură cu măcelul din Aleşd, vicarul episcopal din Oradea, Vasile Mangra, personalitate marcantă a P.N.R. arăta fără înconjur că pricinile nemulţumirilor care fierbeau în regiunea întreagă trebuiau căutate în sărăcia extremă a ţăranilor. Condamnă mijloacele brutale menite a reduce la tăcere poporul. „Singur numai cu fapte şi cu fapte s-ar şi cuveni a se ajuta"[40], spunea Mangra, „dar pentru aceasta trebuie să se deschidă inimi şi pungi, trebuie tratament omenesc"[41].

Masacrarea ţăranilor în 24 aprilie 1904 la Aleşd a ajuns repede la cunoştinţa opiniei publice europene. Ziare din mai multe ţări relatează evenimentul. În Franţa presa comentează faptele, aducînd învinuiri conducerii din Ungaria care vădise cruzime faţă de românii care nici nu puteau fi mulţumiţi de „stările de lucruri sub care gem"[42]. În consecinţă, conducătorii români au avut de suportat noi prejudicii, acuzaţi fiind că au răspîndit în străinătate calomnii pe seama conducerii ungureşti, cînd, declară Tribuna, „nimic nu putea spune mai multe despre cele întîmplate decît adevărul"[43]. Fără îndoială însă, ziarele Partidului Naţional, prin materialele publicate, au contribuit la a face cunoscut acest adevăr. Dar în Ungaria chiar, oamenii demni şi unele ziare ca „Függetlenség", condamnară cu cuvinte aspre „neomenia mişelească" înfăptuită la Aleşd[44]. În senatul imperial de la Viena s-a protestat împotriva arbitrariului care domnea în Ungaria şi s-a cerut înlăturarea lui[45].

---

[37] *Ibid.*
[38] *Ibid.*
[39] *Ibid.*, nr. 79 din 22 aprilie/5 mai 1904.
[40] *Ibid.*
[41] *Ibid.*
[42] *Ibid.*, nr. 84 din 1/14 mai 1904.
[43] *Ibid.*
[44] *Ibid.*
[45] *Ibid.*

Partidul Național Român a inițiat prin intermediul ziarelor sale colectă publică pentru ajutorarea familiilor celor morți sau răniți. Aceste apeluri au fost repetate în mai multe rînduri[46]. Au răspuns intelectualii români, conducători ai P.N.R., oamenii din popor cu venituri modeste, români și maghiari. Au făcut donații persoane numeroase printre care: George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Teodor Mihali, episcopul greco-catolic D. Radu, Mihail Popovici — președintele „României june" din Viena, Partenie Cosma, Banca Bihoreana, Vasile Mangra, episcopul catolic Smrecsányi, preotul Toma Păcală, măcelarul Szilágyi Tivadar din Oradea, avocatul Demetriu Ciuta[47]. Multe alte persoane al căror nume nu poate fi menționat au contribuit în felurite forme la înlăturarea urmărilor tragice ale măcelului din Aleșd. Cauza cea mai adîncă a revoltei țărănești, repartiția extrem de nedreaptă a pămîntului, nu va putea fi însă înlăturată încă mulți ani. Autoritățile nu s-au abătut cu nimic de la linia lor tradițională de conduită. În procesul care a urmat acuzații au fost condamnați pînă la unul la închisoare. În Bihor nemulțumirea a rămas însă vie. Starea de asediu a fost prelungită multă vreme în întregul județ. Deputatul guvernamental local, Telegdi, căruia îi revenea o parte din vinovăție[48] pentru cele întîmplate la Aleșd și-a continuat nestingherit activitatea. În 27 decembrie, la numai cîteva luni după masacru, preamărea la o adunare politică pe Tisza „constructorul statului național maghiar"[49] și sfidînd parcă amintirea celor petrecute în aprilie, organiză în Aleșd un banchet[50].

Evenimentul sîngeros de la Aleșd a fost urmat de luări diferite de poziție din partea deosebitelor, ca raport față de puterea de stat, structură socială și orientare politică, grupări sau partide din Austro-Ungaria. În mod firesc de cea mai mare înțelegere în fața cauzei țărănești a dat dovadă burghezia română, impusă în fruntea luptei pentru emancipare a poporului român din monarhie, de împrejurările economice, politice și naționale ale timpului[51]. Ziarele cele mai însemnate ale Partidului Național oferă prin materialele publicate, argumentul cel mai prețios care arată că fruntașii politici ai românilor au văzut foarte corect unde trebuiau căutate cauzele reale ale nemulțumirii maselor și că au cerut înlăturarea lor. Presa românească din Transilvania a făcut cunoscută Europei nedreptatea care domnea în Ungaria, a acuzat sărăcia în care erau ținuți țăranii, a organizat ajutorarea materială a familiilor celor morți la Aleșd. Ea a fost și atunci și în anii următori un instrument de luptă valoros, contribuind la consolidarea frontului național, care și-a dovedit cu prisosință forța șaisprezece ani mai tîrziu.

---

[46] *Ibid.*, nr. 86 din 4/17 mai; nr. 89 din 8/20 mai; nr. 90 din 9/22 mai 1904.
[47] *Ibid.*
[48] *Ibid.*, nr. 91 din 11/24 mai 1904.
[49] *Comedie la Aleșd* în *Drapelul*, an. IV, nr. 148 din 18/31 decembrie 1904.
[50] *Ibid.*
[51] Ștefan Pascu, *Marea Adunare de la Alba-Iulia, încununarea ideii, a tendințelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 212.

JOURNAUX ROUMAINS DE TRANSYLVANIE CONCERNANT LA RÉVOLTE D'ALEȘD

RÉSUMÉ

La révolte d'avril 1904 des paysans du Bihor eut comme causes l'exploitation économique et l'opression nationale exercées par les propriétaires terriens et l'État dualiste. Les principaux journaux du Parti National Roumain se sont engagés dans la lutte pour la défense des paysans. La presse roumaine de Transylvanie a montré les vraies causes de la révolte, en accusant courageusement le gouvernement hongrois pour la pauvreté extrême où les paysans se trouvaient. Les journaux roumains on condamné la brutalité de la répression qui mit fin à cette révolte, et on fait connaître l'injustice qui régnait en Autriche-Hongrie.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL PRIMAR ȘI SECUNDAR ÎN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA ACTIVITĂȚII CONSILIULUI DIRIGENT (1918—1920)

DE

GHEORGHE IANCU

Învățămîntul transilvănean înainte de Unire prezenta un tablou complex și variat purtînd amprenta politicii de clasă și naționale a cercurilor guvernante austro-ungare. Pe de o parte, erau școlile susținute și conduse de stat. În conformitate cu prevederile Legii naționalităților din 1868 statul ar fi trebuit să deschidă școli cu limba de predare a „naționalităților" acolo unde acestea formau majoritatea populației[1]. Cu toate acestea nu vom întîlni în Transilvania, pînă la 1918, nici o școală de stat cu o altă limbă de predare decît maghiara. Ba mai mult, prin legile școlare care au urmat Legii naționalităților, învățămîntul celorlalte națiuni a avut mult de suferit.

În afara școlilor de stat, instrucția se făcea în Transilvania și prin intermediul celor două categorii de școli confesionale: I. *autonome*, conduse de autoritatea lor bisericească și supuse controlului statului (școlile ortodoxe române și sîrbe, reformate și unitariene maghiare, evanghelice luterane, săsești); II *neautonome*, conduse și controlate întocmai ca școlile de stat, prin organele statului, bisericile și ordinele călugărești avînd doar drepturi în susținerea școlii și a numirii personalului didactic (școlile romano-catolice, greco-catolice și evreești) și prin școlile susținute de societăți care aveau o situație juridică identică cu a celor confesionale neautonome[2].

Consecință a politicii de asuprire națională, învățămîntul în limba română nu s-a putut dezvolta în condiții optime, ajungîndu-se astfel, ca în pragul primului război mondial să existe în Transilvania mult mai pu-

---

[1] Teodor V. Păcățean, *Cartea de aur, sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, IV, Sibiu, 1906, p. 794.

[2] Alexandru Pteancu, *Învățămîntul particular și minoritar din Transilvania*, în „Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. 1918—1928", II, București, 1929, p. 1107—1108.

ţine şcoli cu limba de predare română decît maghiară cu toate că românii formau majoritatea absolută a populaţiei[3].

În timpul războiului, pe lîngă perturbările firești care s-au resimţit în cadrul învăţămîntului, ca de altfel în toate sferele de activitate, cel românesc a fost ţinta unor noi acţiuni coercitive. Astfel, după intrarea României în război, prin înfiinţarea aşa zisei „zone culturale" la graniţa Transilvaniei cu România au fost desfiinţate 311 şcoli confesionale române cu 477 învăţători. În locul acestora, s-au înfiinţat şcoli în care în afara religiei toate materiile se predau în limba maghiară[4].

O adevărată cotitură se va produce în viaţa poporului român după Unirea de la 1 decembrie 1918, act progresist, deschizător de largi orizonturi în activitatea generală a poporului român.

Avîntul general pe care l-a cunoscut societatea românească după Unire, ca rezultat al desăvîrşirii unităţii de stat, a cauzat şi a favorizat, în acelaşi timp, şi dezvoltarea învăţămîntului în Transilvania. Aceasta era reclamată în mod imperios de însăşi realitatea istorică existentă, în condiţiile în care 50% din populaţie era analfabetă, în care societatea şi statul român aveau nevoie de numeroase cadre pe care să le utilizeze în toate domeniile de activitate.

Consiliul Dirigent, guvernul provizoriu al Transilvaniei (decembrie 1918 — aprilie 1920) conştient de necesitatea dezvoltării învăţămîntului în general, a acordat acestei probleme o atenţie cuvenită. În consecinţă, în cadrul Consiliului Dirigent a fost creat un Resort al cultelor şi instrucţiunii publice, în competenţa căruia au intrat toate chestiunile privitoare la învăţămîntul din Transilvania[5], condus de Vasile Goldiş între 2 decembrie 1918 şi 15 martie 1919 şi de Valeriu Branişce, din 15 martie pînă la desfiinţarea Consiliului Dirigent[6]. Pe lîngă şeful de resort a fost numit un secretar general la Instrucţia publică în persoana lui Onisifor Ghibu şi un şef de secţie, Tiberiu Brediceanu.

Prezenţa în fruntea Resortului de instrucţie a lui Vasile Goldiş şi apoi a lui Valeriu Branişce, personalităţi marcante ale vieţii politice şi culturale din Transilvania, apreciaţi militanţi pentru ridicarea spirituală a întregului popor, indiferent de naţionalitate, cunoscători ai realităţilor concrete din învăţămînt a făcut ca Resortul de instrucţie să pornească cu hotărîre la rezolvarea spinoaselor probleme ce se cereau rezolvate. În faţa Resortului se punea chestiunea organizării unui nou sistem de învăţămînt care să corespundă într-o cît mai mare măsură condiţiilor concret istorice noi, în care să fie menţinut ceea ce devenise un bun cîştigat în învăţămîntul transilvănean, înlăturat ce nu era în concordanţă cu necesităţile prezentului, totul de o aşa manieră, încît treptat să se ajungă la uniformizarea învăţămîntului din Transilvania cu cel din vechea Românie.

---

[3] *Destrămarea monarhiei austro-ungare 1900—1918*, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 143.

[4] *Ibid.*

[5] *Gazeta oficială* publicată de Consiliul Dirigent, nr. 5 din 5/18 ianuarie 1919, p. 18.

[6] *Tribuna*, Braşov, an III, nr. 790 din 1 decembrie 1943, p. 41.

În contextul acestor strădanii organizarea și dezvoltarea învățământului în limba română s-au bucurat de o atenție deosebită, urmare firească a schimbărilor politice survenite și a nevoii de care românești. Paralel cu aceasta, naționalitățile conlocuitoare urmau să se bucure de o liberă afirmare pe tărîmul învățămîntului „Fiecare popor se va instrui ... în limba sa proprie prin indivizi din sînul său ..." se sublinia fără echivoc în Rezoluția de la Alba Iulia[7]. Confesiunile, bisericile vor avea în continuare dreptul de a înființa și a conduce școli de toate gradele.

Școlile care au aparținut statului austro-ungar vor trece sub controlul statului român, în speță al Consiliului Dirigent.

Pentru ca aceste principii să-și găsească aplicabilitatea trebuiau învinse o serie de impedimente de ordin material ca: lipsa de localuri școlare, material didactic pierdut, o lipsă acută de personal didactic, lipsa manualelor școlare, precum și unele de ordin politic intern și extern în situația în care datorită liniei demarcaționale nu întreg teritoriul Transilvaniei a trecut imediat sub controlul direct al Consiliului Dirigent, și al tărăgănării încheierii tratatelor de pace.

În decembrie 1918 anul școlar fiind început, primele măsuri întreprinse de Resortul de instrucție au vizat adoptarea învățămîntului de toate gradele la situația din Transilvania de după Unire, urmînd ca schimbări structurale să survină abia cu începerea anului școlar 1919—1920. În acest sens, în „Nota circulară despre menținerea vechii organizații școlare anul acesta" din 22 decembrie 1918 se preciza: „Pentru a evita o perturbare a învățămîntului și a înlesni încheierea anului curent se menține deocamdată vechea organizație școlară ..."[8]. Din același considerent Resortul de instrucție face apel la întreg personalul didactic al școlilor de stat „să rămînă în funcțiune îndeplinindu-și chemarea potrivit dispozițiilor noastre"[9]. Cadrele didactice de la aceste școli se vor putea bucura de toate drepturile de pînă acum, cu condiția să depună jurămîntul de fidelitate față de statul român. Cei ce nu o vor face nu vor mai primi salariu sau pensie de la statul român, și nici nu vor putea ocupa o altă funcție de stat[10].

După prezentarea acestor cîtorva considerații de ordin general vom trata în cadrul acestui material doar aspectele privitoare la învățămîntul primar și secundar.

Învățămîntul primar

Merită să fie subliniat faptul că școala se începea la 6 ani. La 10 ani o parte din elevi treceau în școlile secundare iar marea majoritate continuau clasele a V și a VI-a, după terminarea cărora urmau școlile de re-

[7] Vasile Goldiș, *Discursuri rostite în preajma Unirii și la asociațiunea culturală „Astra"*, București, 1928, p. 19.

[8] *Gazeta oficială*, nr. 5 din 5/18 ianuarie 1919, p. 18.

[9] *Ibid.*

[10] *Ibid.*, nr. 7—12 din 1, 6, 8, 12, 19, 22 februarie 1919, p. 15.

petiții. În acestea, în două după-mese pe săptămînă se predau teoretic și practic materii de gospodărie și științe naturale, repetîndu-se, concomitent, cunoștințele generale dobîndite în anii precedenți[11].

Resortul de instrucție a stabilit ca în școlile primare comunale, confesionale, fundaționale particulare, limba de predare o determină susținătorul școlii. În cele de stat, instrucția se va face în limba majorității populației din comune iar dacă vor fi mulți copii ai naționalităților se vor înființa clase paralele[12].

Pentru anul școlar 1918—1919 s-a dispus ca în toate școlile primare de stat și comunale istoria și geografia Ungariei se înlocuiesc cu istoria și geografia României, de asemenea, elevii români din aceste școli vor fi scutiți de a mai învăța limba maghiară[13]. O dispoziție similară se va referi și la școlile confesionale române[14]. La început s-a exercitat doar un control riguros asupra școlilor primare de stat. Odată însă cu încheierea anului școlar 1918—1919, în iunie, toate clădirile școlilor de stat au fost preluate de Consiliul Dirigent. Pînă în septembrie 1919 s-a terminat organizarea conducerii școlilor primare de stat și comunale.

Pentru controlul învățămîntului primar, în februarie 1919 au fost numiți primii revizori școlari, pentru ca în mai 1919 toate posturile de revizori să fie ocupate[15].

După încheierea anului școlar 1918—1919, și chiar înainte, Resortul de instrucție a depus mari eforturi în vederea bunei desfășurări a anului 1919—1920, care urma să înceapă „doar la 1 octombrie 1919 din cauza greutăților în privința localurilor de școală și a personalului didactic"[16].

Printr-un Decret, Resortul instrucției a efectuat pentru noul an schimbări esențiale în învățămîntul primar[17]. Sînt menținute în continuare școlile primare confesionale, stabilindu-se doar raporturile lor cu statul. Acolo însă unde „interesele de stat și de învățămînt o cer, statul inaugurează noul tip de școală primară" ... care poartă numele de „școală primară națională". Susținerea școlii urma să cadă în sarcina comunei politice, a bisericii și a statului, stabilindu-se în detalii obligațiile fiecărei părți, astfel încît „... școala să-și poată îndeplini datoria ei de institut cultural, atît sub raport pedagogic, cît și social și politic". Fiecare școală primară națională urma să fie condusă de un Sfat școlar local, ales pe 3 ani, de către consiliul comunal, comitetul parohial și de către stat[18].

---

[11] G. Codrea, *Istoricul învățămîntului poporal din Țara Făgărașului cu o deosebită atenție la dezvoltarea lui în cei 12 ani urmați după război, Făgăraș*, 1933, p. 31.

[12] *Gazeta oficială*, nr. 6 din 14/27 ianuarie 1919, p. 25.

[13] *Ibid.*, nr. 5 din 5/18 ianuarie 1919, p. 18.

[14] Arhivele Statului Alba, fond. *Prefectura județului Alba*, act 274/1919.

[15] P. Roșca, *Învățămîntul primar ardelean*, în „Transilvania, Banatul ...", II, p. 1030.

[16] *Gazeta oficială*, nr. 50—53 din 27, 30 august, 4, 6, septembrie 1919, p. 4.

[17] *Învățătorul*, Cluj, an I, nr. 1 din septembrie 1919, p. 2—4.

[18] Referiri la școala primară națională: Arhivele Statului București, fond. *Consiliul Dirigent Român*, D. 146/1919, fila 14 și Arhivele Statului Deva, fond. *Prefectura județului Hunedoara*, D. 156/1919, fila 230.

Resortul de instrucţie a întreprins numeroase acţiuni în vederea încadrării cu personal didactic a şcolilor primare. Se resimţea mai ales o acută nevoie de învăţători români avîndu-se în vedere creşterea evidentă a numărului şcolilor primare cu limba de predare română. Prin circulara 12873—1919 Resortul face apel la preoţi, la învăţătorii pensionari, la cei aflaţi la şcolile din Ungaria, se cere sprijinul învăţătorilor din vechea Românie[19]. În acelaşi scop, la 3 februarie 1919 Consiliul Dirigent a hotărît ca învăţătorii să fie primiţi în serviciul militar permanent numai cu învoirea prealabilă a Resortului de instrucţie[20], pentru ca peste cîteva zile, învăţătorii să fie dispensaţi de serviciul militar[21]. Constatîndu-se că unii învăţători şi-au părăsit posturile devenind primari sau secretari comunali, s-a hotărît că învăţătorii vor putea ocupa, în viitor, asemenea funcţii doar în orele libere sau în vacanţe[22].

Fiind evident că cerinţele de învăţători nu vor putea fi satisfăcute prin aceste măsuri, Resortul a luat iniţiativa ţinerii unor cursuri pregătitoare de învăţători sau cursuri de completarea studiilor, pentru a li se da posibilitatea acestora să funcţioneze ca învăţători în anul şcolar 1919—1920.

Un asemenea curs s-a ţinut între 29 iunie şi 29 august la Săliştе. La încheierea lui, cei 300 participanţi au susţinut un examen în urma căruia au fost numiţi învăţători începători, cu 80% din salariul unui învăţător cu pregătire normală[23]. Cursul a fost gratuit iar la întoarcerea acasă cursanţii au beneficiat de o reducere de 75% a biletelor C.F.R.[24]. În vara lui 1920 ei au urmat un nou curs de 3 luni, la Deva, la absolvirea căruia au devenit învăţători suplinitori[25]. După un stagiu de 3 ani ca învăţători suplinitori ei deveneau învăţători ordinari.

La 1 iulie 1919 s-au deschis cursurile de completare pentru învăţătorii români de la şcolile de stat din nordul Transilvaniei la Oradea şi Baia Mare, la care erau obligaţi să participe toţi învăţătorii care urmau să funcţioneze la şcolile primare de stat şi comunale din această regiune şi acei învăţători care au terminat o şcoală normală maghiară[26].

Cursurile ţinute, chiar dacă nu înarmau pe cursanţi cu cunoştinţe identice cu ale unui învăţător, au răspuns unei necesităţi curente a vieţii şcolare din Transilvania, dovedindu-şi astfel utilitatea.

Pentru şcolile primare de stat, manualele au fost aprobate de Resortul de instrucţie. În şcolile confesionale ale naţionalităţilor s-au admis, în mod excepţional, manualele vechi, care nu erau în contradicţie flagrantă

---

[19] *Patria*, Cluj, an I, nr. 4 din 6/19 februarie 1919.
[20] Institutul de istorie şi arheologie al Filialei Academiei Cluj, fond. *1918*. Procese verbale ale Consiliului Dirigent, I, 3 februarie 1919.
[21] *Gazeta oficială*, nr. 7—12 din 1, 6, 8, 12, 19, 22 februarie 1919 p. 20.
[22] *Ibid.*, nr. 31—35 din 25, 31 mai, 5, 12, 16 iunie 1919, p. 5.
[23] *Ibid.*, nr. 29—30 din 15, 22 mai 1919, p. 2; *Patria*, an I, nr. 108 din 1 iulie 1919.
[24] Inst. de ist. şi arheol. Cluj, *fond. cit.*, II, 17 septembrie 1919.
[25] *Patria*, an II, nr. 34 din 18 februarie 1920.
[26] *Gazeta oficială*, nr. 29—30 din 15, 22 mai 1919, p. 1.

cu noua situație politică, cu specificarea că în locul istoriei, geografiei și constituției Ungariei se vor preda ale României[27].

Cu toate măsurile întreprinse Resortul de instrucție n-a putut acoperi în anul 1919—1920 toate necesitățile de învățători. Un exemplu elocvent în acest sens îl oferea situația din județul Bistrița-Năsăud unde din cele 91 localuri de școli primare de stat, 22 au rămas nefolosite din lipsă de învățători[28]. În același județ, din cei 18.268 copii de vîrstă școlară doar 10.124 au fost înscriși, din același considerent[29]. În Țara Făgărașului din 7954 copii de vîrstă școală, au fost înscriși 7522[30]. Numărul mare al copiilor care nu frecventau școlile își are o explicație și în posibilitățile materiale reduse ale părinților lor, în condițiile unor taxe destul de ridicate.

Învățătorii români din Transilvania, întruniți la Sibiu în 11/24 februarie 1919 într-un Congres, au pus bazele unei organizații centrale cu numele de „Asociația învățătorilor români din Ardeal, Banat și părțile ungurene" avînd un organ de presă „Învățătorul" care a apărut la Cluj sub redacția lui Andrei Pora începînd cu septembrie 1919, în fiecare lună a anului școlar. „Prin acest organ — se spunea în primul său număr — voim să pregătim calea și să eluptăm înfăptuirea aspirațiilor învățătorimii, ridicînd școala română la acel nivel la care este reclamată de vremurile istorice ce am ajuns"[31]. La nivelul județelor s-au constituit *secții județene*[32] ale învățătorilor avînd ca subdiviziuni *cercurile culturale*, la nivelul unei plase sau a unui cerc electoral. Reprezentanții județelor alcătuiau Consiliul general din care se alegea Comitetul Central, care la rîndu-i alegea Biroul Asociației[33]. Președinte a fost ales Traian Șuteu.

La Congresul învățătorilor una din problemele centrale în jurul căreia s-au axat discuțiile a fost necesitatea statificării tuturor școlilor primare românești[34], urmărindu-se prin aceasta uniformizarea învățămîntului primar românesc din Transilvania, ca etapă absolut necesară în vederea unificării învățămîntului primar din întreaga țară. Acest deziderat avea în vedere și situația materială ceva mai bună a învățătorilor de la școlile de stat față de cei de la școlile confesionale.

După publicarea Decretului de reorganizare al învățămîntului primar, mulți învățători și-au manifestat nemulțumirea pentru că nu s-a înfăptuit statificarea cerută[35].

În memoriul prezentat la 18 decembrie lui Valeriu Branișce, precum și în cel al învățătorilor bănățeni, asupra cărora vom reveni, e de aseme-

---

[27] *Învățătorul*, an I, nr. 2 din octombrie 1919, p. 14; *Patria*, an I, nr. 180 din 3 octombrie 1919.

[28] Sandu Manoliu, *Icoana unei școli. Anuarul școlii normale din Năsăud*, Bistrița, 1930, p. 343.

[29] *Ibid.*, p. 334—335.

[30] Codrea, *o. c.*, p. 32.

[31] *Învățătorul*, an I, nr. 1 din septembrie 1919, p. 3.

[32] Președintele secției județene a învățătorilor din Bihor a fost A. Nevrinceanu, Cf. *Românul*, Arad, nr. 41 din 19 iunie 1919.

[33] *Învățătorul*, an I, nr. 2 din octombrie 1919, p. 6.

[34] *Drapelul, Lugoj*, an XIX, nr. 19, din 19 februarie 1919.

[35] *Învățătorul*, an II, nr. 7 din martie 1920, p. 8—9.

nea prezentă această cerință. Resortul de instrucție împărtășea în principiu ideea unui singur tip de școală, de stat dar datorită situației materiale precare de după război nu dispunea de fondurile necesare susținerii tuturor acestor școli. În afară de aceasta Resortul nu voia să stîrbească cu nimic drepturile bisericii de a întreține școli[36].

Chiar dacă în esență revendicarea învățătorilor privind statificarea tuturor școlilor primare românești constituia o cerință a viitorului, considerăm că în perioada imediat următoare Unirii nu era oportună și nici posibilă realizarea ei. Acest fapt se va realiza treptat și în condiții interne mult mai normale. O altă chestiune desbătută la Congresul învățătorilor, semnalată apoi în repetate rînduri în presă, în memorii, în fața Consiliului Dirigent și chiar în Cameră[37] a fost salarizarea învățătorilor. La Congres se ceruse ca salariul învățătorilor să fie egal cu al celorlalți funcționari de stat cu bacalaureat, și nu mai puțin de 80% din salariul profesorilor de la școlile secundare și ca învățătorii să-și primească toate restanțele de salariu începînd cu 1 septembrie 1914[38]. Învățătorii au așteptat reglementarea salarizării lor prin Normativul de salarizare pentru toți funcționarii de stat. Acesta a fost elaborat în urma ședințelor Consiliului Dirigent din 28, 29 iulie și 1 august 1919, fără să se refere și la învățători. În schimb la paragraful 20 se promitea un Normativ special pentru învățători[39]. Prevederile Normativului stabilite în ședința din 19 septembrie 1919 a Consiliului Dirigent[40] i-au nemulțumit, însă, în așa măsură pe învățători, încît în urma protestelor lor unanime a trebuit să fie retras[41]. Nici îmbunătățirile efectuate la 1 noiembrie de Resortul de instrucție, n-au satisfăcut pe deplin pe învățători care considerau că „... învățătorimea e lăsată un pas înapoia celorlalți funcționari care au pregătire echivalentă“[42].

Învățătorii erau nemulțumiți și fiindcă se făcea deosebire în privința salarizării între cei cu 4 clase medii și 3, 4 cursuri și cei cu pregătire fundamentală mai puțin de 4 clase și numai cu 1 sau 2 cursuri[43]. Cei din urmă erau lipsiți de adaosul de serviciu, fapt cu totul inechitabil „... avîndu-se în vedere că pentru toți învățătorii este un singur program de muncă ...“[44].

Făcîndu-se exponentul nemulțumirilor învățătorilor, Comitetul Central al Asociației învățătorilor cu prilejul unei ședințe ținută la Cluj în 15 decembrie 1919, a întocmit un memoriu în problema salarizării ce urma să fie înaintat Resortului de instrucție. La 18 decembrie 1919 o delegație a învățătorilor condusă de Traian Șuteu, președintele Asociației, a prezentat lui Valeriu Branișce memoriul întocmit[45]. În răspunsul la acest memo-

[36] *Ibid.*, p. 5.
[37] *Ibid.*, p. 10.
[38] *Telegraful român*, Sibiu, an LXVII, nr. 21 din 21 febr./6 martie 1919.
[39] *Învățătorul*, an I, nr. 4 din decembrie 1919, p. 5.
[40] Institutul de istorie și arheologie Cluj, *fond. cit.*, II, 19 septembrie 1919.
[41] *Învățătorul*, an. I, nr. 4 din decembrie 1919, p. 5.
[42] *Ibid.*
[43] Pe lîngă salarii învățătorii mai primeau un adaos familiar, adaos de veșminte și un adaos de serviciu. Cf. *Învățătorul*, an I, nr. 4 din decembrie 1919, p. 4.
[44] *Ibid.*, p. 5.
[45] *Ibid.*, p. 15.

riu, Resortul arată că nu poate satisface cererile învățătorilor în privința salarizării, dar că a intervenit pe lîngă guvernul central în vederea unificării salariilor învățătorilor din Transilvania cu ale acelor din vechea Românie, anunțînd totodată că adaosul de serviciu se va plăti de acum înainte tuturor învățătorilor[46].

O echitabilă salarizare a învățătorilor în raport cu ceilalți funcționari publici e revendicată și prin memoriul învățătorilor din Banat prezentat Resortului de instrucție de o delegație condusă de Gheorghe Lipovan[47].

Învățămîntul secundar

Învățămîntul secundar românesc din Transilvania de pînă la 1 decembrie 1918 era reprezentat doar prin 4 licee (Blaj, Beiuș, Brașov, Năsăud), 1 gimnaziu (Brad) și 4 școli civile de fete, toate confesionale, neexistînd nici o școală secundară românească de stat, în timp ce statul austro-ungar susținea 25 licee și 66 școli civile cu limba de predare maghiară[48]. Prin lucrările sale Resortul de instrucție va urmări o schimbare radicală a acestei situații, ținînd seama în acțiunile ce le va întreprinde de propunerile făcute de conferința profesorilor români de la Alba Iulia din 2 decembrie 1918[49] și mai ales de ale „Uniunii profesorilor români din Ardeal, Banat și părțile ungurene" constituită la Congresul profesorilor secundari din Transilvania ținut la Sibiu între 19—21 ianuarie 1919[50].

În conformitate cu principiul general, Resortul de instrucție a decis la 3 ianuarie 1919 trecerea sub controlul său a tuturor școlilor secundare de stat, cu întreg inventarul lor, acțiune ce trebuia înfăptuită de un delegat desemnat de prefectul fiecărui județ[51]. Pînă la realizarea acestui fapt Resortul prin ordinul 216 din 22 ianuarie 1919 a numit cîte un profesor de limbă română la fiecare școală secundară de stat[52].

În privința limbii de predare în învățămîntul secundar Resortul de instrucție a hotărît ca în școlile de stat să se propună în limba majorității populației din județ[53], iar în cele confesionale să se stabilească de susținătorii școlii.

---

[46] *Ibid.*, nr. 7 din martie 1920, p. 7.

[47] *Renașterea română*, Sibiu, an I, nr. 193 din 18 septembrie 1919.

[48] I. Bratu, *Învățămîntul secundar din Ardeal*, în „Transilvania, Banatul...", II, p. 1002.

[49] *Analele Uniunii profesorilor români din Ardeal, Banat și părțile ungurene. Actele Congresului profesorilor și profesoarelor de la școlile superioare, secundare și speciale din Dacia Superioară ținut în Sibiu în zilele de 19—21 ianuarie 1919*, Sibiu, 1919, Anexa R, p. 73.

[50] Vezi statutele ei în *Analele Uniunii profesorilor români*, p. 41—46.

[51] Inst. de ist. și arheol. Cluj, *fond. cit.*, I, 3 ianuarie 1919.

[52] Bratu, *o. c.*, p. 1003.

[53] *Gazeta oficială*, nr. 6 din 14/27 ianuarie 1919, p. 25.

În conformitate cu Rezoluția de la Alba Iulia, naționalitățile puteau să înființeze și să conducă școli secundare confesionale, respectînd însă anumite condiții prescrise de Resortul de instrucție[54].

Pentru toate tipurile de școli secundare prin Nota circulară din 29 decembrie 1919 Raportul de instrucție dispune introducerea limbii române ca obiect obligatoriu (20 ore pe săptămînă) pentru elevii români, care vor fi scutiți de a mai învăța limba maghiară, precum și înlocuirea istoriei și geografiei Ungariei cu ale României[55].

Încă în cursul anului școlar 1918—1919 s-au luat măsuri ca pentru elevii care din cauza serviciului militar nu și-au putut încheia studiile, respectiv clasele a VII-a și a VIII-a, să se țină cursuri pregătitoare (1 martie — 31 mai) în vederea susținerii examenului de maturitate[56]. Asemenea cursuri s-au deschis la Brașov și Sibiu[57]. Pe de altă parte, pentru cei care din cauza războiului nu și-au putut trece examenele de maturitate, pe lîngă unele licee, în februarie 1919 s-au organizat comisii de maturitate[58]. Prin asemenea măsuri se urmărea sporirea numărului celor cu pregătire secundară completă în condițiile unei acute necesități de cadre cu pregătire medie.

Avîndu-se în vedere că un mare număr de elevi ai naționalităților conlocuitoare nu cunoșteau limba română, s-a hotărît ca începînd cu 15 august pe lîngă fiecare liceu de stat românesc să se țină cursuri speciale de limba română[59]. La liceul din Sighetul Marmației s-a ținut între 16 august — 10 octombrie 1919 un asemenea curs[60].

Greutăți mult mai mari se cereau depășite în stabilirea planului de învățămînt, a întocmirii programei de învățămînt, a stabilirii și procurării manualelor, pentru anul școlar 1919—1920. În această direcție în urma discuțiilor purtate între 23—28 februarie 1919 de Comitetul Uniunii profesorilor ardeleni cu reprezentanții Resorului de instrucție, avîndu-se în vedere necesitatea unei treceri cît mai raționale de la liceul unitar și de la școala reală din Transilvania spre liceul trifurcat dn vechea Românie, s-au stabilit următoarele tipuri de școli: liceul cu 8 clase de pînă acum, școlile reale și școlile secundare inferioare (gimnaziile inferioare și școlile civile)[61].

Programa analitică întocmită și elaborată, după mai multe consfătuiri ale profesorilor, în toamna lui 1919, realiza o apropiere între școlile se-

---

[54] *Renașterea română*, an I, nr. 211 din 10 octombrie 1919; *Învățătorul*, an I, nr. 2 din octombrie 1919, p. 15.

[55] *Gazeta oficială*, nr. 5 din 5/18 ianuarie 1919, p. 19.

[56] *Ibid.*, nr. 7—12 din 1, 6, 8, 12, 19, 22 februarie 1919, p. 3.

[57] *Patria*, an I, nr. 10 din 13/16 februarie 1919.

[58] *Anuarul* LV al liceului greco-ortodox român și al școlii reale greco-ortodoxe române din Brașov, 1918—1919, publicat de Gh. Ghelariu, Brașov, 1919, p. 73.

[59] *Gazeta oficială*, nr. 47 din 9 august 1919, p. 1.

[60] *Anuarul* I al liceului de fete din Sighetul Marmației pentru anul 1919—1920, Sighetul Marmației, 1920, p. 8.

[61] *Revista Uniunii Profesorilor ardeleni*, Sibiu, an I, nr. 1—2 din aprilie—mai 1919, p. 6—7.

cundare din Transilvania şi vechea Românie. Pentru liceele de fete s-a adoptat, chiar, programa similară din vechea Românie.

În vederea sprijinirii din punct de vedere material a învăţământului secundar, prin Circulara din 31 iulie 1919 s-a dispus înfiinţarea, în toate oraşele în care erau şcoli secundare a Eforiilor şcolare[62], a căror sarcini constau în: întreţinerea în bune condiţii a localurilor şcolare, crearea condiţiilor favorabile de studiu şi trai pentru elevi, încadrarea şcolilor cu cadre didactice pregătite[63].

Paralel cu pregătirile pentru deschiderea noului an şcolar se impunea şi organizarea administraţiei şcolare pentru învăţământul secundar. Primii paşi în această direcţie au fost făcuţi la Congresul profesorilor de la Sibiu, unde s-a propus instituirea unui revizor general al învăţământului secundar, cu sediul la Sibiu, şi a 4 revizori districtuali avînd de supravegheat cca 18 şcoli secundare[64]. Gavril Precup, fost profesor la gimnaziul metropolitan din Blaj, a fost numit director general al învăţământului secundar.

Din punct de vedere al administraţiei şcolare învăţământul secundar a fost împărţit în 4 direcţiuni regionale cu sediile la Sibiu, Oradea, Cluj şi Timişoara, conduse de Andrei Bârseanu, preşedintele Astrei, Alexandru Pteancu, fost profesor la liceul din Beiuş, Valeriu Seni fost profesor la liceul din Năsăud, respectiv Ioan Petrovici fost profesor la liceul din Braşov[65].

Dar cea mai dificilă chestiune, la fel ca şi pentru învăţământul primar, s-a dovedit a fi lipsa de personal didactic, în special românesc, fiind nevoie mai ales de profesori care să predea discipline care pînă acum nu figuraseră în program. Se adăoga faptul că unii profesorii n-au depus jurămîntul de fidelitate iar o parte din cei ce l-au depus nu cunoşteau limba română.

Pentru a umple golurile existente Resortul de instrucţie s-a adresat profesorilor români ardeleni trecuţi în România, celor aflaţi în serviciul statului maghiar, profesorilor pensionari, studenţilor care au urmat cel puţin 4 semestre la facultatea de litere sau ştiinţe, absolvenţilor Academiilor teologice, învăţătorilor şi preoţilor care în urma unor cursuri puteau deveni profesori, să-şi prezinte serviciile Resortului de instrucţie[66].

În acelaşi scop Resortul „... instituie cursuri pregătitoare pentru profesori", cu scopul de a familiariza pe cursanţi cu materialul specialităţii pe care şi-au ales-o şi cu pregătirea pedagogică necesară[67]; materiile care se vor preda erau împărţite în două grupe: literară şi ştiinţifică; pentru

---

[62] *Gazeta oficială*, nr. 48 din 16 august 1919, p. 1.

[63] Eforia din Cluj a împărţit pînă la începutul anului 1920 pentru elevii din Cluj: 6000 cor., 200 perechi de ghete, 6 vagoane lemne, paltoane, haine, burse, pentru internat. Cf. *Patria*, an. II, nr. 1 din 1 ianuarie 1920.

[64] *Analele Uniunii profesorilor*, Sibiu, 1919, p. 12.

[65] *Patria*, an I, nr. 145 din 15 august 1919; *Drapelul*, an. XIX, nr. 66 din 12 iulie 1919.

[66] *Gazeta oficială*, nr. 7—12 din 1, 6, 8, 12, 19, 22 februarie 1919, p. 2—3.

[67] Condiţiile de admitere la aceste cursuri, vezi *Gazeta oficială*, nr. 20 din 16/29 martie 1919, p. 1—2.

toți cursanții fiind obligatorii cursurile de istorie și geografia României, istoria literaturii române și cunoștințele pedagogice; pentru practica pedagogică a cursanților se deschidea o școală de aplicație cu clasele a VII-a și a VIII-a; după susținerea examenului de la sfîrșitul cursului ei vor fi numiți ca profesori practicanți[68]. Inițial s-a stabilit ca aceste cursuri să se țină la Blaj, pentru ca în cele din urmă se opteze pentru Cluj[69].

Ca atare, într-un cadru solemn s-au deschis la Cluj, în Aula Universității, la 15 iunie 1919, în prezența lui Valeriu Branișce, Onisifor Ghibu, Sextil Pușcariu, cursurile pregătitoare de profesori[70]. Ele au fost conduse de 32 dintre cei mai buni profesori secundari, majoritatea din vechea Românie, sub coordonarea lui Nicolae Drăganu și au ținut pînă la 11 septembrie 1919[71]. Dintre cei 519 cursanți, 409 s-au prezentat la examene. Din aceștia 340 au fost numiți pentru anul școlar 1919—1920 profesori practicanți, la toate categoriile de școli secundare și anume 120 la liceu, 163 pentru școlile civile și 50 pentru școlile de muzică[72].

Cei 340 cursanți urmau să participe, în vara lui 1920 la un curs similar, la absolvirea căruia deveneau profesori suplinitori[73].

Numărul extrem de mic al profesorilor de muzică a impus ținerea unui curs pentru pregătirea profesorilor de muzică, între 15 iunie — 15 septembrie 1919[74]. Primirea la curs urma să se facă în urma unui concurs ce trebuia să se țină la 15 iunie 1919[75].

Datorită schimbărilor survenite în învățămîntul secundar transilvănean apărea ca o necesitate, inițierea profesorilor de la liceele cu limba de predare maghiară sau germană în cunoașterea literaturii române, a istoriei și geografiei României. Formula preconizată pentru atingerea acestui țel a fost organizarea unor cursuri speciale pentru acești profesori[76].

La 1 iulie 1919 s-a deschis la Sibiu un asemenea curs, pentru profesorii sași de la liceele săsești, pentru cei de la școlile confesionale maghiare și pentru profesoarele de la școlile de călugărițe catolice[77]. Pentru acești profesori, Resortul de instrucție preconiza ținerea unor cursuri de inițiere și în vara lui 1920[78].

După evidențierea tuturor acestor măsuri în vederea anului școlar 1919—1920 și chiar a următorului, se cuvine să prezentăm în mod succint un tablou al liceelor de stat și confesionale din Transilvania anului școlar 1919/20.

---

[68] *Ibid.*, nr. 26—28 din 30 aprilie, 3, 10 mai 1919, p. 11—13.
[69] *Ibid.*, nr. 31—35 din 25, 31 mai, 5, 12, 16 iunie 1919, p. 5.
[70] *Patria*, an I, nr. 108 din 29 iunie 1919; *Dacia*, București, an II, nr. 189 din 30 iunie 1919.
[71] *Telegraful român*, an LXVII, nr. 61 din 1 iulie 1919.
[72] *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, an LXXX, nr. 194 din 19 septembrie 1919.
[73] *Patria*, an II, nr. 34 din 18 februarie 1920.
[74] *Gazeta oficială*, nr. 29—30 din 15, 22 mai 1919, p. 1.
[75] *Unirea*, Blaj, an XXIX, nr. 101 din 17 mai 1919.
[76] *Gazeta oficială*, nr. 29—30 din 15, 22 mai 1919, p. 2.
[77] *Patria*, an I, nr. 108 din 29 iunie 1919.
[78] *Ibid.*, an. II, nr. 34 din 18 februarie 1920.

Așa după cum am arătat, Consiliul Dirigent a trecut sub controlul său toate fostele școli de stat. În același timp, acolo unde necesitățile o reclamau, în limita posibilităților materiale și a existentului de cadre didactice, Resortul de instrucție din Consiliul Dirigent a înființat noi licee de stat. Astfel la Alba Iulia[79], Orăștie[80], Sighet, Șimleu, Cluj[81], Tîrgu-Mureș și Oradea și-au deschis porțile liceele de stat pentru băieți. În anul școlar 1919—1920 au funcționat licee de stat pentru băieți cu limba de predare română la: Arad, Caransebeș, Dej, Făgăraș, Ibașfalău, Sibiu, Timișoara, Turda (cu toate clasele), Sighet (cu 7 clase)[82], Oravița, Alba Iulia, Brașov, Cluj, Deva, Orăștie, Oradea, Tîrgu-Mureș, Șimleul Silvaniei, Satu-Mare (cu 5 clase), Gherla (cu 4 clase), Petroșani (cu o clasă)[83]. Alături de aceste licee s-au menținut 5 școli reale de stat la: Arad, Reșița, Deva, Oradea și Timișoara[84]. În liceele de stat din Salonta și Gheorgheni se preda în exclusivitate în limba maghiară. Pentru elevii de naționalitate maghiară și germană, Resortul de instrucție a susținut secții speciale cu limba de predare maghiară și germană. Astfel pe lîngă liceele de stat din Timișoara, Arad, Brașov, Deva și Petroșani au funcționat secții cu limba de predare maghiară, iar pe lîngă două licee, secții germane[85].

La cele 28 licee de stat pentru băieți (inclusiv școlile reale) au fost înscriși în anul școlar 1919—1920, 9030 elevi dintre care au dat examen 7853 (6461 români, 369 maghiari, 706 germani și alte naționalități). După profesiunea părinților cei mai mulți elevi proveneau din rîndul micilor proprietari de pămînt (2710) și ai învățătorilor și preoților (1629).

La aceste licee au fost încadrați 297 profesori titulari, 90 suplinitori, 70 practicanți și 65 catiheți[86].

Numărul liceelor de stat pentru fete a fost incomparabil mai mic decît pentru băieți. Astfel pe lîngă preluarea liceelor de la: Arad, Cluj, Oradea, Sighet, Timișoara și Tîrgu-Mureș, s-au înființat încă două licee, prin transformarea în licee a școlilor civile a Astrei din Sibiu și a celei de stat din Brașov[87]. La liceele de stat pentru fete au fost înscrise 1433 eleve, dintre care 1316 s-au prezentat la examene. Constatăm și în cazul acestor

---

[79] Arh. Stat. Alba, fond. *Prefectura județului Alba*, act. 558/1919.

[80] Arh. Stat. Deva, fond. *Prefectura județului Hunedoara*, D. 121/1919, fila 188.

[81] *Anuarul* liceului de stat „Gheorghe Barițiu" din Cluj pe anul școlar 1919—1920 publicat de Alexandru Ciura, Cluj, 1920, p. 3.

[82] Pentru a se putea constitui o clasă potrivit dispozițiilor Resortului de instrucție trebuiau să fie cel puțin 10 elevi înscriși. La Sighet la liceul de băieți deși în clasele VI și VII au fost înscriși doar cîte 7 elevi, ele au funcționat totuși, completîndu-se cu elevi particulari. Cf. *Anuarul* I al liceului „Dragoș Vodă" din Sighetul Marmației pe anul 1919—1920 publicat de Eugen Széles, Sighetul Marmației, 1920, p. 7.

[83] Bratu, *o.c.*, p. 1005.

[84] Vasile Lohan, *Istoricul liceului „Coriolan Brediceanu" din Lugoj*, Lugoj, p. 28.

[85] Pteancu, *o.c.*, p. 1113—1114.

[86] Toate aceste cifre sînt luate din *Statistica învățămîntului public și particular din România pe anii școlari 1919—1920, 1920—1921* cu o dare de seamă de G. Teodoru, București, 1924 Tabela 12, p. 451.

[87] Bratu, *o.c.*, p. 1005.

licee o preponderanță a elevelor provenite din rîndul învățătorilor și preoților (233) și a micilor proprietari (171). În privința personalului didactic, dintr-un total de 78 profesori, 60 erau titulari, 12 suplinitori și 6 catiheți[88].

Învățămîntul secundar confesional a cunoscut o liberă și firească dezvoltare, școlile nefiind stînjenite cu nimic în activitatea lor.

Liceele confesionale românești din Blaj, Brașov, Beiuș și Năsăud au funcționat ca și înainte, iar cel din Brad s-a completat la 8 clase. Prin transformarea școlilor civile confesionale din Blaj și Beiuș[89] în licee, au luat ființă încă 2 licee confesionale românești[90].

Pentru naționalitățile conlocuitoare au funcționat în anul școlar 1919—1920, pe lîngă școlile vechi încă noi 10 licee confesionale: 3 romano-catolice cu limba de predare maghiară la Arad, Satu-Mare și Deva, 3 licee reformate în aceeași limbă la Făgăraș, Dej și Cluj, 1 liceu unitarian de băieți la Turda și 3 licee evreești la Timișoara[91], Cluj (băieți) și Cluj (fete)[92]. Putem conchide că în anul școlar 1919—1920 au ființat 7 licee confesionale românești, 33 maghiare, 9 săsești și 3 evreești[93]. În școlile secundare confesionale au fost înscriși 12.982 elevi și 1022 eleve, fiind încadrate cu 356 profesori titulari, 90 suplinitori, 14 practicanți și 114 catiheți[94].

În total, în anul școlar 1919—1920 au funcționat 88 licee cu 24467 elevi înscriși, și cu 1174 profesori titulari, practicanți și catiheți.

În învățămîntul secundar din Transilvania se întîlnesc, atît înainte cît și după 1918, școli civile cu 4 clase, de fete și de băieți. Dacă liceele dădeau posibilitatea dobîndirii unor cunoștințe teoretice generale, școlile civile aveau un caracter mai mult practic. Ele aveau menirea de a pregăti elevii în vederea intrării la școlile profesionale și de a înarma pe adulți cu cunoștințele necesare pentru a putea ocupa anumite posturi în administrație, la Căile ferate, la poștă și la perceptorate. În consecință, în aceste școli accentul cădea asupra științelor reale, a desenului și a lucrului manual.

Resortul de instrucție a făcut numirile de directori și profesori la școlile de stat la 1 octombrie 1919[95].

În anul școlar 1919—1920 au funcționat 49 școli civile de stat (25 de băieți și 24 de fete), cu un număr total de 6173 elevi (3472 elevi și 2701 eleve) dispunînd de 334 profesori și 158 catiheți, 11 școli civile comunale (5 de băieți și 6 de fete) cu un număr de 3263 elevi (2171 elevi și 1092

---

[88] *Statistica învățămîntului din România pe anii 1919—1920, 1920—1921*, Tabela 13, p. 451.

[89] *Anuarul* liceului greco-catolic de fete din Beiuș pe anul scolastic 1919—1920 publicat de Camil Selăgian, Beiuș, 1920, p. 3.

[90] Pteancu, *o.c.*, p. 1113.

[91] William Marin, Ioan Munteanu, Gheorghe Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara, 1968, p. 219.

[92] Pteancu, *o.c.*, p. 1113.

[93] *Ibid.*

[94] Statistica amintită, tabelele 12 și 13, p. 451.

[95] *Renașterea română*, an I, nr. 206 din 4 octombrie 1919.

eleve) avînd 117 profesori şi 55 şcoli civile confesionale, toate ale naţionalităţilor conlocuitoare cu 9617 elevi (1912 elevi şi 7705 eleve) cu un personal didactic constînd din 490 profesori şi 172 catiheţi[96].

*

Unirea a cauzat mutaţii esenţiale în viaţa economică, socială şi spirituală a societăţii româneşti din Transilvania. În mod firesc sistemul de învăţămînt a reflectat schimbările survenite pe plan politic, rezultînd o sensibilă dezvoltare a învăţămîntului în limba română, mult vitregit înainte de 1 decembrie 1918. În majoritatea şcolilor de stat s-a introdus limba română în predare. Acolo unde situaţia o reclama statul român a susţinut şcoli primare şi secundare cu limba de predare maghiară şi germană sau doar clase în cadrul unor şcoli cu limba de predare română. Pentru şcolile confesionale s-a lăsat la latitudinea susţinătorilor de şcoli, stabilirea limbii de predare.

Reorganizarea învăţămîntului primar, prin Decretul Consiliului Dirigent, în sensul înfiinţării şcolilor primare naţionale, susţinute de stat, comună şi biserică, a fost un pas spre apropierea şcolilor primare din Transilvania de cele din vechea Romanie. Această măsură avea în vedere şi dificultăţile de ordin material pe care le întîmpina statul în susţinerea şcolilor primare, în condiţiile specifice anilor 1918, 1919.

Nevoia acută de învăţători sau profesori a făcut ca Resortul de instrucţie să recurgă la ţinerea unor cursuri de pregătire a cadrelor didactice, acţiune absolut necesară în condiţiile concrete ale acelor ani. Cu toate măsurile luate nu s-au putut încadra toate şcolile cu personalul didactic necesar.

Condiţiile materiale precare ale maselor populare, taxele şcolare, ridicate, lipsa sau numărul mic al internatelor şcolare (15 pentru licee, în anul şcolar 1919—1920) a făcut ca un mare număr de copii să nu poată urma nici un fel de şcoală, deşi potrivit legii, învăţămîntul primar era obligatoriu.

Organizarea învăţătorilor şi profesorilor români în Uniuni, la nivelul întregii Transilvanii dădea învăţămîntului primar şi secundar o notă de unitate. În acelaşi timp, interesele învăţătorilor şi profesorilor de la licee, puteau fi susţinute cu mai multă eficienţă.

Uniformizarea învăţămîntului primar şi secundar din Transilvania cu cel din vechea Românie a fost o preocupare constantă a Resortului de instrucţie. Prin planul de învăţămînt stabilit, prin programele şcolare şi manuale s-a căutat o atenuare a diferenţelor existente.

După desfiinţarea Consiliului Dirigent (aprilie 1920) problemele învăţămîntului au trecut în competenţa Direcţiei Generale a Instrucţiunii Publice de la Cluj, care funcţiona în cadrul Ministerului Instrucţiei Publice din Bucureşti. Era încă un pas spre unificarea învăţămîntului. O altă

[96] Statistica amintită, tabela 11, p. 450.

etapă în acest proces l-a constituit desfiinţarea acesteia din urmă la 10 februarie 1923. În acest an a început, de fapt, epoca unificării şi legiferării învăţământului în general.

În august 1924 prin legea învăţământului primar şi în 1927 prin cea a învăţământului secundar s-a realizat uniformizarea învăţământului primar şi secundar din întreaga ţară, proces care pentru Transilvania îşi are primele începuturi în perioada de funcţionare a Consiliului Dirigent.

L'ENSEIGNEMENT PRIMAIRE ET SECONDAIRE EN TRANSYLVANIE PENDANT LA PÉRIODE D'ACTIVITÉ DU CONSEIL DIRIGEANT

RÉSUMÉ

L'auteur présente succinctement la situation de l'enseignement en Transylvanie jusqu'à l'Union, avec quelques références faites à l'enseignement de Roumanie.

Après l'Union s'imposait nécessairement le développement de l'enseignement en général et de l'enseignement roumain plus spécialement, vu le besoin de cadres qui était ressenti dans tous les domaines d'activité.

Les problèmes de l'enseignement étaient de la compétence du Ressort des cultes et de l'instruction publique, dirigé par deux hommes politiques et de culture bien connus, Vasile Goldiş, puis Valeriu Branişce. Les premières mesures initiées par ceux-ci visaient à adapter l'enseignement à la nouvelle situation politique et, dans une étape suivante, à organiser un nouveau système d'enseignement.

L'article ne s'occupe que des problèmes de l'enseignement primaire et théorique secondaire. Les questions essentielles qui y sont traitées sont les suivantes: le passage des anciennes écoles de l'Etat sous le contrôle du Conseil Dirigeant, la continuation de l'activité des écoles confesionelles, l'aide accordéeé par l'Etat à certaines écoles primaires et secondaires dont la langue d'enseignement était de hongrois ou l'allernand, l'élaboration de plans d'enseignement, la nomination de personnel enseignant, les préoccupations et l'organisation des instituteurs et des professeurs.

Pour les lycées et les écoles civiles existentes pendant l'année scolaire 1919—1920 est présentée une statistique concernant le nombre des écoles, des professeurs et des élèves.

L'uniformisation de l'enseignement de Transylvanie avec celui de l'ancienne Roumanie fut un processus évolutif dont les débuts remontent à la période d'activité du Conseil Dirigeant et qui se concrétisa par les lois scolaires d'août 1924, pour l'enseignement primaire, et de 1927, pour l'enseignement secondaire.

CÎTEVA ASPECTE DIN APLICAREA REFORMEI AGRARE (1919—1921) ÎN FOSTUL JUDEŢ TÎRNAVA MICĂ

DE

MARCEL ŞTIRBAN

Impusă ca o necesitate, reforma agrară din România — legiferată după primul război mondial şi înfăptuită treptat în anii următori — a constituit, mai bine de două decenii, o problemă ce a dominat viaţa internă social-economică şi politică a ţării.

Despre oportunitatea unei noi reforme agrare s-a vorbit şi înainte de război. Deceniile de sfîrşit ale veacului al XIX-lea, ca şi cele de început ale secolului al XX-lea, au însemnat continuarea procesului de formare a proprietăţii agrare burgheze. Era un drum lent însă în care, pe de o parte, pierderile suferite de marile latifundii au fost sporadice, se ridicau la procente neînsemnate ca suprafaţă şi în rare cazuri erau cîştigate de ţăranii lipsiţi de pămînt. Pe de altă parte ţăranii fără pămînt sau posesori ai unei suprafeţe mici, deşi liberi, continuau să rămînă, de fapt, prin lipsa de pămînt suficient şi a uneltelor agricole, dependenţi economic de marea proprietate. Aici îşi au izvorul şi desele frămîntări sociale. Ele au vizat de aceea, în primul rînd, pămînt de care legau, fără îndoială, îmbunătăţirea vieţii lor materiale.

În Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş, unde inegalităţile economice şi nedreptăţile sociale erau unite cu asuprirea naţională, nedespărţite au fost şi dorinţele lor de a obţine pămînt şi libertate naţională.

Războiul întîi mondial înrăutăţise şi mai mult viaţa imensei pături ţărăneşti cu proprietate mică sau fără pămînt, le adîncise în acelaşi timp şi conştiinţa nedreptăţii ce de vreme îndelungată li s-a făcut. Reîntorşi acasă, ei au impus atenţiei cercurilor conducătoare din România, printr-o atitudine revendicativă dîrză, ce a mers în numeroase cazuri pînă la ocuparea pămîntului forţat, din nou problema agrară.

Revoluţia burghezo-democratică desfăşurată în octombrie—noiembrie 1918 a fost cel mai semnificativ semnal dat de ţărănime după 1907, iar primele legiuiri agrare, decretele-legi din decembrie 1918, ca şi înscrierea

reformei agrare radicale în Hotărîrea de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 şi apoi ordonanţa Consiliului Dirigent pentru arendările forţate din februarie 1919 au fost în primul rînd rezultatul dorinţei exprimate atunci, în mod direct, puternic şi violent, de ţărănime, pentru a i se da pămînt.

Agitaţiei din viaţa satului i-a corespuns — desigur, la alt nivel, pornită din interese deosebite şi manifestată sub altă formă — o vie agitaţie şi în rîndurile partidelor politice pe tema agrară. Oamenii politici prind în programele lor ideea reformei agrare, iar tehnicienii lor, economişti în primul rînd, încearcă să justifice o anumită atitudine mai largă sau mai circumscrisă faţă de reforma agrară. În parlamentul ţării încep să fie prezentate proiecte de legi, privind reforma agrară. Unele din ele, formal expuse, rămîn simple proiecte*, altele cunosc forma definitivă şi sînt învestite cu putere de execuţie. Astfel, în perioada 1919—1921 apar, pe provincii, mai multe legi de reformă agrară. Ultimele după care s-au executat lucrările definitive de expropriere şi împroprietărire în vechea Românie şi Transilvania, au fost votate în parlament în iulie 1921[1].

Deşi este vorba de data aceasta de legi în adevăr definitive**, problema reformei agrare, a desfăşurării ei, va reveni mereu şi în viaţa satului şi în viaţa politică internă a ţării. Lucrările de expropriere şi apoi cele de împroprietărire, efectul lor economic şi cel social fac obiectul, şi după anul 1921, a multor luări de cuvînt în paralment şi au ocupat, exprimînd adeseori puncte de vedere contradictorii, coloane însemnate ale periodicelor vremii. Limitele ce se impun lucrării, prin temă şi spaţiu, nu ne permit să ne oprim mai mult asupra acestor probleme. Ne vom îngădui totuşi, foarte sumar, să expunem cauza, scopul reformei agrare şi cîteva din principiile ce au stat la baza exproprierilor şi împroprietăririlor, aşa cum au fost expuse ele în ultimele legi de reformă agrară amintite, pentru a putea urmări apoi aplicarea lor în unul din judeţele transilvănene.

*

Spre deosebire de motivarea dată exproprierilor din vechea Românie „pentru cauză de utilitate naţională“[2], legea de reformă agrară din Transilvania foloseşte formula „pentru cauză de utilitate publică“[3]. S-a urmărit prin această diferenţiere sublinierea unui fapt şi anume intenţia legii de a îngloba în prevederile sale şi interesele naţionalităţilor conlocuitoare[4], prevedere de care s-a ţinut într-adevăr seama la aplicarea lucrărilor de reformă agrară.

* Avem în vedere proiectul legii de reformă agrară, supus discuţiei parlamentului de ţărănişti, în martie 1920, în timpul guvernului Vaida.

[1] Legea pentru reforma agrară din vechea Românie şi legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş (în continuare: Legea agrară pentru Transilvania), C. Hamangiu, *Codul general al României. Legi uzuale. 1919—1921*, IX—X, [Bucureşti f.a.], p. 653—685, 733—756.

** Vor interveni, pe parcurs, cîteva modificări şi completări.

[2] Hamangiu, *o.c.*, IX—X, p. 653.

[3] *Ibid.*, p. 733.

[4] Mircea Georgescu, *Reforma agrară — principii şi metode în legiuirile române şi străine*, Bucureşti, 1943, p. 57.

Intenția legiuitorului mărturisită era de a spori întinderea proprietății rurale țărănești, de a înființa pășuni comunale, precum și pentru scopuri de interes general, economic și cultural[5].

Cota intangibilă de pămînt ce trebuia lăsată proprietarului a fost calculată, potrivit legilor din 1921, după criterii economice și sociale, fără să se țină seamă de dimensiunile marii proprietăți, asupra căreia se aplica exproprierea[6]. Puteau să se facă, în anumite cazuri, și exproprieri totale[7].

Exproprierea s-a făcut prin răscumpărare. La stabilirea prețului se avea în vedere calitatea fizică a pămîntului, productivitatea, valoarea de vînzare etc., luîndu-se ca bază, în Transilvania, anul 1913[8]. În România veche, prețul fixat pentru pămîntul cultivabil nu putea depăși prețurile de arendă fixate de comisiile regionale pentru anii 1917—1922, înmulțit cu 40[9]. Statul se obliga să plătească prețul pămîntului expropriat prin consemnarea, la Casa de Depuneri, a sumei respective, calculată la valoarea nominală a unei rente, special emise, rentă amortizabilă în 50 de ani, purtătoare a unor dobînzi de 5% anual, cu putință de a fi valorificată oricînd pe piață comercială[10].

La plată erau obligați, de fapt, țăranii împroprietăriți. Ei trebuiau să achite integral, sau pentru anumite categorii de terenuri numai jumătate din prețul pămîntului dobîndit, în principiu o dată sau în anuități egale, fără dobîndă, plătibile în rate egale, semestriale, pe o perioadă ce se putea prelungi pînă la 20 de ani. Achitarea sumei din partea celor îndreptățiți începea odată cu punerea lor în posesia pămîntului, urmînd ca pînă atunci să plătească, pentru terenul folosit, o arendă. Plata neregulată, repetată, mai mare de 4 rate semestriale, putea duce și la deposedarea țăranului de locul primit[11].

Pămîntul expropriat în Transilvania era împărțit, cu excepția rezervelor de stat și a terenurilor în folosință comună (pășuni sau păduri comunale) foștilor soldați, participanți la primul război mondial invalizi sau nu, văduvelor și orfanilor de război[12], țărani cu pămînt sub 5 ha[13] etc. Legile de reformă agrară prevedeau împroprietărirea țăranilor în loturi de completare, în loturi întregi pînă la 5 ha (în Transilvania pînă la 7 iug.) și în loturi de colonizare pînă la 7 ha. (în Transilvania 16 iug.)[14].

Prevederile legilor de reformă agrară aplicate au determinat, în adevăr, schimbări în structura socială a satului din România și ca urmare a acestor modificări au intervenit și îmbunătățiri în situația materială a

---

[5] Hamangiu, *o. c.* IX—X, p. 653. În legea de reformă agrară pentru Transilvania, se spune: „Pentru a spori și completa proprietățile rurale țărănești, precum și izlazurile și pădurile comunale", *Ibid.*, p. 733.

[6] Georgescu, *o.c.*, p. 66—67.

[7] Hamangiu, *o.c.*, IX—X, p. 654, 734—735.

[8] *Ibid.*, p. 743.

[9] *Ibid.*, p. 661. Pentru amănunte vezi articolul 36, *Ibid.*

[10] *Ibid.*, p. 671—673, 715, 747—749, 785—786.

[11] *Ibid.*, p. 682—683, 715.

[12] *Ibid.*, p. 673, 749.

[13] *Ibid.*, p. 673.

[14] *Ibid.*, p. 675, 723, 788.

celor care au primit pămînt. Deşi este vorba însă de cea mai adîncă reformă agrară burgheză înfăptuită după primul război mondial în Europa, pregătită teoretic în vederea realizării scopului urmărit — în aplicarea practică — realizările nu s-au încadrat în limita maximă a prevederilor, obiectivitatea în judecarea cazurilor de expropriere şi împroprietărire a fost de multe ori nerespectată, iar operativitatea nu a constituit o trăsătură a lucrărilor de reformă agrară.

Ceea ce era bun în desfăşurarea şi efectul reformei agrare, după cum şi ceea ce era rău s-au dat în jumătăţi de măsură, s-a făcut simţit şi în satele judeţului Tîrnava Mică. În cele ce urmează, vom încerca să surprindem cîteva aspecte din mersul şi rezultatele lucrărilor de reformă agrară din anii 1919—1921 în acest judeţ.

*

Imaginea satelor de pe valea Tîrnavei Mici sau de la îmbinarea celor două Tîrnave, la început de epocă, 1918, poate fi reconstituită prin intermediul cîtorva date ce scot în evidenţă trăsăturile comune sau particulare ale economiei agrare din fostul judeţ Tîrnava Mică.

Din numărul total al locuitorilor de 106.122 în anul 1919, potrivit datelor statistice 87,9% se ocupau cu agricultura[15]. Era un procent mare şi el indică pe de o parte caracterul predominant agricol, iar pe de altă parte slaba dezvoltare a industriei în acest judeţ. Pămîntul arabil ocupa, în acelaşi an, din suprafaţa totală de 172 210 ha cel mai mare procent: 49,51%. Urmau apoi pădurile, 16,64%, fîneţele 12,10%, păşunile 11,53%, grădinile de zarzavat 2,06%, viile 1,42%, stufărişul 0,07% şi terenul neproductiv 6,67%[16]. Cultura cerealelor, creşterea vitelor şi viticultura constituiau principalele îndeletniciri ale ţăranilor din fostul judeţ Tîrnava Mică. Pămîntul agricol nu s-a găsit însă nici în acest judeţ în mîinile păturii ţărăneşti cu aria cea mai mare de răspîndire. Marea proprietate era şi aici prin suprafaţă puternic reprezentată. La sfîrşitul secolului al XIX-lea, proprietatea cu peste 100 iug. cuprindea 124.711 iugăre[17]. Timp de două decenii, pînă în anul 1915, proprietatea mare scade pe întreg judeţul cu o suprafaţă neglijabilă, 1.453 iugăre[18].

Această schimbare nu a determinat, nu a putut să determine modificări în repartiţia inegală a pămîntului. Proprietatea mare a rămas mai departe dominantă. Urmărindu-se evoluţia acesteia, la un grup de 6 comune* se constată o pierdere în suprafaţă de 2,70% la începutul lucrărilor de reformă agrară faţă de anul 1895[19]. Un procent ce nu s-a

[15] *Buletinul statistic al României*, 1921, vol. 16, nr. 6—7, p. 161.

[16] *Ibid.*, p. 162—163.

[17] *A magyar korona országainak gazdaczimtára*, Budapesta, 1897, p. 27—28, 484—489, 604—607.

[18] Emil Petrini, *Reforma agrară*, în „Transilvania. Banat, Crişana şi Maramureş", I, Bucureşti, 1929, p. 292.

* Abuş, Bahnea, Biia, Blăjel, Boian şi Crăciunelul de Jos.

[19] Arhivele Statului Blaj, fond. *Camera agricolă a judeţului Tîrnava Mică*, dos. nr. 7/a/R.A.

îndepărtat prea mult de media pierderilor suferite de proprietatea mare (peste 100 iug.) din Transilvania, în general în perioada 1895—1915 (2,26%) și au rămas mult în urmă față de pierderile acesteia între 1915—1919 (de 4,15%)[20].

Intensitatea și caracterul luptelor țărănimii fără pămînt sau cu pămînt puțin din octombrie—noiembrie 1918, sînt o dovadă a stărilor economico-sociale în care a ajuns majoritatea țărănimii din județul Tîrnava Mică la sfîrșitul primului război mondial. Ultimele zile de octombrie și primele zile de noiembrie 1918 au însemnat o puternică încleștare între castel, curtea moșierească și țărănimea satelor. Grupuri de țărani, bărbați tineri și bătrîni, femei și copii deschid în această vreme curțile grofilor din satul lor sau satele vecine, golesc hambarele găsite. Cisteiul Român, Bucerdea Grînoasă, Crăciunelul de Jos, Sîncel, Tiur, Ciufud, Micăsasa[21] sînt numai cîteva din satele ale căror țărani au fost citați în rapoartele vremii ca răzvrătiți, ce s-au încadrat în curentul luptelor social-naționale, au deschis ori continuat lupta pentru pămînt în satele lor.

O dorință multiseculară — unirea cu țara — puternic și în variate forme manifestată și pe teritoriul județului Tîrnava Mică, avea să se împlinească la 1 Decembrie 1918. O altă dorință, tot veche — pămîntul — a devenit atunci o promisiune ce se va înfăptui în parte și treptat în anii următori.

Lucrările definitive de împroprietărire au fost precedate și în județul Tîrnava Mică de arendări forțate. Suprafețele arendate în anii 1919—1921 nu cunosc însă drumul obișnuit la majoritatea județelor, de creștere progresivă, ci tocmai invers, de descreștere. Astfel, în anul 1919, au fost arendate 36 114 iug. În anul 1920 s-au arendat 23 865 iug., iar în anul următor 23 355 iug.[22], ceea ce ar fi putut să însemne 65,4%, 43,3%, și respectiv 42,4% din suprafața terenurilor expropriate pînă în anul 1928.

Primele exproprieri în temeiul legii de reformă agrară din 1921 au avut loc în septembrie 1922. Din toamna anului 1922 pînă la 1 mai 1924 s-au efectuat exproprieri în 115 comune din județul Tîrnava Mică, pe 403 proprietăți, pentru 59 013 iugăre din care 27 775 iugăre teren arabil, 10 502 iugăre fînați, 3 026 iugăre pășune și 17 710 iugăre pădure[23].

Situațiile întocmite cu un an mai tîrziu, în 1925, ne arată o creștere neesențială a pămîntului expropriat — 59 819 iugăre[24].

La 26 mai 1928 totalul pămînturilor expropriate au ajuns la 69 376 iug. Pămîntul expropriat era format din 37 968 iugăre teren de cultură, 282 iugăre locuri de casă, 16 220 iugăre pășune, 13 462 iugăre pădure și 580 iugăre păduri pentru transformat în pășune, 46 iugăre vii, 143 iug.

[20] *Dezbaterile Adunării Deputaților, sesiunea ordinară prelungită din 1920—1921*, București, 1922, p. 3904—3905.

[21] Arh. Stat. Blaj, fond. *Prefectura județului Tîrnava Mică*, dos. nr. 725/1919.

[22] Petrini, *o.c.*, p. 301.

[23] După Petrini, *Situația lucrărilor de expropriere și împroprietărire*, în „Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș" pînă la 1 mai 1924, în *Viața agricolă*, XV (1924), p. 324—325.

[24] Arh. Stat. Blaj, fond. *Camera agricolă a județului Tîrnava Mică*, dos. nr. 12/R.A. 1925.

grădini, 544 iug. neproductiv, 92 iug. terenuri cu clădiri şi 39 iugăre diverse[25].

Hotărîrile de expropriere luate de către comisiile de ocol ca primă instanţă, nu au rămas definitive înainte de a cunoaşte în numeroase cazuri şi drumul instanţelor de apel, şi nu s-au generalizat decît treptat. Reducerea proprietăţii mari prin reforma agrară din acest motiv are loc la date diferite chiar şi în cadrul aceleiaşi comune cînd aici erau supuşi exproprierii mai mult de un proprietar. Au fost apelate în mare număr şi hotărîrile comisiilor care au fxat preţul de răscumpărare al pămîntului expropriat[26],

Exproprierile au afectat — după cum se poate urmări în tabelul de la p. 273 — proprietatea formată din teren arător, fînaţ, păşune şi pădure. Într-un singur caz din cele 16 comune cuprinse în tabel s-a expropriat în cantitate neglijabilă şi teren pomicol.

Pe baza materialelor documentare de care dispunem, nu am putut stabili în fiecare comună din judeţ în parte suprafaţa rămasă foştilor proprietari, raportată la suprafaţa totală deţinută înainte de expropriere. Cunoaştem acest lucru pentru un număr limitat de comune unde, din 43.884 iug. aparţinînd marii proprietăţi cu peste 100 iug., au rămas vechilor proprietari, în anul 1927, 9.825 iug., ceea ce înseamnă 22,3% din totalul suprafeţei deţinute de ei[27].

În anul 1931 proprietatea mare, cu peste 50 ha pămînt arabil (138 familii reprezentînd 0,31% din totalul gospodăriilor agricole), mai deţinea în judeţul Tîrnava Mică 17% din suprafaţa agricolă (sau, 16 072 ha, în medie 116 ha), din care proprietarii cu peste 250 ha (7 familii) erau în posesia a 3,2% din suprafaţa agricolă (3 045 ha, în medie 434 ha)[28].

Deşi asistăm, după cum se poate vedea din datele de mai sus, la o reducere a marilor proprietăţi pe întreg judeţul Tîrnava Mică, această proprietate a continuat să deţină totuşi o suprafaţă apreciabilă.

Marea proprietate cu puterea economică mult micşorată după reforma agrară dar cu suficientă tărie prin suprafaţa ce i-a rămas de a juca încă un rol de seamă în viaţa satului, se aştepta ca prin despăgubirile promise, să i se ofere prilejul unei noi şi rapide întăriri. Aşa se explică probabil şi frecvenţa mare a apelurilor făcute împotriva hotărîrilor iniţiale de stabilire a preţului de răscumpărare. Vechii proprietari doreau să-şi reţină din proprietatea supusă exproprierii cît mai mult pămînt, urmăreau însă să obţină şi preţuri de răscumpărare avantajoase.

Pentru a urmări valorile în cadrul cărora a oscilat preţul pămîntului expropriat în judeţul Tîrnava Mică, vom face apel din nou la grupul celor 6 comune. Datele găsite aci credem că au nu numai valoare orientativă, ci şi putere de generalizare (p. 274—276).

---

[25] *Ibid.*, dos. nr. 6/R.A. 1928.
[26] *Ibid.*, dos. nr. 7a/R.A.
[27] *Ibid.*, dos. nr. 6/R.A. 1928.
[28] *Statistica impozitelor directe pe anii 1930—1931*, Bucureşti, 1933, p. 14—15.

Situația exproprierilor în cîteva comune din județul Tîrnava Mică întocmită în anii *1943—44*[29]

Comuna	Arător		Fînaț		Pășune		Pădure		Pometuri		Locuri de casă		Neproductiv		Total	
	iug,	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg
Abuș	157	1590	45	1005	—	—	—	—	—	—	—	870	—	—	204	265
Bichiș	46	665	16	1273	15	928	—	—	—	—	—	—	—	292	78	1558
Boian	524	1478	71	879	358	1310	1597	1455	—	—	—	—	13	1389	2567	111
Chinciuș	—	600	—	—	40	618	—	—	—	—	—	—	—	—	40	1218
Daia	133	913	21	48	36	314	226	697	—	—	—	—	—	—	417	372
Dîmbău	27	775	11	59	11	920	89	846	—	—	1	298	—	330	141	564
Domald	6	130	1	1490	—	—	173	1590	—	—	—	738	—	—	182	748
Feisa	184	618	—	—	60	1286	218	1562	—	—	4	1316	—	—	468	1582
Filitelnic	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	1120	—	—	10	1120
Herepea	26	456	—	1112	53	948	—	—	—	—	—	—	—	—	80	916
Ocnișoara	257	1436	20	381	29	1379	—	—	—	—	1	—	—	1425	309	1421
Ohaba	212	74	120	1509	17	1589	—	—	—	—	—	—	—	1478	351	1450
Roșia de Secaș	357	682	122	1236	6	985	—	—	—	1012	3	400	11	1563	502	1078
Secășel	236	921	39	382	87	452	—	—	—	—	—	—	3	199	376	354
Sîncel	544	260	165	1269	164	1003	17	603	—	—	—	—	7	224	899	987
Sînpaul	710	1163	144	580	223	842	259	1054	—	—	2	590	—	—	1350	1029

[29] *Ibid.*, dos. nr. 7/R.A.

Prețul fixat și rămas difinitiv pentru

Comuna	Proprietari	Prețul pământului expropriat conform								
		Arător								
		Categoria								
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
Abuș	A	2200	2000	—	1600	1400	1200	—	720	—
Bahnea	A	—	—	—	—	—	—	—	—	500
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	800 400
	C	2000	1500	800	—	—	—	—	—	—
Biia	A	—	—	—	—	—	—	—	—	800
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	800
	C	2300	2100	1900	1700	1500	1300	1100	—	—
Blăjel	A	—	—	—	1600	1300	1100	900	—	—
Boian	A	2000	1800	—	—	—	—	—	—	—
Crăciunelul de Jos	A	—	900	600	—	—	—	—	—	—
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	1000
	C	—	900	—	—	—	—	—	—	—
	D	—	900	—	—	—	—	—	—	—
	E	—	—	—	—	—	—	—	—	900
	F	—	900	—	—	—	—	—	—	—

[30] Arh. Stat. Blaj, fond. *Camera agricolă a județului Tîrnava Mică*, dos. nr.

răscumpărarea pămîntului expropriat[30]

notărîrilor definitive în lei/iug.

Grădini		Pometuri	Intravilan	Fînaț								
Categ.				Categoria								
I	II			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	fără categ.
—		—	3300	2400	2200	—	—	—	—	1000	—	—
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	400
—		—	1200 2000 3000	2100	1600	1000	—	—	—	—	—	—
—		350	—	—	—	—	—	—	—	—	—	800
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	800
3000		—	3500	2400	2200	—	1800	1600	1400	1200	1000	—
—		2000	—	—	—	2000	1800	1400	—	1000	—	—
—		—	2400	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	800
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1000
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	800
—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Prețul fixat și rămas definitiv pentru răscumpărarea pământului expropiat (continuare)

Comuna	Proprietari	Prețul pământului expropriat conform hotărîrilor definitive în lei/iug.										
		Păşune							Pădure	Neproductiv	Total iugăre expropriate	Prețul total fixat pentru expropriere (lei)
		Categoria										
		I	II	III	IV	V	VI	VII				
Abuș	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	200	371118
Bahnea	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	31	15524
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	61	33499
	C	—	500	250	—	—	—	350	600	—	1900	2270484
Biia	A	—	—	—	—	—	—	—	—	—	75	32895
	B	—	—	—	—	—	—	350	—	—	78	56202
	C	450	—	—	—	350	350	—	900	—	2367	4053018
Blăjel	A	—	—	—	600	400	300	—	900	200	1742	1257730
Boian	A	500	—	—	—	—	—	—	2315	—	2567	5047347
Crăciunelul de Jos	A	—	—	—	—	—	—	600	—	600	1120	736243
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—	56	56448
	C	—	—	—	—	—	—	—	—	—	152	136526
	D	—	—	—	—	—	—	600	—	—	54	45440
	E	—	—	—	—	—	—	600	—	600	229	150645
	F	—	—	—	—	—	—	—	—	—	40	36000

Aceste sume apreciabile în totalitatea lor exprimînd un preț de vînzare nepăgubitor pentru vechii proprietari, au fost consemnate — după cum se poate vedea din tabelul ce urmează —[31] mult mai tîrziu față de data hotărîrii, proprietarul vechi primind în schimb pînă la data consemnării sumei la Casa de Depuneri o arendă în bani.

Comuna	Proprietari	S-a plătit arenda pînă în anul				Renta a fost consemnată						
						Pt. tren de cultură				pentru pădure		
		1927	1928	1929	1930	1928	1929	1930	1931	1923	1929	
Abuș	A		x				x					
Bahnea	A	(x)				x						
	B		x				(x)					
	C	x				x						
Biia	A		(x)				x					
	B	x				(x)						
	C	x				x					x	
Blăjel	A	x				x				x		
Boian	A		x				x			x		
Crăciunelul de Jos	A			x				x				
	B				x				x			
	C			x				x				
	D			(x)				x				
	E			(x)				x				
	F			(x)				x				

În multe din cazurile întîlnite de noi arenzile au fost plătite pînă în anii 1927—1928. Renta era consemnată întotdeauna începînd cu primul an în care nu s-au mai plătit arenzi, adică în cazurile noastre din 1928—1931 și era urmată de întocmirea debitelor pentru țăranii împroprietăriți.

Drumul împroprietăririlor a fost și mai lung și mai anevoios decît cel al exproprierilor. Vreme de două decenii situația împroprietăririlor era exprimată în multe cazuri mereu prin alte cifre. Nu s-au întocmit an de an pentru întreaga perioadă amintită asemenea situații. Afirmația poate fi însă confirmată pe deplin printr-o lectură, chiar sporadică, a materialelor rămase în arhivele comisiilor de expropriere sau în cele ale consilieratelor și camerelor agricole. Adunate de aici caz cu caz, dau celor afirmate tărie de adevăr.

[31] *Ibid.*

Întîrzierea lucrărilor de împroprietărire au fost provocate mai întîi de apelurile făcute de foştii proprietari împotriva hotărîrilor de expropriere sau a preţurilor fixate pentru răscumpărarea pămîntului. Apoi, cînd acestea s-au încheiat ori păreau a se fi încheiat, au intervenit măsurătorile terenurilor expropriate, a loturilor individuale sau comune destinate împroprietăririi, prelungite şi ele în timp. Nu erau rare cazurile cînd dispozitivele de parcelare trebuiau schimbate datorită unor completări ulterioare, intervenite în listele îndreptăţiţilor[32].

Lucrările de cadastru au scos în evidenţă de multe ori lipsa concordanţei dintre suprafaţa declarată de fostul proprietar, admisă şi la deliberarea hotărîrilor de expropriere cu cea existentă în realitate pe teren. În asemenea situaţii s-a impus refacerea unor lucrări, ce a generat, evident, şi noi amînări în procesul definitivării lucrărilor de împroprietărire.

În judeţul Tîrnava Mică s-au efectuat împroprietăriri definitive pînă la 1 mai 1924, pentru 3 650 familii. Din suprafaţa totală expropriată pentru 3,6% se făcuse măsurători cadastrale, pentru 16,3% măsurători şi parcelări pe plan, iar pentru 5,8% măsurători şi parcelări definitive[33].

Patru ani mai tîrziu, din suprafaţa expropriată pînă în anul 1928, 38,7% era distribuită* îndreptăţiţilor ca loturi individuale — teren arabil şi locuri de casă —, 48,8% comunelor în folosinţă comună — păşuni, păduri, drumuri şi neproductiv, iar restul, 12,5% ca rezerve de interes obştesc sau general[34].

Împroprietăririle s-au făcut fără deosebire de naţionalitate. Acolo unde populaţia era mixtă, români, maghiari, saşi etc. nu s-a acordat regim preferenţial ţăranilor români în dauna ţăranilor de altă naţionalitate. Urmărind de pildă tabelele de debit întocmite pentru ţăranii din comuna Abuş, pot fi întîlnite numele unor ţărani maghiari, alături de cele ale ţăranilor români împroprietăriţi deopotrivă cu loturi de casă sau pămînt arabil pînă la 3 iug., suprafaţa lotului tip din comună[35].

Într-o altă comună cu populaţie mixtă, Bahnea, unde pe o suprafaţă de aproape 400 iug. teren arabil au fost împroprietăriţi 179 de ţărani, circa 70 din aceştia erau maghiari[36].

Ceea ce se deosebea însă de la o comună la alta era suprafaţa primită, în general, şi raportul dintre diferite categorii de teren. Această diferenţiere nu a fost determinată de naţionalitatea locuitorilor, ci de suprafaţa supusă exproprierii. Posibilităţile locale credem că au acţionat ca factori principali în procesul de împroprietărire, deşi legea de reformă

---

[32] *Ibid.*, dos. nr. 7a/R.A.

[33] P e t r i n i, *Situaţia lucrărilor* ..., p. 326—328.

* Statisticile din anul 1925 folosesc termenul „predate", cele din 1929 „suprafaţă distribuită". Nu avem convingerea că am putea înţelege în ambele cazuri, prin termenii „predate" şi „suprafaţă distribuită", împroprietăririle definitive pentru întreaga suprafaţă ce o indică. În unele cazuri au putut interveni modificări.

[34] Arh. Stat. Blaj, fond. *Camera agricolă a judeţului Tîrnava Mică*, dos. nr. 6/R.A. 1928.

[35] *Ibid.*, dos. nr. 7a/R.A.

[36] *Ibid.*

agrară din 1921 pentru Transilvania nu prevedea un asemenea avantaj[37]. În opt comune în care am urmărit acest proces — Abuș, Alma, Bahnea, Biia, Blăjel, Boian, Cetatea de Baltă și Crăciunelul de Jos — 88,7% din pămîntul expropriat proprietarilor mari le-a revenit comunelor amintite prin împroprietăriri și numai 11,3% a fost dat altor sate vecine[38].

Numai așa se poate explica prezența unor cifre ce exprimă suprafața destinată împroprietăririlor, apreciabilă — după cum se poate vedea din tabelul de la p. 280, 281 — cu posibilități reale de schimbări în structura socială a satului, alături de cifre neglijabile ce nu au putut să influențeze cu prea mult viața satului respectiv.

Comune întregi au primit, după datele de care dispunem, pămînt cu suprafață mică sau numai dintr-o anumită categorie — arător, pășune sau pădure —, iar loturile de completare sau tip au mers, în majoritatea cazurilor chiar acolo unde s-a dat pămînt mai mult, pînă la 3 iugăre.

Încercînd o reconstituire aproximativă a proprietății agrare — a repartiției pămîntului arabil numai — în anii 1930—1931 vom găsi în fostul județ Tîrnava Mică, după cum rezultă în tabelul alăturat[39]:

Suprafațain ha	Numărul proprietarilor în %	Suprafața deținută în %	Media/gospodar în ha
— 5	90,4	48,9	1,4
5—10	7,2	19,5	6,9
10—50	2,1	14,5	18,5
50—250	0,3	13,9	99,3
peste 250	0,01	3,2	434

pătura țărănimii cu pămînt pînă la 5 ha, puternic reprezentată sub raport numeric (90,4% din numărul proprietăților agricole din județ), deținînd la un loc 48,9% din suprafața agricolă. Media pe gospodărie îi situează mult spre limita inferioară a categoriei, ceea ce însemnă existența unui procent însemnat de țărani săraci cu pămînt pînă la 2—3 iugăre. Țăranii cu proprietate mijlocie și mai ales mica burghezie a satelor, puțini numeric, au în schimb o poziție economică mult mai bună.

La acest punct a ajuns structura socială a satelor din județul Tîrnava Mică după un deceniu de la emiterea primelor legi de reformă agrară. Dacă în cadrul acestei perioade anii 1919—1929 cuprind în special vremea luptei pentru obținerea de pămînt prin acțiunea legilor de reformă agrară (tendință ce nu se oprește aci), anii următori sînt anii luptei duse mai ales pentru menținerea pămîntului primit. Lupta nu a fost ușoară și nici cîștigată întotdeauna de țăranii ce au primit pămînt prin reforma agrară.

Fără a neglija sau minimaliza procesul continuu de pierderi și acumulări de pămînt în cele mai dese cazuri în dauna țăranului împroprie-

---

[37] Hamangiu, *o.c.*, IX—X, p. 749.

[38] Arh. Stat. Blaj, fond. *Camera agricolă a județului Tîrnava Mică*, dos. nr. 7a/R.A.

[39] *Statistica impozitelor directe pe anii 1930—1931*, p. 11—15.

Situaţia împroprietăririlor în cîteva comune

Comuna	Izlaz comunal		Pădure comunală		Loturi individuale		Lot de casă		Loturi şcolare	
	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg
Abuş*	—	—	20	—	116	401	—	—	14	220
Bichiş	32	88	—	—	39	966	—	—	2	612
Boian.*	298	1586	1011	319	499	688	21	600	14	1463
Chinciuş	—	—	—	—	26	—	3	—	10	—
Daia*	36	314	106	697	80	135	5	1426	4	1520
Dîmbău	11	920	89	846	12	1243	3	789	4	—
Domald	—	—	173	1590	—	—	14	276	—	1200
Feişa *	90	20	217	52	97	1131	4	1316	7	180
Filitelnic*	—	—	—	—	5	1240	2	1120	—	661
Herepea	—	—	—	—	40	—	—	—	11	—
Ocnişoara	87	74	—	—	190	1522	6	—	11	—
Ohaba	119	722	—	—	187	1067	9	439	9	1270
Roşia de Secaş*	129	1158	—	—	282	1318	13	1506	9	716
Secăşel	149	944	—	—	143	36	6	725	1	990
Sîncel*	225	1028	17	623	607	76	—	800	10	800
Sîmpaul *	223	824	259	1054	773	518	2	590	18	—

[40] *Ibid.*, dos. nr. 7/R.A.

* Se impun cîteva completări. Din pădurea expropriată în comuna Boian au mai primit comunele: Tiur 132 iug., Veza 94 iug., Şoroştin 90 iug., Cheslăr, Făget, Lodroman, Lunca şi Tăuni cîte 50 iug. fiecare. Din pădurea expropriată în comuna Daia au fost împroprietărite şi comunele Cuştelnic şi Lepindea cu cîte 30 iug. Abuş,

din județul Tîrnava Mică întocmită în anii 1943/44[40]

Pentru trebuințe bisericești		Lot zootehnic		Lot cîmp sport și tir		Cantoane și pepin. serv. teh. județean		Loturi pentru post jandarmi		Cimitir uman		Drumuri de exploatare		Neproductiv		Total	
iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg	iug	stg
52	1000	8	—	3	—	2	—	2	400	2	—	2	20	—	220	224	265
—	—	3	—	1	1200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	292	78	1558
62	1479	8	—	7	—	—	—	—	800	—	—	23	720	29	719	2567	111
—	600	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	618	—	—	40	1218
26	768	3	1570	—	—	—	—	—	—	—	1583	—	—	—	—	265	581
11	800	—	—	—	1200	—	—	—	—	—	700	1	1200	—	330	141	564
—	1020	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	182	748
17	540	5	1000	5	—	—	—	2	857	1	800	3	1241	16	357	468	1582
—	661	—	—	—	—	—	—	—	—	—	778	—	862	—	—	10	1120
25	—	2	—	1	358	—	—	—	—	—	—	1	558	—	—	80	916
10	—	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1425	309	1421
1	1248	6	1412	1	—	2	—	2	—	—	—	12	92	—	—	351	1450
14	1223	8	1040	5	1380	2	800	1	800	2	1275	11	1290	13	1341	502	1078
51	—	2	313	—	—	—	—	—	—	—	—	22	546	—	—	376	354
8	626	6	—	8	—	1	800	2	400	1	—	—	—	6	224	899	987
51	1172	8	—	3	—	—	—	4	793	—	—	—	800	—	—	1350	1029

Păucișoara și Subpădure cu cîte 20 iugăre. La unele comune în totalul suprafeței împroprietărite au mai fost incluse unele suprafețe mici cu destinația: luterii comunale, cantoane C.F.R. și gară, bunuri mici rămase asupra statului la comuna Abuș 1200 stg., Boian 3 iug. 201 stg., Daia 550 stg., Feisa 488 stg., Filitelnic 598 stg., Roșia de Secaș 2 iug., Sîncel 5 iug. 410 stg., Sînpaul 5 iug.

tărit, sărac în general, fenomen caracteristic mai ales deceniului 4 şi primei jumătăţi a celui de-al 5-lea, nu se poate însă subestima nici rolul pozitiv jucat de reforma agrară, înfăptuită în anii ce au urmat primului război mondial, în viaţa ţării în general şi în viaţa ţărănimii în mod special.

Burgheză în formă şi conţinut, reforma agrară din anii 1918—1921 a contribuit la dezvoltarea relaţiilor capitaliste în agricultură, a redus substanţial marea proprietate. Reducerea marii proprietăţi a însemnat slăbirea puterii economice, a moşierimii, a rolului jucat de această clasă în viaţa politică şi socială a României, a însemnat în acelaşi timp o puternică lovitură dată muncii în dijmă şi crearea condiţiilor pentru o relativă îmbunătăţire a vieţii ţărănimii[41].

Reforma agrară nu poate fi considerată însă un dar al societăţii burgheze, făcut de bunăvoie ţărănimii din cauze umanitare, din simplă echitate socială şi fără obligaţii din partea acelora în favorul cărora s-a făcut. A fost un act impus de necesităţile economice obiective ale ţării, de frămîntările sociale de la sate atunci cînd dorinţa ţărănimii de a primi pămînt nu mai putea fi ignorată, iar luptei sale nu i se mai putea răspunde numai prin forţă. Trebuiau făcute concesii şi aceste concesii însemnau de fapt un singur lucru, dorit şi cerut de multă vreme: redistribuirea pămîntului.

Reforma agrară din Transilvania nu a fost o acţiune izolată, limitată teritorial, ci ea s-a încadrat în programul de reformă agrară desfăşurat pe cuprinsul întregii ţări. Procesul de expropriere şi împropriere din satele judeţului Tîrnava Mică face parte şi el din aceeaşi acţiune generală. Fazele prin care au trecut cele două principale operaţiuni sînt cele pe care acestea le-au parcurs pretutindeni. Rezultatele concretizate în cifre sînt situate aici pe linia mediană, aproape de ea, sau la cele două extremităţi ale sale.

*

Formulînd mai larg aceste concluzii, vom încerca în încheiere să sintetizăm drumul parcurs de reforma agrară în judeţul Tîrnava Mică, încadrarea sa în mersul general al lucrărilor de expropriere şi împroprietărire din întreaga ţară.

Desprindem mai întîi existenţa proprietăţii mari, puternic reprezentată în satele judeţului Tîrnava Mică în cel de-al doilea deceniu al secolului XX. Pierderile suferite de proprietatea mare (peste 100 de iug.) erau neesenţiale. Urmărite la un grup de comune, ele reprezentau 2,70%, înregistrîndu-se astfel o slabă depăşire a pierderilor medii cunoscute în Transilvania între 1895—1915 (2,26%) şi situîndu-se mult sub media înregistrată în anii 1915—1919, (4,15%).

Pînă în 1927, sub acţiunea legilor de reformă agrară din anii 1919—1921, pierderile înregistrate de proprietatea mare de un grup de comune

[41] Nicolae Ceauşescu, *Partidul Comunist Român — conducător al luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcărilor muncitoreşti şi socialiste din România*, Bucureşti, 1966, p. 27—28.

din județ, au fost în medie de 77,7%. Procentele maxime de pierderi au fost atinse în special în comunele în care au avut loc exproprieri de păduri. Numeroase au fost și cazurile în care s-au lăsat proprietarilor mult peste media pe țară.

Proprietatea mare, 50 peste 250 ha, redusă simțitor, mai deținea încă în anii 1930—1931 în întreg județul Tîrnava Mică circa 17% din suprafața arabilă a gospodăriilor individuale, deși numeric reprezenta abia circa 0,3% din numărul proprietarilor.

Pentru aceeași perioadă, statisticile semnalează o pondere considerabilă a proprietății mici sub 5 ha. cu proprietate medie scăzută de circa 1,4 ha.

Aci se verifică și o altă constatare a noastră, și anume că numărul lotului tip nu a depășit decît în foarte rare cazuri suprafața de 3 iug., ceea ce înseamnă că în această parte a țării nu s-a atins, practic, în proporții de masă, decît abia jumătate sau aproape jumătate din suprafața maximă stabilită prin lege lotului tip. Adăugăm și faptul că loturile de completare au fost și ele mici, de 0,5—1,5 iug. întregind, de fapt, tot proprietatea pînă la 3 iug.

Prin procedura stabilită de către legile de reformă agrară, de întregul complex de acte normative emise în completarea sau explicarea acestora, s-a ajuns ca atît exproprierile cît și împroprietăririle să cunoască în aplicarea lor mai multe faze. Raportate la teritoriul analizat de noi, distingem mai înti, ca primă fază a reformei agrare, arendările forțate cuprinse între anii 1919—1927, în forme variate cu un rol și o pondere deosebită în anii 1919, 1920—1921 și 1922—1927.

Anii 1922—1927 constituiesc și faza exproprierilor masive în temeiul legii din 1921, suprapuse cronologic cu perioada împroprietăririlor, ultimele cunoscînd o intensitate destul de mare și în anii 1928—1929.

Faza lchidării lucrărilor de expropriere și împroprietărire este mai lungă, 1930—1944. Fără a se înregistra în această perioadă numai cazuri singulare de definitivări ale lucrărilor de reformă agrară, numărul acestora, în județul Tîrnava Mică, este totuși în descreștere.

Trebuie să menționăm că ceea ce era caracteristic unei faze și i-a definit caracterul putea fi găsit și în cele anterioare sau următoare acesteia, procentual doar mai reduse.

Hotărîri de expropriere date în temeiul legii de reformă agrară din anul 1921, hotărîri legate de fixarea prețului de răscumpărare, ca și împroprietăriri executate pe baza legii amintite, au fost cunoscute pe teritoriul județului Tîrnava Mică începînd din toamna anului 1922, urmînd apoi mulți ani un drum ascendent.

Pămîntul primit în arendă forțată în anii 1919—1921 sau cel menținut în această formă în anii următori — pînă la definitivarea lucrărilor de împroprietărire — a fost considerat din partea țăranilor ca fiind pămîntul ce le va aparține într-un viitor apropiat în proprietate deplină. Realitatea le-a infirmat, în unele cazuri, presupunerile. Deși în general pămîntul folosit în arendă (în deosebi cel primit începînd din primăvara anului 1920)

a devenit proprietate deplină odată cu încheierea lucrărilor de împroprietările, au fost semnalate şi cazuri — multe la număr chiar — în care suprafaţa arendată iniţial a fost pierdută, redusă sau schimbată ca poziţie topografică.

În cazurile urmărite de noi arenda pentru terenurile agricole s-a plătit pînă în anii 1927—1928, iar renta a fost consemnată în favorul foştilor proprietari, începînd cu primul an în care nu s-a mai plătit arendă, la o dată în cadrul anilor 1928—1931 pentru terenurile agricole şi 1923 sau 1929 pentru păduri. A urmat apoi imediat întocmirea tablourilor de debit pentru ţăranii împroprietăriţi individual sau în comun în cazul pădurilor şi păşunilor comunale.

Naţionalitatea celor expropriaţi sau a celor împroprietăriţi nu a constituit un factor de care s-a ţinut seama, avantajîndu-i pe unii, neîndreptăţindu-i pe alţii. Numele proprietarilor mari români, maghiari sau saşi figurau la un loc în listele de expropriere, încadraţi în aceleaşi norme, iar dreptate ori nedreptate în procesul de împroprietărire li s-au făcut la fel ţăranilor români, maghiari sau saşi.

Criteriile ce au stat la baza fixării preţurilor de răscumpărare, influenţa exercitată de vechii proprietari asupra comisiilor ce aveau menirea să ia hotărîri definitive în această problemă au permis stabilirea unor sume apreciabile, avantajoase pentru vechii stăpîni, sume ce au putut să se ridice pînă la sute de mii sau chiar milioane de lei.

În acelaşi timp ţăranii erau obligaţi, după ce au plătit ani în şir o arendă în bani, să achite şi preţul de răscumpărare a pămîntului primit. Chiar redus la jumătate, acest preţ constituia o grea sarcină pentru ţăranul împroprietărit.

Procesul exproprierilor, ca şi cel al împroprietăririlor, nu a constituit în satele judeţului Tîrnava Mică, ca de altfel în întreaga ţară, un drum neted, fără împotriviri în rîndul celor expropriaţi sau nemulţumiri în categoria celor îndreptăţiţi la împroprietărire. Conflicte rezolvate prin hotărîri ale instanţelor special create sau, nemijlocit, prin ocupări forţate de către ţărani a pămînturilor moşiereşti, au fost frecvente şi în acest judeţ, determinînd adeseori schimbări şi modificări în hotărîrile de expropriere sau împroprietărire date iniţial.

Împroprietăririle nu au cuprins în proporţii egale toate satele judeţului. Acolo unde nu s-a găsit pămînt supus exproprierii, sătenii trebuiau să se mulţumească cu ceea ce prisosea din satele vecine. În aceste cazuri suprafeţele primite erau, de cele mai multe ori reduse. Neîmproprietăriri sau împroprietăriri cu pămînt puţin erau însă şi în satele în care s-a găsit pămînt moşieresc. Principiul exproprierii nu a fost ca tot pămîntul cuprins în marea proprietate să fie împărţit ţăranilor, ci distribuirea numai a acelui pămînt ce depăşea cota intangibilă. În aceste condiţii multe sate şi mulţi ţărani din comunele aşezate pe valea Tîrnavei Mici au primit pămînt prin reforma agrară legiferată la sfîrşitul primului război mondial, nu toate însă şi nu toţi din cei care ar fi avut nevoie sau nu în măsura dorită.

QUELQUES ASPECTS DE L'APPLICATIONS DE LA RÉFORME AGRAIRE (1919—1921) DANS L'ANCIEN DÉPARTEMENT DE TÎRNAVA MICĂ

RÉSUMÉ

Des documents inédits permettent à l'auteur de suivre les diverses opérations de la réforme agraire réalisée dans l'ancien département de Tîrnava Mică. Il commence par présenter succinctement quelques principes qui servirent de base à la réforme agraire de 1921 et passe ensuite en revue les principales phases des travaux d'expropriation et de distribution des terres aux paysans dans quelques villages. Il étudie également: la grande propriété à la fin du XIXe siècle et au début des travaux pour la réforme agraire, l'évolution ultérieure de ceux-ci, les surfaces expropriées et celles destinées à entrer en possession des communes (par catégories de terrains et de bénéficiaires), conformément aux derniers documents et rapports dressés en 1943—44; le prix fixé pour le rachat de la terre expropriée, la surface du lot type ou du lot annexe, etc.

Il analyse comparativement pour le département entier, au moyen de chiffres et en pour-cents, le stade des travaux d'expropriation et de distribution des terres pendant les années 1924, 1925, 1928, ainsi que la structure de la propriété agraire pendant les années 1930 et 1931.

Les documents utilisés qui permettent à l'auteur de reconstituer les processus d'expropritation et de distribution des terres dans le département de Tîrnava Mică, confirme leur encadrement dans le programme de réforme agraire comme une nécessité objective sociale-économique, qui s'imposait dans le pays entier au terme de la première guerre mondiale et dont les résultats positifs sont incontestables aussi bien que limités.

SCOATEREA PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN ÎN AFARA LEGII ŞI OPINIA PUBLICĂ DIN ŢARĂ

DE

P. BUNTA şi M. ROŞCA-ROSEN

În perioada stabilizării relative a capitalismului, ce a urmat anilor de puternică ofensivă revoluţionară a clasei muncitoare, a maselor populare în aproape toate ţările Europei (1917—1921), orînduirea social-economică burgheză din România s-a dezvoltat în condiţiile crizei generale a sistemului capitalist mondial.

Datorită marilor distrugeri şi dezorganizării întregului aparat de producţie şi circulaţie, provocate de primul război mondial şi de jaful ocupaţilor germani, cea mai importantă problemă economică era în aceşti ani refacerea şi punerea în funcţiune a potenţialului economic existent pe întreg teritoriul ţării. După atingerea, în 1924, a nivelului antebelic în principalele ramuri de producţie, a urmat în ţara noastră o perioadă caracterizată prin accelerarea dezvoltării forţelor de producţie în industrie şi în întreaga economie naţională. Sporeşte volumul capitalului investit, se îmbunătăţeşte înzestrarea tehnică a întreprinderilor, crescînd ponderea industriei în produsul social şi în venitul naţional. În acelaşi timp, s-a intensificat procesul de concentrarea şi centralizare a capitalului şi s-a accentuat opoziţia marii burghezii industrial-bancare autohtone faţă de monopolurile capitaliste internaţionale care deţineau o pondere importantă în economia României.

Întărirea puterii economice a marii burghezii române a avut loc pe fondul contradicţiilor dintre burghezia grupată în partidul liberal, care, lansînd lozinca „prin noi înşine", promova o politică de rapidă dezvoltare a capitalului bancar-industrial român, şi burghezia grupată în jurul partidului naţional-ţărănesc, care promova politica „porţilor deschise", adică milita pentru pătrunderea necondiţionată a capitalului străin în ţară.

Paralel cu întărirea puterii economice se întăreşte dominaţia politică a marii burghezii industriale-financiare, ceea ce a accentuat caracterul reacţionar al puterii de stat burghezo-moşiereşti.

Întărirea puterii economice şi politice a marelui capital, accentuarea caracterului capitalist al ţării au fost însoţite de intensificarea exploatării maselor muncitoare şi ţărăneşti, de apăsarea fiscală care lovea şi în importante categorii ale burgheziei mici şi mijlocii. Nivelul de trai al oamenilor muncii s-a menţinut scăzut. Deşi România a semnat în 1920 convenţia privind stabilirea zilei de lucru de 8 ore, încheiată la Conferinţa Internaţională a Muncii de la Washington, practic ziua de muncă de 8 ore nu exista peste tot în ţară. Salariile oamenilor muncii, micşorate prin felurite impozite şi amenzi, au rămas mult în urma preţurilor mereu crescînde ale bunurilor de consum[1]. „Scumpetea este arma cu care burghezia taie adînc în carnea voastră — se arăta într-unul din manifestele partidului comunist adresate maselor. — Urcarea nebunească a preţurilor este mijlocul sigur prin care tot salariatul este silit să muncească din răsputeri, ba chiar mai mult decît înainte, primind în schimb mult mai puţin . . "[2].

Pe măsură ce clasele exploatatoare şi-au consolidat poziţiile, libertăţile democratice prevăzute în prima Constituţie a României după făurirea unităţii statale, elaborată de parlament în 1923, ca: votul universal, egalitatea tuturor cetăţenilor în faţa legii, libertatea organizării şi întrunirilor, a presei ş.a., au fost desconsiderate sub diferite forme, restrînse uneori chiar pe calea legilor adoptate de parlament.

Împotriva acţiunilor claselor exploatatoare, masele muncitoare mobilizate şi conduse de Partidul Comunist Român, au luptat cu hotărîre pentru apărarea drepturilor lor legitime. „La luptă pentru o viaţă mai omenească! — chemau comuniştii masele. — Organizaţi şi mergeţi la întruniri şi manifestaţii împotriva scumpetei şi arătaţi burgheziei puterea voastră! Cuceriţi salarii la înălţimea scumpetei! Jos impozitele pe salarii şi cele indirecte!"[3].

Muncitorii organizaţi în sindicate au răspuns chemării partidului comunist prin numeroase acţiuni greviste, la care în multe cazuri au participat şi muncitorii neorganizaţi. Cea mai mare parte a acestor acţiuni s-au remarcat prin durată (unele prelungindu-se luni de zile), prin spiritul de combativitate de care au dat dovadă muncitorii, prin caracterul lor de masă, şi prin acea că s-au desfăşurat pe baza unităţii de acţiune, în conducerea lor aflîndu-se, în cele mai multe cazuri, comunişti, social-democraţi, socialişti, muncitori din alte partide politice sau fără partid.

Partidul Comunist Român, conducător consecvent al maselor muncitoare exploatate de la oraşe şi sate, din primele zile ale existenţei sale,

---

[1] Pe baza indexului de scumpete, minimul de trai calculat pe o lună, pentru o familie de muncitori compusă din 5 persoane, era în 1916 de 166 lei, în 1923 de 6.215 lei, în 1925 de 6.990 lei şi în decembrie 1926 de 9.300 lei (Arhiva C.C. al P.C.R., fondul 96, dosar 873, fila 19 — Raportul C.G.S.U. la Congresul Sindicatelor Unitare din 1927). Faţă de această situaţie, salariul, care la sfîrşitul anului 1926 varia între 2.200—4.640 lei lunar, nu putea să asigure muncitorului şi familiei sale strictul necesar. *(Ibid.)*

[2] Partidul Comunist din România către muncitori, ţărani, funcţionari şi populaţia nevoiaşă!, în *Socialismul,* an XVIII, nr. 53 din 5 iulie 1923, p. 1.

[3] *Ibid.*

de la primii săi paşi în arena vieţii politice a avut de înfruntat greutăţi imense. Scurt timp după crearea partidului comunist în ianuarie — iunie 1922, s-a judecat la Tribunalul militar al Corpului II Armată procesul cunoscut sub denumirea „Procesul din Dealul Spirii". În acest proces, la care, pentru a fi compromis în faţa opiniei publice, partidul comunist a fost prezentat ca o organizaţie teroristă, străină de poporul român, au fost implicaţi militanţi revoluţionari, delegaţi la primul Congres al P.C.R., conducători ai mişcării greviste din anul 1920, membri ai grupurilor comuniste ilegale anterioare creării partidului.

Procesul din Dealul Spirii urma să asigure burgheziei române baza legală pentru lichidarea P.C.R. Datorită însă poziţiei ferme a elementelor revoluţionare, procesul s-a transformat în teatru al unei îndîrjite lupte politice împotriva burgheziei. Curajul şi principialitatea neclintită a militanţilor revoluţionari a stîrnit un viu ecou în rîndurile clasei muncitoare, ale intelectualităţii, ale tuturor categoriilor de oameni ai muncii. Peste 1.200 de muncitori şi intelectuali au depus ca martori în favoarea acuzaţilor, iar pe adresa Consiliului de război al Corpului II Armată soseau mii de proteste din ţară şi străinătate, prin care se cerea stingerea procesului. Sub presiunea acţiunilor de solidaritate ale clasei muncitoare, ale opiniei publice în general, precum şi datorită atitudinii dîrze a comuniştilor de pe banca acuzării, guvernul liberal a fost nevoit la 4 iunie 1922 să amnistieze şi să pună în libertate un număr de 213 militanţi revoluţionari[4]. Acest act a însemnat, de fapt, recunoaşterea existenţei legale a P.C.R.

După Congresul al II-lea al P.C.R. (3—4 octombrie 1922, la Ploieşti), Comitetul Central a trecut la formarea secretariatelor regionale, la crearea unor noi organizaţii locale şi consolidarea celor existente, la crearea organizaţiilor de tineret şi de masă. În această perioadă Partidul Comunist Român avea organe şi organizaţii în toată ţara[5].

La începutul anului 1924, sub influenţa Internaţionalei Comuniste, Partidul Comunist Român a lansat în problema naţională lozinca „autodeterminării pînă la despărţirea de statul român" a unor teritorii locuite şi de naţionalităţile conlocuitoare. Lansarea acestei lozinci, avea loc tocmai în perioada în care autorităţile îşi intensificau măsurile represive contra P.C.R. şi guvernul se pregătea să-l scoată din viaţa politică a ţării.

„Oligarhia română, al cărei cel mai bun reprezentant este partidul liberal — se arăta într-un manifest al P.C.R. cu referire la acţiunile anticomuniste ale guvernului — se căzneşte de mult să zdrobească cu totul Partidul Comunist, curajosul apărător al intereselor imediate şi permanente ale tuturor celor cari muncesc şi suferă .. Oligarhia nu poate lupta cu Partidul Comunist pe terenul ideilor şi al programului, fiindcă a devenit deja clar ca lumina zilei, că interesele oligarhiei noastre sunt în con-

[4] N. Popescu, *Lupta P.C.R. împotriva terorii dezlănţuite de burghezie şi moşierime asupra maselor muncitoare. Procesul din Dealul Spirii (1921—1922)*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.*, VII (1961), nr. 1—2, p. 169.

[5] M. C. Stănescu, *Din activitatea P.C.R. în anii 1921—1922. Congresul al II-lea al partidului*, în *Analele ...*, IX (1963), nr. 6, p. 21—37.

trazicere cu interesele vitale ale poporului muncitor.. Oligarhia vrea să nimicească Partidul Comunist şi neavînd nici un motiv legal, ordonă siguranţei să aresteze pe membrii militanţi ai partidului, menţine starea de asediu chiar în Capitală, pentru a-i putea preda Consiliului de război şi brutelor galonate de la închisorile militare, ca să-i extermineze"[6].

În scopul realizării intenţiei guvernului au fost introduse o serie de măsuri represive împotriva partidului comunist şi a organizaţiilor aflate sub influenţa sa. La începutul anului 1924 organele statului burghezo-moşieresc iau măsuri pentru ca ziarele centrale ale P.C.R. — „Socialismul" şi „Munkás", expediate abonaţilor şi depozitarilor din întreaga ţară, să fie oprite la poştă şi să fie distruse[7]. Totodată, guvernul interzice ţinerea la Bucureşti a unor întruniri publice ale Partidului Comunist Român, precum şi a Congresului al III-lea al partidului, anunţat pentru zilele de 23—25 februarie 1924, cît şi comemorarea morţii lui V. I. Lenin, printr-o întrunire publică[8]. În acelaşi timp organele represive au efectuat o serie de percheziţii la sediile partidului comunist şi la domiciliul fruntaşilor mişcării muncitoreşti, operînd mai multe arestări. „De trei ani aproape — scria „Socialismul" în februarie 1924 — partidul nostru n-are o singură zi lipsită de zbucium. Arestările, schingiuirile, percheziţiile, confiscările formează un lanţ neîntrerupt în viaţa sa"[9].

Pentru a pregăti terenul în vederea dizolvării partidului comunist, la începutul lunii aprilie 1924 guvernul liberal, prin ordonanţe militare, a introdus starea de asediu în Capitală, Cluj, Iaşi şi Chişinău. Ordonanţa militară a Corpului II Armată cu reşedinţa la Bucureşti prevedea următoarele: „Aducem la cunoştinţa generală că cu începere de la data publicării ordonanţei de faţă, toţi cei care se vor face vinovaţi de faptele de îndemn la crime, la rebeliune sau aţîţare la război civil, fie prin grai, fie prin scris, cum şi cei care prin întruniri şi atrupamente, manifestaţiuni, sau în orice alt mod vor călca legile, regulamentele şi ordonanţele menite să garanteze liniştea, ordinea şi siguranţa statului, vor cădea sub prevederile decretului No. 4209, din 21 octombrie 1920"[10].

În legătură cu discuţiile avute pe marginea ratificării măsurilor luate de comandamentul militar şi ministerul de interne în Consiliul de miniş-

---

[6] *Partidul Comunist din România (S.R.I.C.) către toate secţiunile, grupele şi tovarăşii răzleţi ai partidului; către toate asociaţiile profesionale de muncitori manuali şi intelecuali; către toţi muncitorii şi ţăranii neorganizaţi din ţară,* în *Socialismul,* an XIX, nr. 3 din 11 ianuarie 1924, p. 1.

[7] *Socialismul,* an XIX, nr. 36 din 28 şi nr. 38 din 30 martie 1924, p. 1.

[8] *Socialismul,* an XIX, nr. 1 din 3 ianuarie 1924, sub titlul „În afara legilor", scria următoarele: „O delegaţie a Partidului Comunist şi-a luat sarcina să capete autorizaţia de a ţine o întrunire publică în Capitală pentru a discuta problemele de la ordinea zilei... Delegaţia a bătut drumurile timp de mai multe săptămîni pînă la autorităţi..., de la ministrul de interne la prefectul de poliţie, de la acesta înapoi la ministru, pentru ca mai întîi să se promită autorizaţia pentru... după sărbători, iar la sfîrşit să se refuze permisiunea cu totul... De fapt însă guvernul socoteşte Partidul Comunist ca scos de sub scutul legilor". (p. 1).

[9] *Socialismul,* an XIX, nr. 11 din 1 februarie 1924.

[10] *Dimineaţa,* an XXI, nr. 6255 din 7 aprilie 1924, p. 1.

tri, ziarul „Dimineața" scria: „Discuția urmată a fost din cele mai vie și formula finală adoptată a fost: împiedecarea, cu ori ce preț, a bolșevismului alb, ca și a celui roșu, a comunismului de stînga, ca și a antisemitismului de dreapta... Din cercurile guvernamentale se afirmă — continuă ziarul — că această apropiere s-a făcut în ce privește pe comuniști, în baza informațiilor cum că... activitatea propagandistică a bolșevicilor ar fi pe cale de a spori"[11].

Introducerea stării de asediu în centrele principale ale țării era îndreptată împotriva mișcării revoluționare din țară, mai cu seamă împotriva P.C.R. În baza acestei dispoziții, peste cîteva zile s-au suspendat organele de presă centrale ale partidului comunist — „Socialismul" și „Munkás", iar redactorii și colaboratorii acestor ziare au fost dați în judecata Consiliului de război. Opresiunea militară, totodată, a oprit să mai apară ziarele „Lupta comunistă" și „Világosság", care fuseseră publicate după suspendarea celor dintîi. Ediția specială a organului P.C.R. „Lupta comunistă", referindu-se la noul act de represiune al guvernului, în editorial arăta următoarele: „Guvernul liberal ne-a înmînat prin comisarul regal al Corpului II Armată o ordonanță, prin care se suspendă apariția »Socialismului«. Textul ordonanței: „Astăzi anul una mie nouă sute douăzeci și patru, luna Aprilie, ziua 8. Noi maiorul Hotineanu Romulus, Comisar Regal, pe lîngă Consiliul de război al Corp. II Armată: În conformitate cu ordinul aprobator al d-lui General comandant al Corpului II Armată, No. 1862 din 8 Aprilie 1924 și pe baza I. D. No. 4209 din 21 Oct. 1920, I. D. No. 32 din 3 Ian. 1922 și a ordonanței No. 1 din 5 Aprilie 1924 a comandamentului Corp. II Armată, Dispunem: Împiedecarea aparițiunei ziarului »Socialismul«. Cei în drept se vor conforma. Comisar Regal, Maior Rom. Hotineanu"[12].

Același ziar publica un apel al C.C. al P.C.R., în care se sublinia că: „România este prada unei oligarhii financiare-ciocoiești care guvernează prin... călcare în picioare a oricărui principiu de drept și de legalitate burgheză..."[13].

Folosindu-se de starea de asediu, organele represive ale statului burghezo-moșieresc au intensificat prigoana împotriva organizațiilor muncitorești și revoluționare, au închis și sigilat toate localurile P.C.R. și ale uniunilor profesionale și au arestat o serie de conducători centrali și locali ai partidului comunist, activiști și participanți revoluționari ai mișcării muncitorești.

În zilele de 11—13 aprilie 1924, în baza dispoziției Parchetului militar al Consiliului de război de pe lîngă Corpul II Armată au fost arestați 11 conducători și activiști ai P.C.R. Printre cei arestați cu această ocazie precum și anterior se numărau: Gh. Cristescu, Al. Dobrogeanu-Gherea, A. Imre, L. Pătrășcanu, Gh. M. Vasilescu-Vasia, I. Zaharescu, Ana Pauker,

---

[11] *Ibid.*
[12] *Lupta Comunistă*, an I, nr. 1 din 10 aprilie 1924.
[13] *Ibid.*

Elena Filipovici şi alţii. După interogatoriile luate, cei arestaţi au fost depuşi la închisoarea de la Jilava[14]. În semn de protest împotriva arestării ilegale, la 19 aprilie 1924 toţi deţinuţii din închisoarea Jilava au început greva foamei şi au declarat că „sînt decişi să continue greva foamei pînă la moarte, dacă nu vor fi reabilitaţi şi puşi în libertate"[15]. Gheorghe Cristescu, secretarul general al P.C.R., unul dintre participanţii la greva foamei, adresîndu-se directorului cotidianului „Dimineaţa", a dat publicităţii următoarea declaraţie: „Ca răspuns insinuărilor perfide ale ziarului guvernamental „Viitorul", ţin — în numele tuturor camarazilor mei —, deţinuţi ilegali în cazematele Jilavei, cum şi în numele Partidului comunist să încredinţez poate ultimele noastre cuvinte, atît opiniei publice cît şi întregului proletariat român.

N-am călcat niciodată legile orînduirii burgheze, ci convinşi de realitatea principiilor comuniste, am pornit cu hotărîre la luptă pentru dezrobirea clasei muncitoare de la sate şi oraşe...

Sîntem acuzaţi că nu opiniile noastre ne-au adus în fortăreaţa Jilava, ci faptele.

Nu ne simţim cu nimic vinovaţi, iar dacă este vorba de fapte putem cita noi: 1907, 13 iunie 1916, 13 decembrie 1918, procesul celor 300, Vadul lui Vodă, suprimarea cîtorva ziare muncitoreşti, veşnicele arestări fără sens cum şi deţinerea noastră de acum...

Deoarece ne-a fost furată libertatea am socotit de a noastră datorie de a declara greva foamei asociată cu a setei*, ca protest împotriva încălcării libertăţilor cetăţeneşti.

Iar dacă stăvilirea acestor abuzuri oligarhice cere jertfa vieţii noastre o facem cu convingerea că generaţiunile viitoare vor trage învăţăminte şi că vor şti la fel să se opună tuturor încălcărilor asemănătoare"[16].

Un nou val de arestări a fost efectuat de către organele represive cu ocazia zilei de 1 Mai. Guvernul liberal — după cum se arată şi în manifestul C.C. al P.C.R. din 1 Mai 1924 — s-a pregătit mai repede de 1 Mai decît muncitorimea. „Cu o lună înainte a emis ordine... pentru împiedecarea tuturor adunărilor şi demonstraţiilor de masă, a ordonat starea de asediu în centrele industriale. Această pregătire s-a făcut şi mai simţită în cursul ultimei sătpămîni: cei mai buni tovarăşi de ai noştri sînt arestaţi unul după altul, cu o teroare desmăţată se aruncă asupra tuturor mişcărilor şi organizaţiilor de stînga"[17]. „Lupta socialistă", organ al P.C.R.

---

[14] *Lumea*, an VII, nr. 1673, din 12 şi nr. 1676 din 14 aprilie 1924.

[15] Arhiva Centrală a C.C. al P.C.R., fond 9, dos. 2319, fila 250—258.

* Folosirea *grevei foamei* ca o formă specifică de luptă a fost criticată de conducerea P.C.R. la Plenara C.C. al P.C.R. din iulie 1925 şi la Congresul al V-lea al P.C.R. Partidul nostru nu excludea folosirea acestei metode de luptă, dar condamna pe bună dreptate dacă se aplica individual, izolat, fără sprijinul din afară, al maselor. Greva foamei ducea la slăbirea rezistenţei fizice a luptătorilor revoluţionari, soldîndu-se în anumite cazuri cu pierderi dureroase pentru cauza clasei muncitoare.

[16] *Dimineaţa*, an XXI, nr. 6271 din 23 aprilie 1924.

[17] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A VIII—11, nr. inv. 134, fila 3.

— secţia Ploieşti, informa la 8 iunie 1924 despre memoriul de protest adresat comandamentului Corpului VII Armată de către 24 comunişti din Lupeni, Lugoj, Caransebeş şi Arad, arestaţi cu ocazia zilei de 1 Mai. În memoriu, arestaţii care se aflau în greva foamei au cerut următoarele: 1) interogarea celor încă neinterogaţi şi punerea lor în libertate, 2) aplicarea unui tratament ca pentru deţinuţii politici.. Acelaşi ziar anunţa că la Consiliul de război din Sibiu se găseau peste 50 de muncitori arestaţi[18]. Şirul arestărilor a continuat la Chişinău, apoi la Cluj şi în alte localităţi unde organele represive, pe lîngă comunişti, au arestat şi mai mulţi muncitori şi funcţionari, activişti ai Sindicatelor unitare[19]. În acelaşi timp unii dintre cei arestaţi, fiind socotiţi elemente străine, au fost expluzaţi din ţară[20].

Referindu-se la samavolniciile comise de guvern, manifestul C.C. al P.C.R. intitulat „Împotriva orînduirii de jaf şi teroare! Pentru libertăţile muncitoreşti şi pentru Guvernul Muncitoresc-Ţărănesc" arăta: „Teroarea cea mai sălbatică a fost dezlănţuită de către dictatura burgheză împotriva muncitorimei şi ţărănimei. *Au fost arestaţi, schingiuiţi şi chinuiţi sute de muncitori, muncitoare şi ţărani.* Slugile capitalismului: zbirii de la siguranţă, atît în Capitală, cît şi în tot cuprinsul României s-au dedat la cruzimi demne de sălbatecii timpului celui mai înapoiat..."[21].

Terenul fiind astfel pregătit, reacţiunea română a recurs la mult aşteptatul act: prin ordonanţele militare din iulie 1924 a fost interzisă activitatea P.C.R., a U.T.C., a Cercului Feminin Comunist, a organizaţiei cultural-sportive muncitoreşti „Prietenii naturii". O dată cu aceasta, a fost îngreunată activitatea Sindicatelor unitare[22]. Iată textul ordonanţei nr. 2 a Corpului II Armată, publicată în „Monitorul Oficial" din 24 iulie 1924:

„Avînd în vedere dispoziţiunile înaltului decret No. 4209 din 21 octombrie 1920,

Avînd în vedere ordonanţa noastră No. 1 din 5 aprilie 1924,

Pe teritoriul acestui comandament, pus sub stare de asediu, va intra în vigoare, de la data publicării în *Monitorul Oficial,* ordonanţa de faţă.

Art. I. Se vor pedepsi cu pedepsele prevăzute în art. 78 din codul penal (recluziunea de la 5—10 ani şi cu circumstanţe uşurătoare minimum 1 an închisoare):

a) Oricine va propovădui prin viu grai sau prin scris schimbarea formei de guvernămînt, sau suprimarea, sau schimbarea prin violenţă a legilor sau aşezămintelor Statului;

---

[18] *Lupta Socialistă,* an VI, nr. 101 din 8 iunie 1924.

[19] *Ibid.* şi nr. 102 din 15 şi nr. 103 din 22 iunie 1924.

[20] *Ibid.,* an VI, nr. 101 din 8 iunie 1924, p. 3. şi *Munkás,* an II, nr. 19 din 20 martie 1924.

[21] Arhiva Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A VIII-4, nr. inv. 127, fila 1.

[22] *Lumea,* an VII, nr. 1764 din 30 iulie 1924 şi *Neamul Românesc,* an XIX, nr. 168 din 29 iulie 1924.

b) Oricine se va asocia pentru a propovădui vreunul din actele enumerate mai sus. Asemenea asociaţii existente în momentul aplicării ordonanţei vor fi dizolvate;

c) Oricine va lua parte la întruniri sau conferinţe care au de scop propovăduirea vreunuia din aceste acte.

Cînd aceste întruniri sau conferinţe vor fi organizate de asociaţii constituite, ori şi care ar fi natura lor, aceste asociaţii vor fi dizolvate de autoritatea militară;

d) Proprietarii cari cu bună ştiinţă vor fi pus săli sau încăperi la dispoziţia organizatorilor întrunirilor şi conferinţelor;

e) Oricine va imprima, scrie la maşină, shapirographia sau publica, sau edita, sau pune în circulaţie cărţi, broşuri, ziare, afişe sau orice alt material, avînd de scop de a propovădui vreunul din aceste acte;

f) Oricine va ajuta în ori şi ce fel pe cei cari se vor fi făcut vinovaţi de unul din actele mai sus enumerate, fie că locuiesc sau nu în zona stării de asediu;

g) Oricine va arbora, expune sau purta insigne sau embleme cari ar întruchipa îndemnuri sau credinţe contrarii legilor sau aşezămintelor Statului;

h) Pedepsele prevăzute în această ordonanţă vor fi aplicate şi acelui care va fi săvîrşit vreunul din faptele enumerate de ea, în afară de zona stării de asediu, dar care are domiciliul înăuntrul acelei zone.

Dată în Bucureşti, la 23 iulie 1924.

Comandantul Corpului II Armată, General de divizie Holban[23].

Ordonanţe asemănătoare au fost emise şi de alte comandamente militare de pe teritoriul ţării.

Referindu-se la înăsprirea stării de asediu, ziarul „Bányamunkás", organ oficial al Uniunii Muncitorilor mineri din România, în articolul „Starea de asediu" scria: „... În calitatea de muncitori şi de mişcare muncitorească, acordăm deosebită atenţie acestor ordonanţe, deoarece ştim şi simţim şi din situaţia de pînă acum că dispoziţiunile din cadrul acestor ordonanţe au ca scop să paralizeze şi să facă imposibilă mişcarea muncitorească... Nu ştim dacă există şi alte cauze pentru care se înăspreşte starea de asediu, însă reese clar din dispoziţiile cuprinse în ordonanţe că înăsprirea stării de asediu s-a făcut numai pentru reprimarea mişcării muncitoreşti. Trecutul a dovedit că starea de asediu instituită anterior a fost proclamată numai cu scopul de a paraliza mişcarea muncitorească şi nu pentru alt motiv..."[24].

Prin lege, trecută prin parlament, activitatea P.C.R. a fost interzisă la 19 decembrie 1924, cu ocazia promulgării „Legii pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştei publice" (cunoscută sub numele de Legea Mîrzescu). Prin această lege se interziceau şi se pedepseau cu asprime organizaţiile ce-şi propuneau înlăturarea orînduirii capitaliste pe cale revoluţionară şi care erau afiliate unor foruri internaţionale ce îşi propuneau

[23] *Monitorul Oficial*, nr. 159 din 24 iulie 1924, p. 8501.
[24] *Bányamunkás*, an VII, nr. 7 din 31 iulie 1924.

acest scop. Legea, calificînd drept crimă lupta împotriva regimului burghezo-moşieresc, pentru desfiinţarea proprietăţii private, prevedea:

„1) Simplul fapt al asocierii în scopul de a prepara sau de a executa crime în contra persoanelor sau proprietăţilor, ori care ar fi durata asociaţiei, sau numărul membrilor ei, precum şi ori ce înţelegere stabilită în acelaşi scop, constituie un delict în contra liniştei publice şi se va pedepsi cu închisoare de la 5—10 ani, cu amendă de la 10.000—100.000 lei şi cu interdicţiuni corecţionale . . .

2) Această pedeapsă se va aplica şi acelora cari se vor fi afiliat cu ştiinţă la o asociaţiune formată cu scopul specificat în articolul precedent sau vor fi participat la o înţelegere stabilită în acelaşi scop . . .

4) Pedeapsa prevăzută la art. 1 se va aplica şi acelora cari vor da instrucţiuni pentru fabricarea, mînuirea sau întrebuinţarea maşinilor, armelor, instrumentelor sau oricărui alt mijloc cu ştiinţă că scopul urmărit prin întrebuinţarea acestor mijloace era executarea unei crime în contra persoanelor sau proprietăţilor.

5) Se va pedepsi cu închisoare de la 5—10 ani, cu amendă de la 10.000—100.000 lei şi cu interdicţie corecţională oricine cu ştiinţă va înlesni pe autorii infracţiunii de la art. 1, procurîndu-le instrumente pentru comiterea crimelor, mijloacele de corespondenţă sau propagandă, locuinţă sau locul de întîlnire, loc de scăpare sau loc pentru dosirea materialelor destinate executării crimelor . . .

7) Se va pedepsi cu închisoare de la 2—5 ani, cu amendă de la 2.000—10.000 lei şi cu interdicţie corecţională toţi acei cari prin discursuri, cuvîntări, strigări, cîntece sediţioase, sau ameninţări rostite în public prin viu grai vor fi provocat direct la comiterea unei fapte calificată crimă.

Provocarea directă la delicte prin aceleaşi mijloace se va pedepsi cu închisoare de la 6 luni la 2 ani, cu amendă de la 1.000—5.000 lei, iar dacă delictul la care s-a făcut provocarea este pedepsit de lege mai uşor se va aplica acea pedeapsă . . .

8) Pedepsele prevăzute în articolul precedent şi după deosebirile acolo stabilite se vor aplica şi acelora cari personal vor fi provocat direct la comiterea unei infracţiuni calificată crimă sau delict, prin răspîndirea în public sau prin expunerea vederii publice de: scrieri de orice fel, ziare, corespondenţe, gravuri, desemne, afişe, embleme, imprimate clandestine, filme, anunţuri luminoase sau alte semne.

9) Acei cari prin mijloacele arătate în art. 7 şi 8 vor fi lăudat fapte calificate crime sau delicte, sau vor fi lăudat pe autori sau complici pentru crimele şi delictele ce le-au săvîrşit, se vor pedepsi cu închisoare de la 6 luni la 2 ani, cu amendă de la 500—5.000 lei şi cu interdicţie corecţională . . .

10) Faptul de a expune sau purta în public embleme, insigne, steaguri sau pancarte, cînd prin aceasta se manifestă afilierea la asociaţiunile sau înţelegerile prevăzute de art. 1 sau se aduce aprobarea în mod

neîndoios vreunui fapt prevăzut şi pedepsit de legea de faţă sau codul penal, sau cînd după circumstanţe aceasta va constitui o aţîţare, stîrnire sau încurajare la rebeliune sau la dezordine, se va pedepsi cu închisoare de la o lună pînă la 6 luni şi cu amendă de la 1.000—10.000 lei.

11) Se consideră ca delict şi se pedepseşte cu închisoare corecţională de la 5—10 ani, cu amendă de la 10.000—100.000 lei şi cu interdicţie corecţională:

a) Faptul de a intra în legătură cu vreo persoană sau asociaţiune din străinătate în scopul de a primi instrucţiuni sau ajutoare de ori ce fel pentru pregătirea revoluţiei comuniste;

b) Faptul de a lucra, prin mijloace teroriste la schimbarea ordinei sociale şi politice din România;

c) Faptul de a ajuta cu ştiinţă în ori ce mod o asociaţiune din străinătate care ar avea ca scop să lupte prin mijloacele de sub lit. *b* contra instituţiunilor şi ordinii de stat în România;

d) Faptul de a deveni cu ştiinţă membru al vreunei din asociaţiunile prevăzute în alin. *c* de mai sus.

12) Orice provocaţiune directă prin mijloacele arătate de art. 3, 7 şi 8 adresată militarilor, în scopul de a-i îndepărta de la îndatoririle ostăşeşti sau de a introduce dezordine în armată sau celor de la vatră de a nu răspunde chemării lor, cînd provocarea a fost sau nu urmată de efect, se va pedepsi cu închisoare de la 3—6 ani, cu amendă de la 2.000 la 10.000 lei şi cu interdicţiune corecţională.

Cînd provocarea a fost urmată de efect, ea se va judeca de tribunalele militare . . "[25].

Legea Mîrzescu era îndreptată în mod deschis împotriva mişcării muncitoreşti revoluţionare şi în primul rînd împotriva P.C.R. . Ion I. C. Brătianu, şeful guvernului liberal, încercînd a justifica ofensiva împotriva „inamicului intern", dădea asigurări în sensul că aceleaşi măsuri vor fi luate şi în contra organizaţiilor fasciste. Dar „asigurările" guvernului liberal au fost şi au rămas vorbe înşelătoare, fără aplicarea vreunei măsuri concrete. Condamnînd această atitudine a guvernului liberal, „Lupta socialistă", în articolul intitulat „Atitudinea mîrşavă a guvernului", scria următoarele: „Fiecare zi ce trece întăreşte afirmaţiunea făcută din primul moment de „Socialismul", că înăsprirea stării de asediu viza exclusiv Partidul Comunist şi că măsurile în contra fascisto-antisemiţilor s-au luat numai de formă pentru a nu bate prea mult la ochi adevărata intenţiune a guvernului.

Astfel, în timp ce partidului nostru i s-au suspendat aşa tam-ne-sam ziarele, i s-au sigilat localurile şi i s-au arestat o parte dintre militanţi, antisemiţilor şi fasciştilor li s-au suspendat numai ziarele (cari au început deja să reapară), dar au fost lăsaţi în schimb să-şi continue opera vandalică în lungul şi-n latul ţării . . ."[26]. Ziarul „Famunkás", organ oficial al

[25] C. Hamangiu, *Codul general al României*, XIII—XIV, (Bucureşti, f.a.) p. 954—957.

[26] *Lupta Socialistă*, an VI, nr. 101 din 8 iunie 1924.

Uniunii muncitorilor lemnari din România, sub titlul „Legea ordinii, o nouă încătușare a muncitorimii din România", arăta: „... muncitorimea din România va fi mai greu pedepsită decît pînă acum; cu închisoare de la 5 la 10 ani, exil și internare, vor fi pedepsiți toți aceia care îndrăznesc să spună pe față că misiunea istorică a clasei muncitoare o constituie lupta de clasă și numai neîmpăcata ei continuare împotriva claselor dominante va putea duce la eliberarea ei de sub dependența economică. Cunoscînd aceasta, teama de aplicarea legii nu va opri nici măcar vremelnic muncitorimea României pe calea luptei de clasă, a cărei istorie dovedește că această cale nu era lipsită niciodată de prigoană..."[27].

În baza „Legii pentru reprimarea unor infracțiuni contra liniștei publice", numai în decembrie 1924 au fost arestați peste 800 de activiști comuniști, între care cadre din conducerea centrală, conducători ai organizațiilor regionale și locale ale P.C.R., Sindicatelor unitare și U.T.C. Procesele împotriva militanților revoluționari se țineau lanț[28]. Referindu-se la regimul în care organele represive țineau pe cei 800 de arestați, cu care „zeci de mii se simt solidari" C. G. Costa-Foru în prefața publicației Ligii Drepturilor Omului „Abuzurile și crimele siguranței generale a statului" scria: „Siguranța comite asupra celor pe care ilegal îi deține, întregul șir al delictelor și crimelor pe care Codul penal le pedepsește. Maltratările prin insulte, actele de violență, de brutalitate și de cruzime menite ca prin durere să smulgă declarațiuni și mărturii dictate victimelor de însăși agenții torturatori, trebuie stîrpite pentru totdeauna"[29].

Ridicîndu-se împotriva măsurilor represive, anticomuniste, C. C. al P.C.R. arăta într-unul din manifestele sale: „Partidul Comunist din România este singurul sprijin și singurul conducător al poporului sărac din România. *Partidul Comunist este dușmanul neîmpăcat al orînduirii de jaf și teroare.* De aceea guvernul oligarhic vrea să nimicească în primul rînd Partidul Comunist pentru a putea subjuga fără piedici muncitorimea și țărănimea săracă. Dar această luptă fără cruțare întărește numai Partidul Comunist, care nu se dă înapoi cu toate fărădelegile și nu părăsește cîmpul de luptă"[30]. Ziarul „Lupta comunistă" — organ central al partidului comunist —, apărut la 10 aprilie 1924, publica apelul C.C. al P.C.R. „Către organizațiile muncitorești și țărănești din lume! Către întreaga muncitorime și țărănime!", în care se spunea: „Reacțiunea oligarhiei stăpînitoare din România ne silește să ne adresăm vouă, în clipa celor mai mari pericole pentru clasele muncitoare din țara noastră... guvernul... a proclamat starea de asediu înăsprită pentru a-și putea prelungi existența... Prigoana împotriva sindicatelor muncitorești, șicanate, stînjenite, interzise în toate felurile... se va înteți. Presa comunistă este practicește

---

[27] *Famunkás*, an III, nr. 12 din 15 decembrie 1924.

[28] *Tineretul leninist*, an I, nr. 4 din 15 mai 1925.

[29] *Abuzurile și crimele siguranței generale a statului. Declarațiunile victimelor*, București, 1925, p. 4.

[30] Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., cota A VIII-4, nr. inv. 127, fila 1.

interzisă prin măsurile samavolnice ale administraţiei. Adunări şi întruniri sînt de mult interzise partidului comunist. Arestări, ba chiar numeroase şi laşe asasinate comise de organele guvernamentale împotriva militanţilor noştri au ajuns lucruri obişnuite"[31].

În ziua de 23 mai 1924 partidul comunist a dat publicităţii Protestul Secretariatului C.C. al P.C.R. împotriva arestării a 21 de comunişti din Banat şi deţinuţi la Sibiu, precum şi împotriva condamnării lor ilegale, deoarece „nu li s-au putut imputa absolut nici un fapt penal precis decît doar ideile lor comuniste"[32].

Împotriva măsurilor represive ale guvernului liberal au protestat şi organizaţiile locale ale partidului comunist. Astfel secţia din Galaţi a P.C.R. a trimis în ziua de 23 aprilie 1924 ministrului de interne următoarea telegramă: „Domnule ministru, Sînt nouă zile decînd tovarăşii noştri au fost arestaţi la Jilava, fără nici un motiv legal, care să justifice deţinerea lor. Credem că astfel de metode întrebuinţate sistematic de către organele administrative împotriva partidului comunist sînt împotriva tuturor regulilor de civilizaţie, nesocotind Constituţia acestei ţări. Credem că acest procedeu nu va putea opri evoluţia societăţii care în mod fatal merge spre progres. Comitetul secţiunei comuniste din Galaţi, în numele muncitorilor organizaţi cere punerea imediat în libertate a tovarăşilor noştri, care nu au altă vină decît aceea de a fi comunişti şi de a fi susţinut interesele muncitorilor. Vă rugăm, de asemenea, a lăsa liberă apariţia ziarelor noastre"[33].

Secţia din Focşani a partidului comunist a înaintat la 9 iulie 1924 primului ministru un protest în care se ridică „cu indignare contra samavolniciilor de tot felul ce se comit aproape zilnic contra membrilor partidului nostru, cît şi contra întregei mişcări muncitoreşti din ţară. Cerem insistent — se spune în continuare în protest —, încetarea tuturor abuzurilor şi a prigonirilor acestea exercitate în mod scandalos împotriva tuturor legilor"[34].

În luna iunie 1924, Comitetul Central al U.T.C. a publicat de asemenea, un viguros protest în legătură cu arestările efectuate de organele represive în oraşele Bucureşti, Cluj, Caransebeş, Lupeni, Lugoj şi Arad[35].

Măsurile represive luate de guvernul liberal nu se limitau la partidul comunist. Instituirea stării de asediu, cenzura, loveau nu numai în partidul clasei muncitoare, ci constituiau o îngrădire a drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti în general, ceea ce a atras protestul cercurilor largi ale opiniei publice democratice. Ziarul „Muncitorul în alimentaţie", în articolul intitulat „Jos teroarea", exprima foarte semnificativ poziţia clasei muncitoare, a întregului popor. „Protestăm şi înfierăm — scria ziarul — sistemul de

---

[31] *Lupta Comunistă*, an I, nr. 1 din 10 aprilie 1924, p. 1.
[32] *Dimineaţa*, an XXI, nr. 6297 din 23 mai 1924, p. 9.
[33] *Ibid.*, an XXI, nr. 6272 din 24 aprilie 1924.
[34] Partidul Comunist din România (S.R.I.C.), Secţia Focşani, nr. 95, *Protest*, nr. 1776 din 9 iunie 1924, în Muzeul de istorie a Partidului Comunist, a mişcării revoluţionare şi democratice din România, Bucureşti.
[35] *Tineretul leninist*, an I, nr. 4 din 15 mai 1925.

terorizare şi al ilegalităţii, nu numai ca muncitori, direct loviţi, dar ca oameni, ca cetăţeni avem datoria de a lupta şi a impune respectarea libertăţilor cetăţeneşti"[36].

În oraşul Braşov, cca 2.300—2.500 de muncitori, întruniţi cu ocazia sărbătoririi zilei de 1 Mai (1924) în sala teatrului „Apollo", au protestat energic împotriva arestării comuniştilor şi au votat un proiect de hotărîre care prevedea: 1) Încetarea imediată a stării de asediu; 2) Libertatea neîngrădită a întrunirilor şi organizării; 3) Restabilirea posibilităţii de exprimare orală şi în scris a părerilor politice; 4) Cea mai deplină libertate a presei şi libera răspîndire a ziarelor muncitoreşti; 5) Respectarea şi legiferarea zilei de muncă de 8 ore; 6) Ajutoare de stat pentru muncitorii şomeri; 7) Punerea neîntîrziată în libertate a celor închişi pentru participare la mişcarea muncitorească. Adunarea populară, adoptînd proiectul de hotărîre, a dispus Consiliului Sindical să-l înainteze de urgenţă ministrului de interne şi ministrului muncii[37].

Ziarul „Aurora", organ al partidului ţărănesc, condus de Dr. N. Lupu, scria la 7 aprilie 1924: „Declararea stării de asediu la Bucureşti este o crimă împotriva ţării"[38]. La 26 iulie 1924, după emiterea unor noi ordonanţe militare, acelaşi ziar protesta „împotriva acestei noi şi scandaloase suprimări a libertăţilor cetăţeneşti"[39]. Proteste asemănătoare apăreau şi în coloanele altor ziare din Capitală. Astfel, ziarul independent „Lumea" scria la 24 aprilie 1924: „protestăm împotriva sistemului practicat de actualul guvern ce martirizează inutil oameni cari departe de a fi periculoşi, ar deveni şi inofensivi, dacă ar fi lăsaţi în pace. Credem că pînă la urmă oamenii cu răspundere îşi vor da seama şi de limitele abuzului şi vor pune capăt spectacolului ruşinos şi tragic de la Jilava"[40]. În legătură cu introducerea stării de asediu ziarul „Dimineaţa" sub titlul „Guvernul şi ordinea. Starea de asediu", scria următoarele: „Guvernul care a judecat greşit îşi va dovedi cel puţin buna credinţă, renunţînd cît mai curînd la starea de asediu şi revenind la regimul normal, cînd faptele îi va dovedi că nici măcar din punctul lui de vedere n-are nevoie de atîta exces de forţă... de aceea ne ridicăm împotriva măsurilor luate"[41]. Acelaşi ziar scria la 14 aprilie 1924: „Măsurile judiciare în contra membrilor partidului comunist au luat extindere mare. Marele număr de arestări făcute ne face să credem că vom avea în curînd un nou proces politic de mare amploare... Nici suprimarea ziarelor comuniste, nici arestarea fruntaşilor acestui partid nu pot fi justificate legalmente... Aşadar, dacă nu există motive în adevăr grave, şi dovezi concrete pentru fapte prevăzute în Codul penal, credem că riguroasele măsuri luate sînt excesive şi inutile"[42]. Ziarul „Nea-

[36] *Muncitorul în alimentaţie*, an XV, nr. 3—4 din 5 martie 1925, p. 1.
[37] *Brassói Lapok*, an XXX, nr. 102 din 4 mai 1924.
[38] *Ultima lovitură: starea de asediu*, în *Aurora*, an IV, nr. 739 din 7 aprilie 1924.
[39] *Starea de asediu*, în *Ibid.*, an IV, nr. 827 din 26 iulie 1924.
[40] *Spectacolul de la Gilava*, în *Lumea*, an VII nr. 1683 din 24 aprilie 1924.
[41] *Guvernul şi ordinea. Starea de asediu*, în *Dimineaţa*, an XXI, nr. 6255 din 7 aprilie 1924.
[42] *Urmărirea comuniştilor*, în *Ibid.*, an XXI, nr. 6262 din 14 aprilie 1924.

mul Românesc", organ al partidului naţional-democrat condus de Nicolae Iorga, scria următoarele în legătură cu arestarea comuniştilor, la 24 aprilie 1924: „Guvernul, ca întotdeauna, numai în urma protestărilor opiniei publice revine la măsuri drepte. Cazul s-a repetat cu arestarea comuniştilor, cînd a trebuit intervenţia energică a d-lui prof. N. Iorga şi a altor oameni politici, pentru ca să se ordone o anchetă în urma căreia s-a hotărît accelerarea instrucţiei, care s-a constatat că stagna..."[43].

Asemenea luări de poziţie sînt oglindite şi în presa locală din diferite oraşe ale ţării. Astfel, ziarul „Vocea Galaţiului", organ democrat-independent, ridicîndu-se împotriva instituirii stării de asediu, spunea: „... nu avem cuvinte pentru a înfiera noua stare de lucruri creată în ţara noastră"[44]. Referindu-se la încălcarea, prin măsurile luate, a Constituţiei de către guvernul liberal, cotidianul „Opinia" din Iaşi aprecia că: „În România nu mai există lege, nu mai există drepturi cetăţeneşti. Regimul Brătianu — scria ziarul — le-a suprimat cu desăvîrşire, iar suprimarea aceasta iese şi mai mult în evidenţă de cînd guvernul a impus o constituţie pe care el cel dintîi o nesocoteşte"[45]. Acelaşi ziar protesta energic împotriva arestării comuniştilor. „Împrejurările în care s-a produs prigoana comuniştilor — se scria în articolul intitulat „Drama de la Jilava" — sînt obscure şi lipsite de o bază necesară... autorităţile militare au recurs şi la o procedare brutală şi cu totul împotriva legei şi regulamentelor. Nu poate fi permis nimănui, nici chiar militarilor sub stare de asediu, să dispuie la discreţie de persoana unui cetăţean pe care măcar să nu-l puie în cunoştinţă de temeiurile legale ale culpei sale..."[46]. În legătură cu Legea Mîrzescu, „Opinia", subliniind că legea „ordinei publice" anulează drepturile constituţionale, arăta următoarele: „Pînă acum oligarhia liberală şi-a permis toate abuzurile şi fărădelegile. A vrut însă să-şi întărească dictatura prin legalizarea acestor abuzuri şi prin deschiderea unor noi perspective de îngenunchiere absolută a cetăţenilor. Faptul s-a consumat prin legea emanată de mintea obtuză şi poliţistă a d-lui Mîrzescu. Liberalii n-au avut măcar jena elementară de a respecta noua Constituţie aşa proastă cum ei singuri au făcut-o. Nu s-au mulţumit cu practica extralegală a regimului lor de dictatură, ci au venit cu noua lege care suprimă de fapt orice drept constituţional..."[47]. Ziarul democrat-independent „Fulgerul" din Brăila, ocupîndu-se cu arestarea ilegală a fruntaşilor muncitorimii brăilene, scria la 11 august 1924: „Noi protestăm cu indignare contra arestărilor ilegale comise de siguranţa locală, deoarece ele atentează la libertatea cetăţenilor. Nu muncitorii, care formează alături de ţărănime clasa cea mai cuminte şi mai producătoare a neamului românesc

[43] *Arestarea comuniştilor,* în *Neamul Românesc,* an XIX, nr. 93 din 24 aprilie 1924.

[44] *O măsură cu două feţe — starea de asediu,* în *Vocea Galaţiului,* din 17 aprilie 1924.

[45] *Nu mai există lege,* în *Opinia,* an XX, nr. 5148 din 31 iulie 1924.

[46] *Drama de la Jilava,* în *Ibid.,* an XX, nr. 6070 din 23 aprilie 1924.

[47] *Noua armă a dictaturii liberale,* în *Ibid.,* an XX, nr. 5267 din 19 decembrie 1924.

trebuiesc arestați, ci anarhiștii de sus, șobolanii care fură și pradă de la un capăt la altul al țării..."[48].

Împotriva samavolniciilor polițienești și pentru apărarea victimelor teroarei s-au ridicat cu curaj nu numai organizațiile muncitorești și democratice, ci și personalități de vază ale vieții culturale și politice, ca: Virgil Madgearu, Nicolae Iorga, C. G. Costa-Foru, C. Mille, P. Constantinescu-Iași, G. Vlădescu-Răcoasa, Șerban Cioculescu ș.a. „Nu e aici vorba de convingeri politice, de un fel sau altul — spunea C. G. Costa-Foru, referindu-se la protestele comuniștilor arestați în 1924 —. E lupta între Drept și Forță. Voi reprezentați Dreptul, asupritorii voștri reprezintă Forța. Eu, conservator, voi lupta din toate puterile mele pentru voi, socialiști și comuniști"[49]. Vizitîndu-i la 22 aprilie 1924 pe deținuții politici de la Jilava, Costa-Foru a declarat: „Am văzut cetățeni adevărați, am văzut eroi! Dea Domnul să nu fi văzut pe viitorii *martiri ai libertății noastre încălcate*... Ar fi oribil ca atîția tineri de caracter, deci de mare valoare, să fie pierduți pentru țară... Ceea ce e sigur pentru mine, este că nici un fapt penal nu se poate dovedi împotriva lor, oricît ar căuta, oricît ar socoti, oricît ar inventa aceia asupra cărora apasă răspunderea arestării lor..."[50].

„Liga Drepturilor Omului" a cărei președinte era Dem. Dobrescu, iar secretar general C. G. Costa-Foru, organizație la care aderaseră printre alții: C. Rădulescu-Motru, Paul Bujor, Virgil Madgearu, Dr. Nicolae Lupu, Istrate Micescu, Constantin Mille, Vasile Anagnoste, Victor Eftimiu, Victor Iamandi, Grigore Iunian, I. Moscovici, a adresat la 23 aprilie 1924 ministrului justiției următorul protest: „Domnule ministru, Liga Drepturilor Omului află de la martori oculari, care astăzi au putut vedea la fortul Jilava pe comuniștii și studenții arestați, starea disperată a celor ce de 10 zile au declarat greva foamei și de 7 zile greva setei. Liga Drepturilor Omului, afiliată la Internaționala Ligilor similare din Paris, reprezentînd solidaritatea umană universală, se simte datoare a interveni pe lîngă ministrul justiției cu dorința să se binevoiască a lua în neîntîrziată cercetare chestiunea deținuților de la Jilava și deocamdată, pe cît încă mai este timp, să dispuie imediata transportare a muribunzilor la spital, în cazematele fortului Jilava nenorociții fiind absolut lipsiți de ajutorul medical! Liga Drepturilor Omului mai roagă pe D. ministru al justiției să binevoiască a edifica publicul alarmat asupra acestor periodice arestări fără nici o urmare judecătorească, operate asupra acelorași oameni cunoscuți pentru ideile politice, arestări pentru care nu se respectă nici formele constituționale, nici se lasă cunoscute motivele juridice pe care se bazează"[51].

---

[48] *Arestarea ilegală a fruntașilor muncitorimii brăilene*, în *Fulgerul*, an II, nr. 43 din 11 august 1924.

[49] C. G. Costa-Foru, *Între drept și forță*, în *Adevărul*, an XXXVII, nr. 12345 din 25 aprilie 1924.

[50] *Dimineața*, an XXI, nr. 6273 din 25 aprilie 1924, p. 1—2.

[51] *Liga Drepturilor Omului și comuniștii arestați*, în *Ibid.*, an XXI, nr. 6271 din 23 aprilie 1924.

Ziarul „Dimineaţa“ publica în ziua de 25 aprilie 1924 protestul lui P. Constantinescu-Iaşi împotriva arestărilor făcute în sînul muncitorilor şi al partidului comunist. În acest protest se arăta, printre altele: „Se arestează oameni ce acţionau pe faţă, pentru că au gîndit şi scris altfel ca actualii guvernanţi şi chiar altfel ca cea mai mare parte a celor ce gîndesc şi scriu la noi. De doi ani şi mai bine partidul comunist participă, cu toate restricţiile necontenite, la viaţa politică: campanii electorale, presă, întruniri împiedecate, congrese oprite etc., dar toate legal, pe faţă, chiar dacă părerile sale sînt revoluţionare... Comuniştii vor să schimbe actuala formă de conducere a statului care numai fericire nu aduce azi, pentru a elibera mulţimea producătoare... de lanţurile capitalismului. C'acest ţel nu corespunde, ba e tocmai potrivnic intereselor clasei capitaliste... nu ne îndoim. Dar că ţelul comuniştilor... corespunde intereselor producătorului cinstit... nu trebuie să se mai îndoiască nimeni... Şi atunci... mă alătur la apelul studenţilor ca intelectual... şi rog pe toţi sincerii şi cinstiţii intelectuali să se asocieze din inimă ca să strigăm cu toţii zbirilor de azi: înlături cu inchiziţia, trăiască libertatea de gîndire![52].

Valul imens de indignare stîrnit de arestările operate şi-a găsit expresia şi în inimosul protest din 22 iunie 1924 al lui Şerban Cioculescu, protest publicat de asemenea în ziarul „Dimineaţa“ şi în care se înfierează arestările pentru „delictul“ de opinii.„Abuzurile şi ilegalităţile săvîrşite... — se arată în protest — nu sînt numai o nesocotire a celor mai elementare drepturi omeneşti, dar umilesc demnitatea studenţimei şi intelectualităţii întregi. Procedeele infame de terorizare sistematică, constituie o sfidare pentru intelectualitate, căreia i se arată, în acest chip, moneda cu care guvernul este hotărît să răsplătească orice manifestare de conştiinţă şi independenţă“[53]. Virgil Madgearu, cunoscut om politic, a intervenit la Ministerul de interne, protestînd împotriva regimului în care erau ţinuţi arestaţii comunişti, iar profesorul Nicolae Iorga la Ionel Brătianu, pretinzînd să „se comunice deţinuţilor motivele arestării şi a li se îmbunătăţi viaţa în închisoare“[54]. Protestul hotărît al opiniei publice din ţară s-a manifestat deschis şi cu ocazia discutării Legii Mîrzescu în Adunarea deputaţilor, la 16 decembrie 1924, cînd mai mulţi deputaţi — între care şi Nicolae Iorga — luînd cuvîntul au adoptat o poziţie potrivnică promulgării legii. De menţionat faptul că Iunian în numele partidului ţărănesc, Gh. Pop în numele partidului naţional şi D. R. Ioaniţescu în numele partidului lui N. Iorga resping Legea Mîrzescu[55]. Referindu-se la discuţiile pe marginea legii „ordinei publice“, cotidianul politic „Opinia“ scria: „Parlamentul a terminat discuţia asupra proiectului de lege pentru pedepsirea

---

[52] *Protestul lui P. Constantinescu-Iaşi împotriva arestărilor făcute în sînul muncitorilor şi al partidului comunist,* în *Ibid.*, an XXI, nr. 6273 din 25 aprilie 1924.

[53] *Lupta Socialistă,* an VI, nr. 103 din 22 iunie 1924, p. 2 şi *Dimineaţa,* an XXI, nr. 6329 din 26 iunie 1924, p. 6.

[54] *Lumea,* an VII, nr. 1682 din 23 aprilie 1924.

[55] *Dezbaterile Adunării Naţionale Constituante a Deputaţilor,* anul 1924—1925, p. 1095—1096 şi 1099.

unor infracțiuni la ordinea publică. Camera a făcut o discuție mai lungă datorită rezistenței încercate de deputații țărăniști. Dar, în cele din urmă, proiectul a fost în întregime adoptat de o majoritate fictivă, slugarnică și care a ținut o dată mai mult să ilustreze minciuna regimului nostru parlamentar. În curînd legea scelerată va fi sancționată și promulgată și va lega țara cu un teribil lanț de fier"[56].

Nici ilegalizarea Partidului Comunist Român, nici permanentele represiuni polițienești, schingiuirile în beciurile siguranței și nici anii grei de temniță n-au putut înspăimînta pe comuniști și frînge voința lor de luptă. Prin scoaterea partidului comunist în afara legilor, burghezia și moșierimea n-au putut lipsi clasa muncitoare de avangarda sa organizată. Organul central de presă al P.C.R., „Lupta comunistă", număr unic editat în 10 aprilie 1924 în locul ziarului „Socialismul", sublinia că sub regimul brutal al burgheziei partidul comunist știe că nu se poate aștepta la libertate și legalitate, ci din contră, la creșterea terorii împotriva lui[57].

În manifestul lansat la 1 Mai 1924, C.C. al P.C.R. și C.C. al U.T.C. declarau: „... Partidul Comunist a stat totdeauna și va sta pînă la capăt în fruntea luptei clasei muncitoare, el a rămas și va rămîne totdeauna pe pozițiile cele mai înaintate ale luptei de clasă, pentru a apăra cu sîngele luptătorilor săi interesele clasei muncitoare de la orașe și sate"[58]. În „Socialismul", apărut ilegal la 14 iunie 1924, conducerea P.C.R. asigura clasa muncitoare, poporul român că „Partidul Comunist trăiește și va trăi! Din pămîntul în care voiește să-l îngroape oligarhia, partidul comunist renaște cu noi puteri. Alungat de la suprafața legalității, el va continua și în ilegalitate lupta, lărgindu-și activitatea și organizația, și adîncindu-și rădăcinile în masele poporului muncitor"[59].

Această declarație solemnă a fost confirmată strălucit de întreaga desfășurare a istoriei contemporane a țării noastre. Constrîns de noile condiții istorice, în primăvara anului 1924 P.C.R. a trecut la reorganizarea activității sale pe baze ilegale; s-a constituit un Comitet Central ilegal. În august 1924 s-a ținut la Viena Congresul al III-lea al partidului, ale cărui lucrări s-au concentrat în jurul problemei îmbinării muncii ilegale cu munca legală. Rezoluțiile Congresului, avînd în vedere situația nou creată în țară, au prevăzut măsuri importante privind reorganizarea muncii de partid. Astfel: necesitatea mutării centrului de greutate a muncii politice-organizatorice a partidului în fabrici și uzine, întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare, organizarea luptei pentru apărarea intereselor economice și politice ale țărănimii, egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor, indiferent de naționalitate etc.

---

[56] *Opinia*, an XX, nr. 5267 din 19 decembrie 1924.

[57] *Lupta Comunistă*, an I, nr. 1 din 10 aprilie 1924.

[58] *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1923—1928*, II, București, 1953, p. 185.

[59] *Socialismul*, an XIX, din 14 iunie 1924; Cf. *Lupta Socialistă*, an VI, nr. 103 din 22 iunie 1924, p. 2.

Pe măsură ce capătă experienţă în domeniul împletirii activităţii ilegale cu cea legală, partidul comunist a desfăşurat o intensă muncă politică şi organizatorică. Sub îndrumarea sau influenţa P.C.R. au activat organizaţii legale de masă — Ajutorul Roşu Internaţional, Comitetul Central de Ajutorare de pe lîngă C.G.S.U., Ajutorul Muncitoresc Român, Liga contra terorii, Comitetul de amnistie, Blocul Muncitoresc-Ţărănesc etc. — şi au apărut o serie de organe de presă legale şi ilegale — Bolşevismul, Tineretul leninist, Lupta de clasă, Viaţa muncitoare, Cultura proletară, Facla, A Világ, A Jövö Társadalma, Holzarbeiter, Înainte, Apărătorul proletar etc. — prin intermediul cărora partidul a exercitat o înrîurire politică asupra maselor muncitoare şi a intelectualităţii progresiste, participînd activ la viaţa politică a ţării.

Partidul Comunist Român, cu toată teroarea claselor dominante, a rămas conducătorul consecvent al maselor muncitoare exploatate de la oraşe şi sate, a condus lupta întregului popor pentru doborîrea regimului burghezo-moşieresc şi aplicarea integrală a principiilor demcoratice, pentru cucerirea libertăţii depline a maselor muncitoare.

LA MISE HORS LA LOI DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN ET L'OPINION PUBLIQUE INTERNE

RÉSUMÉ

Depuis les premiers jours de son existence, le Parti Communiste Roumain, dirigeant conséquent des masses ouvrières, eut à surmonter d'immenses difficultés. Le procès de Dealul Spirii (juin 1922) devait assurer à la bourgeoisie et aux grands propriétaires terriens la base légale de la liquidation du P.C.R., mais l'attitude ferme des éléments révolutionnaires ainsi que les milliers de protestations venues du pays et de l'étranger déjouèrent leurs visées. Le P.C.R. consolida ses positions et se créa de nouvelles organisations locales.

Au début de l'année 1924, le parti communiste lança dans le problème national le mot d'ordre de „l'autodétermination jusqu'à la séparation de l'Etat roumain des territoires habités dans leur majorité par des Roumains". Ce mot d'ordre fournit au gouvernement libéral le prétexte pour passer à de nouvelles mesures répressives à l'égard du P.C.R. et du mouvement révolutionnaire. Par les ordonnances militaires d'avril 1924 furent prises les mesures suivantes: on instaura l'état de siège à Bucarest, Cluj, Timişoara et Chişinău; on suspendit les journaux centraux du P.C.R. (*Socialismul* et *Munkás)* et les rédacteurs de ces journaux furent traduits devant le Conseil de guerre; on ferma et sigilla tous les locaux du parti communiste et des unions professionnelles; on arrêta quelques-uns des dirigeants centraux et locaux du P.C.R., activistes et participants révolutionnaires du mouvement ouvrier, dont Gh. Cristea, Al. Dobrogeanu-Gherea, Imre Aladár, L. Pătrăşcanu, E. Filipovici, Ana Pauker et d'autres, et, par les ordonnances militaires de juillet 1924, on interdit l'activité du P.C.R. et de l'U.T.C., du Cercle Feminin Communiste et de l'organisation culturelle-sportive ouvrière „Prietenii naturii". L'activité des Syndicats Unitaires fut elle aussi rendue plus difficile. Le 19 décembre 1924 fut promulguée la „Loi pour

la répression d'infractions contre l'ordre public" (connue sous le nom de „Loi Mîrzescu"), interdisant les organisations révolutionnaires et en premier lieu, le P.C.R.

Contre ces mesures répressives protestèrent aussi bien la presse bourgeoise (les journaux *Aurora, Lumea, Dimineața, Neamul Românesc* de Bucarest, *Vocea Galaţiului, Opinia* de Jassy, *Fulgerul* de Brăila) que des personnalités marquantes de notre vie culturelle et politique tels que: Nicolae Iorga, C. G. Costa-Foru, P. Constantinescu-Iaşi, Virgil Madgearu, C. Mille, G. Vlădescu-Răcoasa, Şerban Cioculescu et d'autres.

L'étude comprend toute une série de faits concrets qui témoignent de l'hostilité de l'opinion publique à l'égard des mesures répressives prises contre le mouvement révolutionnaire et de la mise hors la loi du P.C.R.

SOCIETĂȚILE CARBONIFERE ÎN VIAȚA SOCIAL-POLITICĂ A ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1919—1929

DE

L. BÁTHORY

Societățile carbonifere aveau o funcție economică de utilitate națională și anume aceea de a asigura transporturile și, în parte, industria României cu combustibilul necesar. Pentru cercurile de afaceri legate de industria cărbunelui, aceste societăți reprezentau însă în primul rînd surse de substanțiale profituri care trebuiau puse, prin urmare, în condiții de activitate cît mai favorabile, astfel încît să asigure acționarilor cîștiguri cît mai mari.

Pentru a crea împrejurări avantajoase extracției de cărbune, asigurînd piețe de desfacere sigure și permanente, precum și prețuri de achiziție cît mai ridicate din partea statului, grupările interesate în industria cărbunelui uzau de influența reprezentanților politici ai diferitelor partide, precum și de relațiile întreținute cu membrii oligarhiei financiare, pentru a exercita presiuni asupra administrației burgheze în vederea satisfacerii intereselor lor.

Astfel, analiza pozițiilor pe care conducătorii societăților carbonifere le ocupau în contextul social-politic al României, ne dezvăluie numeroase aspecte particulare ale mecanismului de legătură dintre statul burghez și întreprinzătorii capitaliști.

Legăturile societăților carbonifere cu oligarhia financiară și cu partidele politice

Marile societăți carbonifere, posedînd capitaluri importante și reprezentînd surse sigure de cîștiguri, au dat naștere, pe plan social, unei numeroase și influente pături care depindea, atît ca suport economic, cît și ca pondere în viața social-politică a țării, de bunul mers al industriei cărbunelui. Această pătură, pe lîngă forța sa financiară și politică proprie, căuta să-și asigure colaborarea acelor membri ai clasei dominante și ai

oligarhiei financiare care deţineau poziţii puternice în ambianţa politică a ţării.

Societăţile carbonifere au contribuit şi ele la îngroşarea rîndurilor oligarhiei financiare prin ridicarea unor oameni de afaceri ca de exemplu Ion Bujoiu, care într-un timp era director general al societăţilor „Petroşani" şi „Lupeni", deţinînd, concomitent, funcţii de conducere şi în societăţile „Lonea" şi „Valea Jiului de Sus"[1]. Dar pe lîngă reprezentanţii proprii, societăţile carbonifere căutau să capteze în sfera lor de interes şi alţi afacerişti de seamă din lumea capitalului industrial şi bancar. La rîndul lor, reprezentanţii marilor bănci, în special liberale, căutau să se infiltreze în organele de conducere ale întreprinderilor carbonifere, sau să achiziţioneze chiar participaţii pentru firmele lor. În acest sens, operaţiile de „naţionalizare", care au cuprins o mare parte din principalele societăţi carbonifere, au adus un considerabil aport de capital bancar în rîndul acestora, cu atît mai mult cu cît consorţiul celor mai mari instituţii de credit româneşti, în frunte cu Banca Românească, a jucat — după cum se ştie — rolul hotărîtor în efectuarea lor. De aceea, în dese cazuri vom găsi figurînd în fruntea consiliilor de administraţie carbonifere membrii marcanţi ai oligarhiei financiare, în special liberali. În acest sens, semnificativă este prezenţa frecventă a membrilor familiei Alimăneştianu în conducerea firmelor carbonifere. De exemplu, Virgil Alimăneştianu era membru în consiliile de administraţie ale societăţilor „Petroşani", „Creditul Carbonifer", „Lignitul", „Boteni" şi „Hangul"[2]. În acelaşi timp, Virgil Alimăneştianu făcea parte şi din consiliul de administraţie al societăţii petrolifere „Creditul Minier", aflată în sfera de influenţă a capitalului liberal şi prezentă la unele importante operaţiuni de „naţionalizare". Persoana sa simboliza, de altfel, strînsa legătură ce s-a creat cu vremea între capitalul bancar, cel petrolifer şi cel carbonifer. Dovadă a acestei legături o constituie şi faptul că N. P. Ştefănescu, director general al Băncii Româneşti şi preşedinte al consiliului de administraţie al „Creditului Minier", era în acelaşi timp preşedintele consiliului de administraţie al societăţii „Lupeni" şi făcea parte din conducerea societăţilor „Petroşani" şi U.D.R. Din conducerea societăţilor carbonifere făceau parte şi reprezentanţi ai altor bănci liberale. De exemplu, C. R. Manolescu, preşedinte al Băncii Generale al Ţării Româneşti era preşedintele consiliului de administraţie la „Petroşani" S.A.R. şi vice-preşedinte la „Lignitul" S.A.R., iar Mihail Georgescu, director general al aceleiaşi bănci făcea parte dintre administratorii societăţii „Lupeni"[3]. Tancred Constantinescu, preşedinte al Băncii Agricole, era membru în conducerea societăţii „Petroşani" şi vicepreşedinte al consiliului de administraţie „Lupeni" S.A.R. Corneliu Bălteanu, director general la „Creditul Tehnic", făcea parte din consiliile de administraţie ale societăţilor „Lonea" şi „Lupeni". În mod semnificativ, comi-

[1] *Anuarul General al societăţilor anonime pe acţiuni din România* 1928—1929.
[2] *Ibid.*
[3] *Compass Rumänien*, 1929, p. 147.

tetul de direcție al celei mai mari societăți carbonifere, „Petroșani" S.A.R., era format din C. R. Manolescu, președinte la Banca Generală a Țării Românești, Tancred Constantinescu, președinte la Banca Agricolă și N. P. Ștefănescu, director general la Banca Românească[4].

Bineînțeles, din conducerea societăților carbonifere nu făceau parte doar reprezentanți ai băncilor liberale. În consiliul de administrație al societății „Petroșani" se afla, într-un timp, și Ilie Beu, președinte al Băncii „Albina", iar la conducerea societății „Lupeni", participa, printre alții, și Adolph Berkovitz de la casa bancară cu același nume. Un alt om de afaceri cunoscut, Aristide Blank, rivalul liberalilor, era prezent în conducerea societății „Carbon Block" și a altor firme carbonifere de mai mică importanță[5].

De asemenea, în activitatea firmelor carbonifere erau cointeresați și alți membri ai oligarhiei financiare românești, cum ar fi Barbu Știrbei, I. Boambă, Max Zănoagă, C. Bușilă, N. R. Căpităneanu, Oscar Kaufmann ș.a.

Pentru a asigura împrejurări favorabile de activitate societăților din care făceau parte, acționarii căutau să atragă în consiliile de administrație oameni politici marcanți, înalți magistrați, șefi de partide, foști miniștri, deputați sau senatori. Aceștia aveau sarcina de a obține din partea statului, prin influența pe care o dețineau, comenzi cît mai masive pentru căile ferate și prețuri de achiziție cît mai înalte. Astfel, din consiliul de administrație al societății „Petroșani", de a cărei activitate erau legate mari interese, au făcut parte personalități politice influente, ca de exemplu: Tancred Constantinescu, generalul Traian Moșoiu, Albert Popovici-Tașcă, care au deținut într-un timp funcții ministeriale în guvernele liberale; C. P. Olănescu, fost președinte al Camerei deputaților, funcție care prilejuia încheganea unor legături multilaterale cu eminențele politice ale vremii; C. R. Manolescu, fost prim-președinte onorific al Înaltei Curți de Casație, care asigura contactul cu autoritățile juridice[6]. Conducerea societății „Lupeni" cuprindea de asemenea pe Tancred Constantinescu, pe I. I. Lapedatu, fost ministru al finanțelor și director la Banca Națională a României, precum și pe G. Bernády, primar al orașului Tîrgu Mureș. Și celelalte societăți carbonifere căutau să-și asigure colaborarea unor foști și, eventual, viitori miniștri. Astfel, primul președinte al consiliului de administrație de la „Creditul Carbonifer" a fost ex-ministrul liberal Al. Constantinescu, în fruntea societății „România Carboniferă" s-a aflat într-un timp generalul Arthur Văitoianu, iar în cea a societății „Lignitul", C. I. Brătianu, toți aceștia legați de partidul liberal. Societatea „Minele de cărbuni din Ardeal" avea ca acționar și membru în consiliul de administrație pe Mihail Manoilescu, fruntaș al partidului poporului, subsecretar de stat în guvernul Averescu, iar C. Garoflid, din același partid, era

[4] *Almanach „Argus"*, 1928, p. 318.
[5] *Anuarul General...*, 1928—1929.
[6] *Almanach „Argus"*, 1928, p. 318.

președintele administrației societății „Hangul". Dintre conducătorii societății U.D.R. remarcăm doar pe Barbu Știrbei și C. Argetoianu, membri marcanți ai oligarhiei românești, care au făcut parte din diferitele guverne ale perioadei.

Printre conducătorii societăților carbonifere se aflau, de asemenea, numeroși deputați și senatori. Printre administratorii societății „Petroșani" se numără și deputatul liberal E. Pantazi, iar C. Neamțu, administrator delegat al Băncii Comerțului Craiova pe lîngă aceeași societate, era și el deputat liberal. De altfel, marea majoritate a oamenilor de afaceri, deputaților și senatorilor care ocupau funcții de conducere în cadrul societăților carbonifere proveneau din partidul liberal, ceea ce nu este surprinzător, avînd în vedere faptul că, în general, liberalii ocupau în acea perioadă poziții dominante în viața economică și politică a țării. Astfel, I. Manolescu-Strunga, administrator la „România Carboniferă" și „Industriile Miniere din Banat", Al. Alimăneștianu (la „Lignitul" S.A.R.), Al. Balotescu și I. Purcăreanu (la „Lonea" S.A.R.) sau N. Botez (la „Subsolul" S.A.R.) erau cu toții deputați sau senatori liberali[7]. Cu toate acestea, parlamentarii liberali nu dețineau monopolul reprezentării industriei carbonifere. În numeroase cazuri găsim în fruntea societăților carbonifere și deputați provenind din celelalte formațiuni politice, cum ar fi partidele național și cel țărănesc, partidul poporului, sau partidul maghiar. De exemplu, fruntașul țărănist Grigore Iunian făcea parte din conducerea a trei societăți carbonifere și anume: „România Carboniferă", „Valea Agrișului", și „Industria Minieră Română", iar Victor Deleu, reprezentant parlamentar al partidului național român, intra în componența administrației societății „Minele de cărbuni din Ardeal". De asemenea, reprezentanți ai partidului maghiar, ca de exemplu G. Bernády și Iosif Bethlen, participau la conducerea societăților carbonifere, împreună cu afaceriștii liberali de care îi legau, de fapt, numeroase interese de afaceri comune.

Componența consiliilor de administrație a societăților carbonifere îngăduie deci constatarea unei strînse colaborări a reprezentanților oligarhiei financiare și politice, a cercurilor de afaceri, cu aparatul de stat. Într-adevăr, cooptarea unor membri ai corpurilor legiuitoare burgheze, a unor înalți funcționari și foști magistrați în conducerea întreprinderilor carbonifere avea rostul de a reprezenta interesele firmelor respective pe lîngă cercurile diriguitoare. În afară de aceasta, fruntașii respectivi aveau menirea de a influența politica minieră a guvernelor, în general, și cea carboniferă, în special. Prin intermediul oamenilor politici legați de firmele carbonifere, se exercitau presiuni asupra autorităților în sensul intereselor acestor societăți, presiuni care nu arareori aveau rezultate concretizate în diferitele măsuri luate în această perioadă, măsuri care toate au favorizat interesele grupărilor legate de industria carboniferă, uneori chiar în dauna intereselor economiei naționale.

[7] *Almanahul pentru toți*, 1928—1929, p. 56—67.

Pentru satisfacerea deziderateloг lor, cercurile de afaceri legate de industria carboniferă nu s-au folosit numai de anumite personalități, ci au căutat să participe și la acțiunile unor grupări, apropiate ca interese și ca sferă de activitate. Astfel, în 1924, cu prilejul discuției asupra noii legi a minelor, societățile extractive cu capital românesc au întocmit un document intitulat „Memoriul societăților miniere-petrolifere cu capital național cu privire la proiectul noii legi a minelor", printre semnatarii căruia găsim societățile carbonifere „Creditul Carbonifer", „Lignitul", „Subsolul", „Minele de cărbuni Verendin", alături de „Creditul Minier", I.R.D.P., „Naphta Română", „Mica" etc.[8]. De asemenea, marile societăți „Petroșani" și „Lupeni" participau la activitatea unor organizații patronale care grupau branșe înrudite, fiind membre în Uniunea industriilor metalurgice și miniere din România din care făceau parte, în primul rînd, marile corporații metalurgice „Reșița", „Astra", „N. Malaxa", „Vulcan", „Titan-Nădrag-Călan" etc.[9]. Președintele consiliului de administrație a uniunii era cunoscutul om de afaceri, C. Orghidan, iar unul din vicepreședinți, N. Theodorescu, reprezentantul societății „Petroșani". Prezența într-o organizație, care grupa firme atît de autoritare, dădea desigur și mai multă greutate demersurilor întreprinse de reprezentanții societăților „Petroșani" și „Lupeni", în afară de faptul că prilejuia închegarea unor relații avantajoase cu influenții afaceriști din industria metalurgică. De altfel, uniunea amintită era afiliată la Uniunea Generală a Industriașilor din România, făcînd astfel legătura cu organizația patronatului românesc.

Unii întreprinzători din industria carboniferă, în special cei care nu dispuneau de influență suficientă pentru a-și impune interesele pe alte căi, au simțit însă necesitatea de a crea uniuni patronale proprii. În acest scop s-a înființat Uniunea Producătorilor de Lignit (U.P.L.) care susținea punctul de vedere al acestora, în special în relațiile cu autoritățile economice. Astfel, în 1927, U.P.L. a înaintat un memoriu către Ministerul de industrie și comerț, exprimîndu-și nemulțumirea pentru modul în care s-au stabilit prețurile de achiziție pentru lignitul preluat de către C.F.R.[10].

Relațiile dintre societățile carbonifere și aparatul de stat burghez.

Relațiile cu statul burghez reprezintă o componentă esențială a activității societăților carbonifere, dat fiind faptul că statul, prin intermediul căilor ferate, reprezenta principalul consumator al cărbunilor extrași.

[8] *Analele minelor* IV, (1922), p. 491.
[9] *Ibid.*, X, (1927), p. 318—319.
[10] *Ibid.*, p. 223.

De fapt, întreaga activitate a societăţilor carbonifere depindea de livrările către stat, după cum o arată şi procentul de producţie preluat de către C.F.R. în această perioadă. (în tone şi procente[11].):

Societatea	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Petroşani (t)	898 180	897 503	878 725	902 75	883 817	876 891
%	88,2	86,6	83,4	86,6	89,0	85,4
Lupeni (t)	313 177	340 420	409 675	406 627	402 851	405 429
(%)	62,3	67,5	73,2	68,9	76,0	77,4
Lonea (t)	41 004	51 710	73 654	104 680	101 400	104 215
(%)	51,5	66,1	64,5	83,1	81,2	79,8
Creditul (t)	85 200	113 430	111 472	132 231	121 853	175 008
Carbonif. (%)	83,5	94,8	89,8	88,7	91,1	92,2
Lignitul(t)	63 752	67 823	72 871	70 081	60 808	63 853
(%)	80,1	84,1	98,8	91,1	78,8	90,1

În aceste condiţii, activitatea societăţilor carbonifere prezenta o mare importanţă pentru organele de stat, atît datorită ponderii pe care o deţineau în ansamblul politicii economice generale problemele combustibilului, a gestiunii C.F.R. şi ale industriei carbonifere îndeobşte, cît şi datorită marilor interese financiare pe care oligarhia românească le avea în această ramură de activitate. În raporturile dintre societăţile carbonifere şi stat, acesta din urmă avea, aparent, toate atuurile pentru a dirija mersul industriei carbonifere şi a subordona evoluţia ei intereselor economice generale. Astfel statul, prin căile ferate şi întreprinderile sale, prelua majoritatea producţiei de cărbune şi, ca urmare stabilea cotele de achiziţie între diferitele societăţi, preţul la care acestea erau cumpărate, precum şi modalitatea transportării cantităţilor preluate. Dar, cu toate că mersul societăţilor carbonifere depindea de achiziţiile publice, în perioada studiată statul nu a luat măsuri ferme pentru ieftinirea producţiei de cărbune astfel încît să poată asigura tarifuri de transport avantajoase la C.F.R., care să înviorezе circulaţia mărfurilor şi să favorizeze dezvoltarea economică generală. Dimpotrivă, în loc ca statul să hotărască condiţiile pieţii cărbunelui, societăţile carbonifere au fost acelea care au profitat de pe urma achiziţiilor de stat, pentru a-şi asigura profituri înalte pe seama bugetului public, adică, în ultimă instanţă, în dauna economiei naţionale şi a contribuabililor de rînd. Explicaţia acestui fapt, în aparenţă paradoxal, trebuie căutată în substratul politic şi de clasă a statului burghez, subordonat intereselor marelui capital, în special liberal. Or, consorţiul băncilor liberale şi, de fapt, întregul capital bancar din România era vital interesat în asigurarea unei cît mai mari rate a profitului în industria carboniferă, ca urmare a operaţiunilor de „naţionalizare", care au grevat cu grele sarcini financiare cercurile de afaceri din România. Atunci cînd băncile liberale au preluat minele din Valea Jiului, acestea au spe-

[11] *Enciclopedia României*, III (Bucureşti, f.a.), p. 696.

rat într-o revalorizare a leului, care să ușureze plata anuităților de despăgubire ce urmau să fie achitate acționarilor străini. Dar, cum cursul leului era într-o scădere continuă, prețul cărbunelui trebuia urcat pentru a asigura societăților carbonifere un asemenea profit care să permită plata dobînzii anuale de 5% după capital (care se ridica la 27 milioane lei), precum și a procentelor de profit (în valoare de 24 milioane lei anual) ce reveneau acționarilor străini[12]. Pe lîngă aceasta, trebuia să se asigure, bineînțeles, un cîștig cît mai substanțial și pentru afaceriștii din România. După cum s-a arătat în cursul dezbaterilor parlamentare din decembrie 1929, „prin urmare, noi, Statul, sîntem obligați să dăm societăților 51 milioane lei anual dobîndă pentru că consorțiul de bănci a făcut un comerț care nu i-a reușit"[13].

Presiunile făcute asupra statului pentru a duce o politică favorabilă concernelor carbonifere nu se datorau numai cercurilor bancare interne, căci în bunul mers al acestora erau concomitent interesate puternice forțe financiare occidentale, cum ar fi băncile franceze Banque de Paris et de Pays Bas, Union Parisienne și Crédit Lyonnaise, băncile belgiene Société Générale de Belgique și Banque de Bruxelles, grupul financiar american J. H. Schroeder, etc. Or, cum guvernele epocii se aflau într-o permanentă dependență financiară față de cercurile de afaceri occidentale, era clar că ele nu puteau duce decît o astfel de politică care să țină seamă de interesele acestora și în țara noastră, în ciuda răsunătoarelor declarații de naționalism economic, folosite în permanență de liberali.

Ca urmare, încă în anul 1919, cînd minele de cărbuni au fost repuse în exploatare cu sprijinul direct al statului, pentru a asigura necesitățile de aprovizionare ale căilor de transport, autoritățile economice s-au angajat să preia cărbunele extras la un asemenea preț încît să asigure un profit de 20% peste prețul de cost[14]. Cu toate acestea, societățile erau permanent nemulțumite de prețurile de achiziție, pretinzînd că ele se află mult sub nivelul celor mondiale și cereau necontenit mărirea lor. După o consfătuire organizată cu producătorii de cărbuni în anul 1921, statul a ridicat într-adevăr prețurile, iar între 1923—26 a plătit pînă și prime de producție întreprinzătorilor pentru sporurile de cărbune. Încurajarea energică a industriei carbonifere de către stat în acea perioadă era într-adevăr justificată, datorită acutei crize de combustibil ce se manifesta în perioada de redresare a economiei naționale secătuită de război. Dar societățile carbonifere au abuzat de sprijinul financiar al statului căci „fără supraveghere, societățile din Valea Jiului au calculat costul cărbunelui cum au vrut; au deschis minele, au deschis noi drumuri, au adus noi mașini, noi instalațiuni, au făcut cheltuieli de investiții de miliarde pe care le-au socotit cheltuieli de regie în costul cărbunelui. Așa că socie-

[12] *Monitorul oficial* din 23 ianuarie 1930. Dezbaterile parlamentare.
[13] *Ibid.*
[14] *Ibid.*

tăţile au refăcut cu banii Statului toate minele de la Lupeni şi din Valea Jiului"[15].

Astfel progresele pe care marile societăţi carbonifere le-au obţinut între anii 1919—1929 s-au făcut în mare parte pe seama statului, lezîndu-se interesele economiei naţionale şi, în primul rînd, ale căilor ferate care înregistrau neîncetat deficite de miliarde le lei. Şi pentru a asigura reprezentarea cît mai eficientă a intereselor lor în cadrul aparatului de stat şi, în primul rînd la C.F.R., nu o dată membrii consiliului de administraţie al societăţii „Petroşani" ajungeau chiar în fruntea aparatului administrativ al căilor ferate. Astfel, Tancred Constantinescu care, după cum a recunoscut-o el însuşi, a fost autorul proiectului de „naţionalizare" al societăţii „Petroşani", a ajuns curînd director general al C.F.R., urcînd necontenit preţurile de achiziţie ale cărbunilor[16]. Tot acesta a ajuns mai tîrziu ministru al industriei comerţului, fiind, după cum se ştie, în 1924, raportorul faimoasei legi a minelor. Un alt membru al consiliului de administraţie al societăţii „Petroşani", N. Theodorescu, ajunge în fruntea direcţiei generale a C.F.R. în anul 1927[17]. Desigur, pentru a satisface cerinţele formale ale legii, aceştia demisionau din conducerea societăţilor carbonifere, dar legăturile strînse cu ceilalţi conducători şi acţionari se menţineau şi pe mai departe, astfel încît misiunea lor în conducerea administraţiei C.F.R. era evidentă. De altfel, din consiliul de administraţie al C.F.R. făceau parte nu numai reprezentanţii direcţi ai marilor trusturi carbonifere, ci şi reprezentanţii societăţilor bancare care le patronau pe acestea, cum ar fi N. Ştefănescu, Al. Cottescu, C. Bălteanu, care făceau parte din statul major economic al partidului liberal.

Pe lîngă aceasta, reprezentanţii societăţilor carbonifere pătrundeau şi în alte foruri de stat, legate de activitatea minieră. Astfel, în Consiliul superior de mine, au fost numiţi, în 1924, acelaşi N. Teodorescu, în calitate de specialist pentru problemele de cărbuni, supleantul său fiind V. Alimăneştianu, a cărui strînsă legătură cu societăţile carbonifere a fost amintită mai înainte. De asemenea, Tony Iliescu şi N. Botez, membri ai aceluiaşi consiliu, erau în legătură cu societatea „Industria Minieră Română" şi, respectiv, cu „Subsolul" S.A.R.[18].

În aceste condiţii nu e de mirare că în tratativele purtate pentru fixarea comenzilor şi preţurilor cărbunelui, prevalau nu interesele statului, ci cele ale societăţilor carbonifere. După cum au subliniat unii deputaţi în cursul dezbaterilor parlamentare din anul 1929, „căile ferate consumă cărbuni în valoare de 2 miliarde şi jumătate lei. Cine şi-a putut închipui vreodată ca acest combustibil să fie cumpărat prin bună învoială?... Ei bine, domnilor, preţul la acest combustibil a fost făcut cu uşile închise,

---

[15] *Ibid.*

[16] Virgil Madgearu, *Noul regim minier*, în *Independenţa Economică*, VII, (1924), nr. 7—8—9, p. 116.

[17] *Analele minelor*, X, (1927), p. 588.

[18] *Indicator minier al României pe 1925*, (Bucureşti, f.a.), p. CDIX.

de niște comisiuni numite ad-hoc în care cuvîntul îl avea reprezentantul indirect al societății „Petroșani"[19].

Ca urmare, statul plătea pentru cărbunii achiziționați prețuri foarte mari, în pofida faptului că societățile se plîngeau mereu de nivelul scăzut al prețurilor. Comparațiile făcute au dovedit însă că la sfîrșitul perioadei studiate prețul cărbunelui a urcat în România la un nivel cu circa 100—150% mai înalt decît pe plan mondial. Astfel de exemplu, o tonă de cărbune, sortimentul Cardiff, se plătea, în jurul anului 1929, cu 700 lei în Cehoslovacia, cu 900 lei în Polonia, între 800—1000 lei în Germania și aproximativ cu 1300 lei în Belgia și Franța, adică în medie cu circa 1000 lei[20]. În comparație cu aceasta, tona de cărbune Cardiff era plătită de către C.F.R. cu 1800 lei, adică aproape dublu, și aceasta în condițiile în care țara noastră dispunea de bogate resurse de păcură care costa 800 lei tona și avea o capacitate calorică dublă în comparație cu cărbunele.

Marile societăți carbonifere din România erau însă avantajate nu numai în comparație cu firmele de peste hotare, dar și în comparație cu întreprinderile mai mici din țara noastră. Cărbunele de Valea Jiului și, în special cel de Petroșani, a fost tot timpul cel mai bine plătit în cursul perioadei. Desigur, acest fapt se explică în parte și prin calitatea superioară a acestor cărbuni față de alte sortimente. Cu toate acestea, pînă în anul 1926, — adică pînă cînd prin „naționalizarea" societăților „Lupeni" și „Valea Jiului de Sus" și prin comercializarea societății „Lonea", consorțiul băncilor liberale a pus , de fapt, stăpînire pe întregul bazin al Văii Jiului, — s-a făcut distincție între diferitele societăți din acest bazin la fixarea prețurilor de achiziție. În 1921, de exemplu, cărbunele de Petroșani se plătea cu 538—648 lei/tonă, cel de Uricani cu 460—570 lei/tonă, iar cel de Lonea cu 519—629 lei/tonă. În mod interesant însă, în 1926—27 deja toți cărbunii din Valea Jiului se plăteau cu același preț, indiferent de proveniență, între 928—1340 lei/tonă[21].

Devine astfel evident că marile firme carbonifere au transformat căile ferate într-o permanentă sursă de profituri, fiind în mare parte vinovate de deficitele uriașe pe care administrația acestei importante întreprinderi de stat le înregistra anual în paguba întregii economii naționale. De altfel, economiștii din opoziție au prevăzut aceste fenomene încă din timpul „marii guvernări liberale" dintre anii 1922—1926. Astfel, în 1924, Virgil Madgearu arăta: „Cărbunele va fi la discreționea trustului de la Petroșani... Știu cum au fost sacrificate căile ferate pentru a salva situațiunea consorțiului românesc cu cele 19 milioane de franci elvețieni, urcîndu-se continuu prețul cărbunelui de Petroșani, pentru ca să-mi dau seama de cum se vor robi căile ferate Petroșanilor și Reșiței prin această lipsă de dispozițione în ceea ce privește politica prețurilor"[22].

[19] *Monitorul oficial* din 16 aprilie 1929. *Dezbaterile parlamentare.*
[20] *Ibid.*
[21] *Analele minelor*, IV, (1922), p. 122; 1927, an X, p. 57.
[22] Madgearu, *Comercializarea avuțiilor statului*, în *Independența Economică*, VII, (1924), nr. 4—5—6, p. 75.

De favorurile administrației C.F.R. nu se bucurau numai exploatările din Valea Jiului, ci și alte mari societăți, ca de exemplu „Creditul Carbonifer", care în mod constant furniza cărbunii către stat cu un preț nu cu mult mai mic decît cel plătit pentru sortimentele de Valea Jiului.

Strîns legată de problema relațiilor dintre societățile carbonifere și stat a fost în acea perioadă și „afacerea Lonea" care a dovedit încă o dată puternica influență pe care oligarhia financiară liberală o exercita asupra aparatului de stat și asupra politicii economice.

Întreprinderea „Lonea" a fost singura mare exploatare de stat pentru cărbune. Deși avea în lucrare zăcăminte de calitate mai slabă și înregistra uneori deficite, ea avea, printre altele, rolul de a furniza statului indicii precise asupra prețului de cost al cărbunelui, pe baza cărora să se poată stabili prețul de achiziție al cărbunelui preluat de la furnizorii C.F.R. După formarea societății „Petroșani" și efectuarea pregătirilor necesare pentru formarea societății „Lupeni" prin „naționalizarea" bunurilor societății „Uricani—Valea Jiului", consorțiul băncilor liberale care a patronat aceste operațiuni nu a mai văzut cu ochi buni funcționarea acestor exploatări, căutînd să preia controlul asupra lor, pentru ca astfel să-și extindă dominația asupra întregului bazin carbonifer din Valea Jiului. Cum în viața politică începuseră discuțiile cu privire la comercializarea întreprinderilor de stat care lucrau în deficit, afaceriștii liberali s-au gîndit să cauzeze pierderi grave bilanțului financiar al societății „Lonea". În acest scop, prin relațiile politice și personale pe care le dețineau, ei au provocat reducerea comenzilor de cărbune provenind de la această societate către căile ferate, motivînd prin slaba calitate a zăcămintelor. Ca urmare, în 1924—1925 livrările către C.F.R. au scăzut la 34—43% din producția minelor statului. S-a ajuns astfel la situația paradoxală în care statul îngusta piața de desfacere a propriilor sale întreprinderi numai pentru a se găsi un pretext rezonabil pentru preluarea lor de către capitalul particular. Concomitent, în anii 1924—1925 întreprinderea „Lonea" a înregistrat pierderi totale de peste 73 milioane lei, deși în anii precedenți bilanțurile ei s-au încheiat cu beneficii[23]. Folosindu-se de momentul favorabil, oamenii de afaceri interesați au impus supunerea societății „Lonea" prevederilor Legii pentru comercializarea bunurilor statului din 7 iunie 1924, transformînd-o în societate pe acțiuni, cu un capital social total de 180 milioane lei, din care bunurile statului au fost evaluate la 150 milioane lei. Capitalul particular a subscris 30 de milioane lei sub forma a 60 de mii de acțiuni, din care 57 430 acțiuni au fost rezervate — după cum a arătat V. Madgearu — societăților și persoanelor legate de partidul liberal, cum ar fi „Creditul Minier", „Creditul Extern", „Edilitatea", „Lupeni", „Petroșani" etc.[24]. În mod semnificativ, îndată după aceasta, comenzile către stat și, concomitent, producția minelor au crescut brusc, iar în anii următori societatea a înregistrat cîștiguri.

[23] *Monitorul oficial* din 15 aprilie 1929. *Dezbaterile parlamentare.*
[24] Madgearu, *Bazele noii politici economice*, București, 1929, p. 24.

Dar marele capital nu a folosit minele de la Lonea numai ca mijloc de inducere în eroare a autorităților de stat în ce privește prețul de producție a cărbunilor, ci și ca sursă de profituri, căci cea mai mare parte a veniturilor ei a revenit capitalului privat, deși acesta nu reprezenta decît o mică parte din capitalul total. Astfel, în 1926, din profitul total de 2 297 792 lei, capitalul particular a primit 1 500 000 lei, iar statul doar 75.000 lei, iar în 1927, din beneficiul de 7 195 161 lei, particularii au încasat 2 700 000 lei, iar statul 2 362 535 lei[25].

Cazul Lonea ilustrează astfel în mod intuitiv felul în care marele capital din România, și în primul rînd cel liberal, și-a subordonat economia națională, folosindu-se în acest scop de aparatul și de administrația de stat în care și-a introdus reprezentanții intereselor ei economice de clasă.

Întrepătrunderea dintre aparatul de stat și conducerea societăților capitaliste nu era un fenomen propriu doar pentru branșa carboniferă. El apare, de fapt, odată cu dezvoltarea orînduirii capitaliste, cîștigînd în amploare pe măsură ce pe scena vieții social-economice se manifestă forța marilor monopoluri a căror putere financiară le asigura posibilitatea de a influența politica de stat. În acest scop ele se foloseau de diverse mijloace, ca atragerea unor importanți oameni politici și de afaceri, sau subordonarea activității unor organisme administrative, a căror activitate avea repercusiuni asupra intereselor lor.

Acțiunile marilor firme cîștigau însă și mai mult în amploare și eficacitate atunci cînd — ca și în cazul industriei carbonifere — ele se întemeiau pe sprijinul și pe comunitatea de interese a celor mai puternice grupări ale oligarhiei financiare. Astfel, în industria carboniferă erau interesate cvasi-totalitatea marilor bănci din România, cît si importante instituții financiare străine. Faptul că aceleași cercuri financiare erau concomitent interesate și în alte ramuri de producție extrem de importante, cum ar fi industria petroliferă și metlurgică, a asigurat afaceriștilor sprijinul celei mai influente părți a clasei burgheze din România: capitalul bancar, petrolifer și metalurgist. Avînd concursul unor forțe atît de puternice, cercurile din industria cărbunelui au cucerit poziții importante în aparatul de stat și au smuls mari avantaje pe planul politicii economice, obținînd favoruri în politica prețurilor și a achizițiilor de stat.

Dintre factorii care au influențat soarta industriei carbonifere românești, deosebit de profunde urmări a avut faptul că cercuri importante ale oligarhiei financiare erau interesate atît în extracția de cărbune cît și în cea de țiței. Printre altele, acest fenomen explică de ce concurența dintre cele două branșe interesate pe piața combustibilului nu a luat forme atît de acerbe ca în alte țări, menținîndu-se un echilibru de forțe, deși pe plan mondial produsele de țiței cîștigau tot mai mult teren. În România însă chiar anumite cercuri din industria petroliferă aveau interesul ca industria cărbunelui să nu decadă, ceea ce a dus la măsuri de susținere a industriei carbonifere în cadrul politicii combustibilului.

[25] *Monitorul oficial* din 15 aprilie 1929. *Dezbaterile parlamentare.*

Astfel se explică, în parte, fenomenul că, spre deosebire de unele țări, industria carboniferă românească nu a intrat în decădere datorită concurenței produselor de țiței, deși acestea erau favorizate atît de caracteristicile tehnice mai avantajoase de care dispuneau, cît și de forța financiară a firmelor petrolifere, superioară în comparație cu a celor carbonifere.

LES SOCIÉTÉS CHARBONNIÈRES DANS LA VIE SOCIALE-POLITIQUE DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

Les hommes d'affaires qui avaient des intérêts dans l'industrie charbonnière s'efforçaient à créer à cette branches industrielle des conditions d'activité qui puissent leur assurer des profits aussi importants que possible. Ils cherchaient à obtenir des commandes massives de la part de l'Etat, aux prix les plus élevés. A ces fins, ils usaient des relations qu'ils s'étaient créées parmi l'oligarchie financière roumaine et les hommes politiques. Particulièrement étroits étaient les liens qu'ils entretenaient avec les institutions financières libérales, telles que *Banca Românească* et *Creditul Minier*, mais, pratiquement, dans l'industrie charbonnière étaient intéressées toutes les banques les plus importantes de Roumanie. Les représentants de l'industrie charbonnière entretenaient, en outre, des rapports étroits avec les personnalités politiques de marque, provenant de toutes les couches politiques, encore que les libéraux fussent ceux qui, à cet égard aussi, détenaient la suprématie. Grâce à ces relations, les sociétés charbonnières réussirent à imposer, à la tête de l'administration des chemins de fer, qui acquisitionnaient la plus grande partie du charbon extrait, des personnes qui défendaient fidèlement leurs intérêts. C'est par ces méthodes qu'elles réussirent à contrôler aussi la société d'Etat „Lonea". De la sorte, les grandes sociétés charbonnières purent subordonner les intérêts économiques du pays à leur soif de profit.

DESPRE REPARTIȚIA PROPRIETĂȚII AGRARE ȘI LUPTA PENTRU PĂMÎNT A ȚĂRĂNIMII DIN JUD. CLUJ (1929—1933)

DE

GH. HRISTODOL

În împrejurările unor puternice frămîntări sociale care au caracterizat anii 1918—1921, *problema agrară* din România constituia un obiectiv principal ce reclama o grabnică soluționare. Lupta maselor populare, ascuțirea crizei regimului agrar, accentuată de război, au impus claselor dominante să accelereze legiferarea unei reforme agrare profunde ca o măsură capabilă să preîntîmpine o iminentă zguduire socială cu consecințe imprevizibile, în orice caz, deloc liniștitoare, pentru guvernanți. Căpătînd însă dimensiunea unei reforme de mare amploare, în condițiile contradicțiilor existente, aplicarea pe teren a reformei a cunoscut un drum sinuos, lung și anevoios.

Din însăși statisticile burgheze reiese că din 2.308.922 familii înscrise pentru împroprietărire, prin multe selecționări, uneori abuzive, pînă la 1 ianuarie 1934 au fost împroprietărite 1.478.663 de familii. Exprimat în suprafață procentajul e și mai mic, căci din 6.125.789 ha expropriate, țăranii au fost împroprietăriți cu 3.464.082 ha, adică 56,7%[1], restul fiind destinat pentru islazuri și păduri comunale.

În ultimă instanță, reforma agrară, deși incompletă și păstrînd unele rămășițe ale formelor de exploatare semifeudale, a constituit o verigă importantă a procesului obiectiv de dezvoltare a României pe drumul capitalismului și în același timp, a conferit țărănimii, în general, o situație mai bună[2].

Dar anii 1929—1933, prin declanșarea crizei economice, care a cuprins toate compartimentele vieții de producție materială și a afectat în mod vizibil întreaga suprastructură a societății capitaliste, au adus o agravare considerabilă a situației din agricultura României și au adîncit mizeria

---

[1] *Enciclopedia României*, III, București, 1938, p. 305.

[2] M. C. Stănescu, *Din activitatea P.C.R. privind problema țărănească în anii 1922—1928*, în *Analele Institutului de ist. a partidului*, XI, (1965), nr. 6, p. 151.

maselor țărănești. Criza agrară, deosebit de puternică, precum și politica agrară a guvernelor de atunci, de sprijinire a chiaburimii și moșierimii, au lovit fără cruțare micile gospodării. Și cum aceste gospodării erau cele mai numeroase este evidentă gravitatea cu care s-a manifestat criza agrară în România.

Tocmai de aceea găsim necesar să redăm pe scurt, într-un tabel edificator, repartiția proprietății agrare de la noi care se prezintă astfel[3]:

Categoriile de exploatări	Explotările		Suprafața totlă	
	nr.	%	ha	%
0— 5 ha	2.460.000	74,9	5.535.000	28,0
5—10	560.000	17,1	3.955.000	20,0
10—20	180.000	5,5	2.360.000	12,0
20—50	55.000	1,7	1.535.000	7,8
50—100	12.800	0,4	895.000	4,5
100—300	9.500	0,3	2.095.000	10,6
Peste 500	2.700	0,1	3.375.000	17,1
Total:	3.280.000	100,0	19.750.000	100,0

Analizînd structura proprietății agrare din anul 1930 reiese că existau în țara noastră 2.460.000 gospodării, între 0—5 ha care dețineau 5.535.000 ha, iar la polul celălalt, 25.000 de gospodării de la 50 la peste 500 ha posedau o suprafață de 6.365.000 ha. Astfel, rezultă clar că proprietatea agrară din România anului 1930 se compunea dintr-o imensitate de gospodării mici a căror posibilitate de acoperire a nevoilor de trai era foarte redusă și improprie practicării unei agriculturi raționale, iar pe de altă parte, continua să existe, într-un procent ridicat, marea proprietate moșierească. Se remarcă faptul că deși reforma agrară era anunțată de oficialitățile vremii, ca fiind încheiată, realitatea existentă în economia agrară a României din perioada crizei economice dintre anii 1929—1933, confirma existența marii proprietăți moșierești împotriva căreia masele de țărani de pe tot cuprinsul țării duceau o luptă continuă care îmbrăca diferite forme, de la cele pașnice la cele mai amenințătoare.

Pe fundalul acestei situații să urmărim, în cele ce urmează, desfășurarea unor asemenea acțiuni în limitele geografice ale fostului județ Cluj.

*

Situat în partea de N-V a bazinului Transilvaniei, județul Cluj are un relief variat care cuprinde atît masive muntoase cu vîrfuri ce depășesc 1800 m (masivul Bihorului în vest), cît și dealuri mai înalte sau mai

[3] *Enciclopedia României*, III, p. 304.

joase și destul de teșite, care se întind înspre Est și care au primit numele impropriu de „Cîmpie". Ca urmare, suprafața agricolă este mai redusă, pămîntul arabil reprezentînd doar 30,27%, adică 145.710 ha din suprafața totală a județului[4]. Fiind o regiune cu întinse pășuni (75.205 ha) s-a favorizat în mod natural creșterea animalelor, iar existența a peste 111.000 ha de pădure a dat posibilitatea ca o bună parte din populație să se ocupe cu lemnăritul[5].

Din punct de vedere administrativ, prin arondarea efectuată la 1 august 1931, județul Cluj avea 226 comune rurale și urbane în cuprinsul cărora sălășluia o populație ce se ridica la cifra de 334.991 de oameni[6]. Din acest număr, 61,6% se ocupa cu agricultura în timp ce media pe țară a celor cuprinși în exploatarea solului atingea cifra de 72,3%[7]. Procentajul mai scăzut al celor cuprinși în economia agrară se datora, în bună parte, existenței orașului Cluj care absorbea în industrie și servicii auxiliare mîna de lucru disponibilă din mediul rural.

Aceste cîteva date extrem de sumare vin în sprijinul ideii de a contura cadrul vieții economice a fostului județ Cluj în perioada analizată, oferindu-ne totodată posibilitatea de a aprecia însemnătatea pe care o avea problema agrară dat fiind faptul că majoritatea populației (61,6%) era cuprinsă în acest sector.

Referindu-ne la structura proprietății funciare a județului Cluj, vom constata că ea nu s-a deosebit față de celelalte județe ale României și că și aici, înainte de reforma agrară din 1921, marea proprietate deținea un rol hotărîtor. O statistică pe anul 1895 indică faptul că gospodăriile de la mai puțin de 1 iug. pînă la 10 iugăre, care formau 68,16% din totalul gospodăriilor, dețineau doar 21,14% din suprafața agricolă, în timp ce marea proprietate de la 100 pînă la peste 1000 iugăre, reprezentînd doar 1,23% din numărul gospodăriilor deținea 27,49%. Derizorie era situația celor cu proprietăți foarte mici dacă ne gîndim că 16.484 de gospodării dețineau doar 19.449 iugăre[8]. Această situație n-a putut dăinui după război, cînd condițiile s-au schimbat și cînd sub presiunea marilor frămîntări sociale și a unor situații economice obiective noi, cercurile diriguitoare ale țării au fost nevoite să decreteze reforma agrară. După reformă, structura proprietății suferă modificări, în sensul că suprafețe întinse din marile moșii se pulverizează și devin proprietăți ale țăranilor muncitori. Chiar dacă nu se rezolvă în mod favorabil toate cererile de pămînt ale celor îndreptățiți, totuși situația proprietăților din județul Cluj apare modificată față de cea dinaintea primului război mondial și ea reiese clar din tabelul ce urmează[9]:

---

[4] *Ibid.*, II, p. 146.
[5] *Monitorul oficial al jud. Cluj*, an LI, nr. 12 din 10 aprilie 1930, p. 10.
[6] *Recensămîntul populației din 1930*, I, București, 1938, p. 68.
[7] *Ibid.*, V, 1940, p. XVI.
[8] *Magyar Statisztikai Közlemények*, XXIV, Budapesta, 1900, p. 82.
[9] Calculat după *Statistica impozitelor directe pe 1924*, București, 1926, p. 8—12.

	N.r propriet.		Supr. iugăre	Transformaţi în ha
I	pînă la 5 iug.	30.797	163.526	94.103,39
II	5 —10	6.318	57.827	33.277,38
III	10—50	4.526	99.641	57.339,85
IV	50—250	765	45.310	26.074,29
V	Peste 250	195	30.457	17.526,92
	Total:	42.601	396.761	228.321,83

Apare însă cît se poate de evident că marea proprietate nu a fost desfiinţată complet şi că ea continuă să existe într-un procent destul de ridicat. (Deşi formau doar 2,26% din numărul gospodăriilor, proprietăţile de la 50 la peste 250 iugăre deţineau 19,10% din suprafaţa arabilă). Cu foarte mici diferenţe situaţia este aproape identică pentru toată Transilvania. Reforma agrară însă n-a fost înfăptuită dintr-odată. Ea a fost un proces îndelungat, anevoios, sinuos, nelipsit de abuzuri, nedreptăţi, frămîntări şi lupte, de aceea chiar dacă lucrarea de faţă se referă la anii 1929—1933 nu trebuie să mire deloc faptul că şi în această perioadă înfăptuirea reformei agrare ocupa un loc de seamă în viaţa satelor.

Acest proces de împărţire şi reîmpărţire a pămîntului este prezent şi acum, dar modificările nu sînt de natura celor efectuate în perioada precedentă. Datele proprietăţilor agricole stabilite după recensămîntul fiscal din 1928 devin interesante pentru cercetarea noastră deoarece ele ne indică direcţii şi tendinţe ale structurii proprietăţii în judeţul Cluj faţă de situaţia din 1924. Pentru a fi şi mai sigur că această situaţie nu este specifică numai pentru judeţul Cluj, în eventualitatea unor condiţii subiective, am făcut calcule pentru întreaga Transilvanie iar datele rezultate atestă că, în linii mari, judeţul Cluj nu face excepţie ci se încadrează corect în evoluţia problemei studiate.

Astfel la sfîrşitul anului 1928, deci după şapte ani de la decretarea reformei agrare, situaţia în judeţul Cluj era următoarea:[10]

		Nr. proprietăţilor	Suprafaţa în ha
I	pînă la 5 ha	39.739	57.207
II	5 —10	5.415	33.984
III	10—50	2.840	30.482
IV	50—250	217	17.614
V	peste 250	38	14.521
	Total:	48.249	153.808

[10] Calculat după *Statistica impozitelor directe pe anii 1930—1931*, Bucureşti, 1933, p. 11—15. Suprafaţa arabilă mai mică din acest tabel faţă de cel din 1924 se datoreşte faptului că prin arondarea făcută în 1925—1926 jud. Cluj a pierdut Plasa Teaca. În 1928 judeţul cuprindea 226 comune faţă de 237 cîte avea în 1925.

Se vede clar că în procesul de împroprietărire a crescut și mai mult numărul proprietarilor cu o întindere de pămînt de pînă la 5 ha care formau 82,36% din numărul gospodăriilor și care la sfîrșitul anului 1928 dețineau 37,19% din suprafața arabilă a județului.

În urma acestor modificări se poate spune cu certitudine că marea proprietate funciară a încetat să mai fie preponderentă, locul ei fiind luat de proprietatea mică și mijlocie (de la mai puțin de un hectar pînă la 10 ha) care formau 93,58% din numărul proprietarilor și stăpînea 59,28% din întinderea arabilă. Evident că proporția de mai sus nu justifică deloc propaganda deșănțată a partidelor istorice care și-au atribuit meritul de a fi realizat „echitatea socială" pe pămîntul țării noastre. Am văzut mai înainte că această „echitate socială" nu a venit ca dar din partea lor, ci a fost impusă de evenimente așa cum remarcau însăși cei care au promulgat legiuirea agrară.

Pe de altă parte nu se poate trece sub tăcere lupta acelor elemente înaintate ale societății de atunci care au văzut în reforma agrară piatra de temelie pentru viitorul unei Românii moderne și prospere și au militat cu hotărîre și curaj pentru împroprietărirea țăranilor.

Revenind la analiza repartiției agrare, ceea ce reiese ca un fapt curios din cercetarea mai atentă a tabelului de mai sus față de cel din 1924 este situația marii proprietăți de peste 250 ha, care în loc să dispară definitiv, așa cum prevedea legea, înregistrează o creștere de la 7,68% la 9,44% față de celelalte categorii. Explicația trebuie căutată în contraofensiva pornită de marea proprietate împotriva exproprierilor prin intentarea proceselor la forurile superioare, contra țăranilor îndreptățiți, atacînd astfel deciziile instanțelor locale în care își mai puteau spune cuvîntul și delegați ai țăranilor. Exemplele pe care le vom da mai jos vor ilustra concret acest aspect.

Mersul lucrărilor de reformă agrară a fost destul de lent și acest lucru reiese clar din însăși datele oficiale ale administrației locale ale regimului de atunci. Într-un raport anual al prefecturii județului Cluj cu privire la situația aplicării reformei agrare se constată că în anul 1931, deci după 10 ani de la decretarea legii, numai în 88 de comune (din 226 cîte avea județul Cluj) lucrările de expropriere și împroprietărire sînt complet și definitiv terminate. În 60 de comune, însumînd o suprafață de 39.096 jug., deși s-au făcut măsurătorile de parcelare, totuși nu s-au aplicat pe teren, iar în alte 37 de comune avînd o suprafață de 33.672 iug. lucrările de măsurătoare și de parcelare nu s-au făcut din lipsă de fonduri și de ingineri, motivează raportul amintit. În 41 comune exproprierea nu s-a făcut din lipsă de mari proprietăți agricole[11]. Cu alte cuvinte, în 1931, existau în județul Cluj terenuri în suprafață de 72.768 iugăre asupra cărora plana incertitudinea privind apartenența lor și pentru care mii de țărani, prin petiții și diverse forme de luptă, căutau să intre în posesia lor.

Într-o petiție adresată ministrului Agriculturii și Domeniilor, țăranii din comuna Tăușeni, îndreptățiți la împroprietărire, cer cu insistență să

[11] *Gazeta oficială a jud. Cluj*, an LII, nr. 5 din 19 februarie 1931, p. 1—30.

se cerceteze şi să se ordone exproprierea moşiei din raza comunei lor în extensiune de 300 iugăre (proprietarul mai poseda loturi şi în hotarul comunelor Coasta, Sava, Cătina şi Pălatca) care a fost scutită de expropriere deoarece proprietarul a testat-o de formă Episcopiei din Blaj, reuşind s-o excepteze de la expropriere, dar în fond s-a dovedit că această moşie continua să fie obiectul de exploatare a familiei proprietarului care o arenda ţăranilor. Din acest motiv locuitorii comunei declară că se simt foarte neîndreptăţiţi şi cu sufletele foarte neîmpăcate că peste această expropriere s-a trecut în mod foarte suspect, datorită marilor protecţii de care se bucura proprietarul, şi cer ca după rezolvarea cererii lor să se dispună la completarea, din această moşie, a loturilor lor „insuficiente"[12]. Cererea poartă semnătura a 59 de persoane deşi comuna era mică, avînd doar 105 gospodării şi e datată la 15 ianuarie 1934. Tentativele de exceptare de la expropriere au fost destul de numeroase şi în unele situaţii au dat cîştig de cauză proprietarilor de pămînturi care, fie că abuzau de relaţiile pe care le aveau, fie că recurgeau la presiuni, fie că onorau materialiceşte pe unii din membrii organelor destinate a înfăptui prevederile legii. Altfel nici nu se explică cum la sfîrşitul anului 1928 existau în judeţul Cluj proprietăţi de peste 250 ha care deţineau 14.521 ha adică 9,44% din suprafaţa agricolă a judeţului[13].

În hotarul comunei Mesteacăn, din judeţul Cluj, biserica romano-catolică avea o pădure de 2.200 iug. pe lîngă faptul că mai poseda alte mii de iugăre scutite de expropriere în comunele Almaş, Bogdana şi Răstolţ. Ţăranii din Mesteacăn au cerut cu insistenţă ca pădurea să se exproprieze în favoarea lor motivînd că această comună este săracă şi că a fost destul exploatată „în timpul stăpînirii maghiare de biserica romano-catolică". Venind în întîmpinarea acestor cereri legitime autorităţile pentru reformă agrară au expropriat o parte din pădure în favoarea comunei, dar au scutit pe seama bisericii romano-catolice 960 iug. de pădure de cea mai bună calitate. Nici după trei ani de la expropriere sătenii nu au primit hotărîrea cu privire la împroprietărirea lor, deşi au ţinut întruniri, au format delegaţii care au mers la Cluj şi au arătat netemeinicia acestor stări de lucruri. Între timp biserica romano-catolică, socotindu-se proprietara pădurilor a vîndut materialul lemnos, stîrnind în felul acesta o vie nemulţumire şi indignare. Exprimarea concretă a acestei atitudini a luat forma organizării ţăranilor care au hotărît, după ce s-au întrunit la casa comunală, să împiedice pe cei care au plănuit tăierea pădurii. Ei au ieşit la faţa locului şi, „au pus în vedere oamenilor întreprinderii forestiere că satul care se socoate proprietar al pădurii le opreşte exploatarea". Disputa a luat o întorsătură destul de violentă, ţăranii ameninţînd cu moartea paznicii pădurii. Întreprinderea însă a anunţat autorităţile, iar jandarmeria sosită imediat la faţa locului a dresat acte de dare în judecată „împotriva capilor ţăranilor, învinuindu-i de răscoală". Au fost arestaţi mai mulţi ţărani,

[12] Arhivele Statului Cluj, fond. *Prefectura jud. Cluj*, dos. nr. 3455/934 nenumerotate.

[13] Calculat după *Statistica impozitelor directe pe anii 1930—1931* p. 14.

ridicați și aduși din post în post la Cluj. Aceasta însă nu a dus la liniștirea spiritelor agitate, iar „bieții oameni își tem pe bună dreptate pădurea“[14].

O dispută aproape similară cu cea întîmplată mai sus a avut loc în comuna Dârja. Această comună a fost împroprietărită de comisia agrară județeană cu 150 iug. de pădure. După un an, instanța superioară, Comitetul Agrar, dă cîștig de cauză unei familii, dar la revenirea sătenilor, infirmă decizia. Profitînd de faptul că lucrările de împroprietărire se tergiversează și neașteptînd hotărîrea definitivă a instanței, proprietarul începe tăierea pădurii, exploatînd la repezeală 60 de iugăre. Țăranii însă au ieșit la pădure și au împiedicat cu forța continuarea exploatării. Pentru acest curaj ei au fost dați în judecată de autoritățile jandarmerești sosite la fața locului, fiind învinuiți de răscoală și obligați să vină pe jos, de la o distanță de 52 km, pentru a compare în fața tribunalului[15].

Răsfoind presa vremii ca și unele acte ce se mai găsesc în ordine vom găsi foarte multe relatări cu privire la abuzuri sau nedreptăți prilejuite de aplicarea pe teren a normativelor cuprinse în legiuirea agrară și asta în cea mai mare parte se datorează și formelor ambigue a acestor normative, care ofereau portițe de scăpare atît în ceea ce privește exproprierea, cît și în ceea ce privește categoriile celor îndreptățiți la împroprietărire. Adăugîndu-se la acestea mersul destul de greoi și sinuos al procedurilor cu privire la împroprietărire ca și tergiversarea cîteodată intenționată și chiar „interesată“ a unora dintre membrii organelor numite cu aplicarea reformei vom găsi explicația „nedreptăților agrare ce nu mai încetează“. Astfel, un raport al prefecturii județului Cluj din 1930 este silit să recunoască faptul că „protecționismul practicat cu ocaziunea distribuirii pășunilor a fost atît de dăunător, încît numai datorită bunului simț al poporului nostru și tactului autorităților au putut fi liniștite spiritele ajunse la saturație de prea multă nedreptate“. Justificîndu-și activitatea raportul precizează că s-a „căutat a repara nedreptățile făcute în decursul anilor precedenți cu împărțirea pășunilor, a loturilor și a pădurilor“[16].

Practic însă nedreptățile au continuat să se manifeste. După 11 ani de folosință a terenului expropriat de la contele Teleki, țăranii din Luna de jos sînt siliți, în 1930, să retrocedeze moșierului o suprafață de pămînt pe motiv că „s-a făcut o greșeală cu exproprierea“. După ce comisia interimară care s-a ocupat cu repararea acestei „greșeli“ a stabilit definitiv parcelarea dînd cîștig de cauză proprietarului, membrii comisiei au fost cinstiți cu vin, lucru care a provocat adînca nemulțumire a sătenilor[17]. De altfel după un an, primarul din comuna respectivă este înlocuit și întîiul punct de acuzare formulat la adresa lui se referă tocmai la faptul că a „părtinit pe groful Teleki“, iar cînd această suprafață în dispută s-a

[14] *Glasul Ardealului*, an VII, nr. 44 din 29 octombrie 1933, p. 2.
[15] *Ibid.*, nr. 40 din 1 octombrie 1933, p. 3.
[16] *Monitorul oficial al jud. Cluj*, an LI, nr. 12 din 10 aprilie 1930, p. 7.
[17] *Glasul Ardealului*, an. IV nr. 23 din 8 iunie 1930, p. 5.

vîndut, printre primii cumpărători a fost tocmai primarul comunei Luna de jos[18].

La fel s-a întîmplat în comuna Pâclişa unde primarul tîrguieşte pentru el şi asociaţii lui moşia expropriată în hotarul comunei şi deşi ţăranii îndreptăţiţi protestează şi obţin pămîntul în 1922, totuşi are loc un proces de revizuire în anul 1929, care dă cîştig de cauză fostului primar[19].

Pentru a ilustra un crîmpei din starea de spirit a sătenilor din Sîncraiul Almaşului în primăvara anului 1930, redau, în grai ardelenesc, însemnarea unui ziar care arată că: „De cîteva zile este iarăşi mare hîră [ceartă] în rîndul oamenilor de la noi pentru cele 43 iugăre de pămînt pe care o clică de bogătaşi, care ţin cu guvernul, încearcă în fel şi chip să nu le dea săracilor, cum o cere legea pentru reforma agrară"[20].

O situaţie de tensiune, nelinişte şi lipsuri materiale genera practica, uzitată destul de des, a amînării împroprietăririi ţăranilor îndreptăţiţi. Chiar după ce se emiteau deciziile de împroprietărire elaborate de instanţele în drept, se întîmpla adeseori ca lucrările de executare a acestor decizii să întîrzie.

Într-o petiţie adresată prefectului, locuitorii din Cluj—Mănăştur, argumentînd cu actele pe care le posedau că sînt îndreptăţiţi la locuri, fîneţe şi suprafeţe arabile prin decizia emisă în 1931 a comisiei judeţene „încă pînă în ziua de azi [1934] nu am fost puşi în posesia drepturilor noastre acordate de lege", deşi erau 85—90 de îndreptăţiţi care de trei ani au aşteptat să ajungă la partea de loc ce li se cuvenea „ca răsplată pentru jertfele aduse pe altarul neamului nostru românesc"[21].

În aceeaşi situaţie, sătenii din comuna Giula îşi manifestă nemulţumirea lor generată de amînarea pe care o suferă predarea, pe seama îndreptăţiţilor, a loturilor parcelate cu un an în urmă şi cer cu insistenţă deplasarea urgentă a comisiei la faţa locului pentru a pune la dispoziţia ţăranilor îndreptăţiţi loturile cuvenite[22].

De multe ori jalbele ţăranilor rămîneau simple doleanţe, neluate în seamă de autorităţile vremii şi ele subsistă numai ca mărturii a unor stări de lucruri care afectau în mod negativ starea de viaţă şi de muncă a oamenilor muncii de la sate. Astfel cu toate stăruinţele făcute de oamenii comunei Cubleşul-Someşan nici „pînă astăzi [1930] nu s-a făcut nimic pentru înlăturarea nedreptăţilor de reformă agrară... Toate arătările au fost degeaba şi nu se văd nici un fel de semne că situaţia se va schimba în curînd. Vine acum iarăşi aratul şi mulţi nu au unde să are. Îndreptăţiţii, invalizi, văduve şi orfani de război nici nu mai ştiu cui să se adreseze cu jalbele lor"[23]. În aceeaşi situaţie se găsesc şi ţăranii din Sînpaul

[18] *Ibid.*, an V nr. 11 din 15 martie 1931, p. 4.
[19] *Ibid.*, an IV nr. 3 din 19 ianuarie 1930, p. 7.
[20] *Ibid.*, nr. 12 din 25 martie 1930, p. 4.
[21] Arh. Stat. Cluj, fond. *Prefectura jud. Cluj*, dos. 3118/934.
[22] *Ibid.*, dos. nr. 5577/934.
[23] *Glasul Ardealului*, an IV, nr. 13 din 30 martie 1930, p. 7.

care n-au primit pămîntul ce li se cuvenea deși au încercat pe toate căile „să-și scoată drepturile“[24].

Alteori atitudinea țăranilor era foarte vehementă și de un curaj peste care nu se putea trece cu ușurință. Ei demascau fără cruțare pe cei ce se făceau vinovați de persistența nedreptăților în problema reformei agrare, și cereau cu hotărîre aspra pedepsire a celor vinovați. Ba mai mult, mergeau și mai departe, incriminînd instituții de stat pe care le acuzau, condamnîndu-le pentru politica lor de protejare a proprietarilor în dauna drepturilor legitime ale țăranilor muncitori. Adresîndu-se prefectului, printr-o lungă și documentată petiție, 150 de îndreptățiți din comuna Someșeni reclamau cu insistență să li se acorde loturile parcelate în hotarul comunei pe baza deciziei Comitetului Agrar din 1926 și 1931, loturi care „sînt deținute și azi [1936], în mod ilegal și abuziv de proprietar... care cu desconsiderarea legii și a sentințelor definitive de expropriere... le-a vîndut cu frumoasa sumă de un milion și jumătate lei“[25] Îndreptățiții cer o anchetă nepărtinitoare și „drastice măsuri împotriva organelor competente ale statului, Serviciul Agricol județean și Inspectoratul Cadastral Cluj care poartă vina pagubei de zeci de mii de lei anual ce s-a făcut statului și nouă prin lăsarea în posesiunea proprietarului a teritoriului expropriat“[26]. Făcînd jocul proprietarului, aceste două instituții deși aveau deciziile de expropriere au refuzat sub diferite pretexte să procedeze la preluarea pămîntului, iar ori de cîte ori s-a intervenit din partea organelor superioare, ele au dat răspunsuri evazive și neconforme cu realitatea. Petiția ilustrează „gravele abateri“ de la îndatoririle ce incumbă acestor instituții, arătînd că ele nu au executat deciziile organelor competente, lucrînd „cu de la sine putere în mod abuziv pentru a favoriza pe proprietar“. Acest lucru se vede și din faptul că Inspectoratul Cadastral Cluj a lăsat proprietarului mai bine de 100 iug. peste cota lui legală pe care le-a însumat „în vagul termen de loc neproductiv“[27]. Este, de asemenea demascată fără cruțare procedura tergiversărilor, a amînărilor prin corespondență și propuneri inutile de care făceau uz cele două instituții în dorința lor de a da cîștig de cauză moșierului. „În urma plîngerii noastre la Ministerul Agriculturii, făcîndu-se anchetă, reprezentanții celor două servicii în procesul verbal... dresat la fața locului, de comun acord au constatat că pămîntul vizat de noi este preluabil, ba mai mult au găsit și ordinul de preluare dat de Comisia II județeană sub nr. 343/1931“ atunci de ce — se întreabă țăranii — au șovăit a-l lua, cînd „nici o piedică... nu le stă în cale?“[28]. Petiția se încheie cu cererea insistentă adresată prefectului în vederea instituirii unei anchete care să pună în posesiunea celor îndreptățiți teritoriul disputat, iar cei vinovați să fie trași la răspundere pentru abuzurile săvîrșite[29].

[24] *Ibid.*, an V, nr. 29 din 19 iulie 1931, p. 7.
[25] Arh. Stat. Cluj, fond. *Prefectura jud. Cluj*, dos. nr. 5892/1936 fila 1.
[26] *Ibid.*, fila 2.
[27] *Ibid.*, fila 3.
[28] *Ibid.*, fila 3—4.
[29] *Ibid.*, fila 4.

Aceste manifestări desfăşurate cu curaj şi insistenţă de către ţăranii muncitori au avut un rol destul de însemnat în mersul aplicării reformei agrare. S-a reuşit să se micşoreze suprafaţa unor moşii, iar pe de altă parte, importante loturi au intrat in posesia celor care lucrau efectiv pămîntul. Am arătat însă că suprafeţe apreciabile au încăput şi pe mîna burgheziei satelor, situaţie care este caracteristică agriculturii capitaliste, de la noi, între cele două războaie.

Dacă în anul 1931 existau 72.768 iugăre asupra cărora plana incertitudinea privind apartenenţa lor, după aceste cereri îndreptăţite ale ţărănimii, suprafaţa aceasta se reduce, în anul 1934, la 56.639 iugăre, deci 16 129 de iugăre intră în posesiunea proprietăţii mici şi mijlocii.

Lucrările de reformă agrară nu sînt însă terminate în această perioadă, deoarece în 71 de comune, după cum arată un raport oficial, aceste lucrări nu sînt definitive[30].

Din acest motiv agitaţiile, frămîntările şi cererile ţăranilor vor continua şi în anii ce urmează, dar niciodată, în regimul politic din perioada interbelică, problema reformei agrare nu va fi soluţionată nici măcar aşa cum a fost ea legiferată.

Numai în urma condiţiilor social-economice şi politice ivite după 23 August 1944 s-a trecut cu hotărîre, competenţă şi curaj la înfăptuirea exproprierii tuturor pămînturilor moşiereşti şi împărţirea acestora la ţărani prin legea de reformă agrară din anul 1945.

A PROPOS DE LA RÉPARTITION DE LA PROPRIÉTÉ AGRAIRE ET DE LA LUTTE POUR LA TERRE DE LA PAYSANNERIE DU DÉPARTEMENT DE CLUJ (1929—1933)

RÉSUMÉ

Par son poids dans l'économie nationale et par sa complexité, le problème agraire est un important objet de recherche. L'article se propose de relever quelques aspects de ce problème, en limitant l'investigation aux années critiques de la crise économique et au périmètre de l'ancien département de Cluj.

Les quelques données relatives à la proportion de la surface agricole par rapport à celle des pâturages ou des forêts, ainsi que le poids de ceux qui s'occupaient d'agriculture (61,6%) viennent à l'appui de l'intention de contourer le cadre de la vie économique et d'apprécier l'importance du problème agraire dans l'ancien département de Cluj.

En se référant à la structure de la propriété agraire, l'auteur analyse et compare des données statistiques de 1895, 1924 et 1928, au moyen desquelles il démontre l'évolution de la répartition de la propriété agraire, évolution qui pulvérise des surfaces étendues des grandes propriétés domaniales et les transforme en petites propriétés des paysans, sans que, pour autant, la grande propriété disparaisse entièrement.

L'article dévoile le rapport étroit existant entre l'évolution de la répartition de la propriété et la lutte des masses paysannes, aspirant à devenir propriétaires de surfaces qui puissent leur assurer une vie meilleure. Il illustre de manière concrète les formes et les méthodes de cette lutte lors des années de crise économique (1929—1933).

[30] *Gazeta oficială a jud. Cluj*, an LVI, nr. 4 din 5 martie 1935, p. 38.

ASPECTE ALE DEZVOLTĂRII ECONOMICE ŞI SOCIALE ÎN CLISURA DUNĂRII (1918—1938)*

DE

IOAN CICALĂ

Pentru Orşova şi împrejurimile sale din Clisura Dunării, care s-au dezvoltat din cele mai vechi timpuri în strînsă legătură cu ţinutul învecinat al Severinului, înlăturarea, prin istoricele hotărîri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, a barierelor nenaturale ale graniţelor care mai sfîrtecau trupul ţării pînă la acea dată, a însemnat începutul unei noi perioade de dezvoltare.

Şi dezvoltarea acestei regiuni are loc în cadrul intensificării procesului de industrializare capitalistă ce caracterizează viaţa economică a României în perioada interbelică. Pentru aceasta, pe lîngă contribuţia factorilor proprii mecanismului orînduirii capitaliste — care au acţionat în sensul lărgirii posibilităţilor de dezvoltare a industriei — a fost nevoie de un mare efort naţional, pe care poporul român l-a depus pentru a asigura în continuare condiţiile necesare propăşirii şi dezvoltării societăţii româneşti pe noi trepte ale culturii şi civilizaţiei umane.

Populaţia teritoriilor recent eliberate, ca şi întreg poporul român, avea de înfrînt greutăţile generate de urmările dezastruoase şi de distrugerile războiului, care au contribuit la dezorganizarea activităţii economice şi la înrăutăţirea situaţiei maselor populare. La acestea s-au mai adăugat menţinerea unei situaţii internaţionale confuze datorită întîrzierii încheierii păcii şi o situaţie anormală pentru ţara noastră şi în neconcordanţă cu voinţa poporului român exprimată la Alba Iulia, datorită instituirii liniei demarcaţionale şi a ocupaţiei Banatului românesc de trupe străine.

În toate aceste condiţii, energiile creatoare ale poporului român, descătuşate de victoriile obţinute în anul 1918, nu s-au putut închega de la început într-un efort naţional pentru înlăturarea rapidă a urmărilor războiului şi a dominaţiei seculare străine. Autorităţile militare de ocupaţie

---

* Studiul reprezintă o sinteză dintr-o lucrare monografică redactată în cadrul Grupului de cercetări complexe Porţile de Fier al Acad. R. S. România.

din Banat au împiedicat organele locale, instituite de masele populare prin revoluţia burghezo-democratică din 1918, să consolideze şi să întărească cuceririle obţinute pentru a contribui astfel la normalizarea vieţii economice şi social-politice. Autorităţile militare străine din Orşova au trecut chiar la măsuri represive împotriva gărzilor naţionale româneşti[1].

O asemenea situaţie a determinat o întîrziere în reluarea unei activităţi economice normale şi în Clisura Dunării. Întreprinderile industriale nu şi-au putut relua decît cu greu chiar şi activitatea de refacere şi repunere în funcţiune. Astfel, de exemplu, întreprinderea textilă „Eşelniţa", achiziţionată de firma „Fraţii Strausz" într-o stare de completă deteriorare, şi-a reînceput activitatea de producţie abia în 1920 şi atunci doar cu 10 războaie[2]. Şi rafinăria de la Tufări, care şi-a început activitatea în 1920, avea o producţie sub nivelul celei din 1913[3]. Minele de cărbuni „Cozla" nu au produs în 1919 decît 1903 tone, datorită dezinteresului manifestat de vechea societate autro-ungară, căreia îi aparţinea, fapt care a determinat rechiziţionarea acestei exploatări în anul 1920 de către Ministerul de război şi predarea ei în administrarea Ministerului de industrie şi comerţ[4]. Alte întreprinderi şi-au început şi mai tîrziu activitatea, cum a fost cazul fabricii de cherestea „Drencova", care a fost repusă în funcţiune abia în anul 1921, după ce a fost preluată de statul român[5]. S-a întîmplat că unele întreprinderi au suferit asemenea pagube în timpul războiului, încît n-au mai putut fi puse în funcţiune, cum a fost cazul celor două fabrici de bere din Orşova[6]. Urmările cele mai grave au fost resimţite însă de portul Orşova şi de şantierul naval, ale căror instalaţii au fost în întregime demontate de trupele străine[7], ceea ce a dus la sistarea activităţii. Odată cu instaurarea autorităţilor administrative româneşti a fost constituit, în iulie 1919, un comandament militar în portul Orşova, apoi în Drencova, Moldova Veche şi Baziaş, după care jurisdicţia comandamentului din Orşova s-a extins asupra tuturor schelelor şi punctelor de staţionare din sectorul Porţilor de Fier[8]. Aceste măsuri au contribuit la normalizarea vieţii economico-comerciale din acest sector al Dunării.

Înfrîngînd urmările dezastruoase ale războiului, efortul oamenilor muncii din Clisura Dunării a contribuit la reluarea treptată a firului normal al vieţii economice şi la înviorarea acesteia, caracteristică a întregii economii româneşti începînd cu anii 1923—1924, cînd a fost terminată

---

[1] Jakabffy Elemér, *A magyar államhatalom útolsó hónapjai Krassó-Szörény vármegyében*, Lugoj, 1938, p. 54.

[2] Arhivele Statului Timişoara (în continuare A.S.T.), fond. nr. 458, dos. nr. 120, fila 9, 37.

[3] *Ibid.*

[4] *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul. 1918—1928*, I, Bucureşti, 1929, p. 463.

[5] A.S.T., fond. nr. 458, inv. II/178, dos. nr. 120, fila 55.

[6] Gheron Netta, *Cercetări economice asupra regiunei Orşova—Severin*, Bucureşti, 1923, p. 83.

[7] *Cronicarul Banatului*, Orşova, 23 noiembrie 1924, p. 1—2.

[8] Arhiva Căpităniei portului Orşova, *Registrul istoric*, p. 3, 30; dos. nr. 16/1930, doc. nr. 1025/8 iulie 1931.

în linii generale perioada refacerii economice postbelice. După refacerea și repunerea în funcțiune a întreprinderilor, asistăm la o sporire a investițiilor, la întemeierea de noi întreprinderi și la o creștere corespunzătoare a producției. Se adevereşte astfel, și din exemplul acestei regiuni periferice a statului român, că înfăptuirea unității de stat „a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție"[9]

Este edificator, pentru efervescența activității economice în Clisura Dunării după desăvîrșirea unității de stat, exemplul fabricii textile „Eșelnița", care și-a reînceput activitatea în 1920 cu 10 războaie, pentru ca în anul 1921 numărul acestora să se ridice la 20 și la 42 în anul următor[10]. Dacă în 1923 capitalul întreprinderii era de 250.000 lei, forța motrice instalată de 40 H.P, iar numărul muncitorilor 14[11], în decursul unui singur deceniu, cu toată criza care a avut loc în acest răstimp, capitalul întreprinderii s-a ridicat în 1934 pînă la 1.515.691 lei, puterea instalată la 60 H.P., iar numărul salariaților la 94[12]. Corespunzător, a crescut și producția. În anul 1925 întreprinderea a produs 180.000 m pînză, față de numai 35.000 m în 1920[13]. La 31 decembrie 1938, anul de vîrf al producției capitaliste din România în perioada interbelică, capitalul întreprinderii textile „Eșelnița", inclusiv rezervele, se ridica la 5.029.062 lei[14]. Întreprinderea avea acum instalații noi de 155 H.P., iar valoarea investițiilor din anul 1938 a însumat 4.484.878 lei[15].

Condițiile propice dezvoltării industriei textile, forța de muncă ieftină și posibilități de transport favorabile, au determinat înființarea și a altor două întreprinderi textile în Orșova. În anul 1923 a luat ființă fabrica textilă „Dunăreana", avînd la început 10 războaie și o forță instalată de 37 1/2 H.P.[16]; în anul 1931 și-a început producția fabrica de pînză „Țesătoria anglo-română — Orșova" devenită în 1935/36 „Jandera". Inițial întreprinderea și-a început activitatea cu 150 de războaie și o forță motrică instalată de 220 C.P.[17]. Capitalul vărsat al societății a fost în 1931 de 5.000.000 lei, totalul investițiilor atingînd cifra de 16.018.790 lei[18], iar numărul angajaților era în 1932 de 209 persoane[19]. O dată cu schimbarea denumirii și a proprietarilor, întreprinderea „Jandera" a cunoscut o continuă și intensă prosperitate. În anul 1937 s-au adus modificări capitalului și investițiilor, capitalul fiind majorat de la 5.200.000 lei la 15.800.000 lei;

---

[9] Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, Edit. politică, 1966, p. 21.

[10] A.S.T., fond. nr. 458, dos. nr. 129, fila 37.

[11] Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*, ed. a 3-a, București, 1920, p. 87.

[12] A.S.T., fond. nr. 458, dos. nr. 129, fila 56.

[13] Enescu, *o. c.*, p. 87.

[14] A.S.T., fond. nr. 458, dos. nr. 129, fila 56.

[15] *Ibid.*, fila 70.

[16] *Ibid.*, fila 2—3.

[17] *Ibid.*, inv. II/301, fila 3.

[18] *Ibid.*, fila 4.

[19] *Ibid.*, fila 14.

investiţiile noi s-au cifrat la 1.036.256 lei, astfel că valoarea totală a investiţiilor făcute de societate a atins la sfîrşitul anului 1937 suma de 18.707.717 lei[20]. Valoarea totală declarată de întreprindere după preţul de vînzare al mărfurilor în cursul anului 1937 s-a ridicat la 89.532.208 lei[21], cifră de afaceri apreciabilă. Dovadă concludentă a prosperităţii întreprinderii şi a posibilităţilor de realizare a unor profituri apreciabile este şi faptul că în anul 1938 s-au făcut în această întreprindere noi investiţii de de 1.871.209 lei, plus un utilaj în valoare de 960.666 lei. Astfel valoarea totală a investiţiilor a atins de la înfiinţare pînă acum suma de 20.578.926 lei[22]. Paralel a crescut an de an şi numărul salariaţilor; într-un singur an a crescut de la 292 (la 31 dec. 1937)[23], la 343 (în decembrie 1938)[24]. Toate acestea denotă că în perioada interbelică industria textilă din Clisura Dunării a cunoscut un nou ritm de dezvoltare superior perioadei precedente.

Un alt indiciu al procesului ascendent de dezvoltare capitalistă şi de lărgire a cîmpului activităţii economice în Clisura Dunării este şi înfiinţarea altor întreprinderi. În primii ani de după război au fost puse în funcţiune noi exploatări în industria extractivă: minele de fier din Eşelniţa ale lui Honicka şi Fölker, minele de fier „Erzbergbau A.G." din Ogradena şi minele de magnetită din Iablaniţa[25]. În anul 1920 în Orşova a luat fiinţă o fabrică de oţet din spirt „S. A. Patria", cu un capital românesc de 150.000 lei la deschidere[26], majorat pînă în 1923 la 500.000 lei[27]. În 1924 fabrica avea 23 de salariaţi[28]. În anul 1926 îşi încep activitatea alte două unităţi economice: atelierul mecanic de tîmplărie „Cerna" în Orşova şi „Atelierul de ţigări de foi — Ada-Kaleh" în insula cu acelaşi nume. Atelierul „Cerna" avea o capacitate de prelucrare de 200 m^3 lemn şi producea mobilă şi tîmplărie de binale[29]. La 31 decembrie 1926 capitalul acestui atelier era de 800.000 lei[30], iar în 1929 s-a ridicat la 1.334.319 lei[31], prosperitate ce va fi însă întreruptă de izbucnirea crizei economice din 1929—1933. În schimb, Atelierul de ţigări de foi Ada-Kaleh, ale cărui investiţii nu au sporit decît pînă la 985.255 lei în anul 1937[32], producea cu regularitate în jur de 2.500.000 bucăţi ţigări anual, în valoare de 6.250.000 lei[33], cîştigîndu-şi un renume în branşa ţigărilor de foi. Aducînd beneficii importante C.A.M.-ului, atelierul asigura şi pentru o bună parte a populaţiei din

[20] *Ibid.*, inv. II/299, fila 22.
[21] *Ibid.*, fila 24.
[22] *Ibid.*, fila 131.
[23] *Ibid.*, fila 8.
[24] *Ibid.*, fila 98.
[25] *Transilvania, Banatul, Crişana şi Maramureşul. 1918—1928*, p. 478.
[26] A.S.T., inv. II/300 (1921), fila 33.
[27] *Ibid.*, fila 5.
[28] *Ibid.*, fila 18.
[29] *Ibid.*, inv. II/295, fila 7.
[30] *Ibid.*, fila 12.
[31] *Ibid.*, fila 45.
[32] *Ibid.*, inv. II/7, fond. *Ada-Kaleh*, fila 5.
[33] *Ibid.*, fila 15—16.

insulă — cca 90—100 de lucrători — posibilitatea de a-şi cîştiga o existenţă modestă.

Vorbind de procesul dezvoltării economice în Clisura Dunării în perioada interbelică nu putem uita nici faptul că această dezvoltare mai întîmpina şi o serie de piedici izvorîte din caracterul regimului capitalist şi din situaţia de subordonare a economiei ţării capitalului monopolist străin. Dacă mai adăugăm la acestea şi fluctuaţiile caracteristice economiei capitaliste şi îndeosebi crizele economice, vom putea aprecia în mod ştiinţific caracterul dezvoltării economice în Clisura Dunării, care nu a fost un proces lin şi ascendent sub toate aspectele sale. Raportînd procesul de dezvoltare economică locală în totalitatea sa la perioada precedentă, cînd Clisura Dunării se afla sub dominaţia străină, fără doar şi poate că în această nouă perioadă procesul dezvoltării economice a fost mai rapid şi mai complex. Dacă analizăm însă fiecare întreprindere în parte în diferite faze ale acestei perioade, observăm că întreprinderile industriale au cunoscut fluctuaţii în activitatea lor, cu urcuşuri şi coborîşuri, care însă nu schimbă caracterul ascendent al procesului în ansamblu, luat pe întreaga perioadă.

Sînt concludente în această privinţă cîteva exemple din evoluţia unor întreprinderi care au existat şi înainte de primul război mondial şi care în perioada interbelică, deşi au cunoscut oscilaţii şi chiar stagnări în unii ani, s-au dezvoltat totuşi la un nivel superior. Astfel, fabrica de cherestea „Drencova", repusă cu greu în funcţiune după război, cunoaşte numeroase stagnări între anii 1922—1927 şi chiar sistarea uneori a producţiei, ceea ce determină C.A.P.S.-ul să treacă în 1930 la exploatarea în regie proprie a acestei întreprinderi. În scurt timp activitatea acestei întreprinderi cunoaşte o înviorare, iar în 1934 se fac chiar renovări cu scopul măririi capacităţii de producţie; este renovat utilajul, măsură impusă de adaptarea producţiei fabricii la cerinţele exportului în Ungaria şi Austria[34]. Primind şi importante comenzi din ţară, fabrica de cherestea „Drencova" alimenta în bună parte piaţa din Bucureşti, Giurgiu, Galaţi şi Brăila cu lemne de foc şi materiale de construcţie[35]. Pînă în anul 1936 capitalul acestei întreprinderi s-a ridicat la 20.758.092 lei[36], dînd de lucru în fabrică şi la muncile auxiliare din exploatările forestiere, permanent pe timpul întregului an, la aproximativ 350 de oameni[37]. Autorităţile locale considerau deosebit de importantă activitatea acestei întreprinderi pentru Clisura Dunării, deoarece contribuia la rezolvarea unor probleme sociale acute din această zonă, cum era şomajul. Ea absorbea o bună parte din surplusul braţelor de muncă, aducînd în acelaşi timp şi importante beneficii statului[38].

---

[34] *Ibid.*, fond. nr. 458, dos. nr. 120, fila 57.
[35] *Ibid.*,
[36] *Ibid.*, fila 78.
[37] *Ibid.*
[38] *Ibid.*

O altă unitate importantă din regiune, exploatarea carboniferă „Cozla", a înregistrat numeroase oscilaţiuni în activitatea sa. Achiziţionată în anul 1925 de „S. A. Sîrbo-română de bancă şi comerţ" din Timişoara, aceasta nu reuşeşte să aducă exploatarea la o stare înfloritoare[39] şi o cedează societăţii „Creditul Carbonifer" din Bucureşti în anul 1928—29[40]. Între anii 1923 şi 1928 producţia acestei exploatări a scăzut de la 4884,4 t cărbuni buni şi 2823 t cărbuni şistici la 1581,6 t şi respectiv 949,6 t[41], iar în anul 1929, cînd producţia a fost de 13.984,2 t cărbuni în total[42], întreprinderea îşi sistează producţia, datorită crizei[43]. În 1930 a reluat lucrul doar cu 60 de lucrători, extrăgînd 5044,05 t cărbuni[44], pentru ca în 1931 să-şi sisteze complet activitatea „din cauza crizei la vînzarea cărbunilor"[45]. Minerii au fost astfel expuşi şomajului şi mizeriei.

Şi în activitatea acestei întreprinderi carbonifere a urmat însă o perioadă de înviorare, caracteristică întregii economii româneşti după criza din 1929—1933. Astfel producţia va creşte an de an, atingînd în 1938 cifra de 17.636.912 t[46]. În acelaşi an capitalul social al societăţii a fost de 110.000.000 lei, faţă de 45.000.000 cît era la înfiinţare în 1920[47], ceea ce demonstrează că, în ciuda greutăţilor, societatea carboniferă a prosperat şi, desigur, nici exploatarea „Cozla" nu a lucrat în deficit, aşa cum căuta să argumenteze direcţiunea acestei exploatări ori de cîte ori minerii reclamau o îmbunătăţire a salarizării.

Analizînd desfăşurarea vieţii industriale din Clisura Dunării în perioada dintre cele două războaie mondiale, nu putem trece cu vederea faptul că nici în perioadele de efervescenţă a activităţii economice nu era folosită întreaga capacitate de producţie a întreprinderilor. Astfel, de exemplu, atelierul de ţigări de foi „Ada-Kaleh", avînd o capacitate anuală de producţie de 6.000.000 bucăţi ţigări, nu producea efectiv decît aproximativ 2.500.000 bucăţi[48]. Fabrica de cherestea „Drencova" lucra de obicei sub capacitatea sa de producţie. În anul 1934, de exemplu, nu a atins decît 7,44% din capacitatea maximă de producţie[49]. În anii 1935—1936, exploatarea de cărbuni „Cozla" a produs 11.683.028 kg şi respectiv 9.713.714 kg, faţă de 16.000.000 kg la cît se putea ridica producţia anuală maximă[50]. Nefolosirea capacităţii reale de producţie a întreprinderilor este, de altfel, o caracteristică generală a economiei capitaliste.

De asemenea, marile societăţi monopoliste împiedicau şi aici exploatarea raţională a resurselor şi bogăţiilor naturale, atunci cînd interesele

[39] *Ibid.*, fond. nr. 484, dos. nr. 5, fila 1—3; dos. nr. 27/1929, fila 2.
[40] *Ibid.*, dos. nr. 2/1929, fila 8.
[41] *Ibid.*, dos. nr. 27/1929, fila 2.
[42] *Ibid.*
[43] *Ibid.*, dos. nr. 8/1929, fila 3—5.
[44] *Ibid.*, dos. nr. 1/1930, fila 1.
[45] *Ibid.*, dos. nr. 17/1935—1936, fila 1—2.
[46] *Ibid.*, dos. nr. 24/1938. Buletinul statistic al întreprinderii „Cozla" pe anul 1938.
[47] *Ibid.*
[48] *Ibid.*, inv. II/7, fond. *Ada-Kaleh*, fila 15.
[49] *Ibid.*, fond. 458, dos. nr. 120, fila 56.
[50] *Ibid.*, fond. 484, dos. nr. 17/1935—1936, fila 1—2.

lor cereau aceasta. Astfel exploatării miniere „Cozla" îi aparţineau şi alte concesiuni: pentru huilă în comunele Eibenthal, Sviniţa şi Gherbovăţ, iar pentru cupru în Moldova Nouă; nici una dintre acestea nu a fost pusă în exploatare normală[51]. Clasele exploatatoare şi cercurile imperialiste străine, care aveau capital investit şi în întreprinderile din Clisura Dunării, nu erau călăuzite în politica lor economică de interesele generale ale maselor populare, ci de dorinţa de a-şi asigura un profit cît mai mare. Atunci cînd acest ţel nu putea fi realizat, bogăţiile naturale erau lăsate neexploatate, lipsind populaţia de posibilitatea de a-şi găsi de lucru şi a-şi asigura o existenţă omenească.

De asemenea, nu putem trece cu vederea nici faptul că industrializarea capitalistă, care a dat naştere unei activităţi economice efervescente şi în Clisura Dunării în perioada interbelică, s-a înfăptuit cu preţul adîncirii exploatării maselor populare şi a menţinerii nivelului lor de trai pe o treaptă ce nu corespundea efortului pe care acestea îl depuneau pentru progresul societăţii româneşti din acele vremuri. Condiţiile de muncă şi salarizare se aflau de cele mai multe ori la discreţia claselor exploatatoare, care se foloseau atît de faptul că aici exista în permanenţă un surplus de braţe de muncă, cît şi de sprijinul aparatului de stat pentru a-şi asigura interesele. În aceste condiţii, pe măsură ce clasele dominante şi-au consolidat poziţiile, şi patronii întreprinderilor din Clisura Dunării vor face totul pentru a smulge muncitorilor cuceririle obţinute în perioada de avînt general al luptelor revoluţionare din România. Astfel, la întreprinderea carboniferă „Cozla" minerii reuşiseră să impună în 1921 încheierea unui contract colectiv, ale cărui clauze asigurau muncitorilor o serie de condiţii mai favorabile de muncă şi salarizare, dar în perioada care a urmat direcţiunea minelor a încălcat sistematic prevederile contractului colectiv[52]. După cum reiese dintr-un raport al Companiei de jandarmi din Orşova, faţă de această atitudine a societăţii, minerii din Cozla au declarat o grevă de protest în ziua de 16 aprilie 1923[53]. Intervenţia jandarmilor şi promisiunile direcţiunii că va respecta clauzele contractului colectiv au determinat pe grevişti să reia lucrul, exprimîndu-şi însă hotărîrea că, în cazul în care direcţiunea nu-şi va respecta promisiunile, la 1 mai 1923 vor înceta cu toţii lucrul şi vor părăsi exploatarea „Cozla"[54].

Recurgînd însă şi la alte procedee, cum era neplata salariilor pe luni de zile, încălcînd apoi şi promisiunea făcută cu ocazia grevei din 1923 de a aproviziona colonia de mineri cu alimentele necesare, direcţiunea minelor căuta să se sustragă aplicării în practică a clauzelor contractului colectiv. În faţa unor asemenea procedee minerii din Cozla au recurs din nou la grevă. În 15 mai 1925 au încetat cu toţii lucrul, pentru că nu erau aprovizionaţi cu alimente şi pentru că direcţiunea nu le achitase salariile pe două luni în urmă[55]. La faţa locului s-a deplasat un delegat al Ministe-

[51] *Ibid.*, dos. nr. 1/1929, fila 8.
[52] Arhivele Statului Lugoj, fond. *Prefectura judeţului Severin*, doc. nr. 1438, Prez.
[53] *Ibid.*
[54] *Ibid.*
[55] *Ibid.*, doc. nr. 32/59, Prez.

rului Muncii pentru a cerceta situaţia, după care s-a văzut nevoit să ceară direcţiunii să respecte clauzele contractului colectiv. Promisiunile direcţiunii că va remedia neajunsurile care au împins pe mineri în grevă au determinat pe aceştia să reintre în lucru la 19 mai 1925[56]. Nici de data aceasta direcţiunea nu şi-a respectat promisiunile, astfel că minerii din Cozla au încetat din nou lucrul în 3 iulie acelaşi an, ca urmare a faptului că nu li s-au plătit salariile pe lunile martie-iunie[57]. Greviştii au trimis doi delegaţi la Direcţiunea generală a minelor din Bucureşti, după care conducerea minelor „Cozla" s-a obligat să achite salariile restante, ceea ce a determinat pe grevişti să reia lucrul la 10 iulie[58]. La 6 noiembrie 1925 izbucneşte însă o nouă grevă, determinată de acelaşi motiv: neplata salariilor, de astădată pe şapte luni în urmă[59]. Greva a durat pînă în ziua de 17 noiembrie, cînd minerii au reluat lucrul pe baza promisiunilor făcute de direcţiune că în cel mai scurt timp va achita salariile[60]. Faptul că, de fiecare dată, minerii reiau lucrul pe baza unor promisiuni făcute de direcţiunea minei, deşi în repetate rînduri aceste promisiuni n-au fost respectate, îşi are explicaţia nu numai în slaba organizare a acestor acţiuni, cît mai ales în condiţiile speciale în care trăiau aceşti mineri, într-o colonie, izolată de alte centre muncitoreşti şi, totodată avizaţi la magazinul întreprinderii pentru aprovizionarea cu alimente. În aceste condiţii minerii nu puteau rezista un timp prea îndelungat lipsurilor materiale atunci cînd declarau grevă şi nici nu se puteau angaja în altă parte, decît dacă părăseau regiunea. Astfel ei se vedeau nevoiţi de fiecare dată să reia lucrul.

Cu toate acestea, acţiunile greviste ale minerilor de la „Cozla" constituie o dovadă concludentă că ei n-au suportat în linişte intensificarea exploatării capitaliste. Acţiunile întreprinse, oricît de mărunte succese ar fi avut, prin totalitatea cuceririlor obţinute au contribuit la îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de viaţă ale minerilor. În acelaşi timp grevele au contribuit la oţelirea spiritului de luptă al minerilor, care s-au situat în fruntea maselor muncitoare din acest colţ al patriei.

Un alt detaşament al muncitorimii din Clisura Dunării, important din punct de vedere numeric şi care avea o situaţie deosebit de grea, au fost lucrătorii portuari. Situaţia lor grea s-a datorat şi faptului că transporturile pe Dunăre s-au resimţit un timp mai îndelungat de pe urmele războiului, iar lipsa unor instalaţii în port, care au fost demontate în anul 1919, a obligat pe lucrătorii portuari la eforturi fizice epuizante. De asemenea, existenţa unui permanent surplus de braţe de muncă şi împărţirea din această cauză a lucrătorilor în cele două categorii, permanenţi şi flotanţi, care a contribuit la dezbinarea lor şi pe planul organizării profesionale şi deci la slăbirea rezistenţei lor în faţa exploatării, au permis patronilor şi antreprenorilor să-şi impună într-o mai mare măsură voinţa

[56] *Ibid.*, doc. nr. 32/61, Prez.
[57] *Ibid.*, doc. nr. 32/82, Prez.
[58] *Ibid.*, doc. nr. 32/90, Prez.
[59] *Ibid.*, doc. nr. 32/129, Prez.
[60] *Ibid.*, doc. nr. 32/135, Prez.

în ceea ce privește condițiile de salarizare a lucrătorilor. Statutul organizației sindicale a muncitorilor portuari, care prevedea dreptul de a apăra interesele muncitorilor numai în cadrul unei „stricte legalități"[61], stabilea, totodată, că în port pot munci numai muncitorii organizați. Această prevedere, bazată pe existența celor două categorii de muncitori, permanenți și flotanți, organizarea cuprinzînd doar pe cei din prima categorie, a dus nu o dată la supralicitări în obținerea diferitelor munci de încărcare-descărcare în portul Orșova[62]. Din aceste diferende, care duceau în mod obișnuit la amestecul autorităților, bineînțeles în favoarea patronilor[63], aceștia din urmă nu aveau decît de cîștigat, impunîndu-și voința în retribuția muncilor portuare. Dacă mai adăugăm la acestea și faptul că pînă și în viața organizației sindicale amestecul autorităților era permanent și deschis, prin obligația prevăzută în statut a participării la orice ședință sindicală a unui reprezentant al acestora[64], putem înțelege de ce s-a putut încetăți în activitatea organizației muncitorilor portuari din Orșova linia unei stricte legalități.

Cu toate aceste neajunsuri, sindicatul lucrătorilor portuari a reușit să impună patronilor anumite doleanțe ale muncitorilor, concretizate în special prin încheierea contractelor colective de muncă. Prelungit an de an, contractul colectiv asigura, bineînțeles în funcție de traficul de mărfuri prin port, condiții cît de cît omenești de muncă și salarizare pentru lucrătorii portuari.

Dacă în general, în situația desfășurării normale a vieții economice, oamenii muncii reușeau pe diferite căi să-și asigure condiții cît de cît omenești de viață, nu același lucru se poate spune cînd desfășurarea normală a vieții economice era perturbată. Izbucnirea crizei economice din 1929—1933 a însemnat și pentru oamenii muncii din Clisura Dunării, ca și din întreaga țară, o înrăutățire a situației lor. Consemnînd o atare stare de fapt, un raport pe anul 1930 al prefecturii județului Caraș scria: „În urma prețurilor scăzute a cerealelor, a recoltei mijlocii aproape slabă a pomilor fructiferi, situația financiară și economică este foarte slabă și astfel țăranii noștri luptă cu o mare criză de bani. Iar muncitorii mineri, în urma restrîngerii lucrului... în minele de cărbuni și în diferite alte întreprinderi industriale, comerciale și particulare, a concedierilor, ne mai avînd destule comenzi și astfel concediindu-i, au rămas fără nici un cîștig și fără posibilitatea de a cîștiga pîinea zilnică pentru familiile lor. Prin acest fapt numărul șomerilor s-au urcat din zi în zi"[65].

Încercarea capitaliștilor de a ieși din criză pe spinarea muncitorilor a însemnat, și pentru muncitorii care mai lucrau, pierderea condițiilor cucerite prin luptă în anii precedenți și impuse prin contractele colective, care au fost denunțate de patroni în timpul crizei. Astfel, încă în anul

[61] *Grănicerul Bănățean*, Orșova, nr. 18/152 din 10 mai 1925, p. 2.
[62] Arhiva Căpităniei portului Orșova, dos. nr. 5/1926, doc. nr. 66, nr. 94, nr. 211
[63] *Ibid.*, doc. nr. 111.
[64] *Ibid.*, dos. nr. 1/1930, doc. nr. 19.
[65] A.S.T., fond. nr. 126, dos. nr. 72/1930, fila 73.

1929 direcţiunea minei „Cozla" a denunţat contractul colectiv în vigoare, motivînd că, în cazul menţinerii obligaţiilor ce decurg pentru societate din contractul colectiv, „minele Cozla n-ar putea da rezultatele dorite"[66]. Aceasta se referă în primul rînd la asigurarea unui profit acceptabil pentru acţionari. Dar chiar şi atunci cînd minerii, în urma protestului lor hotărît, au ajuns în august 1931 la o înţelegere cu conducerea minelor, prin care se asigura un cîştig minim de 80 lei pe schimb pentru un miner, în practică ei n-au ajuns nici în noiembrie 1932 să cîştige decît de la 30 pînă la maximum 54 lei pe zi[67]. Dacă ne mai gîndim şi la faptul că multă vreme exploatarea minieră nu lucra de loc sau lucra cu un mic număr de mineri, ne putem imagina ce viaţă grea duceau aceşti oameni ai muncii din Clisura Dunării în timpul crizei economice.

În perioada crizei economice doar muncitorii portuari mai lucrau pe baza contractelor colective, care însă au suferit asemenea modificări, încît patronii îşi puteau impune condiţiile de retribuire dorite. Prin noul contract colectiv de muncă, organizaţia sindicală şi-a asumat chiar obligaţia de a plăti despăgubiri societăţilor atunci cînd nu va putea organiza munca în timpul solicitat de patroni[68], iar la vechile prevederi, ca orele suplimentare să se plătească cu un spor de 50% pînă la 75%, s-a adăugat că aceasta se va face numai cînd se lucrează la cererea expresă a societăţilor şi nu cînd lucrătorii acceptă de bună voie[69]. Pe această bază patronii au refuzat sistematic să plătească sporul pentru munca de noapte şi în zilele de sărbători[70]. Noul contract mai prevedea plata diferenţiată a muncii cu ora sau cu ziua, 20 lei ora sau 135 lei pe zi, astfel că, folosind în general angajarea cu ziua, patronii economiseau de pe spatele lucrătorilor, de fiecare, în 8 ore de muncă, 25 lei[71]. Patronii vor căuta să permanentizeze şi în anii următori toate prevederile introduse în contractele colective în timpul crizei economice, fapt care va stîrni nemulţumirile muncitorilor portuari, dînd naştere unor îndelungate conflicte de muncă şi tratative cărora, de obicei, numai amestecul autorităţilor le-a pus capăt[72].

Înrăutăţirea situaţiei oamenilor muncii din Clisura Dunării în perioada crizei economice din 1929—1933 şi încercarea capitaliştilor de a ieşi din criză pe spinarea maselor muncitoare, au dus la ascuţirea contradicţiilor de clasă. De un spirit deosebit de combativ au dat dovadă, şi în această perioadă, minerii. În ziua de 24 mai 1929 la exploatarea „Cozla" a izbucnit o grevă avînd drept cauze imediate eliminarea din lucru a unui miner, considerat de direcţiune drept un element „turbulent", cît şi refuzul direcţiunii de a încheia contractul colectiv de muncă[73]. Direcţiunea exploatării „Cozla" insista pe lîngă conducerea societăţii „Creditul Carbo-

[66] *Ibid.*, fond. nr. 484 *Mina Cozla*, dos. nr. 9/1929, fila 6.
[67] *Ibid.*, fond. nr. 458, dos. nr. 27/1932, fila 1.
[68] Arhiva Căpităniei portului Orşova, dos. nr. 5/1930, doc. nr. 39.
[69] *Ibid.*
[70] *Ibid.*, dos. nr. 5/1931, doc. nr. 836.
[71] *Ibid.*, dos. nr. 5/1930, doc. nr. 39.
[72] *Ibid.*, dos. nr. 5/1930, doc. nr. 40.
[73] A.S.T., fond. nr. 484, dos. nr. 9/1929, fila 6.

nifer" din Bucureşti să nu cedeze în faţa greviştilor, pentru a putea scăpa de „elementele turbulente", asigurînd societatea că „au fost luate toate măsurile dictate de împrejurări pentru paza minei şi menţinerea ordinei", greviştii fiind avertizaţi că dacă nu vor relua pînă în 27 mai lucrul vor fi concediaţi[74]. Este vorba desigur de obişnuitele măsuri represive, cărora li se adaugă acum ameninţarea cu concedierea, ştiind că minerii n-aveau unde pleca, din cauza crizei, iar în colonie erau avizaţi la mijloacele de aprovizionare ale societăţii. Conflictul a fost astfel aplanat pentru moment.

În anul următor, 1930, direcţiunea minei a anunţat hotărîrea de a reduce pe viitor salariile, atrăgînd atenţia minerilor că vor fi concediaţi toţi cei „recalcitranţi faţă de hotărîrile luate de întreprindere"[75]. Dacă pentru moment minerii erau puşi în imposibilitate de a reacţiona, cînd s-a aplicat însă în practică această hotărîre şi salariile au fost reduse mai substanţial, minerii au declarat grevă în 15 decembrie 1932, obligînd direcţiunea să restituie cele 32% reţinute anterior din salarii[76]. În urma tratativelor minerii grevişti au smuls direcţiunii promisiunea că va renunţa definitiv la reducerile de salarii. Cu toate acestea reducerile s-au aplicat şi în continuare: 20% pentru luna decembrie 1932, alte 27,5% pentru februarie 1933, iar pentru aprilie s-a preconizat o reducere de 30%. Aceste reduceri au determinat izbucnirea unei noi greve în 8 mai 1933[77]. A doua zi a sosit la faţa locului reprezentantul Inspectoratului Muncii din Timişoara pentru a cerceta cauzele grevei şi a aplana conflictul[78]. În timpul acestor cercetări unul din delegaţii greviştilor a spus că „... mizeria i-a împins să declare grevă. Ei nu cer spor de salariu, dar să li se asigure cel puţin cei 50—60 lei cît le este dată posibilitatea să cîştige pe fiecare schimb, să-i primească fără ameninţarea continuă a reducerii de salarii"[79]. Prin menţinerea hotărîtă a punctului lor de vedere, minerii au impus direcţiunii să renunţe la reducerile de salarii, iar diferendul referitor la salarizarea în continuare să fie înaintat Comisiei de arbitraj[80]. Cît de justificate erau cererile muncitorilor mineri o dovedeşte chiar şi hotărîrea acestei comisii, în care se prevede ca salarizarea de bază pentru 8 ore de muncă să fie 80 lei pentru mineri, 70 lei pentru ajutor miner, 60 lei pentru vagonetari şi 50 lei pentru ziuaşi[81]. Aceeaşi hotărîre precizează că dacă „motive obiective" ar impune pe viitor o reducere de salarii „... nu se poate admite să fie mai mare de 10% din salariile de bază, cari, în speţă, sînt aşa de minime că orice reducere mai mare a salariilor decît cota menţionată ar însemna ca muncitorii să nu-şi mai aibă asigurat minimul de existenţă"[82]. Este o confirmare grăitoare, venită din partea autorităţilor, asupra situaţiei grele a minerilor.

[74] *Ibid.*, fila G. 7.
[75] *Ibid.*, dos. nr. 15/1930, fila 1—2.
[76] *Ibid.*, dos. nr. 5/1933, fila 1—4.
[77] *Ibid.*
[78] *Ibid.*
[79] *Ibid.*
[80] *Ibid.*
[81] *Ibid.*, fila 6—7.
[82] *Ibid.*

Acțiunile întreprinse, conflictele de muncă și grevele erau menite să impună asigurarea pe seama minerilor măcar a minimului necesar existenței.

Dar nu numai minerii au luptat pentru îmbunătățirea situației lor. Muncitorii portuari, despre care negustorii din oraș se plîng în 1932 într-un memoriu adresat autorităților că, din cauza lipsei de lucru, au datorii între 50 lei și 5.569 lei pe cap de muncitor[83], s-au aflat în permanente conflicte de muncă cu diferite societăți. Deși aceste acțiuni n-au depășit formele legale, ele sînt simptomatice pentru starea de spirit a muncitorilor portuari, care se străduiesc să-și mențină și în acești ani grei o retribuție a muncii necesară unui minim de existență. În anul 1930 a izbucnit un lung conflict de muncă între lucrătorii portuari și societatea „Creditul Carbonifer" pentru menținerea tarifului de muncă prevăzut în contractul colectiv, de care societatea respectivă nu mai voia să țină seama[84]. Avînd sprijinul autorităților, societatea a încercat să-și mențină punctul de vedere, după ce în repetate rînduri a cerut înlăturarea din muncă a „elementelor turbulente", a acelor elemente care „sfătuiau pe muncitori la tulburări și greve"[85], dar în anul 1932 izbucnește un nou conflict de muncă între lucrătorii din portul Orșova și această societate. Delegatul Ministerului Muncii venit la fața locului s-a văzut nevoit, în urma celor constatate, să dea cîștig de cauză muncitorilor[86]. Încurajați de acest succes, muncitori portuari din Orșova au trecut la acțiuni menite să le asigure o retribuție mai substanțială și la alte mărfuri tranzitate prin port și în special la produsele lemnoase[87]. De asemenea, în ianuarie 1933 în urma unei atitudini hotărîte, prin care toți muncitorii au refuzat să accepte condițiile oferite de reprezentanții întreprinderilor textile, aceștia s-au văzut nevoiți să majoreze tariful la încărcarea și descărcarea bumbacului[88].

La intensificarea acțiunilor revendicative și la întărirea spiritului de rezistență al muncitorilor portuari în această perioadă a contribuit munca de agitație desfășurată de elementele înaintate. În martie 1933 autoritățile constată că între muncitorii portuari s-a intensificat agitația pentru organizarea unor acțiuni în vederea îmbunătățirii condițiilor de muncă și salarizare. Raportul mai constată o întărire a spiritului de solidaritate între muncitori, subliniind că pînă și „cei mai nehotărîți dintre muncitori se alătură unor asemenea acțiuni"[89]. Cu altă ocazie o adresă a patronilor către autorități semnalează cu îngrijorare că muncitorii nu mai recunoșteau nici autoritatea delegatului ales, părăsind astfel calea legală și ajungînd „să-și facă singuri dreptate, devenind agresivi"[90]. Bineînțeles, auto-

[83] Arhiva Căpităniei portului Orșova, dos. nr. 5/1932, doc. nr. 783 și doc. nr. 920.
[84] *Ibid.*, dos. nr. 5/1930, doc. nr. 1095.
[85] *Ibid.*, doc. nr. 13; dos. nr. 5/1931, doc. nr. 23.
[86] *Ibid.*, dos. nr. 5/1932, doc. nr. 431.
[87] *Ibid.*, doc. nr. 830.
[88] *Ibid.*, dos. nr. 1/1933, doc. nr. 878.
[89] *Ibid.*, dos. nr. 5/1933, doc. nr. 557.
[90] *Ibid.*, doc. nr. 820.

rităţile s-au grăbit să ia măsuri în consecinţă. Într-o adresă din august 1934 a Căpităniei portului Orşova către Inspectoratul Muncii Timişoara se arată că un număr de muncitori au fost pedepsiţi cu excluderea temporară sau definitivă din lucru, fiindcă „se fac vinovaţi pentru agitaţie şi îndemn la nesupunere în rîndul muncitorilor din care cauză munca a fost întreruptă o zi“[91]. Este o dovadă că experienţa cîştigată în acţiunile desfăşurate în timpul crizei economice a oţelit spiritul de luptă al muncitorilor portuari, care opun şi în continuare rezistenţă în faţa exploatatorilor lor. Nici măsurile represive, recunoscute de autorităţi că au fost luate, nu au dus la liniştirea spiritelor muncitorilor portuari. În anul 1935 reprezentantul din Orşova al societăţii Titan—Nădrag—Călan se plînge că muncitorii portuari din Orşova dau dovadă de nesupunere, refuzînd în bloc să mai încarce fierul vechi pentru această societate[92]. La rîndul lor autorităţile constată că „spiritul recalcitrant“ al muncitorilor portuari din Orşova s-a extins în aceşti ani şi la muncitorii portuari din schelele Plavişeviţa, Liubotina, Ogradena şi Sviniţa. După declaraţia conducătorului de muncă din schela Plavişeviţa, muncitorii portuari erau „pătrunşi de spirit bolşevic“[93].

Acţiunile revendicative ale muncitorilor portuari din anii 1934—1937 vizau atît îmbunătăţirea salarizării în raport cu scumpirea vieţii, cît şi înlăturarea clauzelor impuse de către patroni în contractul colectiv în anii crizei economice. În februarie 1936 muncitorii portuari din Drencova au cerut denunţarea vechiului contract colectiv, a cărui clauze nu mai corespundeau cu „scumpirea tot mai crescîndă a tuturor articolelor de primă necesitate“[94] — după cum declarau reprezentanţii muncitorilor la tratativele care au început în această chestiune. Deşi patronii s-au opus oricăror modificări, din care cauză nu s-a ajuns la nici o înţelegere[95], autorităţile, cărora le-a fost înaintată chestiunea spre arbitraj, au considerat necesar ca să se acorde muncitorilor un spor de 15%, la care să se adauge plata muncilor suplimentare cerută de muncitori şi care fusese anulată prin clauza introdusă în contract în timpul crizei[96]. Direcţiunea minei „Cozla“ a refuzat să se conformeze acestei decizii, sub pretext că tariful astfel fixat ar fi „exagerat de scump“ şi a adus Comisiei de arbitraj acuzaţia că „nu a ţinut cont de nevoile patronilor formulate la timp, ci numai de cererile exagerate ale muncitorilor“[97]. Ca răspuns la această atitudine, muncitorii din portul Drencova iniţiază o nouă acţiune de protest şi în mai 1937 înaintează autorităţilor un memoriu pentru majorarea cu 40% a tarifelor de muncă[98]. Conflictul s-a generalizat, extinzîndu-se şi faţă de toate celelalte societăţi şi întreprinderi care utilizau portul Drencova: fabrica de

---

[91] *Ibid.*, dos. nr. 2/1934, doc. nr. 623.
[92] *Ibid.*, dos. nr. 15/1935, doc. nr. 683.
[93] *Ibid.*, doc. nr. 911.
[94] A.S.T., fond. nr. 484 *Mina Cozla*, dos. nr. 9/1936, fila 2.
[95] *Ibid.*, fila 7.
[96] *Ibid.*, fila 14.
[97] *Ibid.*,
[98] *Ibid.*, fila 22.

cherestea C.A.P.S. — Drencova, minele „Cozla" şi „Carbosar"—Bigăr, agenţia N.F.R.—Drencova, exploatările de păduri „Dracke Solomon" — Sicheviţa, „Gh. Gomboş" — Liubcova, „Block Sigismund" — Sicheviţa ş.a.[99]. Cu toate că autorităţile locale recunosc justeţea cererilor muncitorilor portuari, arătînd că într-adevăr viaţa s-a scumpit cu cel puţin 30%[100], totuşi Comisia de arbitraj amînă să ia vreo hotărîre pînă în 1939[101]. Este şi aceasta o dovadă clară a slabei eficacităţi pentru muncitori, atunci cînd se mărgineau la o linie strict legală în acţiunile lor pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi viaţă.

Nici anul 1938, anul de vîrf al producţiei capitaliste din România în perioada interbelică, nu a adus şi o îmbunătăţire corespunzătoare a situaţiei oamenilor muncii din Clisura Dunării. O serie de schimbări pe plan intern şi mai ales extern vor influenţa situaţia întregului nostru popor. Accentuarea dominaţiei monopolurilor în viaţa economică şi politică a României şi instaurarea dictaturii regale, concomitent cu încordarea puternică a situaţiei internaţionale provocată de actele agresive ale Germaniei naziste şi Italiei fasciste, ca şi politica de cedare a puterilor occidentale în faţa acestor acţiuni agresive au influenţat negativ mersul evenimentelor din România şi din alte ţări europene mici. Dezinteresul tot mai accentuat manifestat de cercurile guvernante anglo-franceze faţă de soarta României s-a repercutat negativ nu numai pe plan politic dar şi economic încă de la sfîrşitul anului 1938.

În această conjunctură, urmările dificultăţilor de care s-a izbit ţara noastră pe plan extern s-au resimţit şi în activitatea economică din Clisura Dunării. În raportul asupra desfăşurării vieţii economice din anul 1938 în teritoriul controlat de Camera de muncă Timişoara se afirmă că: „Viaţa economică în această regiune ca şi în restul ţării în anul 1938 s-a resimţit de pe urma greutăţilor şi evenimentelor întîmplate în cursul anului"[102]. Transporturile, care ocupau un important loc în viaţa economică a Clisurii Dunării, au fost în primul rînd afectate de situaţia internaţională. Un raport al oficialităţilor constată pentru anul 1938 că: „Sub influenţa evenimentelor din cursul anului comerţul de import şi de export fiind mai redus şi activitatea porturilor a fost mult mai slabă decît în trecut... la Orşova s-au încărcat doar lemne şi cărbuni şi s-a descărcat fier vechi, iar la Drencova s-au încărcat mai mult cărbuni"[103].

Scăderea ritmului activităţii economice, faţă de mersul ascendent de pînă acum, s-a răsfrînt în primul rînd asupra vieţii maselor muncitoare, fapt recunoscut chiar şi de autorităţile locale. Astfel, raportul pe anul 1938 al Camerei de muncă din Timişoara sublinia: „Greutăţile întîmpinate de industrie şi comerţ au influenţat viaţa muncitorească, întrucît majoritatea întreprinderilor, pentru a rezista crizei, au redus durata legală a

[99] *Ibid.*, fila 18—20.
[100] *Ibid.*, fila 29.
[101] *Ibid.*, fila 36.
[102] *Ibid.*, fond. nr. 563 *Ţinutul Timiş*, dos. nr. 56/1938, fila 6.
[103] *Ibid.*

muncii, recurgînd la munca prin rotaţie; timpul de lucru la unele întreprinderi fiind cîte trei zile pe săptămînă; alte întreprinderi au redus numărul muncitorilor"[104].

Continuîndu-şi acţiunile revendicative din anii precedenţi, muncitorimea din Clisura Dunării a opus rezistenţă intensificării exploatării capitaliste. Încă în luna februarie 1938 minerii din Cozla au declarat o grevă pentru a obliga societatea carboniferă să respecte contractul colectiv în care era prevăzut sporul de 10% acordat minerilor în 1937 de Comisia de arbitraj[105]. Greva din februarie 1938 de la Cozla se evidenţiase în cadrul întregii mişcări greviste din ţară prin metoda folosită[106]. Cei peste 100 mineri greviştі au ocupat minele, refuzînd să iasă la suprafaţă, cu toate insistenţele direcţiunii sprijinită de forţele jandarmereşti chemate la faţa locului pentru „menţinerea ordinei", pînă ce direcţiunea nu a promis că va mări salariile[107].

Concomitent cu minerii din Cozla au intrat în conflict de muncă cu „Creditul Carbonifer" şi muncitorii portuari din Drencova, care cereau şi ei mărirea salariilor[108].

Un fapt demn de subliniat pentru aceste acţiuni este relatarea autorităţilor că ele au fost iniţiate „din partea fostului sindicat al Uniunii la Cozla"[109], iar la Drencova în fruntea acţiunii se aflau „muncitorii sindicalizaţi"[110]. Este o dovadă că restrîngerea tot mai accentuată a drepturilor şi libertăţilor democratice o dată cu instaurarea dictaturii regale nu a putut împiedica organizaţiile muncitoreşti să iniţieze şi să conducă acţiunile revendicative ale proletariatului.

Bazîndu-se pe noua legislaţie, conducerea minelor „Cozla" va căuta să exercite presiuni asupra muncitorilor pentru ca aceştia să accepte condiţiile de muncă şi salarizare dorite de societatea carboniferă. O circulară din mai 1938 a direcţiunii minelor avertiza pe mineri că autorii agitaţiilor şi reclamaţiilor „vor fi pedepsiţi sever şi daţi în judecata Consiliului de război ca tulburători ai ordinei publice"[111]. În faţa unor asemenea presiuni minerii au început să părăsească în grupuri exploatarea „Cozla"; numai în luna mai au plecat două grupuri, unul de 20 şi altul de 15 mineri, şi după cum se plînge direcţiunea minei „în general muncitori buni"[112].

Diferitele încercări ale direcţiunii exploatării „Cozla" de a se sustrage aplicării prevederilor contractului colectiv şi promisiunilor făcute cu ocazia grevei din februarie, au menţinut o permanentă stare de încor-

---

104 *Ibid.*, fila 6.
105 *Ibid.*, fond. nr. 484 *Mina Cozla*, dos. nr. 6/1938, fila 29.
106 Vezi Al. Gh. Savu, *Date privind mişcarea grevistă în timpul dictaturii regale*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.C.R.*, IX (1963), nr. 5, p. 73.
107 Arhiva C.C. al P.C.R., fond. nr. 72, dos. nr. 6827, fila 20, dos. nr. 6985. Cf. Savu, *o. c.*, p. 73.
108 A.S.T. fond. nr. 484 *Mina Cozla*, dos. nr. 6/1938, fila 1.
109 *Ibid.*, dos. nr. 4/1938, fila 3.
110 *Ibid.*, dos. nr. 6/1938, fila 1.
111 *Ibid.*, fila 24.
112 *Ibid.*, fila 23.

dare şi conflict cu minerii. Sperînd să intimideze pe mineri şi să le slăbească spiritul de rezistenţă, direcţiunea minei a dat în 21 iunie 1938 un preaviz, prin care anunţa că în luna iulie va sista lucrul în mine, din cauza „greutăţilor întîmpinate de întreprindere“[113]. Ministerul Economiei Naţionale nu a aprobat încetarea lucrului[114], deşi măsura preconizată de conducerea minelor „Cozla“ nu era de fapt decît o manevră prin care urmărea intimidarea minerilor. Dovadă este faptul că după preavizul amintit, direcţiunea a dat o circulară adresată minerilor în care, după ce indică drept cauză a măsurii de încetare a lucrului „permanentele reclamaţii ale muncitorilor de a li se mări salarul“[115], susţine că exploatarea îşi va putea continua activitatea dacă „muncitorii s-ar arăta dispuşi să renunţe la pretenţiile lor atît pe trecut cît şi pe viitor şi să lase la latitudinea societăţii momentul îmbunătăţirii situaţiei lor“[116]. Aceasta însemna ca minerii să renunţe la sporul de salarii care încă în 1937 le-a fost acordat de către Comisia de arbitraj şi pe care conducerea minelor a promis să-l achite după greva din februarie.

Manevrele direcţiunii de a se sustrage aplicării contractului colectiv s-au izbit de rezistenţa minerilor. Considerînd că această rezistenţă s-ar datora agitaţiei desfăşurate de elementele înaintate din rîndul minerilor, direcţiunea exploatării „Cozla“ a pus în vedere, la 30 iunie 1938, unui grup de mineri „cunoscuţi ca agitatori“ să părăsească întreprinderea[117]. Pentru a preîntîmpina o eventuală solidarizare a celorlalţi mineri cu cei daţi afară, în dimineaţa zilei următoare, 1 iulie 1938, înainte de intrarea în lucru, direcţiunea a adunat pe toţi salariaţii pentru a le aduce la cunoştinţă unele promisiuni de îmbunătăţire a condiţiilor de viaţă. Încercarea de a amăgi pe mineri cu promisiuni şi a sparge solidaritatea lor de clasă s-a soldat cu un eşec total. Reprezentantul direcţiunii nici n-a fost lăsat să vorbească, „deoarece o parte din muncitori, formînd grupul conducător al muncitorilor mineri „Cozla“, a intervenit strigînd şi îndemnînd restul muncitorilor să nu intre în lucru pînă nu se măreşte salarul“[118]. Masa minerilor a dat ascultare îndemnului, intrînd cu toţii în grevă.

Autorităţile jandarmereşti, chemate să înăbuşe greva, subliniază în procesul-verbal încheiat cu această ocazie, că „muncitorii au refuzat să intre în lucru în semn de solidaritate cu 16 dintre lucrătorii îndepărtaţi din întreprindere ca agitatori contra intereselor minei“[119]. Autorităţile afirmă că aceşti mineri au iniţiat şi organizat şi greva precedentă din februarie, astfel că apare clar substratul măsurii luate de direcţiunea minei pentru a scăpa de asemenea elemente „turbulente“. Cu toate acestea, direcţiunea nu a putut obţine liniştea dorită nici după înăbuşirea grevei din iulie. Numeroşi mineri au intentat procese contra societăţii pentru neacordarea

[113] *Ibid.*, dos. nr. 6/1938, fila 29—30; dos. nr. 23/1938, fila 29.
[114] *Ibid.*, dos. nr. 6/1938, fila 29.
[115] *Ibid.*, dos. nr. 1/1938, fila 1—3.
[116] *Ibid.*
[117] *Ibid.*, fila 31.
[118] *Ibid.*, fila 32.
[119] *Ibid.*, fila 23.

concediilor de odihnă prevăzute în contactul colectiv și pentru tergiversarea achitării sporului de salariu obținut de mineri[120]. Minerii, detașament de frunte al muncitorimii din Clisura Dunării, au folosit cele mai diverse mijloace de la cele legale, pînă la greve, pentru a obliga pe patroni să respecte măcar cauzele contractului colectiv cucerit cu sacrificii de către muncitori.

Precipitarea evenimentelor internaționale spre deslănțuirea celui de al doilea război mondial va influența tot mai puternic atît viața economică cît și condițiile de muncă și existență ale maselor populare din Clisura Dunării, care însă nu vor rămîne pasive în fața pericolului. Și oamenii muncii din acest colț al patriei, călîți în luptele celor două decenii din perioada interbelică, au opus o rezistență activă fascismului cotropitor[121].

*

Aruncînd o privire de ansamblu asupra desfășurării vieții economice și sociale din Clisura Dunării în perioada dintre cele două războaie mondiale, se poate afirma că desăvîrșirea unității de stat și-a pus amprenta sa asupra acestei dezvoltări, asigurînd, prin munca și lupta întregului nostru popor, ridicarea societății românești pe noi trepte ale civilizației și progresului.

Realizarea cadrului național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție de pe întreg cuprinsul patriei noastre a însemnat și pentru Clisura Dunării — care din cele mai vechi timpuri s-a dezvoltat în strînsă legătură cu celelalte ținuturi românești — începutul unei perioade de propășire mai rapidă decît pînă la 1918. În condițiile în care, prin efortul întregului nostru popor, au fost înfrînte urmările dezastruoase ale războiului prin mondial, viața economică din Clisura Dunării și-a reluat treptat firul său normal, pentru ca să se încadreze apoi în procesul de înviorare care caracterizează dezvoltarea întregii economii românești. Repunerea în funcțiune a întreprinderilor distruse de război, sporirea investițiilor, întemeierea de noi întreprinderi și creșterea corespunzătoare a producției an de an — fără a trece cu vederea fluctuațiile caracteristice lumii capitaliste în general — demonstrează deplina concordanță între evoluția vieții economice din Clisura Dunării și fenomenele generale ale dezvoltării capitaliste ascendente a României în perioada interbelică. Viața economică efervescentă din Clisura Dunării, mergînd pe o linie ascendentă, atinge apogeul său în anul 1938, anul de vîrf al producției capitaliste din România.

Desigur însă că nu putem pierde din vedere nici faptul că industrializarea capitalistă, care a determinat o dezvoltare a forțelor de producție din România în perioada interbelică, s-a înfăptuit cu prețul adîncirii ex-

---

[120] *Ibid.*, dos. nr. 4/1938, fila 1, 8, 11.

[121] Ion Cicală, *Aportul oamenilor muncii din Orșova și împrejurimi la lupta antifascistă din România (1940—1944)*, în *Anuarul Institutului de istorie Cluj*, X (1969), p.

ploatării maselor muncitoare. Împotriva acestei situaţii, pentru a-şi asigura condiţii de muncă şi viaţă mai bune, şi oamenii muncii din Clisura Dunării au desfăşurat în toţi acei ani o luptă susţinută, încadrîndu-se astfel în eforturile eroice ale întregului nostru popor pentru transformarea revoluţionară care a asigurat mersul înainte al societăţii româneşti.

ASPECTS DU DÉVELOPPEMENT ÉCONOMIQUE ET SOCIAL DANS LA CLISURA DU DANUBE (1918—1938)

RÉSUMÉ

La réalisation du cadre national et social-économique pour le développement des forces de production dans notre pays, après le parachèvement de l'unité d'état, en 1918, représenta aussi pour la Clisura du Danube — qui, depuis les temps les plus reculés, s'était développée en rapport étroit avec le pays avoisinant de Severin — l'aube d'une période historique nouvelle.

Alors que, dans tout le pays, par l'effort héroïque du peuple entier, étaient surmontées les difficultés engendrées par la suites désastreuses de la première guerre mondiale, la vie économique dans la Clisura du Danube reprenait elle aussi son cours normal en s'encadrant dans le processus du développement capitaliste ascendant qui caractérise l'économie de la Roumanie d'après-guerre. Après la remise en fonction des entreprises détruites par la guerre, les investissements furent augmentés, des entreprises nouvelle furent créées et la production ne cessa de croître, non sans enregistrer les fluctuations économiques propres au monde capitaliste en général. Les faits soumis à l'analyse démontrent la parfaite concordance entre le processus du développement économique dans la Clisura Dunării et les phénomènes généraux du développement capitaliste ascendent de la Roumanie pendant l'entre-deux-guerres. Comme lans le pays entier, le point culminant de la vie économique est atteint en 1938, quand commencent à se faire sentir les effets négatifs des événements internationaux, dictés par la politique agressive de l'Allemagne d'Hitler.

Pour ce qui est du processus de l'industrialisation capitaliste, qui a amené un développement des forces de production dans nostre pays, il convient de mentionner que dans la Clisura du Danube aussi ce processus a eu lieu au prix de l'exploitation croissante des masses travailleurses. Aussi celles-ci ne cessèrent-elles pas de lutter opiniâtrement afin de s'assurer des conditions meilleures de vie et de travail. A la tête des mouvements revendicatifs se trouvèrent les mineurs et les ouvriers des ports, dont la lutte s'encadre dans les efforts héroïques du peuple roumain entier pour la transformation révolutionnaire qui assura la marche en avant de la société roumaine.

EFTIMIE MURGU, *Scrieri*, Ediție îngrijită cu o introducere și note de I. D. Suciu, Ed. pt. literatură, 1969, 632 p.

După valoroasa lucrare *Revoluția de la 1848—1849* în Banat, apărută în 1968, I. D. Suciu, pasionat cercetător al istoriei Banatului și-a luat de astă dată o dificilă obligație, aceea de a îngriji *prima* ediție a scrierilor cunoscutului democrat-revoluționar Eftimie Murgu. Sînt adunate în volum, operele mai importante, studii, articole, discursuri și scrisori ale fruntașului bănățean (unele cu text paralel — originalul german, maghiar și traducerea românească).

Volumul este însoțit de un substanțial *studiu introductiv* asupra personalității și operei lui E. Murgu, care figurează cu titlul de „Introducere" (72 p.). Textele traduse, ca și cele originale în limba română sînt însoțite de numeroase note a căror precizie și meticulozitate impresionează (în note sînt identificate persoane, titluri de cărți, termeni sau greșeli istorice pe care autorul consideră necesar să le lămurească). Și deoarece transcrierea textelor (ca și traducerea de altfel), ridică numeroase probleme de ortografie, modernizarea acesteia făcută de autorul ediției (respectînd ortoepia) este de un real folos, ușurînd mult lectura. Acele texte care nu au titlu în original, pentru o mai bună orientare li se acordă unul inspirat ales. Cartea e însoțită și de un tabel cronologic, de un indice alfabetic pentru nume și localități, de ilustrații (după originale puțin cunoscute), precum și de o vastă bibliografie organizată alfabetic. Astfel, din punct de vedere științific cartea este prezentată desăvîrșit.

În partea întîi a *scrierilor*, este redată *„Combaterea disertației"*. În partea a doua figurează: scrisori, manifeste, articole ilustrative mai ales pentru activitatea sa revoluționară. Dintre acestea amintim: *„Atestatul dat lui Vasile Popescu Scriban"*, *„Manifestul adresat poporului român după eliberare"*, *„Convocarea adunării de la Lugoj"*, *„Raportul către ministerul de interne despre adunarea de la Lugoj"*, *„Prima scrisoare către Constantin Udria"*, *„Scrisoare către N. Bălcescu"*, *„Discursul rostit în dietă la 26 august 1848"*, *„Scrisoare din închisoarea Aradului"* etc. În fine, partea a treia cuprinde *„Fragmente din logica tradusă de Eftimie Murgu după Imre János"*.

Iată dar, scrieri variate, demne de interesul istoricului, lingvistului, sau a istoriei logicii. Este partea cea mai însemnată a operei scrise a lui Murgu, și cea mai reprezentativă, fericit selectată și competent comentată.

Textele amintite permit contactul cu problemele ridicate de epocă și în special, contribuie mai adînc la cunoașterea gîndirii lui Murgu a cărui imagine de revoluționar avîntat și vizionar, este completată cu aceea a eruditului stăpîn pe condei, cu pregătire solidă juridică, lingvistică, istorică și filozofică. *Combaterea disertației lui Sava Tököly* a tipărit-o la 25 de ani și cele mai multe argumente ale sale privitoare la originea

poporului român sînt valabile încă şi astăzi. Scrisă cu viu spirit critic, lucrarea lui Murgu îşi menţine prospeţimea şi dovedeşte pe deplin lipsa de imparţialitate a lui Sava Tököly.

În studiul său introductiv, I. D. Suciu relevă o foarte modernă concepţie a lui E. Murgu despre *structura limbii* expusă încă la 1830. Tot acum, Murgu demonstrează preponderenţa românilor în Transilvania. La intrarea maghiarilor în Transilvania „românii erau stăpîni ai ţării" şi mai adaugă: „trebuie să ţinem bine seama că românii au fost în Transilvania, pe timpuri ca şi azi mai numeroşi decît toţi ceilalţi locuitori la un loc". Iar mai tîrziu, drepturile populaţiei româneşti au fost încălcate pentru a putea fi oprimată.

În ceea ce priveşte dovedirea latinităţii limbii române, Murgu arată necesitatea introducerii alfabetului latin în locul buchiilor chirilice care au frînat îmbogăţirea limbii prin cuvinte împrumutate din limba latină şi curăţirea limbii de celelalte cuvinte străine. Cei ce se opun introducerii alfabetului latin „încearcă oprimarea culturii şi înşelarea românilor", iar cei ce urmăresc să dea românilor o altă origine decît cea adevărată „urmăresc din nou distrugerea naţiunii". Desigur Murgu rămîne tributar erorilor Şcolii ardelene, însă dovedeşte multă originalitate, iar lupta sa pentru înlocuirea buchiilor cu litere latine îl situează pe cele mai înalte culmi ale clarviziunii intelectuale.

Meritele lingvistice ale lui Murgu sînt subliniate de I. D. Suciu care lămureşte şi o problemă de paternitate a teoriei *circulaţiei cuvintelor*.

Pentru a-şi dovedi teza cu privire la latinitatea limbii române, Murgu dă un glosar al cuvintelor de primă necesitate şi alege cîteva poezii populare pe care le traduce în latineşte cu ortografia de transcriere a poeziilor latinizată. I. D. Suciu arată că B. P. Hasdeu a cunoscut opera lui Murgu şi că în articolul „Perit-au dacii"?, Hasdeu citează din *Dizertaţia* lui Murgu (Foiţa de istorie şi literatură, 1860, p. 139, apud „Scrieri", p. 79). În 1887 Hasdeu publică răspunsul pe care-l dă lui Cihac privitor la originea limbii române, folosind aceeaşi metodă ca Murgu, în urmă cu o jumătate de veac. Alege şi Hasdeu două poezii (populare din Dobrogea) şi analizează originea cuvintelor şi-l întreabă apoi pe Cihac cîte cuvinte turceşti sau slavone sînt în aceste poezii. Şi I. D. Suciu conchide că «la data cînd Hasdeu lansează faimosul lui *principiu al circulaţiunii în limbă*, Murgu era de mult mort şi cartea lui uitată. Ceea ce ne măreşte îndoielile asupra corectitudinii ştiinţifice a lui Hasdeu este faptul că, deşi cunoştea metoda folosită de Murgu în *Dizertaţie*, totuşi afirmă în acelaşi studiu, că „principiul circulaţiunii în limbă... n-a fost pînă acum niciodată formulat în lingvistică»». Ba chiar şi Bariţiu a folosit această metodă în 1843 citîndu-l însă pe E. Murgu. Iată aşadar o însemnată contribuţie a unui istoric, la un eventual studiu asupra paternităţii *principiului circulaţiunii în limbă* ce va trebui scris în lumina acestei sesizări. I. D. Suciu relevă şi un fapt deosebit de important, care va explica atitudinea lui E. Murgu de mai tîrziu, pe linia luptei sale pentru *unitatea naţională a poporului român* şi pe care o enunţă tot acum în 1830 (vezi p. 76): Românul fie că locuieşte în Moldova, Ţara Românească sau Ungaria îşi spune tot *român*, ei au rămas în ciuda unor împrejurări triste, tot în „trainică legătură naţională, puţini dintre ei se găsesc răzleţiţi, cea mai mare parte trăiesc în strînsă vecinătate şi nu le place să se despartă între ei; astfel este în Banat, Transilvania, Ţara Românească, Moldova...". Afirmarea unităţii naţionale şi lupta pentru realizarea acesteia este proprie întregii generaţii paşoptiste şi Murgu, ca un ilustru reprezentant al ei, se va identifica în gînd şi faptă cu obiectivele naţionale, sociale, politice şi culturale ale acesteia. Insistînd asupra acestor aspecte esenţiale ale vieţii, activităţii şi operei lui Murgu, I. D. Suciu îmbogăţeşte cunoaşterea biografiei acestuia nu numai cu fapte noi dar şi cu sensuri noi.

Sînt evidenţiate şi principiile pedagogice avansate ale lui Murgu în „Atestat". Reese din acesta, că respingea sistemul de memorizare mecanică şi pleda pentru judecarea şi înţelegerea materiilor ce le preda.

Sînt relevate apoi, valoarea şi importanţa naţională şi socială a textelor din 1848/49. „Manifestul" pe care Murgu îl adresează românilor după ce este eliberat din închisoare, are un puternic colorit democrat cu adînci înţelesuri sociale, iar filo-maghiarismul său este echilibrat cu indemnul la înarmare pentru a putea

apăra drepturile abia cîştigate. Tipărirea unui astfel de manifest la Universitatea din Pesta era probabil în legătură cu întîlnirea dintre el şi Szemere pe care I. D. Suciu o considera drept ceea ce a fost, un act de abilitate politică (p. 34), atrăgînd atenţia că respectiva întîlnire era greşit interpretată de unii istorici. Statornicia apărării revendicărilor româneşti, aşa cum reese şi din „Raportul către Ministerul de interne despre adunarea de la Lugoj" (şi din cîte alte dovezi!) convinge fără greutate de ataşamentul lui Murgu pentru cauza naţională.

Scrisoarea către N. Bălcescu vibrează de afecţiune pentru interesele românilor şi constituie de mai multă vreme o piesă de antologie a revoluţiei paşoptiste. Iar în discursul său din 26 august 1848, cîtă amărăciune. Deşi energic, citindu-l ai sentimentul că cel ce l-a rostit face o ultimă şi disperată încercare de a zmulge dreptul la înarmare pentru români şi de a dezvălui guvernanţilor rătăcirea lor şi prăpastia spre care se îndreaptă. Răspunsul ce-l va primi de la Kossuth la acest discurs va fi de altfel confirmarea eşecului politicii sale în Banat şi pierderea oricărei speranţe că-i va mai putea înarma pe bănăţeni, cu asentimentul guvernului maghiar.

O nouă contribuţie a lui I. D. Suciu este indicarea destinatarului scrisorii lui Murgu pe care-o trimite din închisoarea Aradului. Deşi a mai fost publicată (S. Dragomir, *Studii şi documente*, II, p. 128), nu se ştia decît că era adresată unui fruntaş politc. I. D. Suciu arată că este vorba de Sigismund Pop, prieten şi colaborator al acestuia. Nu se explică însă distanţa mare în timp dintre expedierea scrisorii şi intervenţia pe baza acesteia făcută de S. Pop pe lîngă Ioan Maiorescu şi Laurian aflaţi la Viena. S. Pop le trimite scrisoarea lui Murgu la 11/31 martie 1850, pe cînd ea a fost scrisă la 21 septembrie 1849.

În ceea ce priveşte *Răspunsul* dat baronului Jósika, ar fi unele motive pentru a şovăi să-i atribuim în întregime lui E. Murgu. El este semnat de mai mulţi deputaţi români şi este un act care atestă *solidaritatea* lor. Semnatarii sînt: „Sigismund Pap, Alexandru Buda, Eftimie Murgu, Alexandru Bohăţel, Teodor Serb, Aloisiu Vlad, Constantin Papfalvi, I. Man". Opt deputaţi români. Numele nu sînt în ordine alfabetică şi se pare nici în ordinea prestanţei şi valorii lor politice. Cînd S. Dragomir l-a atribuit *Răspunsul* lui S. Pop, avea probabil în vedere că acesta era primul semnatar. Bogdan-Duică, mai subtil, încercase să-l atribuie lui Murgu datorită faptului că invocă libertatea, egalitatea şi frăţietatea ca în mişcarea revoluţionară din 1840 şi că insistă asupra drepturilor politicii ale ţăranilor apăsaţi de aristocraţie, ca în complotul din 1845. Or, aceste idei politice erau caracteristice însăşi momentului 1848. În cuvîntările şi articolele celorlalţi deputaţi români semnatari ai *Răspunsului* se va constata prezenţa invocării libertăţii, egalităţii şi frăţietăţii precum şi grija faţă de drepturile politice ale ţăranilor apăsaţi. Este destul să indicăm cuvîntările lui S. Pop din dietă precum şi articolele sale din *Amicul poporului*. Acelaşi conţinut vor avea şi cuvîntările lui Aloisiu Vlad (*Cuvîntări dietale*... Lugoj, 1865). Libertatea, egalitatea şi frăţietatea pentru individ şi pentru naţiuni erau în însăşi spiritul vremii, şi aceste idei nu pot fi atribuite doar lui Murgu. Fără îndoială, E. Murgu a participat la redactarea *Răspunsului* şi argumentul lui I. D. Suciu este din acest punct de vedere nou şi foarte exact. Credem totuşi că ar fi mai logic să acceptăm faptul că actul a fost redactat de către primii trei şi semnat de restul deputaţilor. Aşa s-ar explica şi filomaghiarismul manifest imprimat probabil de Al. Buda. În ceea ce priveşte declaraţiile că maghiarii şi românii îşi datoresc simpatie şi că istoria şi viitorul le impune conlucrare strînsă, acesta era leit-motivul deputaţilor români din dieta maghiară, din timpul revoluţiei (Vezi articolul „Frică şi speranţă" din *Amicul poporului* nr. 21 din 14/26 oct. 1848, col. 323—324: „maghiarul e slab fără român şi şi românul e neputincios fără maghiar; amîndoi laolaltă sînt tari şi puternici. Să prindem dară mîna unii cu alţii"). La fel ca şi în *Răspuns*... (p. 456) S. Pop cere drepturi şi pentru români (*Gazeta Transilvaniei*, XI, nr. 72 din 2 sept. 1848, p. 297—298).

Pentru faptul că şi S. Pop a colaborat la acest *Răspuns*... pledează şi replica la discursul său din 26 august 1848 semnată de 11 magnaţi printre care şi M.(iklos-Nicolae — n. ns.) Jósika şi publicată de aceştia în *Közlöny* nr. 86 din 1848. S. Pop era la acea dată un duşman al aristocraţiei maghiare nu mai puţin cunoscut decît E. Murgu.

Asupra acestui *Răspuns...*, am insistat însă, deoarece ni se pare că el reprezintă de fapt o platformă politică a deputaților români din dieta maghiară, mai mult decît actul reprezentativ al unui deputat izolat, chiar dacă E. Murgu a avut o contribuție substanțială la redactarea acestuia.

În ceea ce privește textele de logică dorim să relevăm greutatea de a inventa termeni noi de specialitate în acel timp, cînd limba română abia începea să fie cizelată, ceea ce constituie iarăși un merit a lui Murgu, neglijat pînă acum.

În general textele sînt un instrument util și așteptat de specialiști pentru înțelegrea mai adîncă a orizontului spiritual al omului și cărturarului, și va contribui fără îndoială la înlăturarea imaginii trunchiate sau superficiale a lui Murgu din lucrările ultimilor ani.

Introducerea *Scrierilor*, de fapt un adevărat studiu original, completează cu numeroase date inedite biografia lui Murgu. Ținem să mai remarcăm în acest sens, explicarea episodului 1861 din viața lui Murgu, dată de I. D. Suciu mult mai convingător și mai limpede decît era cunoscut la Bogdan-Duică.

Cu apariția *Scrierilor* îngrijite cu atîta dăruire și migală de I. D. Suciu, s-a făcut poate ultimul pas ca documentație și amploare spre a da posibilitate istoricilor preocupați de figura lui Murgu și de epoca sa să ne ofere o biografie modernă și completă a ilustrului democrat-revoluționar, căruia așa cum spunea G. Bogdan-Duică, „...toți românii, bănățeni, moldoveni, munteni, îi datorăm *cîte ceva;* și toți împreună, iubindu-i memoria, cercetîndu-i viața, vom putea să-i desăvîrșim biografia...".

Gelu Neamțu

Întreprinderea Poligrafică Cluj — 441/1970

pag.	*rîndul*	*în loc de*	*se va citi*
3	16 de sus	H. MHREŞAN	H. MUREŞAN
5	7 de jos	réparfition	répartition
147—159	colontitlu	PRANCEZĂ	FRANCEZĂ
165	6—7 de sus	comitatelor	comitetelor
173	6 de sus	comitet	comitat
179	15 de sus	comitetelor	comitatelor
253	3 de sus	care	cadre
259	8 de jos	Resorului	Resortului

La revue ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ parait 1 fois par an.

Le prix d'un abonement annuel est de: $ 2; FF 10; DM 8.—

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135 Bucarest, Roumaine, ou à ses représentants á l étranger.

En Roumaine, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

40570

Lei 40